

PENTATEUCHUS

EX

RECENSIONE

TEXTUS HEBRAEI

ET

VERSIONUM ANTIQUARUM

LATINE VERSUS

NOTISQUE PHILOGICIS

ET CRITICIS

ILLUSTRATUS

A

JOANNE AUGUSTO DATHIO

S. THEOL. DOCT. ET PROF. LINGUAE HEBR. ORD.

IN ACAD. LIPSIIENSI

EDITIO ALTERA EMENDATIO

HALAE

SUMTIBUS ORPHANOTROPHEI

M DCC XCI

BS1224

L3D3

1791

c.f

Rare

PRAEFATIO

Quod ante biennium dedi promissum de Pentateucho latine vertendo; id jam exsolvo. Quam bene hoc labore sum perfunctus, Lectorum est dijudicare, meum vero, breviter exponere, quomodo in eo sum versatus. — Idem mihi in

ratione vertendi fuit consilium, quod in prophetarum versione sum secutus. Nimirum ut sensum textus plane redderem, neque singulorum verborum nimis tenax essem, ita tamen, ut dum linguae idiotismos transferre in linguam latinam vitarem, a paraphraseos additionibus me abstinerem.* Atque ab hoc quidem facilius sibi cavere potest interpret, quam ab illo. Etenim quoniam characterem scriptoris simul debet servare, facile fit, ut huic tribuat, quod linguae fit tribuendum, imprimis cum termini utriusque nondum satis certo consti-

* Illius interpretis partes mihi sumsi, quas S. R. *Griesbach* Theologus Jenensis Celeberrimus ei tribuit, qui neque literam textus preesse sequatur, neque paraphrastica ratione verba explicet, sed scriptores sacros ex suis quidem moribus, modo non hebraice loquentes inducat. vid. *Repertorium* literaturae biblicae et orientalis P. VI. p. 277. seqq.

constituti sint et definiti. Atque haud scio an hæc difficultas major sit in stilo Hebræorum historico quam dogmatico. Nam in hoc scriptoris sententia ut plurimum tam clare est proposita, ut eam a verborum structura facile possis discernere, et sic quoque judicare, quid ingenio scriptoris, quid linguæ sit tribuendum. Sed in historia enarranda stilius scriptorum hebræorum multo magis redundans est et verbosus. Quem si interpres latinus ubique imitari velit, ne is aures latinas nimis offendat et peregrinus videatur. Igitur media quadam via ei incedendum est, qua antiqua Hebræorum simplicitas in modo narrandi ita servatur, ut nec Latinorum historiæ scribendæ leges prorsus negligentur. Equidem operam dedi, ut hanc viam tenerem. Attamen vereor ne aliis in hanc, aliis in illam partem nonnunquam deflexisse videar. Perspicuitatem vero et fidem in vertendo nullibi, uti spero, desiderabunt. Illius

quidem studiosus fui in omnibus locis, quæ, si verborum nimis tenax fuisssem, sensum habuissent obscurum et difficilem. Hanc vero videor mihi præstitisse, dum sensum verborum nudum et simplicem, sine additionibus, quas paraphrasis admittit, exhibui. Cujus quoque propterea, si esset ambiguus aut probatu difficilior, in notis adspersis rationem reddidi. Igitur de his quoque pauca dicam. — In prioribus Geneseos capitibus has observatiunculas paullo prolixiores esse et frequentiores quam in reliquis, Lectores, uti spero, veniam mihi dabunt. Non poteram silentio præterire hypotheses varias a Viris doctissimis nostra inprimis ætate ad illorum capitum interpretationem allatas. Quanquam enim mihi id minime sumo, ut inter dissentientes arbitrum agam, tamen, quin libere profiterer, quæ sententia mihi in quæstione exegetica verisimilior videatur, hominem, qui nullius in verba jurare consueverit, parum

parum decere arbitrabar. In reliquis hanc rationem secutus sum, ut vel explicarem, quod lectori ex simplici verborum versione obscurum esse posset, vel in locis difficilioribus aut ambiguis causas indicarem, cur hunc, quem in versione posuisssem sensum, alii præferendum putarim. Ceterum numerum notarum præter illud consilium ut augerem, consulto me abstinui. Nolui enim commentarium scribere, sed versionem, quæ sacrarum literarum studiosis sensum librorum sacrorum indicaret et occasionem præberet ad ea quæ a viris doctis ad scripturæ sacrae illustrationem scripta essent, facilius vel invenienda vel dijudicanda. Propterea quoque laudavi subinde interpretes eruditos, recentiores imprimis, eorumque libros e quibus didici, ne aliorum inventa mihi tribuere viderer, et rationes exposui nonnunquam, si ab eis dissentirem, quod tamen non ita sæpe factum est, quoniam laudare lubentius quam reprehendere soleo.

leo. — *Notas criticas*, in quibus de diffensione antiquarum versionum a lectione recepta dixi, si illarum lectiones huic praeferendae mihi videbantur, in hoc quidem volumine ipsi versioni subjeci, non, quod in prophetarum volumine factum est, in uno fasciculo collectas in fine exhibui, quoniam non nimis multae sunt, neque lectionem versionis copia sua interrumpunt, aut retardant. — Si vitam Deus et valetudinem concefferit, excipiet hoc volumen *Liber Psalmorum*, ut voluntati eorum satisfaciam, qui hanc librorum sacrorum partem prius quam libros historicos ex versione mea legere praepararunt. Ego quidem vehementer gaudebo, si hicce labor meus sacrarum literarum studiosis profuerit ad libros Mosaicos recte intelligendos et explicandos. Scripsi in Acad. Lips. mens. Sept. A. R. S. MDCCLXXXI.

GENESIS a)

CAPUT

c) Quæstio de fontibus Archæologiæ Mosaicæ, sive, unde Moses hauserit rerum ante eum gestarum historiam? nostris temporibus decisa videtur, postquam Theologi et Philologi eruditissimi satis probarunt, Mosen composuisse Archæologiam suam ex monumentis antiquis majorum suorum. *Virringa*, quod ego quidem sciam, primus (nam timidiuscule hoc fecit) paullo prolixius et allatis rationibus hanc sententiam proposuit et defendit in *Obss. S. Lib. I. Cap. III. p. 29* seqq. Post eum vero complures alii. Integrum super hoc argumento librum scripsit *Astrucius*, nomine tamen suo suppresso, cui titulum fecit: *Conjectures sur les memoires originaux, dont il paroît, que Moïse s' est servi pour composer le livre de la Genese. Bruxelles 1753.* Io. Clericus in *Dissert. III de Scriptore Pentateuchi, Mose*, ejus Commentariis præmissa. Jo. Jac. Schultens *diff. qua disquiritur, unde Moses res in libro Geneseos descriptas didicerit, quæ inserta est Oelrichs Belgii literati opusculis Tom. I. p. 245. Bremæ 1774.* S. R. *Jerusalem* in *epistolis super libris Mosaicis p. 80* seqq.

S. R. *Dæderlein* in *Institutione Theologi Christiani* p. 113. seqq. Neque etiam est, quod quis defendat ineptam Judæorum sententiam, qui Mosen singula Geneseos verba dictante Spiritu sancto excepisse existimant; aut vereatur, ne quid sacræ historiæ auctoritati divinæ decedat, si Mosen usum esse antiquissimis majorum suorum monumentis historicis asseramus. Etenim, ut de utroque pauca modo dicam, quis libros Regum, Chronicorum, ex commentariis majoribus et prolixioribus compositos esse neget, cum eorum auctores ad illos subinde lectores remittant? neque tamen hoc horum librorum auctoritati canonicæ adversatur. Lucas item ipse fatetur, se evangelium suum ex aliorum traditionibus concinnasse, et quis unquam ejus fidem suspectam fecit, aut hoc scriptore divino indignum judicavit? Quidni igitur idem statuatur de Archæologia Mosaica salva ejus fide et auctoritate divina? Verum etiam ex singulis hujus historiæ partibus facile intelligitur, Mosen usum esse commentariis aut monumentis antiquis in familiis majorum suorum servatis, quæ in ordinem digessit, mutatis hinc inde et additis quæ ei necessaria videbantur. Arguunt hoc frequentes illæ inscriptiones, quas præposuit initio novi cujusque fragmenti quod in manibus habuit, et præcedenti, quanquam eandem rem sed paullo plenius enarravit, attexuit. Genealogias porro patriarcharum cum accurata annorum enarratione, quibus singuli vixerint, gentium antiquissimarum origines, et alia minutiora, quæ in familiis Abrahami, Isaaci et Jacobi venerant, quis sibi persuadeat hæc omnia dictante Spiritu S. Mosen literis consignasse? Qua peculiari inspiratione præterea opus non erat, cum maxime probabile sit, pios Israelitarum majores rerum antiquissimarum memoriam conser-

CAPUT I

Mundi origines. b)

1. Prin-

vasse suisque tradidisse posteris. Artem enim scribendi Mosis ætate longè priorem esse, neque Israelitis incognitam, argumentis defenditur non contemnendis, de quibus vero hoc loco plura dicere non attinet. Cæterum subtiliter magis, quam utiliter, *Astrucius* libro supra citato investigavit per integrum Geneseos librum singula loca, in quibus singula fragmenta, quæ Moses contexit, incipiant et desinant. Cujus quidem rei in prioribus undecim capitibus indicia sunt non obscura, sed inde a capite duodecimo, ubi Abrahami historia incipit, non nisi ex levi conjectura horum fragmentorum discrimen adstruitur; qua cognitione etiam tuto carere possumus, cum nemo dubitet Mosen schedas, quas in manibus habuit, hac, non alia ratione digessisse. Nec tamen sine ratione *Astrucius* existimat, initium quoque Exodi Mosen scripsisse ex schedula in familia sua servata, in qua cum de initio crudelitatis Pharaonis in Israelitas, tum de Mosis nativitate et prima educatione expositum esset usque ad Caput II, 11, in quo jam ipse Moses inciperet suam rerum a se gestarum historiam enarrare.

- b) Ex tot Theologorum, et Philosophorum hypothesibus ad hujus capitis interpretationem allatis, mihi quidem hæc eligenda videbatur, quæ tum verbis textus hebræi aptissima esset, tum observationibus virorum doctissimorum de interiori terræ nostræ structura non adversaretur. Atque talis, ex meo quidem judicio, est ea, quam S. R. *Rosenmüller* proposuit in libello, cui titulum fecit: *Antiquissima telluris histo-*

ria a Mose Cap. I. descripta. Ulmæ 1776. Cui jungi velint ea, quæ S. R. Dæderlein super eadem quæstione doctè admodum et subtiliter, uti solet, disseruit, in *Institur. Theol. Christ.* p. 402 seqq. Summa hypotheseos est hæc: 1) Monumentum illud antiquissimum, quod Moses historiæ suæ præposuit, *historice* est explicandum. Omnes allegoriæ, picturæ hieroglyphicæ et subtiles geogoniæ in ejus interpretatione alienæ sunt. Nulla ne remotissima quidem indicia ostendi possunt sensus allegorici, aut, quod verba minime rara, sed sæpissime obvia, aliter sint accipienda, ac ex usu loquendi in aliis locis haud dubie sunt vertenda. 2) Sed scriptum est hoc monumentum stilo infantia generis humani accommodato, dictionibus nimirum anthropopathicis et opticis pleno. Est enim sine dubio antiquissimum, compositum fortasse ex ipsius Adami narratione, cui Deus veras mundi origines revelarit necesse est, quas homo sola ratione duce nunquam investigasset. Primi vero homines singulari Dei cura educati et multarum rerum usu adhuc expertes, quomodo aliter de Deo loqui potuerunt, quam homo de homine, et res aliter æstimare, ac eis in sensus incurrebant? 3) Non describitur prima telluris nostræ productio, sed altera, sive ejus restauratio. Quod partim per observationes physicorum recentiorum probabile fit, qui in interioribus terræ partibus multa vestigia deprehendunt vetustioris et diuturnioris cujusdam inundationis, quam Noachicæ, cui insignes illæ mutationes, quas terra nostra subiit, olim multis, sed parum accurate tribuebantur; partim ex verbis ipsius textus, argumento, uti arbitror, non contemnendo. Etenim *וְהָיָה תְּהוֹמֹת* de Chao s. mole rudi et indigesta nunquam dicitur, ex qua Deus ab initio ex traditione genti-

lium totum hoc universum creasse fingitur. Sed loca Jes. 34, 11. Jer. 4, 23. Ps. 107, 40 plane evincunt illa verba dici tantum de locis vastatis, destructis, ~~in ruins~~ ^{in ruins}. Atque talis erat terra nostra aquis obiecta, cum Jova eam ex abyſſo emergere juberet. — Neque hæc antiqua telluris nostræ facies scriptoribus sacris ignota fuisse videtur. Davides quidem Ps. 104, 6 seqq. ita loquitur de hujus terræ creatione, ut Deum ventis usum fuisse dicat, ad aquas, quibus summa montium cacumina tecta erant, dissipandas; et Petrus in epistola sua posteriori Cap. 3, 5 dicit ἀραὲς ἐκπαλαῖ καὶ γῆν aqua periisse, quibus opponuntur οἱ νῦν ἀρανοὶ καὶ γῆ igni destinata. Ex oppositione igitur prior destructio non potest ea esse, quæ Noachi temporibus facta est, de qua Cap. 2, 5. sed diverso longe contextu dixerat. Tandem 4) se se hæc hypothesis valde commendat a facilitate sua, qua difficultates in illis Cosmogoniis subtiliter excogitatis obvias, (ex quibus unam illam de prima luce, quali? cum sol nondum exitit, nominare lubet) minime coacte remonet. Ipsam singulorum verborum interpretationem versioni subjiciemus, ubi commodius legitur. Alia vero complura lectu digna ex ipso S. R. Rosenmulleri libello facile parabili petantur. Non adversari videntur huic hypothefi, quæ S. R. Doederlein l. l. p. 402 ex oratione quadam Linnæi attulit: non esse primam telluris formam e nostris temporibus nostroque conspectu æstimandam, sed a tenuibus initiis terram firmam nova identidem incrementa cepisse, contractis littoribus et oceano deminuto. Dummodo sub verbis תהו ובהו non intelligatur Chaos illud gentiliū, in quo tanquam in ovo omnes hujus mundi particula conclusæ fuissent, et quæ, nescio quæ casu, rupto, totum hæc universum

- i. **P**incipio creavit Deus cœlum et terram. c)
 2. Posthæc d) vero terra facta erat vasta et
 deser-

motu quodam interno extitisset. Ex significatione verborum תהו ובהו Mosès dicit terram nostram fuisse vastatam et destructam, ex voluntate vero Dei eam ex aqua, sub qua demersa fuisset, iterum emeruisse, et quoad solem, lunam et reliqua astra cœlestia eandem relationem accepisse, quam etiamnum habet. Cæterum de ejus amplitudine nihil dicit. Igitur ego quoque nihil neque affirmare neque negare audeo, annon postea aliæ quædam partes accesserint, aut aliæ rursus interierint, aut aliæ insignes subierint mutationes etc. de quibus omnibus ex mea sententia salva historia mosaica potest disputari.

c) *Principio*, h. e. cum tempus esse inciperet, quod factum est tum cum Deus totum hoc universum crearet. — Cœlum h. l. dicitur in oppositione ad terram, ideoque omnia corpora cœlestia notat: Ingens quidem spatium et longe maxima corpora, si cum nostro terrarum orbe comparantur. Sed quod Mosès tantum de creatione terræ dicere volebat, cœli tantum mentionem fecit, quoad illud ad nostram terram suam relationem habet.

d) Vau ante הָאָרֶץ non potest verti per *et*, nam refertur ad v. 1, ubi narratum fuit, terram æque ac cœlum a Deo esse creatam. Jam pergit v. 2. de terra, eam, incertum quo tempore, insignem subiisse mutationem. Igitur Vau per *postea* est explicandum, uti sæpe, e. c. Num. 5, 23. Deut. 1, 19.

deserta e) et aquarum profundis tenebris offusa; tum ventus a Deo immissus f) movebat has aquas. 3. Et iussit Deus ut lux oriretur: g) Orta igitur lux est.

e) De propria significatione verborum **תָּוַח וְכָהָן** confer dicta in nota b). Antiquorum interpretum explicationes omitto, a Geneseos Commentatoribus abunde allatas et dijudicatas.

f) **רוּחַ אֱלֹהִים** nolim h. l. per *vim divinam* explicare, uti S. R. Dæderlein l. l. p. 330. placuit. Quamquam enim verba hebræa admitterent hanc explicationem, tamen h. l. eorum propria significatio videtur præferenda, quoniam *lucis ortæ* in sequenti versu rationem reddunt. Vento enim a Deo aquis, quibus terra oblecta erat, immisso, orta est huic iterum lux sc. a sole. — Verbi **רָחַח** bis tantum præter h. l. obvii Devt. 32, 11. et Jer. 23, 9. primaria significatio videtur esse *movere, agitare*. In hunc sensum etiam antiquiores interpretes explicarunt. Onkelos: **מִן־שָׁבָה** *sufflabat*, sic quoque paraphrasis Samaritana. Versio Arabica in plurali habet: *venti Dei spirabant super aqua*. Syrus idem vocabulum retinuit. Cui explicationi convenit Psalmus 104, in cujus versu septimo Deus dicitur ventis usus esse in terræ creatione.

g) hebr. *dixit Deus, fiat lux, et facta est lux*. **אֶנְשָׁנוּרָא דִּיּוּס** de Deo dictum, uti in sequentibus complura alia. Admissa hypothese, ex qua hoc caput explicamus, omnes disparent difficultates de ratione hujus lucis, quod sol cum luna et stellis quarto demum die creatus dicatur. Non opus est ut lux aut ignis peculiaris cujusdam naturæ fingatur. Nimi-

est. 4. Quæ cum divino consilio conveniens esset, ^{b)} ei ut et tenebris Deus certos terminos fixit. 5. Nimirum destinavit ⁱ⁾ lucem diei, tenebras vero nocti. Ita ex vespere et mane extitit dies primus. ^{k)}

6. Tum

rum sol et omnia astra cælestia utique adfuerunt secundum v. 1, non demum quarto die creata. Igitur lux illa, quæ ex voluntate divina orbi terrarum affulgere debebat, nulla alia est, quam *lux solis*, quæ terræ affulgere incipiebat, cum aqua illæ, quibus terra esset immersa, per ventum illuzæ essent dissipatæ, ita ut splendor solis ad terram penetrare posset, quæ sic ex aquis quasi emergere incipiebat.

^{b)} hebr. *et vidit Deus lucem esse bonam*. Est iterum locutio anthropopathica, quæ in sequentibus septies repetitur. Sumta est ab homine opus feliciter peractum examinante et probante, quæ tamen non sine ratione aut consilio de Deo adhibetur. Sistit enim hæc phrasis Deum ut creatorem bonum et sapientem, qui omnia, quæ produxerit, perquam bona fecerit, ideoque mala quæ sunt in hoc mundo, aut imperfecta, non posse esse ab illo Deo. —

ⁱ⁾ קרא sequente ל' est *designare, assignare*. Sic quoque v. 8. et 9. dicitur. Cohæret hæc propositio cum antecedenti: Deus luci et tenebris certos terminos posuit, atque lucem diei, tenebras nocti destinavit.

^{k)} Dissentiunt interpretes, utrum dies naturales viginti quatuor horarum sint intelligendi, an tempus longius. Equidem non video, cur a propria verborum significatione discedamus. Dierum et noctium vicissitudo efficitur motu tel-

luris

6. Tum jussit Deus ut existeret spatium expansam *l)* inter aquas, quod aquam ab aqua separaret. 7. Paravit igitur Deus illud spatium sic, ut alia aqua esset sub eo, alia juxta illud. Quod cum factum esset, 8. Deus hoc spatium coelo assignavit: *m)* Ita ex vespere

luris circa axem suam: quæ jam locum habebat, cum impedimenta, aqua nempe, qua circumfusa erat, essent remota. Qui obiciunt, opus tertii diei nimis magnum esse, quam ut intra quatuor et viginti horas potuisset absolvi, præsupponunt, Deum, postquam Chaos illud creasset, non amplius omnipotentia sua egisse, sed naturam effecisse omnia per vires a Deo collatas. Sed uti Chaos illud philosophorum jam repudiavimus, ita omnis narrandi modus mihi videtur innuere, Deum in rerum omnium procreatione et constitutione non tam viribus naturæ, quam potius omnipotentia suæ egisse; his vero unum diem, et si Deo visum fuerit, brevius adhuc tempus suffecisse, ne illi quidem, contra quos disputamus, negant.

n) רָקִיעַ a רָקַע *extendit, diduxit*, vers. 8. vocatur *cælum*, nempe aërium s. æthereum, quo mediante duplicis generis aquæ separarentur. *Nubes* enim, quibus terra adhuc tecta erat, ascenderunt; quas aquam vocari neminem offendant, cum revera aër aqua sit, modo longe tenuior, quam aqua proprie sic dicta.

m) Deest ad opus hujus diei formula approbationis, quam *o)* habent: καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν. Quæ lectio magnam ac-

spere et mane extitit dies secundus. — 9. Porro iussit Deus, ut aqua quæ sub cœlo esset, in unum locum conflueret, ut ficcum appareret. ⁿ⁾ Quod cum factum esset, 10. ficcum terræ destinavit, aquarum vero confluum mari. Atque hæc quoque voluntati divinæ responderunt. 11. Tum iussit Deus, ut terra gramen pareret, herbas semine instructas, nec non arbores frugiferas varii generis, quæ omnes in terra semen suum emitterent. Quod ita etiam factum est. 12. Edidit enim terra gramen et herbam varii generis singula semine instructa, arbores frugiferas, quarum quæque in suo genere semen secum habebant. Hæc quoque Deo probabantur. 13. Tum ex vespere et mane extitit dies tertius. — 14. Tum iussit Deus, ut lumina illa in cœlo diem a nocte dis-

cerne-

cipit probabilitatem, quod in sequentis diei opere hæc formula bis occurrit et prima pars sequentis pericopæ videri posset ad hunc diem transferenda, quod in ea opus secundum vers. 8. inceptum, perfectum et absolutum narratur. Similitudo clausularum facile occasionem dare potuit huic transpositioni. Neque tamen ex testimonio unius versionis græcæ audeo aliquid definire, cum reliquæ versiones omnes et Codd. in lectione recepta consentiant.

- ⁿ⁾ Quamquam primo et secundo die aqua non parum immixta esset, tamen terra nondum ita erat exsiccata, ut edendis herbis et arboribus apta esset: hoc igitur factum est die tertio, cum quo cf. plenior narratio Cap. 2, 5. 6.

cernerent, o) ut mensēs, dies et annos signarent: p)
 15. ut tanquam lumina in illo cœli expanso lucem
 suam in terram emitterent. Quod ita etiam factum est.
 16. Deus igitur constituit q) duo luminaria magna,
 alterum quidem ad diem regundum, alterum paullo
 minus

o) Non deinsum quarto die sol, luna et reliqua astra creata
 sunt, quod ex nostra interpretatione secundum v. 1. jam du-
 dum factum erat. Sed verba intelligenda sunt de constituto
 et determinato solis et lunæ usu, quem terræ præstare debe-
 bant. Sic quoque in aliis locis חַיִּים cum ל constructum
 notat *determinationem* rei ad certos usus. e. c. Num. 10, 31.
 Zach. 8, 14. Cæterum *oprice* dici astra illa esse in cœlo illo
 æthereo, ut in sequentibus plura, facile intelligitur.

p) אֲתִוִּית מוֹעֵד nonnulli interpretes distinguunt a sequenti
 ut illa sint signa tempestatis, quæ observant nautæ et agri-
 colæ, prognostica pluviae, serenitatis, ventorum. Sed ma-
 lim explicare per Hendiadys: *inserviant anni tempestatibus*,
 sive etiam *mensibus*. quorum determinatio lunæ tribuitur
 Ps. 104, 19.

q) Cum v. 14. et 15. Moses in genere dixisset, ex astris quædam
 ex voluntate Dei terræ usibus inservire debere, jam pergit
 in specie recensere ea lumina cœlestia, quæ maximam terræ
 utilitatem præstant; ubi iterum phrasēs opticae observandæ
 sunt. Luna enim non habet propriam lucem, et stellæ lu-
 nam magnitudine longe superant. — עֲשֵׂה et in sequenti
 versu נָתַן non de *creatione* sunt accipienda, sed utrumque
 h. l. uti sæpe, est *constituere*, *perficere*.

minus ad noctem moderandam, nec non stellas:

17. Voluitque, ut ea ex cœlo terram collustrarent:

18. ut diem et noctem gubernarent, utque inter lucem et tenebras discrimen facerent. Hæc quoque

voluntati divinæ responderunt. 19. Et sic vespere cum mane commutato dies quartus est peractus. —

20. Porro iussit Deus ut aqua ederet animalia viva natatilia et aves, quæ sub terra in aëre volarent.

21. Tum creavit Deus immania cete et omnis generis animalia viva, quæ in aqua natant, et volucrum varia genera; quæ omnia, uti Deus voluit, valde bona erant. 22. His Deus largitus est vim prolificam, ut aquam foetu suo replerent, et ut volucres in

terra multiplicarentur. 23. Quo facto ex vespere et mane extitit dies quintus. — 24. Tum porro iussit

Deus, ut terra ederet varia animalium genera, cum majorum tum minorum, tum et ferarum. Quod ita etiam factum est. 25. Igitur creata sunt a Deo

omnis generis animalia, quæ in terra vivunt, cum majora tum minora; atque hæc quoque Deo probabantur. 26. Tandem etiam hominem Deus decre-

vit creare, ^{r)} qui per similitudinem, quam cum eo
habe-

r) Phrasis *faciamus hominem* a multis interpretibus ad pluralitatem personarum in Deo probandam adhibetur. Sed perperam. Est anthrop. locutio, qua indicatur *dignitas hominis*

haberet, eius imaginem adumbraret: qui dominaretur piscibus, avibus, pecudibus, et omnino toti terræ, et quæ in ea vivunt. 27. Igitur creavit Deus hominem ad imaginem suam; marem et foeminam Deus ad imaginem suam creavit. 28. Atque eis his verbis bene precatus est: Fœtificate, multiplicamini, replete terram, eamque vobis vindicate; estote domini piscium, avium, omniumque quæ in terra vivunt, animalium. 29. Porro Deus eis dixit: En concedo vobis omnes, quæ e terræ solo procreantur, herbas frugiferas, nec non omnes arborum fructus semine præditarum, quibus omnibus in cibum utamini. 30. Similiter animalia omnia, aves et quæcunque

nus a Deo creandi, quem dominum rerum omnium facere volebat. Cap. 2, 18. in singulari dicitur: faciam ei auxilium. Sic enim solent homines in rebus gravioribus gerendis et constituendis agere. cf. Zachariæ in Theol. bibl. P. II. p. 52.

*) His verbis herbæ tantum et terræ fructus homini in alimentum a Deo conceduntur, omiſſa animalium carne. Hinc viri quidam docti collegerunt *ἡγοφάγους* ante diluvium interdixtam fuiſſe hominibus. Non quod in ſe crudelis ſit, aut naturæ humanæ adverſetur, ſed quod neceſſe fuerit animalia multiplicari, antequam eis veſci homines inciperent, cum a Deo non niſi paria creata eſſe probabile ſit. Quæ ſententia, cui equidem nolim contradicere, tamen tantum ad commorationem in paradifo reſtringenda videtur. Nam ſtatim

cunque in terra vivunt, pascantur viridi omnis generis herba. Quo facto, 31. Deus consideravit omnia quæ fecerat, et erant valde bona. Tunc ex permutatione vespere cum tempore matutino existit dies sextus.

C A P U T II

Diei septimi feriæ. Aliâ descriptio terræ et cretionis hominum ex alio fragmento. a)

1. **S**ic coelum, terra et astra perfecta sunt. 2. Cumque septimo die *b)* Deus opus suum absolvisset, eo die feriatum est ab opere, quod fecerat. 3. Atque hunc septimum diem Deus faustum et sacrum esse voluit, *c)* quod in eo feriatum esset ab opere, quod creando

statim post lapsum clara indicia habemus animalium mactatorum in sacrificiis Abeli, atque Cap. 7. animalia pura et impura nominantur.

a) Male capita hoc loco sunt divisa. Tres versus priores ad primum caput sunt referendi.

b) Pro **הַשְּׁבִיעִי** Cod. Sam. *et* *et* Syrus legunt **הַשְּׁבִיעִי** *die sexto absolvit.* Hubigantio quidem hæc lectio præferenda videtur. Sed quoniam recepta lectio commodam adnuit explicationem, nolui eam deferere, quanquam nec illa omni caret probabilitate.

c) hebr. *benedixit Deus diei septimo.* Phrasis *benedicere diei* recte explicatur ex opposita *maledicere diei*, quæ significat diem

diem *exsecrabilem*, *infaustum* habere. Sic Jerem. 20, 14. *maledictus sit dies quo natus sum*; h. e. *infaustus sit ille*. Similia habet Jobus Cap. III, 1. seqq. Ejusmodi dies tristis debebat peragi sine ullo latitiæ signo. Igitur *benedicere diei* est velle, ut dies faustus sit et læte peragatur. — Non possum hoc loco silentio præterire quæstionem inter viros doctissimos antiquioribus et recentioribus temporibus agitatam, utrum Moses hæc verba addat ad rationem legis Israelitis lætæ de sabbato celebrando explicandam, an sint ipsius monimenti historici verba, quibus narretur, Deum statim in principio rerum humanarum legem de sabbato sanxisse? Equidem non dubito assentiri eis, qui posteriorem sententiam defendant. Nam si prior locum haberet, si Moses legem suam commendare Israelitis voluisset, profecto sua verba non conjunxisset per copulam Vau, ut reliqua totius narrationis connectuntur; sed distinxisset ea per particulam *כִּי* *לְ* *propterea*, uti Cap. 2, 24. atque Exod. 20, 11. hac ipsa de re agens. Non minus grave mihi quidem videtur argumentum, quod Ikenius inprimis urget in Dissert. 1. de *institutiis et cerimoniis legis Mosaicæ ante Moysen*, Vol. II. Dissertatt. philol. theol. p. 27. Breviorem nempe illam periodum septem dierum, quæ hebdomadis aut septimanæ nomine usurpatur, jam antiquissimis temporibus obtinuisse, cujus non solum inter alias gentes, sed etiam in historia S. luculenta vestigia deprehendantur. Genes. 29, 27. 28. 7, 4. 10. 8, 10. 12. Jam vero intelligi non posse, quomodo hic cyclus observari potuerit, nisi peculiari quadam ratione dies septimus a sequenti primo distingueretur. Non posse dici, dies successive tantum numeratos esse, et septimo numerum esse finitum. Nam præterquam quod nulla ratio commoda ostendi

ostendi queat, cur primi homines id fecissent, aut quando et qua occasione id primum cœperit: vix concipi posse, quo pacto, præcipue rudiori illo mundi ævo, tam exacte per numerum dierum numerationem septimanæ successive et quidem ab omnibus supputatæ fuissent, ut nunquam confusio oriretur. Contra si admittatur, septimum diem aliqua ratione præ aliis sacrum fuisse, certisque religionis exercitiis transactum, errorem facile caveri potuisse. Hæc fere *Ikenius* l. c. Tandem locus Exodi 16, 23. non sine vi ad primam sabbati Mosaici institutionem, uti mihi quidem videtur, trahi potest. Nihil enim in eo præcipitur, quod ad sabbati celebrationem pertinet, sed monetur tantum, eo die, ut jam noto, Mannam non esse colligendam. — At enim verò hæc sententia non est ita intelligenda, quasi sabbatum, quod primi homines aut sic dicti patriarchæ et eorum posterii celebrarant, idem prorsus fuerit cum sabbato Mosaico. Ritus, quos Moyses eo die observandos Israelitis præscribit, plane docent hunc diem olim ab iis non ita esse peractum. Sed non probant id, quod aliter sentientes volunt, hunc diem prorsus non distinctum fuisse a reliquis. Quod esse potuit exercitiis quibusdam religionis aut cultus sacri habitis, si vel otium illud aut abstinentia a labore, quæ sabbati Mosaici primaria lex fuit, in solennitate illa antiqua diei septimi non obtinuerit. Qua limitatione admissa concedi possunt *Spencero* omnia, quæ prolixè probavit (Lib. I. Cap. V. Sect. VII. seqq.) sabbatum a Deo Israelitis præscriptum fuisse, ut ejus celebratione ab aliis gentibus discernerentur; atque tamen locum habere potuit inter eos consecratio quædam diei septimi a majoribus eis tradita, quæcunque illa fuerit.

do perfecerat — d) 4. Hæ sunt origines e) coeli et terræ

d) **לַעֲשׂוֹת בְּרָא** Hæret in lectione Illustris Michaelis, quæ ei tautologica videtur, et quia οἱ ὁ vertunt ἐν ἡρξάντο ποιῆσαι, putat legendum esse **בְּרָא** ab Arab. *incipere*, *invenire*, hinc vertit: die er zu machen erfunden hatte. Sensu, uti mihi videtur, non minus frigidus. cf. Ejus Biblioth. Orient. P. IX. p. 172. Sed lectio sana est. Est hebraïsmus, quo infinitivus verbi similem actionem indicantis verbo finito jungitur. Simillimus locus est Eccles. 2, 11. **עָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת** operatus sum faciendo. Sic et in aliis verbis Jud. 13, 19. 2 Reg. 21, 6. Pl. 126, 2. In hac constructione verbum finitum sæpe adverbialiter verti potest et infinitivus per tempus antecedentis verbi explicari. Sic *Lud. de Dieu* in Crit. S. ad h l. qui tamen recte quoque observat, infinitivum sæpe redundare. Quoniam vero **עָשָׂה** generalius verbum est quam **בְּרָא**, nam non omnis rei perfectio est creatio, verti potest: *creando perfecit*. cf. de hoc hebraïsmo Glassius in Philol. S. p. 273. edit. novæ.

e) **תּוֹלְדוֹת** modo origines ejus rei, de qua sermo est, modo posteros eorum, de quibus agitur, significat. Priori sensu hoc loco sumitur, posteriori Cap. 5, 1. — Cæterum ex hac inscriptione apparet, novum h. l. incipere fragmentum historicum a Mosè insertum, quod in Capite III definit atque primo brevem terræ a Deo creatæ descriptionem continet, deinde plenius de homine, domicilio ei a Deo tradito, paradiso, interdicto arboris cujusdam usu, muliere creata et lapsu primorum hominum exponit. Quam peri-

B

copam

copam difficillimam esse, facti sunt omnes omnium temporum interpretes, atque diversæ hypotheses ad eam explicandam allatæ testantur. Equidem pro brevitate, cui in his notulis studendum est, lubenter abstineo ab earum recensione. Potiores ex antiquioribus qui nosse velit, evolvat *Clericum* in Commentario. Ne recentiorum quidem hypothesen h. l. commemorare libet, præter eam quæ P. IV. *Repertorii literaturæ orientalis* p. 172 seqq. sub titulo: Versuch über die Urgeschichte, inserta est. Cujus auctor anonymus non minori ingenii acumine quam linguarum peritia eam hujus pericopæ interpretandæ viam ingressus est, qua plerasque difficultates removit, atque narratam historiam ita explicavit, ut neque fides historica tolleretur, neque ratio humana offenderet in modo quo res gestæ dicerentur. Hypothesis quidem, ex qua hanc pericopam interpretatur, nova non est, sed a bonis interpretibus dudum admissa et probata, ita ut fere non amplius in hypothesibus, sed in legitimæ interpretationis regulis sit habenda. Sed nemo eam ad integram hanc pericopam transtulit. Quod cum videret Auctor ingeniosissimus fieri posse atque adeo debere, factum est, ut, quod tentaret, multis qui præconceptis non essent opinionibus impediti, aut antiquarum explicationum non nimis tenaces, assecutus videretur. — Est vero hypothesis, sive potius regula, ex qua hæc pericopa interpretanda est, hæc: Cum hoc fragmentum historicum sine dubio sit ex antiquissimis temporibus, modus narrandi etiam remotissimæ antiquitati convenit. Qui nimirum perquam imperfectus est, prodit linguæ insignem paupertatem, quæ nondum culta erat, carebatque verbis et phrasibus, quæ res universas indicant, quorum loco igitur singulares
solet

Eo tempore, quo Deus *f*)
coelum

f) In hoc secundo Archæologiæ Mosaicæ monumento Deus non uti in primo אלהים sed יהוה אלהים vocatur. Deinde in Capp. IV. VI, 1 — 8. uno nomine יהוה venit, et sic variant etiam sequentes pericopæ in designando nomine divino. Fortuitam hanc esse variationem, parum proba-

coelum et terram fecerat,¹ 5. nulli adhuc in agris
frutices existerant, nec gramina in campis succre-
 rant, siquidem Jova Deus ^{hondum} pluviam in terram
 demiserat, g) nec homines erant, qui terram cole-
 rent.

bile est, sed non minus difficile veram ejus rationem indi-
 care. Missis aliis conjecturis, placet ea quæ hanc variatio-
 nem ex discrimine istorum monumentorum derivat, ex qui-
 bus librum Geneseos a Mose compositum esse diximus. cf.
 not. a) Cap. I. Dubium quod contra hanc hypothesin mo-
 veri potest, Deum nomen יידין sibi longe post, cum po-
 pulum ex Aegypto vellet educere, imposuisse, solvemus in-
 fra ad Exod. VI, 3. qui proprius est hujus quæstionis locus.

g) Plerique interpretes existimant suppleri in hoc et sequenti
 versu nonnulla, quæ ad opus tertii diei pertineant. Sed
 ut taceam, non posse hæc commode cum v. 11. Capitis pri-
 mi conciliari, contrarium etiam apparet ex eo, quod hæc
 pericopa separatum sit a primo capite fragmentum, in quo
 igitur auctor, diversus sine dubio a priori, nihil neque
 potuit neque voluit supplere. — Equidem in sensu ver-
 borum non magnopere laboro. Dicit auctor fragmenti,
 terram ab initio omnem fertilitatem suam ab immediata Dei
 potentia, non ab hominis studio et labore accepisse. v. 5.
 Itaque repetit, cum v. 7. hominem a Deo creatum dixisset,
 v. 8. de paradiso in Edene plantato. — Venit tamen in
 mentem, annon de ea tantum regione sermo sit, quam
 Deus primæ hominum commorationi destinaverat, de Edene,
 quam fortasse eo ipso die, quo hominem creavit, ad hunc
 usum

rent. 6. ^{1/}Tum igitur nubes e terra ascenderunt, quæ eam irrigabant. 7. Hominem vero finxit Jova Deus e terræ pulvere et spiritu vitali animavit. Sic homo factus est creatura vivens. 8. Plantaverat vero Jova Deus hortum in *regione* Eden ^{h)} orientali, quem homini modo creato assignavit. 9. In hoc horto Jova Deus e terra procreaverat omnis generis arbores cum ad aspectum pulcras, tum ad victum suaves; in his quoque arborem vitæ, et arborem discriminis boni a malo ⁱ⁾. 10. Fluvius vero promanabat ex Edene,

usum adaptavit. In qua deinde præterea plantavit; paradisum, secundum v. 8. Nimis quæsitæ mihi videtur explicatio ab auctore der Urgefchichte allata p. 178.

b) ^{יָדָע} non est nomen appellativum, sed proprium, coll. v. 10. et 4, 16. quod etiam legitur 2 Reg. 19, 12. Jes. 37, 12.

i) *Arbor vitæ* prædita erat sine dubio vi conservandæ vitæ humanæ, coll. 3, 22. *Arborem discriminis boni a malo* multi putant arborem fuisse natura sua noxiam, cujus fructus essent venenati et vitæ hominis perniciosi. Sed negat hoc S. R. Ernesti in Opusc. Theol. p. 230. primo, quod hoc contrarium sit verbis hujus ipsius versus, in quibus dicatur, Deum non nisi bonas arbores in hoc horto plantasse, quod de hac arbore æque ac de arbore vitæ et reliquis hujus pomarii arboribus est accipiendum, et propterea ^{Vau} ante ^{יָדָע} recte, uti videtur, explicatur per *in his*, uti et in aliis locis, v. c. vers. 19. Deinde quod hæc hypothesis tollat *arbitrium*

ne, k) qui hortum illum irrigabat, ex quo deinde in
 quatuor

legis divinæ in hoc præcepto. Neque video quæ sit hujus opinionis necessitas. Etenim quæ legem violatam secuta est corruptio corporis animique humani, potuit vtrumque invadere, si quoque fructus arboris interdictæ perniciosi non fuerint, tantum ex comminatione divina. — Neque in eo assentiri possum Auctori der Urgeschichte, quod negat p. 198. Deum hanc arborem hoc nomine insignivisse, quoniam boni et mali^m notitiam homines tunc nondum haberent, atque omnia bona essent; postea demum homines nomen hoc ei dedisse ab eventu, quem esus fructuum interdictorum in eis habuerat. Mihi quidem verba serpentis ad mulierem, sive potius dubitationes ipsius mulieris Cap. 3, 5. de quibus plura ad illum locum, contrarium haud obscure videntur innuere, quæ nomen arboris manifeste respiciunt. Potuit vero Deus aliqua saltem notione mali utut imperfecta primos homines imbuere, quemadmodum idem in notione *mortis* factum esse ipse Vir doctissimus suspicatur p. 198.

k) Ex multis auctoribus, qui de situ Paradisi scripserunt, unum laudasse sufficiat *Relandum*, qui lectu dignissimam super hoc argumento scripsit dissertationem, quæ prima est in parte prima Dissertt. Miscell. (Trajecti. ad Rhenum, 1706. octonis). Cujus de singulis sententiam paucis indicabo. Nimirum flumen Phischon *Relando* est illud, quod a Græcis et antiquis Geographis *Phasis* dicitur. Terra *Chavila* ei est pars Scythiæ ea, quæ *Colchis* vocatur. Prædicata terræ Chavilæ a Mose tributa optime conveniunt Colchidi, aurum nempe et lapides pretiosi; quorum nomina magis nota admo-

quatuor capita findebatur. 11. Primum vocatur Phis-
chon,

admodum incerta sunt. Relando quidem *Bdolah* videtur
esse CrySTALLUS et *Schobam* Smaragdus. — Flumen *Gihon*
est Araxes, quod regionem *Cossæorum* Mediæ proximam
peragrat. — *Chidekel* est Tigris, in quo etiam plerique
consentiunt, et de *Euphrate* nullum est dubium. — Ubi
autem horum quatuor fluviorum fontes sunt, ibi collocari
debere videtur Paradisus. Jam vero in Armenia illos inve-
niri, constat ex scriptoribus geographicis. Unus vero ille
Paradisi fluvius, ex quo quatuor illi orti sunt, una cum
arboribus Paradisi et omni ejus elegantia post primorum ho-
minum expulsionem evanuit, et frustra hodie quæritur.
Sic fere *Relandus*. Cum quibus in plerisque consentit Ill.
Michaelis, tantum in explicando fluvio illo Paradisi v. 10. a
plurimorum interpretum sententia discedit. Singularem il-
lum numerum נָהָר pro plurali positum esse putat; non
peculiarem aliquem fluvium indicari, ex quo reliqui orti
sint, sed hos ipsos, qui in sequenti versu nominentur. Es
quollen auch Flüsse aus Eden hervor, den Garten zu wäs-
sern, und sie giengen immer weiter von einander, und hat-
ten vier Ursprünge oder Quellen. Sic *Grotius* quoque est
interpretatus, provocans inprimis ad v. 14, in quo tamen
nullum video argumentum pro hac sententia. Quæ qui-
dem apta est ad difficultatem tollendam, si de fluvio illo Pa-
radisi quæritur, ubinam sit? sed adversari ei videntur ultima
verba v. 10, quæ esse deberent "וְהָיוּ לוֹ אַרְבָּעָה רֵאשִׁית" si id di-
cerent, quod Ill. *Michaelis* in versione posuit; deinde fri-
gidus esse sensus videtur, si de fluviis narratur, eos habere
fontes, ex quibus orientur.

schon, quod totam regionem Chavilam auriferam obit.
 12. Aurum vero illius regionis præstantissimum habetur. Cryſtalli quoque et Smaragdi ibi reperiuntur.
 13. Alterius fluminis nomen est Gihon, quod totam terram Cusch permeat. 14. Tertium flumen vocatur Chidekel, quod versas Assyriam fertur, et quartum est Euphrates. — 15. Tradidit vero Jova Deus homini illum hortum, ut eum coleret et custodiret: 16. Eique his verbis præcepit: de omnibus horti arboribus edere tibi licitum sit, 17. modo non de arbore discriminis boni a malo: Simulac ea vesceris, morti eris obnoxius. — 18. Judicavit autem Jova Deus non bonum esse, Adamum esse solum; igitur decrevit ei adjutricem dare ejus naturæ accommodatam ¹⁾. 19. Nam cum Jova Deus omnis generis ani-

1) hebr. עֵזֶר כְּנֶגְדָּהּ Lutherus non recte vertit כְּנֶגְדָּהּ die um ihn sey, quod כְּנֶגְדָּהּ non significat, sed ex prima significatione est *anterius*. Contextus plane docet *sociam ejusdem nature* intelligi. Nam in sequentibus narratur, Adamum non invenisse inter animalia ullum sibi simile, propterea Deum formasse scæminam ex ejus corpore. In quem sensum כְּנֶגְדָּהּ duplicem in modum potest explicari, vel ut pleonastice positum sit, et præfixum et affixum tantum attendatur, q. d. כְּמֹהוּ הוּא ut in לְנֶגְדָּהּ et כְּנֶגְדָּהּ vel ut de *conjunctione matrimoniali* intelligatur, quam sententiam *Schultensius* defendit in *Animadv. philol. ad h. l.* Priorem sensum antiquiores

animalia, in his quoque aves, e terra formasset, atque adduxisset ea ad Adamum, ut nomina eis daret, quæ deinceps, prouti eis ab Adamo imposita essent, ut eis propria gererent: *m*) 20. Adamus quidem nomi-

na

quiores interpretes videntur intendisse, *ci é, βοηθόν κατ' αὐτόν.* *Vulg.* adjutorium simile sibi. *Chald.* סִמֵּךְ בְּקַבְלִיָּה

Syrus: מְעַדְרָנָא אֲבוּתָה.

m) Quæ in hoc et sequenti versu narrantur, non sunt nimis ad literam urgenda, uti fecerunt plurimi ex antiquioribus interpretibus, quasi nempe solennis omnium animalium conventus esset habitus, in quo Adamus singula singulis suis nominibus compellasset. (vid. *Bochartus* in *Hieroz.* P. I. Lib. I. Cap. IX.) Non opus est, ut difficultates, quæ hanc sententiam premant, enumerem. Qui res ex vero didicare didicerit, neque miracula præter necessitatem augere consueverit, facile intelliget, hujusmodi omnium animalium conventum et nominum impositionem ab hominis recens creati infantia et a consilio divino, quod in versu 18. indicatur, admodum esse alienum. Mihi quidem sic videtur res intelligenda. Deus hominem recens creatum duxit in locum, in quo multa videbat animalia congregata. Nam כֹּל h. l. ut sæpe non universe dici apparet ex eo, quod piscibus nulla nomina indita sint. Adamus igitur formam eorum, sonos quos edebant, et alia, quæ ejus attentionem inprimis excitabant, considerans, nomina eis dedit, simul vero intellexit, nullum in his esse ejusdem secum naturæ. — Linguae originem per istam nominum impositionem indigi-

na imposuit cunctis animalibus, avibus quoque et feris agrestibus; sed nullam in iis deprehendit adjutricem, quæ naturæ suæ conveniret. 21. Tum Jova Deus gravem Adamo soporem immisit et unam ex costis ejus extraxit, in cujus locum carnem substituit. 22. Ex qua costa mulierem formavit eamque ad Adamum adduxit *n*). 23. Tum hic, id tandem est, *o*) inquit,

tari putem cum S. R. *Hérdero* (in *Diff. germ. vom Ursprünge der Sprache* p. 79.). Neque intra breve tempus, quod narratur, videtur peractum, uti sibi persuadent, qui literæ nimis adhærent. Sed cum Adamus inter animalia viveret, et cum eis versaretur, fieri non potuit, quin multa ab eis disceret, multa in iis observaret, quæ nominibus eis imponendis occasionem darent. Sed hoc auctor fragmenti more suo breviter et paucis verbis multa complectendo narravit.

n) Quam ingeniose auctor sæpe laudatus der *Urgeschichte* p. 181. difficultates hujus loci de Eva ex costa Adami creata, removeat, legatur l. c. Non ausim conjecturam sive impugnare sive defendere.

o) **וַיִּקְרָא אֵת הָאִשָּׁה אִשָּׁה** referendum est ad contemplationem animalium, in quibus Adamus nullum invenerat, quod ejusdem secum naturæ esset. Hoc tandem est, inquit, tale animal, quod meæ naturæ est conveniens. Et quoniam antea reliquis animalibus nomina imposuerat, hinc quoque nomen dat conveniens cum suo ipso nomine. Vocat eam **אִשָּׁה** *viram* ab **אִישׁ** *vir*, in quo commode potest paronomasia, quæ

inquit, os de ossibus meis, et caro de carne mea, igitur vira vocetur, quod de viro sumpta est. —

24. Propterea vir patrem et matrem relinquet *p)* et suæ adhærebit uxori, unamque carnem constituent.

25. Ambo autem, Adamus et uxor ejus, nudi erant, nec tamen propterea erubescabant. *q)*

CAPUT

quæ in lingua hebræa est, in latina quoque servari. Nam latini veteres dixerunt *viram* pro fœmina, teste *Festo*. vid. *Gesnerus* in *Thef. L. L.* *Hieronymus* male *virago*, quæ proprie significat *mulierem animi virilis*. *Symmachus* finxit verbum *ἀνδρῆς*, ab *ἀνῆρ*. οἱ ὁ habent: γυνή.

p) Hæc non sunt verba Adami, qui eo ipso die quo creatus est *patris et matris* nondum habebat notitiam, sed Moïsis, qui hanc addidit observationem ad dissuadenda divortia inter Israelitas usitata. Gravissimum hoc esse peccatum dicit, gravius adhuc quam parentes deferere; quod non separationem ab iis notat, sed denegationem auxilii et amicitiae, quæ inter parentes et liberos semper locum habere debet. Innuit igitur insolubilem esse debere illam inter conjuges conjunctionem. Quæ scita est observatio Ill. *Michaelis* ad h. l. In hunc sensum citantur etiam hæc verba a Christo *Matth. 19, 4-5*.

q) Docetur primos homines, prouti a Deo creati erant, nullos habuisse affectus libidinosos, propterea vestibis sine incommodo caruisse, quippe quæ necessaria factæ sunt post corruptionem illam naturæ humanæ. cf. 3, 7. Omnis pudor venit ex sensu indecori, propterea additur, eos non erubuisse.

CAPUT III

Lapsus protoplastorum et pœna eum subsecuta. a)

7. **S**erpens b) vero, callidissimum omnium animalium
a Jova

a) Quoniam hoc caput cum antecedenti manifeste unum fragmentum constituit, historice etiam uti illud est explicandum. Continuaturs historia, et quid protoplastis in horto, qui eis a Deo traditus erat, eveniret, narratur. Quis vero, nisi ludere velit in re seria, topographicam paradisi descriptionem allegorice explicet? Sequens etiam tristis hominum status, qui priori opponitur, satis probat hoc secundum litteram interpretandum esse et veram narrare historiam. Neque fortasse interpretes allegoriam, aut imaginem hieroglyphicam, aut apologum moralem quævisissent in hoc capite, si modum narrandi ex antiqua historiæ simplicitate, de qua antea dictum est, judicassent. Quod, si fit, difficultates, quæ sensum allegoricum requirere eis videbantur, disparent, atque in rebus nihil absurdi, nihil ab eo quod probabile sit, aut a vero alienum deprehenditur. Tentabimus igitur brevem loci difficillimi illustrationem duce Anonymo illo auctore in libro laudato.

b) Serpentem vere et proprie sic dictam esse intelligendam, omnes historiæ circumstantiæ probant. Eva vidit serpentem, atque in excusatione sua apud Deum etiam tantum serpentem nominat, quæ eam seduxerit. Pœna quoque, quæ ei v. 14. statuitur, tantum huic animali convenit. Neque de diabolo quidquam suspicata est mulier, cujus sine dubio

a Jova creatorum, dixit c) mulieri: Itane est? num
inter-

ne notitiam quidem habuit. Nam si eam habuisset, tentationem fortasse facilius superasset.

Sed quid? an non loca Nov. Test. probant, diabolum fuisse, qui Evam seduxerit? Non probant. Nam 2 Cor. 11, 3. nihil de diabolo legitur, tantum de serpente. Joh. 8, 44. sermo est de studiis diaboli, atque homicida vocatur, quoniam eadem Caino suavit, cf. 1 Joh. 3, 12. Si draco et serpens vocatur diabolus Apoc. 12, 9. hoc fit ex usu loquendi Judæorum tempore Nov. Test. qui ad nostri loci interpretationem transferri non potest. Plura vide l. l. p. 203. seqq. et S. R. Dæderlein in der auserlesenen Theol. Bibliothek Vol. I. p. 367. — Callidissimum animal vocatur serpens ab even-
tu, quoniam dubia in muliere excitavit adversus legem divinam atque tandem etiam ad ejus violationem seduxit.

e) Sermones serpentis cum muliere nulli fuerunt. Sed mulieri, cum videret serpentem de fructu arboris vetitæ comedere, subortæ sunt cogitationes de ejus salubritate, quæ in sequentibus ex antiquo narrandi more tanquam sermones aut colloquium inter utrumque habitum referuntur. In lingua enim antiqua *dicere* etiam pro *cogitare* usurpatur, quoniam nulla sine verbis cogitatio esse potest. Sic Deus complura *dixisse* fertur, quæ tantum de ejus decretis explicanda sunt. At enim vero fortasse de hoc minus dubitatur, quam de illo, quod ab initio innuebam, mulierem vidisse serpentem de fructu arboris comedentem. In textu quidem hoc non expressis verbis legitur, sed perquam probabiliter hoc colligitur ex spe, quam mulier concepit,
cum

interdixit vobis Deus comedere de omnibus pomarii arboribus? 2. Respondit mulier serpenti: omnibus arborum fructibus pomarii vesci nobis licitum est. 3. Tantum fructu unius arboris hujus pomarii vesci Deus nobis interdixit, et ne tangere quidem eam licet, alioquin moriemur. 4. Ad hæc serpens mulieri, nequaquam moriemini, inquit, 5. Sed novit Deus, *d*) si de hoc fructu comederitis, tum oculos vestros apertum iri, *e*) Deoque similes vos esse futuros, boni et mali

cum serpentem videret et fictos illos cum ea haberet sermones. Cæterum ne quis, ut nonnunquam fit, novitate hujus explicationis offendatur, observo eam satis esse antiquam. Sic enim *Abarbanel* jam locum intellexit a *Clerico* citatus, itemque *Simeon de Muis*, qui hanc Abarbanelis sententiam pluribus exposuit et approbavit in Criticis Anglicanis.

d) Poterant hæc mulieri in mentem venire, cum videret fructum arboris veritæ serpenti non esse lethalem. Igitur suspicabatur, eum sibi multo magis esse profuturum, inprimis quod Deus ipse arbori *scientiam boni et mali* nomine ei dato tribuerat. Hæc aut similia mulierem cogitasse ex v. 6. fit probabile: *judicavit fructus arboris ad comedendum esse aptos*, nimirum quoniam serpens eis sine damno vescebatur — — et *desiderabiles ad intelligendum*, h. e. propter scientiam, quam secuturam esse esum fructuum colligebat ex nomine arbori dato.

e) Apertio oculorum dicitur de incremento cognitionis. Sic proprie phrasis legitur de animadversione rei antea non visæ. Genes. 21, 19.

mali intelligentes. 6. Tum mulier aspiciens arbo-
rem judicabat fructus ejus ad comedendum perquam
aptos esse, aspectu esse pulcherrimos et propter pru-
dentiam quam efficerent valde optabiles; cepit igitur
de fructu ejus et edit. Dedit etiam marito suo, qui
ipse *de eo* edit. 7. Tum vero aperti sunt amborum
oculi. Animadverterunt sese nudos esse et ex com-
plicitis foliis ficulneis fecerunt sibi subligacula. —
8. Sub vesperam *f*) audiverunt vocem Jovæ Dei *g*)
appa-

f) לְרוּחַ הַיּוֹם *circa tempus venti vespertini.* Solet in Orien-
te circa vesperam ventus æstum diei atque adeo ipsam no-
ctem flando recreare. Oppositum est הַיּוֹם הַיּוֹם Genes. 18, 1.
Cant. 2, 17.

g) Inde ab hoc loco incipit hujus historiæ explicatio ab ano-
nymo auctore sæpe laudato-l. c. allata, longe diversa a vul-
gari, quod ego sciam, omnium interpretum. Quæ qui-
dem cum primum eam legeris, habet in quo hæsites et tan-
tum non offendas. Sed si argumentorum probabilitatem
examinaveris, modumque, quo secundum hanc explicatio-
nem omnia evenerint, rei naturæ aptum et convenientem
deprehenderis, defines hæsitare, et, si antiquarum opinio-
num non justo es tenacior, novitas te non amplius offen-
det. Summam tantum hypotheseos breviter recensabo.
Quam docte, quam ingeniose Auctor eam ornaverit, lega-
tur l. d. In versione vero singula textus verba expressi, li-
berum lectori de hypothesei, ex qua illa interpretari velit,
judi-

judicium relinquens. — *Vox Dei per hortum ambulantis* est *tonitru*, quod constat sæpe hoc nomine venire. Sub vesperam nempe oritur tempestas, prima fortasse in orbe recens creato. Cujus tonitru et fulgure homines peccati sibi conscii terrentur, mortem timentes, quam Deus eis miratus fuerat, si de fructu arboris vitæ ederent. *Colloquium Dei* cum Adamo et Eva v. 9—13. *morſus conscientie* sunt cum excuſationibus, quibus culpam alter in alterum devolvit. Sed tempeſtate ingreſcente, tonitru continuo reſonante, ita ut nullibi ſe tutos exiſtimarent, *fugiunt e paradifo*, hinc v. 23. Jova dicitur eos ex horto expulſiſſe. — At enim vero, dicis, hujus expulſionis in fine capitis demum mentio fit, et multa narrantur, quæ eam præceſſerint; ſententia dicta in Adamum, Evam et ſerpentem, nomen Evæ ab Adamo mutatum, veſtium uſus monſtratus. Recte quidem. At quis ab auctore, tantæ imprimis antiquitatis, requirat, ut quo ordine ſingula ſe exceperint, narret? Fuiſſe vero hominum fugam e paradifo, ſive expulſionem eorum, conjunctam cum illa tempeſtate, ſive terrore propter vocem Dei concepto, apparet ex eis, quæ v. 20. et 21. narrantur, quæ nemo dixerit in paradifo eſſe facta. — Homines igitur poſtquam e paradifo auſugerant, omnia longe alia et diverſa a priori ſua commoratione inveniebant. Jam vitam agebant multis cum moleſtiis et doloribus conjunctam. Adamus cum vultus ſui ſudore agrum colebat, Eva inter dolores partus enitebatur. Unde vero illa ſubita nec expectata mutatio? Infantia generis humani atque imperfecta Dei et effectuum naturalium cognitio hæc omnia immediata Dei ſententiæ dictæ in homines et terram die illo pernicioſo tribuebant. Non probabile eſt Deum ipſum ſenten-

tiam

tiam hanc pœnalem in Adamum, Evam et serpentem iisdem verbis, quæ v. 14 — 20. leguntur, pronuntiasse. Pro linguæ paupertate, qua Adamus et Eva utebantur, et pro experientia admodum exigua, quam tunc habebant, non intellexissent, quæ de graviditate, partu et aliis rebus dicuntur. *Pœnæ interminatæ tantum temporales sunt.* Non opus erat, ut Deus eis prædiceret mala et incommoda, quæ brevi ipsi sensuri essent et experturi, cum nihil de gravioribus malis, de *æternis* pœnis, quas promeruerant, diceret. At *æterni* notionem homines nondum habebant, igitur non poterat Deus pœnas æternas minari! Recte. At neque Eva intelligebat, quid sit gravidum esse, quid parere. Igitur neque hæc Deus ei dixit. — Neque *serpenti* pœnas, quas v. 14. seqq. legimus, Deus est minatus. Cum non nisi causa occasionalis lapsus protoplastorum esset, pœnam ne promeruerat quidem. Sed primi homines fugam animalium a serpente eis noxia arbitrabantur pœnam esse serpenti divinitus inflictam. Atque Evæ odium in serpente nemo mirabitur in posteros quoque propagatum, qui omnes eam tanquam animal perniciosissimum persequuntur. — Difficiliorem habent explicationem phrasæ: *ventre tuo incedes et pulverem comedes*, ex quacunque hypothese locum inter reteris. Quod ad priorem attinet, fabulæ Judæorum sunt dudum explosæ, serpentes ab initio pedibus incessisse, quibus post seductionem protoplastorum essent privatæ. Sed neque eorum interpretum sententia potest probari, qui quædam serpentum genera colli et corporis anterioris eiegendi facultate instructa esse dicunt. Omnia serpentum genera habent hanc facultatem, quæ tamen pro earum magnitudine differt, nec tamen incessus erectus dici potest. Na-

apparentis in horto , seque abdidērunt ab eo inter arbores.

turæ omnium serpentum proprium est, ut in ventre sese moveant. Duplicem modum ostendit Auctor anonymus, hujus difficultatis removendæ. *Vel* ut hæc verba: *in ventre incedes et pulverem comedes*, non sint pars pœnarum serpenti indictarum, sed ipsius serpentis descriptio, qua indicetur, mirum videri posse, omnes res creatas, animalia et homines sibi ab hac bestia humi repente timere, q. d. *tu qui in ventre incedis et pulverem comedis*. Quam explicationem ex eo probat, quoniam hæc verba interposita sunt pœnæ opinatæ serpenti dictæ, odio nempe animalium et hominum adversus eam. — *Vel* ut utrumque a primis hominibus per errorem habitum sit pro pœna serpenti inflicta ob esum fructus vetiti. — At sic non continent hæc verba promissionem de Messia mittendo aliquando generi humano? At quibus argumentis probatur eam his verbis inesse? Num protoplasti sensum ejus intellexissent? Illi quibus de pœnis æternis quas promeruissent nihil dictum erat, num muneris mediatorii rationem percepissent? Nunquam neque Jesus neque Apostoli locum in hunc sensum explicarunt. Paulus sæpe de lapsu Adami locutus, nullibi hæc verba citavit. Tandem neque ipsa membra sibi opposita admittunt hanc explicationem. Quod breviter sed acute ostendit Auctor laudatus. Pluribus vero hanc mysticam hujus loci interpretationem impugnavit *Zachariæ* in Theol. Bibl. P. II. p. 318 — 330. — Non faveo illis, qui promissiones de Messia e Vet. Test. detrudere student. Sed intrudere eas in loca, in quibus non leguntur, æque ac illud temerarium mihi videtur.

- bores. 9. Sed Jova Deus Adamo acclamavit: ubi es?
 10. Ille respondit: Audita voce tua per pomarium
 ego territus utpote nudus abscondi me. 11. Tum
 ille, quis tibi indicavit te nudum esse? Num edisti de
 arbore, ~~de~~ qua ne comederes, tibi præceperam?
 12. Adamus respondit: mulier quam mihi associasti,
 dedit mihi de fructu illius arboris, quod comedi. —
 13. Tum Jova Deus mulieri dixit: cur tu hoc fecisti?
 Illa respondit: serpens me decepit ut comederem.
 14. Tum Jova Deus serpentem his verbis est allocu-
 tus: quoniam tu illud fecisti, omnibus animalibus *h*)
 cum cicuribus, tum feris eris detestabilis, in ventre
 tuo incedes, et pulverem comedes, *i*) quam diu vi-
 ves. 15. Inimicitiam inter te et mulierem, inter
 tuam et ejus progeniem conciliabo. Hæc capiti tuo
 insidiabitur, tu ejus calci *k*) — 16. Mulieri vero
 dixit:

b) כָּכָל הַבְּהֵמָה non per comparativum potest explicari, *a*).
 uti placuit nonnullis interpretibus, sed per præpositionem
ab omnibus animalibus eris maledictus. Reliqua enim anima-
 lia huic maledictioni non sunt subiecta. cf. Cap. 4, II. 34, 19.

i) Pulverem comedere i. q. in pulvere jacere. cf. Jes. 49, 23.
 Michæ 7, 17. Ps. 72, 9. Similis phrasis est Ps. 102, 10. *cine-
 nem comedere*, pro *sedere in cinere*.

k) Nondum satis certa et explorata videtur significatio verbi
 שָׁוָה. Duo loca, in quibus præter nostrum legitur Job. 9, 17.

dixit: augebo tibi graviditatis molestias; cum dolore liberos paries, et tamen mariti tui consuetudinem appetes. 1) Is vero erit tuus dominus. — 17. Adamo dixit: quoniam uxori tuæ obtemperans de arbore comedisti, cujus esum tibi interdixeram: infelix sit propter

בְּשַׁעֲרָהּ יְשׁוּפְנִי et Pf. 139, 11. חֶשֶׁךְ יְשׁוּפְנִי non admodum favent significationi *conterendi*, quæ vulgo ei tribuitur. Neque in nostro loco, in quo manifeste in utroque membro eodem sensu dicitur, in posteriori membro per *contingere* verti potest. Antiquiores interpretes dissentiunt. Οἱ ὁ habent: αὐτός σε τηρήσει (lectio Complut. τειρήσει sine dubio falsa est,) κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτὴν πλὴν. Eodem sensu Onkelos et Jonathan. Vulgatus in altero membro: *et tu insidiaberis calcaneo ejus*. Sed Syrus: *ille conculcabit caput tuum, et tu feries eum in calce*, et Arabs: *ille findet caput tuum, et tu mordebis eum in calce*. Priorem explicationem præfero, utrique h. l. membro aptam, et quæ etiam ex Arab. شاق ex alto in aliquem prospicere s. oculos defigere, quod est insidiantium, potest illustrari.

2) Sunt interpretes bene multi, qui vocabulum תְּשׁוּקָה de obedientia mulieris viro debita explicant, et hoc membrum cum sequenti connectunt. Sed propter locum Cant. 7, 11. et creberrimum usum verbi شاق apud Arabes de appetitu venereo, hanc significationem præferendam putavi. Quæ sententia etiam est complurium interpretum cum antiquiorum, tum recentiorum. vid. *Lette in Animadv. S. ad textum hebr.* qui tamen priorem explicationem defendit.

propter te terra, multa cum molestia fructus ejus comedes per omnem vitam tuam. 18. Spinās et carduos tibi procreabit, et agri herbis vesceris. 19. Cum vultus tui sudore victum tibi comparabis; donec in terram redeas, ex qua sumtus es; pulvis enim es, et in pulverem reverteris. — 20. Adamus mulierem suam Chavvam vocavit *m*), quod ea mater esset omnium viventium. 21. Jova Deus vero ostendit Adamo ejusque uxori, quomodo sibi tunicas ex pellibus facerent, quibus se amicirent. — 22. Jo-

m) In fine fragmenti addit auctor nonnulla, quæ manifeste referenda sunt ad tempus, quo protoplasti jam extra paradysum vivebant. Adamus vers. 20. mulieri suæ nomen *Chavvæ* dedit, matris viventium. Incertum quidem est, qua occasione; *vel* cum primum filium peperisset, quæ sententia est auctoris anonymi in Repertorio p. 283; *vel* secundum alios, cum spes ei facta esset, eum ex conjuge sua posterum esse habiturum. Sed quidquid de occasione nominis impositi statuatur, de tempore dubitari vix potest, nempe in paradiso hoc minime factum esse, cum trepide a Jovæ tonitru sese abderet et mox fugeret. Item quod v. 21. narratur de primis vestibus, quarum inventionem nemo dixerit a Deo primis hominibus monstratam antequam ab eo ex paradiso expellerentur. — De quæstione a Theologis ad h. l. mota, an origo sacrificiorum ab his animalibus ab Adamo mactatis repetenda sit. vid. S. R. *Ernesti* Opusc. Theol. p. 243.

22. Jova Deus dixit: En Adamus nobis similis factus est, boni malique intelligens — — n). Cavendum vero, ne porrecta manu capiat de fructu arboris vitalis, eoque gustato vivat in perpetuum.

23. Igitur expulit eum Jova Deus ex Edenis pomario, ut terram, ex qua ortus erat, coleret.

24. Quo facto collocavit ab orientali parte horti Edenis Cherubos cum ense flammas vibrante ad arboris vitalis aditum custodiendum.

C A P U T IV

Cain et Abel nascuntur. Ille hunc interficit. A Deo propterea punitur. Ejus posterii, et quidam artium inventores.

1. **P**osthæc Eva ex Adamo marito suo gravida facta, peperit

n) Hic et sequens versus non parum confirmare videntur explicationem totius loci allatam. Nam quæ in hoc versu Jova dixisse fertur, nemo iisdem verbis a Deo dicta putabit; Ironia enim, quæ ei tribuitur, semper Deo est indigna. — Auctor fragmenti narrare vult: Spem immortalitatis et similitudinis cum Deo consequendæ protoplastos misere fefellisse. Quippe ejectos e paradiso de arbore vitæ comedere non potuisse, neque unquam ad illam regionem potuisse redire tonitru et igne subterraneo prohibitos. — Sed hæc pro antiqua rerum dijudicandarum ratione, quæ Deum ubique immediate agentem inducit, narrantur. Hinc sermones illi, quos Deus secum ipse instituit, et consultatio de eo quod factum opus sit, tandemque hujus decreti executio.

peperit Cainum. *a)* Dicebat enim: Viam acquisivi Deo juvante. 2. Deinde iterum peperit fratrem ejus Abelem; is quidem opilio fuit, Cainus vero agricola. 3. Sub finem anni obtulit Cainus de frugibus terræ Jovæ oblationem. 4. Idem etiam Abel fecit e primogenitis maxime gregis sui. Hujus quidem munus Jovæ *b)* gratum habuit: 5. Caini vero oblationem

a) h. e. *acquisitio*. Sic enim nomen mater ipsa explicat, et subindicat gaudium, quod conceperat ex illa nova acquisitione, sive augmento familiæ. — אֵת h. l. positum est pro מֵאֵת ut Genes. 49, 25. 2 Reg. 23, 35. Sic quoque οἱ οὐδὲν ἔξ Θεοῦ. Vulg. *per Deum*. Onkelos מִן קִדְם Syrus tantum presse textum secutus vertit לְמֵרִינָה. Nonnulli interpretes, *Munsterus*, quem multi secuti sunt, in his etiam *Lutherus*, vertunt in Accusativo *virum Jovam*, quasi Eva credidisset, se *Messiam* peperisse. Quem errorem jam *Drusus* et copiosius adhuc *Amama* refutavit in *Antibarb. Bibl.* p. 232. Si scivit, *Messiam* esse debere Jovam, quomodo existimare potuit, Cainum esse *Messiam*, quem sciebat, esse ab Adamo genitum?

b) *respexit ad Abelem et sacrificium ejus*. Quod factum est probabiliter igne cælitus demisso, ex quo Abel favorem Dei cognoscere potuit, uti sequentibus temporibus factum est Jud. 6, 21. 1 Reg. 18, 38. Quam sententiam versio *Theodotionis* expressit, teste *Hieronymo*; καὶ ἐνεπύρωσεν ὁ Θεὸς, et inflammavit Deus super Abel et super sacrificium ejus, super Cain vero et super sacrificium ejus non inflammavit.

nem est averſatus. Qua de re Cainus gravem iram concepit, quam et vultu oſtenderet. 6. Tum Jova Caino dixit: quid irasceris? cur capite demifſo incedis? 7. Nonne ſi benefeceris, capite erecto potes incedere? Si male egeris, ſtatim ſe prodet peccatum tuum. Hoc quidem te inſtar meretricis tentabit, ſed tu debes ei dominari. c) 8. Sed dure locutus eſt

c) Hanc difficillimi loci interpretationem in verſione poſui, non quod eam unice veram puto, ſed quod eam verba textus admittunt. Dantur vero aliæ quoque explicationes non minus probabiles. Nam **שאת** pro diverſis verbi **נשא** ſignificationibus diverſimode poteſt explicari. Illa, quam in verſione poſui, ſic probatur. **שאת** *elevatio* ſc. faciei tibi erit. Qui ſenſus bene reſpondet præcedentibus, *cur vultu demifſo incedis?* **לפתח השאת רבץ** *ante fores peccatorum jacet*, h. e. maniſeſtum fiet peccatum, non magis id celari poteſt, quam id quod pro foribus jacet. Multi interpretes *peccatum* h. l. dictum volunt pro *pæna peccati*, quæ imminet ſeu parata ſit peccatori. Præferrem hanc explicationem ei, quam adſcripſi, niſi tunc in ſequenti membro **אלך תשוקתו** *ad te appetitus ejus* ſc. **השאת** *peccatum* in alio ſenſu ſumendum eſſet, quam in præcedenti membro, nempe pro ipſo peccato, quod hominem tentat. Qui phraſin **לפתח השאת רבץ** de inſidiis explicant, quas ſtruit peccatum homini, non attendunt, hunc ſenſum minus convenire ſubjecto propoſitionis, *ſi male feceris*. Ei qui male facit, peccatum non amplius inſidiatur. — In ultima

est d) Cainus cum Abele fratre suo, et cum aliquando
rure

ultimo membro תְּשׁוּקָתוֹ accipio in eodē sensu, quo
Cap. 2, 16. adfuit. Sic eleganti prosopopœia peccatum tan-
quam mulier impudica sistitur, quæ hominem ad libidinem
suam explendam tentet, cui igitur resistere debeat. Levis
est in vocabulo תַּמְאָת difficultas, quam miror interpretes
quosdam movisse, ut explicationes valde contortas afferrent:
vid. *Clericus* et *Hubigantius*. תַּמְאָת ex forma quidem
fœmininum in h. l. tamen tanquam masculinum construi-
tur cum sequenti רִבִּי et cum affixo in תְּשׁוּקָתוֹ, ejus-
modi syntheses generis sæpe obviæ sunt. Sic supra 2, 15. בֵּן
construitur sequentibus affixis fœminini generis. — Ex
aliis explicationibus, non minus quam hæc quam adscripti
probabilibus, duas tantum breviter indicabo. תַּמְאָת potest
explicari ex phrasi נִשְׂא פָנִים *faciem suscipere* h. e. æstima-
re, rationem alicujus habere. Tunc sensus erit non in-
commodus: si recte feceris, gratus mihi eris, acceptum erit
sacrificium etc. *Vulgatus* interpretes vertit תַּמְאָת *recipies*,
h. e. fructum percipies, s. mercedem habebis. Sic נִשְׂא di-
citur de eo, quod factum sequitur, sive bonum sit sive ma-
lum, v. c. Prov. 9, 12. et hinc h. l. sensus erit aptissimus:
Si bene feceris, habebis hujus tuæ pietatis præmium et mer-
cedem. — In verbis adeo ambiguis nihil audeo definire.

d) In textu est וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָאֵל אָחִיו quæ verba, si
vertuntur: *et dixit Cainus ad Abelem fratrem suum*, utique
desunt nonnulla, quoniam nihil sequitur, quod Cainus
Abeli dixerit. Supplent vero ea, quæ deesse videntur, Co-

dex Samaritanus ejusque versio per verba גלכה השרה.
 Similiter οὐ ὁ, Aquila: διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον, Vulgatus :
egrediamur foras; Syrus, Targum Jonathanis et Hieroso-
 lymitanum. Propter tot testes pro hoc additamento non
 dubitarunt *Hubigantius* et *Kennicorius* in Dissert. super ra-
 tione textus hebr. I. p. 332. et II. p. 341. vers. lat. quin illa
 verba textui hebraico essent restituenda. Attamen illis te-
 stibus alii non contemnendi opponi possunt, qui hæc verba
 non legerunt, Onkelos, Symmachus, Theodotion et uter-
 que Arabs. Ipsi Masorethæ, de quorum nota *Kennicorius*
 l. c. multa, sed parum accurate disputavit, dissentiunt,
 dum alii Codicibus hebræis notam adscripserunt: פסקא
 באמצע פסוק, deesse aliquid, alii, et quidem plerique,
 uti videre est in Bibliis Kennicotianis, eam omiserunt, alii
 contrariam addiderunt, monentes lectorem בלא פסקא
 nihil deesse. *Montefalconius* in Hexaplis duo attulit Scho-
 lia Codd. græcarum versionum adscripta, in quibus nega-
 tur, hæc verba apud Hebræos extare, sed esse in Apocry-
 pho. Qui vero ille fuerit, ignoratur. — Illustris *Mi-
 chaelis* etiam de lectione recepta judicavit (in Biblioth. Or.
 P. IX. p. 179.) eam nullum sensum dare, deesse aliquid.
 Neque tamen fauet illi additamento *eamus in agrum*, quan-
 quam illud in versione germanica posuit. Vidit enim, ea
 verba perquam inepta esse. Quid opus erat, ut Cainus
 Abeli persuaderet, ut secum rus exiret, cum rure degerent?
 Ex conjectura igitur emendat lectionem receptam, et pro
 ויאמר legendum putat מרר a וימר *amarus fuit*: *atta-
 men amaro animo Cainus fuit in Abelem*. Nemo negabit,
 conjecturam esse ingeniosam, et auctore suo dignam. Ne-
 que tamen necessaria videtur, quoniam lectio recepta utique
 sensum

rure essent, ille hunc aggressus est et interfecit.
 9. Quo facto Jova eum interrogavit, e) ubi Abel
 fra-

sensum admittit, quanquam Vir Illustris hoc tam confiden-
 ter negat. Miror, ei non in mentem venisse significatio-
 nem verbi אָמַר apud Arabes obviam, *durius loqui cum*
aliquo. Nam quod dubitet, eam verbo אָמַר h. l. substi-
 tuere, non arbitrer, cum alias in transferendis significatio-
 nibus verborum Arabicis ad hebraica minime parcus sit.
Letze in Animadv. ad textum hebr. *Haismam* citat, qui
 pluribus exemplis hunc verbi אָמַר usum probavit. Ipse
 quidem, ut alii, אָמַר pro *colloqui* dictum putat, sed lo-
 cus Genes. 22, 7. tam parum hanc significationem probat,
 quam alter ille Exod. 19, 25. Neque probanda est ellipsis,
 qua in subsidium advocata *Hieronymus* in Quæst. in Gene-
 sin locum explicat: Dixit Cain Abeli fratri suo אֵלֶּה דְּבָרַי
 hæc verba; ea nempe, quæ Deus cum Caino erat locutus.
 Utraque explicatio sensum facit frigidum et parum proba-
 bilem.

- e) Colloquium Dei cum Caino mihi quidem non videtur ex-
 plicandum ex hypothesi, de qua ad præcedens caput di-
 ctum est, quasi nempe ex antiquo de rerum eventu judi-
 candi modo, qui Deum ubique immediate agentem et lo-
 quentem inducit, effectus tantum indicarentur fratricidii in
 animo Caini, morsus scilicet conscientiæ, timor a Deo cæ-
 dis commissæ vindice, exilium, in quo oberraverit, et alia.
 Auctor quidem anonymus der Urgeschichte p. 240. ita sen-
 tit, atque hunc locum præcedenti simillimum judicat. Sed
 signum

frater ejus esset, ille vero se hoc nescire respondit, neque se fratris sui esse custodem. 10. Tum vero Jova, quid fecisti? inquit, fratris tui sanguis ad me e terra clamat. 11. Jam igitur detestabilis eris ipsi terræ, quæ os suum aperuit ad recipiendum sanguinem fratris tui a tuis manibus. 12. Quando eam coles, vim suam tibi non amplius præbebit, extorris et incertis sedibus per terram vagaberis. 13. Ad hæc Cainus Jovæ respondit, major est mea culpa, quam ut remittatur. 14. Expellis me hodie ex hac regione. *f)* Latebo tuæ præsentiae, et dum vagus et profugus per terram oberro, futu-

signum, quo versu 15. Deus Cainum a metu violentæ mortis pacatum reddit, supponit colloquium, quod re vera præcesserit. — Omnino frequentiores apparitiones et consuetudo quædam Dei cum hominibus prima mundi ætate negari non potest, quanquam modum ejus et rationem ignoramus. Historia Noachi, Abrahami et reliquorum patriarcharum nimis clare eam indicant; cui explicandæ non sufficiunt, quæ auctor laudatus p. 332. habet.

f) He articuli h. l. vim habet *δεικτικὴν*, atque eam in specie regionem indicat, in qua Adamus sedem fixerat cum familia sua; ex qua verebatur Cainus discedere, quoniam in hac potissimum se tutum existimabat, in qua Deus hominibus sæpe solebat apparere. Hinc etiam sequentia verba sunt explicanda *וּמִפִּיךָ אֶסְתֵּר*.

futurum est, ut qui in me inciderit, interficiat. g)
15. Nequaquam, h) inquit Jova, quicumque te inter-
fecerit, septupli poenam subibit. Deinde signo
quodam coram Caino edito i) eum certiores fecit,
quod nemo, qui forte in eum incideret, eum esset
inter-

g) Illustris *Michaelis* putat, Cainum sibi tantum a feris animalibus timuisse, non ab hominibus, quoniam aliæ regiones nondum erant habitatæ. Quamquam illud nolim excludere, tamen poterat etiam Cainus vereri vindictam aliorum e familia Adami. Neque enim repugnat, ipsum Abelm jam liberos habuisse. In domo paterna fortasse tutus fuisset, sed cum ex ea ejiceretur, vindicem sanguinis utique poterat metuere.

8) לֹא non potest verti per *ideo* aut *propterea*, quia Deus respondet ad præcedentem Caini sermonem; neque satis apte per particulam affirmandi, *sane*, *utique*, quam significationem interdum habet. *oi ó*, Symmachus, Theodotion, Vulgatus, Syrus legerunt לֹא אֵין *æw*, *nequaquam*. Quos in versione secutus sum. Ill. *Michaelis* omisit hoc vocabulum. *Hubigantius* vertit: *ominino is, qui occiderit*.

8) *Signum* illud non intelligo de signo, quo Deus Cainum ipsum notaverit, aut insigniverit, uti plerique interpretes. *Clericus* quidem existimat, Cainum jussu esse a Deo, deposita veste ferina aliam vestem, nescio qualem, induere, qua dignosci facile ab aliis potuerit. Inepte. שוֹם sape idem est quod נִתֵּן. Igitur putem, Deum signo aliquo edito Caino confirmasse, nihil ei neque a feris animalibus, neque ab hominibus esse metuendum.

interfecturus. — — 16. Igitur Cainus discessit ex eo loco, ubi Jova cum eo locutus erat, et confedit in terra Nod, Edeno ab oriente. 17. Uxor ejus ex eo gravida facta peperit Chanochum, *k*) quod nomen filii sui deinde urbi a se exstructæ imposuit. 18. Chanocho natus fuit Irad, Irad genuit Mechujaelem, Mechujael Metuschaelem, et Metuschael Lamechum. 19. Is duas duxit uxores. Alterius nomen erat Ada, alterius Zilla. 20. Ada Jabalem peperit. Is primus fuit eorum, qui pastoritiam vitam sub tentoriis agunt. *l*) 21. Frater ejus Jubal inventor est citharæ

k) Genealogiam hanc quorundam ex Caini posteris Moses non sine causa videtur inseruisse. Nam de reliquis ejus posteris, ut et de aliis Adami filiis, quos habuit secundum 5, 4. præter hos tres, Cainum, Abelem et Schethum, nulum nominavit. Sed quoniam in his sunt primi artium quarundam inventores, digna habita fuerunt eorum nomina, quæ servarentur in monumentis illis antiquissimis.

l) h. e. *Nomadum* antiquissimum vitæ genus, quo deinde Noachi posteris, Abrahamus, Isaacus et Jacobus usi sunt. De quo vid. Ill. *Michaelis* diff. von der Schafzucht der Morgenländer, P. I. der vermischten Schriften. — In verbis textus est aliqua difficultas יֵשֶׁב אֶחָל וּמִקְנָה. Ante מִקְנָה videtur רֶעָה supplendum. οἱ ὅ habent κτηνοτρόφων. Vulg. atque *pastorum*. Syrus: וּמִקְנֵי קִנְיָנָא. Onkelos: וּמִרֵּי בָעִיר.

ræ et tibiæ. 22. Deinde Zilla peperit Tubalem, fabrum ferrarium, qui omnia malleabat atque æs et ferrum fabricare coepit. m) Ejus soror fuit Naamah.

m) Antiquiores interpretes dissentiunt in vertendis verbis hebr. וְצִלָּה גַם הָיָא יִלְדָּה אֶת-תּוּבַל קַיִן לְטֶשׁ כָּל-חֶרֶשׁ וְנָחֶשֶׁת וּבְרָזָל. Oi ó habent: Σελλά τε καὶ αὐτὴ ἔτεκε τὸν Θόβελ. Καὶ ἦν σφυροκόπος χαλκὸς χαλκῶ καὶ σιδήρε. Primo clarum est, eos omittere vocabulum קַיִן quod etiam faciunt in ultimo membro hujus versus, ἀδελφῇ δὲ Θόβελ, Νοεμά. Deinde recte vertunt לְטֶשׁ καὶ ἦν σφυροκόπος, *erat malleator*. Nam notio *acuendi et poliendi*, quæ huic verbo vulgo tribuitur in quinque illis locis, in quibus in codice hebræo extat, h. l. apta non est. Sed apud Arabes طس significat quoque *tundere, contundere*. Tandem omittunt כל Vulgatus: *Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator et faber in cuncta opera æris et ferri*. Apparet eum legisse: "חֶרֶשׁ כָּל וְג'". Syrus nomen integrum retinuit, sed omittit לְטֶשׁ atque ut Vulgatus כל post חֶרֶשׁ legisse videtur: אֹמֵן בְּכָל דְּנַחְשָׁא וּפְרָזְלָא *artifex in omni ære et ferro*. Ego quidem primo assentior Ill. Michaeli in eo, quod קַיִן h. l. non sit pars nominis proprii, sed cognomen viri ab arte, quam invenit, ei datum. Apud Arabes قَيْن fabrum ferrarium notat, neque probabile est, matrem præfagisse, cujus opificii inventor filius suus sit futurus. Probant quodammodo conjecturam oi ó, qui nomen קַיִן omittunt, uti supra jam est observatum. Deinde כל melius

mah. — — 23. *Aliquando* Lamech dixit uxori-
bus suis: Ada et Zilla, audite vocem meam, Lame-
chi mulieres, attendite meo sermoni: 24. Si pro-
pter viri aut juvenis cædem vulnera et plagæ mihi in-
tendantur, cum de Caino poena septuplex statuta es-
set, in Lamecho id fiet septuagies septies. n) — —
25. Adami conjux denuo gravida facta peperit
filium, quem Sethum nominavit. Restituit mihi, in-
quie-

melius jungitur, cum לַמֶּכֶךְ quam cum הָרֵשִׁית. Sensum
enim nullo modo probabilem reddit masorethica verborum
distinctio, quod Onkelosi paraphrasis probat, qui Tubal-
cainum *magistrum* dicit eorum, qui periti fuissent in operibus
æris et ferri. Quasi jam illo tempore hoc artificium a plu-
ribus fuisset excultum, et Moyses non contrarium diceret,
dum artium inventores enarrat.

n) Plerique interpretes existimant, Lamechum cædem com-
misisse et vindictam minari, si quis eum propterea punire
velit, graviolem quam qua Cainus ulciscendus dicebatur.
Sed parum apta est hæc explicatio, neque contextui neque
ipsius carminis apodofi. Placuit igitur ea, quam S. R. Hess
de hoc loco dedit in Historia populi Israelitici germanice
scripta Parte I. p. 83. Nempe Lamechum sese jactare pro-
pter filios illos, qui artium adeo utilium essent inventores:
Cainum progenitorem suum propter cædem non esse puni-
tum, multo minus se posse puniri, si vel simile scelus com-
misisset. Verba enim non clare dicunt cædem ab eo esse
patratam, sed sunt hominis admodum insolentis et profani,
quales fuerunt sine dubio omnes Caini posterii.

quiebat, Deus aliam sobolem, loco Abelis, quem Cainus interfecit. 26. Cui Setho etiam filius natus est, quem Enosch vocavit. Tunc coeperunt *homines* de nomine Jovæ vocari. o)

CAPUT V

Adami ex Setho prosapia usque ad Noachum.

1. **H**ic est catalogus posterorum Adami. Cum Deus homines creavit, fecit eos ad imaginem suam. 2. Marem et foeminam creavit; benedixit iis, hominesque vocavit ipso illo creationis die. 3. Annum Adamus egit trigesimum supra centesimum, quando filium procreavit sibi similem, Sethum. 4. Quem postquam genuerat, vixit adhuc octingentos annos, et complures habuit filios filiasque, 5. et anno ætatis non-

o) Hæc verba respiciunt discrimen, quod Cap. 6, 2. clarius indicatur inter filios Dei et filios hominum. *Filii Dei* vocabantur, qui *Deum Adami* colebant. Adamus fuit filius Dei, Luc. 3, 38. et omnes, qui hunc Deum profitebantur, annumerabantur his filiis Dei. Inter Caini posteros cognitio Dei probabiliter mature est extincta. Ipse enim remotus a patris sui consuetudine et reliquorum ex familia ejus, homo natura sua pessimus, habuit sine dubio progeniem ipso vitiosiore, qui propterea ab illis *Dei filiis*, filii hominum vocabantur. Phrasis **קרא בשם** hoc sensu extat etiam Es. 44, 5. 48, 1.

nongentesimo et trigesimo mortuus est. 6. Sethus centesimo quinto ætatis suæ anno genuit Enoschum. 7. Posthæc vixit octingentos et septem annos; cumque complures liberos procreasset, 8. annumque duodecimum supra nongentesimum complevisset, diem obiit supremum. 9. Enosch anno ætatis suæ nonagesimo genuit Kenanem, 10. postea vixit quindecim et octingentos annos, pluresque habuit utriusque sexus natos, 11. tandemque anno ætatis quinto et nongentesimo mortuus est. 12. Kenan vixerat septuaginta annos, cum Mahalallelem gigneret. 13. Postea vixit quadraginta et octingentos annos, genuitque plures liberos, 14. ita ut decimum supra nongentesimum annum ageret, cum diem obiret. 15. Mahalallel vixerat quinque et sexaginta annos, cum Jaredum filium suum videret. 16. Postea vixit triginta et octingentos annos, aliosque præter illum filios filiasque genuit, 17. et mortuus est, cum annum ageret octingentesimum nonagesimum quintum. — 18. Jered anno ætatis centesimo sexagesimo quinto genuit Chanochum. 19. Posthæc octingentos annos vivendo complevit, viditque plures liberos, 20. tandemque anno ætatis nongentesimo sexagesimo secundo vitam cum morte commutavit. 21. Chanoch vixerat quinque et sexaginta annos, cum Methufalam procrearet. 22. Fuit vero homo eximiæ pietatis. Trecentos annos vixit, post-

quam

וַיֵּלֶךְ אֶת־רֵשֶׁתְּ אֲבֹתָיו
וַיֵּלֶךְ אֶת־רֵשֶׁתְּ אֲבֹתָיו

quam Methufalam genuerat, et complures utriusque sexus habuit liberos. 23. Trecentos sexaginta quinque annos Chanoch vivendo complevit. 24. Vita hac summa cum pietate exacta, deinde non fuit in terris, *a*) a Deo quippe sublatus. 25. Methusalah centum octoginta et septem annos natus, genuit Lamechum. 26. Postea septingentos octoginta et duos vixit, et complures alios habuit liberos, 27. tandemque anno ætatis nongentesimo sexagesimo nono e vita discessit. 28. Lamech vixerat centum et octo annos, cum filium procrearet, quem 29. Noachum vocavit, is enim, inquebat, nos consolabitur *b*) de

D 2

labore

a) Sic vertimus *וַאֲיִנֵּן* phrasi Livio usurpata I, 16. de Romuli decessu. Indicatur subitus ἀφαισιμός Henochi, quem sequens formula, *sumsit eum Deus*, quoque indicat, quæ de raptu Eliæ adhibetur. 2 Reg. 2, 3.

b) *יְנִיחֵנוּ*. Quoniam ab hoc verbo nomen *נֶחֱם* derivari non potest, atque *וְיִנְיֵנוּ* legisse videntur *יְנִיחֵנוּ*, dum vertunt *διαναπαύσει ἡμᾶς*, *Hubigantius* hanc lectionem præferendam judicavit, et in versione sua posuit: *iste requiem dabit nobis*. At enim vero non videtur sollicitanda lectio recepta, quam non caret aliqua veri specie lectio græcorum interpretum, quoniam Codex Samaritanus et versiones omnes lectionem textus hebræi exprimunt, atque etiam supra jam Cap. IV, 1. simile exemplum adfuit in nomine Caini, ex quo apparet, Hebræos in illa nominum notatione sensum magis quam verba respexisse. cf. *Commentarii Cappellorum*.

labore nostro admodum molesto in cultu terræ, cui Deus maledixit, perferendo. 30. Postquam Lamech Noachum genuerat, vixit quingentos nonaginta quinque annos, et complures habuit liberos. 31. Tandemque anno ætatis septingentesimo septuagesimo septimo diem suum obiit. 32. Noachus cum esset quingentos annos natus, genuit Semum, Chamum et Japhetum.

CAPUT VI

Summa hominum corruptio, propter quam Deus omnes delere decernit, excepto Noacho, quem jubet navem edificare.

1. **D**einde cum crescere hominum multitudo in terrarum orbe cœpisset, filiæque eis nascerentur, 2. harum pulcritudine capti sunt, qui de nomine Dei vocabantur, *a)* et in matrimonium duxerunt, quascunque placuisset. 3. Tum Jova, non in perpetuum, inquit, redarguam propter errores suos homines fragilis et imbecillis adeo naturæ, *b)* constituo
eis

a) hebr. *fili Dei.* cf. dicta ad Cap. 4, 26.

b) Verba textus sunt **לֹא יָדֹון רוּחִי בָאָדָם לָעֶלְם בְּשָׁגָם** **הוּא בָשָׂר**. Verbum **דָּון**, in quo maxime est difficultas, antiquiores interpretes fere omnes explicant per *manere*. Οἱ ὁ, ἔ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τέτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτὰς σάρκας. Vulgatus: *non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.*

Syrus

Syrus לא תעמר *non habitabit etc.* Onkelos לא יתקים *non permanebit generatio hæc pessima coram me in æternum.*

Tandem Arabs in Polygl. لا تحل *non habitabit etc.* At-

tamen Symmachus habet: ἔνευεν τὸ πνεῦμά μου κ. λ. atque Hieronymus in quæst. Genes. testatur, in hebræo scriptum esse, *non judicabit spiritus meus etc.* Sane non adeo facile est ad divinandum, cur illi interpretes tanto consensu ירוּן per manere explicarint. Variæ sunt virorum de eo conjecturæ, quæ quoad antiquiores legi possunt apud Fulleron in Miscell. S. Lib. 5. Cap. 5. et Glassium in Philologia S. p. 66. antiquæ edit. Recentiorum plerique putant eos ילון aut ירון legisse, quam lectionem etiam Clericus et Hubigantius probant. Et ille quidem ירון de vita hominum explicat, in hunc sensum, quem et Chaldaeus verbis hebræis subjecit: *non manebit in hominibus in perpetuum vita, quam eis concessi.* At enim vero, quanquam ירון de vita dicitur, ut Ezech. 37, 5. 6. 8. Ps. 104, 29, tamen durum videtur spiritum Dei h. l. de vita hominibus a Deo data explicare, quod in locis citatis ירון simpliciter dicitur de hominum vita. Neque לון sive לון satis aptum videtur verbum, quod in hac sententia esset adhibitum. Propterea non sollicitandam putem lectionem receptam, in primis quoniam necdum satis certum est, illos interpretes alias literas legisse in Codd. suis, quanquam alia puncta subjecerint, aut ab alio verbo ירון derivarint. — בישג verti cum Gussenio et aliis (vid. Simonis Lex. Hebr.) propter errores suos. Antiquiores interpretes vero omnes per particulam causalem exprefferunt. Dubito.

eis terminum centum et viginti annorum. — 4. Latrones eo tempore per terram grassabantur. Quod factum est etiam postquam illi, qui filii Dei vocabantur, connubia inierant cum puellis eorum; qui se humanæ tantum originis esse profitebantur, ab his enim sobole aucti sunt. Atque isti sunt famosi illi antiqui orbis heroes. — 5. Cum vero Jova videret magnam esse hominum in terra nequitiam, omnesque quas animis suis conciperent cogitationes pravas tantum esse: 6. pœnituit eum fecisse homines in terra, animoque suo indoluit. 7. Delebo, inquit, homines quos creavi e terrarum orbe; cum homines, tum pecora, tum alia animalia atque adeo volucres: Pœnitet enim eos fecisse. 8. Noachus vero Jovæ probabatur. — — 9. Hæc est historia Noachi. c)

Noa-

c) Inscriptio novi fragmenti. In qua מִלְדוּת non potest verti per *genealogiam*. Nam nomina trium filiorum Noachi versu decimo non possunt argumentum constituere totius pericopæ. Sed significat *historia*, ut Cap. 3, 4. et infra Cap. 37, 2. Narratur enim, quomodo Noachus a Deo servatus sit in diluvio. — In hac pericopa, quæ hoc et tribus sequentibus capitibus continetur, creberrima est rerum repetitio cum levi aliqua mutatione, quam Celeb. *Eichborn* (in Repertorio literaturæ orient. P. V. p. 185.) ex eo venisse suspicatur, quod duo monumenta antiqua, in quibus hæc historia memoriæ fuit prodita, conjunctim a

Mose

Noachus fuit vir probus, omnium illius ætatis maxime pius, et Deum sincere colens, 10. (habebat vero tres filios, Semum, Chamum et Japhetum,) 11. cum omnes homines perditissimi essent, et omnia violentia et rapinis plena essent. 12. Cum igitur Deus hanc tantam totius generis humani corruptionem videret, et quod omnes flagitiosissime viverent: 13. Instat finis omnium hominum, inquit; Nam cum tota terra illorum sceleribus repleta sit, auferam eos ex ea. 14. Aedificato igitur navem *d*) ex lignis cupressi-

Mose in una hac pericopa sint exhibita. Favet huic conjecturæ præter alia, quæ ingeniose a Viro Eruditissimo extricata sunt, permutatio nominum divinorum, Jehovah et Elohim, quæ omnino in his fragmentis, quibus Moses in congerenda Archæologia sua usus est, solent variare. cf. Cap. 2. not. *f*)

d) תִּבְרָה Originatio vocis dubia est. Præter h. l. legitur Exod. 2, 3. 5. In nonnullis Codd. (vid. Biblia Kennicott.) plene scribitur תִּבְרָה, quæ scriptio innuit radicem י"ב. Clericus quidem confert Chald. שׁוּב, quod ut et hebr. שׁוּב nonnunquam est *habitare*, ut Ps. 23, 3. 6; hinc putat תִּבְרָה proprie esse *habitationem*. Quod negat Clodius in Lex. hebr. selecto, et confert Arab. تَاب vel تَبَّى collegit, congregavit, ex quo תִּבְרָה locum significet, in quem res colligantur. Oī ō vertunt h. l. per *αἰσῶτον*, quam vocem Syrus quoque habet, sed Exod. 2, 3. 5. per *ῥῖβην*, quam vocem

pressinis cum variis cellis: eamque bitumine intus et foris obducito. 15. Hæc vero sit illius extruendi ratio: Longitudo ejus sit trecentorum cubitorum, quinquaginta latitudo, et triginta altitudo. 16. Tetum e) ei impones. Ipsius vero navis *culmen* superne

lexica antiqua explicant per arcam ex papyro confectam. vid. *Biel Lex.* sub voce *Σίσυ*. Celeb. *Forsterus* in libro de *Byssu Antiquorum* p. 113. ex lingua Coptica explicat, ut sit vox ex duabus composita, *navis rami* s. *folii palmae*. Quæ originitio, si quoque loco Exodi aptari posset, nostro tamen non convenit. Onkelos et Arabs hebraicum תבה retinuerunt. Vulgatus *arca*, *Josephus* quoque *λαρναξ*. Sed male sine dubio vox hebraica sic explicatur. Nam forma *arca* usui, cui תבה destinata erat, prorsus inepta fuisset, quod bene observat Ill. *Michaelis*. Navigii formam necessario habere debuit *rotundam*. Alias enim vi fluctuum et aquarum non potuisset resistere.

e) Significatio vocabuli צהר incerta est. Plerique per *fenestram* explicant, a צהר *splenduit*. *Schultensius* in *Clave dialect.* p. 287. per *rectum*, coll. Arab. ^{٢٠٠} *دور* *dorsum*, quo sane hoc ædificium carere non potuit, propter pluviam tot dierum continuam. Sed multo magis difficilia sunt sequentia verba: ואל-אמה תכלנה מלמעלה quæ vulgo ad צהר referuntur, quod eis magnitudo fenestræ definiretur, cum tamen propter affixum sceminini generis necessario ad תבה sint referenda. Evolve auctore *Castellione*, quem valde laudat, libellum *Fo. Butonis* de *Arca Noë* (insertus est

perne facies cubitale. In latere ejus januam aptabis, et tres construes *contignationes*, infimam, mediam et supremam. 17. Etenim ego aquarum inundationem terræ immittam, qua omnia animalia viva sub coelo auferantur, et omnia quæ in terris sunt, extinguantur. 18. Tibi vero id beneficii tribuam. Tu una cum filiis tuis, uxore tua, filiorumque uxoribus hanc navem conscendetis, 19. atque in eam de singulis animalibus singula paria, marem et foeminam, tecum inferes, ut in vita ferventur. 20. Ex singulis avium et animalium cum majorum, tum minorum generibus paria singula vitæ suæ servandæ causa tecum introibunt. 21. Igitur et cibum omnis generis comportato, quo tu et illa alantur. 22. Fecit vero Noachus omnia, quæ a Deo jussus erat.

CAPUT VII

Noachus in navem cum suis et animalibus omnis generis receptus servatur. Reliqua omnia aquarum inundatione pereunt.

Tandem jussit. Jova Noachum una cum suis navem conscendere, quod eum unum inter omnes
D 5 alios

Tom. II. Crit. Angl.) qui hæc verba de testi culmine explicat, quod per totam navis longitudinem unius cubiti fuerit. Quem sensum verba hebræa videntur admittere.

alios ejus ætatis vere pium reperisset, 2. ex omnibus animalibus mundis secum recipere septena paria, ex immundis vero tantum bina de singulis, 3. similiter de avibus mundis ^{a)} septena paria, ut eorum genera in terrarum orbe conservarentur. 4. Nam post septem dies sese pluviam in terram esse demisurum, quadraginta dies totidemque noctes duraturam, qua omnes res creatæ in terra existentes sint delendæ. 5. Noachus igitur omnia diligenter executus est, quæ Jova jusserat. 6. Agebat vero annum ætatis suæ sexcentesium, cum aquæ terram inundarent. 7. Cujus diluvionis vitandæ causa navem illam conscendit, cum ipse, tum et ejus filii, conjux et filiorum conjuges. 8. De animalibus mundis et immundis, nec non de avibus reliquisque bestiis 9. paria, mas et foemina, ad Noachum in navigium

a) In Codice Samaritano additur **וְהַיָּמִינִים**, quod etiam legunt *oi ó* et Syrus. Sed non Vulgatus, Onkelos, Arabs. Oppositio ad versum præcedentem videtur hanc lectionem probare. Sed constat, Hebræos non semper satis accurate esse in repetendis iis, quæ ex antecedentibus possunt intelligi. Multo minus in textum recipiendum putem, quod *Hubigantius* vult, quæ *oi ó* præterea habent: καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἑτερινῶν τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο ἄρσεν καὶ θῆλυ. Nam manifeste hæc sunt a glossatore, qui hunc versum simillimum facere voluit præcedenti. Quod ipsum etiam priorem lectionem suspectam mihi facit,

gium intromissa sunt, quemadmodum Deus jusserat. 10. Exactis tandem septem diebus aquæ terram inundarunt. 11. Anno ætatis Noachi sexcentesimo, die septimo decimo mensis secundi *b)* fontes Oceani magni proruperunt et nubes immensam aquarum vim effuderunt. 12. Sic imbres per quadraginta dies continuos totidemque noctes cecidere. 13. Eo ipso die Noachus ejusdemque filii, Semus, Chamus et Japhetus, conjux ejus et tres filiorum conjuges navem conscenderunt. 14. Una cum omnibus animalium generibus diversis, cum majorum tum minorum, nec non volucrum variarum. 15. Ingressa vero sunt Noachi navigium omnia animalia, quæ spiritum vitalem trahunt, paria, 16. mas et foemina, quemadmodum Deus Noacho jusserat. Quo facto Jovæ ipse fores obstruxit. *c)* 17. Cum vero terræ inundatio per quadraginta dies continuaret, aquæ adeo excreverunt, ut navigium super terram attollerent, 18. et cum indies magis magisque crescerent, ferri

cepit

b) h. e. Novembris. Ante exitum ex Aegypto Israelitæ annum incipiebant ab Octobri mense, qui postea eis Tisri vocabatur. Post illum exitum ab Aprili, quem Nisan dicebant.

c) Nempe quoniam Noachus foris rimas januæ bitumine obducere non poterat, Deus ipse cura sua prospexit, ne aque posset perrumpere.

cœpit per aquas. 19. Quæ tandem tantopere au-
ctæ sunt, ut non tantum altissimos montes æquarent,
20. sed ad quindecim cubitos etiam superarent. d)

21. Sic

d) Num diluvium totum terrarum orbem inundarit, an re-
giones tantum eo tempore habitatas, dissentiunt interpre-
tes. Ego quidem facio cum his, qui posteriorem senten-
tiam defendunt. 1. Consilium Dei fuit delere *genus huma-
num*. Jam vero Noachi tempore nondum tota terra habi-
tata est. 2. Vocabulum *omnis*, non probat inundationem
fuisse universalem. Constat multis in lucis intelligen-
dum esse tantum de re, five loco, de quo agitur. Sic Cap.
2, 19. 20. Adamum omnibus animalibus nomina dedisse
narratur. Ezech. 31, 6. sub arbore, cujus imago esse de-
bebat rex Aegypti, nidificasse dicuntur *omnes* aves cœli, et
omnes feræ agrestes genuisse. Sic quoque Dan. 4, 18.
Igitur *omnia animalia* in navem intromissa sunt *earum regio-
num*, quæ aquis erant inundandæ. Sic quoque de *monti-
bus* sentiendum est, quos aquæ superarunt. Neque verba
sub omni cælo contrariam sententiam probant, siquidem in-
terdum etiam de finitimis regionibus adhibentur, ut Deut.
2, 25. — 3. Hac hypothesi admissa multæ objectiones re-
moventur, ad quas non nisi multis miraculis admissis, h. e.
contra omnem veri speciem, potest responderi: v. c. quo-
modo animalia aliarum mundi partium indigenæ, Africæ
nimirum et Americæ, a Noacho ex remotissimis illis regio-
nibus in Mesopotamiam sint deducta, cum pabulo singulis
proprio, et quomodo ab eo post diluvium in patriam suam
iterum sint dimissa. vid. S. R. *Jerusalem* in Dissertt. super
Reli-

21. Sic exspirarunt omnia terræ animalia, volucres, pecora et feræ, omnia omnino terræ animalia et omnes homines. 22. Omnia, inquam, quæ in terra continenti spiritum vitalem naribus ducunt, extincta sunt. 23. Quicquid in terra subsistebat, cum de hominibus tum de animalibus, bestiis et volucribus, periit, Noacho solo, et quæ cum eo in nave essent, superstitæ. 24. Exundarunt vero aquæ super terra centum et quinquaginta dies.

CAPUT VIII

Postquam aquæ diluvii decrevissent et terra esset siccata, Noachus cum suis navigio egreditur, et Deo sacrificium offert, quod hic acceptum habet.

Tum Deus Noachi omniumque quæ cum eo in navi-

Religione P. II. Obs. III. — Illustris Michaelis quidem urget inprimis, quod aqua centum et quinquaginta dies supra montes altissimos stetisse dicatur, quod fieri non potuisse existimat, nisi universale fuerit diluvium, quoniam aqua alias necessario defluxisset, nisi in aliis regionibus æquali stetisset altitudine. At enim vero Vir Celeb. videtur præsupponere, aquas per illud tempus, quo in tantam altitudinem excrevit, ^{verum} nullum amplius habuisse affluxum ex meatibus terræ subterraneis. Sed si contrarium admittatur, quod etiam ex Cap. 8, 2. 3. colligi potest, nihil obstat, quo minus aqua propter perpetuum affluxum tamen per tot dies montes altissimos superaret.

navigio essent animalium memor, spirare jussit ventum, quo aquæ in terra desidere cœperunt. 2. Tum obstructi sunt Oceani fontes, nec imbres amplius de cœlo cadebant. 3. Igitur aquæ continuo e terra diffuentes magis magisque imminutæ sunt post centum quinquaginta dies. 4. Decimo septimo die mensis septimi a) navis delata est in Armeniæ b) montes. 5. Aquæ vero continuo decrescebant, usque ad decimum mensem, c) ejus primo die montium cacumina conspiciebantur. 6. Finitis quadraginta diebus Noachus navis fenestram aperuit, 7. atque corvum emisit, qui avolabat et revolabat, donec aqua in terra esset exsiccata. 8. Deinde columbam emisit, ut resciret, num aqua e terra defluxisset. 9. Sed cum illa non inveniret ubi quiescere posset, rediit ad eum in navem, quoniam terra adhuc aquis tecta erat. Noachus igitur porrecta manu eam ad se in navem recepit. 10. Cum deinde alios septem dies expectasset, iterum columbam emisit. 11. Quæ circa vesperam ad eum rediit, oleæ folium, quod decerpserat, rostro tenens. E quo Noachus intelligebat, aquas e terra defluxisse. 12. Interjectis aliis septem diebus columbam emisit, quæ non amplius ad eum rediit. 13. Anno

pri-

a) Aprilis. —

b) hebr. montes Ararat. vid. Bochartus in Phaleg, Lib. I. cap. 3.

c) Julii.

primo et sexcentesimo, primo primi mensis die, *d*) aqua in terra erat exsiccata, quod Noachus remoto navigii tecto intellexit. 14. Septimo et vicesimo tandem secundi mensis *e*) die tota terra fuit exsiccata. — — 15. Tum Deus iussit Noachum 16. navigio egredi una cum conjugue sua, filiis eorumque uxoribus, 17. omnia quoque animalia, aves, bestias et quaecunque in terra vivunt, secum educere, ut per terram iterum dispergerentur, propagarentur, multiplicarentur. 18. Escenderunt igitur navigio Noachus cum conjugue sua, filiis eorumque conjugibus, 19. omnia animalia, aves, bestiae, secundum varia sua genera. 20. Noachus vero in ara Jovæ exstructa immolavit de omni pecorum et avium mundarum genere. 21. Quod sacrificium *f*) Jova acceptum habuit, atque apud animum suum

d) scil. vitæ Noachi, secundum Cap. 7, 11. unde et *oi ô* addiderunt *עַל רִיחַ הָעֹלָה* *Nōē*, sed nullus reliquorum interpretum.

e) Quoniam diluvium incepit septimo decimo die mensis secundi, integrum annum et dies undecim duravit. Qui si est annus lunaris, uti probabile est, trecentorum quinquaginta quatuor dierum, illis undecim diebus computatis vera diluvii duratio fuit anni integri solaris, qui trecentos sexaginta quinque dies complet. Hæc *Michaelis*.

f) *רִיחַ הַנְּחִיחַ* in lexicis vulgaribus explicatur odor acquiescentiæ s. suavitatis, h. e. summe gratus, aut suavis, ex auctori-

suum statuit, nunquam amplius terram hominum causa (quorum quippe conatus omnes pravi tantum essent inde a pueritia) ita perdere et destruere, ut omnia animalia viva perirent; quemadmodum tum quidem factum esset. 22. Nec unquam deinceps, dum terra esset, intermissuras esse *vicissitudines* fementis et messis, frigoris et caloris, æstatis et hiemis, diei noctisque.

CAPUT IX

Deus bene precatur Noacho ejusque familie, concedit esum carnis, sanguinis vero interdicit. Iridem ut signum diluvii non iterandi constituit. Noachus ex vino recens plantato ebrius ridetur a Chamo filio suo. Cui propterea imprecatur, Semo contra et Japheto fausta ominatur.

1. **N**oachum vero ejusque filios benigne Deus est allocutus his verbis: foetificate et terram numerosa prole complete. 2. Timori et terrori estote omnibus

et oritate רִיחַ וְעֹדֶר et Vulgati, ὁσμήν εὐωδίας, odor suavitatis. Non male quidem quoad sensum, nec tamen satis accurate. Substantivum נִיחֻיָּה explicandum est ex phrase נִיחֻיָּה חֶמֶה quiescere facere iram, h. e. placare, Ezech. 21, 22. 24, 13. hinc substantivum נִיחֻיָּה expiatio s. placamen et רִיחַ נִיחֻיָּה odor placaminis sæpe de sacrificiis dicitur per ἀνθρακωπαραδυσαν, quasi numen sacrificii nidorem olfaceret, eoque placaretur et oblectaretur, pro quo verba propria substitui.

bus terræ animalibus et avibus. Omnia quæ in terra vivunt, nec non pisces maris vestræ voluntati permittuntur. 3. Omnibus animalibus vivis vesci potestis, ut herbam viridem omnia vestris usibus trado. 4. Modo carnem cum vita h. e. sanguine *a)* ne comedatis. 5. Animadvertam in omne animal, quod hominem necaverit, poenasque repetam ab omni homine, qui alium interfecerit. 6. Qui cædem commiserit, supplicio debet affici: ego enim hominem ad imaginem meam creavi. *b)* 7. Vos vero genus vestrum larga sobole propagate et in terra augeamini. — — 8. Porro Deus Noacho ejusque filiis dixit: 9. En ego vobis posterisque vestris promitto, 10. simul quoque omnibus animantibus, avibus et bestiis, omnibus, quæ vobiscum navigio egressa

a) hebr. בְּנֶפֶשׁ דָּמּוֹ in vita ejus, sanguine ejus, דָּמּוֹ explicat נֶפֶשׁ quod clarum est ex Deut. 12, 23.

b) In contextu hebr. est: nam in imagine Dei fecit hominem. Constructio verborum mutata est. Nam quoniam verba Dei sunt, esse deberet: ad imaginem meam feci hominem. Oi ὁ habent ἐκείνου, quasi legissent עָשִׂיתִי. Vulgatus: ad imaginem quippe Dei factus est homo. Sic quoque Syrus q. e. נִעְשָׂה. Lectio recepta sana videtur, repetendum est עָשָׂה post אֱלֹהִים. In versione tamen constructionem servandam putavi.

egressa sunt, 11. promitto, inquam, vobis, neque animalia aquarum inundatione amplius perditum iri, neque terram diluvione iri in posterum corruptum. 12. Pignus vero illius promissionis, pergebat Deus, quam vobis omnibusque animalibus, quæ apud vos sunt, in perpetuum dedi, 13. arcus meus in nubibus sit. Hunc habete pro pignore illius promissionis terræ datæ. 14. Quando terram obnubilavero, arcus ille in nubibus conspicietur. 15. Tum vero memor ero promissionis vobis omnibusque animalibus datæ. Non amplius aquarum inundatione corrumpentur. 16. Hunc igitur in nubibus arcum aspiciens recordabor hujus promissionis meæ omnibus animantibus et creaturis datæ. 17. Hoc igitur, inquebat Deus Noacho, habetote pignus promissionis omnibus in terrarum orbe animantibus datæ. — — 18. Noachus tres habebat filios, qui cum eo nave egressi erant, Schemum, Chamum, qui pater est Canaanis et Japhetum, 19. quorum progenies per totum terrarum orbem diffusa est. — — 20. Noachus vero agriculturæ deditus, vineas cœpit conferere. 21. Aliquando cum ex vino inebriatus nudus in tabernaculo jaceret, 22. vidit Chamus pater Canaanis pudenda patris sui, idque Schemo et Japheto duobus fratribus suis renunciavit. 23. Hi vero pallio, quod ambobus suis humeris imponunt, retro gradientes patris sui verenda tegunt. — — Averfi erant

erant eorum vultus, ita ut patris sui verenda non viderent. 24. Noachus quum vinum edormisset, et certior esset factus de eo, quod filius suus natu minimus ipsi fecisset, 25. dixit: Infelix sit Canaan, perpetuæ fratrum suorum servituti sit addictus. 26. Laudetur Jova Deus Schemi, Canaan vero sit ejus servus. 27. Fortunet Deus Japhetum et habitet in tentoriis Schemi, Canaan vero sit eorum servus. c) — 28. Noachus cum post diluvium trecent-

c) Oī ē et Vulgatus יפת^י vertunt *πλατύνει*, *dilatet*, quos recentiores interpretes sequuntur, ex significatione Chaldaica et Syriaca verbi פתה neque sensu incommodo. Sed פתה significat etiam *liberalem*, *munificum* esse, et sic Arabs vertit یحسن quem in versione secutus sum. Sequens יפן construo cum אלהים non cum יפת, sic quoque Chaldaeus et Arabs. Neque difficilem habet hæc formula explicationem, respondet enim יפת^י in præcedenti membro. Sed quoad pronomen למו quod in utroque versu legitur, est ambiguitas quædam. Potest enim in singulari et plurali verti. Onkelos et Syrus in versu 26. et 27. per pluralem vertunt. Arabs et Syrus in singulari. Jonathan et oī ē in versu 26. in singulari, sed in versu 27. in plurali, (in Cod. Alex. Vaticanus habet αὐτοῖς) et hi quidem recte videntur vertisse, quoniam in versu 27. uterque fratrum Semus et Japhetus nominantur.

centos quinquaginta annos vixisset, completis non-
gentis et quinquaginta annis e vita discessit.

C A P U T X

*Origines gentium Moſis ætate celebriorum ex
tribus Noachi filiis.*

1. **H**æc est genealogia filiorum Noachi, Schemi,
Chami et Japheti, quibus post diluvium nati sunt se-
quentes: a) 2. Posterī Japheti sunt: Gomer, Ma-
gog, Medi, Græci, Tubal, Meſeg, et Tiras.
3. Posterī Gomeri sunt Aſcenas, Riphath et Togarma.
4. Græcorum coloniæ sunt Elis, Tarteffus, Italia et
Dodanæi. 5. Ab his originem habent regionum ex-
terarum incolæ, lingua, genere et natione diverſi.
6. Posterī Chami sunt Aethiopes, Aegyptii, Phud et
Canaan. 7. Aethiopum coloniæ sunt Seba, Chavi-
lah, Sabla, Rama, Sabtcha. Colonia Ramæ sunt
Scheba

a) De his gentium originibus omnino conferendus est *Bo-
chartus* in Phaleg ſ. Geographia S. quod opus ampliffimum
continet in hoc caput Commentarium. Cui addendus est
Ill. *Michaelis* in Spicilegio Geographiæ exteræ Hebræorum
poſt Bochartum; cujus *prima* pars prodiit 1769, *ſecunda* 1780.
Gættingæ. Brevitas notularum, quas verſioni ſubjicio, non
permittit, ut horum nominum rationes reddam. Qui eas
ſcire velint, legant libros laudatos, in quibus magno doctri-
næ atque eruditionis apparatu de ſingulis diſſeritur.

Scheba et Dedan. 8. Cusch genuit Nimrodum, qui primus fuit potentia insignis. 9. Fuit autem artis venandi inprimis peritus; *b)* unde dici solet: uti Nimrodus venator eximius. 10. Initia regni ab eo constituti fuere Babylon, Edeffa, Nefibis, et Ctesiphon in regione Sinear. 11. Ex qua egressus est Assur, qui Niniven, Rechobot, Calah, 12. et Resen ædificavit, quod Niniven et Calah interjacet atque oppidum est permagnum. — 13. Aegyptiorum coloniæ sunt Lydii, Anamæi, Lehabæi, Naphchilæi, 14. Patrifsæi, Caslichæi: quorum coloniæ fuerunt Philistæi et Caphtoræi. 15. Ex Canaanis filio primogenito originem habent Sidonii, et Chittæi, 16. Jebusitæ, Amoritæ, Gergasitæ, 17. Chivæi, Arkæi et Sinnæi, 18. Arvadæi, Semaræi, Chama-tæi; postea et ulterius progressi sunt Cananæi, 19. ita ut eorum termini paterent a Sidone usque ad

b) hebr. *is fuit* נִבְרָ-צִיד לִפְנֵי יְהוָה *fortis venatione coram Jova*, quæ nonnulli deteriore in partem interpretantur, quasi tyrannidem in alios exercuerit. Sed alii rectius, uti arbitror, explicant ex idiotismo linguæ, quo magnitudo et excellentia rei adhibito nomine Dei indicatur. Fortitudo ejus sine dubio causa fuit, cur alii lubenter ejus imperio paruerint. Magnum enim erat illis temporibus, quibus homines vitam pastoritiam agebant beneficium, si in sentoriis suis a ferarum impetu tuti reddebantur.

ad Gerarem, Gazam, Sodomam, Gomorrhā, Seboim et Lefcham. 20. Qui omnes sunt Chamī posterī, diversi in genere et lingua, diversarum quoque regionum gentes. — 21. A Semo multæ gentes habent originem. Hic est pater Hebræorum, frater Japheti natu majoris. c) 22. Posterī ejus sunt Elamitæ,

c) Valde laborant interpretes in hujus versus explicatione, imprimis in priori ejus membro וְלִשְׁם יֶלֶד גַּם־הוּא. Primo non apparet, quid sibi velit istud גַּם, etiam, quoque. Deinde הוּא non potest construi cum passivo יֶלֶד, esse enim deberet לִי Semo nati sunt filii etiam ipsi. Et tamen omnes Codices et versiones consentiunt in lectione recepta. Syrus tantum יֶלֶד active legit: et Semus genuit etiam ipse etc. In qua lectione tamen reinanet dubium illud, cur de Semo narretur, eum æque ac fratres suos filios genuisse. III. Michaelis in Spicilegio P. II. p. 64. nihil interpreti præter conjecturam relinqui arbitratur atque illud גַּם prorsus vult eliminatum. — Sed tamen putem posse locum suum tenere, dummodo non ut particula vertatur, sed ut substantivum, (quod in aliis quoque Hebræorum particulis nonnumquam fieri debere, a Schultensio, Schrædero et aliis observatum et exemplis probatum est. cf. Glassius p. 361.) Jam ve-

ro פֶּן־ significat, multus fuit, abundavit, et substantivum

פֶּן־ copiam et abundantiam. Quæ significatio aptissima h. l. videtur: Et Semo nata est copia, hoc est aliis verbis: Semus pater

mitæ, Assyrii, Arphachsad, Lud et Aram. 23. Aram filios habebat, Uzum, Chalem, Gederem et Maschum. 24. Arphachsad genuit Schelachum atque hic Eberum. 25. Duos vero habebat Eberus filios, alium

pater multarum gentium fuit. — הוּא vero construo cum sequenti אֲבִי, *hic est pater omnium Hebraeorum.* Assentior enim illis qui עֵבֶר pro nomine proprio habent illius Eberi, qui vers. 24. nominatur. Nam qui בְּנֵי עֵבֶר de incolis regionis transeuphratenfis explicant, usum linguæ habent repugnantem, secundum quem עֵבֶר post בֶּן aut בְּנֵי positum semper est nomen proprium. Nunquam vero בֶּן additur præpositioni, ut taceam ellipsin נֶחֱרַץ sane duram. cf. Num. 24, 24. ubi עֵבֶר אֲשׁוּר opponitur. — *Clerici* aliorumque objectio, sensum esse frigidum, si dicatur posteros pronepotis esse quoque proavi posteros, remouetur, si admittitur priorum verborum explicatio quam dedi. Sic enim Moses pergit enumerare gentes istas multas, quarum pater sit Semus. Tandem ultima verba אֲחֵי יֶפֶת הִנְדִּיל per rationes chronologicas non possunt aliter intelligi, quam quod Semus frater dicatur Japheti natu majoris, coll. Cap. 11, 10. et Cap. 9, 24. Chamus diserte natu minimus dicitur. Ratio vero aliqua saltem, si quoque non omni modo satisfaciât, cur hoc a Mose hoc loco repetatur, reddi potest ex priorum verborum interpretatione: Semum nempe patrem multarum gentium non inferiorem Japheto fratre suo natu majore fuisse illo honore aut felicitate.

aliud quidem Pelegi nomine, quod ejus ætate terra fuit divisa; aliud, illius fratrem Jokdanem. 26. Ab hoc Jokdane originem habent: Almodad, Schaleph, Chozarmaphet, Jarach, 27. Doram, Usal, Dikla, 28. Obal, Abimael, Scheba, 29. Ophir, Chavilah, Jobab; hi omnes ab Jokdane orti sunt. 30. Quorum habitationes a Mescha usque ad Sepharam patent, quæ regio montana est versus Orientem. 31. Hi sunt Schemi posterii in familiis suis et linguis diversi, diversarum regionum gentes. 32. Atque hi sunt omnino posterii Noachi, secundum familias varias gentes constituentes, e quibus omnes aliarum regionum gentes ortæ sunt post diluvium.

C A P U T X I

Irriti conatus hominum de urbe et turre exstruenda. Semis usque ad Abramum posterii. Terachus Abrami pater ex Ure Chaldaeorum urbe migrans Charanem pervenit.

1. **O**mnes homines tunc una eademque lingua utebantur. 2. Proficiscentes vero ex Oriente invenerunt vallem in regione Sinear, in qua confederunt. 3. Hic alter alterum cœpit cohortari, ut lateres facerent, et coquerent, quibus pro lapidibus, bitumine vero pro luto uterentur, 4. eo consilio ut urbem exstruerent et turrem eximiæ altitudinis, quæ
eis

eis signum esset, a) ne per orbem dispergerentur.

5. Tum

a) hebr. נַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן-נִפְרֹץ. Multi interpretes hæc verba explicant de fama et gloria, quam sibi isti homines hujus turris exstructione parare voluissent. Quamquam vero hæc phrasis: *facere sibi nomen*, nonnunquam in hunc sensum dicitur, tamen hoc loco contextus nullo modo admittit hanc explicationem. Etenim tum non cohæret factum ipsum cum consilio, sive *finis* cum *medio*. Ille esse debebat, ne *dispergerentur*, hoc, exstructio urbis et ׀שׁ. Quid, quæso, gloria apud posteros conferre poterat ad finem illum obtinendum? — Quæ cum viderent alii interpretes sibi non respondere, varias inierunt rationes ad ea concilianda. E quibus tamen una illa cum verbis textus, tum historiæ apta videtur, quam *Perizonius* in *Orig. Babyl.* Cap. VIII—XIV. fuscè probavit. Nimirum ׀שׁ h. l. esse *signum*, atque hujus turris exstructores, qui cavere volebant, ne *dispergerentur*, sperasse, neque id temere, se per pascua et prata vagantes hoc signo eminens conspecto facile sedes suas reperire posse. Satis quoque probavit *Perizonius* significationem *signi* ׀שׁ ׀שׁ ex *Jes.* 55, 13. ubi ׀שׁ ׀שׁ jungitur atque ex *Cap.* 56, 5. ubi synonymum est ׀שׁ ׀שׁ, quod *signum* et *monumentum* notare plane apparet ex 1 *Sam.* 15, 12. et 2 *Sam.* 18, 18. Quibus locis addi potest 2 *Sam.* 8, 13. ubi narratur Davidem signum eminens s. tropæum erexisse propter victoriam de Syris reportatam. Origo est ׀שׁ *eminuit, excelsus fuit*. Epitomen dissertationis *Perizonianæ* super hoc loco dedi in *Prefatione ad Waltoni Prolegomena* pag. XII. seqq.

5. Tum Jova cœlo descendit, ut videret hanc urbem et turrem quam homines exstruerent, 6. et dixit: una est omnium lingua, neque nimis arduum est consilium, quod susceperunt, quin illud exequantur. 7. Jam descendamus et confundamus eorum linguam, ita ut alter alterum non intelligat. *b)*

8. At-

b) Servanda putavi verba textus in versione, quoniam intellectu non sunt difficilia, et nemo facile hunc Dei e cœlo descensum ejusque apud se deliberationem, quid facto opus sit, secundum literam intelliget. Narrantur hæc ex imperfecta illa primorum hominum de Deo et effectuum divinorum cognitione, de qua dictum est ad Caput II. Miraculum quod videbant in linguæ confusione. inter ipsos patratum, non poterant nisi Deo tribuere. Recte. Sed Deum non nisi præsentem hoc miraculum edere potuisse, hoc tum quidem sibi persuadebant eo facilius, quo frequentiores vel fuerant, vel adhuc erant visibiles Dei apparitiones. Etenim vere miraculo quodam Deum hujus turris exstructionem impedivisse, verba textus docent, quæ non possunt nisi de linguæ confusione explicari. *Virringa* quidem eam de animarum dissensione et consiliorum diversitate intellexit, sed solide eum refutavit *Perizonius* l. c. Cap. IX. p. 212. seqq. Qui præterea bene ostendit illam labii confusionem non constitisse in origine variarum linguarum, sed ad tempus modo immissam fuisse ad impediendos istos hominum conatus; linguas vero varias et diversas, sive potius mutationes linguæ primæ

8. Atque hac ratione Jova per totum terrarum orbem homines disperfit, qui ab urbe ædificanda mox desistebant. 9. Propterea urbs illa Babel (h. e. confusio) vocata est, quoniam ibi Jova linguam hominum confudit eosque per omnes terrarum regiones dissipavit. — — 10. Sequitur Schemi genealogia. Schemus anno ætatis suæ centesimo genuit Arphachsadum biennio post diluvium. 11. Deinde vixit quingentos annos et plures utriusque sexus liberos procreavit. 12. Arphachsadus anno ætatis suæ quinto et trigesimo Schalechum genuit. 13. Postea quadringentos et tres annos vixit et complures vidit liberos. 14. Schalechus vixerat triginta annos, cum Eberum procrearet, 15. postea quadringentos et tres annos vixit, aliosque utriusque sexus liberos genuit. 16. Ebero anno ætatis quarto supra trigessimum natus est Pelegus. 17. Vixit deinde triginta et quadringentos annos, et plures habuit utriusque sexus liberos. 18. Pelegus anno ætatis trigesimo genuit Reuhum, 19. postea ducentos et novem annos vixit, aliosque utriusque sexus liberos procreavit. 20. Vixerat Reuhus duo et triginta annos, cum Serugum procrearet. 21. Quo factò septem et ducentos

ortas esse iisdem ex causis, ex quibus constat linguis recentioribus insignes esse mutationes illatas, — Sed legendus est ipse *Perizonius*, nec legisse prænitebit.

tos annos vixit, pluresque filios filiasque habuit. 22. Serugus triginta annos vixerat, cum Nachorem procrearet. 23. Postea vixit ducentos annos, aliosque ex se natos utriusque sexus liberos vidit. 24. Nachor anno ætatis undetrigesimo Terachum procreavit. 25. Postea centum annos et undeviginti vixit, aliosque filios filiasque habuit. 26. Terachus Abramum, Nachorem et Haranem genuit post annum ætatis suæ septuagesimum. — — 27. Terachi genus sic se habet: Terachus genuit Abramum, Nachorem et Haranem; atque hic quidem filium habuit Lotum. 28. Ipse vero vivo adhuc patre suo Teracho Ure Chaldæorum, ubi natus fuerat, mortuus est. 29. Abramus et Nahor quoque uxores duxerunt; illius quidem uxor Sarai vocabatur; hujus vero Milca, quæ filia fuit Haranis et soror Iiscæ. 30. Sarai vero sterilis erat et sine sobole. 31. Tum Terachus Abramum filium, Lotum nepotem ex Harane, Saram nurum suam Abrami filii sui conjugem ex Ure Chaldæorum eduxit, c) ut in Cananæam proficisce-

c) In textu hebræo legitur: וַיֵּצֵא אֹתָם *et exierunt cum illis*: Sed quoniam præcedit וַיִּקַּח *lectio Cod. Sam. videtur præferenda וַיֵּצֵא אֹתָם eduxit eos*. Sic quoque οἱ ὅ, αὐτοὶ *ἐξήγαγεν αὐτούς*. Vulgatus: *eduxit eos*. Syrus in singulari legit וַיֵּצֵא אֹתָם *et egressus est cum illis*.

ficiscerentur. Cum vero Charanem venissent, ibi confederunt. 32. Terachus vero vixit omnino quinque annos supra ducentos, et Charane mortuus est.

CAPUT XII

Abramus jussu Dei in Canaanem proficiscitur una cum Lot. ibique primum a Deo promissionem accipit de hac terra aliquando a posteris suis possidenda. In Aegyptum cum propter famem migrasset, Sara ejus conjux ad regem Aegypti deducitur, sed mox restituitur.

Jusserat autem Jova Abramum relicta patria sua et cognatis migrare in terram, quam ei deinceps esset indicaturus: 2. Tunc efficiam, inquiebat, ut magna ex te gens proveniat, fortunabo te, magnam nominis famam consequeris et omnis generis bonis eris cumulatus. 3. Amicis tuis favebo, perdam inimicos, atque omnes terræ nationes per te erunt felices. a) 4. Profectus igitur est Abramus, quemadmodum Jova jusserat, et una cum eo etiam Lotus fratris filius, (annum vero ætatis suæ tum, cum Charane emigraret, quintum et septuagesimum agebat,) 5. quem ut et Saram conjugem suam, omnesque opes et familiam b) Charane acquisitas secum duxit, in illo

in

a) cf. Cap. 22, 18. not.

b) נָשָׂא h. l. servi. Sic et Ezech. 27, 13. et facere i. q. acquirere, ut Cap. 30, 30. Deut. 8, 17.

in Cananæam itinere. Quo cum venisset, 6. et per terram illam esset progressus usque ad Sichemum et terebinthum Moreh, (Cananitæ vero jam tum terram occupant) 7. apparuit ei Jova, eique promisit sese ejus posteris hanc terram esse daturum. Tum Abramus in eo loco ubi Jova ei apparuerat, aram extruxit. 8. Progressus deinde est in itinere suo versus montanam regionem, quæ est ~~montana~~ ~~sub~~ ~~monte~~ ~~Bethel~~ Betheli ab Oriente, ibique tentoria sua fixit, ita ut ei Bethel esset ab occasu, Ai vero ab ortu. Aram quoque ibi in honorem Jovæ collocavit et sacra fecit. — 9. Inde sensim profectus est Abramus versus regiones meridionales. 10. Orta vero fame consilium cepit abire in Aegyptum, ibique peregrinari. Fames enim in illa regione ingravescebat. 11. Cum igitur Aegyptum appropinquaret, Saræ conjugii suæ dixit: Novi te mulierem esse formosam. 12. Jam si viderint te Aegyptii, cognoverintque te conjugem meam esse, me occident, te incolumi. 13. Quare dicas, quæso, te sororem meam esse, ut tua causa vitæ et salutis meæ consulatur. 14. Cum igitur in Aegyptum venissent, et Aegyptii eximiam mulieris pulcritudinem vidissent; 15. in his etiam procures Pharaonis, qui eam regi valde laudabant, in ejus palatium deducta est, 16. Abramus vero propter eam liberaliter habitus est, ita ut pecore et armento, asinis, servis, ancillis, asinabus et camelis admodum dives esset.

effet. 17. Sed Jova Pharaonem et domum ejus graviter afflixit propter Saram Abrami uxorem. 18. Tum Pharao Abramum arcessi jussit, eumque objurgavit, quod eam non conjugem suam, 19. sed sororem esse dixisset: ut ipse eam in matrimonium ducere decrevisset. Nunc igitur suam sibi uxorem haberet, et abiret. 20. Præcepit deinde certis hominibus, ut eum cum uxore sua, et omnibus quas haberet facultatibus, ex Aegypto deducerent.

CAPUT XIII

Abramus ex Aegypto redux pristinas sedes repetit. Separat se a Loto, qui in planitie Jordani sedes suas figit. Abramus iteratam a Deo promissionem accipit de Cananæ aliquando a posteris suis possidenda.

1. **R**emigravit igitur Abramus ex Aegypto una cum uxore sua, suisque, Loto quoque comitante in tractum meridionalem. 2. Erat vero admodum dives tum pecore, tum argento et auro. 3. Sic lente progressus est cum agmine suo a meridie usque ad Bethalem, ad eum locum ubi ab initio tentoria sua posuerat, Bethalem inter et Ajam, 4. ubi antea Jovæ aram exstruxerat, ibique denuo sacra fecit. — 5. Lotus quoque, qui Abramum comitabatur, pecoris, armenti, et tentoriorum tantam copiam habebat, 6. ut regio non permitteret eos una habitare. Nimiæ enim erant eorum facultates, quam ut unam

eandemque regionem possent incolere. 7. Aliquando cum rixæ et contentiones intercessissent inter Abrami et Loti pastores: (Canaanitæ vero et Pheresitæ jam tum terram incolebant) 8. ille cum hoc sic egit: Equidem nolim dissidium esse inter me et te, inter tuos et meos pastores, qui homines sumus consanguinei. 9. Universa regio tibi patet. Optimum est ut nos separemus. Liberum tibi sit quam in partem velis discedere, ipse in diversam abiturus. 10. Lotus igitur totum illum Jordani tractum contemplatus, animadvertit eum esse, quam late pateat, irriguum: (antequam enim Jova Sodomam et Gomorram perderet, similis erat ea regio horto amœnissimo, sive Aegypto, usque ad Zoarem) 11. elegit illum Jordani tractum, et orientem versus profectus est. Sic alius ab alio discessit. 12. Abramus quidem Cananæam inhabitavit, Lotus vero in oppidis campestribus, et sua tentoria usque ad Sodomam posuit. 13. Incolæ vero istius urbis erant pessimi homines, et in Deum quam maxime impii. 14. Postquam Lotus ab Abramo discesserat, Jova Abramum his verbis est allocutus: attolle oculos tuos et circumspice omnes regiones circumjacentes versus septentrionem, meridiem, orientem et occidentem. 15. Totam hanc terram, quam vides, tibi dabo, tuisque posteris in perpetuum: quos quidem pulveri terræ æquabo. Quem si quis poterit numerare, idem quoque

in posteris tuis fieri poterit. 17. Age! terram longe lateque peragra, nam tibi eam dabo. 18. Igitur Abramus tentoria fixit et confedit ad terebinthos Mamræ, quæ sunt juxta Hebronem. Ibiq[ue] aram Jovæ exstruxit.

CAPUT XIV

Abrami victoria de quatuor regibus, qui Canaanem invaserant et una cum reliquis incolis etiam Lotum captivum abduxerant. Melchisedecus rex Salem bene precatur propter hanc victoriam Abramo, atque accipit ab eo decimam prædæ partem. Reliqua omnia restituit Abramus regi Sodomæ.

1. **A**ccidit autem ut Amraphel rex Babylonis, Ariochus rex Ellasaris, Kedorlaomerus rex Elami et Tidal rex Gojitarum, 2. bellum gererent cum Bera Sodomæ, Birscha Gomorræ, Schinabo Adamæ, Schemebro, Zeboim et Belæ, quæ jam Zoar vocatur, regibus. 3. Hi omnes copias suas contraxerunt in valle Sittim, ubi nunc est mare falsum. 4. Undecim annos tributa pependerant Kedorlaomero, tertio et decimo vero anno defecerunt. 5. Quarto decimo anno Kedorlaomer et reges ei confociati profligarunt Rephæos in Aschteroth Karnaim, Sufæos in Hama, Emæos in Schavekiratajim, 6. Troglodytas a) in montibus

a) חֲרִי Chorim sunt Troglodytæ, antiqui isti speluncarum

tibus Seir, usque ad Elparan, quod est juxta solitudinem. 7. Hinc reversi venerunt ad fontem Muschpad, qui et Kadefsch vocatur, et vastarunt terram Amalekitarum *b)* et Amoritarum Chazazon Tamar incolentium. 8. Contra hos rex Sodomæ, Gomorræ, Adamæ, Zeboim et Belæ, quæ et Zoar vocatur, aciem instruxerunt in valle Sittim. 9. Nempe contra Kedorlaomerum regem Elami, Tidalem regem Gojitarum, Amraphelem Babylonis et Ariochum El-lasari regem, quatuor reges contra quinque. 10. Planities vero Sittim abundabat puteis bituminosis, in quos reges Sodomæ et Gomorræ in fugam conversi *partim* ceciderunt, partim ad montes confugerunt. 11. *Victores* igitur diripuerunt omnes Sodomitarum et Gomorræorum opes et commeatum. 12. Præterea quoque Lotum Abrami fratruelem, qui Sodomæ habitabat, cum suis facultatibus abegerunt. —

13. Qua

incolæ, de quibus vid. *Michaelis* in Syntagm. Commentt. P. I. p. 193. et *Faber* in Archæol. Hebr. p. 26. Infra sæpe eorum mentio fit, Cap. 36, 20. Devt. 2, 12. etc. Pro בְּהָרֵם שֵׁעִיר in monte suo Seir, legendum est בְּהָרֵי in montibus. Sic Cod. Sam., *oi ó*, Syrus, Vulgatus.

- b)* Hi Amalekitæ non sunt ex nepote Esavi posterii, qui Amalek vocatur Cap. 36, 12. Sed sunt Cananitæ in Arabia viventes, quibuscum Israelitæ grave bellum gesserunt. cf. Exod. 17, 8. 1 Sam. 15, 2.

13. Qua de re certiores fecit quidam, qui e prælio evaserat, Abramum Ebræum, habitantem tunc juxta terebinthos Mamrei; (is erat gente Amorraeus, frater Escoli et Aneri, atque Abramo cum eis foedus intercedebat.) 14. Qui cum cognovisset fratruelem suum captivum esse abductum, vernas in armis exercitatos numero trecentos et duodeviginti armavit, atque *hostes* usque ad Danem persecutus est. 15. Ibi divisis copiis eos noctu cum servis suis aggressus est et profligavit et persecutus est usque ad Chobam, quod oppidum est ad sinistrum Damasci. 16. Et reduxit omnes facultates *direptas*, in his etiam Lotum fratruelem suum, cum suis opibus, mulieres quoque et reliquos de populo. 17. Tum obviam ei venit rex Sodomæ, cum ex illa pugna cum Kedorlaomero et regibus ei adsociatis rediret, in vallem Schave, quæ et regia vallis vocatur. 18. Melchisedecus vero, rex Schalemi, idemque Dei summi sacerdos, panem et vinum attulit: 19. et bene precatus est Abramo his verbis: Faveat Deus summus cæli et terræ creator Abramo. 20. Laudetur Deus summus, qui hostes tuos tibi tradidit. Huic Abramus decimam omnis prædæ partem dedit. — 21. Rex vero Sodomæ sese homines reposcere dixit, opes vero sibi fumeret. 22. Cui Abramus respondit: Sublata ad Jovam Deum summum, cujus cælum et terra sunt, manu juro: 23. me ne filium quidem aut cal-

eei corrigiam de his omnibus, quæ tua sunt, accepturum esse; ne dicere possis, me tua liberalitate esse ditatum. 24. Præter victum tantum fervorum et præter partem eorum, qui me comitati sunt, Aneri, Eschkoli et Mamrei, qui suas de præda partes accipiant.

CAPUT XV

Deus Abramo posteros quam plurimos promittit, qui post quadringentos annos Cananæam occuparent et possiderent, atque in hujus promissionis confirmationem fœdus cum Abramo ritu solenni pangit.

1. **P**osthæc Jova Abramum in visione his verbis compellavit: Noli timere, Abrame, ego te defendam et præmia longe maxima a me accipies. 2. Ad hæc Abramus respondit: o Domine Jova, quid mihi dabis? Sine prole ego ex hac vita discedam. Dispensator domus meæ est a) Elieser ille Damasce-

nus.

a) hebr. בֶּן־מֶשֶׁק בֵּיתִי. Plerique interpretes consentiunt quidem in interpretatione horum verborum, ut *procuratorem domus* significant, sed de origine vocis מֶשֶׁק inter eos non convenit. Vulgo a שֶׁק vel שָׁקַד *currere* derivatur, ut procurator domus dictus sit *filius cursitationis*, vel quod ad eum omnes currunt ad mandata ab eo accipienda, vel quod ipse omnia inspecturus per omnes partes domus currit. Sed *Schultensius* de defectibus L. H. §. 33. p. m. 27. confert

nus. 3. En hic verna meus, inquit Abramus, quod sobolem mihi non dedisti, heres meus est futurus. 4. Minime vero, respondit Jova, ille, sed is, qui ex te natus fuerit, heres tibi succedet. 5. Tum jussit eum prodire foras, coelum intueri et numerare stellas, si posset; tot erunt queque posteritui, inquit. 6. Et credidit Abramus Jovæ, qui hoc ut insigne pietatis documentum accepit. 7. Atque porro ei dixit: ego sum Jova, qui te Ure Chaldæorum migrare jussi, ut tibi hanc terram darem possiden-

fert Arab. **מִשֶּׁק** *pectinare, carminare*, quod deinde transfertur etiam ad *polituram* s. *curam rerum*. Quæ originationi mihi quidem præferenda videtur priori, utpote usui hujus verbi in aliis tropis et analogiæ linguæ latinæ convenientior, quod docte probavit *Schulzensius* l. c. *Simonis* quidem in Lexico sub h. v. improbat utramque originationem, et confert Arab. **مِشَر** *possedit*, hinc *filius possessionis* idem h. l. fit quod *heres*. — Sed quoniam lingua cognata offert radicem eandem literarum. **מִשֶּׁק**, non satis tutum videtur, aliam similem **מִשֶּׁר** in subsidium vocare, quanquam sensum dat illa originationi satis commodum. Verbum addo de versionibus antiquis. Consentiunt omnes in lectione hebræa præter Syrum, qui vocabulum **מִשֶּׁק** omittit et locum sic vertit: *Elieser Damascenus* **בֵּר בֵּיתִי הוּא יֵרֵחַ לִי** *domesticus meus hic est heres meus*. v. 3. Et dixit Abramus, ecce mihi non dedisti filium, ecce domesticus meus heres meus.

fidendam. 8. Ad hæc Abramus; unde vero cognoscam, o Domine Jova, id aliquando esse eventurum? *b)* 9. Tum ille jussit afferre vitulum trimum, itemque capram et arietem ejusdem ætatis, turturem et pullum columbinum. 10. Quæ cum adessent diffecuit omnia, exceptis avibus, in partes duas, singulasque singulis opposuit. *c)* 11. Ad illa cadavera cum aves rapaces irruerent, abegit eas Abramus. *d)* 12. Sub occasum solis Abramus gravi sopore oppressus

b) Hæc Abrami quæstio non satis convenire videtur fidei ejus modo laudatæ. Non satisfaciunt, quæ interpretes ad eam excusandam vulgo afferunt, dum negant eam semper signum esse diffidentiae, ut in exemplo Gideonis Jud. 6, 36. et Hiskiae Jes. 36, 7. Placet solutio dubii non levis, quam Ill. *Michaelis* dedit: Abramum prospicere quasi voluisse posteris suis, et confirmationem promissionis sibi a Deo expectasse irrevocabilem, quam etiam ab eo impetravit fœdere, quod Deus super hac re cum eo pepigit.

c) Fœdera inter Hebræos pangenda hoc ritu peragebantur, ut partes paciscentes per animalia dissecta transfirent: Deus adeo sese demittit, ut fœdus cum Abramo ineat, eodem ritu adhibito, cf. v. 17. — Abramus etiam statim intelligit, quid Deus intendat, cum jubet ista animalia afferri. cf. Cap. 21, 27. et Jer. 34, 18. Ab hoc ritu etiam ipsum nomen fœderis ברית est a ברה diffecuit.

d) Videtur hoc ominosum fuisse, posteros Abrami diripiendos et vexandos esse ab aliis gentibus.

fus et magno tenebrarum terrore est correptus. e)

13. Tum Jova eum sic alloquitur: Scito, posteros tuos peregrinos futuros esse in terra aliena, cujus incolæ dura eos servitute affligent per quadringentos annos. 14. Sed ego in hanc gentem cui servient animadvertam, et tandem admodum divites emigrabunt. 15. Tu vero salvus et incolumis ad majores tuos collectus in summa senectute sepelieris.

16. Quarta vero generatio demum huc redibit, improbitas enim Amorrhæorum nondum ad summum pervenit. — — 17. Deinde cum sol occidisset et tenebræ essent, fumus ad instar fornacis et flamma ignea per partes illas animalium dissectas transibat. 18. Illo die Jova Abramo hanc dedit promissionem: sese ejus posteris daturum esse hanc terram a flumine Aegypti usque ad flumen magnum, usque ad Euphratem. 19. Kenitas, Kenisitas, Kadmonitas, 20. Chetitas, Pheresitas, Rephitas, 21. Amoritas, Cananitas, Gergaschæos et Jebusitas.

CAPUT XVI

Sara sterilis Abramo suadet, ut Hagare ancilla sua pro pellice utatur. Quæ gravida spernit heram suam et durius habita fugit. Sed jussu angeli domum redit, et Abramo parit Ismaelem.

1. Attamen Sara Abrami uxor ei non peperit.

F 4

Habe-

e) Abrami somnus cum terrore conjunctus est ob instantem Numinis præsentiam.

Habebat vero ancillam Aegyptiacam, Hagarem nomine. 2. Suasit igitur Abramo, ut, quod Jova sibi prolem non daret, ancillam suam iniret, si forte per eam posset liberos consequi. Qua in re cum Abramus voluntati Saræ concederet: 3. Hæc Hagarem ancillam suam illi in matrimonium dedit. (Quod factum est sub finem decimi anni, ex quo Abramus in Cananæa confederat.) 4. Coiit igitur cum Hagar, quæ et ex hoc ipso coitu gravida facta est. Sed cum se gravidam sentiret, heram suam coepit contemnere. 5. Tum Sara Abramo dixit: tuum est injuriam mihi illatam ulcisci; a) ancillam meam-tuis am-

a) hebr. חַמְסִי עֲלֶיךָ. Multi interpretes עֲלֶיךָ explicant, quasi esset מְעַלְיָךְ injuria, quæ mihi fit, est a te, sive: tu es auctor injuriæ mihi illatæ. Sed non opus esse illa elipsi, Lud. de Dieu in Critica S. ad h. l. observat. לַי sæpe debitum et officium notat. Sic infra cap. 27, 13. Jud. 19, 20. 2 Sam. 18, 11. Attamen Schultensius in Animadv. ad h. l. paullo aliter explicat: ut חַמְסִי sit pœna illatæ injuriæ, et sensus: injuriæ mihi factæ pœna sit in te. Quæ explicatio propter ultima Saræ verba, quæ animam in ipsam adeo Abramum exacerbarum produnt, satis apta videtur. Nec tamen propterea Judæi cujusdam explicationem probem, quam idem Schultensius affert; nempe quoniam חַמְסִי est faciem unguibus lacerare, Saram Abramo comminatum esse, se in faciem ejus involaturam eamque suis esse unguibus dilaceraturam.

amplexibus tradidi, jam cum se gravidam videt, me
 despicit: ipse Jova nostram litem dirimat. 6. Ad
 hæc Abramus Saræ respondit: ancilla tua est in tua
 potestate, potes pro arbitrio cum ea agere. Sara
 igitur eam durius tractavit, ita ut aufugeret. 7. Sed
 offendit eam Jovæ angelus ad fontem in deserto, in
 via qua Schurem-itur: 8. atque nomine suo eam
 compellans ex ea quæsit, unde veniret? quo ten-
 deret? Ego, inquit, ab Sara hera mea aufugi.
 9. Tum Jovæ angelus eam admonuit, ut ad heram
 suam rediret, seque ei submitteret. 10. Innume-
 rabilem posterorum ejus multitudinem esse futu-
 ram prædixit. 11. Puerum vero illum, quem pa-
 ritura sit, nominaret Ismaelem, quod Jova afflictio-
 nis ejus rationem habuerit. 12. Hominem ferissimæ
 naturæ, instar onagri futurum esse, omnium adver-
 sarium, quem vero vicissim omnes essent infestaturi;
 Sedes ejus futuras esse ab Oriente *b)* fratribus suis.
 13. *Hagar* vero vocavit Jovam cum ea colloquentem,
 Deum visionis. Dicebat enim: num etiam video
 (five

b) hebr. *עַל פְּנֵי* *ad faciem fratrum suorum.* Ad situs re-
 gionum describendos Hebraei faciem versus Orientem ver-
 tunt, uti nos versus septentrionem. Constat etiam Ismaeli-
 tas regiones orientales inhabitasse, unde et *בְּנֵי קֶדֶם*
fili Orientis vocantur. *Michaelis:* cf. 23, 19. 25, 9. 18.

(sive vita fruor) c) post illam visionem? 14. Hinc puteo illi nomen venit putei vivæ visionis; qui est inter Kadeschum et Baratum. 15. Deinde Hagar Abramo filium peperit, quem hic Ismaelem vocavit. 16. Sextum vero et octogesimum annum agebat, cum ei Ismael nasceretur.

C A P U T XVII

Deus Abramo denuo multam sobolem promittit eique nomen dat Abrahami. Circumcisionem ut signum fœderis instituit.

Ex Ismaele multos posteros, ex Sarai vero, Sara in posterum vocanda, filium Isaacum. Abrahamus se suosque circumcidit.

1. Cum Abramus annum ageret undecentesimum, apparuit ei Jova et dixit: ego sum Deus summus a).

Dum-

c) Verba textus ex breviloquentia, ut alia hujus generis, sunt difficilia. Mihi quidem רָאִי non est participium *videns me*, sed substantivum *visio*, ut עָנִי ab עָנָה. Sic etiam Syrus interpretes accepit. — הֲלֹם רָאִיתִי num video? ego explicem, uti Clericus, de illa veterum opinione, eis qui Deum aut angelum vidissent, moriendum esse. Cujus opinionis multa sunt exempla. Exod. 20, 19. Devt. 18, 16. Jud. 6, 22. 23.

a) De originatione nominis divini יְשׁוּעָה adhuc sub judice lis est. Ill. Michaelis ad Lowthum p. 504. derivat a سَوَّ summam rei conscendere; hinc esset summi cæli sessor, quam origi-

Dummodo me constanter et sincere colas, 2. fœdus tecum inibo, teque mirum in modum multiplicabo. 3. Tum Abramus pronus in terram cecidit, Deus vero ita rursus exorsus est: 4. Fœdus tecum faciam: pater eris multarum gentium. 5. Non amplius Abramus, sed Abrahamus *b)* voceris. Efficiam enim ut sis pater complurium gentium. 6. Vehementer te augebo, faciam te parentem gentium, regesque ex te prodibunt. 7. Fœdus tecum inibo et cum posteris tuis, in æternum duraturum, ut tu et posteritui me ut Deum *suum* colant. 8. Dabo tibi posterisque tuis terram, in qua jam ut peregrinus vis, totam nempe terram Cananæam, in perpetuum possidendam, dummodo me ut Deum venerentur.

9. Por-

originem et *ô* subindicant Ps. 68, 15, ubi τὸν ἐπαράνιον habent. Ikenius in Dissert. Philol. Diss. I. deducit a שָׂרַד quod non solum est *vastavit*, sed etiam *prævaluit*; hinc significaret *omnipotentem*. Cui sententiæ parum adversatur, quod alias plerumque Schin Hebræorum respondeat τῷ ש Arabum. Multa enim hujus regulæ exempla in contrarium afferri possunt. Alii a שָׂרַד *copiose profudit*, ut Deus *fons uberrimus omnis boni* dicatur. cf. Drusus ad h. l. Clodius in Lexico hebr. selecto et Vriemoet ad dicta Classica P. I. p. 133.

b) h. e. pater magnæ multitudinis, ex אב pater et אֶלֶם *numerosa multitudo*. vid. Ikenius in l. l. Disp. II. de mutatione nominum Abrahami et Saræ p. 10. seqq.

9. Porro Deus Abrahamo dixit: Tu et posteri tui servare debetis foedus meum. 10. Lex vero hujus foederis, quod tecum et posteris tuis pango, sit hæc: omnes mares inter vos debent circumcidi. 11. Circumcidetis vero præputia vestra. Hoc sit signum foederis illius inter nos. 12. Omnes mares octavo die circumcidentur, sive domi nati sint, sive pretio emti a peregrinis, qui non vestræ sunt originis. 13. Dum sic omnes domi tui nati aut emti circumcidentur, signum hoc foederis mei in corpore vestro erit perpetuum. 14. Mares vero qui præputia sua non ceciderint, supplicio afficientur, c) quod foedus meum violarunt. — 15. Porro Deus Abrahamo dixit: Nomen uxoris tuæ Saraï, non sit in posterum Saraï, sed Saræ. d) 16. Reddam eam foecundam, dabo tibi

c) hebr. *exscindetur illa anima e populo suo*. Dissentiunt interpretes, utrum hac phrasi *supplicium* et *pœna capitalis*, an *privatio tantum juris civitatis judaicæ* intelligatur. Posteriorem sententiam defendit Clericus, cui Michaelis in versione germanica et in notis assentitur; sed postea mutavit sententiam in Jure Mosaico P. V. p. 41. et 148. De ipso vero circumcisionis instituto data opera egit l. l. P. IV. ab initio.

d) Nominis Saræ originitio minus certa est ac illa Abrahami.

Ikenius quidem in Dissertatione laudata confert arab. سرا سرا numerosam prolem habuit. Quæ significatio non solum in prima conjugatione, sed etiam in secunda, quæ hebr.

tibi ex ea filiam; mater erit gentium, reges adeo ex ea originem ducent. 17. Tum Abrahamus in faciem suam prolapsus mirabatur, atque ita secum cogitabat: num feni centum annorum filius nascetur? num Sara nonaginta annorum pariet? 18. et Deo dixit: utinam Ismaelem ferves eique faveas! 19. Respondit Deus: Verum ex Sara conjugē tuā filium tolles, quem Isaacum vocare debes: quocum mihi et cum posteris ejus foedus æternum intercedet. 20. Quod vero de Ismaele rogabas, in eo quoque votis tuis annuam. Favebo ei atque vehementer ipsum augebo

hebr. Piel respondet, locum habet. Atque hanc fortasse interpretes Alexandrini respexerunt, qui omnem nominis immutati differentiam in duplicatione literæ *p* ponunt. Novum igitur nomen ex sententia Ikenii *mulierem prolificam* s. *fœcundam* notat. Antiquum vero *Sarai* vel ab hebr. שׂרָא vel arab. سري potest derivari, atque *fœminam principem* indicat. Aliam de horum nominum significatione conjecturam dedit Ill. Michaelis Bibl. Or. P. IX. p. 186. Antiquum nempe nomen שׂרָא (aliis punctis pronunciandum)

respondere arabico شري *colocynthis*. Novum vero (per

Schin pronunciandum) originem habere a سر *letari*, et significare *latam*. Sic meliorem esse oppositionem inter utrumque nomen. Illud ab illo frutice *amaritudinis*, hoc ex propria sua significatione *lætitiæ* notionem innuere.

bo et multiplicabo. Duodecim principes ex eo orientur, et in magnam gentem meo beneficio evadet. 21. Fœdus vero meum erit cum Isaaco, quem tibi Sara suo tempore anno sequenti pariet. 22. Quæ cum dixisset Deus Abrahamo, ab eo discessit. 23. Hic vero filium suum Ismaelem et omnes domi suæ natos et pretio emtos, omnes omnino mares domi suæ eo ipso die circumcidit, quo a Deo iussus erat, ut hoc faceret. 24. Abrahamus vero annum agebat undecentesimum, cum sese circumcideret. 25. Ismael vero tertium decimum. 26. Uno eodemque die circumcisi sunt Abrahamus et Ismael, 27. nec non omnes servi ejus, sive domi nati essent, sive emti a peregrinis.

C A P U T XVIII

Nova Dei apparitio et promissionis de Isaaco ex Sara filio repetitio. Intercessio Abrahami pro Sodoma et Gomorra.

1. **D**einde ei Jova apparuit ad terebinthos Mamre. Cum horis meridianis sederet ad januam tentorii, 2. videt tres viros ipsi ex adverso stare. Quibus statim ex tentorio obviam procedit, eosque salutatos his verbis alloquitur: 3. Exhibe quæso domine a) mihi hanc gratiam, ut ne me prætereas.

4. Per-

a) יְיָ sic scriptum per Kametz est nomen Dei, quod et

Maso-

4. Permite ut aqua offeratur ad pedes lavandos, et requiescite sub hac arbore. 5. Ego vero interea frustulum panis depromam, quo animos vestros recreetis, postea iter continuaturi; Opportune enim accidit, ut *mea tabernacula* transiretis. Illi igitur eum indicarent, sese ejus liberalitate libenter usuarios esse, 6. Abrahamus properat ad Saram in tentorium, eique mandat, ut sine mora tria sata farinæ similæ deplat et panes subcinericios paret. 7. Ipse vero ad armenta currit, vitulumque tenerum et pinguem puero tradit, qui eum propere instruat. 8. Deinde cremorem lactis *b)* et lac dulce et carnes vitu-

Masorethæ in margine notarunt per vocem קדש h. e. hoc nomen esse h. l. nomen Dei. Codd. nonnulli a Kennicoro citati habent quoque nomen יְיָ ut etiam Onkelos. Sed quoniam Abraham rogat hospitem, ut *lavet pedes* etc. non credibile est, eum statim intellexisse non hominem, sed Deum esse, quocum loquatur. Igitur videtur legendum esse אֲדֹנָי *mi domine*. Oī ō habent κύριε, Syrus ܠܝܠܐ quod est nomen Dei. Codex Samaritanus in sequentibus habet pluralem. Igitur אֲדֹנָי legit, quam lectionem *Hu-*
bigantius defendit. Sed potest quoque numerus singularis defendi, in quo etiam Abrahamus in hoc versu pergit, et videtur unum aliquem compellasse ut principem, cujus comites sint aut servi duo reliqui.

b) חֲמָצָה non est *butyrum*, sed *lac acidum*, s. *cremor lactis*,

qui

vitulinas apposuit, eisque sub arbore cœnantibus ministravit. 9. Tum illi, ubinam est, inquiunt, Sara uxor tua? hic, in tentorio, respondet. 10. Redibo ad te, pergebat unus ex eis, anno proxime sequenti et Sara uxor tua habebit filium. Quæ cum Sara post tentorii januam audiret, (11. erant vero Abrahamus et Sara senes et ætate provecti, atque hæc menstrua pati desierat,) 12. ridebat, ita apud se cogitans: ego scilicet in senectute mea voluptati indulgebo, et dominus meus etiam senex? 13. Tum Jova Abrahamo dixit: quid ridet Sara et dubitat an in senectute parere possit? 14. Num quidquam Jovæ nimis arduum esse potest? hoc ipso tempore redibo, atque anno proxime sequenti habebit Sara filium. 15. Negabat quidem Sara sese risisse, metuebat enim; Sed ille, imo vero risisti, inquit. — — 16. Postea viri illi versus Sodomam se convertunt, Abrahamo eos prosequente. 17. Tum Jova dixit: Num ab Abrahamo celabo quod facturus sum? 18. qui pater gentis amplissimæ et potentissimæ est futurus, et per quem omnes gentes felices erunt. 19. Novi enim, eum

qui ex more orientali statim hospiti offertur, a *חֵלָה* *spissum fuit lac.* vid. *Celeb. Ravii* Dispp. de re cibaria veterum Hebr. et de his *Ernestii* Biblioth. Theol. Tom. X. pag. 178.

c) Οἱ ὁ addunt τὴν αἰδὸς μου, et Syrus מִן עֵבְרִי sed non reliqui.

eum præcepturum esse filiis suis et posteris suis, ut instituta mea servant et iuste et probe vivant, ita ut præstare Abrahamo possim, quæ ei promisi. 20. Deinde pergebat Jova: Scelera et flagitia multà et maxima Sodomæ et Gomorræ vindictam meam provocant. 21. Veni igitur, ut ipse præfens viderem, num secundum querelas ad me perlatas plane fecerint an minus. d) 22. Tum duo illi hospites sese convertunt Sodomam perrecturi. Abrahamus vero stabat adhuc coram Jova: 23. Accedit deinde paullo propius et dicit: num perdes pium cum impio? 24. Fortasse quinquaginta supersunt in urbe probi. Num perdes? neque condonabis loco propter quinquaginta illos bonos? 25. Absit ut ita agas: ut pium cum impio auferas; ut eadem conditione tibi sit bonus et malus: Absit hoc a te, totius terrarum orbis iudex, non ita judicabis. 26. Respondit Jova, si quinquaginta probos Sodomæ invenero, condonabo propter eos toti urbi. 27. Tum Abrahamus pergebat: Ausus sum loqui cum domino, qui ipse sim pulvis et cinis: 28. Fortasse defunt quinque in illo numero quinquaginta bonorum, num perdes propter quin-

d) Deus de se humano more loquitur, se velle agere ut iudex justus, qui non cuivis accusatori credit, sed ipse inquirat; idque jam ipsum Sodomæ esse experturum.

quinque istos urbem? non perdam, inquit, si quinque et quadraginta ibi reperero. 29. Quid? si, pergebat, forte tantum quadraginta reperiantur; vel propter hos, respondebat, abstinebo. 30. Ne irascaris, quæso, domine, inquit, dum loquor, fortasse tantum triginta adfunt. — Etiam tunc ignoscam, respondebat. 31. Ne nimis audax tibi videar, o domine, pergebat, fortasse viginti tantum inveniantur. Vel propter viginti promisit se non perditurum esse urbem. 32. Ne irascaris, inquit, o domine, si semel adhuc intercedam, fortasse decem tantum invenientur: Et ne sic quidem urbem evertam, Jova respondit. 33. Quo colloquio Jovam inter et Abrahamum finito hic in locum suum rediit.

C A P U T XIX

Loti erga angelos qui Sodomam veniunt hospitalitas. Oppidanorum mores corruptissimi. Angeli Lotum cum suis ex urbe deducunt, quæ cum finitimis urbibus igne subterraneo evertitur. Lotus servatus præter uxorem, cum filiabus suis concumbit ebrius, e quibus Moabitæ et Ammonitæ orti sunt.

1. **D**uo autem illi angeli Sodomam circa vesperam veniunt. Quos cum Lotus, qui in porta urbis forte sedebat, videret, obviam eis procedit, eosque salutatos his verbis alloquitur: 2. Divertite quæso, domini

mini mei, domum meam, ibi pernoctaturi. Lavate pedes vestros, postridie iter vestrum continuaturi. Verum illi recusabant; sese foris pernoctaturos esse significabant. 3. Sed cum precibus instaret, diverterunt ad eum. Qui eos convivio excepit appositis panibus non fermentatis. 4. Cibo sumto, antequam cubitum discessissent, oppidani ad unum omnes, juniores et seniores, domum cingunt, 5. Lotumque vocantes clamant: ubi sunt homines isti, qui ad te hac nocte venerunt? educ eos, ut eos corrumpamus. 6. Tum Lotus egressus foribus clausis, 7. eos hortatur, ne tantum scelus committerent. 8. Malle se duas suas filias virgines eis tradere, quibus pro arbitrio uterentur: quam ut hospitibus suis injuriæ quidquam inferretur, qui in ædibus ejus tutos se futuros esse sperassent. 9. Tum illi, huc ades, inquirunt. Unus ille isque peregrinus judicis partes inter nos aget? immo vero graviora tibi inferemus, atque impetu in Lotum facto accedunt ad fores effringendas: 10. Sed hospites illi manibus porrectis Lotum domum receperunt foresque obsecrarunt. 11. Oppidanis vero qui foris essent junioribus et senioribus tenebras offuderunt, ut frustra januam quærerent. 12. Lotum vero jusserunt cum suis omnibus, sive generis, sive filiis, sive filiabus urbem relinquere: 13. Se enim hunc locum esse

perdituros, cujus scelera vindictam Dei provocarent, atque hunc ipsum in finem se a Jova missos esse.

14. Lotus igitur statim convenit generos suos, quibus ejus filiae desponsatae erant, eosque hortatur, ut sine mora urbem relinquerent, quam Jova esset perditurus: Sed videbatur eis jocari. 15. Sub ortum aurorae urgebant angeli Lotum, ut una cum muliere et duabus filiabus egrederetur, ne in urbis judicio periret.

16. Et cum cunctaretur, eum, mulieres, duasque filias manibusprehendunt, quod Jova eis parcebat, atque ex urbe educunt. 17. Eumque hortantur, ne si salus sua ipsi curae esset respiceret, neque in toto illius regionis tractu subsisteret; ad montem evaderet, ne periret.

18. Quibus Lotus respondet: Minime, quaeso, domine, a) 19. Agnosco tuam erga me benevolentiam, et favorem insignem, quem mihi exhibes, ut me salvum esse velis: sed vereor, si in montem evadam, ne malo

cor-

a) Hoc loco iterum ut in Capite praeced. v. 3. mutatio numeri est et diversa lectio in voce יְיָ quae ex Masoretharum lectione nomen Dei est, quod etiam וי וי et Chaldaeus exprimunt. Sed Vulgatus habet: domine mi! h. e. יְיָ et Syrus יְיָ domini mei, in numero plurali, qui quidem praecedit, sed in sequentibus Lotus tantum cum uno agit, ita ut tertius aliquis, cum urbe essent egressi, accessisse videatur.

correptus peream. 20. Propinquum est oppidulum, ad quod confugiam. Eo evadam, parvum est, et sic salutem meam prospicietur. 21. Ad hæc ille: etiam hac in re tibi indulgebo, ne eam evertam, 22. dummodo propere eo evadas; neque enim possum quicquam facere, donec eo perveneris. Hinc factum est, ut hoc oppidum *postea* Zoar vocaretur. 23. Cum sol ortus et Lotus Zoarem esset ingressus, 24. Jova in Sodomam et Gomorram imbrem sulphureum et igneum demisit a Jova e cælo. 25. Atque evertit has urbes, omnemque tractum finitimum, unam cum hominibus et arboribus. 26. Uxor vero Loti cum respiceret, *b)* in solo saluginoso hæsit infixæ. 27. Postridie

- b)* Perquam probabile est, uxorem Loti non solum respexisse, sed rediisse etiam in urbem, quod ex verbis Christi Luc. 17, 32. haud obscure intelligitur. — Sequentia verba **וְהָיָה נָצִיב מֶלֶח** multi interpretes, antiquiores et recentiores, vel de statua salina, in quam ista mulier conversa fit, vel de monumento explicant, quod ei a posteris ex sale in illa regione ubivis obvius sit erectum. Sed **נָצִיב** nunquam alias statuam aut monumentum indicat, sed **מִצְבָּה**. Forma nominis est adjectivi, *positum*, *collocatum* et **וְהָיָה** idem est quod **תְּהִיב** *substituit*, f. *passive infixæ est*. — **מֶלֶח** h. l. *solum salsum* notat, ut Devt. 29, 22. alias **מִלְחָה**. Ad quod si suppletur præpositio **בְּ**, quæ

stridie Abrahamus mane repetit locum, ubi cum Jova locutus fuerat. 28. Et cum versus Sodomam et Gomorram omnemque illam regionem prospexisset, vidit fumum e terra ascendentem instar fornacis. 29. Cum vero Deus urbes illius regionis everteret, amore erga Abrahamum permotus, eduxit Lotum circa has urbes habitantem ex isto earum interitu. 30. Hic vero præ metu ex Zoare ad montem sese convertit cum duabus filiabus, et in spelunca quadam habitavit. 31. Hic natu major cum natu minore egit, ut patrem senem, cum nemo esset, qui eas rite in matrimonium duceret, 32. vino inebriarent, et deinde cum eo concumberent ad prolem ex eo accipiendam. 33. Igitur patri suo illa nocte largius vinum propinant, et natu major cum eo concumbit, qui nihil hac de re suspicabatur, neque cum cubaret, neque cum surgeret. 34. Postridie natu major narrat juniore, quid fecisset, hortaturque eam, ut ipsa idem hac nocte faciat. 35. Igitur illa nocte patrem iterum vino obruunt, et junior cum eo concumbit, facti prorsus ignaro.

fortasse propter præcedens **2** excidit, aptissimam habemus explicationem: *substitit*, s. *infixa hæsit in terra salsuginosa*, quam nemo negat etiam per verborum hebræorum constructionem admitti posse. Plura dabit Clericus in Dissert. de statua salina, Commentario in Genesin adjecta.

ignaro. 36. Ambæ gravidæ factæ sunt ex isto cum patre suo concubitu. 37. Filius quem natu major peperit, Moab est vocatus, ex quo Moabitæ originem deducunt. 38. Filius natu minoris Ben Ammi nominatus est, ex quo Ammonitæ orti sunt. c)

CAPUT XX

Abrahamus Gerare peregrinans Saram uxorem suam esse dissimulat. Ad regem deducitur, qui vero in somnie hac de re admonitus eam Abrahamo liberaliter restituit.

1. **T**um Abrahamus exinde profectus versus meridiem,

c) Ex observatione Ill. *Michaelis* ad h. 1. multum lucis accipit hæc historia, in qua semper offendi, nec me expedire potui. Nimirum arbitratur Vir ingeniosissimus, Lotum non bona sua omnia in harum urbium interitu amisisse; ipsum quidem Sodomæ habitasse, sed greges cum servis et ancillis pro more Nomadum peragrasse vicinas regiones, et perquam probabile esse, illos eo tempore extra fines harum urbium fuisse. Etenim Lotus cum filiabus suis non ad Abrahamum fratrem suum confugit, quod sine dubio fecisset, si bona sua omnia perdidisset. Ejus filia vinum habent, quo patrem inebriant, et ancillis ut pellicibus utitur. Nam his sese filia substituebant et hinc Lotus nesciebat, quacum rem habuerit. Ipse existimabat ancillam fuisse, et per ebrietatem errorem s. facti turpitudinem non suspicabatur.

diem, confedit inter Cadefchem et Schurem. Cum vero Gerare peregrinaretur, 2. Saram conjugem suam, sororem suam esse perhibebat, unde Abimelech rex Geraris eam ad se curavit arcessendam. 3. Tum Dens Abimelecho in somnio noctu apparuit, mortemque minatus est, quod mulierem rapuisset, quæ maritum haberet. 4. Ad hæc Abimelech, qui eam non tetigerat, respondet: o domine, num etiam infantes interficies? 5. Nonne ille dixit eam sororem suam esse, et hæc illum fratrem suum simulavit? animo integro manibusque intemeratis hoc feci. 6. Ad hæc Deus in somnio respondet: Equidem novi te animo non malo istud fecisse, propterea quoque te retinui, ne contra me peccares: neque permisi, ut rem cum ea haberes. 7. Igitur redde viro uxorem suam, nam propheta est, et si pro te intercesserit, convalesces. Quod ni feceris, scito te tuosque omnes esse morituros. 8. Postridie Abimelech summò mane convocavit aulicos suos, eisque exposuit omnia; qua de re homines vehementer territi sunt. 9. Tum Abimelech Abrahamum ad se evocatum sic alloquitur: Quid nobis fecisti? aut quid ego contra te commisi, ut me regnumque meum tanti criminis reos faceres? Certe fecisti mihi quæ non debebas, 10. qui tibi poterant ista in mentem venire? 11. Cui Abrahamus

hamus respondit: Ego existimabam, nullam esse hoc loco religionem. Verebar igitur, ne me propter mulierem meam interficerent. 12. Atque vere foror mea est ex patre, sed non ex matre, igitur eam duxi in matrimonium. 13. Deinde cum Deus me ex patria mea migrare juberet, rogavi eam, ut hoc mihi beneficii tribueret, ut quocunque venissemus me fratrem esse diceret. 14. Tum Abimelechus Abrahamo non solum pecora, servos et ancillas donavit, sed etiam Saram conjugem suam restituit: 15. fecitque ei liberam potestatem habitandi, in quacunque terræ suæ parte ipsi videretur. 16. Saræ vero dixit: Dedi mille siclos argenteos fratri tuo, pro quibus velamen faciei tuæ emas, ut cum omnes qui tecum sunt, tum et alii, qui te viderint, intelligant te esse a) maritam. 17. Deinde Abrahamus
apud

- a) Versionem hanc versus hujus difficilis sic probo: 1) דָּוָא referendum est ad כָּסֶף non ad אֶחָא. Sic etiam אֶחָא טַוּרָא *ḥay*, et Vulg. *hoc erit tibi in velamen oculorum*. 2) Ad כֶּסֶף עֵינַיִם supplendum est verbum ex contextu: quod argentum tibi sit pro velamine, h. e. eme tibi velamen. Antiquissimis temporibus mulieres tantum velamine vultum occultabant, non virgines, uti nunc in oriente omnes de sexu muliebri. 3) לְכָל אֲשֶׁר אֵתָךְ omnes qui tecum sunt, h. e. tui, qui te jam norunt. 4) וְאֶת
- G 5
- i. q.

apud Deum precibus suis effecit, ut Abimelechum, mulierem ejus et pellices sanaret, eisque pariendi facultatem restitueret, 18. quam omnibus propter Saram Abrahami mulierem ademerat.

CAPUT XXI

Nascitur Isaacus. Ismael cum Hagar matre sua ex voluntate Saræ ab Abrahamo dimittitur. Hagar et Ismael errantes in deserto et sui fere extincti recreantur ex fonte, quem angelus eis monstrat. Quo facto Ismael in deserto Pharan educatur. Abraham cum Abimelecho Philistæorum rege fœdus pangit, et complures annos in illa regione commoratur.

1. Tandem Jova Saræ, quæ dederat promissa, implevit. 2. Peperit Abrahamo filium dicto a Deo tempore, 3. quem Abrahamus Isaacum vocavit, 4. atque octavo die, quemadmodum Deus præceperat, circumcidit. 5. Compleverat vero Abrahamus annum centesimum ætatis suæ, cum ei Isaacus filius nasce-

i. q. ל in antecedentibus; et apud omnes alios, ad quos scilicet Sara erat ventura. 5) In וְנִכְחַת Vau delendum videtur, neque οὐ ὅ, Vulgatus, Syrus illud exprimunt. Est vero נִכְחַת 2da fœm. præf. in Niphal a יָכַח, quod in Niphal ut in Hiphil est: *demonstrare*. Possset etiam נִפְחַת Niphal significatio נִפְחַת Hithpael tribui, quam sæpe habet, hoc sensu: ut temet ipsa demonstrares, qualis sis fœmina, nempe marita, non virgo.

nasceretur. 6. Sara vero dixit: risum mihi Deus paravit, a) ut qui de eo audiverit, mecum sit risurus. 7. Quis unquam, addebat, Abrahamo dixisset, Saram liberos esse lactaturam? Attamen ei feni filium peperit. 8. Deinde cum puer Isaacus abla- ctandus esset, Abrahamus magnum paravit convivium. 9. Qua occasione animadvertibat Sara, filium Haga- ris Aegyptiae, quem Abrahamo peperisset, *Isaacum* ridere. b) 10. Propterea postulavit, ut ancillam, cum filio suo domo ejiceret, quod hic non sit heres futurus cum filio suo Isaaco. 11. Hoc vero Abra- hamo vehementer displicuit, *inprimis* propter filium suum. 12. Deus vero eum monuit, ne nimium de puero et ancilla esset sollicitus; faceret modo omnia, quae Sara dixisset, nam ex Isaaco posteros promissos ei futuros esse. 13. Attamen etiam filium ancillae gentis auctorem esse evasurum, quod ejus esset filius.

14.

a) Respicit ad historiam Cap. 18, 10 — 15. et innuit se jam intelligere, eum qui ipsam ob risum reprehendisset, non hominem sed Deum fuisse. In verbo קחץ est ambigui- tas, quam, nescio an recte, in versione expressi. Nam Sara illum aliorum risum non de irrisione, sed de lætitia et congratulatione intelligit. Quod si recte per συγχαίρειν *gratulari* explicant. Syrus et Onkelos per לַחֵץ *latari*.

b) Hoc si addunt: παίζοντα μετὰ Ισαάκ τῷ υἱῷ αὐτῆς, et *Vulgatus: ludentem cum Isaaco filio suo.*

14. Postridie Abrahamus mane panes et utrem aquæ Hagaris humeris imposuit eamque cum puero dimisit: illa vero in itinere per desertum Berscheba a via aberravit. 15. Aqua ex utre consumpta, deposuit puerum sub arbusculum. 16. Ipsa vero confedit e regione ad teli iactum, ne morientem puerum videret, et acerbè ploravit. 17. Tum Deus precibus pueri permotus, Hagarem per angelum e cælo nomine suo compellavit: quid agis? inquit, bono animo sis. Deus vocem pueri ex eo loco ubi est, audivit. 18. Age jam, tolle eum et ducem te ei præbe, auctorem magnæ gentis eum efficiam. 19. Ostendit ei deinde puteum, ex quo utrem aqua replevit, pueroque bibendum dedit, 20. qui Deo iuvante adolevit et in solitudine habitavit, factusque est sagittarius. 21. Vixit vero in deserto Pharan, et mater ei uxorem Aegyptiam daxit. 22. Eodem tempore Abimeleclus cum Phichole duce exercitus sui convenerunt Abrahamum, atque *ille* his verbis eum est allocutus: Deus tibi adest in omnibus quæ suscipis. 23. Jam igitur iura mihi per Deum hoc ipso in loco, te non mutaturum esse amicitiam erga filium meum et nepotem, sed eadem benevolentia usurum erga me et hanc terram, qua te in ea peregrinum excepi. 24. Ad hæc Abrahamus, jurabo, inquit, 25. simul vero conquestus est erga Abimelechum

Iechum de puteo, quem servi ejus ipsi eripuissent.
 26. Tum Abimelechus, nescio, inquit, quis id fecerit, neque tu mihi hoc indicasti, equidem totius rei usque ad hoc tempus ignarus fui. 27. Deinde Abrahamus tradidit Abimelecho oves et boves, et sic fœdus inter eos initum est. 28. Septem vero agnas Abrahamus seorsim collocaverat. 29. Et cum Abimelechus ex eo quæreretur, quem in finem fecisset: 30. Respondit: tu quidem has septem agnas a me accipere debes, ut eo certius constet, me hunc puteum fodisse. 31. Hinc ille locus nomen Bersebæ accepit, quia utrique ibi jurejurando interposito fœdus pepigerant. 32. Quibus rebus confectis Abimelechus et Phichol, dux ejus exercitus, in Palæstinam reverterunt. 33. Abrahamus vero Bersebæ tamariscos *c)* plantavit, et sacra Jovæ Deo æterno fecit, 34. omninoque diu in Palæstina commoratus est.

CAPUT XXII

Jubet Deus Abrahamum sibi immolare Isaacum ejus filium.

Quod cum Abrahamus sine recusatione facere vellet, in ipso

facto impeditur et novas accipit promissiones. In fine

recensentur nonnulli ex posteris Nachoris

fratris Abrahami.

Posthæc Deo visum est, Abrahami fidem tentare.

2. Propterea eum his verbis est allocutus: Profici-

scere

c) vid. *Celsus* in Hierobot. Tom. I. p. 534.

scere cum filio tuo unico tibi que carissimo Isaaco in regionem Moriam, ibique eum in monte quodam, quem tibi ostendam, immola. 3. Abrahamus mane surrexit atque asino clitellato, assumtis etiam duobus servis et Isaaco filio, fissis quoque lignis sacrificio adhibendis profectus est ad locum, de quo Deus ei dixerat. 4. Tertio die vidit locum e propinquo. 5. Tum iussit, ut servi cum asino remanerent, se cum puero ad illum locum esse abiturum precandi causa, mox ad eos rediturum. 6. Deinde sacrificii ligna Isaaco filio suo imposuit, et sic ipse ignem et cultrum manu tenens, simul eunt. 7. Tum Isaacus patrem suum interrogans dixit: ignis quidem et ligna adfunt, mi pater, ubi vero agnus est sacrificii? 8. Ad hæc Abrahamus respondet: ipse Deus sibi providebit agnum sacrificii, mi fili: et sic pergunt utrique. 9. Cum venissent in locum a Deo indicatum, Abrahamus exstructo altari lignisque dispositis, constrinxit Isaacum filium suum, eumque in altari lignis imposuit. 10. Jam manu cultrum tenebat, et in eo erat, ut filium suum mactaret, 11. cum angelus Jovæ ei ex cælo acclamaret: Abrahame, Abrahame! Cui ille, adsum. 12. Noli, inquit, manum tuam puero inferre, nec quicquam contra eum committere. Jam enim pietas tua fatis mihi explorata est, quod nec filio tuo unico mea causa

peper-

pepercisti. 13. Tum Abrahamus, cum respiceret, videt arietem in dumo hærentem, quem loco filii sui immolavit. 14. Locum vero illum vocavit: Jova Jireh (Jova providebit). Inde etiamnum in proverbio dicitur: In monte Jovæ (Jeraeh) providebitur. 15. Tum altera vice Jovæ angelus Abrahamum his verbis e cœlo est allocutus: 16. Per me juravi, inquit Jova, quoniam ne filio quidem tuo unico pepercisti, 17. te felicissimum efficiam. Posteriores tuos augebo, sicuti stellas cœli, sicuti arenam ad maris littora. Hostiumque suorum oppida occupabunt. 18. In uno quodam posterorum tuorum sese beatas existimabunt omnes gentes, a) quoniam mihi morem

a) Hic est ille locus, quem Paulus Gal. 3, 16. de Christo explicat. Argumentationem ex verbis textus התברכו בְּרֵעֵי הָאָרֶץ Ill. Michaelis recte uti arbitror, hunc fere in modum instituit: *Sibi benedicere in aliquo nihil aliud est, quam per et propter aliquem Dei amorem aut beneficia divina sperare. Hanc vero spem concipere debent omnes gentes in s. a semine Abrahami.* — Sub *semine Abrahami* possunt quidem omnes ejus posterii intelligi, ut in præcedenti versu, sed non in his verbis, quia aliæ gentes e. c. Cananiticæ in et per Abrahami posteros sese minime felices existimare potuerunt. Ex quo sequitur, vocabulum *semen* h. l. de uno aliquo ex posteris Abrahami accipiendum esse, et sic Paulus est interpretatus.

Quæ.

morem gessisti. 19. Quo facto rediit Abrahamus ad servos suos, omnesque una Bersebam profecti sunt, ubi Abrahamus habitabat. — 20. Posthæc Abrahamo nuntiatum est, Milcam Nachori fratri ejus perisse,

Quæritur igitur, quænam sit illa persona singularis, a qua tantam felicitatem sperare poterant? Non Isaacus, non Jacobus, quibus hæc ipsa promissio repetita est Cap. 26, 4. et 28, 14. Multo minus hoc de Jacobi filiis aut de ullo posterorum ejus cum veri quadam specie potest probari. Tantum in Jesu Nazareno hæc promissio impleta est, a quo et per quem h. e. fide in ipsum omnes nationes, quæ quidem ejus notitiam acceperunt, sese beatas, h. e. divinæ gratiæ participes existimant, quod quidem est, quod Paulus *credere* vocat. — Secundum hanc argumentationem non diversa mihi videtur, quod tamen Ill. *Michaeli* placet, promissio jam antea Cap. 12, 3. Abrahamo facta. Quanquam enim in hoc loco *seminis* s. posterorum ejus mentio non sit, tamen ei promittitur *felices per eum futuros omnes terre nationes*. Quod in ipso Abrahamo, quomodo impletum sit, ego quidem non intelligo. Neque מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה tantum earum regiones esse possunt, in quibus Abrahamus peregrinabatur, quod nonnullis interpretibus in mentem venit. Etenim in eodem capite narratur vers. 10. seqq. fame in illa regione orta Abrahamum coactum esse in Aegyptum abire. Atque cap. 28, 14. legimus Jacobo eandem promissionem iisdem verbis repetitam esse, addito וּבְיָרְעָה explicandi causa, nempe in *semine tuo*.

perisse, 21. Uzum primogenitum, Bufum et Kemualem patrem Arami, 22. Cesedum, Chasoum, Pildaschum, Jidlaphum et Bethuelem, 23. qui pater fuit Rebeccæ: quos octo omnes Milca peperit Nachori Abrahami fratri. 24. Pellicem habuit nomine Ramam, quæ peperit Tebachum, Gachamum, Tachaschum et Maacham.

CAPUT XXIII

Sara moritur et sepelitur in spelunca, quam Abrahamus ab Ephrone pretio soluto emit.

1. **E**xactis centum et ^{viginti} ~~quadraginta~~ septem annis, 2. Sara mortua est in urbe Arba, quæ deinde Hebron vocata est in terra Cananæa. 3. Quam cum pro more Abrahamus luxisset, egit cum Chetitis hunc in modum: 4. Peregrinus sum et advena inter vos, date mihi locum sepulturæ, ut mortuum meum possim sepelire. 5. Ad hæc Chetitæ Abrahamo respondent: 6. Audi nos, domine, te ut principem eximium veneramur: in optimo sepulcrorum nostrorum potes mortuum tuum condere, nemo nostrum suo te sepulcro prohibebit. 7. Tum Abrahamus assurrexit et submisit salutavit Chetitas, 8. dixitque: Si velitis mihi permittere, ut mortuum meum sepeliam, intercedite pro me apud Ephronem Zocharis filium, 9. ut mihi speluncam Machpelam,

H quæ

quæ est in extremo fundi sui, justo pretio vendat, qua pro sepulcro inter vos utar. 10. Tum Ephron, qui inter alios Chittæos sedebat, respondit Abrahamo audientibus omnibus urbis civibus. 11. Audi quæso, domine, dono tibi fundum et speluncam quæ in eo est, præsentibus meis popularibus, in qua ossa mortui tui condas. 12. Abrahamus, postquam iterum eos qui aderant submisit salutaverat, 13. Ephroni dixit, rogo ut pretium fundi soluta pecunia accipias; et sic ibi condam ossa uxoris meæ. 14. Tum hic Abrahamo: 15. Audias quæso, domine, pretium fundi sunt quadringenti sicli argentei; sed non opus est, ut hos mihi solvas. 16. Sed Abrahamus appendit Ephroni statutum ab eo audientibus omnibus pretium quadringentorum siclorum argenteorum, et a mercatore signatorum. 17. Sic cessit fundus ille Ephronis, qui Machpelæ est e regione Mamræ, una cum spelunca et arboribus quæ in agro erant, omnibusque ejus finibus, 18. Abrahamo in possessionem præsentibus Chetitis; *nempe* incolis urbis. 19. Qui deinde Saram conjugem suam in illa spelunca sepeliit, quæ est in fundo Machpelæ e regione Mamræ, quæ jam Hebron vocatur. 20. Sic fundus ille, cum spelunca quæ in eo est, Abrahamo ut sepulcrum ei proprium a Chetitis est additus.

CAPUT XXIV

Abrahamus mittit servum in Mesopotamiam ad uxorem

*Isaaco inde petendam; qui itinere feliciter peracto Re-
beccam ad Isaacum reducit, quam hic in
matrimonium accipit.*

1. **C**um vero Abrahamus consenuisset, et Jova eum omnis generis bonis cumulasset: 2. dixit servo suo primario, quem rei familiari præfecerat: jura mihi, subjecta femori meo dextra tua, 3. per Jovam Deum cœli et terræ, te non collocaturum filio meo Isaaco uxorem ex feminis Cananitis, inter quas habito: 4. sed te hujus rei causa in patriam meam esse profecturum. 5. Ad hæc servus respondet: quid? si nolit mulier me in hanc terram sequi? num potero reducere filium tuum in terram e qua migrasti? 6. Minime vero, inquit Abrahamus. 7. Sed certo scio, Deum cœli conditorem, qui me paternam domum terramque patriam relinquere jussit, et jurejurando interposito mihi posterisque meis hanc terram promisit, angelo suo tibi esse adfuturum, ut inde filio meo uxorem capias. 8. Quodsi noluerit femina te sequi, jurejurando hoc eris solutus: Cave modo tibi, ne filium meum eo reducas. 9. Igitur juravit servus eo modo, quo Abrahamus dixerat. 10. Deinde cum decem camelis heri sui onustis rebus omnis generis pretiosissimis profectus est in Me-

sopotamiam in urbem, in qua Nachor habitabat.

11. Quo cum venisset atque camelos foris extra urbem ad puteum recumbere iussisset, tempore vespertino, quo puellæ aquatum egredi urbe solebant,

12. hunc in modum est precatus: o Jova Deus domini mei Abrahami, fac pro tuo erga dominum meum Abrahamum amore, ut mihi jam, *quam quaero*, occurrat. 13. Ego ad hunc fontem constitutus,

ad quem puellæ urbis aquatum accedent, 14. rogabo unam forte obviam, ut mihi e cado suo bibendum præbeat. Quæ si dixerit: bibe, camelis tuis

etiam bibendum dabo, ea sit, quam Isaaco tuo destinasti, atque ex eo intelligam, te domino meo favere. 15. Antequam precandi finem fecisset, venit

Rebecca filia Bethuelis ex Milca conjuge Nachoris fratris Abrahami cum cado in humero suo. 16. Erat vero puella admodum pulcra et virgo. Hæc descendit ad fontem et implet cadum suum. Cum ascendisset,

17. properat ei obviam servus, rogatque ut aquæ paulum ex cado suo bibendum præberet. 18. Illa vero, bibe, inquit, domine, et statim cadum demittit in manum et bibendum ei offert.

19. Et cum bibisset, addebat, camelis tuis etiam hauriam eosque omnes adaquabo. 20. Et statim effundit cadum in aquarium et recurrit ad puteum et haurit tantum, quantum omnibus camelis aquandis

suffi-

sufficiebat. 21. Homo vero tacitus eam admirabatur, dubius adhuc, num Jova iter suum prosperaret, nec ne. 22. Postquam vero omnes cameli biberant, dedit puellæ aureum nasi annulum ^{a)} dimidii scilicet pondus duasque manuum armillas, quarum pondus erat decem aureorum scilicet. 23. Simul eam interrogavit cujus filia esset, num posset in ædibus patris ipsius pernoctare. 24. Illa vero respondit, se filiam esse Bethuelis, Milcæ et Nachoris filii. 25. Straminis et pabuli multum esse apud ipsos, nec locum deesse ad pernoctandum. 26. Tum homo Deum supplex veneratus, 27. Laudetur, inquit, Jova, Deus domini mei Abrahami, quod constanter pergit ei favere meque ad ejus familiam perduxit. 28. Interea properat puella ad matrem, et rem enunciat. 29. Frater Rebeckæ, Laban, festinat ad hominem foris ad puteum, 30. cum vidisset annulum et armillas in sorore sua et audisset, quæ

a) est annulus vel nasi vel auris. Hujus quidem significationis exemplum infra occurrit Cap. 35, 4. Sed h. l. *nasi annulum* esse, ex versu 47. plane apparet. Neque de usu hujusmodi annulorum amplius dubitari potest post diserta *Petri de la Valle* et *Arvieuxii* testimonia. Erudite, uti solet, de vera hujus vocis significatione egit *Celeb. Ravius* in Dissert. quæ inscripta est: *Observatt. ad varia V. T. loca* p. 32.

quæ cum ea effet collocutus; eumque offendit adhuc ad camelos juxta puteum. — 31. Postquam eum humanissime salutarat, rogat, ne foris staret, paratum jam esse locum camelis ejus. 32. Introducit b) igitur hominem domum, detrahit camelis clitellas eisque stramen dat et pabulum; homini vero eisque quos secum habebat, aquam offert ad pedes lavandos. 33. Tum cibi apponuntur. Sed servus negat se cibum esse capturum, nisi prius mandata sua exposuisset. c) Quod cum ei esset concessum, 34. hunc in modum verba fecit: Ego sum servus.

b) In textu legitur אֲבִיבִי sed legendum videtur in Hiphil.

Attamen solus vulgatus interpres habet: *introduxit eum in hospitium*. Oï ô, Syrus et Chaldaeus cum recepta lectione consentiunt, quæ etiam defendi potest. Constat enim scriptores hebræos non solere semper satis *אֲבִיבִי* esse in notandis prepositionibus. Sæpe omittunt nominativum ex contextu supplendum. Sic h. l. ad alterum membrum nomen *Labanis* repetendum est: *Ingressus est vir domum, Laban vero detrahit camelis clitellas* etc.

c) Solebant veteres post cœnam demum hospites rogare, cur advenissent, quod *Clericus* pluribus testimoniis ex Homero illustrat. Atque idem narrat *Arviosus* in relatt. suis de Arabibus P. III. p. 14. vers. germ. Sed servus Abrahami, qui jam felicem successum negotii sui ex eo quod factum erat ominabatur, noluit diu expectare, sed cupit quam primum mandata sua exponere.

fervus Abrahami: 35. Hunc herum meum Jova vehementer opibus auxit, pecorisque et armenti, argenti, auri, fervorum, ancillarum, camelorum et asinorum magnam copiam dedit. 36. Huic hero meo Sara conjux ejus filium peperit ætate jam pro-
vecta, quem heredem ex asse constituit. 37. Me vero jurejurando obstrinxit, ne filio suo uxorem ducerem ex Cananitis, quorum in terra habitaret: 38. Sed ex familia patris sui, ad quam mihi hunc in finem iter fit suscipiendum. 39. Cum ego hero meo responderem, mulierem fortasse me non esse secuturam, 40. Is mihi affirmavit, Jovam, quem coleret, mihi per angelum suum esse adfuturum et felices successus largiturum, ut ex familia patria possem ejus filio uxorem ducere. 41. Quod si mihi ab ea denegaretur, tum me a jurejurando liberum fore. 42. Ego igitur cum hodie ad fontem venissem, hunc in modum precatus sum: o Jova, Deus heri mei Abrahami, utinam tibi placeret iter meum prosperare! 43. Confisto jam ad hunc puteum. Rogabo puellam, quæ huc aquatum veniet, ut mihi paululum aquæ ex cado suo bibendum præbeat. 44. Si responderit: bibe, camelis tuis quoque hauriam, hæc sit mulier, quam heri mei filio destinasti. 45. Antequam ego has animi mei cogitationes absolvissem, venit Rebecca cadum ferens, descendit ad puteum:

cum haussisset, rogavi eam ut bibendum mihi præberet. 46. Illa statim cadum demittebat, potum offerebat, et camelos quoque aquandos fuscipiebat. Quod utrumque cum factum esset, 47. eam interrogabam, cujus filia esset? Respondebat se esse filiam Bethuelis, filii Nachoris et Milcæ. Tum ego eam nasi annulo et armillis donavi, 48. et supplex veneratus sum Jovam gratiasque egi Deo heri mei Abrahami, qui me recta huc duxisset, ut neptem fratris heri mei ejus filio uxorem ducerem. 49. Jam vero mihi indicetis rogo, num velitis hunc favorem et benevolentiam hero meo exhibere, nec ne, ut alio me convertam. 50. Ad hæc Laban et Bethuel respondebant: *d)* hæc res a Deo venit, non possumus ei ullo modo repugnare. 51. Potes igitur Rebeccam ut mulierem filii heri tui tecum deducere, quæ ipsa Dei voluntas esse videtur. 52. Quod cum audiret servus Abrahami, humi suppliciter Jovam

vam

d) Dignum est observatu, quod in tota hac historia *fratris* partes potiores sunt, non patris, cujus tantum in hoc versu mentio fit. Videntur omnino apud Hebræos fratres fororum suarum tuendarum jus habuisse. Aliud exemplum est in filiis Jacobi Cap. 34. et Jud. 21, 22. locus est imprimis clarus. *Arviofius* l. c. p. 263. auctor est, Arabes mulierum adeo suarum læsum honorem non tam ægre ferre quam fororum. cf. *Nieubrius* in descriptione Arabiæ p. 31. seqq. et *Michaelis* in Jure Mosaico Tom. V. p. 353.

vam veneratus est: 53. et protulit vasa argentea et aurea et vestes, quæ dono dedit Rebeccæ, fratri vero et matri alia pretiosa munera e) dedit. 54. Deinde cœnarunt cum ipse, tum ejus comites. Postridie mane rogavit, ut eum ad herum suum dimitterent. 55. Attamen, cum frater puellæ et mater ejus optarent, ut puella apud ipsos annum aut decem menses f) maneret, et deinde cum eo proficiscere:

e) מִגְדָּנוֹת quid proprie indicet, incertum est. Probabiliter *fructus arefacti, aut aromata*, de illis Syriacum מִגְדָּנָא dicitur. cf. *Faber ad Harmarum P. II. p. 425.*

f) Sic verti יָמִים אוֹ עֶשְׂרִי Sed dubito num recte. Oī a habent ἡμέρας ὡσεὶ δέκα. Vulgatus: *dies saltem decem.* Sed אֵן nunquam alias significat *certe, saltem*, neque particulæ sic inter adjectiva et substantiva ponuntur. Dura quoque videtur ellipsis אַךְ חֲדָשׁ post עֶשְׂרִי et quam parum, quæso, credibile est Labanem hoc respondisse homini, qui eo ipso die proficisci volebat? Quod dicunt, tantum temporis spatium concessum fuisse inter desponsationem et nuptias, (coll. Jud. 14, 8.) Abrahami temporibus nondum moribus videtur receptum. Servus enim non tam urgere potuisset reditum suum, neque Laban et parentes Rebeccæ tam faciles sese præbuissent in concedendo. Lectio textus recepta utique videtur in menda cubare, ex Cod. Sam. et versione. Syriaca fortasse restituenda. Ille habet יָמִים חֲדָשׁ hæc ⁷ ^y ^y quam lectionem Hubigantius sequen-

sceretur. 56. Ille, nolite me morari, inquit, Jova felices itineri meo successus dedit; permittite igitur, ut ad herum meum revertar. 57. Tum illi, advocemus igitur puellam, ut ejus sententiam audiamus. 58. Quæ cum adesset, rogant eam, num velit cum homine isto discedere? Illa vero se velle respondet. 59. Dimiserunt igitur Rebecam sororem suam una cum nutrice ejus g) et servo Abrahami ejusque comitibus, 60. eamque piis votis profecuti sunt: Proles tua, o soror nostra, inquebant, crescat in mille myriadas, et posterì tui occupent hostium suorum portas. 61. Igitur Rebecca et ancillæ ejus camelis equitantes cum viro illo profectæ sunt. 62. Isaac vero redierat a puteo h) Lechairoi. Confederat enim in tractu

sequendam censet: *maneant puella nobiscum mensem totum, postea proficisceris.*

g) Cujus nomen fuit Debora. Cap. 35, 8. narratur eam a Jacobo sepultam esse.

b) Laborant interpretes in verbis textus **בֵּן מִבְּרָא** Sed facilis videtur explicatio, quam Aben Esra dedit a *Münstero* citatus, ut sit **מִבְּרָא** nomen verbale cum præpositione *venit a venire*, h. e. ex itinere rediit. Quem sensum etiam Syrus, Onkelos et Arabs indicarunt. Neque suspecta mihi videtur lectio recepta propter lectionis varietatem, quæ est in Codice Samaritano **בֵּן בְּמַדְבָּר** quem etiam οἱ ὁ, uti solent, secuti sunt: *Ἰσαὰκ διεπορεύετο τῆς ἐρήμου κατὰ τὸ φρέαρ* κ. λ.

tractu meridionali, 63. et cum circa vesperam deambulatum i) exiisset, vidit camelos venientes. 64. Rebecca vero Isaacum conspicata desiluit de camelo, 65. et servum interrogat, quis ille esset, qui eis obviam veniret. Cum servus responderet, hunc esse herum suum, sumto flammeo sese obvelat. 66. Tum servus Isaaco enarrat omnia quæ gesta essent. 67. Isaacus vero introduxit Rebecam in tentorium Saræ matris suæ, et cum ea matrimonium init, doloremque, quem ex morte matris suæ conceperat, in ejus amore lenit.

CAPUT XXV

Abrahami ex Ketura liberi et mors. Ismaelis posteri. Incipit Isaaci historia. Rebecca primum sterilis, parit tandem Esavum et Jacobum. Horum mores diversi. Ille huic vendit jus primogenituræ.

I. **A**brahamus deinde aliam uxorem duxit nomine Ketura,

i) לשון Male a Vulgato *ad meditandum in agro*, five *ad precandum*, secundum Onkelosium et multos alios. Recte Syrus למחלכו *ad deambulandum*. Quam primariam verbi significationem probavit Schultensius ad Jobum Cap. 10 et ad Proverbia 6, 22. Hinc שֵׁן *frutex* in terra expatiens s. serpens. Quæ physica verbi significatio translata deinde est, ut in innumeris aliis, ad *cogitationes* et ad *sermones*.

Ketura, 2. quæ ei peperit Simranum, Jokſchanum, Medanum, Midianum, Jiſchbakum et Schuachum. 3. Jokſchan genuit Schebaum et Dedanem, ex quo Aſchuræi, Letuſchæi et Leumnæi originem habent. 4. Filii Midianis fuerunt Epha, Epher, Chanoch, Abidah et Eldaa. Qui omnes poſteri ſunt Keturæ. 5. Abrahamus vero bona ſua omnia dedit Iſaaco. 6. Filios vero concubinarum muneribus donatos, cum adhuc in vivis eſſet, dimiſit a filio ſuo Iſaaco in regionem orientalem. 7. Vixit autem omnino Abrahamus centum et ſeptuaginta quinque annos. 8. Sic e vita diſceſſit admodum ſenex et mori non detreſcans ad populares ſuos aggregatus eſt. a) 9. Sepeliverunt eum Iſaacus et Iſmael filii in ſpelunca Machpelah, in fundo Ephronis Zocharis filii Chittæi, qui eſt e regione Mamre. 10. Quem fundum Abrahamus emerat a Chittæis atque in eo cum ipſe, tum Sara uxor ejus eſt ſepulta. 11. Mortuo Abrahamo

a) Poſt עֲבֵרָה legendum eſt יָמִים non ſolum ex auctoritate Cod. Sam. et verſionum omnium, ſed etiam quinque Codd. a Kennicottia collatorum, qui præterea auctor eſt (in Diſſ. II. p. 174. verſ. lat.) extare illud יָמִים in paraphraſi Chaldaica non impreſſa. Sic quoque legitur Job. 42, 17. — Pro עָמְרוּ legitur עָמְרוּ in Cod. Sam. et verſione græca. Sed utrumque videtur in uſu fuiſſe. cf. Deyt. 32, 50. Num. 32, 2. et 27, 13.

hamo Deus favere perrexit ejus filio Isaaco, qui juxta puteum Lechairoi habitavit. — 12. Hæc est genealogia Ismaelis, filii Abrahami, quem ex Hagaræ Aegyptia Saræ ancilla fustulit: 13. Nomina filiorum Ismaelis secundum diversas suas generationes sunt hæc: Primogenitus Nebajoth, Kedar, Adbeel, et Mibsam. 14. Mischma, Duma et Massa. 15. Chailad, Tema, Jedur, Nabisch et Kedma. 16. Qui omnes sunt filii Ismaelis, atque horum posterii iisdem nominibus distincti in casis et mapaliis *b)* sub ducibus duodecim degunt. 17. Ipse vero Ismael anno ætatis suæ centesimo trigesimo septimo diem suum obiit. 18. Posterii vero ejus habitant a Chavila usque ad Schurum, contra Aegyptum, versus Assyriam; consanguineis suis ab oriente. *c)* — — 19. Sequitur historia *d)* Isaaci filii Abrahami. 20. Quadragesimum ætatis

b) טִּירָה vulgo *castella*. Sed h. l. non satis apta videtur hæc significatio, quod Ismaelitæ talia exstruxisse non probabile est. *Faber* in *Archæologia Hebr.* p. 164. *casas* s. *mapalia* diversas a tabernaculis (*Hüttendörfer*) intelligit.

c) Fuerunt posterii Ismaelis Nomades, qui has regiones non in certis s. fixis sedibus habitabant, sed cum gregibus suis peragrabant in duodecim tribus divisi, quarum quæque suum principem habebat, quales hodiernum Arabes scenitæ habent, *Emirs* dictos.

d) cf. Cap. 6, 9.

ætatis suæ annum agebat Isaacus, cum Rebeccam in matrimonium duceret, quæ filia erat Bethuelis Syri e Mesopotamia et soror Labanis Syri. 21. Sed cum sterilis esset, intercessit pro ea apud Jovam precibus, atque impetravit etiam ut conciperet. 22. Cum vero foetus in utero conflictarentur, doluit per impatientiam, sese gravidam factam esse, abiitque consultum Jovam. 23. A quo hoc responsum tulit: duæ gentes sunt in utero tuo, duæque nationes ex te orientur. Altera altera erit potentior, et potentior serviet impotenti. 24. Completo autem partus tempore enixa est gemellos. 25. Qui prior exiit, rufus erat, totusque uti pallium hirsutus, qui propterea Esavus (obtectus) vocatus est. 26. Post eum frater prodit, qui manu sua calcem Esavi tenebat, hinc nomen Jacobi accepit. Isaacus annum agebat sexagesimum, cum hi ejus filii nascerentur. 27. Pueri vero postquam adoleverant, Esavus venationi operam dedit, in agris continuo versans, Jacobus vero mitioris erat naturæ, vitam pastoritiam præferebat. 28. Isaaco quidem Esavus carior erat, quod carne ejus ferina delectabatur, Rebeccæ vero Jacobus. 29. Aliquando cum Esavus fessus rure rediret, coxerat Jacobus pulmentum. 30. Tum ille hunc rogat, ut ipsi daret de cibo illo perquam rufus, se enim valde esse delassatum. (hinc etiam Edomi, h. e. rufi nomen

nomen accepit.) 31. Jacobus postulavit, ut ei prærogativas primogenituræ venderet. 32. Respondet Esavus: en brevi mihi erit moriendum, quid illa ætatis prærogativa mihi prodest? 33. Jacobus porro postulabat, ut hoc ei jurejurando confirmaret. 34. Quod cum fecisset, dedit ei Jacobus panem et pultem illam e lentibus confectam. Sic cibo et potu recreatus rus iterum exiit, parvi æstimans ætatis suæ privilegia.

CAPUT XXVI

Isaaci Geraræ commoratio, ubi repetitas a Deo accipit promissiones. Dissimulat Rebecam uxorem suam esse, sed falsi convincitur. Agriculturæ operam dat. Contentiones cum Philistæis pastoribus de fontibus. Abimelech rex Philistæorum fœdus cum eo pangit. Esavi matrimonium cum duabus Cananitis parentibus ingratum.

1. **O**rta vero fame in ea regione, quæ diversa fuit ab ea fame, quæ antea temporibus Abrahami fuerat: a) Isaac abiit ad Abimelechum Philistæorum regem Geraram. 2. Ibi ei Jova apparuit atque sic cum eo est locutus: Noli in Aegyptum descendere, mane in hac terra, uti antea tibi jam præcepi. 3. Vive in ea ut peregrinus. Tibi adero et benefaciam. Tibi, hoc est, posteris tuis totam hanc ter-

ram

ram dabo possidendam: Nam implebo promissa, quæ Abrahamo patri tuo dedi jurejurando interposito.

4. Augebo posteros tuos uti stellas cœlestes, his omnes has regiones addicam: Atque in uno quodam posterorum tuorum sese felices existimabunt omnes nationes. *b)* 5. Propter obedientiam, quam mihi Abrahamus præstitit in omnibus meis præceptis, institutis et legibus. 6. Manlit igitur Jacobus Geraræ. 7. Ibi cum illius loci incolæ interrogarent de uxore ejus, eam sororem suam esse dixit. Verebatur enim, ne, si uxorem esse dixisset, ab illis propter eam, quoniam Rebecca formosa erat, interficeretur. 8. Cum vero diutius ibi commoraretur, accidit ut Abimelechus rex Philistæorum per fenestram videret Isaacum cum Rebecca paullo liberius jocantem. 9. Tum ille eum arcessivit et interrogavit, cur simulasset eam sororem suam esse, quæ tamen sit ejus uxor? Respondit Isaacus se veritum esse, ne propter eam in vitæ discrimen veniret. 10. Sed reprehendit eum propterea Abimelechus: fieri enim potuisset, inquiebat, ut aliquis cum ea concumberet, cujus criminis tu sic auctor fuisses. 11. Deinde edixit universo populo sub capitis poena, ne quis Isaacum aut uxorem ejus ulla injuria afficeret. — — 12. Cum Isaacus eo anno fe-

men-

b) cf. Cap. 22, 18.

mentem fecisset, fructus percepit centuplos c) ex Dei beneficio, 13. atque magis magisque crescebat, ita ut opulentissimus fieret. 14. Habebat multos pecoris et armenti greges, tantamque familiam, ut ei Palæstini inviderent, 15. et omnes puteos, quos servi patris sui Abrahami effodissent, obstruerent. 16. Ipse Abimelechus jussit eum discedere, quod ipsis longe esset potentior. 17. Discessit igitur Isaacus atque tentoriis suis in valle Gerarenfi positus ibi confedit, 18. omnesque puteos a patre suo Abrahamo effodis, obstructos vero a Philistæis post mortem ejus denuo effodit, et nomina eis imposuit eadem, quæ pater ejus olim eis dederat. 19. Cum vero servi ejus in ista valle fodissent, fontemque invenissent aquæ vivæ, 20. contendebant super eo pastores Gerarenfes cum Isaaci pastoribus, suamque eam aquam esse dicebant:

c) מֵאָה שְׁעָרִים *centum mensurarium* s. *centuplicem mensuram*. Verbum שָׁעַר in lingua Chaldaica saepe obvium est *mensuravit, aestimavit*. In hac lectione recepta consentiunt interpretes Chaldaei, Arabes, Aquila, Hieronymus. Sed aliam lectionem secuti sunt οὐ ὁ, ἐκαστοῦσιν αὐτοῦ, *centuplum hordeum*, nempe שְׁעָרִים, quam etiam exhibent Syrus, Symmachus, Theodotion, et Vulgatus. Lectio non contemnenda videtur. cf. III. *Michaelis* in *Bibl. Orient.* P. IX. p. 193.

bant: propterea Isaacus illum puteum Esék vocavit, quod cum eo fuerint rixati. 21. Idem fecerunt cum alium effodissent, quem propterea Sitna (h. e. contentio) appellavit. 22. Inde digressus alium excavavit, de quo non contenderunt, cui propterea nomen Rechoboth imposuit: dicebat enim, amplum nobis locum Jova concessit, jam crescemus in terra. 23. Inde Bersëbam profectus est. 24. Ibi ei hac ipsa nocte Jova apparuit et his verbis est allocutus: ego sum Deus Abrahami patris tui. Noli timere, tibi adero et benefaciam, posterosque tuos augebo propter illum Abrahamum, cultorem meum. 25. Ibi aram extruxit Isaacus et sacra Jovæ fecit. Tentoria quoque sua eo transtulit, cum servi ejus puteum ibi effodissent. — 26. Tum Abimelechus Geraræ eum convenit cum Achussato amico et Phichole exercitus duce. 27. Quid ad me venitis, inquebat Isaacus, qui me per odium a vobis expulstis? 28. Illi respondebant, plane intelligimus Jovam tibi adesse, propterea consilium cepimus tecum jurejurando interposito foedus inire. 29. *Hac nempe conditione* ut nullo modo nobis noceas, quemadmodum nos quoque te non offendimus, sed potius omni humanitate erga te usi sumus, teque saluum et incolumem dimisimus: Jova enim tibi favet. 30. Tum Isaacus eos convivio excepit. 31. Postridie cum
alter

alter alteri *pacem* et *amicitiam* jurassent, Isaacus eos incolumes a se dimisit. 32. Eo ipso die nuntiarunt ei ejus servi, sese alium puteum effodisse. 33. Quem Schibeam *d*) vocavit, unde et urbs nomen Beerschebæ habet. — 34. Esavus anno ætatis suæ quadragesimo in matrimonium duxit Judith filiam Beeri Chittæi et Basmatham Elonis filiam, etiam Chittæi, 35. quæ Isaacum et Jacobum magna ægritudine affecerunt.

CAPVT XXVII

Jacobus astutia Rebeckæ adjutus benedictionem patris Esavo præripit. Qui propterea grave in eum odium concipit mortemque ei minatur.

Isaacus cum jam præ senectute oculis caligaret, Esavum filium natu majorem ad se vocatum his verbis alloquitur: 2. Vides, mi fili, me senem esse, nescio quando moriendum mihi sit. 3. Iam igitur fume arma tua, pharetram et arcum, rus exi et

I 2

venare

d) שְׂבִיעָה h. e. *jurjurandum*. Sed est alia lectio apud antiquiores interpretes digna quæ observetur. Hieronymus auctor est in hebræo legi per Sin, שְׂבִיעָה *abundantia* et sic Aquilam et Symmachum legisse, sic quoque Syrus et Vulgatus, cf. *Montefalconius* in Hexaplis. Neque apparet cur Isaacus huic puteo nomen שְׂבִיעָה dederit, cum propter eum foedus non pactum esset, uti factum fuerat propter alium quem Abrahamus effoderat. Cap. 21, 31.

venare mihi feram, 4. *e qua* pares ferculum istud quo delector, de quo edam, tibiue bene precabor, antequam moriar. 5. Rebecca vero audierat Isaacum ista Esauo filio suo praecipientem. Cum igitur hic ad venationem rus exiisset, 6. illa Jacobo filio suo dicit: Ego audiui patrem tuum iussisse, 7. ut Esauus e carne ferina cibum ei pararet, quo sumto velle se Iovæ nomine ei ante mortem bene precari. 8. Audi igitur, mi fili, quod dico, mihiue morem gere. 9. Abi ad gregem et arcesse mihi inde duos hoedos pingues. Ex his parabo patri tuo ferculum istud, quo delectatur. 10. Hoc ei debes afferre ut tibi ante mortem suam bene precetur. 11. Ad hæc Jacobus respondet Rebecca matri suæ, nesci Esavum fratrem meum hirsutum esse, ego vero depilis sum. 12. Fieri posset ut pater me contrectaret; tunc viderer ipsum illudere, quo imprecationem potius quam faustam precationem mihi conciliarem. 13. Ego vero, inquit mater, illam imprecationem praestabo, fac modo quae præcepi, et affer. 14. Ille igitur matri attulit quae iusserat; quæ paravit ferculum quo Isaacus delectabatur. 15. Deinde induit Jacobum vestibus Esavi pretiosis, quas domi secum habebat. 16. Pellibus vero hoedinis amicitavit manus et cervicem Jacobi, quae depiles erant, 17. et sic tradidit ei cibum illum,

illum, et panem a se confectum. 18. Cum ad patrem venisset, eumque compellasset, ille, quis tu es fili? interrogat. 19. Respondet Jacobus, ego Esavus sum primogenitus tuus; feci quod mihi præcepisti, age, sede et comede de ferina mea, ut mihi bene preceris. 20. Unde tam cito, inquit Isaac, nactus es, mi fili? cui ille: a Jova Deo tuo factum est ut mihi obveniret. 21. Tum jubet eum Isaac accedere, ut tangere eum posset et inde cognoscere, num esset Esavus nec ne. 22. Cum accessisset, attrectabat eum et dicebat: vox quidem est Jacobi, sed manus Esavi. 23. Hinc eum non agnovit, cum manus ejus ut Esavi essent hirsutæ, et bene ei precatus est. 24. Verum *antea* iterum eum interrogat, num esset Esavus? Quod cum affirmasset, 25. jubet ut apponat cibos e carne ferina, ut de illis comederet; quo facto velle se ei bene precari. 26. Obtulit igitur cibos, nec non vinum. Quibus sumtis iussit pater eum accedere et se osculari. 27. Quod cum fecisset odoratus est Isaac odorem vestium, tum bene ei precatus est his verbis: En odor filii mei est sicuti odor agri Dei beneficio fertilissimi. 28. Det tibi Deus et cœli rorem et terræ pinguedinem, et frumenti et musti copiam ingentem. 29. Gentes tibi serviant, nationes sese tibi submittant: domineris fratribus

tuis: et filii matris tuæ te venerentur: Adversarii tui sint infelicissimi, amici felicissimi. — 30. Cum Isaacus vix desisset sic bene precari Jacobo, atque hic vix a patre suo discessisset, redit Esavus a venatione, 31. atque parat ipse quoque cibos. Quos cum patri offerret, eumque rogasset ut illis vesceretur et bene sibi precaretur: 32. tum pater, quis tu es? inquit: respondet ille: Ego sum Esavus filius tuus primogenitus. 33. Ad hæc Isaacus vehementer contritus, quis igitur fuit, inquit, venator ille, qui mihi *carnes ferinas* attulit, de quibus et edi antequam venires? huic ego bene precatus sum, nec dubito, quin sit beatus faturus. 34. Esavus cum hæc patris sui verba audiret, ingentem clamorem sustulit et acerbe plorans, mihi quoque bene precare, inquit, mi pater. 35. Hic vero respondet: astute tibi præripuit frater tuus pia illa vota, quibus te eram profecuturus. 36. Vere, inquit ille, vocatur Jacobus, bis me jam supplantavit. Primum ætatis meæ prærogativas abstulit, jam et vota pro felicitate mea interceptit. — nihilne boni mihi reservasti? inquit. 37. Respondet Isaacus Esavo: ei principatum in te dedi et consanguineos suos omnes ei subjeci, frumenti et musti largam copiam ei promisi: quid tibi jam faciam, mi fili? 38. Ad hæc Esavus: Itane bona hæc omnia sunt, quæ

quæ optare possis? mi pater, et mihi bene precare;
 simul denuo lacrimari incipit. 39. Tum Isaac sic
 orsus est: Fertilem terram habitabis e coelo large
 rorata. 40. Gladio tuo viues, sed fratri tuo eris
 subiectus; fiet tamen, cum continuo reluctatus fue-
 ris, a) ut iugum ejus e collo tuo excutias. — —
 41. Esauas vero *inde ab hoc tempore* in Jacobum
 propter bona illa, quæ ei pater suus precatus fue-
 rat, odium concepit, atque in animo habuit, post
 mortem ejus, ut eum occideret. — —

a) Verbum 𐤇𐤇 in quatuor locis tantum obuium, ab inter-
 pretibus plurimis varie, sed parum feliciter explicatur.
 Notiones quas ei subjecerunt, uni quidem aut alteri loco,
 sed non omnibus aptæ sunt. Data opera originem ejus
 investigavit Celeb. Schroederus in Observatt. ad Origg.
 hebr. Cap. 1. atque probavit, eam repetendam esse ab
 arab. 𐤇𐤇 quod proprie est: *huc et illuc vagari*, et dici-
 tur de animalibus in pastu huc et illuc discurrentibus.
 Atque hanc significationem h. l. quoque aptam esse se-
 quens comparatio docet, quæ sumta est a jumento indo-
 mito, quod si subjugetur, obniti et reluctari non desinit,
 donec jugi vinculis disruptis evaserit. Quæ Edomitum
 naturæ et fatis bene conveniunt. David Edomitas vicit
 sibi que subjecit 2 Sam. 6, 14. sed sub Joramio iterum defe-
 cerunt; 2 Reg. 8, 20. seqq. a quo tempore sui juris fue-
 runt, usque dum a Joanne Hyrcano subjugati et populo
 Judaico inserti sunt.

mortem patris Jacobum fratrem suum interficere. *b)*
 42. De quo ejus consilio cum certior facta esset Rebecca, curavit Jacobum filium suum natu minorem ad se arcessendum, eique dixit: Audio Esavum fratrem tuum mortem tibi minari. *c)* 43. Jam igitur, mi fili, mihi obtempera, fuge ad Labanem fratrem meum Charram. 44. Et mane apud ipsam aliquot annos, dum fratris tui ira paululum resederit. 45. Quodsi oblitus fuerit ejus quod inter te et illum acciderit, mittam et te inde revocabo: cur enim utroque vestrum uno die orber? 46. Isaac autem ostendebat, se propter istas Chittæorum filias vitæ suæ fere pertæsam esse. Si vel Jacobus uxore

b) יָמֵי אָבֶל אָבִי. Duplicem in sensum possunt hæc verba explicari, *vel* active de luctu ipsius Isaaci ob Jacobum interfectum, *vel* passive ob Isaaci mortem. Plerumque ex priori sententia explicantur. Sed posterior mihi videtur præferenda, quoniam non probabile est, Esavum patrem suum, quem, de quo dubitari non potest, amabat, cæde in fratre suo commissa contristari voluisse. Sic quoque Syrus accepit: *diebus domus flerus patris mei* h. e. funerum.

c) מִתְנַחֵם recte a 70 interpretibus, Syro et Vulgato vertitur, *minari*, minus accurate ab Onkeloso per-*insidiari*. נָחַם ex primaria significatione *cum vehementia spiritum ducere*, dicitur etiam de eo qui malo animo in alterum est affectus. vid. *Lette* in Animadv. ad textum hebr.

uxorem duceret ex illius regionis Chittæis his similem, non esse quod diutius vivere optaret.

CAPVT XXVIII

Fugit Jacobus in Mesopotamiam ad Labanem. In itinere Deus ei in somnio apparet, et promissa Abrahamo et Isaaco data repetit.

1. **A**rcessivit igitur Isaacus Jacobum. Cumque ei præcepisset, ut ne uxorem duceret ex Chananæis, 2. sed ut in Mesopotamiam proficisceretur ad domum Bethuelis avi sui ibique e filiabus Labanis avunculi sui uxorem duceret: 3. Deus vero omnipotens, pergebat bonis votis eum prosequens, tibi faveat, te augeat, multamque sobolem largiatur, ut complures ex te gentes oriantur. 4. Præstet tibi promissa Abrahamo data, tibi posterisque tuis, ut pervenias ad possessionem terræ, in qua jam peregrinaris et quam Deus Abrahamo promisit. 5. Sic dimisit Isaacus Jacobum, qui et in Mesopotamiam profectus est ad Labanem filium Bethuelis Syri, fratrem Rebeccæ, quæ Jacobi et Esavi mater fuit. — 6. Cum vero Esavus cognovisset Isaacum faustis ominibus profectum esse Jacobum eumque in Mesopotamiam misisse, ut ibi uxorem duceret, (nam diserte hoc ei tum interdixerat, ne cum Chananæa matrimonium iniret) 7. atque hunc parentibus suis morem ges-

fisse, atque iter in Mesopotamiam esse ingressum,
8. intelligeretque minus probari Chananaëas patri suo: 9. præter uxores, quas jam habebat, etiam Machalatham in matrimonium duxit, quæ filia fuit Ismaelis filii Abrahami et soror Nebachothi. —
10. Jacobus vero e Bersëba iter Charram ingressus:
11. venit in locum quendam, in quo, cum sol jam occidisset, pernoctavit. Adhibuit igitur lapidem e pluribus qui in illo loco erant pro cervicali, et cubuit. 12. In somnio vidit scalam terræ innixam, cujus caput ad coelum usque pertingeret, per quam angeli Dei ascendebant et descendebant. 13. In summa scala videbat Jovam, qui eum sic alloquebatur: Ego sum Jova Deus Abrahami avi tui, et Deus Isaaci, terram, in qua cubas, tibi posterisque tuis dabo. 14. Quorum tanta erit multitudo, quanta est pulveris terræ, ita ut per occidentem et orientem, per septentrionem et meridiem diffundantur: et in te et progenie tua omnes terrarum nationes felices erunt. 15. Ego vero tibi adero, te in itineribus tuis tuebor, atque etiam in hanc terram reducam. Nunquam te deferam, quin quæ tibi promiserim præstem. 16. Tum Jacobus e somno expergefactus, profecto, inquit, Jova est in hoc loco, quod ego nesciebam. 17. Quam verendus est, pergebat perterritus, hic locus: hæc est ædes Dei, porta

porta cœli. 18. Cum [deinde surrexisset, lapidem, quo pro cervicali usus fuerat, in cippum erexit et oleo perfudit. 19. Oppidum vero Bethelēmi nominavit; quod antea Lus vocabatur. 20. Votum quoque Jacobus nuncupavit in hæc verba: Si Jova Deus mihi aderit, me in itinere, quod ingressus sum, defenderit, mihi providerit in victu et amictu, 21. tandemque si salvus et incolumis ad domum paternam rediero: semper eum ut Deum meum colam. 22. Lapis vero hic, quem in cippum erexi, domus Dei erit, omniumque quæ tu mihi dederis, tibi decimas dabo.

CAPUT XXIX

Jacobus Charram pervenit et a Labane humaniter excipitur: Quatuordecim annos ei operam suam addicit, et mercedis loco duas ejus filias in matrimonium accipit.

1. **Q**uo factō Jacobus iter suum in regionem orientalem persecutus est, 2. tandemque videt in campis puteum, ad quem tres greges cubabant. (Ex hoc enim puteo solebant greges adaquari, ipse vero puteus faxo prægrandi erat oclusus. 3. Collectis gregibus omnibus lapidem illius fontis devolvebant, et pecore adaquato os fontis rursus lapide isto obstruebant.) 4. Interrogabat Jacobus pastores, unde nam essent? Illi respondebant, Charrane. 5. Jacobus

bus

bus pergebat, num nostis Labanem Nachoris filium? Novimus, inquiebant. 6. Jacobus: valetne? Pastores: valet, et en Rahelem ejus filiam cum pecoribus venientem! 7. Tum Jacobus dicebat: multum adhuc diei est, nondum tempus esse videtur cogendi pecoris, adaquate illud et pastum ite. 8. Tum illi respondebant: non possumus adaquare, nisi prius congregati sint omnes greges. Tunc devolvitur saxum a puteo et greges adaquamus. 9. Adhuc eo sic cum illis colloquente, venit Rahel cum patris sui pecore, quod pascebat. 10. Quam cum Jacobus videret, lapidem devolvit ab ore putei et pecus avunculi sui adaquat. 11. Deinde Rahelem osculatur, lacrimas fundit, 12. eique indicat se patris ejus esse nepotem, filium nempe Rebeccæ. Illa statim ejus rei certiore facit patrem suum. 13. Qui cum audiret Jacobum sororis suæ filium venisse, ei obviam currit eumque amplexus et osculatus deducit domum suam, ubi Jacobus narrat Labani omnia, quæ sibi evenissent. 14. Hic eum ut cognatum et consanguineum suum benigne excipit, et cum mensem apud eum vixisset, 15. affirmat ei se non concessurum esse, ut gratis sibi serviret, quod cognatus ejus esset. Ipse diceret, quam mercedem sibi dari vellet. 16. Habebat vero Laban duas filias, quarum natu major Lea, natu minor Rahel vocabatur. 17. Illa quidem

lippiis erat oculis; hæc vero forma erat decora et facie pulcra. 18. Hujus igitur amore cum captus esset Iacobus, dicit Labani, se velle ei servire septem annos pro Rahele filia ejus natu minore. 19. Laban respondet, malle se eam ipsi dare quam alieno, jubetque ut apud eum maneat. 20. Sic serviit Iacobus pro Rahele septem annos, qui totidem dies ei esse videbantur, tantopere eam amabat. 21. Tum postulavit a Labane, ut suam sibi uxorem in matrimonium daret, quod tempus constitutum esset completum. 22. Laban convocatis omnibus civitatis incolis convivium dedit; 23. Vespere autem Leam filiam suam ei in congressum supposuit, 24. et Silpam attribuit, quæ ei ancillaretur. 25. Mane cum Iacobus Leam videret, conqueritur erga Labanem, se ab eo deceptum esse, cum pro Rahele serviisset. 26. Laban respondet, non moris esse in civitate sua, ut natu minor prius quam natu major in matrimonium daretur. 27. Perageret modo cum hac septimanam, tum et alteram ei collocaturum esse pro aliorum septem annorum servitio. 28. Iacobus conditionem accepit et sic Rahelem quoque in matrimonium duxit, 29. cui Laban Bilham dedit, quæ ei ancillaretur. 30. Amavit vero Rahelem plus quam Leam, aliosque septem annos Labani pro ea serviit. 31. Cum vero Jova videret Leam esse invisam, effecit

cit ut Lea foecunda esset, Rahel sterilis. 32. Igitur gravida facta filium peperit, quem Rubenem vocavit, vidit Jova, inquebat, afflictionem meam, iam me vir meus amabit. 33. Iterum deinde filium peperit, quem Simeonem vocavit, dicebat enim: Jova novit me exosam esse, propterea mihi hunc quoque dedit. 34. Tertium peperit, cui nomen Levi dedit: jam deditus mihi erit, inquebat, maritus meus, cui tres pepererim filios. 35. Quartum vocavit Judam, dicebat enim: jam quidem Deum laudabo. Deinde parere destitit.

CAPVT XXX

Jacobus uxorum suarum ancillas Bilham et Silpam in matrimonium ducit, quæ ei quatuor filios pariunt. Lea Issacharem, Sebulonem et Dinam parit. Jacobus reditum in Cananæam parat. Novum pactum cum socero suo super mercede sua init. Artificium, quod in gregibus sui commodi causa adhibet.

Rahel vero, cum se nullos ex Jacobo liberos habere videret, invidia erga sororem suam commota Jacobo dixit: fac ut ego quoque pariam, alioquin moriar. 2. Cui Jacobus iratus respondet, quasi ego Deus sim a) qui te gravidam fieri prohibet. 3. In-

eas

a) הִתַּחַת אֱלֹהִים אֲנִי an Dei loco sum? Infra eadem

phrasis Cap. 50, 19.

eas igitur, inquit Rahel, Bilham ancillam meam, ut per eam ipsa quoque prolem consequar. 4. Congressus est igitur Jacobus cum Bilha, ancilla uxoris suæ. 5. Quæ gravida facta peperit filium, 6. quem Rahel Danem vocavit, dixit enim: Deus causam meam egit, audivit preces meas, dedit mihi filium. 7. Deinde Bilha iterum peperit Jacobo filium. 8. Tum Rahel dicebat: admodum callide conficiendum mihi fuit cum sorore mea; attamen prævalui, hinc nomen Naphthali accepit — 9. Cum vero Lea videret, se parere desisse, Silpam ancillam suam dedit Jacobo in matrimonium. 10. Quæ Jacobo filium peperit, 11. quem Lea Gadum vocavit, dixit enim: fortuna favente! 12. et cum alterum filium Silpa peperisset, 13. dixit: o me felicem! quam me prædicabunt mulieres! hinc eum Ascher vocavit. — 14. Cum aliquando Ruben messis triticeæ tempore rus exiisset, invenit mandragoras, *b*) quas Leæ matri suæ domum attulit:

tum

b) דַּרְדָּרִים quinam fructus sint, interpretes dissentiunt.

Præter h. l. semel hoc vocabulum legitur Cant. 7, 13. δὲ ὁ, μῆλα μανδραγόρων. Sic quoque Hieronymus: *mandragoras*.

Onkelos et Syrus: יִבְרוּחִין Arabs: *أفاح* Qui antiquiorum interpretum consensus in vertenda hac voce

tum Rahel petit a sorore sua, ut ipsi aliquid de eis daret. 15. Illa vero respondet: quid? mariti mei amorem mihi præripuisti, jam et mandragoras cupis, quas filius meus mihi attulit? Sit ita, inquit Rahel, concumbat tecum hac nocte pro mandragoris filii tui. 16. Cum igitur Jacobus vespere domum rediret, obviam ei venit Lea et his verbis alloquitur: mecum hac nocte concumbes. Conduxi te mihi pro mandragoris filii mei. 17. Annuat Deus votis Leæ ita ut quintum filium Jacobo pareret, 18. quem Isascharem nominavit: dixerat enim: Deus

Deus

persuasit multis eius veritatem. *Fullerus* quidem in Miscell. VI, 6. copiose eam defendit. Atque ex eo quoque roboris nonnihil accipit, quod Rahel hunc fructum tantopere desiderat, quæ suspecta videtur nonnullis de usu hujus fructus parum honesto. Constat enim eum olim adhibitum fuisse in philtis parandis, unde et Venus *Μανδραγορῆς* dicta est. A vero igitur minime abhorret, Rahelem Mandragoram, vel ad mariti sui amorem conciliandum, vel ad foecunditatem sibi efficiendam voluisse adhibere. Recte enim mihi videtur Ill. *Michaelis* observasse, errare eos, qui has sorores propter virtutes aut religionem valde commendabiles putent. Zelotypia eorum et idololatria, quam Rahel prodit, dum patris sui idola furatur, contrarium evincunt. Alii vero aliter sentiunt. In his *Celsus* in Hierobot. P. I. p. r. seqq. qui *Dudaim* Sidram s. Lotum Cyrenaicum esse contendit.

Deus dedit mihi mercedem, quod ancillam meam marito meo tradidi. 19. Sextum quoque filium Jacobo peperit. 20. Tum vero dicebat: egregio munere me Deus donavit, jam maritus meus mecum habitabit, cum sex ei filios pepererim, propterea eum Sebulonem vocavit. 21. Posthæc filiam quoque enixa est, cui Dinæ nomen dedit. — 22. Tandem Deus et Rahelis recordatus est, eique, quod optabat, concipiendi facultatem dedit. 23. Peperit igitur filium, quo ablatum opprobrium suum esse lætabatur. 24. Vocavit eum Iosephum, nam sperabat Jovam alterum quoque filium esse additurum. 25. Cum Jacobus hunc ex Rahele filium sustulisset, rogat Labanem ut ipsum jam dimitteret, velle enim sese jam redire in patriam suam. 26. Igitur daret sibi mulieres suas et liberos, pro quibus ei servierit: quale vero servitium ei præstiterit, ipsum bene nosse. 27. Tum Laban eum enixe rogavit, quod plane intellexisset, Jovam opes suas auxisse ejus causa, 28. ut ipse mercedem indicaret, quam dare deberet. 29. Jacobus respondet: non ignoras quo pacto tibi servierim, et quæ pecoris tui per me facta sit mutatio. 30. Non adeo multa habebas, antequam ad te venirem, jam vero aucta sunt ingentem in modum: Jova te fortunavit opera mea: quando vero incipiam rem meam curare? 31. Quid

igitur tibi dabo? inquit Laban. Nihil omnino mihi dabis, respondet Jacobus, si conditionem velis accipere. Pascam greges tuos eadem cura, quā antea. 32. Sed perlustrabo eos hodie omnes et separabo ex eis omnes oves punctis notatas et maculosas, omnesque nigras inter agnos, nec non capras omnes punctis aut maculis notatas. *Quidquid postea hujus generis nascetur*, hæc erit merces mea. 33. Tum mea me defendet fides s. æquitas in ipsa illa mercede mea conspicua. *Quidquid non est punctatum, aut maculosum in capris, aut nigrum in ovibus, id me furatum dices.* 34. Laban conditiones accepit. 35. Atque eodem illo die separavit omnes hircos versicolores et maculosos, nec non capras omnes versicolores et punctis conspersas, omnes in quibus alba macula conspiciabatur, nec non omnes oves nigras: has tradidit filiis suis. 36. Jacobo vero reliquos greges, ita tamen ut utrique tridui itinere essent a se invicem separati. 37. Tum Jacobus baculos e populis, amygdalis et platanis virentes decorticavit, ita ut in singulis lineæ albæ conspicerentur. 38. Quos baculos decorticatos posuit in canalibus et aquariis, ut, cum eo venirent greges potum, sibi ex adverso collocati, coirent *juxta baculos.* 39. Quod cum factum esset, foetum edebant versicolorem, punctatum et maculosum.

Iosum. 40. Separaverat quidem agnos, sed collocavit eos ita ut versicolores et nigri ex adverso starent gregibus Labanis. Suos enim greges seorsim habebat, quos non Labanis gregibus immiscebat. 41. Baculos vero istos in canalibus in conspectum gregum tum demum ponebat, ut juxta eos coirent, quando oves vegetæ erant et alacriores. 42. Quando vero debiliores erant, baculos istos in canalibus non posuit. Hinc factum est, ut infirmiores oves Labanis essent, vegetiores vero Jacobi. 43. Sed hac ratione hujus opes mirum in modum auctæ sunt; ut greges numerosissimos haberet, ancillas et servos, camelos et asinos.

CAPVT XXXI

Jubet Deus Jacobum in patriam suam redire. Is igitur cum mulieribus suis, liberis et gregibus, clam a Labane discedit. Laban eum persequitur, sed in somnio Deus ei interdicit Jacobum ullo modo offendere. Huic reconciliatur, foedus perpetuæ amicitiae cum eo pangit.

1. **T**um relati sunt ad Jacobum sermones filiorum Labanis, quibus conquererentur ipsum patris sui opes corripuisse atque ex eis tantas sibi facultates acquisivisse. 2. Animadvertibat etiam Labanis vultum erga se immutatum. 3. Simul Jova eum jussit redire

in patriam, promisitque sese ei adfuturum. 4. Tunc Jacobus Rahelem et Leam rus, ubi cum gregibus suis erat, arcessivit. 5. Atque hunc in modum cum eis est collocutus: Video patrem vestrum mihi succensere, sed Deus patris mei me adjuvabit. 6. Nostis ipsi me omni studio patri vestro serviisse. 7. Sed me fefellit et mercedem meam decies mutavit. Verum Deus non permisit, ut me damno afficeret. 8. Si maculis minoribus notatos mihi mercedis loco promiserat, omnes greges tales pariebant: sin cruribus versicolores praemium meum esse debere dixerat, talis erat omnis omnium gregum foetus. 9. Sic Deus ereptum patri vestro pecus mihi dedit. 10. Nuper cum arietes ovibus admitterentur, videbam in somnio admissarios omnes esse vel in cruribus notatos, vel majoribus aut minoribus maculis versicolores. 11. Quod Jovæ angelus, nomine meo in somnio me compellans, 12. propterea fieri mihi significabat, quod cognovisset injuriam, qua me Laban affecisset; 13. Se esse Deum illum, cui juxta Bethalem cippum erexissem et vota nuncupassem; simul jubebat me redire in patriam. — 14. Ad hæc Rahel et Lea respondebant: Nihil amplius ipsis in domo paterna relictum esse, 15. sese habitas esse a patre ut peregrinas, vendidisse ipsos et pretium in suos

suos usus convertisse, a) 16. opes, quas Deus patri suo eripuisset, suas esse et liberis suis; faceret igitur omnia, quæ Deus ipsum iussisset. 17. Tum Jacobus cum liberis suis et mulieribus, qui camelis vehebantur, 18. et cum gregibus aliisque facultatibus, quas sibi in Mesopotamia acquisiverat, iter in Cananæam ad Isaacum patrem suum est ingressus. 19. Laban vero tunc ad gregum suorum tonsuram profectus erat: igitur Rahel furata est ejus penates. 20. Sic Jacobus incio Labane Syro fugit, nec quidquam de eo ipsi indicavit. 21. Cum jam Euphratem trajecisset, atque iter suum versus montem Gilead prosequeretur; 22. tertio demum die Labani narratur Jacobum fugisse. 23. Tum ille assumtis propinquis suis, septem dierum itinere eum persequens, tandem in montibus Gilead est affectus. 24. Sed

a) Jacobus non poterat dare dotem pro mulieribus suis.

Dos ejus erat servitium, quod præstabat Labani per quatuordecim annos. Laban igitur, si æquus fuisset, pretium illud, quod servo mercenario pro opera tot annorum solvisset, filiabus suis ut dotem dare debuisset. Sed pro avaritia sua omnem utilitatem, quam ex Jacobi servitio percepit, sibi sumserat, nihil de ea reddere voluit filiabus suis; hoc innuunt dum dicant יֹאכֵב אָכַל כֶּסֶףנו *comedir pretium nostrum*, כֶּסֶף enim h. l. est pretium, ut supra 23, 13.

24. Sed Deus Labanem Syrum noctu per somnium admonuit, caveret ne cum Jacobo iracundius loqueretur *b*). 25. Cum igitur eum conveniret (fixerat vero uterque, cum Laban, tum Jacobus, tentoria sua in monte Gilead) 26. his verbis eum alloquitur: quare me infcio fugisti? filiasque meas veluti bello captas abduxisti? 27. Cur fugam tam studiose a me occultasti? alias enim te inter læta júbila cum tympanis et cytharis essem comitatus. 28. Non filias meas, non nepotes osculari permiffisti. Sane parum prudenter fecisti. 29. Possem quidem hanc injuriam ulcisci, sed Deus patris tui me heri admonuit, ne tecum aliter quam humane agerem. 30. Sed sit ita. Quodsi tanto paternæ domus revivendæ desiderio tenebaris, cur vero Deos meos furatus es? 31. Respondet Jacobus Laban: timebam, ne forte filias tuas retineres. 32. Deos vero tuos quod attinet, penes quem eos inveneris, moriatur. Inquire, præsentibus propinquis nostris, si quid tui apud me est, idque tibi vindica. Nesciebat enim Jacobus Rahelem Deos istos furripuisse. 33. Perquisivit igitur Laban tentoria Jacobi, Leæ et duarum

an-

b) hebr. *a bono ad malum* & *neque bonum, neque malum*. Respondet phrasis germanicæ, *einem nichts sagen*, cui nempe non nimium indignamur, *οὐδὲ* et Vulgatus sensum bene expresserunt: μήποτε λαλήσεις κατὰ Ιακώβου πονηρὰ, *ne quidquam aspere loquaris contra Jacobum*.

ancillarum, nec quidquam invenit. Quo facto ingressus est Rahelis tentorium. 34. Illa vero penates istos in camelina sella c) posuerat et super ea confedit. Cum igitur Laban omnia investigasset, nec quidquam reperisset: 35. Rahel patri sese excusavit, ne ægre ferret, quod ipsi non assurgeret, se enim esse in menstuis. Quanquam igitur Laban omnia peruestigasset, tamen penates suos non poterat invenire. 36. Tum vero Jacobus ei irascitur, atque his verbis eum objurgat: quid peccavi? aut quod delictum admisi, quod me tam acriter persequeris? 37. Omnem supellectilem meam es perscrutatus; quid reperisti quod tuum sit? pone huc in conspectu nostrorum omnium, disceptent causam nostram. 38. Per viginti annos, quos apud te egi, oves et capræ tuæ abortum passæ non sunt, nunquam arietem gregis tui comedi. 39. Si quid a feris esset discerptum, id ad te afferre non licuit, si quid furto esset ablatum, siue interdiu siue noctu, restituendum mihi fuit, severe omnia a me exigebas. 40. Interdiu æstus solis, noctu frigus sustinui, complures

K 4

noctes

c) כַּר הַקַּמֶּל quid sit, *Schultensius* in *Animadversis* philol.

ad h. l. plane docuit. Nimirum idem vocabulum كور
apud Arabes significat *sellam camelinam opertam* et rebus necessariis instructam, quæ parari solet mulieribus, si camelis vehuntur, cf. *Fockius* ad *Carmen Tograi* p. 58.

noctes transegi infomnis. 41. Per viginti annos curavi rem tuam domesticam: quatuordecim annos servii tibi pro duabus filiabus et sex annos pro pecore. Decies fere pactam mihi mercedem mutasti. 42. Nisi Deus patris mei Abrahami et Isaaci mihi adfuisset, tu quidem me vacuum dimisisses. Sed rationem habuit Deus injuriæ a te mihi illatæ et laborum, quos apud te sustinui, idque æterna nocte probavit. 43. Ad hæc Laban respondet: filiæ meæ sunt, nec non filii, et greges: omnia omnino, quæ vides, mea sunt. Sed quid? an damnum inferam filiabus meis, aut earum filiis? 44. Age igitur, foedus pangamus, quod de mutua inter nos amicitia testetur. 45. Erexit igitur Jacob saxum in cippum, 46. jussitque propinquis suis ut lapides colligerent. Quod cum fecissent, tumulum congefferunt, super quo deinde epulati sunt. 47. Laban tumulum istum vocavit Jegarsahaduta. Jacobus vero Gilead, 48. quod Laban dixerat: hic tumulus testis sit inter me et te. 49. *Vocavit eum quoque Mizpah*, quod *ille* dixerat: Jova animadvertat, postquam alter ab altero discefferimus, 50. si filias meas durius tractaveris, aut alias præter eas uxores duxeris. Nemo quidem adest, *qui sanctitatem hujus foederis defendat*, sed Deus testis est inter me et te. 51. Porro Jacobo dixit: En hunc tumulum et hunc cippum

cippum quem erexi! 52. Uterque testis sit, neque me, neque te hæc monumenta malo animo transitorium esse. 53. Dii Abrahami et Nachoris, d) Dii patris eorum litem nostram dirimant. Jacobus vero iuravit per Deum, quem pater ejus Isaacus reverebatur. 54. Deinde convivium paravit in illo monte, ad quod omnes invitavit, et sic in illo monte pernoctarunt.

CAPVT XXXII

Jacobus valde sibi timet ab Esau fratre suo. Preces ejus hac de re ad Deum. Munera instruit ad placandum fratrem suum. Noctu luctatur cum angelo Dei, qui ei benedicit nomenque Jacobi in Israelis mutat.

1. **M**ane Laban cum surrexisset, nepotes suos filiasque

K 5

que

d) Abrahamus cum Nachore fratre suo antequam divinæ vocationi obsecutus esset, alienos Deos coluerat. Jos. 24, 2. Hos igitur Laban homo superstitiosus vindices esse vult, si quis fidem datam fallat. Addit et tertium *Deum patris eorum*. — Sed circa hæc verba magnus est dissensus antiquiorum interpretum. Oi ea omittunt. Cod. Sam. pro אֱלֹהֵם habet אֱלֹהֵם. Sine dubio ex vitio scribarum, cum hoc nomen præcedat. Syrus in plurali legit et cum affixo primæ personæ: *Deus patrum nostrorum*. Quæ apta esset lectio, si pluribus testibus firmaretur. Hubiganus hæc verba ejicienda censet, quod nimis audax videtur. Sensum admittunt satis commodum, siue *patris eorum*, qui fuit Terachus, siue *patrum eorum* legas.

que deosculatus domum reversus est. 2. Jacobus quoque in itinere suo perrexit, in quo ei obviam venerunt angeli Dei. 3. Quibus visis, hæc sunt castra Dei, inquit, locumque Mahanaim vocavit. a) 4. Tum Jacobus nuntios misit ad Esavum fratrem suum in regionem Seiriticam, sive campos Edomiticos, 5. eisque mandavit, ut sic Esavo domino suo dicerent: Jacobus servus tuus tibi nuntiat, se huc usque peregrinatum esse apud Labanem, 6. ibique boves, asinos, oves, servos et ancillas sibi acquisivisse; cujus rei te jam certiolem facit ad gratiam et amorem tuum sibi conciliandum. 7. Nuntii ad Jacobum reversi retulerunt, se ad Esavum fratrem ejus venisse, eumque cum quadringentis hominibus ei obviam venire. 8. Quo nuntio Jacobus vehementer perterritus est, et propterea omnem familiam suam, pecus et armentum et camelos in duo agmina divisit, 9. eo consilio, ut si Esavus alterum agmen cæcidisset, alterum fuga salutem peteret. 10. Deinde vero ita precatus est: o Deus avi mei Abrahami et patris Isaaci, qui me jussisti reverti in patriam meam, mihi que benefacere promissisti. 11. Equidem indignus sum tantis beneficiis in me collatis, tantaque fide, quam mihi exhibuisti. Nihil habebam præter hunc

a) h. e. duo castra. Sua intelligit et angelorum, qui ipsum comitabantur.

hunc baculum, cum Jordanum transirem, nunc duo agmina duco. 12. Defende me a fratre meo Esavo; vereor enim, ne me aggrediatur matremque cum liberis interficiat. 13. Tu vero tuo me favore amplecti promissisti, sobolemque dare instar arenæ maris innumerabilem. — 14. Postridie ex iis, quæ tum suppetebant, munus paravit Esavo fratri suo. 15. Nempe ducentas capras et viginti hircos, totidem oves et arietes. 16. Camelos lactantes cum pullis triginta, vaccas quadraginta et tauros decem, asinas viginti et pullos asininos decem. 17. Singulos greges tradidit servis singulis, jussitque eos ipsum præire, interjecto inter singulos greges spatio. 18. Et primo quidem præcepit, ut, si Esavus ei occurreret et quæreretur, cujus esset, quo tenderet, cujus greges essent, quos ageret? 19. Responderet: esse eos Jacobi, quos domino suo Esavo mitteret, ipsum vero sequi. 20. Idem deinde etiam secundo et tertio præcepit, omnibusque qui greges illos agebant. 21. Monuitque, ut hoc dictis adderent, Jacobum ipsos sequi. Volebat enim animum ejus præmissio munere pacare, ut deinde, si eum conveniret, benigne ab eo exciperetur. 22. Sic munere præmissio ipse illa nocte mansit in agmine. 23. Eadem tamen nocte duas uxores et ancillas duas, ut et undecim filios, Jabokum flumen traduxit, 24. nec non reli-

qua

qua omnia quæ habebat. Quibus confectis, 25. ipse solus remansit. Tum luctatus est cum eo vir quidam usque ad ortum auroræ. 26. Qui cum videret, se non superiorem fore, femur ejus ita percussit, ut acetabulum luxaretur. 27. Tum postulavit, ut Jacobus eum dimitteret, cum jam dies instaret. Ille vero negavit se eum dimissurum esse, nisi ipsi bene esset precatus. 28. Tum vir ille, quod nomen ejus esset, quæsit. Respondet, Jacobi. 29. Non amplius Jacobus vocaberis, inquit, sed Israel, quoniam ipsi Deo prævaluisti, e certamine cum hominibus superior quoque discedes. *b)* 30. Tum Jacobus

bis

b) Quanquam sententia eorum interpretum non caret probabilitate, qui hoc in somnio visa esse Jacobo statuunt, non vigilianti evenisse; tamen non omnia, quæ de hac apparitione narrantur, somnio videntur convenire. Primo quod Jacobus postridie vere claudicavit, deinde quod versu 31. miratur, se Deum coram vidisse salva vita sua. Quod quidem ex opinione illa antiqua dicit, de qua ad Cap. 16, 13. verba tamen clare indicant, Jacobum in tota illa apparitione sui conscium fuisse. Volebat autem Deus hoc viso animum Jacobi anxium et timidum confirmare, ut sine timore Cananæam ingrederetur. Quod angelus divinus ei quoque promittit, dum dicit: *Deo prævaluisti, e certamine cum hominibus etiam superior discedes.* Hunc enim sensum verborum versus 29. esse, contextus et apparitionis scopus

plane

bus quod nomen ejus esset, interrogavit. Ille vero, noli de eo quærere, respondit: Sed bene ei precatus ibi est. 31. Hinc Jacobus locum illum Pniel vocavit, Deum, inquiebat, coram vidi salva vita mea. 32. Orto jam sole cum discederet ex illo loco, vidit fe

plane demonstrare mihi quidem videntur. Cum hominibus Jacobus nondum decertaverat. Illud vero certamen cum angelo debebat esse indicium felicitis eventus, si ei in posterum cum hominibus esset decertandum. Quem sensum etiam his verbis tribuerunt οἱ ὁ, ὅτι ἐνίκησας μετὰ θεῶν, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός ἔσῃ, et Vulgatus: *quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis*. Litera Vau ante תוכל prorsus redundat, quam neque οἱ ὁ, neque Vulgatus expresserunt, nec tamen propterea abjicienda, uti Hubigantius censet, quis enim nescit eam, in primis in apodosis, sæpe redundare? Legerunt eam quoque Onkelos, Syrus et Arabs, dummodo verba ועם אנשים non cum antecedentibus, sed cum ותוכל jungantur, quod respondet τῷ שָׂרִית. — שָׂרָה vero, quod præter h. l. tantum Hof. 12, 4. occurrit in simili contextu, ex auctoritate interpretum antiquiorum verti per principem s. superiorem esse. Οἱ ὁ et Theodotion explicant per ἐνίκησεν. Aquila habet: ὅτε ἡξῆας μετὰ θεῶν. Symmachus: ὅτι ἡξῶ ἰσχύϊ πρὸς θεόν. vid. Montefalconius in Hexaplis. Syrus: אֲשֶׁת־דָּרָה fortis fuisti cum angelo. Onkelos: רַב אֵת קָדַם, Arabs راست. Nullus igitur notionem certandi s. pugnandi verbo שָׂרָה subjecit.

se claudicare. 33. In hujus rei memoriam Israelitæ etiam nunc vesci non solent ligamento terete, quod est ad acetabulum.

C A P U T XXXIII

Jacobi cum Esavo reconciliatio et in Cananæa adventus.

1. **C**um vero Jacobus videret Esavum advenire cum quadringentis hominibus, pueros Leæ, Rahelis et duarum ancillarum ita distribuit, 2. ut ancillas cum suis pueris primo loco collocaret, deinde Leam cum suis liberis, postremo Rahel cum Josepho. 3. Ipse eos antecessit, et septies, dum ad fratrem appropinquabat, humi se submisit. 4. Sed Esavus ei obviam properavit, amplexus est et osculatus, utrique lacrimantes. 5. Deinde cum videret mulieres et liberos, interrogavit, quoniam illi essent: respondit Jacobus esse liberos, quos Deus sibi donasset. 6. Tum accedunt ancillæ cum pueris suis et submisit Esavum salutant. 7. Idem faciunt Lea cum suis liberis, tandem etiam Rahel cum Josepho. 8. Sed quorsum greges illi, pergebat Esavus, in quos incidi? Respondit Jacobus: ad favorem domini mei mihi conciliandum. 9. Satis multa habeo, inquit Esavus, mi frater, habe tibi tua. 10. Nequaquam, inquit Jacobus, sed, si me amas, accipe munus meum. Visus sum mihi, cum te accederem, Deum adire, at-

que

que tu me benigne excepisti. 11. Accipe igitur munus, quod tibi a me offertur. Deo fortunante, multa habeo. Cum igitur sic Jacobus instaret, Esavus tandem munus accepit. 12. Tum hic, pergamus, inquit, ego te comitabor. 13. Ille vero respondet, vides mi domine, pueros me habere teneros, oves et vaccas lactantes: quæ si vel uno die nimium agerentur, verendum mihi esset, ne omnes greges perirent. 14. Placeat tibi me antecedere, ego lente sequar prouti pecoris et liberorum infirmitas requirit, donec ad te Seirum perveniam. 15. Tum Esavus offert partem copiarum suarum apud ipsum relinquere. Sed neque his sibi opus esse affirmavit Jacobus, dummodo favori suo ipsum commendatum habeat. 16. Igitur Esavus eo ipso die Seirum rediit. 17. Jacobus vero Succotham pervenit, ubi sibi domum extruxit, pecori vero suo tuguria; unde et locus ille nomen Succothi accepit. — 18. Tandem salvus ex peregrinatione sua in Mesopotamia pervenit Sichemum, Cananæ oppidum, castra sua ante oppidum posuit, 19. atque campos illos, in quibus tentoria sua tetenderat, ab Chamoris filiis, Sichemi patris, centum Kesitis ^{a)} emit. 20. Ibidem altare extruxit, quod, Deus est Deus Israelis, nominavit.

CAPUT

^{a)} קְשִׁטָּה quid sit, incertum. Pecunia signata esse non potest,

CAPUT XXXIV

Dina a Sichemo stupratur, qui tamen eam in matrimonium sibi a Jacobo et filiis ejus expetit. Quod quidem hi promittunt, sed contra promissum perfide injuriam sibi illatam ulciscuntur.

1. **A**liquando Dina, Jacobi filia, quam ex Lea sustulerat, egressa est ad visendas illius regionis puellas. 2. Qua occasione vidit eam Sichemus, filius Chamoris Chivæi, principis illius regionis, atque incensus amore puellæ, ei per vim stuprum intulit. 3. Sed quod revera summo ejus amore erat correptus, folari eam omni modo studuit. 4. Atque a Chamore patre suo flagitavit, ut eam sibi in matrimonium acciperet. 5. Jacobus cum certior factus esset de eo, quod Dina ejus filia esset corrupta, expectavit filiorum suorum adventum, qui tum ruri erant apud greges. 6. Interea Chamor pater Sichemi Jacobum convenerat, ut hac de re cum eo ageret. 7. Sed cum Jacobi filii rure rediissent, re cognita vehementer commoti sunt, gravemque iram conceperunt, de
flagi-

potest, cujus tanta non est antiquitas. *Faber* ad Harmarum P. II. p. 18. probabilem attulit conjecturam: Kesita fuisse vas argenteum aut aureum fabricatum. Cujus generis vasa antiquissimis temporibus in negotiis loco pecuniæ, et sic quoque in muneribus in usum fuerint. Præter h. l. extat Jos. 24, 32. et Job. 42, 11.

flagitio erga Israelis patris sui filiam commisso nullo modo excusando. 8. Attamen Chamor cum eis hunc in modum egit: Sichemus filius meus vehementer amat sororem vestram. Rogo igitur vos, ut eam ipsi in matrimonium detis. 9. Affinitatem nobiscum contrahite, filias vestras nobis date in matrimonium, nostras vobis elocabimus. 10. Habitate inter nos, terra vobis patet, incolite eam, negotiamini et fundos in ea vobis comparate. 11. Sichemus quoque patrem et fratres Dinæ rogavit, ut hunc ipsi favorem et benevolentiam exhiberent, se quidquid ei imponerent daturum esse. 12. Dotem vel maximam et munera largissima pro lubitu postularent, se omnia dare velle, modo ipsi puellam non dene-garent in matrimonium. — 13. Ad hæc Jacobi filii a) Sichemo ejusque patri Chamori dolose re-spondent, quoniam ille sororem suam vitiaverat; 14. se non posse sororem suam homini præputium habenti dare, quod sibi probrosum foret. 15. Sed tum se velle votis eorum annuere, si se ipsis accom-modarent, omnesque mares suos circumciderent; 16. tunc se filias suas eis elocatuuros esse et vicissim eorum filias sibi sumpturos, et simul habitantes in unum populum coalituuros. 17. Sin minus, se sororem suam vi esse abducturos. — 18. Placebat

L

con-

a) cf. Cap. XXIV, 50. not. d)

conditio Chamoro ejusque filio Sichemo. . 19. Neque differebat adolescens eam implere. Captus enim erat amore puellæ et maximi habebatur a familia paterna. 20. Utrique igitur in forum oppidi veniunt, atque civibus demonstrant: 21. *Jacobum ejusque familiam* homines esse pacato erga se animo, velle eos terram incolere et peragrarè, quæ satis spatiosa sit et eorum vitæ generi accommodata; volunt nobiscum, inqueiebant, mutua matrimonia inire. 22. Sed sub hac tantum conditione apud nos habitare, et in unum populum coalescere volunt, si mares, qui sunt inter nos, circumcidantur, quemadmodum ipsi circumcisi sunt. 23. Se quidem auctores esse et suasores, ut eis hac in re concedatur: nam si sic una habitarent, pecora eorum, facultates et jumenta sua fore. 24. His Chamoris et Sichemi dictis morem gesserunt omnes oppidani, maresque circumcidi passi sunt. — 25. Tertio die post, quo maxime ex vulnere dolorem sentiebant, duo Jacobi filii, Simeon et Levi, fratres germani Dinæ, cincti gladiis audacter oppidum invadunt, omnesque mares interficiunt. 26. In his Chamorem ejusque filium Sichemum, ex cujus ædibus Dinam abducunt. 27. Reliqui vero Jacobi filii trucidatos spoliant et urbem diripiunt, quod foror eorum in ea esset vitata. 28. Pecus eorum et armentum

tum et alinos, omnia quæ in urbe aut in agris essent, auferunt. 29. Omnes facultates, infantes et mulieres deprædantur, et captivos abigunt, omnia omnino quæ in ædibus inveniebant. 30. Jacobus vero conquestus est cum Simeone et Levi, quod se in tantum salutis periculum odiumque incolarum Cananæorum et Pheresæorum adduxissent. Se quidem esse numero paucos; illos igitur conjunctis viribus se suamque familiam aggressuros esse, et perdituros. 31. Illi vero regerebant, non æquum esse, ut promeretrice habita esset soror ipsorum.

CAPUT XXXV

Jacobus jussu Dei Bethalem proficiscitur ad sacra ibi facienda; antea tamen tollit e familia sua idola. Quo facto Bethelaram Jovæ exstruit. Moriuntur Debora nutrix Rebecca et Rachel in partu Benjaminis. Ruben concumbit cum noverca sua Bilba. Filii Jacobi.

Mors Isaac.

1. **N**on ita longe post jussit Deus Jacobum Bethalem proficisci, ibi habitare et aram exstruere, quam ipsi fovisset, cum ei in fuga ab Esavo fratre suo comparuisset. 2. Tum Jacobus omnibus domesticis suis præcepit, ut deos peregrinos a se removerent, sese lavarent, vestesque mutarent; 3. Profecturos esse se Bethalem, ibi velle se aram exstruere Deo, qui preces suas difficillimis illis temporibus exaudiverit,

et in illa peregrinatione sua adjuverit. 4. Tradunt igitur simulacra deorum peregrinorum et inaures Jacobo, qui ista omnia sub terebintho, quæ Sichemī est, abdidit. 5. Quo factō castra movent. Deus vero tantum terrorem iniecit urbibus finitimis, ut non auderent persequi Jacobi filios. 6. Venit igitur Jacobus *salvus* et *incolumis* Lufam (quæ urbs fuit Cananææ, jam Bethel dicta) una cum suis omnibus. 7. Ibi aram exstruxit et locum illum Deo sacrum Bethel *a)* vocavit, quod ibi in fuga a fratre suo Deum viderat. 8. Tum quoque Debora nutrix Rebeccæ mortua est et sepulta juxta Bethalem sub quercu, quæ propterea quercus luctus vocata est. *b)* —

9. De-

a) Vocavit **לְמָקוֹם אֵל בֵּית-אֵל** vulgo explicatur per ellipsin substantivi **מָקוֹם** repetendi ex antecedenti: vocavit locum *locum Dei Bethelis*. Sed paulo durior videtur hæc ellipsis. Secutus sum in versione Ill. *Michaelem*, qui verba sic jungit: Vocavit **לְמָקוֹם אֵל** *locum Dei*, h. e. locum Deo sacrum, *Bethel*. Sic **מָקוֹם דָּוִיד** mons Moria vocatur, in quo David sacra fecit, 2 Paral. 3, 1. et 1 Paral. 26, 27. **מָקוֹם** κατ' ἐξοχήν de templo dicitur, vid. Bibl. Or. P. IX. p. 200.

b) Mors Deboræ, nutricis Rebeccæ, commemoratur a Mose, non quod dignior videretur afferri quam mors Rebeccæ, de qua nihil memoriæ prodidit, sed quia originem nominis illius quercus voluit indicare, quæ ejus ævo adhuc perdurabat

bat

9. Deindè Deus iterum apparuit Jacobo, postquam ex Mesopotamia redierat, eique bene precatus est
 10. his verbis: Non amplius Jacobus, sed Israel vocaberis (hinc id nomen ei inditum est). 11. Ego sum Deus summus, inquit, augearis multa sobole, gentis immo complurium gentium pater eris, et reges ex te originem suam deducunt. 12. Terram, quam Abrahamo et Isaaco promisi, tibi dabo, nempe posteris tuis. 13. His dictis ex loco, in quo cum eo locutus fuerat, discessit. 14. Jacobus vero in illo loco statuam lapideam erexit, quam vino et oleo perfudit. 15. Locum ipsum Bethalem nominavit. — 16. Cum inde castra movissent, et milliari fere germanico abessent ab Ephrata, c) peperit Ràhel, et quidem difficulter. 17. In quo partu, cum eam obstetrix sine metu esse juberet, quod filium esset enixa,

bat; quod et in aliis facere solet: in nomine urbis Zoar 19, 22. Bethelis 28, 9. Quam maxime erat e consilio Mosis, ut Israelitæ in locis illis aliqua de re memorabilibus majorum suorum recordarentur et promissionum, quas accepissent.

c) Tam longe distare sepulcrum Rahelis a Bethlehemo, quod h. l. antiquo suo nomine Ephrata vocatur, probant scriptores Geographici. vid. *Bachiene* in Palæstina Tom. II. P. II. p. 1. seqq.

enixa, 18. illa animam agens (moriebatur enim) eum Benoni vocavit, pater vero Benjamin. 19. Sic Rahel mortua est et sepulta in via versus Ephratam, quæ jam Bethlehem nominatur. 20. Jacobus vero cippum erexit in ejus tumulo, qui etiamnum cippus Rahelis vocatur. 21. Inde Israel castra movit, posuitque tentoria sua ultra turrem Eder. 22. In qua regione cum habitaret, Ruben concubuit cum Bilha concubina patris sui, quod ei etiam non latuit. — Habebat vero Jacobus duodecim filios, 23. quos ex Lea sustulerat, primogenitus erat Ruben, alter Simeon, porro Levi, Juda, Isaschar, Sebulon. 24. Rahelis filii erant Josephus et Benjamin. 25. Bilhæ ancillæ Rahelis, Dan et Naphtali. 26. Silpæ vero ancillæ Leæ, Gad et Ascher. Qui omnes sunt filii Jacobi, nati in Mesopotamia. 27. Tandem ad Isaacum patrem suum venit Mamerem, *prope* Kiriath Arba, quæ Hebron jam dicitur. Ibi Abrahamus et Isaacus commorati sunt. 28. Vixit autem Isaacus omnino centum et octoginta annos, 29. tandemque ex hac vita discessit et ad populares suos collectus est senex decrepitus. Sepeliverunt eum Esavus et Jacobus, ejus filii.

CAPUT XXXVI

Genealogia Esavi et series tribuum, quæ ex filiis ejus aut neporibus vocatæ sunt. Nonnulla de antiquis montium Seiriticarum incolis. Reges Edomitæ usque ad tempora Moſis.

1. **H**æc est genealogia Esavi, qui et Edomus vocatur. 2. Esavus in matrimonium duxit mulieres Cananæas, Adam Elonis filiam Chittæam, et Oholibamam filiam Anæ, qui filius a) fuit Sibeonis Chivvæi. 3. Et Basmatham filiam Ismaelis Nebajothi sororem. 4. Ex Ada sustulit Eliphasum, ex Basmatha Reuelem, 5. Ex Oholibama, Jeuschum, Jalamum, Korachum. Qui omnes Esavo nati sunt in terra Cananæa. 6. Ex qua migravit una cum mulieribus suis et liberis et familiâ, cum pecore et gregibus omnibusque opibus, quas in Cananæa acquisiverat, cum se a Jacobo fratre suo separaret. 7. Majores enim erant eorum facultates, quam ut

una

a) Pro בן-צבעון legendum esse בת-צבעון dubio caret.

Non solum propter auctoritatem Cod. Sam. et versionis græcæ et syriacæ, sed etiam propter versum 24, ubi inter filios Sibeonis Ana nominatur, et in versu 29. post ducem Sibeonem vocatur dux Ana. Plura vide apud *Hu- bigantium* et *Michaelem* in Dissertat. de Troglodytis, quæ legitur in Syntagm. Commentt. P. I.

una habitare possent: non poterat terra, in qua peregrinabantur, greges eorum alere. 8. Inhabita-
vit igitur regionem montanam Seiri. Ab illo Esavo
originem deducunt Edomitæ, 9. atque hæc est ejus
genealogia: 10. Nomina filiorum Esavi sunt: Eli-
phafus Adæ et Reuel Basmathæ filius. 11. Elipha-
sus filios habuit sequentes, Temanem, Omarem,
Zephoun, Gathamum et Kenasum. 12. Ex concu-
bina vero Timna sustulit Amalekum. Illi vero sunt
filii Adæ, uxoris Esavi. 13. Reuelis filii erant Na-
chat, Serach, Schama et Missa: qui sunt posterī
Basmathæ uxoris Esavi. 14. Oholibama filia Anæ
filii b) Sibeonis itidem Esavi uxor peperit Jeuschum,
Jalamum et Korachum. — 15. Principes c) ex
Esavo orti, sunt sequentes, et quidem ex Eliphase
ejus primogenito: Teman, Omar, Zepho, Kenas,
16. Korach, Gatham, Amalek: hi terram Edomiti-
cam

b) vid. v. 1. not. a).

c) *Principes* s. *duces* sunt intelligendi de tribubus, in quas
Edomitæ fuerunt distributi. Quemadmodum enim Israe-
litæ suas tribus diviserunt secundum numerum et nomina
progenitorum suorum, quarum tribuum singulae suos prin-
cipes et duces habuerunt: sic quoque Edomitæ ex nume-
ro filiorum Esavi suos principatus s. ducatus diviserunt.
Hinc est quod primo nomina filiorum et nepotum Esavi
leguntur, deinde eadem nomina ab hoc versu repetuntur,
ut nomina principatum s. tribuum.

cam incoluerunt, atque ex Ada originem deducunt. 17. Reuel filius Esavi hos habuit filios principes: Nachatum, Seracham, Schamam, Missam, terram Edomiticam inhabitantes, Basmathæ posteros. 18. Ex Oholibamæ filiis, quæ etiam Esavi uxor fuit, et Anæ filia fuerunt principes, Jeuscha, Jalam, Korach. 19. Hi igitur Esavi, qui Edom dicitur, filii, principes *regionum, quas incolebant*, fuerunt. — 20. Seiri Choritæ, *primi* terræ incolæ, filii fuerunt Lodan, Schobal, Sibeon et Ana, 21. Dischon, Ezer, Dischan: qui etiam illius regionis principes fuerunt. 22. Lodani filii erant Chori et Hemam. Soror Lodani vocabatur Timna. 23. Schobalis filii erant: Alvan, Manachat, Ebal, Schepho et Onam. 24. Sibeonis filii: Aja *d)* et Ana: Hic est ille Ana, qui thermas in deserto invenit, cum asinos Sibeonis patris pasceret. 25. Anæ filius: *e)* Dischon, et filia Oholi-

d) Litera Vau, quæ in textu hebræo legitur ante וַיִּשְׁכֶּנֶת abest in Cod. Samaritano et versionibus omnibus præter utrumque Arabem. Quorum auctoritas tanta non esse videtur, ut suspicio iusta, deesse nomen, oboriatur.

e) In textu quidem legitur formula vulgaris: *hi sunt filii Anæ*, quanquam unus Dischon sequatur. Sed videtur, ut in præcedentibus, ita hoc loco quoque esse servata; neque dissensus antiquiorum interpretum satis probat unum alterumque nomen scribarum errore excidisse. Offenderunt

Oholibama. 26. Ille vero filios habuit: Chemdan, Eschban, Jithran et Ceran. 27. Ezeri filii: Bilhan, Saavan, et Akan. 28. Dischanis filii: Uz et Aran. 29. Hi igitur principes sunt Choritarum: Lodan, Schobal, Sibeon, Ana, 30. Dischon, Ezer, Dischan, diversos principatus constituentes in regione Seir. — 31. Reges Edomitarum, antequam Israe-
litæ reges haberent, 32. fuerunt Bela Beoris filius, sedes regni ejus erat Dinhaba. 33. Bela mortuo, regnavit Jobab Serachi filius Bozrensis. 34. Cui successit Chuscham Themanita, 35. atque huic Hadad Bedadi filius, qui Midianitas in campis Moabiticis clade profligavit: Regia ejus fuit Avith. 36. Post Hadadum Samla regnavit Masrekita. 37. Post Samlam Saulus Rechobothi ad Euphratem natus. 38. Saulo in regno successit Baal Chanan Achboris filius. 39. Quo mortuo regnum capeffivit Hadar, qui Paum sedem regni elegit: uxor ejus fuit Meheta-
beel, filia Matredi quæ Mesahabi filia fuit. — 40. Hi quoque ex Esavi posteris principes fuerunt gentium suarum, sedibus et nominibus diversi: Tim-
na,

fortasse in illa formula, quæ sequentibus contradicere videbatur. Hinc vulgatus interpres vertit: *habuitque filium Dison*. Syrus vero ex filia Oholibama facit filium. *Hi sunt filii Ana, Dischon et Oholibama*. Sed Cod. Sam. Onkelos et Arabs consentiunt in lectione recepta.

na, Alva; Jetheth, 41. Oholibama, Ela, Phinon, 42. Kenas, Teman, Mibzar, 43. Magdiel, Iram. Hi principes omnes terram Edomiticam in diversis tractibus s. provinciis tenebant. Ex Esavo vero Edomitæ originem deducunt.

CAPUT XXXVII

Josephus propter amorem patris in ipsum, et propter famina, quæ futuros ejus honores ominabantur, fratribus suis fit invisus, qui eum in Aegyptum vendunt, patri vero persuadent eum a fera esse disceptum.

1. 2. **S**equitur historia eorum, quæ Jacobo acciderunt, quum in Cananæa habitaret, in qua antea etiam pater ejus fuerat commoratus. Josephus anno ætatis septimo decimo greges pascebat una cum fratribus suis. Sed cum puer adhuc esset, utebatur maxima consuetudine eorum ex fratribus suis, quos pater ex Bilha et Silpa susceperat: et deferebat ad patrem malos rumores, qui subinde de iis spangebantur. 3. Amabat vero Israel Josephum præ cæteris filiis suis omnibus, quod eum fenex genuerat, eumque tunica versicolori donaverat. 4. Quod cum viderent fratres ejus, multo magis eum oderunt, ita ut ne salutare quidem possent. 5. Aliquando somnium viderat. Quod cum eis narraret, odium eorum adversus ipsum magis adhuc excitavit. 6. Tale vero

vero erat somnium illud: 7. manipulos, inquit, colligebamus in agro. Is quem ego feceram, stabat erectus. Sed vestri meum cingebant et venerabantur. 8. Fratres respondebant: Ita rex noster eris, nobisque imperabis? Hinc majori odio eum propter istud somnium persecuti sunt. 9. Deinde iterum somnium vidit, quod fratribus suis his verbis exposuit: videbam in quiete solem et lunam et undecim stellas me venerari. 10. Quod cum non solum fratribus, sed et patri narraret, hic eum objurgabat: quale est, inquit, somnium istud, quod somniasti? Num ego et mater tua et fratres te humi supplices veneremur? 11. Fratres quidem ei multo magis invidebant, pater vero illud somnium alta mente repositum servavit. — 12. Aliquando cum fratres Josephi greges patris sui ad Sichemum pascere: 13. dixit ei pater, velle se eum ad fratres suos mittere. Josephus se paratum esse respondit. 14. Abi igitur, inquit ille, Sichemum et videndum valeant fratres tui et greges, et quid agatur, mihi renuncia. Ita dimissus e valle Hebronis venit Sichemum. 15. Ibi offendit eum aliquis in agro errantem, eumque interrogavit, quem quæreretur? 16. Quæro fratres meos, respondet, noſtine ubi jam pascant? 17. Audivi, inquit ille, cum hinc discederent, eos dicere, se velle Dothanam abire.

Jose-

Josephus igitur eos Dothanam subsecutus ibi quoque fratres suos invenit. 18. Qui cum eum ex longinquo viderent, antequam ad eos venisset, consilia de eo interficiendo inierunt. 19. En, inquebant, fomniatorem! 20. occidamus eum et abjiciamus in cisternam, deinde fingamus eum a feris esse devoratum; tum apparebit, quem eventum habitura sint ejus somnia. 21. Quæ cum Ruben audiret, studuit conservare Josephum, et fratres a nece patranda est dehortatus. 22. Sed suavit, ut eum vivum dederent in cisternam, quæ in solitudine esset. Quod eo consilio fecit, ut eum manibus eorum ereptum redderet patri suo. 23. Igitur cum Josephus ad fratres suos venisset, eum, detracta tunica versicolori, qua indutus erat, 24. demiserunt in cisternam illam aqua vacuum. 25. Cum cœnarent, videbant agmen Ismaelitarum, qui ex Gileaditide venientes cum camelis styrace, resina lentiscina et ladano onustis Aegyptum petebant. 26. Tum Juda fratribus suis inquit, quid proderit nobis fratrem interficere, et deinde necem istam celare? 27. Vendamus eum potius Ismaelitis, et sic abstinemus a cæde in fratre commissa. Probarunt hoc Judæ consilium omnes. 28. Et cum mercatores illi Midianitici præterirent, Josephum e cisterna extractum eis vendiderunt viginti siclis argenteis, qui eum secum in Aegyptum abdu-

abduxerunt. — 29. Deinde cum Ruben Josephum in ista cisterna non invenisset, scissis vestibus 30. venit ad fratres, dixitque, puer est occisus, quo me vertam nescio. 31. Illi vero mactarunt hœdum et tunicam Josephi sanguine cruentarunt. 32. Deinde eam ad patrem miserunt, ut videret, num hæc tunica, quam invenissent, sit tunica filii sui, nec ne. 33. Jacobus statim eam agnovit: Est, inquit, tunica filii mei, quem fera bestia devoravit, laceratus est Josephus! 34. Suas deinde vestes scidit et vestitu lugubri indutus diu luxit filium suum. 35. Et quanquam ad eum consolandum omnes ejus filii et filiae venirent, noluit tamen consolationem admittere: Brevi, discitabat, descendam præ mœrore ad inferos ad filium meum. Sic luxit eum pater! 36. Midianitæ vendiderunt Josephum in Aegypto Potifari aulico Pharaonis satellitum principi.

C A P U T XXXVIII

Juda matrimonium et tres filii. Ejus incestus cum nuru sua, quæ gemellos parit.

1. **A**liquando a) Juda se separaverat a fratribus suis,

a) בעת ההיא *Illo tempore.* At enim vero quæ in hoc capite narrantur, eodem tempore, quo Josephus venditus est, facta esse non possunt. Quod ex annorum computatione

fuis, et tentoria sua versus austrum tendens ^{b)} vicinum habuit virum Adullamiticum, nomine Chiramum.

2. Ibi vidit filiam Cananitæ, cui nomen erat Schua, quam in matrimonium duxit. 3. Peperit ea filium,

quem Erum vocavit. 4. Alter ejus filius Onan, 5. et tertius Schela nominabatur. Commorabatur vero Ju-

da, cum hic ei nasceretur, Chesibæ. — 6. Primogenito suo filio Ero uxorem dedit Thamarem.

7. Sed

tionem facile potest doceri. Nam ab eo tempore, quo Josephus in Aegyptum pervenit, usque ad demigrationem Jacobi cum familia sua in Aegyptum non plures anni præterierunt, quam tres et viginti. Quod temporis intervallum nimis breve est, quam ut Juda tres filios gignere, eos in matrimonium dare, atque ex nuru sua iterum duos filios tollere potuisset, quorum alter, cum Aegyptum ingrederentur, etiam duos filios habebat. Cap. 46, 8. 12. — Igitur hæc historia sine dubio referenda est ad primos annos reditus Jacobi ex Mesopotamia, de quo Cap. 33, 17.

בַּעַת הָרִיָּא vero late dicitur de omni tempore vel præterito vel sequenti, ut Græcorum *τότε* in Nov. Test. cf. *Clericus* in Comment. ad h. l. — *Astrucius* in Conjectures sur la Genèse p. 388. difficultatem ex hypothesi sua ita solvit, ut dicat hanc historiam pertinere ad fragmentum, quod B vocat, et jungendum esse cum Cap. 33, 17. Cui pericopæ ex aliis fragmentis inserta sint Capp. 34. 35. 36. 37.

^{b)} hebr. יֵרֵד *descendit*, h. e. versus austrum profectus est. Adullam enim in valle Judæ sita erat.

7. Sed cum ille Jovæ minus probaretur, præmatura morte eum fustulit. 8. Juda igitur jussit Onani, ut ex jure consanguinitatis cum fratris uxore congregaretur c), ejusque nomen in filio fervaret. 9. Onan vero, quod sciebat liberos non futuros esse suos, concubitum cum ea, profusione feminis fecit infructuosum. 10. Quod Deo adeo displicuit, ut et hunc præmatura morte puniret. 11. Tum Juda Thamarem nurum suam jussit viduam manere apud parentes suos, donec Sela filius ejus natu minimus adolevisset: cavere enim volebat, ne et hic ante tempus moreretur. Rediit igitur Thamar ad parentes. — 12. Post tempus bene longum mortua est uxor Judæ, filia Schuæ. Quam cum pro more luxisset, profectus est cum Chiramo amico suo Adullamita Thimnam ad pecustondendum. 13. Quod cum Thamari nuntiatum esset, 14. depositis viduitatis vestimentis et sumto peplo quo se obvolvit, confedit ad portam urbis Enajim in via qua Thimnam itur. Sciebat enim Schelam adolevisse, neque tamen se ei in matrimonium datam esse. 15. Juda cum eam videret, scortum esse existimavit, quod facie erat obvoluta:

c) De hac lege optime egit Ill. *Michaelis* in Jure Mos. P. II. p. 186. seqq. Ex hoc loco apparet legem hanc fuisse antiquissimam inter Orientales, et Mosen ejus rigorem tantum mitigasse. Deut. XXV.

voluta: 16. defleat ad eam de via petitque, ut ipsi sui copiam faceret: ignorabat enim nurum suam esse. Illa, quid mihi dabis? inquit. 17. Mittam tibi, respondet hic, hoedum. Tum illa, si mihi pignus dabis, donec *hoedum* miseris. 18. Quale vero pignus, inquit ille, vis ut tibi dem? sigillum, respondet, cum filo *de quo pendet*, d) et baculum, quem manu tenes. Quæ cum dedisset, iniit eam gravidamque fecit. 19. Illa vero peplo deposito induit vestes quibus antea usus erat. 20. Juda vero misit hoedum per amicum suum Adullamitam, ut mulier ei pignus redderet. 21. Quam cum non inveniret, interrogat incolas illius loci, ubinam sit meretrix, quæ in via ad Enajim sedisset. Verum illi negant meretricem ibi fuisse. 22. Reversus igitur ad Judam ei renunciavit, non inventam esse a se meretricem istam, atque adeo homines illius loci negare, fuisse ibi meretricem. 23. Respondet Juda: sibi habeat *illa* quæ dedi, neque amplius de ea quæremus, ne aliis ludibrio simus: misi hoedum et tu eam non invenisti. — 24. Tribus circiter mensibus post nuntiatur Judæ, Thamarem nurum

d) Solent nempe familiarum principes sub veste superiore sigillum in loculo et in filo munitum gestare. vid. *Paulsen von der Regierung der Morgenländer* p. 307.

nurum suam ex scortatione gravidam esse. Tum Juda eam educi jubet et igne comburi. 25. Illa vero, cum jam ad supplicium duceretur, mittit ad focerum: se a viro, cujus hæc essent, gravidam factam esse, recognosceret cujus hic sit annulus et filium et baculus. 26. Juda statim agnovit *sua* et confessus est illam non tam quam se ipsum in culpa esse, quod filium suum Schelam ei non in matrimonium dederit. Postea vero non amplius cum ea est congressus. 27. In ipso partu enixa est gemellos. 28. Alterius manus obstetrix alligavit filum coccineum, quod eum existimabat primum esse proditum. 29. Sed manu reducta frater ejus prodiiit. Tum obstetrix dixit: quanta vi erupisti: tua est hæc culpa. Hinc nomen Pherez accepit. 30. Deinde frater ejus prodiiit cum filo coccineo, qui Serachus dictus est.

CAPUT XXXIX

Josephus in Aegypto Potifari venditur, cujus favorem sibi conciliat. Ab uxore ejus tentatur ad concubitum, sed frustra. Propterea falso a muliere accusatur et in carcerem conjicitur. Verum etiam ibi favorem inspectoris experitur.

1. **J**osephum in Aegyptum deductum ab Ismaelitis emit Potifar aulicus Pharaonis, satellitum princeps Aegyptius. 2. Cujus in ædibus cum esset, Jova ei inprimis

inprimis favit, omnibusque conatibus ejus felicissimos largitus est successus. 3. Quod cum dominus ejus animadverteret, 4. eum et ipse tantopere amare incepit, ut ejus ministerio uteretur, domui suæ præficeret, et omnia ejus fidei committeret. 5. Ex quo tempore Jovæ multo magis res Aegyptii fortunavit, ut in omnibus, domi forisque, favor et benevolentia Jovæ conspicua esset. 6. Hinc factum est ut Potifar omnia Josephō committeret, nec ullius rei rationem ab eo repeteret, nisi victus sui. a) — Erat autem Josephus facie et forma admodum pulcra. 7. Quæ causa fuit, ut non ita multo post uxor Potifar's amore Josephi capta eum ad concubitum sollicitaret. 8. Sed ille renuens, vides, inquit, herum meum nullius rei, quæ apud ipsum agatur, curam gerere, atque omnia fidei meæ commisisse. 9. Non est in hac domo, qui mihi præferatur, nec ulla re mihi interdixit, nisi te una, quæ quidem sis ejus uxor; et quomodo ego tam gravi scelere Deum offendam? 10. Cum vero quotidie ejusmodi sermonibus eum sollicitaret, nec tamen ille in concubitum aut congressum cum ea consentiret,

11. ac-

a) Quoniam Aegyptiorum victus diversus erat ab Hebræorum victu, Cap. 43, 32. Potifar tantum victus sui curam gessit, neque eum, uti reliqua, voluntati Josephi permisit.

11. accidit ut negotiorum causa aliquando in gynæceum veniret, cum nemo de aliis domesticis ibi esset. 12. Tum illa veste superiore eum tenuit et ut secum concumberet, petiit. Ille vero relicta veste aufugit. 13. Mulier cum videret eum vestem reliquisse et fugisse: 14. convocavit domesticos, eisque quid accidisset hunc in modum narravit: Videte, hominem Hebræum ad nos introduxit, ut nos vitaret. Veniebat ille volebatque me comprimere. Sed cum quantum possem clamarem, 15. ille clamore perterritus vestem mihi reliquit et fuga se proripuit. 16. Quam vestem servabat, usque dum herus ejus domum venisset. 17. Cui eodem modo rem narravit: Servus iste Hebræus, quem in domum recepisti, voluit me vitare. 18. Cum vero ego clamorem tollerem, relicta veste foras aufugit. 19. Herus his mulieris suæ dictis ira commotus, 20. jussit Josephum in carcerem *b)* conjici, in quo captivi

b) De originatione vocabuli סֵדֶר quod tantum h. l. et sequenti capite v. 3. 4. legitur, quærunt lexicographi. Carcerem intelligi contextus docet, atque ipsius vocis, quæ addita est, explicatio. — Sed linguæ cognatæ varias offerunt voces, cum quibus hebræa conferri potest. Dicam tantum de una, quam *Simonis* in Lexico suo posuit: nimirum vocem Syriacam סְחֶרְתָּא contulit, quæ *turrem* sen

captivi régis servabantur. 21. Verum etiam ibi Jovæ favorem expertus est. Etenim conciliabat ei favorem et benevolentiam præfecti carceris. 22. Ita ut hic ei curam omnium reliquorum captivorum mandaret, et omnia per eum administraret. 23. Nihil eorum, quæ ei commisisset, amplius curabat præfectus carceris, quod Jova Josepho aderat, omnesque ejus conatus prosperabat.

CAPUT XL

Josephus duobus regis Pharaonis aulicis in carcerem conjectis somnia interpretatur.

Post hæc accidit, ut princeps pincernarum et princeps pistorum regis Aegypti eum admisso scelere offenderent, 2. propter quod Pharaon his duobus aulicis suis iratus factus 3. jussit ut in carcerem conjicerentur,

M 3

tur,

seu *arcem* significat. *Michaelis* in Biblioth. Or. IX. p. 203. suspicatur vocabulum hebraicum fortasse cum Chet scribendum esse, ut sic huic syriaco prorsus respondeat; cujus conjecturæ pretium *Kennicotii* collatio Codd. debeat definire. Quam cum inspicerem, inveni utique codicem citari 244, in quo versu 20. scriptum extet vocabulum dubium per Chet; sed semel tantum in illo loco. In reliquis ubi repetitum est, hæc lectio non invenitur. Igitur in illo loco scribæ error est, qui ob literarum similitudinem facile potuit committi.

tur, qui esset in ædibus principis satellitum, in quibus Iosephus captivus tenebatur. 4. Quorum curam ille quoque Iosepho commisit. Ibi cum per annum fuissent, 5. uterque cum pincernarum, tum pistorum princeps una nocte somniarunt, sed diversæ sententiæ somnia. 6. Mane cum ad eos Iosephus venisset, tristesque vidisset, 7. interrogabat eos, quid tristes essent. 8. Illi respondebant se somnia vidisse et neminem esse qui ea explicaret. Dei quidem est, regerebat Iosephus, somnia interpretari. Sed narretè mihi *somnia vestra*. 9. Tum pincernarum princeps somnium suum his verbis Iosepho narravit: Visus sum mihi videre in somno vitem, 10. in qua tres essent palmites. Mox gemmas videbatur protrudere, florere, et uvæ maturescere. 11. Ego vero Pharaonis poculum manu tenebam. In quo cum succum illarum uvarum aqua temperassem a), illud ei tradebam. 12. Explicatio somnii tui, inquiebat

Jo-

a) **וַיִּשְׁכַּח** tantum h. l. per Sin, alias per Schin significat *jugulare, mactare*. Quæ notio cum h. l. parum apta videretur, interpretes antiquiores omnes et complures ex recentioribus per *exprimere* verterunt. Sed *Schultensius* in *Animadv. philol.* ad h. l. negavit ex ulla linguarum cognatarum posse hanc significationem probari; phrasin vero tritissimam esse docuit apud Orientales, *jugulare vinum*, pro *miscere*. Digna est illa observatio quæ tota legatur.

Josephus, est hæc: tres palmites significant totidem dies: 13. Quibus exactis Pharaon te arcesset et muneri tuo iterum præficiet, ita ut ei poculum sicuti antea porrigas. 14. Memineris mei cum bene tibi erit, atque id beneficii mihi tribue, ut mei mentionem facias apud regem, et dimissionem ex hac domo procures. 15. Raptus enim sum ex Ebræorum regione, neque hic quicquam commisi quod carcere dignum esset. — 16. Pistorum præfectus cum videret fausta prædixisse Josephum, dicit ei: Ego vero videbar mihi in capite ferre tria canistra perforata s. reticulata. 17. In quorum summo varii generis cibi pistorii erant pro Pharaone, quos volucres comedebant ex illo canistro in capite meo. 18. Respondet Josephus: hæc est somnii interpretatio: tria canistra sunt tres dies; 19. quibus exactis jussu Pharaonis e patibulo suspenderis, tum vero pascuntur volucres carne tua. 20. Tertio die post, qui dies natalis erat Pharaonis, hic convivium paraverat amicis suis, quo et principem pincernarum et pistorum præfectum arcessi jussit. 21. Illum quidem muneri suo iterum præfecit, ut poculum ipsi porrigeret. 22. Illum vero suspendi jussit, quemadmodum Josephus ei prædixerat. 23. Pincernarum autem præfectus immemor fuit Josephi.

CAPVT XLI

Josephus Pharaonis somnium interpretatur et sententiam suam addit, qua ratione fami per septem annos duraturæ prospici possit. Quæ cum regi valde probaretur, ipse huic rei curandæ a rege præficitur.

Biennio post Pharaon in somnio videbatur sibi stare ad Nilum, 2. ex quo ascenderent septem vaccae magnæ et pingues, quæ pascere in carecto. 3. Deinde videbantur ascendere ex eodem Nilo aliæ septem minutæ et tenues; quæ, cum ad illas in ripa Nili constitissent, 4. eas devorabant. Hic Pharaon e somno excitatus est. 5. Sed iterum somnians, videbatur sibi videre septem spicas ex uno calamo crescere plenas et magnas. 6. Mox alias septem tenues et euro adustas post illas, 7. quæ deglutirent septem illas plenas et magnas. Tum iterum Pharaon expergefactus intelligebat se somniasse. — 8. Mane animo vehementer commotus iussit convocari omnes Aegypti hariolos et sapientes; quibus somnia sua enarravit. Sed nullus eorum poterat ea interpretari. 9. Tum summus pincerna Pharaonem hunc in modum alloquitur. Recordor jam criminis a me olim commissi. 10. Cum Pharaon mihi et coquorum principi irasceretur, nosque in carcerem conjecisset apud magistrum satellitum: 11. nos una eademque nocte

nocte somnia habuimus diversa. 12. Erat autem nobiscum ibi servus principis satellitum natione hebræus: huic narravimus somnia nostra, atque ille ea nobis est interpretatus. 13. Cui ejus interpretationi respondit etiam eventus: ego enim muneri meo restitutus sum, ille vero est suspensus. 14. Tum Pharao Josephum arcessi jussit: qui sine mora e carcere eductus tonsa barba et vestitu mutato ad regem venit. 15. Qui eum sic alloquitur: Somnia vidi, quæ nemo potest explicare. Ego vero audi vi te hujus artis esse peritissimam. 16. Josephus vero negavit sibi hanc inesse facultatem, interim sese vehementer optare, ut Deus ei salutaria indicet. 17. Videbar mihi, inquit Pharao, in somnio stare ad ripam Nili. 18. Ex quo ascendebant septem vaccæ pingues et formosæ, quæ in carecto pascebant. 19. Post has videbantur ascendere septem aliæ adeo macilentæ et deformes, ut similes nunquam viderim in Aegypto; 20. hæ devorabant septem illas priores pingues: 21. atque tamen illis devoratis pristinam suam deformitatem retinebant. Tum expergefactus sum. 22. Sed iterum somno oppressus, videbar mihi videre septem spicas eodem in culmo crescentes plenas et magnas, 23. post quas succrescebant septem aliæ jejunæ, graciles, euro adustæ, 24. quæ videbantur deglutire septem

illas priores bonas. Enarravi hæc somnia hariolis; sed non possunt mihi explicare. — 25. Tum Josephus Pharaoni respondet: somnia hæc unum idemque significant: Deus Pharaonem certiores facit eorum, quæ post sunt eventura. 26. Septem vaccae bonæ significant totidem annos; similiter septem spicæ bonæ totidem annos notant: utriusque somnii unus idemque sensus est. 27. Etiam septem vaccae tenues et deformes, quæ post priores ascenderunt, septem annos notant, ut et septem spicæ graciles; euro adustæ. Fames septem annorum est futura: 28. Hoc igitur est, quod jam Pharaoni dixi. Deus Pharaoni indicat, quid factururus sit. 29. Nimirum venient septem anni inprimis fertiles per universam Aegyptum. 30. Quos excipient septem alii tantæ sterilitatis, ut memoria illius ubertatis plane pereat. Vehementer admodum fames terram affliget. 31. Ex illa abundantia nihil restabit, fame posthac orta, quæ inprimis gravis est futura. 32. Repetita autem sunt hæc somnia duabus vicibus, quod Deus hæc sit certo atque brevi factururus. 33. Jam igitur circumspiciat Pharaon virum sapientem et prudentem, quem Aegypto præficiat. 34. Præterea deleget curatores, qui septem illis abundantiae annis quintam frumenti partem in tota Aegypto accipiant, 35. atque hanc fertilium illorum annorum annonam congestam reponant

ponant et servant in oppidis ad rationes regis, 36. ut septem illis sterilitatis annis Aegypti incolæ habeant unde vivant, neque fame pereant. 37. Quod *Josephi* consilium Pharaon et amici ejus vehementer probabant, 38. Ille igitur negabat, quenquam existere posse, qui tanta sapientia præditus sit, 39. atque ad Josephum conversus eum sic alloquitur: quia Deus tibi ista omnia manifestavit, parem sapientia et prudentia non habes. 40. Tu præeris palatio meo, omnes tibi parebunt, tantum regiam dignitatem mihi servo. 41. Atque sic te, inquiebat Pharaon, præficio toti Aegypto. 42. Simul annulum detractum ejus digito indidit. Vestibus byssinis *a)* indui et torquæ aurea ornari jussit, 43. et imponi currui suo secundario et proclamari ante eum: Abrech. *b)*

Et

a) *Forsterus* in libro eruditissimo de *byssu antiquorum* (Londini 1776. 8.) probavit p. 46. שֵׁשׁ non linum esse, sed *gossypium arboreum*, vocemque esse Aegyptiacam. cf. *Faber* ad *Harmarum* P. II. p. 380. seqq.

b) *Fablonskius* ab Ill. *Michaele* per literas super hac voce consultus vocem אֲכֶרֶךְ explicavit (Biblioth. Or. IX. p. 204.) ex sententia *La Crozii*, qui voces esse Aegyptiacas dixerit OTBE PEX, per: *inclinate contra*. Sed mirum est, laudatum modo *Forsterum* (l. c. p. III.) qui ignoravit *Fablonskium* super his vocibus Aegyptiacis sententiam dixisse, ex eadem lingua longe aliter hanc vocem explicasse.

Ni-

Et sic eum præfecit e) toti Aegypto. 44. Porro Pharaos Josepho dixit: Ego sum Pharaos et sine tua voluntate nemo ne manum quidem aut pedem movere debet in tota Aegypto. 45. Imposuit deinde ei nomen Zaphnath Pahneach, d) deditque

Nimirum *Haprechek* h. e. a rege cinctus vel vestitus. Quam originationem probat ex eo, quod in antecedentibus narratum sit, Josephum veste byssina indutum, annulo regio et torquæ aurea ornatum, curru præterea regio vectum esse: insuper igitur ante eum proclamatum esse: *en hominem regis vestibus cinctum!*

e) Pro וְנָתַן Cod. Sam. habet וְנָתַן in præterito. Potest lectio recepta defendi ex idiotismo, quo verbum finitum cum infinitivo constructum sæpe solet omitti (vid. *Glassius* p. 290.). Plene hæc constructio extat Num. 21, 2. וְנָתַן תִּיתֵן. Nolo tamen contradicere, si quis illam lectionem sequi malit, pro qua etiam *Kennicottius* octo Codices citavit.

d) Iterum valde dissentiunt *Jablonskius* et *Forsterus* circa originem hujus nominis. Ille quidem explicat l. c. per *salvatores mundi* ex lectione harum vocum in versione Græca: *Σωτηραπανήχ*. Hic vero has voces legit: *Sabe-nouti pa-ench*, h. e. sapiens divinus spiritus æterni. Quam explicationem iterum valde probabilem reddit, quod rex Josephum propter consilii sui quod dederat prudentiam virum vocavit spiritu divino præditum, a quo sine dubio hæc omnia edoctus sit etc. — Aliorum conjecturas super his vocibus qui nosse cupit, evolvat *Pfeifferum* in dubiis vexatis et *Montefalconium* in Hexaplis de vers. græcis.

que ei in matrimonium filiam Potifari sacerdotis Heliopolitani. 46. Annum agebat trigessimus Josephus, cum a Pharaone Aegypti rege praefectus terrae constitueretur. Quod cum factum esset, iter suscepit per totam Aegyptum. — 47. Per septem igitur annos insignis fuit terrae fertilitas. 48. Quibus Josephus omnes fruges coegit in horrea oppidorum, in quae omnes agrorum proventus cujusvis oppidi reposuit. 49. Et coacervavit tantam frumenti copiam, ut numerari non posset. — 50. Antequam vero anni isti steriles venirent, sustulit Josephus ex Asnate filia Potifari sacerdotis Heliopolitani duos filios. 51. Primogenitum vocavit Manassen, quod ei Deus omnis calamitatis atque adeo paternae domus oblivionem attulisset. 52. Alterum filium ei natum vocavit Ephraimum: sobolem mihi dedit Deus, inquiebat, in terra, in qua tot mala perpessus sum. — 53. Exactis septem annis fertilitatis in terra Aegyptiaca, 54. sequebantur septem anni steriles, quemadmodum Josephus praedixerat: Tum vero omnes aliae regiones fame premebantur, sed in Aegypto cibus suppetebat. 55. Cum vero etiam Aegyptii fame laborare inciperent, victum a Pharaone flagitarunt. Hic vero eos ad Josephum ablegavit, cujus voluntati morem gererent. 56. Fame vero per totam terram ingravescente aperuit Josephus horrea,

vendiditque Aegyptiis, 57. omnibusque aliis qui in Aegyptum veniebant ad commeatum ab eo emendum. Fames enim omnes illas regiones vehementer affligebat.

CAPVT XLII

Jacobus mittit filios suos in Aegyptum emendæ annonæ causa, præter Benjaminum, quem domi retinet. Josephus, qui eos statim agnoscit, durius cum eis loquitur, simulatque eos sibi suspectos videri. Post tres dies eos dimittit, sed retinet Simeonem, donec natu minimum, de quo ei dixerant, secum in Aegyptum adducerent. Quod cum patri suo narrent, hic negat se Benjaminum cum eis esse missurum.

Jacobus vero cum cognovisset, annonam in Aegypto venalem esse, dixit filiis suis: quid cunctamini? 2. Audio in Aegypto vendi frumenta: proficiscimini igitur eo et emite nobis, ne pereamus. 3. Igitur decem Josephi fratres profecti sunt in Aegyptum, ut emerent frumentum. 4. Benjaminum vero, fratrem Josephi germanum, noluit Jacobus una cum illis mittere, veritus, ne quid ei adversi accideret. 5. Cum in Aegyptum venissent una cum aliis (fames enim valde Cananæam affligebat) 6. adibant Josephum terræ præfectum, qui frumenta omnibus vendebat, eumque proni venerabantur. 7. Josephus statim agnovit fratres suos, sed alienum se simu-

simulans fevere eos est allocutus. Interrogabat, unde venirent? illi respondebant: e terra Cananæa ad emendam annonam. 8. Simul Iosephus, qui quidem fratres suos agnoverat, hi vero non item eum, 9. recordatus est somniorum suorum, vos exploratores estis, inquit, ad exploranda loca minus munita venistis. 10. Illi vicissim, pace tua, domine, ad frumentum emendum venimus: 11. Nos omnes unius patris filii sumus, homines probi, nequaquam exploratores. 12. Minime vero, regeffit Iosephus, vos venistis ad loca terræ minus firma exploranda. 13. Tum illi: duodecim fratres sumus hominis cujusdam in Cananæa. Natu minimus domi est apud patrem nostrum, et alter mortuus est. 14. Id ipsum vero est, respondit Iosephus, quod mihi probabile facit vox exploratores esse. 15. Per vitam Pharaonis juro (sic enim probabimini) vos hinc non dimissum iri nisi frater vester natu minimus huc venerit. 16. Mittite unum e vobis qui fratrem vestrum arceffat; vos vero vincti remanebitis, donec dictorum vestrorum fides constet et explorata sit. Sin minus, vos, ita Pharao vivat, exploratores estis. 17. Tum eos ad tres dies in carcere iussit fervari. 18. Tercio die dicit eis: Si vita vestra vobis curæ est, hoc facite, Deum enim veneror. 19. Si vos homines probi estis, unus vestrum in carcere remaneat, vos
reli-

reliqui domum deferre annonam, qua fami familiarum vestrarum succurratis. 20. Et fratrem vestrum natu minimum ad me adducite. Sic fides habebitur orationi vestræ, et vos salvi evadetis. Illi conditionem acceperunt. 21. Tum alter alteri dicebat: nostra culpa, quam in fratre nostro contraximus, nobis hæc mala eveniunt, quod quanquam animi sui angorem videremus, tamen precibus ejus locum non dederimus. 22. Nonne vos hortabar, addebat Ruben, ut ne peccatum committeretis in puero? Sed nolulistis audire, jam cædis in eum commissæ poena exigitur. 23. Nesciebant vero Josephum eos intelligere, quod interprete ad eos utebatur. 24. Lacrimis propterea abstinere non poterat, sed discessit paullulum, mox reversus iterum cum eis locutus est, atque Simeonem in eorum conspectu ligari iussit. 25. Præterea mandavit, ut frumenta eis darentur, et ut cuique in sacco suo pecunia restitueretur, præterea quoque viaticum daretur. Quæ cum facta essent, 26. illi impositis faccis asinis suis profecti sunt. 27. Unus eorum cum saccum aperuisset, ut pabulum daret jumento in diversorio, invenit pecuniam in ore sacci sui. 28. Tum ille fratribus suis dixit: reddita mihi est pecunia mea, cum saccum aperirem, eam inveni. Illi vero propterea valde perturbati et territi sunt, de divino hac in re consilio

filio incerti. — 29. Cum deinde ad Jacobum patrem suum in Cananæam rediissent, narrarunt ei omnia quæ sibi evenissent. 30. Terræ præfectus, in-
quiebant, dure admodum nobiscum egit, habuitque nos pro exploratoribus. 31. Respondimus nos esse homines probos, minime vero exploratores, 32. duodecim fratres unius patris; undecimum mortuum esse et natu minimum domi remansisse apud patrem in Cananæa. 33. Ad hæc ille respondit: Ex eo cognoscam, num homines probi sitis: unus vestrum oblidis loco remaneat, vos reliqui potestis commeatum vestris deferre. 34. Deinde vero fratrem vestrum natu minimum huc adducite. Sic enim intelligam vos non esse exploratores, sed viros bonos; tum quoque reddam vobis fratrem vestrum et vos poteritis in terra negotiari. 35. Cum deinde saccos evacuarent, quisque invenit loculum pecuniæ in sacco suo; qua de re cum ipsi, tum pater eorum non levi timore perculsi sunt. 36. Hic vero dixit: vos me orbatis liberis meis. Iosephus periit, cum Simeone actum est, Benjamin vultis abducere. Mihi vero omnia sunt sustinenda. 37. Ad hæc Ruben respondit: ni ego tibi eum reddidero, utrosque meos filios necabis. Committe eum curæ meæ, ego eum tibi restituiam. 38. Verum ille: non vobiscum proficiscetur filius meus, inquit, hic solus superstes est

fratre ejus mortuo. Si vel huic in itinere aliquid adversi acciderit, ego jam senex præ dolore moreretur vestra culpa.

CAPVT XLIII

Jacobus filios suos iterum in Aegyptum mittit. Concedit eis quoque, ut Benjaminum secum eo deducant.

Josephus eos admodum benigne excipit.

1. **F**ames vero indies ingravescibat in his regionibus. 2. Cum igitur consumsissent frumentum, quod ex Aegypto asportarant, hortatus est eos pater, ut eo ad emendam annonam reverterentur. 3. Sed Juda ostendebat, virum illum *terræ* præfectum affirmasse, ipsos in ejus conspectum non esse venturos, nisi secum haberent fratrem suum *natu minimum*. 4. Si igitur vellet eum secum mittere, sese paratos esse ad iter ingrediendum et ad emendam annonam. 5. Sin minus, se non posse proficisci propter rationem modo allatam. 6. Tum Israel eos reprehendit, quod se in hanc molestiam conjecissent, atque ei indicassent sese insuper habere fratrem. 7. Ad hæc illi: homo de nobis et de nostro genere interrogabat, num pater noster adhuc viveret? num fratrem haberemus? Igitur respondimus ad ea quæ quærebat. Num poteramus prævidere eum jussurum esse

esse, ut fratrem nostrum adduceremus? 8. Tum Juda inquit: Mitte quæso puerum mecum, ut iter suscipere possimus, ne nos omnes, tu et liberi nostri tandem fame pereamus. 9. Ego sponsor pro eo esse volo, a me eum debes repetere, nisi eum reduxero tibi que reddidero, ego per omnem vitam culpæ commissæ reus videri volo. 10. Immo nisi cunctatio hæc intercessisset, bis jam essemus reversi. 11. Ad hæc Israel pater eorum respondet: si ita est, agite igitur, sumite vobiscum de fructibus terræ nobilissimis munus viro illi: aliquantum resinæ et mellis *a)*, styracem, *b)* laudanum, pistacea, et amygdala. 12. Pecuniam etiam duplicem adferte. Nempe pecuniam quæ vobis reddita fuit in faccis vestris, for-

a) Num sub דבש *melle* h. l. mel apum, an mel ex uvis passis, an ex dactylis palmarum intelligendum sit, disputatum est a viris doctis. *Celsus* quidem in Hierob. P. II. p. 462. auctor est, *Dibs* ex dactylis palmarum confectum in magno pretio olim fuisse et adhuc esse. Item *Sham* p. 128. vers. germ. cf. *Harmarus* in Observatt. Orient. P. I. p. 192.

b) נכאת non *aromata* esse in genere, sed *styracem*, ex sententia *Celsi* P. I. p. 548. ita probatum est a *Bocharto* in Hieroz. P. II. Lib. IV. Cap. XII. ut non possit de eo amplius dubitari.

fortasse error est commissus. 13. Et sic sumite fratrem vestrum vobiscum, atque ad virum illum proficiscimini. 14. Deus vero summus gratiam ejus vobis conciliet, ut dimittat vos, et alterum fratrem vestrum et Benjaminum, ego vero, uti haftenus, liberis meis privatus vivam c) — 15. Illi igitur cum muneribus et duplici pecunia et Benjamin fratre suo profecti sunt in Aegyptum. Ibi cum ad Iosephum admissi essent, 16. atque hic inter eos Benjaminum videret, jussit dispensatori suo, ut homines istos domum deduceret, et convivium pararet, quod secum cibum essent ad meridiem capturi. 17. Hic mandata Iosephi exsequitur atque eos domum Iosephi deducit. 18. Qua re homines perterriti d) arbi-

c) Verba textus כֹּאֲשֶׁר שְׁבַלְתִּי שְׁבַלְתִּי varie explicantur ab interpretibus. Quam in versione posui explicationem (*Munsteri* et aliorum) non solum admittunt verba hebraea, sed sensum etiam aptum fundit: quemadmodum haftenus orbatus fui Simeone et Iosepho, sic interea mihi videbor omnibus liberis meis orbatus. Alii vero ex loco huic simillimo non minus apte explicant: Esth. 4, 16. כֹּאֲשֶׁר אֶבְרָתִי אֶבְרָתִי *si me oportet mori, libenter moriar*. Sic Jacobus dixisset: Si necesse sit, me orbari liberis meis, hanc jacturam patienter feram.

d) Mali quid suspicantur fratres Iosephi, cum in domum ejus introducuntur, quod in oriente non moris est venire

arbitrabantur, fieri hoc propter pecuniam quam primo itinere in faccis suis recepissent, ut per calumniam accusati una cum asinis in servitute retinerentur. 19. Igitur accedunt ad dispensatorem, eumque in introitu domus his verbis alloquuntur. 20. Nuper admodum, domine, huc venimus ad frumentum emendum. 21. Cum vero in diverforio faccos nostros aperiremus, invenimus singuli in singulis faccis pecuniæ solutæ summam; hanc jam nobiscum referimus, 22. aliam etiam pecuniam attulimus ad emenda cibaria, nescimus quis illam in faccos nostros reposuerit. 23. Ad hæc dispensator: Bono estote animo, neque timete, Deus vester et Deus patris vestri dedit vobis thesaurum in faccos vestros: ego accepi pecuniam vestram: et tum educit ad eos Simeonem. 24. Paulo post omnes in domum Iosephi introducit, aquam præbet ad pedes lavandos atque asinis eorum pabulum. 25. Interea munus parant, dum Iosephus circa meridiem veniret, noverant enim se ibi cibum esse capturos. 26. Igitur, hic cum venisset, offerunt ei munera suppliciter eum humi venerantes. 27. Ille vero et ipse eos salutatur, et quærit, num pater

N 3

eorum

venire aliquem in interiore domus. Fit hoc tantum in atrio domus hunc in finem adaptato. Hinc sane erat quod fratres Iosephi suspiciosos redderet.

eorum senex, de quo dixissent, viveret et valeret?
 28. Quod cum affirmassent, denuo eum submisere sunt venerati. 29. Cum Benjaminum fratrem suum eadem matre natum conspexisset, estne hic, inquit, frater vester natu minimus, de quo mihi dicebatis? Deus tibi faveat mi fili, addebat. 30. Mox tamen discedebat amore erga fratrem nimis commotus, locum quærebat ubi fleret. Ingrediebatur conclave, ibique lacrimis indulgebat. 31. Deinde abluta facie redibat, atque animo sumto iussit cibum apponi. 32. Apponebatur autem Iosepho separatim, nec non ejus fratribus, et Aegyptiis convivis quoque separatim, quoniam Aegyptiis nefas habebatur cœnare cum Hebræis. 33. Collocati vero erant ita, ut natu maximum exciperet natu minor, quod ipsi inter se admirabantur. 34. Portiones ex cibis sibi appositis eis distribuit, ita tamen ut Benjamini portio quintuplo esset major, quam reliquorum omnium. Illi vero ad ebrietatem usque apud eum potarunt.

CAPUT XLIV

Iosephus fratres suos dimittit, sed ex itinere fisco furti crimine revocat. Cujus cum Benjamin convinceretur, hunc in servitute retinere minatur. Hic Juda intercedit pro fratre, seque ejus loco Iosepho offert in servitutem.

1. **D**einde Iosephus iussit dispensatorem implere hominum istorum saccos frumento, quantum quidem
asini

asini eorum portare possent, et pecuniam cuiusque in summis faccis reponere, 2. poculum vero suum argentetum in sacco natu minimi præter pecuniam pro frumento solutam. Quæ cum exsecutus esset sicuti Iosephus præceperat, 3. prima luce dimissi sunt cum asinis suis. 4. Sed cum non longe ab urbe discessissent, iussit Iosephus dispensatorem eos persequi, et ubi eos esset affecutus, his verbis objurgare: cur malum pro bono rependistis? 5. Nonne id ex quo dominus meus bibit? a) hic de eo facile potuit

N 4

divi-

n) Sermones abrupti sunt, quoniam præsupponitur fratres Iosephi facile intellecturos esse, quid sibi velit procurator. Hinc quæ *οι ο*, Vulgatus, Syrus ad ea suppleant, explicandi causa ab eis addita puto, non quæ ex textu exciderint, ei iterum inferenda, uti *Hubigantius* censet. Ita vero habent *οι ο*. *Ἰνατί ἐκλάβετε μοῦ τὸ κόνδυ τὸ ἀργυρεῖν; οὐ τῷτό ἐστιν ἐν ᾧ πίνει ὁ κύριός μου; αὐτὸς τε δεισιμαῖα δεινίζεται ἐν αὐτῷ.* *Vulgatus*: Scyphus, quem furati estis, ipse est in quo bibit dominus meus, et in quo augurari solet. *Syrus*: et furati estis scyphum ex quo bibit dominus meus, per quem etiam auguratur. — Posterius membrum tum hi, tum recentiorum interpretum nonnulli intelligunt de augurio, ad quod Iosephus hunc scyphum adhibuerit. Hinc *Grozius* et *Clericus*, docte quidem, sed parum apte, de hoc divinationis genere differunt. — Ceterum perquam verisimile est Iosephum dispensatori, si non veram, saltem aliam probabilem causam, indicasse, cur ita cum his hominibus ageret.

divinare. Sane admodum improbe fecistis. 6. Igitur dispensator cum eos esset affecutus egit cum eis quemadmodum iussus erat. 7. Illi vero, quomodo, quæsumus, domine, inquiebant, ista nobis objicis? Absit a nobis ejusmodi facinus. 8. Pecuniam, quam in saccis nostris invenimus, tibi restituimus, quomodo igitur ex ædibus domini tui argentum aut aurum surripuerimus? 9. Apud quem *quod queris* repertum fuerit, is supplicio afficiatur, nos vero servi tui erimus. 10. Respondet dispensator, sit ita: apud quem furtum deprehensum fuerit, is servus mihi erit, vos vero eritis infontes. 11. Et sic illi statim quisque saccum suum deponunt ad terram et aperiunt. 12. Dispensator saccos perquirat, a sacco natu maximi exorsus pergit ad saccum natu minimi et sic invenit poculum in sacco Benjamin. 13. Tum vero omnes vestes scindere, suum quisque asinum denuo onerare et redire in urbem, 14. et ingressi domum Josephi Juda cum fratribus suis procidunt ante eum ad terram. 15. Josephus vero, quod facinus admisistis, inquit, quomodo tandem vobis non in mentem poterat venire, me artis divinandi adeo peritum rem facile esse cogniturum? 16. Ad hæc Juda respondet: quid dicamus domino nostro? quomodo nos defendere audeamus? Deus jam poenas criminum nostrorum deposcit, nos servi tui sumus, non minus atque

que ille apud quem poculum repertum est. 17. Nequaquam, inquit Iosephus, is tantum qui poculum furatus est sit servus meus, vos vero potestis salvi et incolumes ad patrem vestrum redire *b)* — 18. Tum vero ad eum accedit Iuda, atque hunc in modum verba facit: Liceat mihi, domine, pauca apud te

N 5

dice-

b) Quodnam Iosephi consilium fuerit, cum tantam fratribus suis sollicitudinem strueret, non adeo planum est, hinc etiam interpretes in eo divinanda dissentiunt. Vindictæ quidem opprobrium facile abstergi potest. Etenim criminis, cuius eos accusat, non eos ipsos, a quibus offensus erat, reos agit, sed Benjaminum, quem omnium maxime diligebat. Illis libertatem concedit, hunc in servitutem cogere minatur. — Mihi quidem probabile videtur, Iosephi consilium fuisse, ut videret, quomodo affecti essent fratres cum ergo patrem, tum erga Benjaminum. Num in hunc similem foverent invidiam aut obtrectationem, qua sibi olim in domo paterna infesti fuissent. Hoc scire volebat, atque hac occasione fratres animum suum sine dissimulatione prodere poterant atque adeo debebant. Nam nisi patrem suum jam quidem sincere amassent et Benjaminum invidissent, non recusassent eum in Aegypto relinquere, propter crimen, cuius se ipse reum fecisset. — Sed omnia loquuntur nihil antiquæ vitiositatis in eorum animis superesse. Amant patrem, amant Benjaminum, et sic Iosephus certus esse poterat, omnes æque dignos esse suis beneficiis. Ita sentit de hac questione *Hessius* in historia Israelit. P. II. p. 287.

dicere, noli mihi succensere, te ut Pharaonem veneranti. 19. Quærebas ex nobis, domine, num esset nobis pater aut frater. 20. Respondebamus, esse nobis patrem senem et juvenem puerum in ejus senectute natum, qui, fratre mortuo, solus post mortem matris superstes sit, patri perquam carus. 21. Jubebas ut eum ad te deduceremus, quod eum videre velles. 22. Nos quidem negabamus puerum deferere posse patrem, quin hic præ moerore moretur. 23. Sed tu affirmabas, nos ad te admissum non iri, nisi fratrem nostrum natu minimum nobiscum adduceremus. 24. Nos igitur retulimus ad patrem nostrum tuam voluntatem, 25. et cum ille iterum nos ad cibaria emenda proficisci juberet, 26. negavimus nos profecturos, nisi frater noster natu minimus nobiscum esset, quod aliter spes non esset, ut ad te admitteremur. 27. Ad hæc respondit pater noster: nostis ex duobus filiis mihi ex uxore mea natis 28. alterum, cum a me discessisset, a feris esse discerptum, equidem eum non amplius vidi. 29. Jam si hunc alterum quoque a me abduceretis, atque adversi aliquid ei eveniret: ego jam adeo senex vitam meam in summo moerore vestra culpa finirem. 30. Igitur si ad patrem reverteter sine hoc puero, quem ut se ipse amat, 31. morietur; et sic nos causa essemus mortis patris nostri senis, qui
sic

sic in acerbo luctu vitam finiisset. 32. Præterea ego sponendi patri, me velle puerum ad eum reducere, quod ni fecissem, per omnem vitam me ei obnoxium esse futurum. 33. Igitur permitte, Domine, ut ego pro hoc puero tibi seruiam, ipsum vero dimitte cum fratribus suis. 34. Quomodo enim ego redirem ad patrem sine puero? et viderem calamitatem, quæ eum expectat?

CAPVT XLV

Josephus sese fratribus agnoscendum præbet, eosque munerebus onustos ad patrem remittit.

Hic vero Josephus non poterat sese diutius continere, sed præsentibus multis iussit, ut omnes discederent. Igitur nemo aderat, cum se fratribus suis notum faceret. 2. Tum coepit acriter flere, ita ut Aegyptii et aulici Pharaonis audirent. 3. Ego Josephus sum, alloquebatur fratres suos, vivitne adhuc pater meus? Ad hæc ejus verba fratres adeo attoniti erant, ut respondere non possent. 4. Jubet igitur ut propius ad eum accederent. Quod cum fecissent, ego Josephus sum, inquit, frater vester, quem in Aegyptum vendidistis. 5. Nolite vero hac de re solliciti esse, aut quod fecistis ægre ferre, vel nimis improbare. Nam ad salutem vestram Deus me huc ante vos misit. 6. Biennium modo est,

est, ex quo hæ regiones fame adfliguntur. Sequentur adhuc quinque anni, quibus nec arabitur, nec metetur. 7. Igitur Deus me vobis præmisit, ut vos superstites maneatis et mirum in modum fervemini. 8. Igitur vos me huc non misistis, sed Deus, qui me consiliarium dedit Pharaoni et principem domus ejus totiusque Aegypti dominum. 9. Propere igitur redite ad patrem, eique meo nomine dicite: Deus me dominum totius Aegypti constituit, sine mora ad me veni. 10. Terram Gosen inhabitaturus non nimis remotus a me eris, a) tu, filii et nepotes tui, greges tui omnes, et

a) In situ terræ Gosen definiendo dissentiant viri docti.

Plerique quidem hanc terram quærunt in Aegypto inferiori ad orientalem Nili ripam versus sinum Arabicum. Sed *Fablonskius*, qui octo scripsit dissertationes de terra *Gosen*, lectu dignissimas, (conjunctim prodierunt Francofurti ad Viadrum 1736.) eam in Aegypto superiori collocat in Heptanomide s. illa Aegypti parte, quæ inter Thebaidem et Aegyptum inferiorem intermedia est; eandemque esse putat, quæ a scriptoribus græcis νομός Ἡρακλεώτης, a latinis *Nomus Heracleopolites*, vel *præfectura Heracleopolica* appellari solet. Erat enim Nomus Heracleotes insula satis magna, quam Nilus efficit, supra Memphin inter Nomum Arsinoiten et Aphroditopoliten sita, cujus accuratior descriptio ex Geographis, *Cellario* præsertim (in Notitia

et omnia quæ habes. 11. Ibi te sustentabo, ne tu
tūque ad summam paupertatem redigamini, nam
quinque steriles anni adhuc restant. 12. Vos ipsi
et frater meus Benjamin me videtis et auditis me
vobiscum colloqui. 13. Narrate patri, quanta in
dignitate sim in Aegypto, et omnia, quæ vidistis, et
quam celerrime eum huc deducite. 14. Amplexus
deinde est Benjaminum fratrem lacrimans, qui et
vicissim ad collum ejus lacrimabat. 15. Nec non
reliquos fratres omnes plorans osculatus est, et tum
demum ausi sunt fratres cum eo colloqui. — 16.
Rumor vero hic de adventu fratrum Josephi mox
ad Pharaonem et aulicos ejus delatus est, qui et
ipsi hac de re lætabantur. 17. Et Pharao quidem
mandavit Josepho, curaret fratres suos redire in Ca-
nanæam cum jumentis suis large onustis. 18. Ve-
nirent cum patre suo et familiis. Se velle eis as-
signare fertilissimam Aegypti partem, in qua opti-
mis rebus abundarent: 19. Præterea plaustra con-
gereret Josephus, quibus parvulos, mulieres et pa-
trem

titia Orbis antiqui Tom. II. p. 810.) petenda est. Hodie
regio illa ab Arabibus *Fium* appellatur. Hæc *Fablonkius*
l. I. p. 22. Metropolis Aegypti eo tempore, quo Israelitæ
in Aegypto peregrinati sunt, fuit vel Heliopolis s. On vel
Memphis. Hinc Josephus dicit patrem suum non nimis
remotum ab eo esse futurum.

trem suum veherent. 20. Nec ægre ferrent iacturam suppellectilis suæ, rebus enim præstantissimis Aegypti eos ufuros esse. — 21. Fratres Iosephi fecerunt ita, instructi ab eo non solum plaustris ex voluntate Pharaonis, sed etiam viatico. 22. Præterea dedit singulis singulas vestes novas, Benjamin vero trecentos siclos argenteos et quinque vestes. 23. Patri misit decem asinos onustos fructibus Aegypti præstantissimis, et decem asinas frumento, pane, alioque victu onustas, quo pater uteretur in itinere. 24. Atque sic dimisit Iosephus fratres suos addita insuper admonitione, ut ab omni rixa abstererent in itinere. 25. Illi igitur, cum ad Jacobum patrem suum in terram Cananæam rediissent, 26. narrarunt ei Iosephum vivere et dominum esse totius Aegypti: verum ille hoc parum commovebatur, *b)* nam fidem eis non habebat. 27. Cum vero ei narrarent omnia, quæ Iosephus cum eis locutus esset, et videret plaustra quæ ei mitteret, revixit ejus spiritus. 28. Satis est, inquiebat, Iosephus filius meus vivit, ibo et videbo eum antequam moriar.

CAPVT

b) hebr. יפוג לבו. Vulgo quidem vertitur: *animi deliquium passus est*, sc. præ nimia lætitia. Sed hæc sequentibus parum apta sunt בִּי לֹא הֶאֱמִין. Igitur פוג ex significatione syriaca et arabica, *frigere*, verti.

CAPUT XLVI

Jacobus in Aegyptum proficiscitur, divina promissione confirmatus. Recensentur filii ejus et nepotes, qui cum eo in Aegyptum migrarunt. Primus ejus cum Josepho congressus.

- P**rofectus igitur est cum suis Israel, et cum Bersebam venisset, sacra ibi fecit Deo patris sui Isaaci:
2. Tum Deus eum noctu per quietem nomine suo compellavit et his verbis admonuit: 3. Ego sum Deus patris tui, ne dubites proficisci in Aegyptum. Efficiam enim, ut ibi in gentem magnam evadas.
4. Ego tibi adero dum eo descendis, atque idem ego te inde reducam, et Josephus tibi claudet oculos. — 5. Ergo profectus est Jacobus Berseba cum filiis suis, eorum liberis et mulieribus, plaustris, quæ Pharaon ad eum vehendum miserat. 6. Deduxerunt etiam secum pecus suum omnesque opes, quas in Cananæa acquisiverant. 7. Et sic migravit Jacobus in Aegyptum, cum omni sua familia, cum filiis suis et nepotibus, cum filiabus suis et neptibus ex filiis. Omnem omnino stirpem suam eo deduxit: 8. Quorum nomina hæc erant: Primogenitus Ruben, 9. cujus filii erant: Chanoch, Pallu, Chezron et Carmi. 10. Simeonis filii erant: Jemuel, Jamin, Ohad, Jachin, Zochar, et Saulus ex Cananæa natus. 11. Filii Levi, Gerschon, Kehath et Merari.
12. Fi-

12. Filii Judæ: Er, Onan, in Cananæa mortui, Schela, Perez et Serach. Perezus duos habebat filios: Chezronem et Chamulem. 13. Filii Isaschar: Thola et Pua, Jobus ^{a)} et Schimron. 14. Fili Sebulon: Sered, Elon et Jachleel. 15. Hi sunt filii Leæ, quos Jacobo peperit in Mesopotamia cum filia nomine Dina, numero triginta et tres. — 16. Filii Gad erant Ziphjon, Chaggi, Schuni et Ezbon, Eri, Arodi et Areli. 17. Filii Ascher: Jimna, Jischva, Jischvi, Beria, Serach, Achotam. Filii Beriæ: Cher et Malchiel. 18. Hi sunt filii Silpæ, quam Laban Leæ filiæ suæ *ancillam* dederat, ex qua Jacobus hos sedecim filios vidit. — 19. Ex Rahele sustulit Josephum et Benjaminum. 20. Josepho quidem in Aegypto nati sunt Manasses et Ephraim ex Asnathæ, filia Potifari sacerdotis Heliopolitani. 21. Filii Benjamini erant: Bela, Becher, Aschbel, Gera, Naaman, Echi et Rosch, Müppim, Chüppim et Ardu. 22. Qui omnes numero quatuordecim ex Rahele originem habent. 23. Filius Danis Chuschim erat. 24. Naphtali vero Jachzeel, Guni, Jezer et Schillem. 25. Hi sunt filii Bilhæ ancillæ Rahelis, quos Jacobo peperit, numero septem. 26. Omnes omnino ex Jacobo orti præter nurus suas,

a) יִשׁוּב Num. 26, 24. et 1 Paral. 7, 1. vocatur יִשׁוּב. Sic quoque Cod. Sam. et ei é h. l.

suas, qui cum eo in Aegyptum venerunt, erant numero sexaginta sex. 27. Iosepho autem duo filii nati sunt in Aegypto. Summa igitur totius familiae Jacobi in Aegypto fuit capitum septuaginta. — —
 28. *Jacobus vero cum non longe a Gofene abesset*, misit Judam ad Iosephum, *b)* qui eum rogaret, ut Gosenem veniret. Quod cum Iosephus cognovisset, 29. currum parare jubet et obviam profectus est Gosenem patri suo eumque amplexans diu flevit in collo ejus. 30. Ille vero, nunc quidem lubenter moriar, inquit, postquam te vidi, teque adhuc in vivis esse novi. 31. Deinde Iosephus fratribus suis reliquisque indicavit, se jam velle Pharaonem certio-

torem

b) Verba textus להורות לפניו גשנה difficilia sunt. הורה alias semper est *monstrare, docere*. Sed quid est: *ad monstrandum ipsi Gofchenam?* nomen גשן adjectum h. l. habet ה locale. Sensus non est incommodus, quem Onkelos habet לפניו קדמוי לגשן *ut praepareret locum ante se in Gofen*. Sic enim rogaret Jacobus Iosephum, ut locum sibi ab eo destinatum paratum inveniret, in quo cum suis sua tabernacula figere posset. Cod. Sam. habet: להראת *ut appareret coram eo*. Oī δ habent συναντησας αὐτῷ *ut obviam ei veniret*; ex quo conjectat Ill. Michaelis eos legisse לקראת et probat hanc lectionem. In versione sensum lectionis Cod. Sam. et Syri expressi.

tiorem facere de adventu eorum, 32. et quod pastores essent, suosque greges et omnia, quæ haberent, secum ex Cananæa adduxissent. 33. 34. Idem, jubet eos, responderent a Pharaone interrogati, adderentque, hoc vitæ genus cum ipsos semper, tum et majores suos exercuisse: tunc enim ipsis regionem Gosen ad incolendum concessum iri, Aegyptios enim a pastoribus abhorrere.

C A P U T XLVII

Jacobo et familiae ejus conceditur a Pharaone terra Gosen incolenda. Aegyptii fame coacti se suaque omnia vendunt regi. Josephus nova agrorum divisione facta possessoribus in perpetuum tributum quintam frugum perceptarum partem imponit.

1. **J**osephus igitur indicavit Pharaoni, patrem et fratres suos cum gregibus suis et facultatibus omnibus e Cananæa advenisse et consedisse in Gofene, 2. simul de fratribus suis quinque ad regem introduxit. 3. Qui a rege interrogati de vitæ genere, responderunt, se non minus quam majores suos pastores esse, 4. se venisse, ut in *Aegypto* peregrinarentur, nam in Cananæa ipsis propter summam sterilitatem, qua ibi premerentur, non suppetere pascua pro gregibus suis; igitur se rogare, ut sibi concederetur habitare in Gofene. 5. Ostendit Pharaon Josepho, sibi adventum patris et fratrum ejus
non

non displicere. 6. Patere ipsi Aegyptum, assignaret patri et fratribus regionem fertilissimam, considerent in Gofene, et, si putaret, esse inter eos viros peritos, præficeret eos suis gregibus. 7. Deinde introduxit Iosephus etiam Jacobum patrem suum. Qui cum bene precatus esset Pharaoni, 8. hic eum interrogavit: quot annos natus esset? 9. Respondit Jacobus, annos peregrinationis suæ esse centum et triginta; brevem esse hanc ætatem suam, eamque fuisse valde afflictam; majores suos longiorem terminum vivendo attigisse. 10. Deinde cum valere regem jussisset, egressus est. 11. Iosephus autem patri et fratribus suis certas sedes assignavit in tractu Aegypti fertilissimo in regione Raemses, quemadmodum Pharao jusserat, 12. iisque et familiis eorum victum necessarium suppeditavit pro numero capitum. — 13. Frumento vero nullibi suppetente, Aegyptus et Cananæa fame ad extremum usque affligebantur. 14. Iosephus igitur pecuniam harum regionum omnem pro frumento iis vendito in fiscum regium intulit. 15. Pecunia consumpta venerunt ad Iosephum petieruntque, ut frumenta eis daret, nec sineret eos, quod pecuniam non haberent, fame perire. 16. Tum Iosephus respondit: velle se eis frumenta dare, si pecuniæ loco pecus darent. 17. Igitur adduxerunt ad Iosephum equos, pecus,

O 2

armen-

armentum et asinos, atque sic transegerunt hunc annum victu pro gregibus emto. 18. Anno sequenti denuo ad eum venerunt et demonstrarunt, sibi pecunia confumta et pecore nihil reliqui esse præter corpora sua et agros; 19. sese igitur rogare, ne fineret ipsos fame perire et agros solari; emeret ipsos et agros suos pro frumento, ita ut ipsi et agri eorum tributarii essent Pharaonis; daret eis semen, quo vitam sustentare possent et terram colere. 20. Sic acquisivit Iosephus omnem Aegypti terram Pharaoni. Nam Aegyptii famis gravitate coacti vendiderunt agros suos regi. 21. Quo facto *Iosephus* populum totius Aegypti in alia oppida transtulit. 22. Agros tantum sacerdotum non emit, qui, quod salaria a rege accipiebant, non necesse habebant, ut fundos suos venderent. 23. Deinde edixit populo: quod ipsos eorumque agros pro Pharaone emisset; velle se eis semen ad agros conferendos dare. 24. Sed sub hac conditione, ut quintam proventuum partem regi penderent: quatuor vero partes ipsi haberent ad agrum colendum et ad suam suorumque sustentationem. 25. Illi se vitam suam ei acceptam referre fatebantur; commendabant se favori ejus, non recusare servos esse regis. 26. Sic Iosephus hanc legem sanxit in Aegypto etiamnum receptam, ut Pharaoni quinta *proventuum* pars solveretur,

retur, exceptis agris sacerdotum. 27. Israelitæ Gosenem incolentes et possidentes multa sobole aucti sunt. 28. Jacobus in Aegypto vixit septem et decem annos. Cum igitur centum et quadraginta septem annos vivendo complevisset, 29. atque existimaret finem vitæ suæ instare, ad se arcessivit filium suum Iosephum, quem his verbis alloquitur: si me amas, jurejurando interposito mihi promitte, te pietatem in me tuam sic esse probaturum, ut ne me in Aegypto sepelias, 30. sed ut me, cum æque ac majores mei obdormiero, ex Aegypto deportatum sepelias inter illos. Respondet Iosephus, se velle facere quod juberet. 31. Jura igitur mihi, inquiebat; quod cum fecisset, Israel supplex in *cervicali* Deum est veneratus.

CAPUT XLVIII

Jacobus Iosephi filiis bene precatur.

1. **N**on ita multo post nuntiatur Iosepho, patrem suum ægrotare. Igitur una cum duobus filiis Manasse et Ephraïmo *ad eum* proficiscitur. 2. Jacobus de adventu filii sui certior factus viribus collectis et adsidens in lecto, 3. his verbis eum alloquitur: Deus summus Lusæ in Cananæa mihi apparuit, magnamque felicitatem promisit, 4. amplissimam sobolem gentesque complures ex me oriundas. Qui-

bus meis posteris hanc terram in perpetuam possessionem dare velit. 5. Jam igitur duos filios tibi natos in Aegypto antequam huc venirem, adoptabo. Ephraim et Manasse eadem quæ Ruben et Simeon jura habebunt. 6. Qui vero tibi deinceps nascentur, tui erunt et fratribus suis accensebuntur ^{a)} in hereditate. 7. Matrem autem tuam Rahelem amisi cum ex Mesopotamia rediissem, in itinere cum ab Ephrata una fere statione abessem, ibi quoque eam sepelii. (Ephrata jam Bethlehem vocatur.) 8. Deinde cum Israel Josephi filios videret, interrogabat quinam hi essent. 9. Respondebat Josephus suos esse filios, quos Deus sibi in *Aegypto* largitus sit. Tum jussit Jacobus, ut propius ad se eos adduceret, quod bene eis precari vellet. 10. Præ senectute enim oculis cœcutiebat, nec poterat distincte videre. Igitur adduxit eos Josephus ad avum. Qui cum eos osculatus et amplexus esset, 11. dixit Josepho: non arbitrabar me te esse visurum, et jam mihi Dei beneficio contingit, ut et filios tuos videam. 12. Tum

rece-

a) hebr. *sub nomine fratrum suorum vocabuntur in hereditate eorum*. Sensus est: Josephi filios ei deinceps natos non peculiare novarum tribuum nomen esse habituros, sed annumerari debere tribubus Ephraim et Manasse. Sub למנשה intelliguntur partes Cananæ Israelitis olim distribuendæ. Affixum autem referendum est ad Ephraimum et Manassen.

recedere eos paululum jubet Iosephus, *b)* ut submis-
 se *avum*, venerarentur. 13. Deinde cum Iosephus
 Ephraimum ad dextram suam versus sinistram Israe-
 lis, et Manassen ad sinistram suam versus dextram
 Israelis constituisset, sic ambos ad eum adduxit.
 14. Tum Israel dextram suam imposuit capiti Ephrai-
 mi natu minoris, et sinistram capiti Manassis primo-
 geniti, (quod tamen faciebat de industria). 15. At-
 que sic infit bene precari Iosepho: Deus, quem avus
 et pater meus Abrahamus et Isaacus coluerunt, Deus
 qui inde a pueritia usque ad hoc tempus singularem
 mei curam gessit, 16. angelus, qui me liberavit a
 malis omnibus, faveat etiam his pueris et numeren-
 tur in meis filiis, et nepotibus Abrahami et Isaaci, et
 valde multiplicentur in terra *promissa*. 17. Iosephus
 vero cum videret, patrem capiti Ephraimi dextram
 imposuisse, irritatus paululum, volebat manum pa-
 tris

b) Iacobus sedebat in lecto secundum vers. 2. et sic adstite-
 rant Iosephi filii ad avi genua, cum eos amplecteretur.
 Quo facto jubet Iosephus, ut recederent paululum, וישתחו
 secundum lectionem hebræam, et *veneratus est*, scilicet Jo-
 sephus patrem suum. Sed Cod. Samarit. *oī oī* et Syrus le-
 gerunt in plural. וישתחו *adorarunt*. Quam lectionem in
 versione expressi. Nempe jam solemnis quasi benedictio a
 Iacobo debebat peragi; propterea supplices denuo accedant
 et adducuntur a Iosepho.

tris transferre a capite Ephraïmi in caput Manassis; 18. non ita, mi pater, inquiebat, hic est primogenitus, pone manum tuam super hoc; 19. Sed recusabat pater, bene novi, inquiens, mi fili; etiam hic evadet in populum et magnus erit. Verum frater ejus minor, illo major erit et complurium gentium auctor. 20. Porro eis bene precatus est his verbis: A vobis bene precandi formula desumetur inter Israe-
litas, ut dicant: Concedat vobis Deus felicitatem Ephraïmi et Manassis; et sic iterum præponebat Ephraïmum Manassi. 21. Deinde Josephum alloquebatur: Moriar, inquiebat, sed Deus vobis aderit vosque reducet in terram, majorum vestrorum. 22. Tibi vero destinavi partem *terre* præ fratribus tuis præcipuam, quam Amoritis armata manu eripui.

CAPUT XLIX

Jacobus filiis suis bene precatur et moritur.

1. **D**einde et *reliquos suos* filios convocavit Jacobus, et sic eos alloquitur: Adeste et indicabo vobis, quæ fors cujusque sequentibus temporibus sit futura. 2. Congregamini et audite, Jacobi filii, audite Israel patrem vestrum. 3. Ruben, tu quidem primogenitus es, robur et principium virium mearum, princeps dignitate, princeps honore. 4. Sed turges
ut

ut aqua. a) — Non princeps eris, nam patris tui cubile conscendisti, polluisti stratum meum isto ascensu b). 5. Simeon et Levi fratres, sponsalia cruenta perfecerunt c). 6. Non interero eorum consiliis, nec focius esse volo eorum conventus. Nam in iracundia sua viros trucidarunt, et in furore suo muros destru-

a) In textu legitur פָּחַז כְּמִים. Sed Cod. Sam., αὶ δ', Onkelos, Syrus, Aquila, Vulgatus, Hieronymus in quæst. in Genesin legerunt פָּחַזָּת quam lectionem secutus sum. פָּחַז arabice est *tumuit*, hinc etiam *superbivit*. Mihi quidem videtur Jacobus superbiam, qua Ruben propter prærogativam primogenituræ suæ *tumebat*, comparare cum aqua intumescente, sed mox diffuente. Sic bene cohæret cum sequentibus verbis, in quibus eum illa prærogativa privat.

b) עָלָה legi potest in infinitivo עֹלֶה *ascendendo*: hinc verbi: *illo ascensu*. Versio vero Samaritana et Arabs in Polyglottis legerunt in passivo: חָלַלְתָּ *profanus factus es*, tunc ultimum verbum עָלָה accipi potest ut repetitio indignantis: *conscendit lectum meum*. Quæ lectio non contemnenda videtur.

c) Pro כָּלִי legerunt כָּלָו Codex Samaritanus ejusque interpres, αὶ δ' et Onkelos. Quam lectionem expressi in versione. Sequens חָמַס est in statu constructo cum מְכַרְתִּיהֶם hinc punctandum חָמַס — מְכַרְתִּיהֶם ἀπαξ λεγ. explicandum est ex Syr. מַכָּן *desponsavit*, hinc substantivum h. l. *sponsalia*.

destruxerunt d). 7. Detestabilis est ira eorum immodica et furor eorum effrenatus. Dispergam eos inter Jacobitas, dissipabo eos inter Israelitas. — 8. Juda, te, te inquam, celebrabunt fratres tui, manus tua hostium tuorum cervici imminebit, filii patris tui te venerabuntur. 9. Catulus leonis est Juda, crevisti ex præda, mi fili! procumbens in genua ut leo et leæna, quis eum laceffet? 10. Non deerunt reges Judæ, nec legislatores. Quamdiu prolem habebit, ei gentes obedient, e) 11. Alligabit viti asinum,

d) Non satis apta videtur lectio recepta עָקְרוּ שׁוֹר succiderunt bovem, quoniam non probabile est, filios Jacobi hoc fecisse. Sed potius Cap. 34, 28. legitur eos oves, boves et asinos abegisse. Igitur pro עָקְרוּ legendum putem שׁוֹר. Sic quoque legerunt Onkelos, Jonathan, Syrus, Arabs, Aquila, Symmachus, Vulgatus. — עָקַר vero non solum est *nervos succidere*, sed *syriace etiam, destruere, evertere ædificia*.

e) Loci hujus difficillimi explicationem, quam in versione expressi, dedit V. C. Jo. Jac. Gulcher in commentatione, quæ primum Lipsiæ 1774. typis est exscripta sub titulo: *Explicatio nova et facilis loci Genes. 49, 10.* (vid. Ernesti Biblioth. Theol. noviss. Tom. III. p. 566.) repetita deinde et aucta a Viro Doctiss. in Museo Hagano Celeb. Barkey Tom. II. P. II. Argumenta, quibus ea probatur, sat gravia mihi visa sunt, ut eam tot aliis præferrem. Sunt vero sequentia. 1. Per paral-

parallelismus membrorum **עַד כִּי** non satis accurate explicatur ab interpretibus per *donec, usque*. Constat hic versus ex quatuor membris, quarum bina sibi respondent. Eadem ratio est sequentis versus. 2. **עַד כִּי** et **עַד כִּי** non semper terminos temporis, sed etiam tractum et durationem temporis notant. v. c. Jud. 3, 26. 1 Sam. 14, 19. Job. 1, 18. 7, 19. Prov. 12, 14. Igitur potest h. l. quoque verti *quoad, quamdiu*, et sic posterius hemistichion etiam constat ex duobus membris, quæ sibi respondent uti prius. — Objectioni, quæ Viro Doctiss. mota fuerat, in locis citatis legi **עַד** non **כִּי** **עַד** hoc vero semper terminum temporis notare, *usque, donec*, bene satisfecit in vindiciis huic Dissertationi additis l. c. p. 32. seqq. ubi observat primo, quatuor ista loca, in quibus **עַד כִּי** sic dicatur, non posse regulam constituere; deinde particulam **כִּי** **עַד** **כִּי** adjectam hujus significationem prorsus non mutare, sed promiscue in usu linguæ esse usurpatam, quod exemplorum inductione probat, eodem modo quo **עַד אֲשֶׁר** quod **כִּי** **עַד** **כִּי** æquipollet. Tandem illud **כִּי** etiam aliis particulis addi, nec tamen earum significationem mutare. Ex quibus recte colligit, **כִּי** **כִּי** esse tantum particulam expletivam, similem Græcorum *αὐ*. 3. Vera scriptio vocis adeo controversæ **שִׁלָּה** est sine Jod. Sic quoque omnes interpretes legunt, præter Arabem Erpenii. Est autem ab arabico *سلي* quod notat membranam, qua involutus est fœtus cum hominis tum pecudis, cujus forma feminina extat Devt. 28, 57. (cf. *Schultens*. Orig. Tom. II. p. 56.) et metonymice pro ipso fœtu recens nato aut tenera prole ponitur; ex quo **שִׁלָּה** vel **שִׁלָּה** vel **שִׁלָּה** per apocopen, ad formam **בֵּן**, fit cum affixo

num, generoso palmiti pullum asinæ. Lavabit in vino vestem, in uvarum sanguine amictum suum. 12. Rutilabunt oculi ex vino, albescent dentes e lacte. — 13. Sebulon oram maritimam inhabitabit: appellent ad eum naves, attinget Sidonem *f*). 14. Isaschar erit asinus robustus recubans inter aquarum canales. 15. Præferet quietem terræque *sua* amœnitatem. Humerum suum subdet oneri, et fiet tributarius. — 16. Dan judicabit populares suos, nec erit aliis tribubus Israeliticis inferior. 17. Dan serpens erit in via *latens*, cerastes in tramite, qui mordet calcem equi, ut eques retrorsum cadat.

affixo *שְׁלָה* vel *שִׁלָּה*, *proles, soboles ejus*. 4. *בְּנֵי* dicitur h. l. de generatione, uti alias quoque, v. c. Pl. 71, 18. Cohe. 1, 4. — Secundum hanc interpretationem continent hæc verba quoque vaticinium de Messia e tribu Juda orituro, et de perpetuitate regni ejus, subobscurum quidem, sed temporibus quibus edebatur accommodatum. Sub gentibus primario quidem tribus Israeliticæ intelliguntur. Sed per metalepsin deinde omnes gentes, uti in promissionibus Abrahamo datis Genes. 15. et 17.

f) Terra Sebulonitarum a lacu Tiberiadis, ad mare mediterraneum pertingebat. Alterum *חֹף* significat *portum*, quæ et propria est ejus significatio *לְחֹף אֲנִית* *pro portu navium erit*. *יָרְכָתוּ* *latus ejus super Sidone*; Latera regionis sunt ejus fines. Sebulonitæ Sidoniis erant contermini.

cadat. 18. Tuum auxilium expectavi, o Jova g). —

19. Gad ab hoste infestatus cædet eorum extrema agmina. — 20. Ascher cibis satiabitur opimis, dabit regias dapes. — 21. Naphtali est terebinthus patula, ramos edens pulcherrimos h). —

22. Sur-

g) Nonnulli interpretes hæc verba putant esse votum hominis moribundi salutem æternam expectantis. Alii sub *salute* Messiam intelligunt, cujus videndi Jacobus desiderium ostendat. Perquam aliene a contextu. Celeb. Herderus (vid. *Briefe, das Studium der Theologie betreffend*, P. I. p. 84.) existimat, Jacobum, dum hæc de Dane prædixerit, recordari grate in Deum animo periculorum et insidiarum variarum vitæ suæ, a quibus divino auxilio liberatus sit. Quam ingeniosam explicationem, historiæ et moribus Jacobi adeo aptam, non dubitavi in versione exprimere. Alii putant, Jacobum, dum fata liberorum suorum animo præfagiat, fidem suam testari, futura esse hæc aliquando Deo juvante. Non male. At tamen illud præfero.

h) Lectio recepta hujus versus non nisi difficilem admittit explicationem. Quid enim est? *Naphthali cerva emissa dat sermones pulcros*. Neque duo sententiæ membra inter se coherent, nam cervæ emissæ non conveniunt sermones pulcri, neque apparet cur Naphthalitis præ aliis tribuantur. Igitur Bocharii sententia (in Hieroz. I, 3. 18.) facile sese probavit recentioribus interpretibus, aliis punctis subjectis legendum esse: אֵילָה שְׁלוּחָהּ הִנֵּחַן אֲמִירֵי שָׁפָר *Naphthali est terebinthus patula s. ramosa, edens ramos pul-*

22. Surculus est Iosephus, furculus ad fontem *plan-*
tatus, cujus germina supra murum ascendunt *i*).
 23. Exacerbarunt eum, jaculati sunt et odio perfe-
 cuti sagittarii *k*). 24. Sed firmus mansit arcus ejus
 et levia s. expedita *l*) fuerunt brachia manuum ipsius,
 ope

eros. Sic comparatur Naphthali cum arbore ramos suos
 late emittente, ad fecunditatem ejus præsagiendam.

i) Hic versus totius hujus pericopæ difficillimus mihi videtur,
 atque fateor me mihi met ipsi versione mea minime satis-
 facere. Prius membrum sic explico: פֶּרֶת scriptum vide-
 tur pro פֶּאֶרָה omissa א quiescenti, uti sæpe. פֶּאֶרָה
 vero est *ramus*. Ezech. 17, 6. 31, 5. 6. 12. *Filius rami* est
 furculus, qui ad fontem aquæ plantatus eo melius crescit
 novasque emittit *propagines*, de quibus in altero membro
 sermo, in quo בְּנוֹת בֵּן respondet בֵּן atque ex paralle-
 lismo membrorum explicandum est. — Lectio recepta
 mendosa videtur, difficulter ex versionibus restituenda, qua-
 rum magnus est dissensus et obscuritas. Codex Samari-
 tanus pro בְּנוֹת צֶעֱרָה habet בְּנֵי צֶעֱרִי, cum quo con-
 sentiant οἱ ὅ, υἱὸς μὲν νεώτερος et pro עָלֵי שׁוּר legerunt
 אֵלֵי שֶׁב πρὸς μὲν ἀναστρέφων. Sed sic tollitur imago, qua
 Jacobus in priori membro usus est. Mitto reliquas æque
 incertas et obscuras.

k) Intelliguntur fratres Iosephi eum odio habentes et perfe-
 quentes.

l) יָפוֹן a פָּוֹן non *confirmari*, ut multi volunt, sed *levem*,
agilem esse. cf. 2 Sam. 6, 16. et *Schultens.* in Animadv. ad h. l.

ope potentis Dei, quem Jacobus coluit, per eum, qui custodiebat lapidem Israelis *m*). 25. Ab illo Deo patris tui, qui te adjuvit, ab illo Deo supremo, qui tibi benedixit, *veniant* beneficia cœli summi et terræ ei subiectæ, beneficia amplissimæ sobolis. 26. Benedictiones patris tui exsuperant benedictiones montium *n*) antiquissimorum, et cupedias collium æternorum. Veniant in caput Josephi, in verticem optimi fratrum suorum. — 27. Benjamin lupus, prædabitur mane, comedet prædam et vespere spolia dividet. — — 28. Hi sunt duodecim tribuum Israelitarum progenitores, et hæc sunt quæ pater eorum singulis, cum eis valediceret, dixit.

m) In textu est מִשֵּׁם רֵעָה אֲבִן יִשְׂרָאֵל. Mihi quidem facilis videtur, nec longe quæsita explicatio ex historia vitæ Jacobi Genes. 28, 12. 13. Deus ei super lapide cubanti amplissimas dedit promissiones, tempore quo divino auxilio quam maxime indigebat. Idem igitur ille Deus, inquit, qui mihi tempore periculossimo adfuit, te quoque in illis tuis calamitatibus defendit. Sic ipse se explicat in sequenti versu. — Pro מִשֵּׁם legendum est מִשֵּׁם, respondit enim מִיֵּרִי et sic quoque legit Syrus interpres.

n) Pro הִרִי fine dubio legendum est הִרָה. Nam הִרָה semper de femina, nunquam de viro adhibetur, et sic quoque legerunt Cod. Sam. et *oi ó*, et Kennicottius octo Codices citat, in quibus hæc vox defective sine Vau legatur.

dixit. 29. Quo facto hæc quoque addidit: Ego moriar, volo igitur, ut me apud majores meos sepeliatis, nempe in spelunca, quæ est in agro Hebronis Chetitæ, 30. qui et Machpela dicitur, qui est versus Mamren in Cananæa, quem emit Abrahamus ab Hebrone Chetita, ut suum haberet proprium sepulcrum. 31. Qui etiam ibi cum Sara uxore sua sepultus est. Ibi etiam Isaacum sepelierunt et Rebeccam ejus conjugem, atque ibi ego quoque Leam sepelii. 32. Fundus ille, cum ager, tum spelunca quæ in illo est, emta sunt a Chetitis. 33. Cum finem præcipiendi fecisset Jacobus filiis suis, pedes in lectum retraxit, et placide exspiravit collectus ad populares suos.

C A P U T L

Jacobus sepelitur a filiis suis. Josephus fratres suos timidos solatur. Ejus posteri et mors.

1. **T**um vero Josephus patrem suum cum fletu amplexus et osculatus est. 2. Deinde servis suis medicis jussit, ut eum condirent. 3. Quo in labore quadraginta dies consumserunt, tot enim requirit illa conditura. Etiam Aegyptii lugebant Jacobum per septuaginta dies. 4. Cum autem illud luctus tempus præteriiisset, Josephus principes aulicos Pharaonis rogavit, ut hoc beneficii ipsi tribuerent, et suo nomi-

ne a rege peterent, ^{a)} 5. (quod pater suus eum jurejurando obstrinxisset, ut ipsum in sepulcro, quod in Cananæa sibi parasset, sepeliret) ut ipsi concederet, eo ire, et patri iusta persolvere, sese deinde esse rediturum. 6. Pharaon jussit eum facere, quod ex jurejurando deberet. 7. Igitur Iosephus profectus est ad funus paternum curandum, et comitati sunt eum principes aulici Pharaonis et magistratus Aegyptiorum. 8. Nec non omnes Iosephi domestici, fratres ejus et domus paterna, tantum liberos, pecus et armentum in Gofene reliquerunt. 9. Præterea secum habebant currus et equites, ita ut magnum agmen formarent. 10. Cum ad aream Atad venissent, quæ est trans Jordanum, ingentem ibi ploratum luctumque acerbissimum ediderunt, et *Iosephus* septem dies patrem suum luxit. 11. Quod cum viderent illius regionis incolæ Cananitæ, mirati sunt, ad quid Aegyptii tantopere plorassent; hinc etiam locus ille nomen habet *Abel Mizrajim*, h. e. luctus Aegyptiorum (qui est trans Jordanum). 12. Deinde filii Jacobi fecerunt, quod pater jusserat. 13. Nimirum sepelierunt eum in Cananæa in spelunca agri Machpela, quem fundum Abrahamus emit, ut sepulcrum

a) Iosephus ipse adire non poterat Pharaonem propter luctum et vestitum lugubrem. Propterea per amicos proficiscendi veniam rogat.

ipsi proprium ab Ephrone Hethita, versus Mamren.

14. Quibus rebus confectis rediit Iosephus cum fratribus suis reliquisque omnibus, qui ipsum in funere patris sui curando comitati fuerant, in Aegyptum. —

15. Iosephi autem fratres mortuo patre suo verebantur, ne ille eis infensus ulcisceretur eam tantam injuriam, qua ipsum affecissent. 16. Igitur mandarunt certis hominibus, qui Iosepho dicerent: patrem

ejus ante mortem suam optasse, 17. ut ignosceret fratribus suis gravem istam culpam, quam in eum commisissent: nunc se rogare, ut hoc faceret, et condonaret ejusdem Dei patrii cultoribus. Quæ cum Iosepho dicerentur, flere cœpit. 18. Deinde cum

ejus fratres ipsi venirent, et supplices gratiam ejus implorarent, 19. respondit eis, nolite timere.

Nam Deum reveor. *b)* 20. Vos quidem nocere mihi

b) In textu hebr. est: כִּי הִתְהַת אֱלֹהִים אֲנִי, quæ phra-

sis supra adfuit Cap. 30, 2. ubi vero ejus explicatio facilior est, quam in hoc loco. Nam sive verba vertas: num loco

Dei sum? sive, nonne sub Deo sum? sensus eorum semper varius et dubius et sequentibus parum aptus est. Igitur val-

de probabilis mihi videtur lectio Codicis Sam. הִתְהַת quæ etiam in Origenis Hexaplis sic legebatur: μή φοβέσθε, καὶ γὰρ

φοβόμενος Θεόν εἰμι ἐγώ. Cujus sensum etiam Onkelos et Jonathan expresserunt הִתְהַת דִּי אֲנִי ego Deum timeo.

De LXX interpretibus non liquet: καὶ γὰρ Θεὸς ἐγώ. De reliquis

mihi cogitabatis, sed Deus decreverat ea in bonum *convertere*, nimirum ut multi fervarentur, quod eventus docuit. 21. Propterea nolite timere; ego vos vestrosque liberos aliam. Sic eos consolatus est animosque eorum confirmavit. — — 22. Cæterum Iosephus habitavit in Aegypto et familia ejus paterna. Ille quidem centum et viginti annos vivendo complet. 23. Viditque Ephraimi filios in tertia generatione, etiam filios Machiri, qui Manassis filius erat, gremio suo excepit. 24. Cum moreretur, ostendit consanguineis, se quidem certo scire, Deum pro suo erga eos amore eos reducturum esse in terram, quam Abrahamo, Isaaco et Jacobo jurejurando promississet. 25. Quod quando eveniret, ossa sua secum ex Aegypto educerent, idque ut facerent, jurejurando eos obstrinxit. 26. Cum mortuus esset, quod factum est anno ætatis suæ centesimo et vigesimo, condiverunt eum in Aegypto, et deposuerunt in loculo.

EXO-

liquis dubium non est, quin lectionem receptam habuerint:

Aquila: ὅτι μὴ ἀντὶ Θεοῦ ἐγώ. Symmachus: μὴ γὰρ ἀντὶ Θεοῦ

ἐγώ. Syrus: propterea quod sub Deo sum, tandem Vul-

gatus: num Dei possumus resistere voluntari? Ex qua testium

inductione apparet paria esse testimonia pro utraque lectio-

ne. Cum igitur præter sensus facilitatem etiam Cap. 42, 8.

Iosephus idem de se dicit, alio verbo tantum adhibito, non

dubitavi Codicis Samaritani lectionem h. l. præferre.

EXODUS.

CAPVT I

Rex Aegypti Israelitas, qui nimis increverant, vexare incipit.

1. **H**æc sunt nomina filiorum Israelis, qui cum Jacobo in Aegyptum venerunt, singuli cum singulis familiis: 2. Ruben, Simeon, Levi et Juda. 3. Isaschar, Sebulon et Benjamin. 4. Dan et Naphtali, Gad et Ascher. 5. Numerus vero omnium e Jacobo procreatorum fuit capitum septuaginta. *a)* E quibus Iosephus jam erat in Aegypto. — 6. Mortuo Iosepho, fratribus ejus et tota illa generatione, 7. Israelitæ numero et multitudine vehementer aucti sunt et propagati, ita ut tota illa regio eis impleatur. 8. Tum vero novus rex in Aegypto extitit, qui Iosephum non noverat. 9. Is monstravit populo suo: Israelitas numero et viribus ipsos superare. 10. Igitur callide cum eis agendum esse, ne amplius augerentur et bello forsan exorto sese jungerent hostibus et vi armorum e terra emigrarent. 11. *Aegyptii* igitur præposuerunt *Israelitis*

ope-

a) Recensentur eorum nomina Genes. 46, 8. seqq.

operarum præfectos, ut eos subigerent oneribus. Adhibuerunt eos muniendis promptuariis Pharaonis, Pitom et Raamfes. 12. Sed quo magis eos affligebant, eo magis crescebant et multiplicabantur, ita ut sibi ab eis timerent. 13. Igitur jam servilia opera crudeliter ab iis exigebant, 14. atque dura servitute, lateribus ex luto formandis varioque in agris servitio vitam eis acerbam reddebant, atque in his omnibus magna severitate in eos utebantur. 15. Jussit tandem rex Aegypti obstetricibus hebræis, quarum una Schiphra, altera Pua vocabatur, 16. ut si opem ferrent parturientibus Hebræorum mulieribus, attenderent in fella, num puer sit? hunc interficerent, sed si filia, ea viveret. 17. Sed obstetrices Deum veritæ non fecerunt, quod eas rex Aegypti jusserat, puerosque vivos servarunt. 18. Tum rex evocavit ad se obstetrices easque interrogavit, quare hoc facerent? 19. Illæ vero responderunt: admodum dissimiles esse mulieres Ebræas Aegyptiis, eas esse naturæ robustæ, *b)* antequam obstetrix ad eas

b) Hærent interpretes in voce חיות semel obvia in hac forma. Nonnulli ex interpretibus antiquis vertunt *obstetrices*. Nempe Vulgatus: *ipsæ enim obstetricandi habent scientiam*. Quod innuit sine dubio etiam Onkelos qui חכמים *sapientes*, s. *peritæ* sunt, scil. artis obstetriciæ, et Symmachus:

eas veniret, jam peperisse. 20. Propterea benefecit Deus obstetricibus. Populus vero vehementer crescebat et invalescebat. 21. Quoniam igitur obstetrices Deum verebantur, atque hic subinde numerosa sobole populum c) augebat: 22. tandem iussit Pharaon, ut Aegyptii pueros recens natos in Nilum abjicerent, puellas vero vivas fervarent.

CAPVT

μαῖται γὰρ εἰσι. Quam explicationem probabilem reddit lingua Chaldaica et Syriaca, in quibus id ipsum vocabulum ܡܝܠܬܐ significat *obstetrices*, quo etiam interpres Syrus semper utitur. Neque tamen mihi hujus vocis in h. l. hæc videtur esse significatio, quoniam in tota hac ܡܝܠܬܐ semper *obstetrices* est ܡܝܠܬܐ , neque ratio apparet, cur duæ diversæ voces de una re essent adhibitæ. ܡܝܠܬܐ minime dubiam admittit explicationem ex significatione verbi primaria *contrahere, constringere*, (vid. Sylloge Dispp. Schultensii et Schroederi p. 904.) *bene compactus, robustus*, quæ contextui quoque, ex meo quidem sensu, aptior videtur. LXX. interpretes minus accurate explicant per verbum τρυφαινειν et Theodotion per ζωογοναῖσι .

- c) hebr. לָהֶם quod multi interpretes ad *obstetrices* referunt, quibus Deus familiam auxerit, et generis enallagen aliis exemplis defendunt. Sed melius, uti arbitror לָהֶם ad populum Israeliticum refertur: sic etiam enallage generis removetur, quam cæterum in aliis locis bene multis non negem.

CAPUT II

Moses nascitur, educatur a filia Pharaonis in aula regia, fugit ob eadem in Aegypto homine commissam in regionem Midianem, ibique sacerdotis Midianitici filiam ducit in matrimonium.

Tum vir quidam e familia levitica uxorem duxerat item leviticam. 2. Quæ cum filium peperisset *a)* eumque formosum esse vidisset, abscondit eum per tres menses. 3. Cum vero diutius eum non posset abscondere, paravit ei naviculam *b)* junceam, quam bitumine et pice obduxit, et in ea puerum ad ripam fluminis in alga exposuit. 4. Substitit vero e longinquo pueri foror, ut videret quid cum eo fieret. 5. Tum filia Pharaonis venit ad lavandum in flumine, pedissequæ vero ejus obambulant ad oram fluminis. Illa igitur naviculam vidit in alga misitque ancillam quæ eam peteret. 6. Aperta navicula vidit infantem plorantem ejusque miserta est, facile suspicans ex Ebræorum pueris eum esse. 7. Tum soror ejus interrogavit, num juberet ut ei arcefferet nutricem ex Ebræis, quæ ei puerum nutriret? 8. Quod cum jussisset, abiit puella

a) Non primogenitum, qui Aaron fuit. cf. 6, 20.

b) תִּבְיָה de qua voce dictum est ad Genes. 6, 14.

puella et advocavit matrem pueri. 9. Cui illa, sume tecum, inquit, hunc puerum et nutri eum, dabo tibi mercedem. Igitur nutrit mulier ista puerum, 10. jamque grandiusculum factum adduxit ad filiam Pharaonis, quæ eum pro filio habuit et Mosen vocavit, quod eum aqua extraxisset. — 11. Aliquando c) autem Moses, cum jam adolevisset, convenit populares suos, viditque quantis premerentur oneribus. Tum observavit Aegyptium quendam, qui Ebræum unum ex popularibus suis percussit. 12. Huc illuc circumspexit et cum neminem adesse videret, interfecit Aegyptium. 13. Postridie iterum exiit et offendit duos Ebræos inter se contendentes. Tum eum, qui injuriam inferebat, interrogavit, quare alterum caderet? 14. Ille vero respondit: quis te principem aut judicem nobis constituit? Num me quoque vis occidere, quemadmodum occidisti Aegyptium? hic Moses perterritus rem innotuisse intellexit. 15. Cumque Pharao quoque rem cognovisset, eumque ad supplicium quæreretur, fuga sibi Moses prospexit et habitavit in terra Midianitica.

Nam

c) In textu est: בְּיָמָיו הָהֵם *illis diebus*: sed late dicitur, nam quæ narrantur facta sunt cum Moses annum ætatis suæ ageret quadragesimum, auctore Stephano Act. 7, 23. Sic Genes. 38, 1. eo tempore dicitur de tempore longe præterito.

Nam *cum eo venisset* et ad puteum confedisset, 16. venerunt septem sacerdotis Midianitici filiae et hausta e puteo aqua canales impleverunt ad gregem patris sui adaquandum. 17. Venerunt quidem pastores, et voluerunt eas repellere, sed obstitit Moses easque defendit, et aquavit earum pecus. 18. Cum rediissent, quaesivit ex eis Reguel avus *d)* earum, qui factum sit ut tam cito redirent? 19. Tum illae narrarunt: hominem Aegyptium eas defendisse a pastoribus, aquam hausisse, pecus adaquasse. 20. Ubi vero ille est? inquit, cur eum reliquistis? vocate eum ut cibum nobiscum capiat. 21. Mansit igitur Moses apud virum illum, qui ei Zipporam neptem suam in matrimonium dedit. 22. Hæc filium peperit, quem Moses Gerschomum vocavit, peregrinus sum, inquiens, in terra aliena. 23. Longo tempore post *e)* mortuus est rex Aegypti. Sed Israelitæ adhuc gemeabant et clamabant in servitute ista ad Deum. 24. Qui tandem eorum gemitus exaudivit et recordatus est promissi sui Abrahamo, Isaaco et Jacobo dati. 25. Respexit Israelitas et *quæ eis evenirent* novit *f)*.

P 5

CAPUTE

d) Num. 10, 29. Chobab affinis Moses vocatur filius Reguelis:

Socer vero Moses vocatur Jethro Cap. 3, 1. 4, 18. 18, 1.

e) sc. post quadraginta annos, coll. Cap. 7, 7.

f) Hæc cum emphasi dicta sunt, Deum nempe auxilium suum diutius differre noluisse.

CAPVT III

*Deus apparet Moſi gregem paſcenti ad montem Horebum
eumque iubet in Aegyptum reuerſi et populum Iſraeli-
ticum e ſervitute Aegyptiaca liberare.*

1. **M**oſes vero cum gregem paſceret Jethronis foci
fui, ſacerdotis Midianitarum, duxit eum in deſertum
venitque ad montem Dei Horebum. 2. Ibi ei appa-
ruit angelus Jovæ in igne rubi ardentis. Nimirum
vidit Moſes rubum ardere, nec tamen igne abſumi.
3. Volebat igitur accedere et contemplari viſum il-
lud eximium, cur rubus iſte igne non conſumere-
tur? 4. Quod cum Jova videret, ei acclamavit e
medio rubo: Moſes! Moſes! Quid eſt? inquit ille.
5. Ne huc appropinques, inquit Deus, calceos de-
trahe de pedibus tuis, locus enim in quo ſtas eſt
terra ſancta. 6. Ego ſum Deus patris tui, Deus
Abrahami, Iſaaci et Jacobi. Tum Moſes obtexit
faciem ſuam, verebatur enim Deum intueri. 7. Jo-
va vero hunc in modum pergebat: Vidi afflictiones
populi mei in Aegypto, et clamorem, quem ei expri-
munt exactores ejus, audivi, novi dolores quos ſentit.
8. Propterea coelo deſcendi, ut eum Aegyptiorum ma-
nibus ereptum ex hac terra in terram bonam et
late patentem, in terram rebus optimis abundan-
tem a) ducerem, quam Cananitæ, Chittæi, Ae-

mor-

a) hebr. *laſte et melle fluentem*. Eſt dictio proverbialis ſæpe
obvia 13, 5. 16, 31. 33, 3. etc.

morræi, Pheresitæ, Chivvæi et Jebusitæ habitant.
 9. Quoniam igitur Israelitarum clamor ad me per-
 venit, atque ego, quantopere ab Aegyptiis oppriman-
 tur, perspexi, 10. te jam mittam ad Pharaonem,
 ut educas populum meum, Israelitas, ex Aegypto.
 11. Ad hæc Moses Deo respondit: quis ego sum,
 qui ad Pharaonem abeam, et qui educam Israelitas
 ex Aegypto? 12. Ego tecum ero, inquit Deus, et
 hoc signum habeto te a me mitti. Si populum ex
 Aegypto eduxeris, sacra mihi facietis in hoc mon-
 te *b*). 13. Tum Moses Deo dixit: si ad Israelitas
 venero eisque me a Deo majorum suorum ad ipsos
 missum esse dixero, interrogabunt de nomine ejus, *c*)
 quid tunc respondeam illis? 14. Ad hæc Deus: ero
 qui ero *d*). Sic dicere debes Israelitis: *Ero* misit me
 ad

b) Sensus est: prædico tibi felicem eventum. — Non dubi-
 tabat Moses Jovam esse, qui cum eo loqueretur. Sed de
 felici eventu hujus conaminis dubitabat. Igitur hunc futu-
 rum esse Deus prædicit.

c) In ista tum Aegyptiorum, tum aliarum gentium πολυ-
 θεοτητα, a qua Israelitæ minime immunes manserant, si quo-
 que Dei majorum suorum memoriam retinuerant, Moses
 utique istam quæstionem expectare poterat.

d) Hæc verba non sunt nomen, quod Deus sibi tribuat; nam
 in sequenti versu se Jovam vocat, neque usquam legitur
Ejeh ut nomen Dei. Sed hic sensus esse videtur: quocun-
 que

ad vos. 15. Porro Deus Mosi dixit: Sic dicere debes Israelitis: Jova e) Deus majorum vestrorum, Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi misit me ad vos. Hoc nomen meum erit in æternum, sic per omnes ætates me vocabitis. 16. Abi igitur et convoca seniores Israelitarum, et hunc in modum eos alloquere: Jova Deus majorum vestrorum mihi apparuit, Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi, mihi que dixit: se jam ad vos attendere, ut et ad ea quæ ab Aegyptiis patiamini, 17. atque propterea decrevisse, vos ex Aegypti miseria in terram Cananitarum, Chittæorum, Amorræorum, Pheresitarum, Chivæorum, et Jebusitarum ducere, in terram optimam et præstantissimam. 18. Quod si te audierint, tu una cum illis adire debes regem Aegypti et sic apud eum agere: Jova Ebræorum Deus nobis apparuit, permitte igitur, ut
iter

que me nomine appellent Israelitæ, præstabo me et exhibebo ut Deum. Quæ vero statim adduntur: dicere debes Israelitis, *ero* misit me, breviter dicta sunt, ex illa Mosi quæstione de nomine Dei supplenda in hunc modum: Ille Deus, qui mihi respondit, cum de nomine ejus rogarem, *ero qui ero*, is Deus misit me.

e) Significatio nominis יהוה *erit*, respicit sine dubio promissiones Abrahamo, Isaaco et Jacobo datas, easque certissime esse implendas. De quæstione, num Deus nomen *Jova* tunc primum sibi dederit, infra ad Cap. 6, 3, dicetur.

iter trium dierum in desertum faciamus et sacrificemus Jovæ Deo nostro. 19. Ego quidem novi regem Aegypti vos non dimissurum esse, nisi vi coactum. 20. Igitur ego quoque potentiam meam exferam et affligam Aegyptum variis in eo portentis editis. Tum demum vos dimittet. 21. Præterea gratiam Aegyptiorum vobis conciliabo, ita ut non vacui egrediamini. 22. Mulieres enim a vicinis suis et hospitibus vasa argentea et aurea, nec non vestimenta, sibi debent expetere *f*), quibus liberos vestros oneretis, Aegyptiis vero eripiatis.

f) Multi interpretes existimant, Deum jussisse Israelitas vasa aurea et argentea mutuo accipere ab Aegyptiis, et deinde cum Aegypto emigrabant, illis surripere. Sed tunc laborant in excusando furto ab Israelitis hac ratione commisso. At enim vero non video cur **לְנוֹשׂ** hoc loco in alia ac vulgari sua significatione *rogandi* accipiamus. Aegyptii non denegabant Israelitis petentibus res pretiosas, ac sponte dono dabant, partim quod conscii erant variæ injuriæ, qua affecti erant a rege, partim ut maturarent exitum, partim per amicitiam, cum non probabile sit, omnes Aegyptios adeo infestos fuisse Israelitis. Sic quoque Josephus rem intellexit, Antiquitt. Lib. II. Cap. 14.

CAPUT IV

Mos̄ recusanti miracula edendi potestas promittitur. Tandem commissum munus suscipit atque ex Midianitide in Aegyptum proficiscitur. In itinere propter circumcisionem in filio suo neglectam in vitæ periculum venit. Israelitæ cum gaudio accipiunt liberationis promissionem.

1. **A**d hæc Mos̄es respondit: non fidem mihi habebunt, non credent, negabunt te mihi apparuisse. 2. Quid est, inquit Jova, quod in manu habes? Baculus, inquit Mos̄es. 3. Tum ille: abjice eum. Quod cum fecisset, mutatus est in serpentem. A quo cum Mos̄es fugeret, 4. jussit Jova, ut eum in cauda prehenderet. Manu igitur porrecta eum prehendit, et conversus est in manu ejus in baculum. 5. Propterea, *addebat Deus*, credent, Jovam Deum majorum suorum, Deum Abrahami, Isaaci et Jacobi tibi apparuisse. 6. Tum porro Jova jussit, ut manum in sinum immitteret. Quod ubi fecit, eamque reduxit, leprosa fuit, candens instar nivis. 7. Tum jussit eam in sinum remittere, et deinde iterum reducere, et sic reliquo corpori similis reddita est. 8. Quodsi, sic pergebat Deus, nolint tibi fidem habere, aut credere primo portento, at credent alteri. 9. Sin ne duobus quidem hisce signis poterunt ad credendum perducī, fume aquam ex flumine, eamque effunde in terram,

terram, quæ sic mutabitur in sanguinem. 10. O Domine, inquit Moses, non sum disertus. Inde jam a longo tempore atque hoc ipso quo mecum loqueris, oris et linguæ tarditate laboro. 11. Ad hæc Jova respondit: quis homini os dedit? aut quis facit mutum, aut surdum, aut videntem, aut cæcum? nonne ego Jova? 12. Abi igitur, juvabo te loquentem et te docebo, quæ dicere debeas. 13. Tum ille, mitte quæso, inquit, quemcumque alium. 14. Hic Jova iratus Mosi dixit: Nonne ego novi Aaronem fratrem tuum Levitam disertum esse? Is tibi obviam veniet, atque ad conspectum tuum vehementer lætabitur. 15. Ad eum tu loqueris, et quæ dicere debeat, præcipies. Ego vero et tuos et ejus sermones dirigam, et quæ vos facere oporteat docebo. 16. Is pro te ad populum verba faciet, et sic tibi pro ore erit. Tu vero eris ei pro Deo. 17. Baculum vero hunc tecum fume, quo portenta illa patrabis. — — 18. Tum reversus est Moses ad Jethronem socerum suum et ab eo petiit, ut sibi concederet redire ad consanguineos suos in Aegyptum et videre num adhuc viverent. Quod lubenter ei Jethro concessit piis votis eum profecutus. 19. Indicarat autem Deus Mosi in terra Midianitica, cum in Aegyptum redire eum juberet, mortuos esse eos omnes, qui vitæ ejus essent insidiati. 20. Moses igitur

tur uxorem suam et filios asinis imposuit et reversus est in Aegyptum. Baculum illum divinum quoque secum ferebat. 21. Jova vero denuo Moſen allocutus fuerat his verbis: Si redieris in Aegyptum, cura ut prodigia iſta omnia, quorum patrandorum tibi po-teſtatem dedi, coram Pharaone edas. Ego vero per-mittam, ut animo obfirmato *a)* populum dimittere recuſet. 22. Tunc vero hæc ei dicere debes: Sic ait Jova, Iſraelitæ mihi inſtar filii primogeniti *b)* cari ſunt.

a) Verba textus ſunt: **אֲנִי אֶחָוֶק אֶת-לְבִי** ego *animum ejus obfirmabo*, quæ loquendi formula in ſequentibus aliquoties repetita eſt, Capp. 7, 3. 10, 27. 11, 10. 14, 4. Senſum vero ejus durum illum, ſi ad literam vertitur, eſſe non poſſe, apparet, i. ex locis iis in quibus Pharaoni ipſi tribuitur, quod hic et alibi Deo. e. c. Cap. 7, 13. 8, 28. 9, 34. — 2. ex uſu complurium verborum activorum, quibus Hebræi metonymice uti ſolent ad qualemcunque relationem ad actionem indicandam. vid. *Glaſſii Philol.* S. p. 242. edit. recent. Quoniam vero hic loquendi modus ab linguis occidentalibus alienior eſt, atque lectores illius orientaliffimi ignari in eo offendunt, in verſione verum ſenſum putavi exprimendum eſſe, de quo etiam nemo dubitet.

b) hebr. *filius meus primogenitus eſt Iſrael*. Hebraiſmus eſt in voce **בְּכוֹר** quo *primogenitus* dicitur, qui in aliqua re excellit aut aliis præſtat. Senſus eſt: ego huic populo præ aliis prærogativam et principatum conceſſi, vid. *Glaſſius* l. c. p. 43.

sunt. 23. Volo igitur ut dimittas filium meum, ut me colat. Quodsi renueris eum dimittere, ego filium primogenitum tuum interficiam — 24. In illo itinere cum in diversorio essent, mortem ei minabatur Jova. 25. Tum Zippora sumsit cultrum acutum et circumcidit filii sui præputium, quod deinde his verbis ad pedes ejus abjecit: sponsus cruentus mihi es. 26. Tunc destitit Deus ab eo. Propter circumcisionem vero Zippora sponsum cruentum, maritum suum vocavit. c) — 27. Aaroni vero Jova jusserat, ut obviam iret Mosi in desertum. Quem cum in monte

c) Hæc historia ob brevitatem qua narratur obscura est. Incertum est, quomodo Deus Mosi mortem minatus sit. Ex versu vero 25. apparet, Mosi et Zipporæ culpam esse indicatam, quam per circumcisionem neglectam commisissent. Nam hæc sumit *lapidem acutum*, formatum nempe et aptatum ad tales usus (Jof. 5, 3. vocatur **חֶרֶב צִרִּים**) et circumcidit filium. Quo facto indignabunda abjecit præputium ad pedes Mosi, inquiens, *sponsus cruentus mihi es*. Sic verba intelligo propter sequentia, quæ clare dicunt Zipporam improbasse circumcisionem, eamque periculosam judicasse filio suo. Maritum suum vocat *sponsum*, quod is ei ex illo mortis periculo quasi de novo datus et conjunctus videbatur. Simul vero *sponsum cruentum*, quod eum sibi *sanguine pueri* acquisiverit. Plura de h. l. dixi ad *Glossium* p. 1178.

monte Dei offendisset osculo salutavit. 28. Tunc Moses Aaroni narravit omnia mandata, quæ a Jova accepisset et signa quæ patranda ei præcepisset. 29. Utrique igitur convocarunt procures Israelitarum. 30. Quibus Aaron exposuit omnia, quæ Jova ad Mosē esset locutus. Fecit quoque portenta ista videntibus omnibus. 31. Hi fidem habuerunt et cum audirent Jovam rationem habere Israelitarum eorumque miseriam respicere, supplices eum adorarunt.

CAPVT V

Postquam Mosēs et Aaron primum adierunt Pharaonem eique voluntatem Jovæ de populo dimittendo indicarunt, servitutis onera aggravantur.

1. **P**ostea adierunt Mosēs et Aaron Pharaonem eique indicant, jubere Jovam Deum Israelis, ut dimitteret ejus populum ad festum celebrandum in deserto. 2. Tum Pharaō quæsit: quinam esset ille Jova, cui morem gerere deberet et dimittere populum Israeliticum, se quidem non nosse illum Jovam, neque velle Israelem dimittere. 3. Illi vero dicunt: Deum Ebræorum eis apparuisse, sese rogare ut trium dierum iter ipsis rex concederet, ad sacrificium offerendum Jovæ Deo suo, ne pestem aut bellum eis immitteret. 4. Respondet eis rex: quid vos,

Mosēs

Moses et Aaron avocatis populum a labore? abite ad servitia vestra. 5. Nimium jam excrevit populus, inquit Pharao, et vos insuper vultis eum feriari? 6. Simul præcepit exactoribus populi et tribunis ejus, 7. ne amplius darent populo stramen ad lateres formandos, sicuti antea. Ipsi irent collectum. 8. Summam vero laterum, quam hætenus præstitissent, eandem eis imponerent sine deminutione. Otiosi sunt, inquit, propterea dimitti volunt ad sacra facienda Deo suo. 9. Duriore labores imponantur hominibus, quibus occupati sint, tunc non ad mendacia attendent. 10. Exactores igitur et tribuni populi ei indicant, quid Pharao jusserit. Stramen ei deinceps non dari. 11. Ipsi abirent et colligerent ubicunque invenirent, nec tamen propterea quidquam de laboribus eorum detractum iri. 12. Tum populus dispersus est per universam Aegyptum, ad stipulas loco straminis colligendas. 13. Exactores vero urgebant eum, ut opera sua singulis diebus perficeret, æque ac cum stramen haberet. 14. Vapulabant quoque tribuni Israelitarum, quos exactores Pharaonis eis præfecerunt, quoniam portionem laterum formandorum jam per aliquot dies non sicuti antea perfecissent. 15. Hi igitur adierunt Pharaonem et conquesti sunt apud eum, quod tam inique secum ageretur; 16. Stramen sibi non dari, lateres vero

præstandos esse et præterea ipsos verberari, cum tamen culpa sit Aegyptiorum a). 17. Respondit Pharaon, otiosi estis, otiosi, inquam, propterea cupitis Jovæ sacrificare. 18. Ite, laborate, stramen vobis non dabitur, sed portionem statutam laterum debetis præstare. 19. Tribuni igitur Israelitarum videbant sese ad summam miseriam redactos, dum nihil eis de penso quotidiano laterum diminueretur. 20. Obveniebant eis Moses et Aaron, cum a Pharaone discessissent. 21. His dicunt: Poenas repetat Jova a vobis, quod nos invisos et suspectos fecistis regi et aulicis ejus. Tradidistis eis gladium, quo nos interficerent. 22. Tum Moses ad Jovam his verbis precatus est: o Domine, cur tantopere affligis populum? cur me misisti? 23. Ex quo enim ad Pharaonem veni et cum eo sum locutus nomine tuo, durius adhuc tractat populum, necdum eum liberaſti.

a) Verba textus sunt: **וַיִּזְמֹן עַמּוֹתָיִךָ**. Vulgatus vertit: *injuste agitur contra populum tuum*; *οἱ οὖν ἀδικήσεις ἐν τῷ λαῷ σου*. Sic quoque Syrus. Sed Onkelos: peccat in eos populus tuus. Recte. Nam sub **עַמּוֹתָיִךָ** non *Israelitæ*, sed *Aegyptii* intelliguntur. Illos enim servos Pharaonis dixerant.

CAPVT VI

Deus Mosi denuo reperit promissionem de liberatione populi.

ex Aegyptiorum servitute. Interferitur Mosi

genealogia.

1. **A**d hæc Jova respondit Mosi: jam quidem videbis, quid facturus sim Pharaoni. Vi coactus populum dimittet, immo vi coactus eum e terra sua expellet. 2. Porro Deus cum Mose hunc in modum locutus est: Ego sum Jova. 3. Equidem Abrahamo, Isaaco et Jacobo apparui sub nomine Dei summi. Nomen vero illud meum Jova nondum eis innotuit. a)

4. Immo

a) Hic locus valde favere videtur sententiæ eorum, qui nomen Jovæ patriarchis ignotum fuisse dicunt, et Mosén, quoties illud in patriarcharum historia adhibuerit, per prolepsin historicam, quam dicunt, usurpasse. Sed obstat huic sententiæ 1. quod ipsi patriarchæ Deum hoc nomine vocant, v. c. Abrahamus Genes. 14, 22. 24, 3. seqq. Jacobus Genes. 28, 16. atque adeo eo nomine compellant, e. c. Genes. 15, 2. 8. 32, 9. Nam in his quoque prolepsin statuere durum est, nec probabile videtur, Mosén loquentes inducere homines verbis, quorum nullam prorsus notitiam habuerint. 2. Ipse Deus sese hoc nomine vocat, dum patriarchas alloquitur, e. c. Abrahamum Genes. 15, 7. Jacobum 28, 13. Quæ loca fere sola sufficiunt ad illam sententiam refutandam. Nam clare contradicerent verbis hujus loci, si hic eorum esset sensus, quem illi interpretes volunt. Sed non contradicunt, si de

4. Immo vero implebo promissionem meam eis factam, dabo eis terram Cananæam, in qua tanquam peregrini vixerunt. 5. Præterea quoque audiivi Israelitarum clamores propter servitutem, qua ab Aegyptiis premuntur. Memor jam sum meæ promissionis. 6. Igitur hæc dicere debes Israelitis: me Jovam esse, qui eos ab oneribus Aegyptiorum subducturus sim, et liberaturus ex eorum servitute et redempturus brachio exserto judiciisque potentibus; 7. Eos populum mihi sacrum futuros esse, me vero Deum eorum, *quem colant*, ita ut intelligant me Jovam Deum eorum esse,

horum nominum divinorum significatione intelliguntur. Dicit Deus se apparuisse patriarchis **בְּאֵל שַׁדַּי**. Jam vero nomen **שַׁדַּי** explices, vel per Deum omnipotentem, vel per Deum summum, (vid. Genes. 17, 1. not. a.) idem sensus est: Deum nempe populi Israelitici progenitoribus documenta dedisse complura omnipotentiae suæ, sive sese eis probasse ut Deum summum cœli terræque creatorem etc. Deinde negat nomen Jovæ eis innotuisse, scilicet quoad significationem, quam inde ab hoc tempore habere deberet, cum respectu ad promissiones Abrahamo, Isaaco et Jacobo datas, jam quidem et in posterum implendas. Sic Deus ipse verba sua explicat versu 4. 5. 6. Antea usurpatum fuerat nomen Jovæ ad existentiam Dei, necessitatem, aut immutabilitatem describendam: jam vero ad fidem, veritatem et constantiam in promissionibus servandis et implendis indicandam.

esse, qui eos ab Aegyptiorum oneribus liberaverit. 8. Ducturum quoque me eos esse in terram, quam Abrahamo, Isaaco et Jacobo jurejurando interposito promisi eamque illis possidendam daturum. Hæc ego Jova — 9. Moses quidem referebat hæc ad Israelitas. Sed non attenderunt ad ea quæ dicebat, præ nimio animi angore et servitutis duritie. 10. Tunc denuo Jova jussit Mosen 11. adire Pharaonem Aegypti regem, eique dicere, ut Israelitas e terra sua dimittat. 12. At Moses respondit: en! ne Israelitæ quidem me audiunt, multo minus Pharaonem audiet. Præterea lingua sum impedita. 13. Jova vero jussit Mosen et Aaronem Israelitis et Pharaoni suam voluntatem indicare de eis per ipsos ex Aegypto educendis *b*). (14. Hi sunt principes familia-

b) Hæc et similes repetitiones de vocatione Mosis ad munus suum eo consilio factæ videntur, ut lectores suos doceret se non sua sponte hoc munus suscepisse, sed animo valde reluctantante. Genealogia autem Mosis et Aaronis hoc loco inserta est, ut constaret quænam essent origines (nam in populo originum adeo curioso, qualis Israeliticus fuit, quæstio hæc erat magni momenti) ducum primorum populi, quorum familiæ præterea deinceps sacerdotium in perpetuum conferri debebat. In qua genealogia miretur fortasse aliquis, posteros Rubenis et Simeonis paucis tantum commemorari, plenius deinde Levi posteros, reliquorum vero fi-

miliarum Israeliticarum: Filii Rubenis primogeniti Israelis erant, Chanoch, Phallu, Chezron, Charmi: hæ sunt familiæ Rubenis. 15. Filii Simeonis erant: Jemuel, Jamin, Ohad, Jachin, Zochar, Saulus e Cananæa natus: hæ sunt familiæ Simeonis. 16. Nomina filiorum Levi secundum cognationes suas hæc sunt: Gerschon, Kehat, et Merari. Vixit vero Levi annos septem et triginta supra centum. 17. Filii Gerschonis erant Libni et Schimei, quorum familiæ extant. 18. Filii Kehati fuerunt Amram, Jizhar, Chebron et Ussiel, annosque implevit Kehat centum et triginta tres. 19. Filios Merari habuit Machlim et Muschim. Hæ sunt familiæ Levi secundum cognationes suas. 20. Duxerat vero Amram in matrimonium Jochebed amitam suam, ex qua Aaronem et Mosen sustulit, vixitque annos centum septem

hiorum Jacobi omitti. Non absurda videtur *Hubigantii* conjectura, unde hoc venerit. Nimirum Moses præ manibus habuit catalogum, ex quo suæ familiæ origines dare volebat. In quo cum nomina Rubenis et Simeonis primo loco scripta essent, ea quoque sed breviter tantum commemorat, et mox ad Levi posteros pergit, de quibus dicere volebat. Reliquorum recensitionem omittit, quippe quæ ab instituto suo prorsus erat aliena. Hinc factum quoque est, ut inscriptio illius catalogi servata sit: *Hi sunt principes familiarum Israeliticarum*, quanquam non omnium, sed tantum familiarum Leviticæ tribus capita recensentur.

septem et triginta. 21. Filii Jizharis erant Korah, Nephher et Sichri. 22. Filii Uffielis Mischaël, Elzaphan et Sitri. 23. Aaron in matrimonium duxit Elishebam, filiam Amminadabi, sororem Nachschonis, quæ ei peperit, Nadabum, Abihum, Eleasarem, et Itamarum. 24. Filii Korachi erant: Assir, Elkanah, Abiasasch: hæc sunt quoque nomina familiarum Korachi. 25. Eleasar filius Aaronis in matrimonio habuit filiam Phutielis, ex qua sustulit Pincasum. Hæc sunt capita familiarum Leviticarum secundum cognationes suas. 26. Hæc est profapia illius Aaronis et Moſis, quos Jova jussit educere Israelitas ex Aegypto cum suis agminibus. 27. Hi cum Pharaone rege Aegypti hac de re egerunt. Hic est ille Moſes et Aaron. 28. Igitur cum Jova Moſi in Aegypto mandaret, 29. ut ſuo nomine ad Pharaonem regem Aegypti referret omnia, quæ cum eo effet locutus, 30. et Moſes Jovæ responderet, linguam ſe habere impeditam, Pharaonem non eum eſſe auditurum: c)

c) Tres verſus extremi hujus capituli debebant novam ſectionem inchoare. Etenim non novum Dei mandatum continent, ſed repetitionem eorum, quæ verſu 10. 11. 12. dicta ſunt, inſerta illa genealogia interrupta. Cohærent igitur cum initio ſequentis capituli.

CAPUT VII

Moses ex mandato Dei Pharaonem denuo adit, coram quo baculum in serpentem et aquam in sanguinem mutat. Quibus cum fidem Pharao non haberet, quod magi Aegyptii hæc miracula imitabantur, minatur Moses plagam ranarum.

Jova Mosi dixit: En te Deum constitui Pharaoni, Aaron vero frater tuus erit tibi internuncius. 2. Tu ei dices omnia, quæ tibi præcepero et ille Pharaoni renunciabit, dimittendos esse Israelitas e terra ejus. 3. Equidem permittam, ut animo pertinaci resistat; hinc fiet ut multa signa et prodigia in Aegypto edam. 4. Non obtemperabit vobis Pharao, igitur convertam meam potentiam in Aegyptios, atque educam mea agmina, hoc est, populum meum Israeliticum ex Aegypto inter judicia gravissima. 5. Quod cum fecero, intelligent Aegyptii me Jovam esse. a) — 6. Moses et Aaron fecerunt sicuti Jova præceperat. 7. Ille vero tunc annum agebat octogesimum, hic tertium et octogesimum. — 8. Mandaverat præterea Jova Mosi et Aaroni, 9. ut ille hunc juberet baculum suum abjicere, qui in serpentem mutaretur, si Pharao miraculum ab eis posce-

a) Manifeste h. l. ad significationem nominis respicitur: Jovam esse eum, qui quod dixit etiam præstet et efficiat.

posceret. 10. Igitur cum ambo ad Pharaonem venissent, fecerunt sicuti iussi erant a Jova. Abiecit Aaron baculum præsente rege et aulicis ejus, qui in serpentem fuit conversus. 11. Tum Pharaō sapientes et rerum arcanarum peritos advocavit, qui Aegyptiorum *b)* magi artibus suis occultis idem fecerunt. 12. Abjecerunt baculos suos, qui in serpentes convertebantur. Sed baculus Aaronis devoravit eorum baculos. 13. Hinc animus Pharaonis obfirmatus est, ut non obtemperaret, sicuti Jova prædixerat. — 14. Tum Jova Mosi dixit: Animo pertinaci Pharaō populum dimittere recusat. 15. Convenite eum mane, exhibit ad aquam, eique ad ripam fluminis obviam procede, et baculum, qui in serpentem mutatus fuit, tecum fume, 16. et his verbis eum alloquere: Jova Ebræorum Deus me ad te misit

b) Hebraice vocantur **חֲרָטְמִים**. Erant hi quos græci *ἱερογλυμματῆς* vocant, imaginum hieroglyphicarum periti, qui artibus naturalibus, minime vero ope diaboli, aut malorum geniorum, illa ab Aarone patrata miracula imitabantur. Quod etiam contra eorum consilium fuisset, si hoc jactassent. Volunt enim Pharaoni persuadere, Mosi miracula non esse vera miracula, sed artibus naturalibus (*Taschenpielerey*) omnia peragi. Id quod etiam Pharaō ex imitatione illorum miraculorum colligit, et sibi persuaderi cupit, ne cogatur Israelitas dimittere.

fit et jubet, ut populum suum dimittas ad eum in deserto colendum. Haecenus quidem non morem gessisti. 17. Sed ex eo intelliges me Jovam esse, inquit idem Jova. Ego percutiam hoc baculo, quem manu teneo, aquam fluminis et statim rubra c) evadet. 18. Tunc pisces morientur et flumen adeo foetebit, ut omnes aquam ejus bibere fastidiant. 19. Simul jussit Moses ex mandato Jovæ Aaronem, manum cum baculo extendere super aquas Aegypti, super flumina, rivos, stagna, super omnia aquarum receptacula, ut rubra fierent, atque omnis aqua, etiam quæ in vasis ligneis aut lapideis fervaretur, rubesceret. 20. Igitur Moses et Aaron fecerunt quemadmodum Jova præceperat. Aaron baculo sublato aquam Nili percussit præsentem Pharaone et aulicis ejus, et rubra evasit. 21. Hinc piscibus fluminis mortuis tantus ejus foetor extitit, ut Aegyptii aquam e flumine bibere non possent. Simul in tota Aegypto aqua rubra facta est. 22. Sed cum Aegyptiorum magi artibus suis occultis idem facerent, Pharaos animo pertinaci non obtemperavit, quemadmodum Jova prædixerat.

23.

c) נִהְפְּכוּ לָדָם *convertentur in sanguinem.* Assentior illis interpretibus, qui non sanguinem proprie sic dictum, sed ruborem, quem aqua contraxit, intelligunt. Quæ significatio quoque propter originem verbi אָדָם *rubuit* a substantivo אָדָם non est aliena.

23. Illinc digressus domum rediit, neque ad ea, quæ facta erant, attendit. 24. Aegyptii vero circa flumen fodiendo aquam ad bibendum quæsierunt. Aquam enim Nili bibere non poterant. 25. Hæc a Jova immissa plaga per septem dies duravit. — 26. Deinde Jova denuo iussit ut Moses Pharaonem adiret, eumque suo nomine juberet populum suum dimittere ut sibi serviret. 27. Si recusaret, se totam ejus terram ranis immixtis esse afflicturnm. 28. Nihil enim tantam earum copiam emissurum esse, ut in ædes, conclavia, penetralia et lectos ejus, nec non in ædes aulicorum et subditorum ejus, in fornaces et mactras penetrent. 29. Sic usque ad eum, subditos et ministros ejus pervasuras esse.

CAPVT VIII

Ranæ ex Nilo excitatæ, culices, muscæ.

Tum Jova Mosi mandavit ut præciperet Aaroni manum cum baculo extendere super flumina, rivos et stagna, ut ranæ ascenderent super Aegyptum. 2. Quo facto tot ranæ extiterunt, ut tota Aegyptus eis obtegeretur. 3. Sed magi artibus suis occultis etiam ranas produxerunt. 4. Attamen Pharaos Mo- sen et Aaronem arcessitos rogavit, ut intercederet apud Jovam, quo ranas a se et populo suo auferret, velle se populum dimittere ad sacrificandum Jovæ. 5. Mo-

5. Moses respondit Pharaoni, velit ipse tempus indicare, quando pro eo, ministris ejus et subditis precari debeat, ut ranæ ab eo et aedibus ejus propellerentur, et tantum in flumine relinquerentur. 6. Cum ille crastinum diem nominasset, erit ita, inquit Moses, sicuti dixisti, ut intelligas non esse Deum Jovæ similem. 7. Auferentur ranæ a te et aedibus tuis ab aulicis et subditis tuis, tantum in flumine restabunt. 8. Postquam igitur Moses et Aaron a Pharaone discesserant, ille propter ranas ad Jovam precatus est, quas regi immiserat. 9. Quas ejus preces Jova quoque admisit. Mortuæ sunt ranæ in aedibus, atriis et agris. 10. Quibus in cumulos congestis foetuit tota illa regio. 11. Pharaon autem cum videret respirationem sibi factam esse, mente obstinata parere renuit, sicut Jova prædixerat. — 12. Igitur sic Mosi denuo mandavit, ut juberet Aaronem extendere baculum et terram percutere, quo facto culices *a)* nascerentur in tota Aegypto. 13. Fecerunt ita. Aaron quidem protenso baculo percussit terræ pulverem,

a) כְּנִיִּים vulgo *pediculos* vertunt, quam sententiam Bochartus in Hieroz. P. II. Lib. IV. Cap. XVIII. pluribus defendit. Sic quoque Onkelos, Syrus et Arabs verterunt. Sed præferenda videtur versio τῶν ὄ, qui habent οὐλίϕας, *culices*. Quam vocem Vulgatus retinuit *cinipbes*.

rem, hinc extiterunt culices in hominibus et animalibus, omnis totius terræ pulvis in culices videbatur conversus. 14. Conati quidem sunt magi artibus suis etiam culices producere, sed frustra. Cum igitur homines et animalia per culices vexarentur, 15. magi coacti sunt fateri Pharaoni *b)*, vim divinam hac in re intercedere. Hic vero animo obdurato eis non obtemperavit, quemadmodum Jova prædixerat. — 16. Igitur hic iussit Mosen postridie mane obviam procedere Pharaoni, qui ad aquam sit egressurus, eumque his verbis compellare: Jubet Jova, ut dimittas suum populum. 17. Sin minus, ille tibi, aulicis et subditis tuis muscas *c)* immittet, quæ omnes Aegyptiorum domos, totamque regionem implebunt. 18. Distinguem vero tunc, inquit, regionem Gosen, quam populus meus inhabitat. Nullæ

ibi

b) Ex hac magorum confessione clarum est, quod ad Cap. 7, 11. observavimus, eos in reliquorum miraculorum imitatione Pharaoni persuadere voluisse, artibus naturalibus hæc a Mose patrari. Quoniam in hoc vim divinam agnoscunt, in superioribus eam negarunt.

c) עֲרֹב nonnulli interpretes *Hieronymum* secuti vertunt omne genus muscarum. Sic fere etiam *Iosephus* II, 14. et *Aquila* πᾶμμυια, ex origine τοῦ עֲרֹב miscuit. Sed ex versu 25. apparet, speciem cujusdam animalis esse intelligendam. οἱ ὁ vertunt per κυνόμυια, muscam caninam, quam sententiam *Bochartus* II, 4, 14. et 15. prolixè defendit.

ibi erunt muscæ. Ex quo poteris intelligere, me hujus terræ Deum esse. 19. Hoc discrimen ego statuas inter meum et tuum populum. Cras existet illud miraculum. 20. Implevit vero Jova quod dixerat. Tanta muscarum multitudo invasit ædes Pharaonis, aulicorum ejus et omnium Aegyptiorum, ut tota terra ab eis vastaretur. 21. Tum Pharaon Mosi et Aaroni ad se evocatis dixit: abite et sacrificate Deo vestro in Aegypto. 22. Respondet Moses: non commode hoc fieri potest: ea enim sacrificia facimus, quæ Aegyptiis abominabilia viderentur. Quæ si eis præsentibus offerremus, verendum esset ne nos lapidarent. 23. Iter trium dierum in desertum faciemus, sacrificaturi Jovæ Deo nostro, quemadmodum jussit. 24. Ad hæc Pharaon respondit: dimittam vos, sacrificate Jovæ Deo vestro in deserto, modo ne longius discedite, et pro me precamini. 25. Tum Moses, simulac a te discessero, inquit, Jovam orabo ut a te, aulicis et subditis muscas auferat, modo ne amplius spem meam deludas, nec mittas populum ad Jovæ sacrificandum. 26. Fecit igitur Moses quod dixerat, 27. atque Jova annuit ejus precibus et muscas removit a Pharaone, ejus aulicis et subditis, ne una quidem relicta. 28. Ille vero hac quoque vice animum suum obfirmavit, neque populum dimisit.

CAPUT IX

Pecoris lues, ulcera, grando.

1. **T**um Jova Mosen jussit rursus adire Pharaonem atque ita cum eo agere: Sic dixit Jova Deus Ebræorum: dimitte populum meum, ut mihi serviat. 2. Si hoc facere recusaveris eumque porro retinueris, 3. ego greges tuos in agris, equos nempe, asinos, camelos, armentum et pecus gravi lue affligam. 4. Discrimen vero faciam inter Israelitarum et Aegyptiorum greges, ita ut illorum nullum prorsus moriatur. 5. Tempus quoque Jova determinat, die nempe crastino hæc evenient. 6. Postridie Jova has minas implevit. Lues sæviit per omnes Aegyptiorum greges, de pecore autem Israelitarum ne unum quidem interiit. 7. Et quanquam Pharaos hujus rei certior erat factus per missos nuntios, tamen obstinavit animum suum, neque populum dimisit. — 8. Tum Jova jussit, ut Moses et Aaron plenīs pugillis fuliginem fornacis fumerent, quam Moses vidente Pharaone in aërem spargeret. 9. Qua in omnem Aegyptum dispersa erumperent cum in hominibus, tum in animalibus ulcera purulenta. 10. Illi igitur fumerunt fuliginem fornacis atque præsente Pharaone Moses eam in aërem sparsit. Quo facto ulcera tumescencia eruperunt in hominibus et animalibus.

11. Neque minus magi his ulceribus affecti sunt, ita ut tam parum quam alii Aegyptii possent in conspectum Moſis venire. 12. Atque tamen Pharaο animum suum obfirmavit, Deo sic permittente; non obtemperavit eis, quemadmodum Jovā hoc Moſi prædixerat. — 13. Quo facto Jovā jussit Moſen poſtridie corā Pharaone comparere atque his verbis eum alloqui: sic fatur Jovā Ebræorum Deus; mitte populum meum ut mihi ſerviat. 14. Alias jam quidem omnes plagas meas tibi infligam, nec non aulicis et ſubditis tuis, ut intelligas non eſſe Deum mei ſimilem in toto terrarum orbe. 15. Et jam nunc te pro potentia mea, tuumque populum ex hac terra peſte auferre poſſem. 16. Enimvero manebis ad potentiam meam in te oſtendendam, et ut nomen meum in toto hoc univerſo celebretur. 17. Si ulterius populum meum retinueris, nec eum dimiſeris, 18. En! cras dejiciam tantam grandinem, quanta nunquam antea fuit in Aegypto, ex quo eſt fundata. 19. Mitte igitur qui cogant greges tuos et quæ in agris habes. Homines enim et animalia, quæ ſub dio ſunt, nec ſub teſta collecta, grandine oppreſſa peribunt. 20. Alii de aulicis Pharaonis has Jovæ minas veriti ſervos et greges ſuos domum coegerunt. 21. Alii vero Jovæ dicta contemnentes reliquerunt eos in agris. 22. Tum Jovā jussit Moſen, manum verſus
coelum

coelum extendere, ut grandinaret in universam Aegyptum, in homines et animalia et agrorum fruges. 23. Quod cum Moses fecisset, Jova tonitrua misit micantibus per terram fulguribus. 24. Quæ grando cum fulgure coruscante tam gravis et vehemens fuit, ut nunquam antea, ex quo Aegyptus habitata est, similis ei extiterit. 25. Contudit per totam Aegyptum omnia quæ in dio erant, homines et animalia, omnesque agrorum fruges, arbores fregit. 26. Tantum in terra Gosen, quam Israelitæ incolebant, non grandinavit. 27. Tum Pharaeo evocatis ad se Mosi et Aaroni dixit: Peccavi, Jova justus est, ego vero et populus meus male egimus. 28. Intercedite pro me apud Jovam, ut tonitrua et grandines desinant, dimittam vos, non amplius detinebimini. 29. Respondit Moses: cum urbe egressus fuero, Deum rogabo et cessabunt tonitrua et grandines, ut intelligas Jovam esse hujus terræ dominum. 30. Attamen bene scio, neque te, neque homines tuos Jovam revereri. — 31. Linum et hordeum grandine ista contusa fuerunt; hoc enim jam maturefcebat, illud vero filiquabatur. 32. Triticum vero et zea damnum perpeffa non sunt, quod erant tardiora; — 33. Digressus igitur a Pharaone Moses ante urbem manus ad Jovam expandit, et cessarunt tonitrua et grandines, nec ulterius pluvia est effusa. 34. Quod cum

Pharao videret, perrexit in peccato suo, animumque suum cum ipse, tum ejus aulici obfirmarunt. 35. Hinc pertinaciter Israelitas recusavit dimittere, quemadmodum Jova per Mosen prædixerat.

CAPVT X

Locustæ et tenebræ trium dierum.

1. **T**um Jova Mosen his verbis est allocutus: adi Pharaonem. Equidem permittam, ut cum ille, tum ministri ejus animos suos obstinent. Inde vero fiet, ut miracula plura inter eos edam, 2. utque vos filiis et nepotibus vestris narrare possitis, quæ in Aegypto patrauerim, et quantis eos portentis infestaverim, et intelligetis me Jovam esse. 3. Moses igitur et Aaron cum rursus convenirent Pharaonem, hæc ei dixerunt: Sic fatur Jova Ebræorum Deus: quousque recusabis temet mihi submittere? Dimitte populum meum ut me colat. 4. Quod si facere ulterius recusaveris, cras in terram tuam adducam locustas, 5. quæ ejus superficiem ita obtegent, ut prorsus conspici non possit, et quæ e grandine vobis relicta sunt confument, nec non arbores et quæ in agris germinarunt. 6. Implebunt tuas, aulicorum tuorum et subditorum domos, adeo ut patres aut majores tui nullo unquam tempore tale quid viderint. Quæ cum Moses dixisset, digressus est

est a Pharaone. 7. Tunc aulici ejus his verbis eum alloquuntur: Quousque vir ille nobis erit perniciosus? Mitte tandem homines, ut colant Jovam Deum suum. An expectabis totius Aegypti interitum? 8. Tum Moses et Aaron revocati sunt, et Pharaon, ite, inquit, colite Jovam Deum vestrum. Sed quinam sunt abituri? 9. Respondit Moses: Ibimus omnes, juvenes et senes, filii et filiae nostrae, una cum armento et pecore. Nam festum Jovae celebrandum nobis est. 10. Ad hæc ille: ita vobis Jova adsit, uti ego vos et liberos vestros dimittam. Iam satis apparet vos mala intendere. 11. Minime vero. Vos viri ite et colite Jovam. Hoc erat tantum in votis vestris. Et sic a Pharaone expellebantur. 12. Tum jussit Jova Mosen extendere manum super Aegyptum, ut locustæ in eam venirent, quæ omnes agrorum fruges, et quæ grando reliquerat, absumerent. 13. Quod cum Moses fecisset, Jova excitavit eorum; qui cum totum diem noctemque integram per illam regionem flavisset, primo mane locustas invexit. 14. Occuparunt totam Aegyptum, in omnibus ejus confiniis confederunt, tanta copia et multitudine, quanta nec unquam antea fuit, neque postea futura est. 15. Omnem terræ superficiem obtexerunt eamque obscurarunt, agrorum et arborum fruges a grandine relictas absumserunt, ut nihil neque in his neque in

illis viride superesset in tota Aegypto. 16. Tum propere advocavit Pharaon Mosen et Aaronem; peccavi, inquit, in Jovam Deum vestrum et in vos. 17. Ignoscite quæso peccato meo hac quoque vice, atque precamini Jovam Deum vestrum, ut hanc tantam perniciem a me removeat. 18. Digressus Moses a Pharaone intercessit pro eo apud Jovam, 19. qui vento contrario a mari excitato locustas in mare algosum abiecit, ita ut ne una quidem superesset in tota Aegypto. 20. Attamen Pharaon ulterius mentem suam obstinavit, Jova sic permittente, neque Israelitas dimisit. — 21. Postea Jova rursus jussit Mosen manum versus cælum extendere, ut tenebræ in Aegypto existerent densissimæ. 22. Quod cum Moses fecisset, ortæ sunt in universa Aegypto tenebræ per tres dies tantæ, 23. ut alter alterum videre non posset, nec quisquam loco suo surgere auderet toto illo tempore. Contra vero Israelitæ in suis sedibus lucem habebant. 24. Tum Pharaon Mosen arcessivit eique dixit: Ite, colite Jovam, parvuli quoque vestri vobiscum eant; pecus tantum vestrum et armentum remaneat. 25. Ad hæc Moses: Viciimas quoque et holocausta, quæ Jovæ Deo nostro offeramus, concedas nobis necesse est. 26. Igitur et greges nostri nobiscum emigrabunt, ne ungula quidem relicta. Nam ex nostris sumemus quæ cultus Jovæ

Jovæ Dei nostri requirit. Nos ipsi adhuc ignoramus, qua ratione eum simus culturi, donec ad illum locum pervenerimus. 27. Quoniam vero Jova permiserat, ut Pharaos rursus animo obstinato populum dimittere recusaret: 28. ille Mosi, apage, inquit, et cave tibi ne rursus in conspectum meum venias. Nam si hoc ausus fueris, moriere. 29. Respondit Moses: Bene est, quod dixisti, non videbo te amplius.

CAPUT XI

*Moses minatur Pharaoni ultimum Dei judicium,
mortem nempe primogenitorum.*

(1. **P**raemonuerat *a*) autem Jova Mosén, se unam adhuc plagam inducturum esse in Pharaonem et Aegyptum, tunc illum Israelitas omnes esse dimissurum atque adeo expulsum. 2. Juberet igitur *b*) populum, viros

a) Male hoc loco capita sunt divisa. Totum hoc caput cum præcedenti arte cohæret. Nam continuatur colloquium idque ultimum Mosi cum Pharaone. Sed tres versus priores sunt in parenthesi ponendi. Sic enim connexio versus quarti cum ultimo præcedentis capituli facilis est. Alias non apparet, quomodo Moses cum Pharaone loquatur, si secundum vers. 29. præcedentis capituli dixerit, se nolle eum amplius videre.

b) cf. de hoc mandato dicta ad Cap. 3, 22.

viros et feminas ab amicis suis petere vasa aurea et argentea. 3. Velle se *hunc in finem* favorem populo conciliare apud Aegyptios. Magnam etiam Moses auctoritatem consecutus fuerat cum apud aulicos Pharaonis, tum apud reliquos Aegyptios.)

4. Sed audi quæ Jova *tibi* dicit: Circa mediam noctem ego Aegyptum obibo, 5. et morientur omnes primogeniti a primogenito tuo, regni successore, usque ad primogenitum ancillæ, quæ molam trahit; nec non omnis pecoris primogenita. 6. Tunc clamor orietur in Aegypto tantus, quantus nec unquam antea fuit, neque postea est futurus. 7. Apud Israelitas vero ne canis quidem latrabit. Nullius neque hominis, neque animalis voces audientur, ut intelligas, quantum discrimen statuatur Jova inter Aegyptios et Israelitas. 8. Tunc ad me venient tui, meque supplices rogabunt, ut ego cum populo meo egrediar. Id quod tunc quoque faciam. Atque hæc locutus, iratus a Pharaone discessit. — 9. Jova vero Mosis jam præsignificaverat, c) Pharaonem non esse obtemperaturum, hinc multa se portenta in Aegypto esse patraturum. 10. *Atque ita etiam factum est.* Quanquam Moses et Aaron miracula ista omnia co-

ram

c) Finitur hic historia de miraculis Mosis in Aegypto patrat, et de Pharaonis obduratione. Igitur **וְכֵן** in tempore præterito est vertendum.

ram Pharaone edidissent, tamen pertinaci animo Pharaon, Jova sic permittente, Israelitas e terra sua dimittere recusavit.

CAPUT XII

*Institutio agni paschalis. Exitus Israelitarum
ex Aegypto.*

Tunc Jova Mofi et Aaroni, cum adhuc essent in Aegypto, hæc edixit: 2. Hic mensis vobis sit primus mensium, a quo annum incipiat. 3. Jube te, ut totius Israelitici coetus singuli patres familias decimo illius mensis die singulos agnos sumant, pro sua quisque familia. 4. Quodsi familia alicujus ad agnum consumendum non sufficiat, ille et vicinus ejus, qui proxime ei adhabitat, agnum sumant, ita ut numerus capitum par sit ei comedendo. 5. Esto vero agnus ille vitii omnis expers, mas annulus, sive de ovillo, sive de caprino pecore. 6. Hunc ad quartum decimum diem illius mensis servatum universus Israelitarum coetus mactato sub crepusculum. 7. Sanguinem vero ejus inducant ambobus postibus et superliminari ædium, in quibus comeditur. 8. Eadem illa nocte comedatur, igne affatus cum pane non fermentato et herbis amaris. 9. Non semicoctum s. crudum, nec aqua elixum comedere licet, sed igne tostum, ita ut caput, crura et ventriculus sint indi-

vulsa. 10. Nec insequentem diem aliquid relinquitte, et si quid reliqui fuerit, igne illud debetis comburere. 11. Hoc habitu vero comedetis: lumbis accincti, pedibus calceati, baculos manibus tenentes, et festinanter agatis. Festum hoc est libertatis ^{a)} a Jova concessæ. 12. Etenim hac ipsa nocte obibo Aegyptum atque omnia ejus primogenita interficiam cum hominum tum animalium, atque adeo Deos Aegyptiorum pœna afficiam, ego Jova. 13. Sanguis vero ille notabit ædes, quas habitatis. Quo conspecto vos liberos relinquam a clade illa perniciofa, quam Aegyptiis infligam. 14. Atque hujus diei memoriam colere debetis, quo festum mihi celebretis, quod per omnes generationes perpetuo instituto apud vos fervetur. 15. Per septem dies panes sine fermento.

a) Triplex est explicatio vocabuli **פֶּדְיוֹן**. Alii dicunt esse *transsum*. Quæ quidem satis antiqua est *Josephi*, *Philonis*, *Hieronymi* et aliorum sententia, sed parum probabilis, quippe quæ ex linguis cognatis nulla ratione firmari potest. Alii, *libertatis* five etiam *lætitiæ* significationem ei tribuunt, ex origine verbi **פָּדַע** *laxavit*, quod deinde ad utramque illam notionem transfertur. Alii per *parcere* explicant. Quorum tamen sententia, quod ego quidem sciam, tantum probatur ex *Es.* 31, 7. ubi quidem contextui satis apta, sed, ut fit, non minus apta est altera *libertatis* notio. Quæ quidem mihi præferenda videtur. cf. quæ pluribus de hoc vocabulo dicta sunt ad *Glossium* p. 968.

mento edere debetis, et statim primo die remove-
re fermentum ex ædibus vestris. *b)* Quicumque a pri-
mo usque ad septimum diem fermentatum gustave-
rit, is e coetu Israelitarum auferatur. 16. Primo
die sacrum conventum peragatis, itemque septimo,
neque ullum illis diebus opus faciatis, præter ea quæ
ad cibos parandos necessaria sunt. 17. Hanc de pa-
nibus non fermentatis *legem* observare debetis. Eo
ipso enim die vos ex Aegypto eduxi; propterea per-
petuo instituto apud vos hic dies a posteris vestris
dicta ratione peragatur. 18. Quarto decimo die
illius mensis circa vesperam incipietis azymis vesci,
usque ad vesperam primi et vicesimi diei ejusdem
mensis. 19. Septem dies non reperiatur fermentum
in ædibus vestris. Quicumque fermentatum
gustaverit, e coetu Israelitico removeatur, sive pere-
grinus sit, sive indigena. 20. Ab omni fermentato
omnino abstinere debetis, et azymis tantum vesci in
ædibus vestris. — 21. Moses convocatis Israeli-
tarum

b) Recte Ill. *Michaelis* mihi videtur observasse, hoc præceptum
de azymis a Mose datum esse post exitum ex Aegypto.
Nam ex versu 39, plane apparet, Israelitas panem suum vo-
luisse fermento miscere, sed impeditos fuisse ab Aegyptiis.
In hujus vero circumstantiæ memoriam deinde jussi sunt
vesci azymis. Sed Moses hoc loco paschatos leges conjun-
ctim enarrat. Neque in hujus mandati executione apud
Israelitas vers. 21 - 27. aliquid de azymis legitur.

tarum primoribus sic eis præcepit: Sumite agnos pro numero familiarumstrarum et Pascha mactate. 22. Deinde hyssopi fasciculum sanguini, quem in pelve excepistis, intingite atque obducite eum superliminari et ambobus postibus, nec quisquam vestrum ædibus egrediatur usque ad crastinum. 23. Jova enim ad plectendos Aegyptios obibit. Quodsi viderit sanguinem in superliminari et postibus, libertatem ædibus vestris concedet, ita ut eas plaga perniciofa non pervadat. 24. Propterea perpetuum hoc sit institutum apud posteros vestros, 25. ita ut hunc cultum ei in perpetuum præstetis, quando in terram veneritis, quam vobis Jova dare promisit. 26. Quodsi tunc liberi vestri vos de ratione hujus instituti interrogabunt, 27. respondere eis debetis, sacrificium hoc esse libertatis in honorem Jovæ, qui Israelitas, in Aegypto tunc commorantes, liberos dimiserit et a periculo isto servaverit, cum Aegyptios plecteret. — *His mandatis acceptis* populus supplex honorem exhibuit, 28. atque diligenter observavit omnia, quæ Moses et Aaron edixerant. — 29. Tunc media nocte Jova occidit omnia totius Aegypti primogenita; a Pharaonis primogenito regni herede, usque ad primogenitum captivi carceri inclusi, nec non omnia animalium primogenita. 30. Pharaon igitur hac ipsa nocte,

nocte, aulici ejus et omnes Aegyptii surrexerunt (ingens enim clamor per totam Aegyptum sublatus est, quippe nulla domus funeris expers fuit) 31. atque evocatis Mosi et Aaroni dixit: egredimini e terra mea, vos cum populo vestro. Colite Jovam quemadmodum optastis. 32. Pecus quoque vestrum et armentum abducite, prouti postulastis, ite modo et bene mihi precamini. 33. Urgebant adeo Aegyptii populum, ut exitum acceleraret, omnes enim mortem verebantur. 34. Ille igitur massam nondum fermentatam in matris humeris extulit pannis involutam. 35. Petierat quoque populus ab Aegyptiis vasa argentea atque aurea et vestes. 36. Et Jova favorem Aegyptiorum ei conciliarat, ut darent rogata, quæ sic eis ablata sunt. — 37. Emigrarunt vero Israelitæ e Ramsese Succotham, circiter sexcenta millia peditum præter parvulos. 38. Præterea una cum illis magna mixtæ turbæ multitudo proficiscebatur, pecoris vero et armenti ingens copia. 39. Ex massa vero, quam ex Aegypto deportaverant, panes coxerunt sine fermento. Nam cum ab Aegyptiis urgerentur, nec mora dabatur, massam illam fermento miscere non poterant, nec omnino viaticum sibi parare. 40. Commorati autem sunt

sunt in Aegypto c) quadringentos et triginta annos. 41. Quibus peractis universus Jovæ populus nocte illa commemorata Aegypto emigravit. 42. Illa nox, qua singulari Dei cura ex Aegyptoeducti sunt, sacra esse debet Jovæ, summa cum cura peragenda ab Israelitis eorumque posteris. 43. Porro Jova Moysi et Aaroni hæc de paschate præcepta dederat: Peregrinus illud non comedat. 44. Servus autem emtus, si circumcissus fuerit, eo vescatur. 45. Minime vero advena, aut mercenarius. 46. In una domo comedatur, nihil de carne foras efferre fas fit, nec ullum de ossibus ejus frangere. 47. Totus Israelitarum coetus illud faciat. 48. Si quis peregrinus apud vos vivat, velitque una Pascha in honorem Jovæ celebrare, omnes, quæ in familia ejus sunt, mares circumcidantur, tunc potest admitti, idem jus habeat, quod indigena. Præputiato vero de eo comedere non licet. 49. Ritus observandi iidem sunt cum indigenæ, tum peregrino inter vos commoranti. 50. Fecerunt Israelitæ omnia, quæ Moses et Aaron eis præceperant. — 51. Illo igitur die Jova Israelitas ex Aegypto cum suis copiis eduxit. —

CAPUT

c) De dissensu Codicis Sam. et versionis græcæ a lectione textus hebræi recepta vid. Ill. *Michaelis* in *Biblioth. Orient.* P. XII. p. 22. seqq.

CAPUT XIII

*Consecratio primogenitorum. Israelitæ non recta via in
Palestinam contendunt, sed per devia versus sinum
Arabicum ducuntur.*

Tum quoque Jova Moſi præcepit, ut ſibi omnia primogenita consecraret. 2. Omne quod primum e matre naſcitur apud Iſraelitas, ſive de hominibus, ſive de animalibus, ſuum eſſe. — 3. Populum vero Moſes adhortatus eſt, ut memores eſſent ejus diei, quo ex Aegypto e dura illa ſervitute eſſent egreſſi, magna vi eos Jovam inde eduxiſſe; abſtinerent ab omni fermento. 4. Hoc die menſe Abib egreſſi eſtis, inquiebat, 5. Quando igitur Jova vos duxerit in terram Cananitarum, Chittæorum, Amoræorum, Chivvæorum et Jebuſitarum, quam jurejurando interpoſito majoribus veſtris promiſit, terram optimam et fertiliffimam, eodem illo menſe hunc cultum ei debetis præſtare. 6. Nimirum per ſeptem dies panes azymos comedetis, quorum ultimo feſtum Jovæ celebretis. 7. Azymis veſcimini per ſeptem dies, neque fermentatum, neque fermentum his diebus in tota terra veſtra reperiatur. 8. Liberis autem veſtris exponere debetis, iſta omnia eo die ſic peragi, in memoriam ejus, quod Jova fecerit, cum ex Aegypto egrederemini. 9. Signum

gnum sit vobis *hoc festum* in manibus vestris et inter oculos memoriale, ut de lege divina perpetuo loquamini; manu enim potenti Jova vos ex Aegypto eduxit. 10. Igitur servate hoc institutum suo tempore quotannis. 11. Et quando Jova vos in terram Cananitarum jurejurando majoribus vestris promissam introduxerit, 12. offerre debetis Jovæ omnia primogenita, etiam pecorum; primogenita mascula Jovæ sacra sunt. 13. Asini primogenitum agno redimite, si nolueritis redimere, cervicem ei frangitote. At primogenitos hominum, filios vestros utique debetis redimere. 14. Quodsi deinde aliquando liberi vestri vos interrogabunt, cur ita faciatis? docete eos, Jovam vos ex Aegypto ex ergastulo magna vi eduxisse, 15. et cum Pharaο pertinaciter recusasset vos dimittere, Jovam interfecisse omnia Aegypti primogenita cum hominum, tum animalium; propterea vos Jovæ mactare omnia mascula, quæ primum e matre nascuntur, filios vero vestros primogenitos redimere. 16. Sic in manu vestra et in fronte inscriptum semper sit, Jovam vos magna vi ex Aegypto eduxisse. — 17. Postquam Pharaο populum dimiserat, Deus eum non recta via in Palæstinam duxit, quāquam ea propinqua esset, (novit enim futurum esse, ut populum poeniteat *existi ex Aegypto*, quando viderent bellum cum Cananitis

nitis ineundum, eumque propterea eo esse reditum,) 18. sed longiore circuitu per desertum ad sinum Arabicum. Totum vero agmen Israelitarum in quinque partes divisum erat, cum ex Aegypto egrederentur. 19. Extulit quoque Moses secum ossa Josephi. Is enim fratres suos jurejurando obligaverat, ut hoc facerent, quando Deus eis subveniret, de quo certissime erat persuasus. — 20. E Succotho egressi castrametati sunt Ethami ad extremum deserti. 21. Jova vero eos præcedebat in nube itineris duce. Noctu illa nubes eis prælucebat, ita ut diu noctuque iter facere possent. 22. Non discedebat ab eis interdium. Noctu vero splendens populum præcedebat.

CAPUT XIV

Pharao cum exercitu persequitur Israelitas, qui usque ad sinum Arabicum pervenerant; quem aquis divisus transeunt, Aegyptii vero eos sequentes aquis obruti pereunt.

1. **T**um Moses ex voluntate Dei. 2. iussit, ut Israelitæ reverterentur et castra ponerent e regione Pihachiroth inter Migdolum et mare ante Baalzephon in parte mari opposita, 3. tunc enim Pharaonem arbitraturum esse, (sic Jova Mosi prædixerat) Israelitas a via aberrasse, et a deserto conclusos teneri, 4. hinc eum pro animi sui pertinacia (quam Jova

frangere noluit) Israelitas esse persecuturum. Tum vero Jovæ, id quod Pharaoni et ejus exercitui facturum esset, summe gloriosum futurum esse ipsis Aegyptiis fatentibus. Fecerunt igitur Israelitæ, quæ jussi erant. 5. Quo facto regi Aegypti indicatum est populum fugere *a)* et simul ejus et aulicorum suorum animi mutati sunt. Omnes ægre ferebant dimissum a se esse populum e servitute. 6. Igitur currum suum instrui jussit et exercitum eduxit. 7. Imprimis sexcentos currus lectissimos secum duxit, omnem equitatum, omnesque exercitus duces. 8. Sic Pharao, quem Jova animo suo pertinaci reliquit, persecutus est Israelitas, qui tamen *b)* potenter vindicati

a) Iter trium dierum sibi expetierat Moses Cap. 8, 23. ad sacrificandum in deserto. Quibus exactis sperabat Pharao populum esse reversurum. Igitur cum audiret, eum ad sinum Arabicum pervenisse, intelligebat quo consilio discessisset.

b) In textu est: *qui exierant בִּיד רִמָּה manu elata.* Equidem arbitror phrasin explicari posse ex alia sæpe obvia, qua Deus dicitur eduxisse Israelitas בִּיד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה *manu forti et brachio exserto.* In illa tropus sumtus est ab eo, qui plagis inflictis alterum cogit, ut aliquid faciat, et manum denuo tollit, nisi faciat quod jubetur. Sic Deus varias plagas jam inflixerat Pharaoni et manum denuo sustulerat primogenitis percutiendis. — Alii vertunt: *intrepide, sine metu.* Onkelos: *capite rerecto*, h. e. palam.

dicati exierant, 9. eosque affecutus est cum equitatu suo et curribus et reliquo exercitu, castrametantes e regione maris juxta Pihachiroth prope Baalzephon. 10. Pharaone igitur appropinquante, cum Israelitæ viderent Aegyptios sibi a tergo imminere, vehementer perterriti conclamarunt ad Jovam. 11. Mosi vero dixerunt: num nulla fuerunt in Aegypto sepulcra, ut nos ad mortem in desertum abduceres? Cur igitur nos ex Aegypto eduxisti? 12. Nonne id ipsum fuit, quod tibi respondimus, rogantes ut nos servire Aegyptiis sineres, præstare eis servire, quam mori in deserto. 13. Quibus Moses: nolite metuerе, inquit, firmi modo subsistite et spectate salutem, quam Jova vobis hodie præstabit: nam quos jam videtis Aegyptios, eos nunquam in posterum estis visuri. 14. Jova pro vobis pugnabit, vos estote quieti. 15. Tum Jova Mosen his verbis est allocutus: quid clamas ad me? jube ut Israelitæ proficiscantur. 16. Tu vero baculum extende versus mare, tunc findetur et Israelitæ sicco pede transibunt. 17. Ego vero permittam, ut Aegyptii animis obfirmatis vos sequantur, et magnum honorem mihi comparabo de Pharaone et exercitu ejus, de curribus et equitibus. 18. Ex quo tandem Aegyptii poterunt intelligere, me Jovam esse. 19. Tum angelus Dei, qui Israëlitarum castra præcedebat, recessit post eos, simili-

ter nubes ex eorum conspectu eis a tergo substitit, 20. inter castra Aegyptiorum et Israelitarum. Fuit autem nubes ab una parte tenebricosa, ab altera lucida c) per totam noctem, ita ut neutrum agmen propius posset accedere. 21. Cum vero Moses manum suam versus mare extenderet, Jova Euro vehementi mare tota nocte repressit, ita ut fundo maris exsiccato et aqua scissa 22. Israelitæ mare sicco pede transire possent et a dextra et sinistra promuro quasi haberent. 23. Aegyptii vero eos persequentes secuti sunt, Pharaonem cum equis et curribus et equitibus suis ad imum maris. 24. Tum Jova circa vigiliam matutinam prospexit e nube ignea d) et perturbavit Aegyptiorum agmen. 25. Rotæ currum frangebantur, nec nisi admodum difficulter pedem poterant promovere. Tunc Aegyptii clamabant, fugiamus! nam Jova pugnat pro Israelitis contra nos. 26. Jova vero jussit Moysen extendere manum versus mare, ut aqua in Aegyptios, in currus et equites eorum rediret. 27. Quod cum

Moses

c) et obscura et lucida. Scilicet *illud* versus Aegyptios, *hoc* versus Israelitas.

d) h. e. tempestatem excitavit cum tonitru et fulmine, quia currus et equi perturbati, rotæ currum fractæ sunt, ita ut non nisi admodum difficulter pedem possent promovere. Sic Ps. 77, 18. seqq. ista Aegyptiorum clades explicatur.

Moses fecisset, mare sub tempus matutinum fluxu suo rediit et Aegyptii fugientes ei occurrebant, Jova eos in medio mari excutiente. 28. Aquis hac ratione reductis, obruti sunt currus, equites totusque Pharaonis exercitus, ita ut ne unus quidem ex eo superesset. 29. Israelitæ vero sicco pede mare transierunt ab aqua quasi muro ab dextra et sinistra tecti. 30. Sic Jova eos liberavit ab Aegyptiis, quos in littore maris videbant mortuos. 31. Atque etiam ex facto illo eximio Jovæ in Aegyptios eum reveriti sunt et fidem habuerunt ei ejusque ministro Mosi.

CAPUT XV

*Canticum Israelitarum post illam liberationem. Eorum
stationes Maræ et Elimæ.*

1. **T**unc Moses et Israelitæ hoc carmen in honorem Jovæ dixere: Jovam cano, nam magna præstitit. Equum et equitem in mare dejecit. 2. Deum canam ob defensionem mihi præstitam. a) Saluti mihi fuit. Ille Deus meus, hunc celebrabo. Deus patrius,

a) Verba textus sunt: עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה *Robur meum et canticum Jovæ*, quæ dicta videntur per Hendiad. *roboris mei canticum*. In voce זִמְרַת excidit Jod per scribarum errorem propter Jod sequens, uti in aliis, e. c. Pf. 118, 14. Ef. 12, 2. Exprimunt illud Jod Chaldaeus, Vulgatus, et Arabs Erpenii.

patrius, hunc laudibus extollam. 3. Jova fuit bel-
 lator, is qui Jova nominatur. 4. Currus Pharaonis
 et exercitum ejus in mare projecit, duces ejus lectis-
 simi mari Arabiae sunt immerfi. 5. Fluctibus obruti
 in fundum tanquam lapis subsiderunt. 6. Dextra
 tua; o Jova, insignem virtutem ostendit, dextra
 tua, o Jova, hostem prostravit. 7. Immenfa tua
 potentia evertisti adversarios tuos, ab ardente ira
 tua consumti sunt ut stipula. 8. Halitu tuo *b)* co-
 acervatae sunt aquae, steterunt in cumulum *erecti* flu-
 ctus, in medio mari undae concreverunt. 9. Dixit
 hostis: persequar, assequar, praedam dividam, jam
 vota mea explebuntur: stringam gladium, manu
 mea perdentur. — — 10. Vento tuo flabas,
 tum mare eos texit, fundum petierunt ut plumbum
 in aquis profundis. — 11. Quis tui similis est, o
 Jova, inter Deos? quis ut tu tanta sanctitate est
 conspicuus? Laudibus illustris, qui mira praestat!
 12. Manum tuam extendebas, tum terra eos absor-
 psit. 13. Ducis pro benignitate populum, quem ti-
 bi vindicasti, ducis eum pro potentia tua ad sedem
 tuam sanctam. — 14. Audient hoc gentes et con-
 tremiscent, timor invadet Philistaeos. 15. Princi-
 pes Edomitarum perturbabuntur, duces Moabita-
 rum terrore corripientur, metu dissoluti erunt omnes
 Cana-

b) hebr. בְּרוּחַ אִפֵּיךָ h. e. vento a te excitato.

Cananææ incolæ. 16. Invadet eos timor et tremor, obmutescant ut lapis ad tantam tuam virtutem! Tum perget tuus populus, o Jova, tum perget populus, quem tibi vindicasti. 17. Duces eum et stabilies in montibus illis tuæ possessionis, in locis tuæ habitationi a te destinatis, tibi sacris, a te ipso ad hoc adaptatis. 18. Jova regnabit in omnem æternitatem. 19. Nam cum Pharaonis equi et currus et equites mare essent ingressi, reduxit in eos Jova maris undas, et Israelitæ in imo maris exsiccato transierunt. — — 20. Maria quoque prophetissa, Aaronis soror, tympanum manu tenens, subsequenter mulieribus omnibus cum tympanis et in choris, 21. alternatim viris c) respondebat: Jovam canam, nam magna præstitit, equum et equitem in mare dejecit. — 22. Tum Israelitæ jussu Moysi a mari rubro proficiscentes desertum Schur ingressi sunt. In quo cum iter trium dierum confecissent, nec aquam invenissent, 23. Maram venerunt, sed ibi aquam, quoniam amara erat, bibere non poterant, (inde etiam locus ille Mara vocatus est) 24. ideo murmurabant adversus Moysen, quid bibemus, inquires. 25. Eo igitur ad Jovam precante, hic ei monstravit lignum quoddam. Quo in aquam abjecto aqua dulcis facta est. — Ibi leges et

præcepta eis *Jova* dedit, et num *d*) obedire vellent ex eis quæsit. 26. Si mihi, ait, obtemperaveritis, et feceritis quæ mihi placent, si morem gesseritis meis præceptis, meaque statuta observaveritis, morbis, quos Aegyptiis inflixī, vos non afficiam. *Jova* sum, qui vobis mederi potest. 27. Tum Elimam pervenerunt. Ibi duodecim fontes erant et septuaginta palmæ. Ad istos fontes castra posuerunt.

C A P U T XVI

Deus Israelitis in deserto Sin murmurantibus coturnices dat et Mannam.

1. **A**b Elima profecti sunt Israelitæ in desertum Sin, quod est inter Elimam et Sinai, quinto decimo die secundi mensis, ex quo Aegypto essent egressi. 2. Ibi omnes Mosen et Aaronem incusabant, 3. quod eos in hoc desertum duxissent, in quo omnibus esset fame pereundum: optare se, ut in Aegypto a *Jova* essent

d) Non satis constat, quanam leges illæ fuerint. De toto legum Mosaicarum systemate sermo esse non potest, quæ deinceps populo latæ sunt ad montem Sinai. Igitur ego verba intelligo tantum de ea adhortatione ad obedientiam Deo præstandam, quæ sequitur, et שָׁם נִסְּתָהוּ explico ex sequenti וַיִּשְׁאֲלֵם quæsit ex eis, num hoc facere vellent etc. Si verba de legum quarundam promulgatione accipiuntur, sensus vers. 26. obscurus est et imperfectus.

essent interfecti, ubi ollis carnum adsedissent, et panem ad satietatem comedissent. 4. Ad hæc Jova Mosi indicavit: velle se populo de cœlo panem dare, cujus certam quoque die portionem colligeret; ut vero ei occasionem suppeditaret *a)* demonstrandi suam erga leges divinas obedientiam, 5. sexto die præpararent id quod intulissent. Duplum enim futurum esse ejus, quod quotidie colligerent. 6. Igitur Moses et Aaron retulerunt ad Israelitas: vespere eos cognituros esse, Jovam ipsos ex Aegypto eduxisse, 7. et mane eos majestatem Jovæ *b)* esse visuros, qui fremitus eorum in se audierit. Nos enim qui sumus, inquiebant, ut in nos frematis? 8. Dabit vobis Jova, addebat Moses, vespere carnem et mane panem ad satietatem. Audivit enim querelas vestras, quas contra eum protulistis; quid nos

S 5 sumus?

a) Verba לִמְעַן אֲנִסְנוּ pertinent ad sequentia, in quibus jubentur Israelitæ servare et parare reliqua ad diem septimum. *Tentatio* vero illa dicitur respectu populi, non respectu Dei, qui illo experimento non opus habebat. Propterea aliis verbis sententiam enuntiavi.

b) כְּבוֹד יְהוָה *Majestas* intelligitur, qua Deus majestatem suam populo ostendit. Sic Num. 14, 21. 23. miracula vocantur, quæ Deus in gratiam Israelitarum fecit. Versu 10. כְּבוֹד in alio sensu dicitur, de nube illa visibili symbolo præsentia divina.

sumus? non contra nos, sed contra Jovam estis conquesti. 9. Tum Moses Aaroni mandavit, ut juberet universum Israelitarum coetum coram Jova comparere, quorum fremitus audierit. 10. Quod cum Aaron eis præciperet, atque hi sese converterent versus solitudinem, apparuit Jovæ majestas in nube, 11. et Mosen his verbis affatur: 12. Audi vi querelas Israelitarum, dic eis: circa vesperam carnem comedetis et mane satiabimini pane, ut cognoscatis me Jovam esse Deum vestrum. 13. Vespere igitur tanta coturnicum multitudo advolavit, ut castra obtegerent, et mane ros tegebat omnem castrorum superficiem. 14. Qui cum ascendisset, conspiciebatur in superficie deserti parvum quiddam valde minutum, parvum instar pruinæ super solo. 15. Quod cum Israelitæ vidissent, alter alteri dicunt: hæc est manna, nesciebant enim quid esset. c)

Tum

c) Verba Israelitarum מן הוּא antiquiores interpretes omnes interrogative vertunt, *quid hoc?* quos recentiores plerique sequuntur. Sed alii obijciunt, מן neque hebraicum esse, neque in lingua Chaldaica et Syriaca de *re* interrogare, sed de *persona*. Igitur habent מן pro nomine illius rei, quæ eo ipso nomine in lingua Arabica quoque vocatur et ad alias linguas et regiones transiit. Mannam enim Israelitis ignotam fuisse, parum probabile existimant, cum sit
in

Tum Moses eis dixit: hic est ille panis, quem Deus vobis dedit ad comedendum, 16. et de quo vobis præcipit, ut quisque tantum colligat, quantum ad victum

in Aegypto res notissima; propter similitudinem vero Israelitas judicasse, id quod viderent Mannam esse ordinariam. Quæ sententia mihi quoque perquam probabilis videtur et cum Mosi responsione bene potest conciliari, quæ populi errorem corrigit, dum dicit: panem hunc esse, quem Deus eis promiserit. Quod ad alteram quæstionem attinet, num cibus ille quo Deus Israelitas per tot annos aluit, *Manna illa naturalis* fuerit? quanquam ego in illo virorum doctissimorum dissensu non audeam pro certo aliquid affirmare, tamen etiam nolim diffiteri, mihi magis probabilem eorum sententiam videri, qui Israelitarum mannam diversam a vulgari arbitrantur. Quanquam enim illa cum hac aliquam habuerit similitudinem, tamen plura sunt, in quibus ab ea fuit diversa. Nimirum altero die quo collecta fuit, fetuit et vermes in ea nati, septimo quoque die non est inventa, per totum annum in omnibus locis, per quæ Israelitæ iter faciebant, tanta copia, quæ tot hominum millibus sufficeret, collecta est, ut alia taceam. Quodsi igitur in his, qui illam sententiam defendunt, miraculum agnoscere coguntur, non video, cur negemus, cibum illum Israelitarum præter nomen cum vulgari manna nihil commune habuisse. Miracula non minuuntur, quod tamen est consilium eorum, qui pro illa sententia pugnant, sed augentur potius, dum mannæ vulgaris tota natura, ut ita dicam, mutatur. cf. *Clericus* in *Comment. ad h. l.* et *Niebuhr* in *Descript. Arab.* p. 145.

viſtum opus habeat. Gomerem in ſingula capita, pro numero eorum qui in tentorio una vivunt, debetis colligere. 17. Igitur ſic fecerunt Iſraelitæ, collegerunt alius plus, alius minus: d) 18. Deinde metiti ſunt ad Gomerem, ut ei qui multum collegiſſet non redundaret, nec ei qui minus collegiſſet deeſſet. Quiſque quantum ad viſtum neceſſarium erat collectum referebat. 19. Interdixerat autem Moſes, ne quid ex eo relinquerent in craſtinum; 20. et cum tamen quidam contra Moſis voluntatem in craſtinum partem ſervaeſſent, vermes in ea enati ſunt et foetuit. Reprehenſi propterea a Moſe. 21. Collegerunt vero ſingulis matutinis quantum cujuſque ad viſtum opus erat. Sole vero caleſcente liqueſcebat. 22. Sexto autem die duplicem portionem colligere debebant, duos gomeres in ſingulos. Venerunt igitur principes populi et indicarunt factum eſſe, *quod præcepiſſet*. 23. Tum Moſes ulterius eis monſtravit, Jovam præcipere Sabbatum ſive ſacram quietem cras eſſe debere. Quod torrere vel-

lent,

d) In his non miraculum fingendum eſt, quaſi quiſque tantum Gomerem collegiſſet, ſive multum, ſive parum collegerat. Sed alter alteri dabat, quod ei ad menſuram deerat, ut nemo plus quam Gomerem pro ſua portione acciperet. De iſtis Judæorum ineptiis videri poteſt *Buxtorfius* in Diſſert. de Manna, Cap. IV.

lent, torrerent; quod coquere, coquerent; quæ superessent, fervarent in crastinum. 24. Cum igitur ex præcepto Moſis partem reliquiſſent in ſequentem diem, non foetuit, neque vermes in ea nati ſunt. 25. Hanc hodie edite, inquit Moſes, hic enim dies ſabbatum eſt Jovæ ſacrum, quo illud non in agro invenietis. 26. Sex diebus colligere debetis, ſeptimo autem, quod eſt ſabbatum, non exiſtet. 27. Et cum tamen quidam de populo illo die exiſſent, nihil invenerunt. 28. Hos propterea Moſes juffu Dei his verbis redarguit: quo uſque recuſabitis legibus et præceptis meis obedire? 29. Jova ſabbatum inſtituit, propterea ſexto die victum bidui vobis præbet. Maneto quiſque domi, nec egrediatur die ſeptimo. 30. Igitur feriati ſunt eo die. 31. Vocarunt vero Iſraelitæ cibum illum Mannam. Similis erat ſemini Coriandri, colore albo, guſtu autem placenta ex melle. 32. Tum quoque Moſes dixit: Jovam velle, ut Gomer hoc *cibo* impleretur et ad poſteros conſervaretur, ut viderent, quo cibo eos aluiſſet in deſerto eduſtos ex Aegypto. 33. Atque propterea Aaron mandavit, ut vaſi Gomerem mannae immitteret, idque in adyto reponeret e) in poſteriorum

memo-

e) hebr. *coram Jova deponere*, h. e. in adyto. Sic enim in ſequenti verſu explicatur per *ארון* h. e. arca, in qua ta-

memoriam. 34. Igitur Aaron fecit, quemadmodum Moses jusserat, atque hujusmodi vasculum in arca sacra reposuit. 35. Hac Manna vesciebantur Israelitæ per quadraginta annos, donec in terram habitatam, ad terminos Cananææ pervenerunt. Gomer decima pars est Ephæ.

C A P U T XVII

Moses populo ob aquæ inopiam altercanti ex petra aquam elicit. Josua cum Amalekitis feliciter pugnat, Mosi precibus adjutus.

1. **E**x deserto Sin, sicuti Jova jusserat, Israelitæ profecti castra posuerunt in Rephidim. Hic aqua eis defecit. 2. Propterea rixabantur cum Mose aquam ab eo flagitantes. Moses eos admonuit, ne secum contenderent, nec Jovam tentarent. 3. Sed cum siti laborarent, Mosem incusabant, quod eos ex Aegypto eduxisset, jam sibi, liberis suis et pecori siti esse pereundum. 4. Tum Moses Jovam precatus, quid faciam huic populo, inquit, parum abest quin
me

bulæ legis repositæ erant. Ceterum facile intelligitur, Mosem hoc loco temporis ordinem non servare. Tunc enim nondum neque tentorium, neque arca fuit. Sed complectitur Moses hoc loco omnia, quæ de Manna memoriæ prodere voluit, uti supra fecit in historia de agno paschali. Cap. XII, 15.

me lapident. 5. Cui Jova, antecede populum assumtis quibusdam de principibus, et baculum, quo Nilum percussisti, manu feras. 6. Ego stabo in conspectu tuo in petra in Horebo, et ex percussa a te petra manabit aqua ad populi potionem. Moses igitur fecit id quod Jova jusserat præsentibus Israelitarum principibus. 7. Locum vero istum vocavit Massam et Meribam, propter istam Israelitarum altercationem, et quod de Jovæ inter eos præsentia dubitarant. — 8. Ibi quoque Amalekitæ aggressi sunt Israelitas. 9. Sed Moses jussit Josuam delectum instituire virorum *fortissimorum* et prælium committere Amalekitis, se postridie in vertice collis adesse, et baculum illum divinum manu tenere velle. 10. Josua igitur, quemadmodum jussus erat a Mose, prælium Amalekitis commisit. Moses, Aaron et Chur verticem collis ascenderant. 11. Ibi quando Moses manus attollebat, vincebant Israelitæ, et quando eas remittebat, Amalekitæ. 12. Sed cum ei molestum esset, manus hac ratione erectas habere, lapidem ei supposuerunt, in quo federet. Aaron vero et Chur, alter ab hac, alter ab altera parte sustentarunt manus ejus, quæ sic immotæ usque ad occasum solis manserunt. 13. Josua vero Amalekitas debellavit. 14. Tunc Jova jussit, ut Moses hoc in perpetuam rei memoriam literis mandaret, Josuæ vero

vero diceret, se Amalekitas penitus esse extirpatum. 15. Deinde Moses aram exstruxit, quam *Jova vexillum meum* vocavit. 16. Dixit enim: quia manus (scil. Amalekitarum) contra thronum Jovæ a) sublatae fuerunt, bellum contra Amalekitas perpetuum esse debet.

CAPUT XVIII

*Jethro socer Mosi cum cum duobus ejus filiis et uxore
invisit. De iudiciis populo praeficiendis consilium
dat, quod etiam ille exsequitur.*

1. **J**ethro autem sacerdos Midianiticus Mosi socer cum

a) Verba textus **יְהוָה עַל-כֵּס כִּי-יִד** perquam obscura sunt. Codex Sam. pro **יְהוָה כֵּס** legit **כֵּסֵא**. Sed hæc lectio nihil lucis affert. Oī ō habent: *ὅτι ἐν χειρὶ κυρφαίος πολεμεῖ Κύριος ἐπὶ Ἀμαλὲκ*, quasi legissent: **בְּיַד כְּסוּיָה נִלְחָם יְהוָה**. Vulgatus: *quia manus solii Domini et bellum Domini erit contra Amalek*, omisso **עַל**. Syrus: *ecce manus contra sedem. Bellum Domini in Amalek* etc. omisso **יְהוָה**. Missis aliorum explicationibus Clerici placet: quia manus ejus sc. Amalek fuit contra thronum Dei. — Thronus Dei erat tunc apud Israelitas, quorum rex erat. Idem Clericus non contemnendam conjecturam affert: pro **כֵּס** legi posse **נֶס** ut ad nomen altari impositum Moses respiciat, quod plerumque facere solent, qui rei cuiuspiam nomen dederunt, ut ex aliis exemplis constat, v. c. Genes. 16, 13.

cum audisset, quæ Deus pro Mose et pro Israele ejus populo fecisset, quomodo nempe eum ex Aegypto eduxisset, 2. venit cum Zippora, Mosi conjugē, quam remiserat, 3. et duobus ejus filiis, quorum alterum Gerschomum vocarat, quod peregrinus esset in terra aliena, 4. alterum Eliezerum, (quod Deus patrius ei auxilio fuisset et liberasset eum a gladio Pharaonis), 5. venit, inquam, cum his ad Mosē in desertum, ubi castra posuerant prope montem Dei. 6. Cumque eum de adventu suo certiorē fecisset, 7. Moses ei obviam ivit, submisit salutavit et osculo excepit. Deinde cum sese mutuo de valetudine essent percontati, tabernaculum intrarunt. 8. Hic Moses focerō suo narravit, quæ Jova Pharaoni et Aegyptiis Israelitarum causa fecisset, molestias quas in itinere sustinuissem et quomodo a Jova essent servati. 9. Jethro autem de his tantis Jovæ beneficiis in populum Israeliticum gavisus est: 10. et dixit: laudetur Jova, qui vos ab Aegyptiis et Pharaone liberavit. 11. Jam quidem certissime sum persuasus, Jovam omnibus diis esse majorem. Nam in eo ipso, in quo illi Israelitas longe superabant, magnum sese exhibuit. a) 12. Deinde quoque Jethro,

a) Verba textus כִּי בִדְבַר אֲשֶׁר יָדַע עֲלֵיהֶם breviter dicta sunt, ad quæ necessario quædam sunt supplenda. Equidem

thro, Mosis focer, holocausta et alia sacrificia Deo obtulit, et Aaron, nec non seniores populi Israelitici, epulis sacrificialibus interfuerunt. 13. Postridie Moses fedit ad jus dicendum populo, qui propterea ei a mane usque ad vesperam adstabat. 14. Quod cum focer Mosis videret, interrogavit eum, quid ageret cum populo? cur solus sederet et populus eum toto die circumstiteret. 15. Respondit Moses focero suo: populum ad se venire, ut Deum consuleret. 16. Si causam habent, eam ad me deferunt; quam deinde ex legibus et statutis Dei decido. 17. Ad hæc ille, non possum probare, inquit, quod facis. 18. Fatigas cum te ipsum, tum populum. Hic modus *judicii ferendi* difficilior est, quam ut eum solus sustinere possis. 19. Audi me, consilium tibi dabo: et Deus tibi favebit. Sis tu interpres populi apud Deum, defer eorum causas ad Deum. 20. Explica eis statuta et leges, doce eos quid agere, quomodo se gerere debeant. 21. Præterea vero elige tibi ex universo populo viros prudentes, religiosos, fideles, avaritiæ inimicos, hos constitue principes *singularum divisionum*, millenarum, centenarum, quinquagenarum et denarum. 22. Hi jus dicant populo. Res graviores ad te deferant, leviores vero ipsi decident.

Sic

dem גִּדּוֹל aut הַגִּדִּיל ex antecedentibus repeto et sub רֶבֶר equitatum intelligo, quo Aegyptii inprimis valebant.

Sic te sublevabunt et tecum onus sustinebunt. 23. Si hoc feceris, tum Deus tibi mandata sua dare potest, tum tu *eis exsequendis* par eris: et populus quoque salvus et incolumis ad locum suum perveniet. 24. Moses obtemperavit focero suo, fecitque quod dixerat. 25. Elegit viros prudentes ex omnibus *tribubus* Israeliticis, quos principes populi constituit: alios quidem qui mille, alios qui centum, alios qui quinquaginta, alios tandem qui decem *de plebe hominibus* præessent. 26. Hi perpetui debebant esse populi iudices. Res difficiliore deferrent ad Mosen, leviores ipsi componerent. 27. Quo facto dimisit Moses focerum suum, qui in patriam suam rediit.

CAPUT XIX

Cum populus ad montem Sinai venisset, Mose internuncio rogatur, num Jovæ legibus parere velit? Quod cum promississet, jubetur sese lustrare ad tertium diem ex Jova ipso has leges auditurus. Tertio die descendit Jova cum insigni majestate in montem, ad quem populo propius accedere interdicitur. Moses tantum et Aaron jubentur montem ascendere.

In initio mensis tertii, ex quo Israelitæ Aegypto egressi erant, venerunt in desertum Sinai. 2. Etenim e Rephidim profecti illud desertum ingressi sunt, et castra e regione montis posuerunt. 3. Hic Moses montem ascendit ad Deum, qui ex monte cum eo

hunc in modum est locutus: hæc dicito posteris Jacobi, hæc renuntiabis Israelitis: 4. Vos vidistis quæ Aegyptiis fecerim, et quomodo vos gestarim quasi in alis aquilinis, et jam quidem ad *locum mihi sacrum a)* perduxī. 5. Quodsi mihi obtemperaveritis et foedus meum conservaveritis, tractabo vos ut populum præ omnibus aliis (nam meus est totus terrarum orbis) mihi peculiarem in modum proprium. 6. Vos regnum constituetis, cujus subditi sacerdotum jura habeant, populus eritis sanctus. Hæc dicere debes Israelitis. 7. Moses igitur convocatis populi senioribus renunciavit omnia, quæ Jova præceperat. 8. Illi vero una voce promiserunt se facturos esse omnia, quæ Jova juberet. Tum Moses hanc populi sententiam ad Jovam retulit. 9. Qui deinde ei ulterius indicavit, velle se ad eum in densa nube venire, ut populus audiret quando cum eo colloqueretur, et deinceps semper ei fidem haberet. Cum igitur Moses ad Jovam retulisset quæ populus dixisset, 10. hic jussit Moſen præcipere populo, ut sese in hunc et sequentem diem lustraret et vestes lavaret, 11. et sic in tertium diem parati essent. Nam hoc tertio die velle se vidente universo populo in montem Sinai descendere. 12. Populo vero cancellos faceret circum *montem*, et se-

vere

a) in textu est: *ad me*.

vere interdiceret, ne quis montem ascenderet, aut ejus extremum attingeret; qui hoc fecerit, supplicio esse afficiendum. 13. Nec tamen ejusmodi transgressorem manu esse tangendum, *b)* sed lapidibus obruendum, aut telis confodiendum: sive animal, sive homo fuerit, supplicio afficeretur. Sed quando sonus audiretur, quidam *c)* montem ascenderent. — 14. Cum igitur Moses de monte descendisset, edixit ut populus sese lustraret et vestes lavaret, 15. et sic instructi essent ad diem tertium, abstinerent etiam se a mulieribus. 16. Tertio igitur die summo mane tonitrua et fulgura extiterunt. Densa nubes in montem sese demisit, et sonus tubæ vehementissimus audiebatur. Qua de re totus populus in castris contremiscebat. 17. Tum Moses populum e castris Deo obviam eduxit et ad radicem montis collocavit. 18. Mons vero ille Sinai totus fumabat, quoniam Jova in eum in igne descenderat. Fumum instar fornacis ardentis emittebat, et vehementer contremiscebat. 19. Ille vero tubæ sonus continuo et vehementer audiebatur. Moses loquebatur, et Dens ei per tonitrua respondebat. 20. Cum
igitur

b) sc. ut vi adhibita ejiceretur e cancellis.

c) מַלְאָכִים fortasse principes populi, aut quidam ex iis tanquam legati populi. cf. Cap. 24, 1. seqq.

igitur Jova in summum montis Sinai verticem descendisset, Mosen eodem evocavit. Qui cum ascendisset, 21. jussit Jova ut iterum descenderet et populo injungeret, ne *factas cancellas* perrumperet ad Jovam propius visendum et hinc magna clade afficeretur, 22. utque sacerdotes Jovam accessuri lustrati essent, ne eos prosterneret. 23. Respondit Moses Jovæ: non potest populus montem Sinai ascendere. Jussisti enim cancellis eum cingere et sic eum separari. 24. Sed Jova iterum eum jussit descendere et cum Aarone redire. Populum vero et sacerdotes moneret, ne terminos transgrederentur, quo minus a Jova profligarentur. 25. Moses igitur descendit ad populum, eique omnia renunciavit.

CAPVT XX

Decem præcepta Deus ipse ex monte Sinai ad populum elocutur. Qui valde perterritus Mosen legum divinarum interpretem sibi expetit. Adduntur leges nonnullæ de ara exstruenda.

1. **T**um Deus hæc præcepta hunc in modum est elocutus: 2. Ego Jova sum Deus tuus, qui te ex ergastulo eduxi. 3. Ne alios Deos præter me colas. 4. Ne facias tibi sculptam imaginem, aut simulacrum ullius rei, five sit in cælo, five in terra, five in aqua, sub terra. 5. Non ea adores, neque colas.

colas. Ego enim sum Jova Deus tuus, Deus focii impatiens, qui parentum culpam etiam in liberis meis oforibus ad tertiam et quartam usque generationem punit. 6. Benignum vero me præbeo mei amantibus et præcepta mea fervantibus ad millesimam usque stirpem. 7. Ne enuncies nomen Jovæ Dei tui in mendacii asseverationem. Nam non impunitum finet esse Jovæ eum, qui hoc fecerit. 8. Memor sis sabbati, ut sancte illud peragas. 9. Per sex dies labores et negotia tua cures. 10. Septimo autem die sabbatum est Jovæ Dei tui, quo ab omni labore debes abstinere, neque solum tu, sed etiam filius tuus et filia, servus, ancilla, jumentum tuum, et peregrinus, qui apud te commoratur. 11. Etenim sex diebus Jova fecit coelum et terram, mare et quæ in eo sunt, et feriatus est die septimo, propterea Jova hunc diem faustum esse vult et sacrum. 12. Honora patrem tuum et matrem tuam, ut diu vivas in terra, quam Jova Deus tuus tibi dat. 13. Ne cædem committas. Ne adulteres. Ne fureris. Ne falsum testimonium perhibeas in alterum. 14. Alterius domum ne concupiscas. Neque uxorem alterius, neque servum et ancillam, aut bovem, aut asinum, nec quicquam quod est alterius, concupiscas. — 15. Universus autem populus videbat et audiebat tonitrua et fulgura et sonum tubæ et montem fumantem; hinc

perterriti recessere et e longinquo substitere, 16. Mosen rogantes, ut hic cum eis loqueretur, velle se obedire, non Deus, ne morerentur. 17. Respondit eis Moses: ne timeatis, nam ad explorandam obedientiam vestram venit Deus, ut eum semper reve-reamini et a peccando absterreamini. 18. Attamen populus procul substitit. Moses vero accessit ad densam caliginem, in qua Deus erat. 19. Qui cum eo hunc in²⁵ modum est locutus: Sic dicere debes Israelitis: vos vidistis me e cælo ad vos esse locutum. 20. Ne igitur faciatis Deos argenteos et aureos, quos præter me colatis. 21. Aram cespiti-
ciam paretis, in qua holocausta et eucharistica sacri-
ficia ex pecore aut armento mihi offeratis. In omnibus locis, quæ cultui mihi exhibendo destinabo, preces invocantium exaudiam et me eis benignum præbebo. 22. Quodsi aram lapideam exstruitis, non hoc fiat ex lapidibus quadratis. Nam ferramento adhibito eam profanaretis. 23. Neque in scala a-
scendatis aram mihi sacram, ne partes corporis ve-
rendæ retegantur.

CAPUT XXI

*Leges civiles variae, de servis manumittendis, de homicidio,
de verberibus libero homini aut servo inflictis, de bove
perulca, de pecude in foveam
incidente.*

P 1. Præterea has leges eis debes promulgare. 2. Si quis emerit servum hebræum, sex annos serviat, septimo anno gratis manumittatur. 3. Si cælebs venit, cælebs etiam manumittendus est; si maritus, uxor una cum eo dimittenda est. 4. Si dominus ei uxorem dederit, ex qua filios aut filias procreaverit, uxor et liberi ejus manent domino, ipse solus manumittatur. 5. Quodsi hujusmodi servus propter amorem erga dominum suum, aut erga uxorem et liberos non vult manumitti: 6. adducat eum dominus ejus ad magistratum, eique januæ aut postis admoto subula aurem perforet, et sic maneat ejus servus, quamdiu vivit. 7. Si quis filiam suam vendiderit in servitutem, ea non debet manumitti *a)* ut servi. 8. Si displicuerit domino suo, qui

a) scilicet septimo anno. Sed Ill. Michaelis in Jure Mosaico P. II. p. 371. observat, hanc legem post quadraginta annos mitigatam esse, et ancillis idem jus quod servi habebant concessam. cf. Deut. 15, 17.

qui eam sibi *b)* desponsavit, curet eam redimendam. Non habet potestatem vendendi eam genti peregrinæ, quoniam fidem datam ei fefellit. 9. Si filio suo eam destinarit, eodem jure cum ea agat, quo cum filia. 10. Si aliam ei duxerit, victum, vestitum et congressum maritalem minuere non debet. 11. Si hæc tria ei non præstiterit, gratis, pretio non soluto manumitti debet. — 12. Qui alium percussit ut moriatur, supplicio est afficiendus. 13. Qui vero alterius sanguinem non sitierit, *c)* sed casu eum

occi-

b) In textu hebræo est varia lectio a Masorethis quoque observata. Ex lectione marginali legendum est **אֲשֶׁר לוֹ יְעַדָּה** ex textuali vero **אֲשֶׁר לֹא יְעַדָּה**. Codex Sam. Aquila, Theodotion, Syrus et Arabs Erpenii textualem legerunt. Marginalem vero **וְיָדָהּ**, Vulgatus, Onkelos et Arabs in Polyglottis, quæ etiam præferenda videtur propter ultima verba **בְּבִגְדוֹ בָּהּ** quod fidem datam ei fallit; igitur promiserat ei matrimonium.

c) Verbum **צָדָה** idem vulgo esse putatur cum **צָוָה** *venari, insidiari*, neque dissentiunt h. l. Syrus, Onkelos, et Vulgatus. Sed in dubium vocavit illam significationem *Schulzenius* de defectibus p. 89. §. 99. et Arab. **صَدَا** conferri vult, quod de *rubigine ferri* proprie dicitur et deinde ad *animum malignum* transferatur. Sed Ill. *Michaelis* in Syntagmate Commentt. P. I. p. 50. idem quidem verbum, sed ex alia ejus significatione, nempe *fieriendi*, confert, substantivo

occiderit, indicabo tibi locum quo confugiat *d*).
 14. At qui de industria dolose alium interfecerit,
 is vel ab ara mea ad supplicium trahatur. 15. Qui
 patrem aut matrem percusserit, moriatur. 16. Qui
 furatus fuerit hominem, sive vendiderit eum, sive
 apud ipsum inveniatur, capitis poenam luat. 17.
 Qui patri aut matri maledixerit, moriatur. 18.
 Si quis alterum orta contentione lapide aut pu-
 gno percusserit, nec tamen ille mortuus fuerit, sed
 tantum in lecto decubuerit, 19. si surrexerit et
 baculo innixus foras prodierit, percussor sit im-
 punis, tantum cubatum et medicationem alteri
 præstet. 20. Si quis servum suum, aut ancillam ba-
 culo percusserit, ut in ipsa castigatione moriatur,
 poenam luat. 21. Sed si unum aut alterum diem
 superstes fuerit, non poenam dabit, nam sua pecu-
 nia eum sibi acquisivit. 22. Si qui pugnis inter se
 contendant et vulneraverint mulierem gravidam, ut
 hæc abortiat, nec aliud damnum insequatur, multam
 solvant ad æstimationem mariti mulieris coram arbi-
 tris

tivo nempe *sanguis* subintellecto. Quam significationem
 præferendam puto, quoniam illam *rubiginis* notionem *סוּס*
 habet tertia radicali hamzata, cum qua igitur nostrum ter-
 tiæ He quiescentis minus accurate confertur.

d) De urbibus asyli specialiores leges sunt Num. 35, 6. Deut.
 19, 6.

tris constitutis. 23. Sin damnum *aliud* evenerit, red-
dant vitam pro vita. 24. Oculum pro oculo, den-
tem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.
25. Aduſtionem pro aduſtione, vulnus pro vulnere,
livorem pro livore. 26. Si quis ſervi ſui aut an-
cillæ oculum percufferit, eumque læſerit, manumitti
debet pro oculo. 27. Item ſi quis ſervi aut ancillæ
dentem decufferit, pro dente manumitti debet.
28. Si boſ cornu ferierit virum aut foeminam et
mors inſequatur, boſ lapidetur, nec de carne ejus
edatur, dominus autem bovis ſit impunis. 29. Quodſi
boſ antea petulcus fuerit, idque domino indicatum
fuerit, nec tamen cuſtodierit, ſi virum aut foeminam
interfecerit, boſ lapidibus obruatur et dominus ejus
quoque moriatur. 30. Si multa ei imponatur, ſol-
vat eam pro redimenda vita, quantacunque fuerit.
31. Si filium, aut filiam ferierit, ex eodem jure aga-
tur. 32. Si ſervum ferierit, aut ancillam, ſolvantur
domino triginta ſicli et boſ lapidetur. 33. Si quis
foveam vel aperuerit, vel effoderit, neque eam ob-
texerit, et eo deciderit boſ aut aſinus, 34. qui fo-
veam fecerit, pretium ſolvat domino occiſi animalis,
ipſum vero animal, quod periit, ſibi habeat. 35. Si
boſ alicujus ferierit bovem alterius, ut moriatur,
vendatur boſ vivus et pretium ejus dividatur,
nec non boſ mortuus. 36. At ſi notum fue-
rit

rit bovem petulcum esse, nec dominus eum custodierit, restituat alium, mortuum vero ipse habeat.
 37. Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem eumque mactaverit, aut vendiderit, quinque boves pro uno reddat et quatuor oves pro una.

CAPUT XXII

De fure percusso, damno illato, incendio, deposito, murub.

De idololatria extirpanda, de peregrino benigne habendo,

de foenore non severe exigendo, de magistratu, primitiis et carnibus veriis.

- S**i fur in ipso delicto deprehensus et percussus fuerit ut moriatur, *percussor* homicidii reus non est.
 2. Nisi orto jam sole; tunc cædes ei imputabitur. Poterat enim *reus* ad solutionem a iudice condemnari; aut si non haberet quod solveret, vendi poterat in compensationem rei ablatae. 3. Si furtum deprehensum fuerit apud eum, siue bos sit, siue asinus, aut ovis adhuc vivens, duplum reddat. — 4. Si quis immisso pecore depaverit agrum, aut vineam alterius, damnum compenset ex optimo fundi sui aut vineæ. 5. Si ignis ad spinas comburendas incensus, manipulum, segetem, aut alios agri fructus consumserit, detrimentum præstet, qui incendii illati culpam habet. — 6. Si quis apud alterum pecuniam, aut supellectilem deposuerit, et ex ædibus ejus

ejus furto ablatum fuerit, duplum reddat fur, si deprehensus fuerit. 7. Sin minus, dominus illius domus coram magistratu jurare debet, se res alterius non intervertisse. 8. Omnis doli mali, sive defraudationis accusatio, sive de bove, sive de asino, sive de agno, sive de veste, sive de alia qua re perdita quaestio sit, ad magistratum deferatur, a quo pars condemnata alteri parti duplum reddat. — 9. Si quis alterius curae commiserit asinum, aut bovem, aut ovem, aut aliud jumentum, idque aut mortuum fuerit, aut laesum, aut abactum nemine vidente: 10. jusjurandum litem dirimat et alter juret, se non manum immisisse rebus alterius. In quo et possessori est acquiescendum, nec debitor damnum praestet. 11. Si furto ei ablatum fuerit ex aedibus suis, solvat alteri. 12. Si a feris animalibus discerptum, probet testibus allatis. Raptum non est restituendum. 13. Si quis ab altero mercede conduxerit *jumentum*, idque laesum aut mortuum fuerit absente possessore, damnum praestet *conductor*. 14. Quodsi adfuit possessor, damnum ei non restituetur. Nam si mercede conductum est, haec casum fortuitum compensat. — 15. Si quis virginem non desponsatam pellexerit et cum ea concubuerit, dote soluta eam sibi in matrimonium comparet. 16. Sin pater ejus recusarit eam in matrimonium dare, solvat eam pecuniae summam, quae dote vir-

virginis æquipollet. — 17. Saga supplicio est afficienda. 18. Qui rem habuerit cum animali, moriatur — 19. Qui alii Deo quam Jovæ sacrificat, facer esto. — 20. Peregrinum ne affligatis, aut vexetis. Nam vos quoque peregrini in Aegypto fuistis. 21. Nullam viduam aut pupillum premito. 22. Quodsi prefferitis, ego eorum clamorem ad me sublatum audiam, 23. et in ira mea vos gladio interficiam, et fient uxores vestræ viduæ et liberi vestri pupilli. — 24. Si pecuniam mutuaveritis alicui de populo meo pauperi inter vos: non agetis cum eo ut foeneratores, nullam ei usuram imponetis. 25. Si vestem superiorem ^{a)} alterius in pignus acceperitis, reddere eam debetis ante solis occasum. 26. Etenim unum est tegumentum, quod habet. Quo corpus operiat, sub quo cubet? Si clamaverit hac de re ad me, eum exaudiam, nam benignus sum. 27. Magistratui ne maledicito, nec principem populi vestri excremini. 28. Decimas et primitias offerre ne tardetis. Primogenitum vestrum filium mihi dare debetis. 29. Idem etiam facietis cum primogenito armen-

a) שְׁלֵמָה et שְׁמֵלָה sunt synonyma. Vestis est superior, sed pannus tantum, cui corpus involvunt, quo pauperes inprimis noctu utuntur pro tegumento. vid. *Shaw Itiner.* p. 196. *Niebuhr* descriptio Ar. p. 64. *Michaelis* in J. M. P. III. p. 65.

menti et pecoris. Septem dies maneat apud matrem, octavo vero mihi dare illud debetis. 30. Homines mihi consecrati esse debetis. Igitur vos abstinere debetis a carne raptâ in agro, ad canes eam projicite.

CAPUT XXIII

De delationibus, de humanitate in juvandis aliis, de feriis septimi anni et septimi diei, de tribus festis majoribus, de sacrificiis quædam. Promissio de felici occupatione Cananææ sub conditione obedientiæ, et de delendis Cananitis.

1. **R**umorem falsum ne divulgetis, nec societatem ineatis cum injusto ut testes sitis in damnum alterius.
2. Ne sequamini multos ad mala patranda. Igitur in causa criminali, cum multi falso testantur, vos non idem facere debetis, ut iudicium falsum feratur.
3. Litem pauperis ne ornetis. — 4. Si vobis occurrat bos inimici vestri, aut asinus errans, eum reducetis illi.
5. Si videritis asinum inimici vestri oneri suo succubuisse, et volueritis eum auxilio destituere, quominus vincula ei relaxetis, *cavete ne hoc faciatis*, laxate ei vincula cum inimico vestro a).
- 6.

Jus

a) In hoc loco perquam difficili diu hæsi, donec tandem inciderem in *Sypkens* *Observatt. Miscell.* ad selecta loca V. T. (leguntur in *Sylloge Dispp. Schulzensff.* et *Schroederi* P. II.

Ius pauperis ne pervertatis. 7. Fugite mendacium. Infonem et justum ne interficiatis, ego enim injustum non absolvam. 8. Munera ne accipiatis: excoecant enim videntes et pervertunt causam justorum. 9. Peregrinum ne prematis. Nostis enim quomodo affecti sint peregrini, cum ipsi tales fueritis in Aegypto. — 10. Per sex annos agros vestros conferatis eorumque percipiat proventus. 11. Septimo autem anno sint vervaeta, et quæ *protruserint*, absumant populares vestri pauperes, et reliqua feræ agrestes. Idem etiam facere debetis cum vineis vestris et olivetis. — 12. Sex diebus negotia vestra cura-

p. 925.) qui lucem optatam ex significatione verbi עֵיב *vincula laxavit* accendisse videtur, ex qua notiones illæ *dimittendi* et *relinquendi* in L. Hebræa sæpius obviæ derivandæ sunt. לָרַחֵם vero est *auxilio aliquem destituere*; quod verbum activum de voluntate explicandum esse contextus docet et cum præcedente תְּרַחֵם connectendum. Neque ellipsis *et cave* in breviloquentia legis dura videbitur. Illustris *Michaelis* elegantem super h. l. attulit conjecturam in Jure Mos. P. I. p. 54. dum ex dictione proverbiali legem explicat, in qua עֵיב in duplici sensu dictum fuerit, primo pro relinquere rem domino suo, deinde pro relinquere eam cum domino suo. Sed haud scio an Vir Illustris ipse prætulerit explicationem ex usu loquendi probatam.

curabitis. Septimo autem debetis feriari: ut et boves et asini vestri requiescant, et servi et peregrini respirent. — 13. Omnia quæ vobis præcipio, diligenter observate. Nomina Deorum peregrinorum ne commemoretis, neque ore vestro pronuncietis. 14. Tribus vicibus mihi in anno festum celebretis. 15. Festum azymorum, quo per septem dies pane non fermentato vescemini, quemadmodum vobis præcepi, dicto tempore nempe mense Abib: eo enim Aegypto exiistis. Neque vacui coram me comparete. 16. Festum messis, quo primitias frugum, quibus agros consecavistis, *offeratis*. Et festum collectionis sub finem anni, postquam fructus agrorum collegistis. 17. Ter quotannis sistant se omnes mares coram me domino Jova. 18. In sacrificiis vestris fermentum ne adhibeatis, neque adipem victimæ mihi mactandæ servate in diem sequentem. 19. Primitias fructuum præcocium terræ vestræ inferre debetis in ædem Jovæ dei vestri. Ne coquatis hoedum in lacte matris suæ *b)*. — 20. Mitto ante vos legatum, qui

b) Repetita hæc lex legitur infra Cap. 34, 26. et Devt. 14, 21. De sensu ejus et consilio prolixè egerunt *Bochartus* in Hieroz. P. I. Lib. II. Cap. LII. p. 631. et *Spencerus* de legibus Hebr. rit. Lib. II. Cap. IX. p. 333. edit. Tubing. Ille quidem eorum accedit sententiæ, qui verba legis in sua

qui vos in itinere tueatur, vosque perducatur ad locum

a

sua propria significatione accipiunt, ita tamen ut lex ipsa usum quendam tropologicum habeat et ab omni crudelitate abstinere jubeat. *Spencerus* vero existimat superstitionem quandam gentilem interdici. Nimirum auctores sunt ipsi Judæi, ethnicos in iis sacris, quæ post messem celebrare solebant, hoedum in lacte matris coxisse et deinde ritibus magicis adhibitis aspersisse arbores, agros et hortos, et credidisse eos hoc modo feraciores sequenti anno futuros esse. — Tandem Ill. *Michaelis* alium longe sensum, et diversam ab illis hujus legis rationem indicavit in Jur. Mos. P. IV. p. 203. nempe interdici Judæis affare carnem butyro adhibito. *Lac matris hoedi* ei est butyrum ex lacte paratum, quoniam butyrum primitus lac est. Speciem vero quam Moses nominavit, valere etiam de genere ideoque de lacte vaccæ. *Rationem* legis esse politicam: cavere nempe voluisse legislatorem, ne Israelitæ unquam in Aegyptum reverterentur; prudentiæ igitur fuisse legislatoriæ populum assuescere usui olei, cujus Palæstina erat feracissima, quo vero Aegyptus carebat. — Agnosco insignem Viri Illustris rerum civilium peritiam. Sed miror Mosén, qui alias in legibus ferendis ea perspicuitate utitur, quam sapiens legislator semper solet adhibere, legem ex sententia *Michaelis* gravissimam verbis adeo obscuris concepisse. — Ego quidem fateor, me assentiri *Spencero*, quoniam parum probabile videtur, fuisse qui hoc cibo delestarentur, cujus apparatus vix potest intelligi ut appetitum excitet. cf. *Clericus* ad h. l.; qui ex antiquitatibus græcis illam superstitionem illustravit.

a me destinatum. 21. Hunc revereamini, huic obtemperetis, hunc ne irritetis. Non ignoscet peccatis vestris. Idem est qui ego. c) 22. Quodli ei morem gefferitis, et feceritis quæ jussëro, ego quoque inimicus ero inimicis vestris et adversabor adversariis vestris. 23. Igitur vos præcedet legatus meus, qui vos ducet ad Amoritas, Chittæos, Pheresitas, Cananæos, Chivvæos et Jebusitas, quos ego excindam. 24. Horum vero Deos ne

- c) Hic locus insignis est, ex quo, uti mihi quidem videtur, plane apparet, legatum, sive angelum Dei, quem ut ducem populi Deus promittit, angelum esse increatum, non creatum, multo minus Moſen, aut Joſuam. Nam primo verba: *non ignoscet peccatis tuis*, angelo creato, aut homini non conveniunt, deinde quæ ſequuntur: *nomen meum in eo est*, non poſſunt explicari: agit nomine meo ſ. ex mandato, aut poteſtate a me accepta, tunc enim aliud verbum eſſet adhibitum, יֵעֲשֶׂה אוֹ יִדְבַּר aut ſimile: tandem ex collatione noſtri loci cum Cap. 32, 34. clare hoc intelligitur. Ibi enim Deus, populo propter idololatriam iratus, negat ſe amplius ducem populi futurum eſſe, ſed angelum qui populum ducat; ſed populus et Moſes hoc omni modo deprecantur. Igitur hic angelus ab illo, de quo in noſtro loco ſermo eſt, longe diverſus fuit. Idem eſt qui Moſi apparuit Cap. 3, 2. et ibi quoque ita agit et loquitur, ut ipſe Deus.

ne adoretis aut colatis, neque mores eorum imitemini. Sed destruere et frangere debetis eorum imagines. 25. Me tantum Jovam Deum vestrum colatis, et sic curabo ut cibo et potu abundetis, morbos quoque a vobis depellam. 26. Nulla erit inter vos, quæ abortiat aut sterilis sit. Numerum annorum vestrorum complebo. 27. Mei terrorem vobis præmittam. Perturbabo omnes gentes ad quas pervenietis, hostesque vestros vobis necandos tradam. 28. Mittam ante vos crabrones *d)* qui expellant Chivvæos, Cananitas et Chittæos. 29. Non uno anno eos expellam ne terra desolata feræ agrestes nimis auctæ vos infestent. 30. Paullatim eos expellam, donec foetificetis et terram occupetis. 31. Terminos vobis constitui a sinu Arabico usque ad mare mediterraneum, atque a deserto usque ad Euphratem. Quando vobis tradidero hujus terræ incolas, debetis eos ejicere, 32. nequaquam vero cum eis, aut eorum diis foedus inire. 33. Omnino in terra vestra

d) Idem promittitur Deut. 7, 20. Neque dubitandum est, quin re vera evenerit, quanquam in historia terræ expugnata non clavis verbis narratur. Propter quod scripturæ sacrae silentium nonnulli interpretes hæc verba improprie de terrore divinitus immisso explicare voluerunt, bene refutati a *Bocharto* in Hieroz. II, 4, 13. p. 534.

vestra non habitent, ne vos ad peccandum seducant, ut eorum deos colatis, quod vobis futurum esset perniciosum.

CAPVT XXIV

Mosès a Deo e monte dimissus refert ad populum leges Dei. Quibus cum unanimi consensu obedientiam promittit, literis eas consignat et foedus solenni ritu adhibito nomine Dei cum populo pangit. Quibus confectis redit ad Deum in montem, in cujus fastigio Israelitæ symbolum visibile præsentia divina conspiciunt.

1. **M**osen autem Jova jussit, *deinde a)* cum Aarone, Nadabo et Abihu et septuaginta aliis de magistratu Israelitarum ascendere, qui e longinquo Jovam supplices adorarent. 2. Mosi tantum propius ad Jovam accedere liceret, illis vero non, et de populo nemini. 3. Cum Mosès ad populum venisset atque ei enarrasset omnes leges et statuta Jovæ, una voce omnes responderunt, velle se facere omnia, quæ Deus dixisset. 4. Tam Mosès leges illas literis consignavit et postridie mane sub monte aram exstruxit et

cip-

a) Hoc deinde supplendum esse, contextus historiae docet. Cap. 20, 18. clare dicitur Mosèn ad Deum accessisse, a quo leges accepit ad populum referendas; quæ ferie non interrupta narrantur usque ad initium hujus capitis. Jam cum dimitteretur Mosès a Deo ad populum, dicit ei quid facere deberet, cum iterum ascenderet.

cippos duodecim pro numero duodecim tribuum Israelitarum. 5. Deinde misit famulos populi, qui holocausta offerrent et sacrificia eucharistica ex juvenis facerent. 6. Ipse vero dimidium sanguinis in crateribus excepit, alterum dimidium sparsit super altari. 7. Quo facto prælegit audientibus omnibus librum illum foederis, atque omnes iterum promiserunt, velle se in omnibus Jovæ obtemperare. 8. Tum Moses sanguine illo populum consperxit, et dixit: hic est sanguis, quo effuso foedus sancitur, quod Jova vobiscum pepigit super his legibus. 9. Quibus peractis Moses, Aaron, Nadab et Abihu et septuaginta de senioribus populi montem ascenderunt. 10. Ibi viderunt Deum Israelis. Sub pedibus ejus apparebat tanquam laterculus Sapphiri et ut ipsum cælum nitens. 11. Sic principes populi Deum videbant sine vitæ suæ periculo *b)* et jucunde tempus
ibi

b) Verba textus ad litteram sic habent: *et ad principes Israelitarum non misit manum suam, viderunt Deum, ederunt et biberunt.* Quorum verborum duplex est explicatio. Altera, quæ est interpretis Chaldæi, phrasin *mittere manum ad aliquem* intelligit de damno et læsione qua aliquis afficitur. Jam cum Deus ipse dicat: *nemo me videbit et vivet*, putant hoc indicari, seniores Israelitarum non læsos, aut fulmine tactos esse a Deo, quanquam eum viderent, et pro-

ibi transigebant. 12. Tum Jova Mosen jussit montem ascendere, velle se ei dare lapideas tabulas et legem et statuta, quæ consignasset, ut ea *populum* doceret. 13. Igitur Moses et Josua ejus famulus montem Dei conscenderunt, 14. postquam senioribus illis præceperant, ut ibi manerent donec ad eos redirent; habere se Aaronem et Hurem, hos confunderet, qui causam haberet. 15. Cum Moses montem conscenderat, hunc nubes texit, 16. et mansit splendor Jovæ in illo Sina monte per sex dies nube obtecto. Septimo die Moses evocatus ad interiorem nubem. 17. Ille vero Jovæ splendor in vertice montis aspectu similis erat igni ardenti, quem et omnes Israelitæ videbant. 18. Moses mediam istam nubem in monte ingressus mansit ibi quadraginta dies totidemque noctes.

pterea signa quoque lætitiæ præ se tulisse, edisse ibi et bibisse. Altera explicatio est eorum, qui illam phrasin de majori revelationis gradu accipiunt, quo Seniores illi non dignati fuerint sicuti Moses, et propterea quoque cibo et potu indiguerint, quo Moses per quadraginta dies potuit carere. Vid. *Fagius* in Crit. Angl.

CAPUT XXV

*Deus jubet Moſen ſanctuarium ſibi exſtruere ex donariis
 Iſraelitarum hunc in finem collatis. Cujus ſanctuarii partes
 in exemplari Moſi exhibito deſcribuntur. Arca, Cherubi,
 menſa cum veſtibus ſuis, panibus et vaſis aureis, can-
 delabrum cum lucernis ſuis.*

Tum Jova cum Moſe hunc in modum locutus
 eſt: 2. Dic Iſraelitis, ut mihi conferant donaria.
 Ab omnibus, qui ſponte hoc faciant, hæc donaria
 accipietis. 3. Sunt vero ſequentia, quæ pro donario
 conferri debent: aurum, argentum, æs. 4. *Fila*
cærulea, purpurea, coccinea, byſſus, pili caprini, 5.
pelles arietum rubræ, pelles phocarum et ligna aca-
ciæ. 6. Oleum candelabro, aromata, et unguentum
 unctorium et ad ſuffimentum odoratum. 7. Ony-
 ches, et gemmæ cælaturæ idoneæ pro pallio et pe-
 ctoralis. 8. Mihi enim ſanctuarium faciant, quo in-
 ter eos habitem. 9. Idque omne ſecundum illud
 exemplar, quod tibi oſtendam cum de ipſo taber-
 naculo, tum de ejus ſupelleſtile. — 10. Fiat igitur
 arca ex lignis acaciæ. Cujus longitudo ſit duo-
 rum cubitorum et dimidii, latitudo unius cubiti et
 dimidii, tantundem ejus altitudo. 11. Hanc auro
 puro intus et extus induces et corona aurea undique
 cinges. 12. Tum fundes quatuor annulos aureos,
 quos quatuor ejus angulis in utroque latere binos

applicabis. 13. Porro vestes ex acaciæ ligno facies, quos auro obductos 14. immittes in annulos istos ad latera arcæ, quorum ope ea portetur. 15. In his annulis vestes illi semper hæreant, nec ex eis extrahantur. 16. In hac arca depones legem quam tibi dabo. 17. Tum porro facies operculum ex auro puro, cujus longitudo sit duorum cubitorum et dimidii, latitudo fesqui cubitalis. 18. Duos præterea Cherubos aureos facies. Alterum ab hoc, alterum ab altero operculi extremo, quocum opus solidum efficiant. 19. Hos igitur Cherubos ex ipso operculo fabricabis in ejus partibus extremis. 20. Alas duas expandant desuper, quibus operculum tegant, facie ad se invicem et in ipsum operculum conversa. 21. Hoc vero arcæ superimpones, in qua legem, quam tibi dabo, depones. 22. Hinc ego tibi comparebo, et de illo operculo inter duos cherubos, qui super arca legis sunt, tecum loquar ea omnia, quæ tibi ad Israelitas præcipiam. — 23. Præterea facies mensam ex acaciæ ligno, longitudine duorum cubitorum, latitudine unius, altitudine unius et dimidii. 24. Hanc auro puro teges et limbum aureum undique ei circumduces, 25. nec non marginem palmarum per ambitum. Ille limbus aureus huic margini sit conjunctus. 26. Tum porro quatuor annulos aureos facies, eosque ad quatuor angulos quatuor ejus pedum applicabis.

cabis. 27. E regione marginis sint illi annuli, pro receptaculis vectium ad portandam mensam. 28. Quos vectes ex acaciæ ligno fabricatos auro teges, ut eorum ope mensa bajuletur. 29. Facies quoque ejus scutellas, lances, pateras et cyathos, quibus libetur, quæ omnia ex auro puro conflabis. 30. Huic mensæ impones panes mihi sacros. — 31. Porro facies candelabrum ex auro puro, idque solidum ^{a)}; scapus ejus, calamus, calices, globuli et flores unum efficiant. 32. Sex calami exeant ex ejus lateribus, trini ex utroque latere. 33. Singuli calami habeant tres calices ad instar nuclei amygdalæ, globos et flores, atque hunc in modum facies sex illos calamos e candelabro prodeuntes. 34. In ipso candelabro quatuor sint calices formam nucis amygdalinæ habentes cum globis et floribus. 35. Nempe singuli globi sub binis calamis prodeant. Tres igitur globi sint sex calamis ex ipso candelabro ductis. 36. Globi et calami e *scapo* prodeuntes unum opus solidum ex auro puro constituent. 37. Insuper facies septem lucernas, quas ita impones, ut versus partem anteriorem luceant. 38. Forcipes quoque s. emundatoria cum vasculis suis ex auro puro fiant. 39. Ad hæc vasa omnia conficienda infumatur talentum auri optimi.

40. Vi-

a) h. e. non ex pluribus partibus compositum, uti mox explicatur.

40. Vide ut omnia ad exemplar facias, quod tibi in monte est monstratum.

CAPUT XXVI

Tabernaculum cum quatuor suis stragulis. Asseres conjuncti ad sustentanda ista stragula. Partes tabernaculi distinctæ per siparia.

1. **T**abernaculum autem facies ex decem aulæis, quæ ex byssinis filis retortis cæruleis, coccineis, purpureis, insertis cherubis opere polymito texantur.
2. Singulorum aulæorum longitudo sit duodetriginta cubitorum, latitudo quatuor. Unam mensuram omnia habeant.
3. Quina inter se sint conjuncta.
4. Tum facies ligulas cæruleas in ora primi aulæi, quod ultimum est illius commissuræ, et sic facies quoque in ora aulæi extremi secundæ commissuræ.
5. Quinquaginta ligulæ sint in uno aulæo, et totidem in ora alterius, quod est priori junctum, ita ut illæ ligulæ sibi invicem respondeant.
6. Porro facies quinquaginta uncas aureas, quibus aulæa illa connectas, ut hac ratione unum tabernaculum existat.
7. Tum facies undecim stragulas e pilis caprinis, quas super tabernaculo expandas.
8. Singulæ illæ stragulæ habeant trigenos cubitos in longitudine, et quinos in latitudine, una eademque mensura sit omnium undecim.
9. Quarum stragularum quin-

quinque feorsim et sex feorsim conjunges, sextam vero in parte anteriori tabernaculi reduplicabis. 10. In ora utraque harum partium junctarum facies quinquaginta ligulas, 11. totidemque uncas æneas, quos ligulis illis immittas, et sic tentorium junctum unum efficiatur. 12. Residuum vero harum stragularum tentorii, nempe dimidium stragulæ redundantis, sit in parte posteriori tabernaculi, 13. et duo cubiti ab utraque parte de stragularum longitudine redundantes ab utroque latere tabernaculi supersint ad illud tegendum. 14. Tandem tegumentum super hoc tabernaculo facies ex pellibus arietum rubris, et insuper aliud ex pellibus phocarum. — 15. Porro facies asseres pro tabernaculo ex acaciæ lignis, qui erecti stent. 16. Singuli in longitudinem denum cubitorum, in latitudinem sesqui cubitalem. 17. Singuli duos cardines habeant sibi mutuo coherentes, et sic omnes tabernaculi asseres sint fabricati. 18. Quorum asserum viginti sint ad partem tabernaculi meridianam. 19. Quibus viginti bases argenteas subjicies, binas singulis asseribus pro duobus suis cardinibus. 20. In altera parte tabernaculi versus septentrionem etiam sint viginti asseres 21. cum quadraginta basibus argenteis, binæ singulis asseribus subjiciendæ. 22. Pro extrema tabernaculi parte occidentali facies sex asseres 23. et præ-

præterea duos pro utroque tabernaculi angelo, 24. qui vero sint gemini cum in imo tum in summo et annulo invicem juncti. Sic ambo illi afferes sint pro ambobus angulis. 25. Sic erunt octo afferes et sedecim bases argenteæ, binæ singulis afferibus subjiendæ. 26. Præterea facies repagula ex acacia. Quinque pro afferibus lateris primi, 27. et totidem pro afferibus lateris secundi; tandem etiam quinque pro afferibus lateris tabernaculi extremi occidentalis. 28. Repagulum medianum per medios afferes trajectum ab uno extremo ad alterum usque pertingat. 29. Afferes et repagula auro obduces, annulos vero, qui repagula capiant, aureos. 30. Sic eriges tabernaculum secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum fuit — 31. Porro velum facies ex filis cæruleis, purpureis, coccineis et bysso retorta, cheruborum figuris opere polymito intertextis, 32. quod adpendes quatuor columnis ex acaciæ lignis auro obductis; earum uncini aurei sint, bases argenteæ, 33. et repones sub illis uncis. (*de quibus antea dictum est vers. 6.*) Intra illum velo assignatum locum inferes arcam legis. Sic velum hoc separet sanctuarium ab *adyto* sanctissimo. 34. In hoc operculum arcæ legis impones. 35. Mensam vero extra velum colloques ad latus tabernaculi septentrionale et candelab-

delabrum e regione mensæ ad latus meridianum.
 36. Porro facies siparium ad introitum tabernaculi
 ex filis cæruleis, purpureis, coccineis et bysso re-
 torta, opus phrygionicum. 37. Cui suspendendo fa-
 cies quinque columnas ex acaciæ ligno auro obdu-
 ctas. Uncini earum aurei sint. Bases vero quin-
 que æneæ.

CAPUT XXVII

*Ara sacrificiorum, atrium tentorii, oleum pro
 candelabro.*

1. **A**ram ex lignis acaciæ quinque cubitos longam
 et totidem latam facies, ut sit forma quadrata; al-
 titudo sit trium cubitorum. 2. Eminentias *a)* fa-
 cies

a) Hebraice קרנות *cornua* vocantur. Quam vocem *Spencerus*, *Wiesius*, *Clericus*, alii, proprie accipientes in angulis altaris revera *cornuum* figuras extitisse volunt. Ab his in alia omnia abit Ill. *Michaelis*, qui hæc קרנות cum *angulis* idem prorsus fuisse arbitratur. Quod miror a Viro Eruditissimo cum gravi adeo inscitæ reprehensione alterius sententiæ defendi, cum clare admodum hi ab illis distinguantur עֲשֵׂית קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פְּנֵתָיו *facies cornua ejus in quatuor ejus angulis*. — Sed hæc verba ultima omittit Vir Celeb. in versione sua, quæ habet: Seine vier Ecken sollen mit ihm in eins gearbeitet und nicht von ihm

cies ad quatuor ejus angulos. Quæ eminentiæ ex folido factæ sint. Ipsa vero ara ære tecta. 3. Olæ ejus ad cinerem excipiendum, palæ, pateræ, fuscinae et batilla, omnia ejus vasa ænea sint. 4. Præterea facies opus reticulatum æneum, quod in quatuor suis angulis quatuor æneos annulos habeat. 5. Idque inferius subambitu aræ in ejus medio applicabis. 6. Vestes item pro hac ara facies ex acacia ære tectos, 7. qui annulis immissi ad duo aræ latera hæreant, quando portatur. 8. Cava sit ex tabulis modo constructa, quemadmodum tibi in monte monstratum est. — 9. Atrium tabernaculi velis ex bysso contorta fabricatis cingatur. Quæ vela in latere meridionali centum cubitos longa sint. 10. Columnas habeant

ihm abzufondern seyn, quæ respondent verbis textus sequentibus **מִמֶּנּוּ תְּהִיִּין קַרְנוֹתָיו** et bis eorum sensum explicant, nam de separatione nihil in textu extat, quamquam ea necessaria est, si **קַרְנוֹת** cum ipso altari ejusque angulis ex folido facta sunt. — Equidem non assentior illis, qui *cornuum* figuras in aræ angulis extitisse putant, cujus sententiæ argumenta non satis firma allata videntur; nec tamen **קַרְנוֹת** cum **פְּנוֹת** prorsus synonyma esse arbitror, sed in quatuor angulis quatuor eminentias extitisse. Quod verba textus, quantum ego quidem intelligo, clare dicunt, atque usum etiam harum eminentiarum fuisse, a scriptoribus hebraicarum antiquitatum dudum est observatum.

habeant viginti, totidemque bases ex ære, columnarum vero unci et velorum perticæ sint argentææ.

11. Similiter in latere septentrionali, vela centum cubitorum in longitudine, viginti columnæ, totidemque bases æneæ, unci et velorum perticæ argentææ.

12. Latitudo atrii in latere occidentali sit quinquaginta cubitorum cum decem columnis totidemque basibus.

13. Latitudo atrii versus orientem quinquaginta cubitorum.

14. Ab una parte habeat vela quindecim cubitos longa, cum tribus columnis et tribus basibus.

15. Similiter etiam ab altera parte; quindecim cubitorum vela cum tribus columnis et tribus basibus.

16. In introitu autem atrii sit siparium viginti cubitorum ex filis cæruleis, purpureis, coccineis et bysso contorta, opus phrygionicum, cum quatuor columnis et quatuor basibus.

17. Sic omnes undique atrii columnæ habeant perticas et uncus argenteos, bases æneas.

18. Longitudo atrii sit centum cubitorum, latitudo quinquaginta, altitudo velorum ex bysso contorta sit quinque cubitorum, bases sint æneæ,

19. nec non omnis tabernaculi supellex; clavi quoque tum tabernaculi,

tum atrii ænei sint. — 20. Tum præcipe Israelitis, ut tibi afferant oleum ex olivis expressum, purum,

pro candelabro, ad lucernas perpetuo alendas, 21.

quas in tabernaculo conventus extra siparium, quod est versus arcam legis, Aaron et filii ejus, instruent a

vespera usque ad tempus matutinum coram Jova. Tributum hoc sit ab Israelitis in posterum perpetuo solvendum.

C A P U T XXVIII

Vestes sacerdotales Aaronis et filiorum ejus. a)

1. **A**aronem vero, fratrem tuum, ejusque filios, Nadabum, Abihum, Eleasarem et Ithamarum, ex Israelitis fecernere debes, ut mihi sint sacerdotes.
2. Atque Aaroni fratri tuo cures conficiendas vestes sacras, splendoras et ornatas.
3. Loquere igitur cum viris peritis, quos sapientia instruxi eximia, ut Aaroni vestes faciant, quibus ad sacerdotium meum initietur.
4. Vestes vero, quas facere debent, sunt hæ: Pectorale, Ephod, *b)* pallium, tunica adstrictior, cidaris et cingulum. Quibus sacris vestibus pro Aarone fratre tuo ejusque filiis sacerdoti-

a) Non defuit diligentia interpretum in hujus capituli difficultatibus explicandis. Data opera tamen hoc egit *Jo. Braunius*, qui amplissimum scripsit commentarium, cui titulum fecit: *Vestitus sacerdotum hebræorum*. Amstel. 1680. Ad quem lectores nostros imprimis remittimus, si harum vestium et singularum partium accuratorem legere velint descriptionem et videre earum delineationem eleganter æri incisam. Nobis quidem per brevitatem, cui in notulis nostris studendum est, non licet verba et res pluribus illustrare.

b) Placuit vocabulum hebraicum retinere, cum in lingua latina non sit, quod descriptioni ejus omni ex parte respondeat

dotibus meis, conficiendis 5. adhibeant aurum, fila hyacinthina, purpurea, coccinea et byssina. 6. Ephodum quidem faciant ex auro, hyacintho, purpura, cocco et bysso contorta opere polymito. 7. Duo humeralia habeat, quibus in duobus extremis suis jungatur, 8. et textura *anteriori* parti c)

oppo-

c) In textu hebræo est: **וְחֶשֶׁב אֶפְדָּתוֹ**. Plerique interpretes vertunt **חֶשֶׁב** per *cingulum* aut *balteum*, ex auctoritate Chaldæi interpretis et Syri, qui habent **הַמֵּין**. Hinc putant partem posteriorem Ephodi cingulo aut vitta quadam cum anteriori esse constrictam. Sed recte, uti arbitrator, de hac significatione dubitavit *Clericus*, quoniam verbum **חֶשֶׁב** et substantiva ab eo derivata in hac pericopa semper de opere polymito dicuntur. **אֶפְדָּה** vero ei est pars posterior Ephodi, quæ dorsum tegebat, quæ, uti anterior **אֶפְדָּה** dicta, ex eadem materia facta esse debebat. — Aliam horum vocabulorum sane difficilium explicationem dedit *Hubigantius*. Qui quidem quoad **חֶשֶׁב** assentitur *Clerico*, sed **אֶפְדָּה** de *limbo* explicat, qui alias diverso subtemine soleat fabricari, hic vero ejusdem texturæ esse deberet. Confert ad illam *limbi* significationem probandam Arab. **أَوَّل** quod *terminum* s. *finem* rei indicat. (*Giggejus* p. 166.) Sed quoniam nimis quæsitæ mihi videtur hæc explicatio, illam præferendam putavi. Cur vero Chaldæus et Syrus **חֶשֶׁב** in septem his locis, in quibus de Ephodo

opposita ex eadem materia fit, ex auro, hyacintho, purpura, cocco, et bysso retorta. 9. Tum duabus gemmis onychibus incides nomina Israelitarum. 10. Sex nomina uni, totidem alteri pro ratione ætatis eorum. 11. Ex artificio opificis gemmarii, cælatura figillari cælabis in his duabus gemmis nomina filiorum Israelis, easque aureis fundis includes. 12. Has duas gemmas impones humeralibus Ephodi, ut sint in memoriam Israelitarum, atque Aaron sic ferat eorum nomina super duobus humeris coram Jova in recordationem. 13. Præter has palas aureas 14. facies quoque duas catenulas ex auro puro æquales opere tortili, quas palis illis inferes. — — 15. Facies quoque pectorale judicii opere polymito, sicuti Ephodum ex auro, hyacintho, cocco et bysso retorta. 16. Quadratum sit et duplicatum longitudine et latitudine palmari. 17. Idque complebis quatuor gemmarum ordinibus. d) Primus ordo habeat Sardium, Topasum, Sma-

adhibetur, nempe infra vers. 27. 28. Cap. 29, 5. 39, 20. 21. Levit. 8, 7. tam constanter per חֲמִין *cingulum* vertant, divinare non possum. Num literis transpositis חֲבֵשׁ legerint? At septies hunc errorem admissum esse, parum probabile est. Versio græca et Vulgata sibi non constant.

d) Verissime observat Ill. Michaelis in notis ad vers. germ. cum

Smaragdum. 18. Secundus Carbunculum, Sapphirum, Jahalomum. 19. Tertius Ligyrium, Achatem, Amethystum. 20. Quartus Chrysolithum, Onychem et Jaspidem: hæ gemmæ palis aureis includantur. 21. Sint vero numero duodecim, secundum nomina filiorum Israelis. Singulis vero gemmis singula nomina duodecim tribuum insculpes, arte ea qua fit in sigillis. 22. Pro hoc pectorali facies
duas

cum harum gemmarum nomina hebraïca linguæ cognatæ prorsus ignorent, incerta etiam esse, quæ eis substituantur. Antiquorum interpretum dissensus satis probat, eos tantum divinasse, hinc eorum versiones æque incertæ sunt, ac recentiorum interpretum explicationes ex originatione tantum petita. Ne tamen lectores peregrinis nominibus, si ea in versione retinuissem, nimis offenderentur, posui ea quæ versio græca hebræis nominibus substituit, excepto sexto Jahalomi. Quod quidem complures interpretes de adamante explicant, sed falso, uti recte notavit Ill. *Michaëlis*, ex ratione, quæ quæstionem prorsus decedit. Quoniam nempe adamas sculpturam propter duritiem suam non admittit, non potest locum habere lapis hic omnium pretiosissimus in numero reliquorum, quibus singulis singularum tribuum nomina debebant insculpi. Qui varias interpretum conjecturas, originationes, versiones legere velit, adeat *Braunium* in libro laudato de Vestitu sacerdot. hebr. Lib. II. Cap. VIII. p. 627. seqq. *Lud. de Dieu* in Crit. S. ad h. l. *Hillerum* in Syntagmatt. hermenevt. p. 1. seqq.

duas catenas æquales opere tortili ex auro puro, 23. et præterea duos annulos aureos, quos duobus pectoralis extremis annectes, 24. atque his duas illas catenas aureas tortiles immittes in extremitatibus pectoralis. 25. Extremitates vero harum catenarum inferes palis illis duabus superhumeralibus Ephodi in parte anteriori. 26. Porro facies duos annulos aureos, quos addes duobus pectoralis extremitatibus in ora quæ ad ipsum Ephodum vergit inferius. 27. Præterea duos *alios* annulos aureos facies, quos duobus superhumeralibus Ephodi inferius addes ex anteriore parte, in eo loco, ubi illa duas Ephodi partes jungunt in superiori ejus textura, 28. et adstringatur pectorale annulis suis, annulis Ephodi funiculo hyacinthino, ut maneat super Ephodo polymito neque ab eo dimoveatur. 29. Et sic ferat Aaron nomina filiorum Israelis in pectorali illo judicii super pectore suo, quando sanctuarium ingreditur in perpetuam coram Jova recordationem. 30. Et pones in pectorali judicii Urim et Tumminim, *e*) quæ sint super pectore Aaronis,

e) De *Urim* et *Tumminim* tot sunt virorum doctorum sententiæ, ut illa ipsa eorum dissensio abunde probet, quam difficile sit hujus rei rationem et usum explicare. Catalogum eorum, qui de ea re scripserunt, satis prolixum dedit *Fabricius* in

nis, quando in conspectum Dei venit, et gestet semper illud *pectorale* iudicii Israelitarum super pectore suo

in Bibliogr. antiquaria p. 502. edit. recent. Cui addi possunt *Simonis* prælectt. in Relandi Antiqq. hebr. germanice editæ a *Murfinna* V. C. Halæ 1769. Ego quidem quanquam malim τὸ ἐπίχειν eligere, si dicendum est quæ maxime probabilis sententia videatur, eam putem esse eorum, qui ipsos illos lapides pretiosos hoc nomine Urim et Tummim insigniri putant. Verba quidem textus admittunt hanc explanationem. Nempe in hoc versu præcipitur, lapides illos debere esse lucidissimos et perfectissimos, cum in antecedentibus tantum descripti essent secundum nomina sua et ordinem, quo in pectorali essent collocandi. Maxime favent, ex meo quidem sensu, huic sententiæ loca parallela, in quibus Moses promiscue utitur nomine τῶν Urim et Tummim et lapidum pretiosorum. Sic Exodi 39, 8. seqq. ubi tota illa structura pectoralis quæ fuerit repetitur, nulla inicitur mentio τῶν Urim et Tummim, et Levit. 8, 8. loquitur Moses de Urim et Tummim et silet de lapidibus. Quidni videatur sub Urim et Tummim ipsos lapides intelligi, cum Moses alterum pro altero substituat? Quod ad modum attingit, quo Deus per hæc Urim et Tummim responsa dederit, existimant, qui illam sententiam defendunt, Deum summo pontifici, Ephodo et hoc pectorali ornato, suam voluntatem revelasse eodem modo quo prophetis, ut ille non minus atque hi de veritate responsi divini certus esse posset. Vid. *Braunius* l. c. p. 768. seqq. qui pluribus hanc sententiam ornavit.

fuo in conspectu Jovæ. — 31. Pallium vero subter Ephodo *induendum* totum sit cæruleum, 32. habeatque in summo suo medio foramen, quod limbo circumdetur, texto ad modum lorice, ne rumpatur. 33. In fimbria ejus circumquaque facies mala punica cærulea, purpurea, coccinea, et inter ea tintinnabula aurea 34. alternatim interponito. 35. Hoc indutus sit Aaron, si ministerio fungitur, ut audiatur sonitus ejus, quando sanctuarium Jovæ ingreditur, et quando ex eo egreditur, ne moriatur. — 36. Porro facies laminam ex auro puro, cui insculpes cælatura sigillari: Jovæ sacrum, 37. eamque funiculo cæruleo parti anteriori cidaris applicabis. 38. Gestare vero debet Aaron *hanc laminam* in fronte, ut poenam peccati luat, si quod commissum fuerit ab Israelitis in rebus consecratis et omnino in omnibus oblationibus sacris. Semper igitur sit hæc lamina in fronte Aaronis ad favorem Jovæ eis conciliandum. — 39. Tunicam autem ex bysso texes et cidarim byssinam, cingulum vero facies opere phrygionico. — 40. Filiis quoque Aaronis facies tunicas et cingula et tiaras splendidas et ornatas. 41. His vestibus indues Aaronem fratrem tuum ejusque filios. Unges eos, et tradita muneris potestate, mihi in sacerdotium consecrabis. 42. Tandem eis facies linea femoralia, quibus partes corporis

ris verendas tegant; à lumbis ad femora tendant.
 43. His Aaron et filii ejus sint amicti, quando tentorium conventus ingrediuntur, aut quando ad aram sacrorum causa accedunt, ne culpa admiffa moriantur. Hoc institutum perpetui usus fit apud eos eorumque posteros.

CAPUT XXIX

Præcipiuntur ritus in sacerdotum consecratione observandi et sacrificium quotidianum. Deus promittit, se in hoc sanctuario gratiose affuturum esse Israelitis.

Ceremoniæ vero, quibus eos mihi ad sacerdotium consecrabis, sint sequentes: Sume juvencum, duos arietes, vitii omnis expertes, 2. porro panes sine fermento, placentas et lagana sine fermento. Illas oleo mixtas, hæc oleo infusa, quæ ex similagine parabis. 3. Hæc in canistro posita afferes, itemque taurum et duos arietes adduces *ad altare*. 4. Tum Aaronem et filios ejus ante ostium tabernaculi aqua lavabis. 5. Deinde illum vestibis indues, nempe tunica inferiori, tunica Ephodi, *a*) Ephodo ipso et pectorali; atque sic textura illa polymita Ephodi *b*) amicies. 6. Impones quoque capiti ejus cidarim, cui sacrum diadema inferes. 7. Tandem

X 5

oleo

a) h. e. pallio illo cæruleo, de quo vers. 31. Cap. præced.

b) cf. notam c) ad cap. præcedens.

oleo unctorio super caput ejus effuso eum inunges. 8. Tum quoque filios ejus adduces, quos tunicis amictis, 9. et balteis (Aaronem æque ac ejus filios) constringes et tiaras alligabis; hac ratione jus sacerdotii in perpetuum eis conferatur, atque hujus muneris potestas solenni ritu tradatur. c) 10. Quo facto capiti juvenci ad tabernaculum conventus adducti Aaron et filii ejus manus imponent. 11. Tum vero juvencum coram Jova, hoc est, ad ostium tabernaculi mactabis. 12. Parte sanguinis digito tuo eminentias altaris intinges, omnem vero sanguinem ad basin altaris effundes. 13. Adipem omnem, intestina tegentem, lobum majorem hepatis, ambos renes et adipem eis adhærentem adolebis in altari. 14. Carnem juvenci, pellem et fimum ejus igne combures extra castra. Sacrificium hoc est piaculare. — 15. Tum alterum arietem adhibebis. Cujus capiti Aaron et filii ejus manus imponent. 16. Deinde eum mactabis et sanguine ejus altare undique consperges, 17. tum arietem in frusta concides, lavabis intestina et crurâ, et super frustis ejus et capite pones. 18. Tandem adolebis totum arietem super altari. Hoc solidum est sacrificium Jovæ sacrum eique acceptum,

c) hebr. est: et implebis manum Aaronis et filiorum ejus. Phrasis solennis est de collatione muneris. Adfuit Cap. 28, 41, ubi per consecrationem ad sacerdotium explicatur.

ptum, *d*) oblatio igne absumenda. 19. Quo facto alterum adhibebis arietem. Cujus capiti Aaron et filii ejus manus imponent, 20. ac deinde eum mactabis et aliquantum de sanguine ejus illines lobo dextræ auris Aaronis et filiorum ejus, nec non pollicis manus dextræ et pollicis pedis dextri, reliquo vero sanguine altare undique consperges. 21. Tum de sanguine eo super altari *consperso*, et de oleo unctorio fumes et asperges eo Aaronem et vestes ejus, nec non filios ejus eorumque vestes. 22. Tum adipem hujus arietis, nimirum caudam crassam, omentum, lobum minorem hepatis, ambos renes et adipem eis adhærentem, atque armum dextrum, (est enim aries consecrationis) 23. ex canistro vero azymorum coram Deo depositorum, panem unum et placentam et laganam unam, 24. omnia ista, inquam, impones manibus Aaronis et filiorum ejus, ut hæc agitando mihi offerant. 25. Deinde ea ex eorum manibus recipies et adolebis in altari super holocausto, in odorem placaminis coram me. Est enim oblatio igne absumenda. 26. Pectus autem hujus arietis, qua Aaron ad munus suum consecratur, agitando mihi offeres, tum tibi in partem cedet. 27. Sic consecrabis pectus et armum mihi agitando oblata ex arietibus illis initiationis Aaronis et filiorum ejus,

28.

d) cf. notam ad Genes. 8, 21.

28. ut eis ex jure competant perpetuo de omnibus Israelitis. Ex omnibus eorum victimis salutaribus hæc eorum oblatio fit mihi sacra. — 29. Vestes Aaronis sacræ cedent ejus filiis post eum, ut in iis ungantur et ad munus suum initientur. 30. Per septem dies eas induat is, qui ex filiis ejus ei in sacerdotio succedit, quando tabernaculum conventus ingreditur ad munus suum capeffendum. 31. Aries consecrationis in loco sacro coquatur, 32. eamque ut et panes e canistro comedant Aaron et filii ejus ante ostium tabernaculi. 33. Ipsi vescentur ea victima, qua expiati et ad munus suum consecrati sunt, non peregrini, quia sacra est. 34. Si quid de carne ejus aut de panibus reliqui fuerit insequentem diem, igne comburatur; non fas est illud comedere, est enim sacrum. 35. Hæ sunt ceremoniæ observandæ in initiatione Aaronis et filiorum ejus. Per septem dies eos muneris sui potestate instrues. 36. Quotidie juvencum ut sacrificium expiatorium offeres, quo aram emundes, dum super ea expiabis, ungendo quoque eam consecrabis. 37. Septem dies durabit illa aræ expiatio et consecratio. Est enim res omnium maxime sacra, et quicumque eam attigerit, sanctus esse debet. 38. Hac in ara singulis diebus, binis agnis anniculis facies. 39. Altero quidem mane, altero circa

... circa 3. hæc Aaron vespere

vesperam. 40. Priori agno adhibeto decimam partem *Ephæ* similaginis mīstæ cum quarta parte hini olei contusi; et pro libamine vini quarta pars hini. 41. Altero agno; circa vesperam offerendo facies; ut in oblatione matutinā; eodemque libamine. Quæ grata mihi erit victima et oblatio igne absumenda. 42. Hoc erit holocaustum perpetuum per omnes ætates ante ostium tabernaculi mihi offerendum. Ibi vos conveniam et vobiscum loquar. 43. Ibi me Israelitis manifestabo atque majestatis meæ præsentia consecrabitur. 44. Hoc conventus tabernaculum et altare mihi sacra sint, nec non Aaron et filii ejus sacerdotes mei. 45. Sic habitabo inter Israelitas eorumque ero Deus. 46. Quod cum fecero, intelligant me Jovam eorum Deum esse, qui eos ex Ægypto eduxerit. Sic fatur Jova eorum Deus.

CAPUT XXX

De ara suffitus, de semisclo in numeratione populi ab omnibus in usum sacrarii solvendo, de labro æneo in usum sacerdotum, de præparatione olei unctorii et suffitus sacri.

Item facies aram suffitus ex acaciæ lignis, 2. cujus longitudo et latitudo esto cubitalis, in forma quadrata, altitudo bicubitalis. Eminentiae ejus a) ex integra materia consent. 3. Auro puro eam obduces,

a) cf. notam ad Cap. 27, 2.

duces, cum partem ejus superiorem, tum latera et eminentias. Corona quoque aurea eam cinges. 4. Sub qua in utroque latere binos annulos aureos addes, per quos vestes, quibus bajuletur, transjiciantur. 5. Qui vestes etiam ex acacia fabricentur et auro tegantur. 6. Hanc aram collocabis ante siparium, quod arcam legis tegit, e regione operculi, quod super illa arca est, unde tibi responsa dabo. 7. In ea adolebit Aaron suffitum aromatum singulis matutinis, quando lucernas aptat, 8. et quando circa vesperam eas accendit. Hic suffiendi ritus semper a vobis et posteris vestris servetur in mei honorem. 9. Alienum suffimentum super ea accendere non licet, neque holocausta, neque ferta, neque libamina fundere. 10. Semel quotannis eam expiabit Aaron in eminentiis ejus per sanguinem sacrificii piacularis. Quod itidem posteris vestris tradetur. Mihi, Jovæ, hoc sacrosanctum erit. — 11. Porro Jova Mosi dixit: 12. Quando censum inibis Israelitarum, quisque pro vitæ suæ redemptione mihi pretium solvat, ne in eo censu peragendo clade afficiantur. 13. Solvent vero omnes qui in censum veniunt, dimidium siclum, sicli nempe sacri, qui valet viginti geras. Quod sicli dimidium mihi solvitur. 14. Dabunt illud omnes qui censorum numero habentur, nempe qui vicesimum ætatis annum

exces-

excefferint. 15. Dives non plus, nec pauper minus dimidio siclo conferet ad hanc oblationem, quam

mihi facere debetis pro vita vestra redimenda. 16. Quam pecuniam expiatoriam ab Israelitis solvendam infumes in usum tabernaculi. Ego vero propter hanc oblationem vitæ eorum propitius ero. — —

17. Porro Jova Mofi dixit: 18. Facito labrum æneum cum operculo æneo, b) idque intra tabernaculum

b) Vocabulum hebraicum כַּבֵּיט a plerisque interpretibus per *basin* aut *scapum* explicatur. Sed Dagesch forte innuit radicem mediæ geminatæ, non mediæ quiescentis. Igitur recte, uti arbitror, *Lud. de Dieu* in Crit. S. ad h. l. ex lingua arabica confert כַּבֵּיט *texit*. Hinc substantivum כַּבֵּיט *tegmen*, s. *operculum*, non solum huic loco, sed etiam aliis est aptissimum. Quod paucis quidem *Lud. de Dieu* l. c. pluribus vero *Clemens* probavit in Dissert. de labro æneo (Grœningæ 1732.) Cap. III. Nam præter argumentum illud grammaticum alia quoque pro hac sententia afferri possunt non contemnenda. Usus quidem, cui hoc labrum destinatum fuit, necessarium fecit, ut operculo esset obtestum. Nam quis non intelligit, aquam facile potuisse inquinari, cum vas sub dio, non in loco tecto esset collocatum? Deinde Moses, quoties hujus labri mentionem injicit, inprimis in initiatione ejus et consecratione, 30, 28. 31, 9. 35, 16. 38, 6. etc. semper et כַּבֵּיט meminit. Jam vero non apparet, cur hoc fecerit, si כַּבֵּיט *basin* vel *scapum* notat,

culum conventus et inter altare ponito et aqua impleto. 19. Ex eo Aaron et filii ejus manus et pedes lavabunt. 20. Idque facient, quando tabernaculum conventus ingrediuntur, aut quando ad aram accedunt ad ministrandum et sacrificia adolenda. 21. Semper hoc agant manibus pedibusque lotis, ne morte puniantur. Lex hæc sit ab eis et posteris eorum per omnes ætates servanda. — 22. Porro Iova Mose dixit: 23. Sume aromata præstantissima, myrrhæ optimæ quingentos *siclos*, cinnamomi dimidium, ducentos quinquaginta, totidemque calami odorati. 24. Casiæ quingentos (pro siclo sancto) et linem olivi olei. 25. Ex his facies oleum sacre unctionis secundum artem unguentariorum. 26. Hoc sacro unguento unges tabernaculum conventus, arcam legis, 27. mensam et vasa ejus, candelabrum et vasa ejus, aram fuffitus, 28. aram holocaustorum et vasa ejus, et labrum cum operculo suo. 29. Quo facto ea consecrabis. Sacrosancta sint; quicunque ea tetigerit, sanctus sit. 30. Aaronem quoque et filios ejus unges et ut sacerdotes meos consecrabis. 31. Israelitis vero præcipe, ut hoc unguentum in posterum mihi sacratum habeant. 32. Nec ullum

notat, unamque cum labro partem effecerit. Quod si separata et distincta ejus pars fuit, utique necesse erat, ut utriusque faceret mentionem.

ullum alium hominem *præter sacerdotes* eo perfundant, nec eadem compositione *sibi* unguenta faciant, sacram eam ducant. 33. Qui simile unguentum fecerit, aut peregrino de eo dederit, is excindatur de populo suo. — 34. Porro Jova Moſi dixit: Summe aromata, ſtaſtem, onychem, galbanum, et thus mundum, ſingula æquali pondere. 35. Ex his facies ſuffimentum ex arte unguentariorum, adhibito ſale puro et ſancto. 36. Hujus pulveris bene conſuſam partem repones arcæ legis ex adverſo in tentorio conventus, unde tibi reſponſa dabo. 37. Ex hujus ſuffimenti, quod vobis ſanctiſſimum habeatur, compositione aliud vobis non facietis. Mihi hoc ſacratum ducatiſ. 38. Qui ſimile compoſuerit ad communem uſum, is excindatur e populo ſuo.

CAPUT XXXI

Deus Moſi nominatim indicat opifices, quos his rebus perficiendis neceſſaria ſapientia inſtruxerit. Interdicit tamen laborem ſabbato ſuſcipiendum, tandemque legis tabulas Moſi tradit.

1. 2. **D**eſtinavi autem nominatim, pergebat Jova ad Moſen, *his rebus perficiendis* Bezaleelem, filium Uri, nepotem Churi, e tribu Juda. 3. Hunc eximia ſapientia, prudentia et intelligentia inſtruxi ad omnis generis opificia. 4. In artiſticiſa textura, in auro,

Y

argen-

argento et ære tractando, 5. in lapidibus cælandis et ligandis, in lignis fabricandis et omnino in omni opificio. 6. Cui addidi Oholiabum filium Achimafachi e tribu Danis. Atque reliquis quoque artificibus peritiam contuli, ad ea, quæ tibi præcepi, perficienda. 7. *Nempe* tabernaculum conventus, arcam legis, ejusque operculum et omnem tabernaculi supellectilem. 8. Mensam et quæ ad eam pertinent, candelabrum aureum et omnia vasa ejus, aram suffitus 9. et aram holocausti cum omnibus instrumentis suis, labrum cum operculo suo. 10. Vestes stragulas ^{a)} et

a) Hebraice vocantur **בְּגָדֵי הַשֵּׂרָד** sub quibus nonnulli interpretes easdem sacras vestes sacerdotales Aaronis et filiorum ejus intelligunt, quæ in verbis proxime sequentibus nominantur. Versiones antiquæ in h. l. et duobus aliis 35, 19. 39, 1. 41. in quibus hoc vocabulum **שֵׂרָד** occurrat, videntur legisse **שֵׂרָת**. Quam lectionem etiam exhibet Codex Samaritanus in h. l. nec tamen in duobus reliquis. Fortasse vero voces similes confuderunt. Judæi vertunt quidem per vestes ministerii, sed non de vestibus sacerdotalibus explicant, sed de velis s. stragulis, quibus arca, mensa, candelabrum et reliqua vasa sacra involvebantur, quando tabernaculum in alium locum erat transferendum. De quibus præcipitur Num. 4, 6. seqq. Quæ sententia mihi quoque probatur, quanquam illustrationem vocis rarioris ex linguis cognatis desidero. Arab.

et vestes sacras Aaronis et filiorum ejus sacerdotales.

11. Oleum unctorium et suffimentum aromaticum ad usum sacrum. Omnia perficient sicuti tibi præcepi. — 12. Tu vero, addebat Jova, 13. dic Israelitis meo nomine: Attamen mea sabbata observate, *b*) hæc enim signum esse debent meæ vobiscum conjunctionis, ex quo intelligatur, me vosmet mihi consecrasse. 14. Igitur fervate sabbatum, ut sancte illud peragatis. Quicumque illud profanarit, moriatur. Quicumque in eo opus fecerit, e populo suo excindatur. 15. Sex dies laboribus destinati sunt, septimus sabbatum est, feriatio Jovæ sacra. Quicumque die sabbati opus fecerit, morte luat. 16. Propterea Israelitæ sabbatum rite peragant, et hujus diei institutum etiam posterius eorum in perpetuum

Ass *conferuit, contexit*, non quidem prorsus alienum videtur, sed tamen dubito, an idem sit cum nostro.

b) Non de quovis labore sermo est, sed de laboribus in rebus his sacris perficiendis die septimo. Poterant enim Israelitæ existimare labores, quos rebus Deo sacris impenderent, licitos esse. Sed his quoque Deus vult abstineri die sabbati. Quo nexu neglecto plane non appareret, cur Deus in fine descriptionis sacrarii sibi extruendi præceptum repetat de sabbato diligenter observando. — *¶* interdum per *verumtamen* explicandum esse, alia loca probant, v. c. Genes. 34, 15. 2 Sam. 3, 13. 2 Reg. 23, 26.

petuum observent. 17. Signum hoc sit meæ cum Israelitis conjunctionis sempiternum. Sex diebus cælum et terram produxi, septimo cessavi et requievi. — 18. Finito hoc cum Mose colloquio tradidit ei *Jova* duas legis tabulas, digito divino inscriptas.

C A P U T XXXII

Mose per tot dies absente populus ab Aarone postulat, ut imaginem Dei fingat, sub qua eum colat. Ille vitulum aureum fundit, cujus sacra celebrat. Moses hac de re certior factus a Deo redit e monte in castra, tabulas legis præ ira frangit, vitulum comminuit, Aaronem objurgat, per Levitas de populo pœnas sumit, et pro eo apud Deum intercedit.

1. **I**nterea populus cum videret Mosē post tot dies a monte non redire, Aaronem convenit, et flagitavit ut Deum sibi faceret, qui ipsum præcederet, nescire se quid evenerit Mosi, a quo ex Aegypto educti essent. 2. Aaron jussit eos evellere mulieribus suis, filiis et filiabus in aures aureas, et ad eum conferre. 3. Quod cum omnes fecissent, 4. *Aaron* sumsit *aurum*, quod ab eis acceperat, et formavit illud cælo, postquam vitulum fustum ex eo fecerat. De quo illi *exultabundi* dixere: hic est Deus vester, Israelitæ, qui vos ex Aegypto eduxit. 5. Quod cum Aaron videret, exstruxit quoque ei

aram

aram, atque in sequentem diem festum Jovæ celebrandum indixit. 6. Postridie igitur mane holocausta et eucharistica sacrificant, atque commensationibus et computationibus peractis ad saltationes solennes sese convertunt. — 7. Tum Jova Mosis dixit: age descende, nam populus tuus, quem ex Aegypto eduxisti, graviter peccavit. 8. Repente a via recesserunt, quam eis sequendam præceperam, fusum vitulum sibi fecerunt, hunc adorant, huic sacrificant, de hoc gloriantur, hunc esse Deum, qui eos ex Aegypto eduxerit. 9. Video hunc populum esse pertinacissimum. 10. Sine me, et ardente ira mea eos consumam et ex te magnam gentem faciam orituram. 11. Ad hæc Moses enixe precatus est Jovam: Cur irasceris populo tuo, quem ex Aegypto tanta vi, tanta potentia eduxisti? 12. Cur dicant Aegyptii, factum hoc esse in ejus perniciem, ut eum in montibus interficeres et e terrarum orbe tolleres? Contine iræ tuæ fervorem et abstine a pœnis populo tuo infligendis. 13. Recordare Abrahami, Isaaci et Israelis, cultorum tuorum, quibus tu interposito jurejurando promissisti, eorum posteros augere sicuti stellas, eisque terram designatam in perpetuam possessionem distribuere. 14. *Ad has Mosis preces* Jova se abstinent ab illa, quam populo suo minatus fuerat, pœna. 15. Ille igitur de monte descendit duas legis

tabulas secum ferens, ex geminis lateribus hinc inde conscriptas. (16. Erant vero illæ tabulæ opus ipsius Dei, scriptura eis erat divinitus insculpta.) 17. Josua, cum audiret populi clamores, dixit Moses belli clamorem in castris audio. 18. Non hic est, inquit ille, clamor adhortantium ad pugnam, neque clamor succumbentium, cantantium vocem audio. 19. Cum igitur propius ad castra venisset, vidit vitulum et choros. Hic ira correptus Moses abiecit e manu tabulas, ut ad radices montis frangerentur. 20. Deinde sumsit vitulum, quem fecerant, combussit a) *quæ comburi poterant*, reliqua in pulverem contudit, et sic omnia in aquam sparsa Israelitis dedit

a) Verba textus habent: *et combussit igne, et contrivit donec comminurum esset*; de quibus multa disputata sunt ab interpretibus. Alii de modo et ratione rei narratæ tantum quæ siverunt, alii fidem ejus suspectam habuerunt, quoniam constat, aurum non comburi, neque in cinerem redigi posse. — Placet solutio dubii, quam Ill. *Michaelis* dedit: *Ignem combussit Moses, quæ comburi poterant*. Nam perquam probabile videtur, vitulum non ex auro solido constatum fuisse, sed figuram ligneam auro obductam. Majori auri pondere opus fuisset, quam quod ex inauribus potuisset colligi. — Igitur *Moses combussit* de vitulo auro, *quæ comburi poterant*, nempe lignum. Deinde *aurum* comminuit et contrivit in partes tenuissimas. Quod fieri posse, constat inter omnes.

dedit bibenda. 21. Aaroni vero dixit Moses: quid tibi fecit populus hicce, ut tanto sceleri eum obnoxium faceres? 22. Cui ille, noli irasci, domine, inquit, nosti hujus populi perversitatem. 23. Dixerunt mihi: fac nobis Deum, qui nos præcedat. Nescimus enim quid viro illi, Mosi, qui nos ex Aegypto eduxit, acciderit. 24. Tum jussi, ut aurum, quod haberent, ad me conferrent: ex quo, cum in ignem abjecissem, extitit hicce vitulus. 25. Cum autem Moses populum passim dissolutum videret, quia jussu Aaronis festum celebrabat, et facile cædi posse, si quis eum aggrederetur; b) 26. substitit in porta castro-

b) Locus est perquam difficilis. *Vidit Moses populum* כִּי

פָּרַע הוּא ad quæ omnes interpretes substantivum sup-
plent, quoniam פָּרַע per *nudatum*, aut *spoliatum* vertunt,
ut intelligatur, quamam re populus dicatur nudatus, aut
spoliatus. Igitur alii *inaures* suppleunt. Inepte. Nam hanc
jacturam Moses profecto parum curavit. Alii *gratiam* et
præsidium Dei, alii *legem* intelligunt. Equidem malim ver-
bum פָּרַע de *populo dissoluto* ad ferias istas celebrandas
explicare; quod sequentibus bene convenit כִּי פָּרַעַה

אֶהְרֹן nam versu quinto narratum est festum hoc jussu
Aaronis esse celebratum. לְשִׂמְצָה בְּקִמְיָהִם Verbum

שִׂמְצָה ἀπὸ λεγ. ex linguis cognatis illustrandum, potest
cum شمس percutere, verberare, conferri. (quod non ex-

castrorum et proclamavit: qui cum Jova facit, ad me accedat. Et convenerunt ad eum omnes Levitæ. 27. Quibus dixit: Jubet Jova, ut succincto gladio castra iteratis vicibus transeatis, et occidatis fratres et amicos et cognatos. 28. Fecerunt Levitæ, uti Moyses jussérat, et ceciderunt de populo eo die circiter tria milia. 29. Præterea Moyses *Levitis* dixerat: Initiate vos hodie ad cultum Jovæ, si vel filius, aut frater esset, vosque hoc beneficio dignos præstate. — 30. Postridie Moyses populo demonstrat, quantam scelus commisissent: propterea se velle jam montem ascendere ad Jovam, si forte veniam peccati posset impetrare. 31. Igitur cum ad Jovam rediisset, grave peccatum, inquit, populus commisit, fecit sibi Deum aureum. 32. Quodsi ei condonaveris, *felicem me existimabo*, sin minus, dele me ex catalogo *viventium*, quem consignasti. 33. Respondit Jova Moysi: qui in me peccaverit, eum delebo. 34. Jam quidem perduc populum, quo te jussero. Præcedet te meus angelus. Quando autem tempus meum poenarum venerit, puniam eorum

rat in *Golio*, sed in *Giggejo* et *Castelli*.) Nam in sequenti versu, cujus hic rationem reddit, sermo est de eade, quam Levitæ in illis feriis et bacchantibus patrare debebant, qui ne per Moysi quidem præsentiam poterant revocari ab illis feriis. Tabernacula enim ingressi non sunt Levitæ.

rum, peccata. 35. Intulerat vero jam cladem populo Jova propter vitulum, quem Aaron ex ejus voluntate fecerat. c)

CAPUT XXXIII

Deus mixatur, non ipsum, sed angelum ducem populi in posterum futurum esse. Quod Moses precibus avertere studet, et tandem a Deo impetrat. Optat Deum videre.

1. **D**ixit igitur Jova ad Moſen: age, perge cum populo, quem ex Aegypto eduxiſti, in terram illam bonam lacte et melle abundantem, quam jurejurando interpoſito Abrahamo, Iſaaco et Jacobo promiſſi eorum poſteris me daturum eſſe. 2. Mittam ante te angelum, a) qui expellet Cananitas, Amoritas, Chittæos, Phereſitas, Chivvæos et Jebuſitas. 3. Ipſe vero non proſeſſear inter vos, homines enim eſtis pertinaciſſimi, ne in ipſo itinere vos conſumam. 4. Cum vero populus triſte hoc nuncium audiret, luxerunt et a veſtitu ornatio-
Jova

c) Sine dubio morte repentina multi ſublati ſunt. Nonnulli interpretes hanc cladem non diverſam eſſe volunt ab ea, de qua antea narratum eſt. — Prius **וַיַּעַן** in poſteriore membro de voluntate populi eſt explicandum.

a) cf. Cap. 23, 21. nota c).

Jova Mosen jussit populo dicere: homines estis contumacissimi, parum abest quin in vos irruam et vos deeam. Jam quidem deponite ornatum vestrum, usque dum videro, quid vobis faciam. 6. Exuerunt igitur Israelitæ sese vestibus suis ornatoribus juxta montem Horebum. — 7. Deinde Moses tentorium extra castra, procul ab eis tetendit, idque tentorium conventus vocavit. Igitur qui Jovam volebant consulere, ad illud tentorium extra castra egrediebantur. 8. Et quando Moses se eo conferebat, assurgebant omnes et stabant ante tabernacula sua spectantes post eum donec eo venisset. 9. Tunc enim nubes se demittebat, et subsistebat in introitu tentorii, et loquebatur cum Mose. 10. Omnes vero videbant illam nubem ante tentorium, et supplices eam, quisque e tabernaculo suo, venerati sunt. 11. Loquebatur autem Jova cum Mose oretenus, ut solet præsens cum præsente. Quando ad castra redibat, tamen famulus ejus Josua, filius Nunis, qui ei ministrabat, a tentorio non discedebat. — 12. Tunc Moses Jovæ dixit: Tu quidem me jussisti populum ducere, sed mihi non indicasti, quem mecum sis missurus: et tamen mihi declarasti, te præ aliis mihi favere et bene velle. 13. Si me gratia tua dignaris, indica mihi, quæ sit tua cir-

ca hunc populum (qui certe tuus est) voluntas. *b)*
 Sic enim intelligam, te mihi favere. 14. Respondit Jova: ipse præsens me tibi ducem præbebo.
 15. Tum Moses, nisi tu ipse nobis præsens sis, inquit, ne nos inde abduxeris. 16. Ex quo enim cognosci poterit, te mihi et populo tuo favere? nonne ex eo, si nobiscum iveris? quæ mea et populi tui, præ omnibus aliis totius terrarum orbis populis, singularis erit prærogativa. 17. Respondit Jova Mosi: in eo quoque tibi concedam, nam multum apud me gratia vales; et tibi præ aliis faveo. 18. Tum hic ostende, quæso, inquit, mihi majestatem tuam. *c)*
 19. Ego, inquit ille, transmittam omnem bonitatem meam ante te, atque exclamabo: Jova est ante te,

b) Ordinem verborum perspicuitatis causa mutavi. Pertinent hæc ad intercessionem Mosi pro populo, quod ex responsione Dei apparet.

c) Postquam Moses precibus suis hoc a Deo impetraverat, ut vellet in posterum quoque, uti hætenus, ipse dux populi esse, jam paullo audacior factus, pro se orat, optatque gloriam s. majestatem Dei videre. Hætenus Moses Deum tantum in synbolo nubis aut ignis viderat, jam specialio-rem adhuc Dei revelationem non audire, sed videre volebat. Qualem Dei visionem Moses cogitarit, nemo dixerit. כבוד majestatem Dei invisibilem alias etiam indicat, qualis est in summa sua beatitudine, et qua se exhibet angelis et beatis, de qua nos in hac vita nihil intelligimus.

te, d) (nam cui faveo, huic impense faveo, et quem amo, hunc valde amo.) 20. Me ipsum vero videre non potes. Homo enim, dum vivit, me videre non potest. 21. Est locus apud me, addebat Jova, ubi in petra stabis. 22. Quando tunc majestas mea transibit, ducam te in fissuram petrae, et tegam te manu mea donec transiero. 23. Qua deinde remota videbis me a tergo, facies vero mea videri non potest.

CAPUT XXXIV

*Jubetur Moses novas parare legis tabulas et montem denuo ascendere. Videt ibi Deum, sed a tergo. Repetuntur leges nonnullae populo inprimis injungendae. Facies Moysi lu-
cet ex illo cum Deo colloquio, quam propterea
tegit, si ad populum loquitur.*

1. **P**orro Jova Moysi dixit: Incide duas tabulas lapideas prioribus similes, quibus eadem verba inscribam, quae fuerunt in prioribus, quas fregisti: 2. et paratus esto in diem crastinum, quo montem Sinai mane ascendes, meque in ejus vertice praestolare. 3. Nemo vero tecum ascendat, nec quisquam in toto monte conspiciatur; nec pecus aut armentum circa montem pascat. 4. Igitur Moyses paravit duas lapideas tabulas

d) בֵּשֶׁם יְהוָה לְפָנָיִךְ Beth h. l. est Beth nominativi, ut Cap. 33, 19. et saepe, vid. *Glossius* p. 31. et 386.

tas prioribus similes, et postridie mane montem Sinai ascendit, quemadmodum Jova jusserat, secum ferens duas tabulas lapideas. 5. Tum Jova in nube descendit, et juxta eum substitit atque exclamavit: Jova adest: 6. et cum Jova ante eum transfret, clamavit: Jova, Jova, Deus misericors et benignus est, longanimis, insigni gratia et veritate. 7. Benignum se exhibet ad millesimam ætatem, condonat iniquitatem, defectionem et peccatum. Non prorsus perdit impium a), punit patrum peccata in filiis et nepotibus ad tertiam et quartam usque ætatem. 8. Tum Moses confestim supplex humi procubuit, 9. et dixit: Si quid gratia apud te valeo, Domine, rogo, ut nos comiteris. Quanquam enim hic populus pertinacissimus est, tamen tu peccatis et delictis

a) Plerique interpretes verba textus נָקָה לֹא יִנָּקָה vertere solent: *non impune dimittit impium*. Recte quidem quoad sententiam atque etiam verbi נָקָה significationem, sed non satis apte quoad contextum, aut reliqua Dei attributa h. l. laudata. Celebratur enim Dei benignitas variis phrasibus, quæ se imprimis manifestat remittendis peccatis. Quibus non satis convenire videtur comminatio justitiæ divinæ in impios. Sed נָקָה etiam significat *vastare, perdere*, v. Zach. 5, 3. quæ notio misericordiam Dei egregie pingens contextui aptissima videtur. Ita *Lud. de Dieu* in Crit. S. ad h. l. ubi ex significatione primaria verbi נָקָה vacuum esse diversas ejus significationes bene derivavit.

Etis nostris condonabis, nosque ut tuum populum tractabis. 10. Ad hæc Jova: promitto, *b)* me mirapatraturum esse coram hoc populo, qualia non extiterunt in ulla gente totius terrarum orbis, et univversus hic populus, in quo tu versaris, facta mea stupenda videbit, quæ tua gratia facturus sum. 11. Observa vero, quæ tibi hodie præcipio: Expello ante te Amoritas, Cananitas, Chittæos, Pherefitas, Chivvæos et Jebusitas. 12. Cave tibi ne foedus cum incolis hujus terræ, quam occupabis, ineas, quod tibi futurum esset perniciosum. 13. Aras eorum destruere, statuas frangere, lucos excindere debebis. 14. Alios enim Deos nequaquam adoretis. Ego Jova socium ferre non possum, Deus sum zelotypus. 15. Ne foedus pangatis cum incolis hujus terræ. Verendum enim est, ne ad Deos eorum colendos seducamini iisque sacrificetis, aut ad epulas eorum sacrificales invitati de eis comedatis, 16. aut filias eorum vestris filiis uxores ducatis, quæ idola sua colentes filios quoque vestros ad eandem idololatriam seducant. 17. Fusam Dei imaginem ne vobis faciatis. 18. Festum azymorum celebrate, ita ut per septem dies azymis vescamini, quem-

b) Ad verbum est: ecce ego foedus pango coram omni populo. Sed statim explicatur, in quo futurum sit illud כְּרִית.

quemadmodum vobis præcepi, et quidem tempore constituto, mense Abib; quo mense ex Aegypto exiistis. 19. Omnia primogenita mea sunt, etiam de gregibus vestris, armenti et pecoris primogenita mihi dabitis. 20. Asini vero primogenitum agno debetis redimere. Quod, si facere nolitis, cervicem ei frangite. Filios vestros primogenitos redimetis, neque vacui coram me comparebitis. 21. Per sex dies laborabitis, septimo feriemini, etiam messis et sementis tempore. 22. Festum septimanarum celebrabitis in primitiis messis triticeæ et festum collectionis *frugum autumnalium* vergente anno. 23. Ter quotannis compareant omnes mares coram me, domino Jova Deo Israelitarum. 24. Nam ejectis ante vos gentibus terminos vestros amplificabo, nec quisquam desiderabit terram vestram aggredi, quando ter quotannis vos Jovæ Deo vestro sistetis. 25. In sacrificiis maciandis fermentum ne adhibeatis, neque in crastinum diem fervetur aliquid de sacrificio paschali. 26. Primitias frugum conferre debetis ad locum mihi sacrum. Ne coquatis hædum in lacte matris suæ. c) 27. Deinde jussit Jova Moſen has leges literis consignare, quoniam sub harum conditione illas ei et Israelitis dedisset promissiones. 28. Exegit autem Moſes illic apud Jovam quadraginta

c) cf. notam ad Cap. 23, 19.

ginta dies totidemque noctes sine cibo et potu, atque tabulis illis inscriptæ erant conditiones harum promissionum, nempe decem præcepta. 29. Cum vero e monte descenderet (habebat vero secum duas legis tabulas) nesciebat faciem suam radiare ex illo cum Deo colloquio. 30. Quod cum Aaron et Israelitæ viderent, veriti sunt propius ad eum accedere. 31. Sed revocati a Mose redierunt Aaron et principes cœtus, et locutus est cum iis. 32. Deinde accesserunt etiam reliqui Israelitæ, quibus injunxit has leges, quas a Jova in monte Sinai acceperat. 33. Quando Moses ad eos loquebatur, velamen faciei suæ imposuit. d) 34. Sed quando Deum

d) Hunc et duos sequentes versûs multi interpretes non satis accurate vertunt. Nimirum offendunt in verbo וַיִּכֶּלֶת quod vertunt: *cum absolvisset loqui cum Israelitis*, posuit velamen super facie sua, atque hinc colligunt Mosen tantum in familiari consuetudine, non quando nomine Dei cum populo loquebatur, velamen faciei imposuisse. Sed sic primo manifeste contradicunt apostolo Paulo, qui dum 2 Cor. 3, 13. ministros Nov. Test. cum Mose comparat, dicit, illos *non instituere* ut Mosen etc. Si igitur Moses, ut doctor populi velamine sese velavit, necesse est, ut populo etiam sic exposuerit; deinde tempus velatæ faciei clare indicatur versu 34. et 35. עַד כִּנְאוֹ et עַד צִנְאוֹ, et tandem scopus summi velaminis hoc requirit, qui fuit ut im-

Deum accedebat, locuturus cum eo, deposuit velamen, usque dum exiret et referret ad Israelitas, quæ a Jova iussus esset. 35. Tunc enim velamine illo iterum faciem suam contexit, quoniam Israelitæ splendorem ejus, quo cutis radiabat, non poterant sustinere, usque dum rediret ad Jovam cum eo locuturus. e)

CAPUT

imbecillitati et terrori Israelitarum consuleret. Non obstant verba versus 33. extrema, dummodo regula observetur: Ex duobus membris per Vau copulatis posterius habitum et conditionem prioris indicat, et latine per ablativum absolutum verti potest: Sic h. l. *imposuit velamine absolvit Moses loqui*. Alia hujus regulæ exempla sunt: Nehem. 11, 6. Jes. 39, 1. Ezech. 4, 6. Verbum vero כלה explicandum h. l. est ex Reg. III. apud Glassium de Verbo p. 188. verba completiva interdum inchoative sumi atque initium et continuationem complecti. Rarior h. l. est constructio sequente Mem, frequentior sequente Lamed. Illa indicat plenariam rei perfectionem, ita ut ab opere desistas. v. c. Jos. 19, 51. Job. 33, 21. Plura vide in Venemæ Dissertat. S. Lib. I. Cap. VII. p. m. 142. seqq.

- e) Hic versus ex more Hebræorum narrandi idem dicit, quod præcedens, cum levi sententiæ variatione. Ad verbum ita habet: *Cum viderent Israelitæ faciem Mosis radiantem, iterum texit eam velamine, donec ingrederetur ad colloquendum cum eo, sc. Jova.*

CAPVT XXXV

*Moses refert ad populum voluntatem Dei de observanda feri-
atione die septimo et de donariis ad sanctuarium
ei exstruendum.*

Cum vero Moses omnes populi Israelitici legatos convocasset, hunc in modum ad eos verba fecit: hæc sunt quæ Jova vobis præcipit. 2. Sex diebus res vestras curate, septimus vero vobis sanctus sit. Sabbatum est Jovæ sacrum. Quicumque in eo laborarit, moriatur. 3. Neque ignem accendere debetis *a)* in ædibus vestris die sabbati. 4. Porro Moses his Israelitarum legatis dixit: 5. Jova jubet ut sibi donaria conferatis. Quicumque hoc sua sponte facere vult, potest hujusmodi donaria afferre: Aurum, argentum, æs. 6. *fila* cærulea, purpurea, coccinea, byssum, et *pilos* caprinos, 7. pelles arietum rubras, pelles phocarum, et acaciæ ligna, 8. oleum pro candelabro, et aromata ad unguentum et ad suffimentum, 9. onychas, gemmas insitivas pro Ephodo et pectorali. 10. Qui sunt vero inter vos periti artifices, veniant et perficiant, quæ Jova præcepit: 11. Tabernaculum cum suo tentorio, tegumento, uncinis, asseribus, repagulis, columnis et basibus. 12. Arcam cum vestibus suis, operculum et siparium, quo tegatur. 13. Mensam cum suis vectibus et vasa ejus omnia, item-
que

a) scilicet, ad cibos parandos.

que panes apposititios. 14. Candelabrum cum vasis suis et lucernis, nec non oleum ejusdem. 15. Altare suffitus et vestes ejus, oleum unctorium, suffimentum et siparium ostii ipsius tabernaculi. 16. Altare victimarum cum opere suo reticulato, vestibus et reliquis vasis suis, itemque labrum cum operculo suo. b) 17. Aulæa atrii, columnas et bases, itemque siparium ad introitum atrii. 18. Clavos tabernaculi et atrii, nec non funes ejus. 19. Vestes stragulas c) ad ministerium rerum sacrarum, et vestes sacras Aaronis sacerdotis, itemque vestes filiorum ejus — 20. Cum discessissent Israelitarum legati a Mose, 21. venerunt omnes, qui animi sui liberalitate incitati erant, et sponte offerebant donaria Jovæ ad perficiendum tabernaculum conventus et ad supellectilem ejus et ad vestes sacras necessaria. 22. Viri et feminae sua sponte afferebant fibulas, inaures et annulos, globulos et alia pretiosa aurea tanquam donaria Jovæ. 23. Qui *lanam* cæruleam, purpuream, coccineam, *pilos* caprinos, aut pelles arietum rubras, aut pelles phocarum habebant, eas obtulerunt. 24. Alii argentum et æs tanquam munera Deo consecrarunt, alii acaciæ ligna ad usum operis perficiendi. 25. Mulieres

b) cf. Cap. 30, 17. not. b)

c) cf. Cap. 31, 10. not. a)

lieres peritæ nerunt *lanam* cæruleam, purpuream, coccineam, et byssum. 26. Aliæ hujus artis gnaræ nerunt pilos caprinos. 27. Principes obtulerunt gemmas, onychas et gemmas insitivas ad Ephodum et pectorale, 28. aromata ad oleum et candelabrum, ad unguentum et suffimentum. 29. Et omnes omnino viri et foeminæ animis suis excitati ad offerenda ea quæ inservire possent rebus jussu Dei perficiendis, obtulerunt ea ut spontanea donaria Jovæ. 30. Simul Moses Israelitis indicavit: Jovam destinasse *his rebus perficiendis* Bezaleelem, filium Uri, nepotem Churi, e tribu Juda, 31. hunc insigni sapientia, prudentia et intelligentia instruxisse ad omnis generis opificia, 32. ad artificiosam texturam, ad aurum, argentum et æs scienter tractandum, 33. ad gemmas cælandas et inferendas, ad ligna fabricanda, et ad omnia aliâ opificia. 34. Præterea posse eum alios quoque his in rebus instituire. Socium ejus esse debere Oholiabum, filium Achisamachi, e tribu Danis. 35. His sapientiam et peritiam impertiisse ad perficienda opera fabrilia, polymita, acu picta, in *lana* cærulea, purpurea, coccinea, in bysso et textorio opificio, et ad aliâ opera texturæ polymitæ.

CAPUT XXXVI

Aggrediuntur artifices labores suos. Populus liberaliter confert donaria plura quam opus est. Descriptio tentorii ipsius cum suis tegumentis, asseribus, aulæis.

1. **A**ggressi igitur sunt Bezaleel et Oholiabus alique periti artifices, quos Deus sapientia et intelligentia instruxerat, omnia illa opera sacri ministerii ex præscripto Jovæ, 2. postquam eos Moses ad se evocaverat, 3. ut auferrent donaria, quæ Israelitæ in usum sacri ministerii obtulissent. Sed cum quotidie plura ultro offerrent, 4. opifices, seposito quo fungebantur labore, Mosen conveniunt, 5. eique indicant, plus a populo conferri, quam necessarium esset ad opera a Jova imperata perficienda. 6. Tum Moses proclamari per castra jussit: ne quis deinceps aut vir aut femina plura laborarent ad sacram oblationem. Sic prohibebatur populus ab ulteriori oblatione. 7. Copia vero rerum congestarum sat magna erat et abundans ad omnia opéra perficienda. — 8. Artifices igitur illius operis periti, fecerunt decem tabernaculi aulæa ex bysso contorta et filis cæruleis, purpureis, coccineis, intertextis Cherubis opere polymito. 9. Singulorum aulæorum longitudo fuit duodetriginta cubitorum, latitudo quatuor, una erat omnium mensura. 10. Quina inter se

connectebantur. 11. Ligulae caeruleae addebantur orae illius aulæi, quod ultimum erat illius commissuræ, et sic quoque in ora extremi aulæi secundæ commissuræ. 12. Quarum ligularum erant quinquagenæ in utroque aulæo sibi mutuo respondentes. 13. Præterea quinquaginta unci aurei, quibus aulæa illa connectebantur, ut hac ratione tabernaculum unum fieret. — 14. Deinde faciebant *illi artifices* stragula undecim ex pilis caprinis super tabernaculo *expandenda*. 15. Singula in longitudinem trigenum cubitorum et quaternum in latitudinem. Una erat mensura omnium. 16. Quorum quinque seorsim et sex seorsim conjungebant. 17. In ora utraque partium junctarum faciebant quinquaginta ligulas, 18. totidemque uncus æneos, quibus tentorium conjungebant, ut unum aliquod existeret. 19. Præterea fecerunt tegumentum ex pellibus arietum rubris, atque aliud ex pellibus phocarum — 20. Porro fecerunt asseres tabernaculi ex acaciæ lignis, qui erecti stabant. 21. Singulos in longitudinem denu cubitorum in latitudinem sesquicubitales. 22. Singuli duos cardines habebant sibi mutuo cohærentes, et sic omnes tabernaculi asseres erant fabricati. 23. Quorum asserum viginti erant ad partem tabernaculi meridiana. 24. Quibus quadraginta bases argenteæ erant subjectæ, binæ singulis asseribus, pro duobus suis

cardinibus. 25. In altera tabernaculi parte septentrionali etiam erant viginti asseres, 26. cum quadraginta basibus argenteis, quarum binæ singulis asseribus subiciebantur. 27. In latere vero occidentali erant sex asseres, 28. et præterea duo pro utroque tabernaculi angulo, 29. qui gemini erant, tum in imo, tum in summo et annulo invicem juncti, et sic ambo facti erant pro ambobus angulis. 30. Sic erant octo asseres et sedecim bases argenteæ, binæ singulis asseribus subjectæ. 31. Item fecerunt repagula ex acacia, quinque pro asseribus tabernaculi in latere primo, 32. et totidem in latere secundo, tandem etiam quinque in latere occidentali. 33. Repagulum medianum per medios asseres trajectum ab uno extremo ad alterum usque pertingebat. 34. Asseres et repagula auro obducebantur; annuli vero, qui repagula capiebant, aurei. 35. Siparium fecerunt e lana cærulea, purpurea, coccinea et bysso retorta, opere polymito Cherubis intertextis. 36. Et quatuor columnas sipario suspendendo ex acaciæ lignis, auro tectas, cum uncinis aureis et basibus argenteis. 37. *Aliud* siparium fecerunt pro introitu tabernaculi e lana cærulea, purpurea, coccinea et bysso retorta, opere phrygionico. 38. Cujus columnæ erant quinque, cum uncinis suis. Capita earum et perticæ erant inaurata, bases vero quinque æneæ.

CAPUT XXXVII

*Arca legis, candelabrum, mensa, ara suffitus, oleum unguenta-
rium, et suffimentum.*

1. **A**rcam fecit Bezaleel ex lignis acaciæ, duorum cubitorum et dimidii in longitudinem, unius cubiti et dimidii in latitudinem, tantundem in altitudinem. 2. Hanc auro puro intus et extra textit et corona aurea undique cinxit. 3. Porro fudit pro ea quatuor annulos aureos in quatuor ejus angulis, ita ut in utroque latere essent bini. 4. Item fecit vectes ex acaciæ lignis, quos auro obduxit, 5. et immisit annulis illis ad latera arcæ, quibus bajulari posset. 6. Porro fecit operculum ex auro puro, cujus longitudo fuit duorum cubitorum et dimidii, latitudo sesquicubitalis, 7. et duos Cherubos aureos opere solido in duobus extremis operculi. 8. Alter erat ab hac, alter ab illa parte extrema ex ipso operculo ductus. 9. Expandebant vero Cherubi illi duas alas super operculum, facie ad se invicem et in ipsum operculum conversa. — 10. Porro mensam fecit ex acaciæ ligno, longitudine duorum cubitorum, latitudine unius, altitudine unius et dimidii. 11. Hanc auro puro textit et limbo aureo undique cinxit. 12. Marginem quoque ei dedit palmarem per ambitum. Limbus vero ille margini erat conjunctus. 13. Tum porro quatuor annulos aureos fudit, quos quatuor
angulis

angulis quatuor ejus pedum applicavit. 14. E regione marginis erant illi annuli pro receptaculis vestium ad portandam mensam. 15. Vestes erant ex acaciæ ligno fabricati et auro tecti, quorum opemensa bajularetur. 16. Præterea fecit quoque vasa illius mensæ, scutellas, lances, pateras et cyathos ad vinum infundendum, ex auro puro. — 17. Item fecit candelabrum ex auro puro, idque solidum. Scapus ejus, calamus, calices, globuli et flores unum efficiebant. 18. Sex calami exhibant ex ejus lateribus, trini ex utroque latere. 19. Singuli calami habebant tres calices ad instar nuclei amygdalæ, globos et flores, atque hunc in modum facti erant, omnes sex illi calami, qui e candelabro prodibant. 20. In ipso candelabro quatuor erant calices formam nucis amygdalinæ habentes cum globis et floribus. 21. Singuli globi sub binis calamis prodibant. Tres igitur globos habebant sex illi calami singuli, qui ex ipso candelabro ducti erant. 22. Globi et calami unum opus solidum ex auro puro constitutebant. 23. Insuper fecit septem lucernas et forcipes cum vasculis suis ex auro puro. 24. Atque totum hunc apparatus fecit ex talento auri optimi. 25. Aram suffitus fecit ex acaciæ lignis. Longitudo et latitudo ejus erat cubitalis, altitudo bicubitalis. Eminentiæ ex integra materia factæ erant. 26. Te-

xit eam auro puro, cum partem superiorem; tum latera et eminentias, præterea cinxit eam corona aurea. 27. Sub qua in utroque latere binos annulos aureos addidit, qui exciperent vestes, quibus ara bajularetur. 28. Quos vestes etiam ex acaciæ lignis fabricavit et auro texit — 29. Item paravit oleum unctorium sanctum et fuffitum aromaticum purum ex arte unguentaria.

CAPUT XXXVIII

Ara holocaustorum, labrum æneum et atrium. Summa auri, argenti et æris collati.

I. **A**ram holocaustorum fecit ex acaciæ lignis, quinque cubitos longam et totidem latam in forma quadrata, altitudo fuit trium cubitorum. 2. Eminentias ei fecit ad quatuor ejus angulos ^{a)} ex materia solida. Aram ipsam ære texit. 3. Vasa ejus, nimirum ollas, patas, pateras, fuscinas, et batilla, hæc omnia fecit ænea. 4. Præterea fecit huic aræ opus reticulatum æneum, quod inferius ab ambitu ejus usque ad medium pertingebat. 5. Deinde fudit quatuor annulos in quatuor angulis operis illius reticulati, qui vestes exciperent, 6. etiam ex acacia fabricatos et ære obductos, 7. quos per annulos illos ad latera aræ trajecit, ut iis portaretur. Cava erat

a) cf. Cap. 27, 2. not. a).

erat ex tabulis æneis tantum constructa. — 8. Porro fecit labrum æneum et operculum ejus æneum cum figuris elegantibus, quæ ornabant ostium tabernaculi conventus. *b)*. — 9. Atrium in parte meridionali

b) Complures interpretes posterius membrum hujus versus longe aliter vertunt. *Fecit labrum æneum* כִּמְרָאֵת
 דְּעֵצֵי כֹהֵן אֲשֶׁר צִבְאוּ פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד *ex speculis mulierum turmazim convenientium ad tabernaculum conventus.*
 Quæ explicatio, quanquam est quoque antiquiorum interpretum, tamen adeo difficilis est et dura, ut mirum videri possit eam sese probasse tot viris doctis, nisi experientia doceret uno errore admissæ sequi deinde plures. Jam vero versiones antiquæ unanimi consensu verba textus de speculis mulierum explicarant. In quo eas fortasse errasse, cum nemini in mentem venisset, specula illa quovis modo defendebantur. Sed tam solide hanc explicationem refutavit *Clemens* in *Disp.* supra citata ad Cap. 30, 17. ut eo lecto non puzem futurum esse, qui specula et mulieres textui hebræo perperam illatas esse neget. Argumenta potiora hæc sunt: Nihil in textu legitur de mulieribus. Tabernaculum nondum erat exstructum, quomodo igitur ad illud poterant convenire? Non legitur כִּמְרָאֵת sed כִּמְרָאֵת. Frigidissima est tautologia in verbis: *mulieres convenientes, quæ conveniebant.* Repugnat scopo Moïsis in h. l. qui non est enarrare oblationes Israelitarum ad fabricam tabernaculi, quod jam fecerat Cap. 35, 20. sed formam et structuram tabernaculi et singularum ejus partium ab artificibus factam

dionali velis ex bysso contorta centum cubitorum clausit, 10. quæ columnas habebant viginti, totidemque bases ex ære, unci vero columnarum et velorum perticæ erant ex argento. 11. Similiter in latere septentrionali vela erant centum cubitorum in longitudinem, viginti columnæ totidemque bases æneæ, unci et velorum perticæ argenteæ. 12. Latitudo atrii in latere occidentali erant quinquaginta cubitorum cum decem columnis totidemque basibus, unci et velorum perticæ erant argenteæ. 13. Pars orientalis quinquaginta cubitorum, 14. ab una parte habebat vela quindecim cubitos longa cum tribus columnis et tribus basibus. 15. Similiter etiam ab altera parte (et sic ab utraque parte introitus atrii) vela quindecim cubitos longa cum tribus columnis et tribus basibus. 16. Omnia atrii vela erant ex bysso contorta fabricata. 17. Bases columnarum erant æneæ, unci et perticæ argenteæ; capitella columnarum.

factam describere. Porro מראה *specula* significare gratis sumitur, notat *species*, *imagines*, et tandem צבא non solum significat *turmatim convenire*, sed etiam ut צבא *ornare*. Igitur מראה הציבא sunt *imagines ornantes*, s. *elegantes*, quæ nimirum expressæ erant ad figuras, quibus ornatum erat aulæum, Cheruborum aliarumque figurarum, de quo Cap. 36, 35. cf. Pfaffius in Præfat. ad Spencerum p. 12. et Simonis prælect. ad Relandi Antiquitt. hebr. p. 56.

columnarum erant argento testæ, perticæ vero earum erant argenteæ: 18. Siparium vero ad introitum atrii erat opus phrygionicum ex lana cærulea, purpurea, coccinea et bysso retorta viginti cubitos longum, altitudine vero quinque cubitorum, quæ eadem erat latitudo singulorum velorum atrii. 19. Columnæ quatuor cum basibus quatuor æneis, unci erant argentei, capitella columnarum argento testæ, perticæ vero argenteæ. 20. Clavi omnes tabernaculi et atrii erant ænei. — — 21. Hæc est summa *metallorum impensorum* ad tabernaculum legis, quæ jussu Moïsis numerata sunt per Levitas curante Ithamare filio Aaronis sacerdote. 22. Nimirum Bezael, filius Uri, nepos Churi e tribu Judæ, fecerat omnia quæ Jova Moïsi præceperat. 23. Una cum Oholiabo, filio Achisamachi e tribu Danis, fabro, textore polymitario et phrygione in lana cærulea, purpurea, coccinea et bysso. 24. Tota igitur summa auri ad partes sanctuarii conficiendas infumti et donarii loco oblatis, fuit undetriginta talentorum et siclorum sacrorum septingentorum et triginta. 25. Argenti ex censu populi centum talenta et sicli sacri mille septingenti septuaginta quinque. 26. Dimidium sicli sacri viritim, hoc est, de omnibus qui in censum veniebant, nempe omnes qui vigesimum ætatis annum excefferant; quorum numerus fuit sexcenta

centa et tria millia quingenti quinquaginta. 27. Cujus argenti centum talenta infumebantur ad fundendas bases *columnarum* sanctuarii et ad bases siparii. Singula talenta pro singulis basibus. 28. Ex mille septingentis et septuaginta quinque siclis fecit uncinos *columnarum*, textit eorum capitella et perticis instruxit. 29. Aeris oblatis fuerunt septuaginta talenta et duo millia siclorum et quadringenti. 30. Ex quibus fecit bases *columnarum* portæ tabernaculi, altare æneum, cum opere reticulato et omnia ejus instrumenta. 31. Omnes bases *columnarum* atrii et introitus ejus, nec non clavos omnes tabernaculi et atrii.

CAPUT XXXIX

Vestes sacerdotales Aaronis et filiorum ejus. Cum omnes sacrarii partes perfectæ essent, deferuntur ad Moysen, qui eas probat et bene precatur artificibus.

1. **E**x lana cærulea, purpurea et coccinea fecit vestes stragulas ad usus sacros, itemque vestes sacras Aaronis, quemadmodum Jova Moysi præceperat. 2. Ephodum nempe ex auro, hyacintho, purpura, cocco, et bysso retorta. 3. Aurum vero diduxit in bracteolas, quibus in fila concisis hæc intertexuit hyacintho, purpuræ, cocco et bysso retortæ opere polymito. 4. Humeralia fecit, quibus Ephodus in
duo-

duobus extremis suis jungeretur, 5. et textura *an-*
teriori amictui opposita, sicuti illa ex eadem materia
facta erat, ex auro, hyacintho, purpura, cocco et
byssio retorta, quemadmodum Jova Mosi præceperat.
6. Duos onychas palis aureis inclusit, cælatura sigil-
lari scalptos nominibus filiorum Israelis, 7. eosque
imposuit humeralibus Ephodi in memoriam Israeli-
tarum, quemadmodum Jova Mosi præceperat. 8.
Fecit quoque pectorale opere polymito sicut Epho-
dum ex auro, hyacintho, purpura, cocco et bysso
retorta, 9. quadratum et duplicatum longitudine
et latitudine palmari. 10. Tum implevit illud qua-
tuor gemmarum ordinibus. Primus ordo tenebat
Sardium, Topasum, Smaragdum. 11. Secundus Car-
bunculum, Sapphirum, Jahalomum. 12. Tertius Li-
gurium, Achatem, Amethystum. 13. Quartus Chry-
solitum, Onychem et Jaspidem. Quæ gemmæ sin-
gulæ palis aureis erant inclusæ, 14. eisque numero
duodecim insculpta erant nomina duodecim tribuum
Israelitarum, arte ea quâ fit in sigillis. 15. Hinc
pectoralis fecerunt *duas* catenas æquales opere tor-
tili ex auro puro, 16. præterea duas palas aureas
et duos annulos aureos, quos duobus extremis pe-
ctoralis annectebant 17. Duas illas catenas immit-
tebant illis duobus anulis. 18. Extrema vero ista-
rum catenarum inferebant palis illis, quas applica-
bant

bant superhumeralibus Ephodi in parte anteriori. 19. Præterea fecerunt duos alios annulos aureos, quos annectebant duabus pectoralis extremitatibus in ora, quæ ad Ephodum vergebat inferius, 20. et porro duos annulos aureos, quos applicabant duobus superhumeralibus Ephodi inferius ex exteriori parte, in eo loco, ubi illa duas Ephodi partes jungunt, in superiori ejus textura. 21. Tum strinxerunt pectorale annulis suis annulis Ephodi funiculo cæruleo, ut adhæreretur texturæ polymitæ Ephodi, neque ab hoc pectorale avelleretur, quemadmodum Jova Mofi præceperat — 22. Pallium subter Ephodo *inducendum* fecit opere textili totum cæruleum. 23. Cujus in medio erat foramen cum limbo *texto* ad modum lorice, ne rumperetur. 24. In fimbria ejus erat mala punica cærulea, purpurea et coccinea e *illis retortis*, 25. et tintinnabula ex auro puro, quæ posita erant inter mala punica, 26. alternatim in tota fimbria illius pallii, ad ministerium *Aaronis*, quemadmodum Jova Mofi præceperat. 27. Item etiam fecit tunicas pro Aarone et filiis ejus ex bysso opere textili. 28. Cidarim byssinam et ierarum ornamenta etiam ex bysso; femoralia quoque linea e bysso retorta. 29. Item baltern e bysso retorta, hyacintho, purpura, cocco, opere phrygionico; quemadmodum Jova Mofi præceperat. — 30. Tandem

dem etiam fecit laminam sacri diadematis ex auro puro, cui insculpta erant cælatura figillari hæc verba: *Jovæ sacrum*. 31. Quam laminam funiculo cæruleo parti anteriori cidaris applicabat, quemadmodum Jova Mofi præceperat — 32. Cum absolutum effet hac ratione totum tabernaculum conventus; atque Israelitæ omnia ex præscripto Jovæ Mofi dato fecissent, 33. attulerunt ad eum tabernaculum et omne ejus instrumentum, uncinos, asseres, repagula, columnas, bases, 34. tegumentum ex pellibus arietum rubris, et tegumentum ex pellibus phocarum. Siparium interius. 35. Arcam legis et vectes ejus et operculum. 36. Mensam cum omnibus suis instrumentis et panibus apposititiis. 37. Candelabrum ex auro puro cum lucernis ei imponendis et reliquis instrumentis, et oleum candelabri. 38. Altare aureum, unguentum, suffimentum, et siparium pro ostio tabernaculi. 39. Altare æneum cum opere reticulato, vectes ejus et reliqua instrumenta, labrum cum suo operculo. 40. Atrii vela, ejus columnas, bases et siparium ad introitum ejus, fûnes, clavos et omnia reliqua instrumenta, quæ ad ministerium tabernaculi pertinebant. 41. Vestes stragulas ad usum sacrum, vestes sacras Aaronis sacerdotis, et vestes filiorum ejus sacerdotales. 42. Omnia Israëlitæ fecerant, quemadmodum Jova Mofi præceperat.

43. Qui cum videret omnia voluntati divinæ respondere, bene eis precatus est.

CAPUT XL

Erigitur tabernaculum. Inaugurantur omnes ejus partes et sacerdotes. Nubes, præsentia divinæ symbolum, sacrarium implet.

Tum Jova Mosen hunc in modum est allocutus:
 1. die primo primi mensis erigere debes tabernaculum conventus, 3. collocare in eo arcam legis, eamque operculo tegere. 4. Deinde inferre mensam, et omnem ejus apparatus instruere, ut et candelabrum, eique lucernas suas imponere. 5. Porro altare aureum suffitus e regione arcæ statuere et siparium in introitu tabernaculi suspendere. 6. Tum aram victimarum debes ponere ante ostium tabernaculi, 7. labrum vero inter illud et altare, atque aqua replere. 8. Porro atrium, atque in ejus introitu siparium suspendere. 9. Tum oleo unctorio ungere debes tabernaculum, et omnia quæ in eo sunt, idque cum omni apparatu suo sanctificare. 10. Aram quoque victimarum cum instrumentis suis ungere debes, eamque sanctificare ut rem sacrosanctam. 11. Tum labrum cum operculo suo. 12. Tandem adducere debes Aaronem et filios ejus ad ostium tentorii, eosque aqua lavare, 13. et primo quidem Aaronem sacris vestimentis induere, ungere et ad mini-

ministerium suum sacerdotale initiare. 14. Deinde et filios ejus tunicis amicare, 15. atque ungere, quemadmodum patrem unxisti, ut sacerdotes mei sint. Qua unctione jus sacerdotii cum ipsi tum posteri eorum in perpetuum consequuntur. — 16. Igitur Moses fecit omnia, quemadmodum Jova jusserat. 17. Anno secundo, primo die primi mensis, tabernaculum erectum est. 18. Primo ipsum tabernaculum Moses fixit, bases ejus fundavit, asseres disposuit, repagula immisit, columnas erexit. 19. Extendit tegumentum super tabernaculo alterumque desuper ei imposuit, quemadmodum Jova ei præceperat. 20. In arca legem reposuit, vestes ei applicavit, operculo eam texit, 21. et in tabernaculum intulit, tandemque ad eam tegendam siparium obvelavit, quemadmodum Jova jusserat. 22. Tum mensam in tentorio conventus collocavit in parte ejus septentrionali extra siparium, 23. et panes imposuit ex ordine, quo a Jova jussus erat. 24. Candelabrum e regione mensæ in parte tabernaculi meridionali posuit, 25. et lucernas accendit coram Jova, quemadmodum jusserat. 26. Aram auream statuit in tabernaculo conventus ante siparium, 27. et suffitum in ea fecit aromatibus ex præscripto Jovæ. 28. In introitu tabernaculi siparium suspendit. 29. Altare victimarum collocavit ad ostium tabernaculi,

A a 2 naculi,

naculi, atque obtulit in eo holocausta et ferta, quem admodum Jova jusserat. 30. Labrum statuit inter tentorium conventus et altare, et aquam ad lavandum infudit, 31. unde ipse et Aaron et filii ejus manus et pedes lavarent, 32. si tabernaculum conventus intrarent, ut sacra facerent super altari, sicuti Jova Mosi præceperat. 33. Tandem atrium circa tabernaculum et altare fixit, atque totum opus absolvit. — 34. Tum nubes tabernaculum conventus obtexit, et tantus Jovæ splendor illud implevit, 35. ut Moses non posset accedere propter nubem super tabernaculo quiescentem, et illum Jovæ splendorum. 36. Quando nubes illa super tabernaculum sese efferebat, castra movebant Israelitæ. 37. Quando vero non ascendebat, expectabant signum illud itineris sui. 38. Interdiu conspiciebatur nebulosa super tabernaculo, noctu vero ignea ab omnibus Israelitis in omnibus itineris sui stationibus.

LEVITICUS

CAPUT I

Ritus holocaustorum.

1. **E**vocatum ad se Mosen Jovæ e tabernaculo conventus hunc in modum allocutus est.

2. Dic Israelitis: Si quis vestrum Jovæ munus offerre velit, id, si ex pecudibus est, sit vel ex bovis, vel ex ovibus et capris. 3. Si holocaustum bove facit, mas ille sit et integer: hunc adducat ad ostium tabernaculi conventus ad Jovæ favorem sibi conciliandum. 4. Manum imponat capiti holocausti et acceptum erit Jovæ ad expiationem sui. 5. Tum mactet juvenum in loco sacro. Filii vero Aaronis sacerdotes afferant sanguinem et spargant eum super altari, quod est in introitu tabernaculi. 6. Tum pellem sacrificii detrahat, idque in partes certas concidat. 7. Filii vero Aaronis sacerdotis ignem incendant super altari, ligna construant, 8. et super iis frustra *sacrificii* caput et adipem ponant. 9. Viscera autem et crura aqua laventur, et tunc sacerdos omnia in altari adoleat. Hoc est solidum sacrificium igne consumendum, Jovæ acceptum. —

10. Quodsi munus est ex pecore ovillo aut caprino, quo holocaustum facere velit, masculinum sit et integrum. 11. Mactet illud ad latus altaris septentrionale in loco sacro, et filii Aaronis conspergant sanguine ejus aram. 12. Tum in frustra concidatur, et sacerdos caput et adipem super lignis in altari exstructis igne succenso ponat. 13. Viscera et duo crura aqua abluantur, et tunc sacerdos omnia in altari adoleat. Hoc est solidum sacrificium igne consumendum Jovæ acceptum. — 14. Quodsi quis ex avibus holocaustum Jovæ offerre vult, sit hoc ejus munus de turturibus aut columbis pullis. 15. Sacerdos ad aram caput ejus ungue refecet et super ara adoleat, ad latus vero ejus sanguinem exprimat. 16. Ingluviam cum plumis removeat et ad partem altaris orientalem in cinerarium abjiciat. 17. Scindat eam in alis, ita tamen ut *a corpore* non divellantur, et accendat eam in altari super lignis ardentibus. Hoc quoque solidum est sacrificium, cujus combustione Jova placabitur.

C A P U T II

De sacrificiis incruentis sive fertis.

1. **S**i quis fertum Jovæ facere velit, similam adhibeat, cui oleum infundat superaddito thure. 2. Hæc afferat ad filios Aaronis sacerdotes. Capiat de simi-

simila et de oleo sacerdos plenum pugillum, thus vero omne, et incendat fertum illud super altari, quod sacrificium Jovæ gratum est et acceptum.

3. Reliqua illius ferti Aaroni cedant ejusque filiis. Hæc sacrosancta sunt de Jovæ sacrificiis. — 4. Si

munus ferti in furno cocti offerre vultis, placentæ sint similagineæ sine fermento oleo infuso, sive lagana sine fermento oleo mixta. 5. Si ferti munus

est placenta in sartagine cocta, sit similaginea, oleo infuso sine fermento. 6. Hanc in frusta comminues;

oleum affundes, et habes fertum. 7. Quodsi fertum est super craticula affatum, constet ex simila addito

oleo. 8. Hujus generis ferta sacerdoti tradite, qui ea Jovæ altari admovebit. 9. Partem sacrificii ex

ea separabit et in ara adolebit. Quod sacrificium Jovæ gratum erit. 10. Reliqua hujus ferti Aaro-

ni sint et filiis ejus, sanctissima de sacrificiis Jovæ. — 11. Nullum fertum quo Jovæ facitis, habeat fer-

mentum. Fermentum et mel omnino non Jovæ adolere debetis. 12. In primitiis quidem ea Jovæ

offerre licebit, sed super altari odor eorum non ascendat victimæ loco. 13. Omnia ferta vestra fa-

le condiantur, nunquam desit sal purum *a)* Dei vestri

a) In textu hebræo legitur: לֹא תִשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית non desit sal foederis Dei tui. Valde laborant interpretes in

stri in fertis vestris, et in omnibus omnino oblationibus

reddenda ratione, cur hic sal in sacris adhibendus sal fœderis divini dicatur. Salis in fœderibus usum fuisse non potest exemplis probari. *Clericus* quidem addit sal sacrificiis in fœderis pactione oblatis, atque inversa vocum structura, ut Num. 18, 19. *foedus salis* dictum vult, quod sale adhibito sc. in sacrificiis, percussum fuit. — Quam aliena sit hæc explicatio ab hoc contextu, nemo non videt. De *sale* quæstio est adhibendo in omnibus oblationibus, cur hic dicatur *sal fœderis*. Non de *foedere*, num in eo sal sit adhibitus. *Hubigantias* salem improprie dictum vult, ut רִיחַ גִּיחוֹת *odorem suavitatis* de sacrificiis. Uti hic placet naribus, sic gustui salis condimentum, et Deum promittere rite oblata sacrificia sibi placere, ita ut fœdus suum cum populo debeat esse perpetuum. At enim vero hæc quoque difficultatem non tollunt. Etenim, ut alia taceam, hæc verba non continent *promissionem*, sed pertinent ad *legem* s. ad *normam*, quæ in fertis adhibenda sint. Igitur non possunt conferri cum illa promissione sacrificiis addita: *hic erit odor suavis s. placaminis Deo tuo*, cf. Genes. 8, 21, quæ semper legitur *finita descriptione* rituum observandum in sacrificio. Missis igitur his et aliis explanationibus fateor, mihi perplacere elegantem Ill. *Michaelis* conjecturam, qui aliis punctis subjectis legendum suadet בָּרִית sub quo *nitrum*, s. *salem purum* intelligit, quod tantum in sacrificiis adhibere fas fuerit, non *salem marinum*, qui impurus haberetur. Discrimen quidem salis fuisse in sacris,

nibus sal debet adhiberi. 14. Si frugum primitiis fertum Jovæ facitis, constat ex spicis tostis. Quarum granis contusis 15. oleum affundetis, thure superaddito. Hoc fertum est. 16. De quo sacerdos partem sacrificialem tum de spicis contusis, tum de oleo cum omni thure Jovæ adoleat.

CAPUT III

De sacrificiis Eucharisticis.

1. **S**i quis sacrificium eucharisticum offert, si armento facere vult, mas sit sive foemina, dummodo vitio non laboret. Quo in locum sacrum adducto, 2. manus capiti ejus imponat et mactet illud ante ostium tabernaculi, filii Aaronis autem sacerdotes spargant sanguinem circa altare. 3. Tum offerat de sacrificio illo eucharistico partes in honorem Jovæ comburendas: omentum, mesenterium, 4. duos renes cum adipe eis adhærente usque ad lumbos, lobum minorem hepatis, quem a renibus separabit. 5. Hæc adoleant filii Aaronis in altari cum holocausto, quod lignis ardentibus impositum est. Qui
sacri-

sacris, plane docet locus Exod. 30, 35. ubi præcipitur suffitum parari debere sale puro et sancto. vid. *Comment. Societati Goetting. prælect.* P. I. p. 159.

sacrificii odor Jovæ gratus erit et acceptus. — 6. Si quis e pecore ovillo aut caprino sacrificium eucharisticum facere vult, mas esse potest, sive foemina, modo integrum. 7. Si ovillum, adducat hoc in locum Jovæ sacrum, 8. capiti ejus manum imponat, mactet ante tabernaculum conventus, et filii Aaronis spargant sanguinem circa altare. 9. Tum admoveat e sacrificio illo eucharistico partes Jovæ adolendas: adipem ejus, caudam crassam eamque integram ad coccygem refecandam, omentum et mesenterium, 10. duos renes cum adipe eis adhærente usque ad lumbos, et lobum minorem hepatis, quem a renibus separabit. 11. Quæ incendat sacerdos super altari. Cibus *quasi* hic erit Jovæ igne absumendus. — 12. Si e pecore caprino munus est, adducat illud in locum sacrum. 13. Manum ejus capiti imponat, mactet ante tentorium conventus, et filii Aaronis spargant sanguinem circa altare. 14. Tum obmoveat ex illo munere suo partem in honorem Jovæ comburendam, omentum et mesenterium. 15. Duos renes cum adipe eis adhærente usque ad lumbos, et lobum minorem hepatis, quem a renibus separabit. 16. Quæ adoleat sacerdos in altari, ad instar cibi igne absumendi et odoris Jovæ a) suavis. Omnis adeps Jovæ est. 17. In-

a) Codex Samaritanus addit לידוה. Recte.

17. Institutum hoc sit perpetuum a posteris vestris ubique locorum observandum, ne ullo adipe aut sanguine vescamini.

CAPUT IV

De sacrificiis expiatoriis s. piacularibus.

Porro Jova cum Mose hunc in modum locutus est: 2. Dic Israelitis: Si quis per imprudentiam peccaverit contra ullum præceptum, quo aliquid interdixi, atque id quod prohibitum est commiserit, *sacrificio expiet delictum suum a*). 3. Si sacerdos unctus deliquerit, atque hac ratione ipse populus culpam contraxerit, offerat pro delicto suo juvenicum integrum Jovæ ut victimam piacularem. 4. Hunc juvenicum adducat ante tabernaculum conventus in locum sacrum, ibique eum mactet, cum antea manum capiti ejus imposuerit: 5. Tum sacerdos unctus fumat partem sanguinis, eamque in tabernaculum conventus inferat: 6. Ibi intingat digitum in illum sanguinem, et septies conspergat versus siparium sanctuarii. 7. Deinde eminentias altaris suffitus,

a) Hæc supplenda esse sequentia manifeste docent, in quibus species horum sacrificiorum recensentur. Prima si sacerdos v. 3. secunda si populus v. 13. tertia si princeps v. 22. quarta si homo plebejus v. 27. per errorem peccarit.

tus, quod est in loco sacro tabernaculi, eo sanguine illinat, reliquum vero sanguinem juveni effundat ad basin altaris holocaustorum, quod est ad ostium tabernaculi conventus. 8. Tum omnem adipem juveni hujus piacularis ex eo extrahat, omentum et mesenterium, 9. duos renes cum adipe eis adhærente usque ad lumbos, lobum minorem hepatis a renibus abscissum, 10. quemadmodum e bove sacrificii eucharistici separatur. Quæ omnia sacerdos succendat super altari holocaustorum. 11. Pellem vero illius juveni, omnem ejus carnem, caput, crura, intestina, fimum. 12. Totum igitur juvenem *reliquum* efferat extra castra in locum purum, in quem cineres effunduntur, ibique eum igne comburat, idque super ipsis illis cineribus fiat. — 13. Quodsi universus populus Israeliticus per imprudentiam, aut per errorem peccarit, atque præceptum Jovæ violaverit, quo aliquid prohibetur, et sic culpam contraxerit, 14. postquam peccatum commissum innotuerit, universus quoque coetus offerat juvenem pro sacrificio piaculari et ad tabernaculum conventus adducat. 15. Tunc Seniores populi manus suas imponant capiti illius juveni in loco sacro, atque aliquis eorum mactet juvenem ibidem. 16. Deinde sacerdos unctus inferat partem sanguinis in tabernaculum conventus, 17. intingat digitum in illum

fan-

sanguinem et spargat septies coram Jova versus fissuram. — 18. Porro illo sanguine oblinat eminentias altaris, quod in sanctuario tabernaculi est, reliquum vero sanguinem omnem effundat ad basin altaris holocaustorum, quod est in introitu tabernaculi. 19. Tum adipem ex juvenco illo extrahat et adoleat in altari, 20. et omnino idem faciat, quod fieri debere præceptum est in priori juvenco piaculari. Hac ratione expiet sacerdos populum et ei condonabitur. 21. Tandem etiam efferat juvencom extra castra, eumque igne comburat, quemadmodum priorem juvencom combussit. Hoc est sacrificium piacularare populi. — 22. Si vir princeps peccarit et legem divinam violarit, quo aliquid interdicitur, et sic imprudens culpam contraxerit, 23. si peccatum ab eo commissum esse innotuerit, afferat munus suum, hircum, marem et integrum, 24. imponat manum ejus capiti, eumque mactet in loco ubi mactantur holocausta coram Jova. Victimæ hæc est piacularis. 25. Tum sacerdos de sanguine hujus victimæ digito illinat eminentias altaris holocaustorum, reliquum sanguinem effundat ad ejus basin, 26. adipem sacrificii incendat in altari, uti adipem sacrificii eucharistici. Hac ratione expiet sacerdos ejus delictum, et condonabitur ei. — 27. Si quis de plebe per imprudentiam peccarit, et legem

gem

gem divinam, qua aliquid prohibetur, violarit et reus factus sit. 28. Si agnoverit culpam commissam, adducat munus suum, capram integram, foeminam, pro delicto, quod admisit, 29. imponat manum capiti victimæ piacularis, et mactet illam in loco, ubi solida sacrificia mactantur. 30. Tum sacerdos partem sanguinis digito illinat in eminentias altaris holocaustorum, reliquum vero sanguinem effundat ad basin ejus. 31. Deinde separet adipem, quemadmodum fieri debet in sacrificio eucharistico, eumque adoleat in altari: quod gratum erit Jovæ sacrificium. Hac ratione sacerdos eum expiet et condonabitur ei. — 32. Quodsi de pecore ovillo victimam piaculari afferre voluerit, foemina sit, absque vitio. 33. Imponat manum ejus capiti, et mactet eam pro delicto in loco ubi solida sacrificia mactantur. 34. Sacerdos partem sanguinis victimæ hujus piacularis digito illinat, in eminentias altaris holocaustorum, reliquum vero sanguinem effundat ad basin ejus. 35. Adipem vero extrahat, quemadmodum extrahi debet ex ove sacrificii eucharistici, et incendat omnia super altari combustione Jovi sacra. Sic expiet sacerdos delictum ejus et condonabitur ei.

CAPUT V

De sacrificiis pro delicto.

Si quis peccarit, dum iusjurandum ab eo exigatur in testimonium rei cuiusdam quam vidit aut novit, neque eam indicarit, atque hac ratione culpam contraxerit: 2. Aut si quis rem immundam tetigerit, five cadaver sit feræ immundæ, five pecoris immundi, five reptilis animalis, atque ille immunditiei suæ non confcius deliquerit: 3. Aut si hominem quacunque de causa inquinatum tetigerit, atque peccati sui ad tempus ignarus fuerit: 4. Aut si quis temere juraverit, five in malum five in bonum finem, uti solent nonnunquam homines inconsiderate jurare, atque ille deinceps noxam, quam contraxit, resciverit: 5. Si quis, inquam, in ullo istorum deliquerit, culpam suam fateatur, 6. et offerat Jovæ sacrificium pro delicto, propter illud peccatum suum, nimirum ovillam aut caprinam fœminam, quo sacerdos eum expiet. 7. Quodsi non suppetat ei ovis, aut capra, offerat duos turtures aut duas columbas Jovæ, alteram in piaculare, alteram in solidum sacrificium. 8. Has tradat sacerdoti, qui primum ministret eam, quæ est pro piaculari sacrificio. Nempe ut ungue caput refecet, nec tamen avellat. 9. Deinde spargat partem sanguinis

guinis ad latus altaris, reliquum effundat ad basin ejus. Hoc est sacrificium piaculare. 10. Altero vero *turture* five *columba* holocaustum pro more faciat, et sic expiet sacerdos delictum ab eo commissum, et condonabitur ei. 11. Quodsi nec duobus turturibus aut columbis pullis facultas ejus sufficiat, offerat pro delicto admissio decimam partem *éphæ* similæ tanquam victimam piacularem, nec tamen oleum aut thus superaddat, quoniam victima est piacularis. 12. Hanc deferat ad sacerdotem, qui de ea plenum pugillumumat et incendat fertum illud super altari, ut alia Jovæ sacrificia. Victima hæc est piacularis. 13. Sic expiet sacerdos peccatum ex illo genere admissum, et remittetur. Reliqua *illius simile* sacerdotis sunt tanquam fertum. — 14. Porro Jova Moysi dixit: 15. Si quis per errorem interverterit aliquid de rebus sacris, et sic culpam contraxerit: is offerat in loco sacro sacrificium pro delicto, arietem nempe integrum, cujus pretium ex siclis argenteis in rebus sacris utilitatis definies. 16. Præterea, quod de rebus sacris subtraxerit, restituet, insuper addita parte quinta: hæc det sacerdoti, qui eum ariete pro delicto expiabit, et condonabitur ei. — 17. Si quis peccatum commiserit, in ullo aliquo eorum, quæ lege divina interdicta sunt, neque hoc intellexerit, postea tamen culpam agnoverit, 18. is tra-

dat

dat arietem integrum (cujus pretium a te æstimetur) ut victimam pro delicto sacerdoti, qui eum pro delicto per errorem admissio expiabit, et condonabitur ei. 19. Hoc est sacrificium pro delicto, quod contra Jovam commissum fuit. — 20. Porro Jova Mofi dixit: 21. Si quis dolo admissio contra me peccarit, et abnegarit sodali suo rem curæ suæ commissam, aut apud se depositam, aut surreptam, aut si damno eum affecerit, 22. aut rem perditam a se inventam abnegarit, aut pejerarit de ullo eorum in quo committendo homines delinquere solent: 23. si igitur hujusmodi delicti conscius sibi est, restituat, quod furripuit, aut in quo alterum damno affecit, aut quod apud eum fuit depositum, aut perditum quod invenit, 24. aut de quo pejeravit; *restituat, inquam*, summam ipsam superaddita parte quinta, ei cui debetur, idque eo ipso die quo sacrificium pro delicto offeret. 25. Hoc vero constat ariete integro, quem ducat ad sacerdotem, postquam æstimatus fuerit. 26. Sacerdos vero expiabit reum in loco sacro, et condonabitur ei, quacunque in re deliquerit.

CAPUT VI

De igne perpetuo super altari. De fertio farreo a sacerdote in inauguratione offerendo. De sacrificio piaculari a sacerdote comedendo.

Porro Jova Mosen jussit 2. Aaroni et filiis ejus hæc de holocaustis præcipere: Holocaustum super pyra altaris per totam noctem ad mane arde-
re debet, et ignis subter eo foveri. 3. Tum sacerdos veste linea et subligaculis lineis indutus cineres holocausti igne consumti ex altari tollat et juxta illud effundat. 4. Tum depositis illis vestibus alias induat, atque efferat cinerem extra castra in locum mundum. 5. Ignis super altari inextinctus ardeat, et sacerdos super eo singulis matutinis ligna instruat et super eis holocaustum disponat, et cum eo adipem sacrificiorum eucharisticorum incendat. 6. Ignis super altari inextinctus ardere debet. —
7. Ferti hæc lex sit: accedant cum eo filii Aaronis ad aram Jovæ. 8. Tumumat *sacerdos* pugillum de simila et oleo ferti, thus vero omnè, atque incendat super ara hanc sacrificii partem Jovæ gratam atque acceptam. 9. Reliqua hujus ferti edant Aaron et filii ejus, sed sine fermento, in loco sacro, in atrio tentorii. 10. Ne coquatur cum fermento. Assignavi eis partem sacrificiorum meorum, quæ sacrosancta est, sicuti sacrificium piaculari et pro delicto.

hito. 11. Omnes mares posterorum Aaronis ea vescantur. Pars est eis in perpetuum assignata e sacrificiis meis. Dummodo sanctus sit qui eam tetigerit. — 12. Item Jova Mosi dixit: 13. Libamen, quod Aaron et filii ejus mihi offerre debent die unctionis suæ, constet decima parte Ephæ similaginis, cujus alterum dimidium mane, alterum vespere *mihi adoleant*. 14. In sartagine cum oleo paretur: Fritum et in frusta concisum offerant fertum, cujus odore delectabor. 15. Sacerdos, qui ex filiis ejus in ejus locum unctus est, paret illud *fertum*. Quod totum mihi est adolendum. 16. Omnino hoc sit institutum perpetuum: omnia sacerdotum libamina tota sunt comburenda, nihil de eis comedere licet. — 17. Porro Jova Mosi dixit: 18. Quod ad sacrificia piacularia attinet, Aaron et filii ejus sequentia observent: In eodem loco, quo holocausta mihi maclantur, maclentur etiam sacrificia piacularia; sacrosancta sunt. 19. Sacerdos, qui hujusmodi sacrificium offert, eo quoque vescatur, sed in loco sacro, in atrio tentorii conventus. 20. Qui carnem ejus tangit, sanctus sit. Si forte sanguine ejus vestis conspergatur, pars ejus tincta in loco sacro abluatur. 21. Vas testaceum, in quo coctum fuerit, frangatur, æneum vero defricetur et aqua eluatur. 22. Omnes mares de sacerdotibus eo vesci possunt, res est san-

ctissima. 23. Nullum vero sacrificium piaculare, de
cujus sanguine illatum fuerit in tabernaculum con-
ventus expiandi causa in sanctuario, comedatur, igne
hoc est comburendum.

C A P U T VII

*Alii nonnulli ritus in sacrificiis piacularibus et pro delicto,
item in sacrificiis eucharisticis
observandi.*

S 1. Sacrificii autem pro delicto, cujus summa sancti-
tas est, hæc lex esto: 2. Mactetur in eo loco, in
quo holocausta mactari solent. Sanguis ejus ad al-
tare circumquaque spargatur. 3. Adeps vero omnis
offeratur, nimirum cauda crassa, omentum, 4. renes
ambos et adipem eis adhærentem usque ad lumbos,
et lobum minorem hepatis a renibus separatum. 5.
Quæ omnia sacerdos incendat super altari, ut sit
sacrificium Jovæ pro delicto oblatum. 6. Omnes
mares de sacerdotibus de eo edere possunt, dum-
modo in loco sacro, nam res est sanctissima. —
7. Sacrificii piacularis et pro delicto par ratio est,
sunt nempe sacerdotis, qui in hujusmodi expiatione
ministerio fungitur. 8. Pellem holocausti sacerdos,
qui illud obtulerit, sibi habeat. 9. Omnia ferta,
quæ vel in clibano cocta, aut super craticula, aut
in sartagine parata sunt, sacerdos habeat, qui ea
libavit.

libavit. 10. Omnia fecta, vel oleo mista, vel sicca, filiorum Aaronis sint sine discrimine. — 11. Sacrificii eucharistici Jovæ oblati hæc lex esto: 12. Si grati animi testandi causa offertur, cum ipsa victima dentur placentæ sine fermento, oleo mistæ, et lagana sine fermento oleo tincta, et similia fricta, *ex qua* placentæ denuo oleo mistæ sint, 13. cum placentis panis fermentati, quæ præter victimam laudis et gratiarum actionis offeruntur. 14. Unam ex illis placentis Jovæ consecret, quæ *deinde* sacerdotis erit, qui sanguinem sacrificii eucharistici sparsit. 15. Caro hujus sacrificii eo ipso die, quo oblatum fuit, consumatur, nihil in crastinum relinquatur. 16. Item si ex voto aut voluntarie offertur, die quo factum est, edatur, licet tamen reliquiis postridie vesci. 17. Quæ vero tertio die amplius supersunt, igne comburantur. 18. Si quis tamen de carne sacrificii eucharistici tertio die comederit, Deo non probabitur, neque *sacrificii sui* fructum habebit. Impurum censetur, et qui de eo comederit, noxam feret. 19. Caro *victimarum*, quæ rem immundam attigerit, non comedatur, igne debet comburi. Alias cuique, si modo mundus sit, ea vesci licet. 20. Qui vero impuritate infectus carnem sacrificii eucharistici gustaverit, is capitalis esto. 21. Ille nimirum, qui rem immundam, sive homo sit, sive animal, aut

quodcunque abominabile, attigerit. — 22. Porro Jova Mofi dixit: 23. has leges Israelitis promulgato: adipe bovis, ovis et caprae omnino non vescemini. 24. Adipem vero morticini aut discerpti consumere licet ad omnes usus, modo non comedatur. 25. Quicumque adipem gustaverit animalis, quod Jovæ immolari potest, supplicio afficiatur. a) 26. Ab omni omnino sanguine vos abstinete, ubicunque locorum habitetis, cum avium, tum animalium. 27. Qui hoc non fecerit, capitalis esto. 28. Item ex mandato Jovæ Moses Israelitis præcepit: 29. Quicumque Jovæ sacrificium eucharisticum obtulerit, partes ejus, quæ Jovæ debentur, ipse offerat. 30. Suis ipse manibus præbeat partes Jovæ immolandas, nimirum adipem cum pectore, et pectus quidem, ut Jovæ porriciatur. b) 31. Tum sacerdos adipem in
alta-

a) Non fermo est de omni adipe, sed de eo tantum, qui in sacrificiis eucharisticis, vel piacularibus, Deo immolabatur, nempe de adipe viscerum, renum et cauda crassa, de quibus capite tertio et quarto præcipitur. Ab hoc adipe debebant Israelitæ abstinere, etiam in comestione bovis et ovis communi sive vulgari. Sic Ill. *Michaëlis* hanc legem intelligit, et contextus favere videtur. Alii vero interpretes putant tantum sermonem esse de sacrificiis.

b) *Porricere* est verbum proprium hac de re. Extra nimirum

altari incendat, pectus vero fit Aaronis et filiorum ejus. 32. Armum quoque dextrum sacerdoti dabis de victimis vestris eucharisticis, 33. et quidem ei qui sanguinem et adipem harum victimarum obtulerit. 34. Pectus et armum accipio de sacrificiis eucharisticis Israelitarum. Illud quidem porriciendo, hic elevando mihi confecrentur, quæ assigno Aaroni et posteris ejus in perpetuam portionem. 35. Hæc fit pars eis demensa ex sacrificiis meis, inde ab eo tempore, quo sacerdotio fungi incipiunt. 36. Volo ut eis hæc portio ab Israelitis per omnes ætates ex perpetuo instituto detur, cum primum uncti fuerint. — 37. Hæ sunt leges de holocaustis et fertis, de sacrificiis expiatoriis et victimis pro delicto, de initiationibus *sacerdotum* et eucharisticis sacrificiis, 38. quas Jova Moysi in monte Sinai dedit, cum eis præciperet sacrificiorum istorum ab Israelitis in deserto Sinai offerendorum rationem.

CAPUT

rum *porrici* dicuntur, quando diis perriguntur. Locus classicus est apud *Macrobius* Saturn. 3, 2. vid. *Gesneri* Thes. ling. lat. Verba textus sunt: לְהִנִּיף אֹתוֹ תְנוּפָה
ad agitaudum illud agitatione.

C A P U T VIII

Initiatio Aaronis et filiorum ejus ad munus sacerdotii.

Deinde Jova jussit, ut Moses 2. adhibito Aaron et filiis ejus, nec non vestibus et oleo unctio- nis, juvenco sacrificio piaculari, duobus arietibus et canistro panum azymorum, 3. convocaret omnes populi legatos *a)* ante tabernaculum conventus. 4. Quod cum ad mandatum Jovæ fecisset, 5. declaravit legatis populi, id quod jam facturum sit, fieri ex voluntate Jovæ. 6. Tum adduxit Aaronem ejusque filios, iisque aqua lotis, 7. illum quidem tunica induit *interiori*, balteo cinxit, vestivit tunica *superiori*, ephodum imposuit, cui applicavit *partem ei oppositam* textam opere polymito *b)* et sic eo am-
civit.

a) Ex hoc loco plane apparet, sub עֲדָה et קָהָל quorum sæpe mentio fit in libris Moſis, non univerſum populi cœtum intelligendum eſſe, cum quo Moſes egerit, cui leges ſuas promulgarit, ſed ſingularum tribuum legatos ſive deputatos, qui ex mandato tribus ejus aut familiarum, a quibus delegati erant, agebant cum Moſe reliquisque legatis et quæ conſuſa eſſent, ad ſuos referebant; ad inſtar ſupremi ſenatus, aut comitiſſorum in Anglia. De qua democratica reip. Judaicæ forma et conſtitutione omnium optime egit Ill. *Michaelis* in Jure Moſ. P. I. §. 45. ſeqq.

b) De חֹשֶׁב הָאֵפֶד cf. dicta ad Exod. 28, 8.

civit. 8. Huic imposuit pectorale eique indidit Urim et Tummim, c) 9. tum cidarim capiti ejus imposuit, cujus parti anteriori accommodavit laminam auream, sive sacrum diadema, quemadmodum a Jova jussus erat facere. 10. Deinde sumto oleo unctorio unxit tabernaculum et omnia quæ in eo erant, eaque consecravit. 11. Adpersit illo oleo aram septies, eamque ut et omnia ejus vasa unxit, labrum quoque cum operculo suo d) eodem modo consecravit. 12. Porro de oleo illo effudit in caput Aaronis et unxit et consecravit eum. 13. Quo facto Moses advocavit filios Aaronis, amicivit eos tunicis, cinxit balteis, redimivit tiaris, quemadmodum a Jova jussus erat. 14. Posthæc adduxit juvenicum sacrificio piaculari destinatum; cujus capiti cum Aaron et filii ejus manus imposuissent: 15. Moses eum mactavit et de sanguine ejus digito suo eminentias altaris allevit, et sic altare expiavit et consecravit, reliquum sanguinem ad basin ejus effudit, 16. tum adipem intestina tegentem, lobum minorem hepatis et ambos renes cum adipe suo incendit in altari. 17. Ipsum vero juvenicum, pellem ejus, carnem, finum igne combussit extra castra, quemadmodum Jova

c) De Urim et Tummim dixi sententiam ad Exod. 28, 30.

d) cf. Exod. 30, 18.

Jova præceperat. 18. Quo facto adduxit arietem holocausto destinatum. Cujus capiti postquam Aaron et filii ejus manus imposuerant: 19. Moses eum mactavit et conspersit sanguinem ejus circumquaque in altari, 20. tum arietem in frustra dissectum, quæ deinde cum capite et sevo incendit. 21. Ventrem et crura aqua abluit, et sic combussit totum arietem super altari tanquam holocaustum suavis odoris in honorem Jovæ igne consumendum, quemadmodum Mosi præceperat. — 22. Tum alterum arietem initiationis adduxit, cujus capiti Aaron et filii ejus quoque manus imposuerunt, 23. postea Moses eum mactavit, et aliquantum de sanguine ejus illevit lobo dextræ auris Aaronis et pollicis dextræ ejus manus et pollicis pedis dextri. 24. Tum filios ejus adduxit, quorum aures dextros in lobo, ut et pollices manuum et pedum dextros sanguine tinxit, reliquo vero sanguine altare undique conspersit. 25. Deinde sumsit adipem, caudam crassam, omentum, lobum minorem hepatis, ambos renes et adipem eis adhærentem, armum dextrum, 26. atque ex canistro panum azymorum coram Jova depositorum placentam unam sine fermento et panem unum oleo mixtum et oleo infusum, quos adipe et armo dextro imposuit; 27. et deinde ista omnia manibus Aaronis et filiorum ejus tradidit, ut hæc Jovæ

Jovæ porricerent. 28. Postea fumfit ea iterum de manibus eorum, et incendit ea super altari tanquam holocaustum. Hoc erat initiationis sacrificium Jovæ in odorem suavem igne consumendum. 29. Pectus vero Moses ipse Jovæ porrexit, quæ pars ejus esse debebat de illo ariete initiationis, quemadmodum a Jova jussus fuerat. 30. Posthæc fumfit de oleo unctorio et de sanguine ex altari et consperfit Aaronis et filiorum ejus vestes, ad consecrandum cum ipsos, tum eorum vestes. 31. Tum jussit Moses, ut Aaron et filii ejus coquerent carnem *reliquam illius arietis* ante fores tabernaculi, eamque comederent cum panibus initiationis in canistro reliquis; quemadmodum Jova jusserat ut hoc facerent; 32. et quæ adhuc superessent cum de carne, tum de panibus, hæc igne comburerent. 33. Per septem dies non egrederentur ex atrio tabernaculi e) quamdiu duraret eorum initiatio, quæ septem dierum sacrificiis perageretur; 34. quemadmodum primo die factum erat, sic et sequentibus fieri debere ad eos expiandos, 35. per septem dies integros manerent in atrio tabernaculi, et quæ Jova vellet, observarent,

ne

e) In textu est: *ex ostio tabernaculi conventus ne egrediamini*. Quod non de ostio *sancti* intelligendum esse, sed de ostio *atrii*, apparet ex eo, quod per septem dies ex eo egredi non licuit.

ne morte punirentur, ita enim sibi præceptum esse.

36. Tum Aaron et filii ejus fecerunt omnia, quæ Jova per Mosen jusserat.

C A P U T IX

Aaron et filii ejus primum sacrificium offerunt, quod igne divino consumitur.

1. **O**ctavo die Moses Aaronem ejusque filios et magistratum Israelitarum convocavit, 2. atque Aaronem jussit juvenum ut sacrificium piaculare et arietem in holocaustum, utrumque absque omni vitio, adducere in locum sacrum. 3. Israelitis vero præcipere, ut caprum in sacrificium piaculare, vitulum vero et agnum anniculos integros in holocaustum darent, 4. præterea bovem et arietem in sacrificium eucharisticum mactandum coram Jova, tandem quoque fertum oleo infusum, nam hodie Jovam eis esse compariturum. 5. Hæc omnia quæ Jova jusserat, legati populi attulerunt ad tentorium conventus et coram Jova steterunt. 6. Tum Moses, hoc est, inquit, quod Jova ut faciatis jubet, et tunc majestas Jovæ vobis comparebit. 7. Quo facto Moses Aaroni dixit: Accede ad aram et factuum sacrificium piaculare et solidum ad te et populum expiandum, et tunc populi fertum ad hujus expiationem, quemadmodum Jova præcepit. 8. Accessit

cessit igitur Aaron ad altare, mactavit vitulum, sacrificium piaculare pro se; 9. porrexerunt ei filii ejus sanguinem, in quem digitum intinxit, atque eminentias altaris illevit, reliquum vero sanguinem ad basin altaris effudit. 10. Adipem, renes, lobum minorem hepatis de victima piaculari incendit in altari, quemadmodum Jova Mosi præceperat. 11. Carnem vero et pellem igne combussit extra castra. 12. Deinde mactavit holocaustum. Subministrarunt ei filii ejus sanguinem, quo aram undique conspersit. 13. Tum præbuerunt frustra sacrificii et caput, quæ advolevit in altari. 14. Tum abluit intestina et crura, eaque pariter immolavit in altari. — 15. Postea obtulit munus populi, caprum piaculari mactavit atque eodem modo cum eo egit, quo cum priori victima piaculari. 16. Porro holocaustum iisdem ritibus adhibitis. 17. Item fertum, ex quo plenum pugillum sumsit et in ara adolevit, præter holocaustum quotidianum. 18. Postea mactavit bovem et arietem, sacrificium eucharisticum populi. Tradiderunt ei filii ejus sanguinem, quem in altari circumquaque sparsit. 19. Deinde adipem ex bove, arietis autem caudam crassam, omentum et lobum minorem hepatis. 20. Adipem a) pectoribus imposuerunt. Illum quidem adolevit Aaron super

a) sc. bovis et arietis.

super altari, 21. hæc vero et armum dextrum porrexit Jovæ, sicuti Mosi præceperat. 22. Quo factò Aaron sublatis manibus populo bene precatus est, et descendit ab *altari*, postquam sacrificium piacularè, holocaustum et eucharisticum instruxerat. 23. Tum ingressi sunt Moyses et Aaron *b)* tabernaculum conventus, et cum rediissent populoque bene precati essent, comparuit majestas Jovæ universo populo. 24. Atque ignis a Jovæ egressus absumsit, quæ in altari posita erant, holocaustum et adipem. Quod cum populus videret, cum læto clamore in faciem procidit.

C A P U T X

Nadab et Abihu fulgure tacti moriuntur. Ob quem casum Moses leges quasdam sacerdotibus observandas præscribit.

1. **A**st filii Aaronis, Nadabus et Abihu, sumserunt thuribula sua, ignem et suffitum eis imposuerunt atque alienum ignem *a)* in conspectu Jovæ contra præceptum ejus obtulerunt. 2. Tunc fulgure a Jovæ emisso tacti perierunt in loco sacro. 3. Quo factò Moyses Aaroni dixit: Hoc est quod Jovæ pronunciat: volo

b) Nempe ut Moyses hunc doceret, quomodo suffitus esset adolendus, et candelabrum instruendum. Exod. 30, 7. 8.

a) Nempe quem non ex ara sacrificiorum sumserant.

volō reverenter colī a sacerdotibus meis, *b*) ita enim populus quoque majestatem meam venerabitur: ad hęc Aaron conticuit. 4. Tunc advocavit Moſes Miſchaelem et Elzaphanem, filios Uſſielis, patrui Aaronis, juſſitque, ut auferrent cognatos ſuos e loco ſacro extra caſtra. 5. Igitur venerunt et extulerunt eos in tunicis ſuis ex caſtris, quemadmodum Moſes dixerat. 6. Aaronem vero ejusque filios, Eleaſarum et Ithamarum, his verbis allocutus eſt: Capita veſtra ne tondeatis, nec veſtes veſtras ſcindatis, ne morte pœnam luatis et in univerſum coetum ira Dei exardeſcat. Lugeant populares veſtri, Iſraelitæ, fulgure a Jova percuſſos. 7. Neque egrediamini ex atrio tabernaculi, ſi ſalvi eſſe velitis, nam oleo Jovæ uncti eſtis. Obtemperarunt eis quæ Moſes dixerat. — 8. Aaronem vero Jova his verbis eſt allocutus: 9. vinum, aut potum inebriantem, *c*) neque tu, neque filii tui bibatis, ingreſſuri tabernaculum conventus, ne morte plectamini. Lex hęc vobis ſit in perpetuum poſteris quoque veſtris ſervanda, 10. ut diſcernere poſſitis

b) hebr. בקרבי *a propinquis meis*. Sic vocantur ſacerdotes, qui miniſtrandi cauſa propius ad loca Deo ſacra accedebant. Ezech. 42, 13.

c) Ex hac lege hac occaſione data probabile ſit Nadabum et Abihum ebrios fuiſſe, cum ſuffitum vellent offerre.

sitis inter sanctum et profanum, inter mundum et
 immundum, 11. et docere Israelitas omnia insti-
 tuta, quæ eis per Moſen edixi. 12. Hic vero Aa-
 roni et filiis ejus ſuperſtitibus, Eleſari et Ithamari,
 præcepit, ſumite, inſuens, quæ reliqua ſunt ex
 ferto, Jovæ non libata, atque eâ comedite ſine fer-
 mento juxta altare, ſunt enim ſanctiſſima. 13. Com-
 edite, inquam, ea in loco ſacro, portio enim hæc
 eſt tua et filiorum tuorum, de Jovæ libaminibus.
 Ita enim mihi præceptum eſt. 14. Pectore autem
 porrecto et armo ſublato veſcamini in loco puro.
 Hæ enim ſunt portiones tibi et filiis tuis deſtinatæ
 de ſacrificiis eucharistiſcis Iſraelitarum. 15. Armus
 ſublatus et pectus porrectum cum adipe Jovæ li-
 bando offerenda ſunt, tibi vero erunt et poſteris
 tuis ex lege perpetuo valitura. Sic Jova præcepit.
 16. Cum deinde Moſes caprum piacularẽ quære-
 ret, erat combuſtus. Iratus propterea Eleſari et
 Ithamari filiis Aaronis ſuperſtitibus ait: 17. Cur
 non comedisti victimam piacularẽ in loco ſacro?
 Reſ eſt ſanctiſſima, vobis deſtinata, ut ſuſtineatis
 culpam populi atque eum apud Deum expietis.
 18. Non illatus eſt ejus ſanguis in ſanctuarium in-
 terius. Edere igitur eam debebatis in loco ſacro;
 quemadmodum mihi præceptum eſt. 19. Ad hæc
 Aaron Moſi reſpondit: Obtulerunt hodie *fili mei* vi-
 ctimam

Gimam suam piacularem et holocaustum Jovæ, atque hæc mihi evenerunt; si hodie de víctima piaculari ederem, num hoc Jovæ probaretur? *d)*
20. In hac Aaronis responsione Moses acquievit.

CAPUT XI

De animalibus mundis et immundis. a)

1. **D**einde Jova cum Mose et Aarone sic locutus est:

d) Lugentes ex lege levitica immundi censebantur, neque sacrificiis vesci poterant. Aaron igitur non quidem habitu externo, animo tantum lugens, noluit interesse epulis sacrificialibus.

a) Animalia munda ex lege levitica dicebantur, quæ Israelitis edere fas erat, immunda, quibus vesci nefas habebatur. Sed hæc lex non impediabat, quo minus animalia immunda ad alios usus alere possent et adhibere, v. c. asinos, canes, fues. Scita est observatio Ill. *Michaelis* de hac lege, nos et alias nationes eundem morem sequi, modo non ut legem, sed ex opinione aut consuetudine nobis quoque quædam animalia munda aut immunda videri, quibus nempe vesci, aut a quibus abhorreere soleamus. Israelitis vero lege divina præscriptum fuit, quibus animalibus vesci possent, vel minus. cf. pluribus de hac lege ejusque ratione differentem Ill. *Michaëlem* in Jus. Mos. P. IV. §. 201. — Cæterum complura horum animalium nomina prorsus incerta sunt. Nam cum nomina hebræa in linguis orientalibus non amplius supersint, et versiones

est: 2. Dicite Israelitis: hæc sunt animalia, quibus de omni genere quadrupedum vesci vobis vas sit. 3. Omne animal, quod ungulas habet divisas, easque prorsus fissas in duas *b)* partes; et quod ruminat, eo vescamini. 4. Sed nefas sit vesci ex ruminantibus et ungulas findentibus camelo, qui quidem ruminat, sed non habet ungulas ab utraque parte fissas. 5. Non mure ursino, qui ruminat, sed ungulas non habet fissas. 6. Non lepore, qui ruminat quidem, sed non est bifulcus; immundus vobis sit. 7. Non porco; ungulas quidem habet prorsus divisas, sed non ruminat; hunc immundum habetote. 8. Carnem eorum ne comedatis, nec tangatis eorum cadavera; sint vobis immunda. — 9. De aquatilibus hæc comedatis; omnia quæ pinnas

habent

antiquæ admodum dissentiant, ut earum auctores æque ac nos incertos fuisse appareat, quid præter conjecturas easque sæpe parum probabiles afferre possimus? Propterea non dubitavi interdum nomina hebræa retinere, quod ab aliis quoque diligentissimis harum rerum investigatoribus factum esse vidi. Præter *Bochartum* in Hieroz, dignus est qui conferatur Ill. *Michaelis* in quæstionibus Arabicis quæst. C. et *Shaw* in Itinerario p. 356. seqq. vers. germ.

b) Ante פָּרְסָת in textu hebræo restituendum videtur שְׁתֵּי
Sic enim legitur in loco parallelo Devt. 14, 6. atque Codd. sex a *Kennicorio* citati, Cod. Casselanus, Samaritanus, versio Græca, Syriaca, Onkelos idem habent.

habent et squamas, sive marina sint, sive fluvialia.

10. Omnia vero, quæ non habent pinnas et squamas, sive marina, sive fluvialia, omnia alia quæ in aqua vivunt et degunt, ab eis abhorreatis. 11. Sint

vobis abominabilia, carne eorum ne vescamini, cadavera eorum detestemini. 12. Omnia, inquam,

quæ non habent pinnas aut squamas, abhorrete. —

13. De volucris hæ sunt, quas abominari debetis, neque iis tanquam immundis vesci: aquilam, aquilam ossifragam, valeriam. 14. Milvum, et Aijæ varia

genera, 15. ut et omnia corvorum genera.

16. Struthiocamelum, hirundinem, larum et passerum varia genera. 17. Otum, mergum, noctuam.

18. Tinfchemeth, pelicanum, vulturem. 19. Chasidam, Anaphæ genera, upupam et vespertilionem. —

20. Omnia volucra, reptilia, quadrupedia abhorrete. 21. Attamen de his quæ habent c) duo, cru-

ra supra pedes eminentia, quibus humi saliant, eas comedere licet. 22. Hujus naturæ sunt locusta,

Solgam, Chargol, Chagab secundum diversa eorum genera. 23. *Præterea* vero omnia volucra reptilia

quadrupedia abhorrete. 24. His pollutos vos habeto-

c) Lectionem marginalem 𐤒 textuali 𐤒 præferendam puto propter testimonium Codicis Samaritani et versionum antiquarum omnium.

betote, qui cadavera eorum tetigerit, impurus sit usque ad vesperam. 25. Item qui ea extulerit, lavato vestimenta sua, et impurus esto usque ad vesperam. — 26. Omnia animalia, quæ ungulas habent non prorsus fissas, neque ruminant, immunda vobis sint; si quis ea tetigerit, polluitur. 27. Quadrupedia quæ pedes in digitos divisos habent, immunda vobis sint, qui cadavera eorum attigerit, impurus est usque ad vesperam. 28. Qui vero ea extulerit, lavet vestimenta et impurus sit usque ad vesperam. — 29. De iis quæ humi repunt, immunda vobis sint, talpa, mus, crocodilus terrestris. 30. Stellio, lacerta, Letaa, Chometa, chamæleon. 31. Hæc de omnibus reptilibus immunda vobis sint, qui ea mortua tetigerit, impurus est usque ad vesperam. 32. In quamcunque rem aliquid istorum mortuum inciderit, polluitur. Sive sit utensile ligneum, sive vestis, sive pellicula, sive faccus. Quodcunque instrumentum, quod ad usus certos adhibent, in aquam immittatur. Immundum est usque ad vesperam, tunc mundum est. 33. Si quid istorum ceciderit in vas testaceum, omnia quæ in eo vase sunt, impura redduntur, ipsum vero vas frangatur. 34. Omnis cibus cui aqua affunditur, impurus sit, nec non potus omnis, qui in vase aliquo servatur. 35. In quod illapsum fuerit ejusmodi

modi cadaver, polluitur. Furni et foci excavati et impuri a vobis destruantur. 36. Fontes vero, cisternæ et aquarum receptacula munda manent. Sed qui hujusmodi cadaver tetigerit, polluitur. 37. Semen quod fermenti servatur, eorum contactu non polluitur; 38. quodsi jam aquæ immixtum *d)* fuerit et inciderit ejusmodi cadaver, impurum vobis sit. — 39. Si animal *quodpiam* eorum, quæ vobis esui licita sunt, mortuum fuerit, polluitur is qui ejus cadaver attigerit usque ad vesperam. 40. Qui de eo ederit, vestes lavet et impurus sit usque ad vesperam, item is qui illud extulerit. — 41. Ab omni quod humi repit, abhorrete, neque id comedite. 42. *Sive* ventre incedat, *sive* sit quadrupes, aut multipes, si humi repit, ne eo vescamini, abominabile vobis sit. 43. Ne vos ullo istorum reptilium contaminetis, neque polluatis. 44. Ego sum Jova Deus vester. Vos semper sanctos servate, ego enim sanctus sum. Neque vos ullo horum reptilium inquinetis. 45. Ego Jova vos ex Aegypto eduxi, ut me tanquam Deum vestrum colatis; igitur sancti estote quemadmodum ego sanctus sum. — 46. Hæ sunt leges de animalibus, volucribus, aquatilibus et humi serpentibus, 47. ut pura ab impuris discerni possint, et ea quibus vesci licet ab eis quibus vesci nefas.

CAPUT XII

*De immunditie puerperæ et ritibus quibus
purganda sit.*

1. **P**orro Jova Mosen jussit 2. has leges ferre Israelitis: Mulier partum masculum enixa impura est septem dies, quam diu durant lochia ejus rubra. 3. Octavo die puer circumcidatur. 4. Tum porro tres et triginta dies propter lochia alba domi se contineat. Sancta ne attingat, neque ingrediatur sanctuarium, donec totum purificationis suæ tempus fuerit completum. 5. Quodsi puellam pepererit, impura est per duas septimanas pro duratione puerperii sui, et præterea adhuc sexaginta sex dies domi maneat propter lochia alba. — 6. Finito tempore purificationis suæ, siue filii, siue filiæ, adducat agnum anniculum in holocaustum et columbam siue turturem in sacrificium piaculare ad sacerdotem in atrio tabernaculi. 7. Sacerdos illa offerat Deo et sic eam expiet. Hac ratione purificatur a puerperio suo: Atque hæc est lex puerperæ, siue marem siue foeminam enixa fuerit. 8. Quodsi pauperior est quam ut agnum offerre possit, det duos turtures aut duos columbæ pullos, alterum in solidum sacrificium, alterum in victimam piacularem, et sic quoque sacerdos eam potest expiare, ut munda reddatur.

CAPUT XIII

*De lepra hominis a sacerdote inspicienda et dijudicanda, et
de separatione hominis leprosi e societate civili, v. 1—46.*

de lepra vestium, v. 47—59.

1. **H**æc quoque Jova Mofi et Aaroni dixit: 2. Si in cute cujuspian extiterit tumor, aut scabies, aut pustula, quæ lepræ a) fuspicionem excitent, is adducatur ad Aaronem sacerdotem, aut ad aliquem filiorum ejus sacerdotum, 3. qui adspiciat locum cutis affectum. Si pili ejus albescunt et reliqua cute locus infectus est depressior, lepræ morbus est. Quo viso sacerdos eum hominem impurum judicet. 4. Quodsi vero pustula illa alba est, reliqua tamen cute non depressior, neque pili albescunt; sacerdos includat hominem morbidum per septem dies. 5. Septimo die denuo eum inspiciat. Si videt locum infectum non mutatum esse, neque vitium latius sese per cutem diffudisse, iterum includat hominem illum in septem dies. 6. Si die septimo observat vitium
sub-

a) De natura hujus morbi et variis ejus symptomatibus testimonia antiquorum et recentiorum medicorum diligenter collegit et super eis disseruit Ill. *Michaelis* in quæstionibus arabicis quæst. XI. XXVIII. et XXXVI. in Jure Mof P. IV. §. 208. seqq. et in Observatt. ad versionem bibliorum germanicam.

substituisse, neque latius se in cute expandisse, mundum eum pronuntiet, impetigo est. Lavet vestimenta sua et mundus sit. 7. Si vero impetigo ista latius sese per cutem diffuderit, postquam sacerdos hominem illum inspexit et mundum pronunciavit, denuo ducatur ad sacerdotem. 8. Qui si viderit impetiginem in cute crevisse, immundum pronunciet hominem istum, est leprosus. — 9. Si leprosus ad sacerdotem deducitur, 10. atque hic observat tumorem album in cute, qui pilos albos effecit, atque in eo præterea massa carnis rubræ existit, 11. lepra est jam inveterata. Impurum pronunciet sacerdos hunc hominem, non opus est ut eum includat. 12. Quod si lepra effloruerit in cute et occuparit totam cutem hominis morbidam a capite usque ad pedes, atque sacerdos hoc accurate observavit, 13. lepram nimirum totam carnem occupasse, mundum pronunciet huiusmodi leprosum. Si omnia in eo alba evaserunt, mundus est. 14. Simulac autem carnem crudam in eo videt, immundus est. 15. Propterea quoque sacerdos eum impurum pronunciet. Caro enim cruda impura est et lepræ indicium. 16. Illa si iterum alba evaserit, denuo conveniat sacerdotem, 17. qui si illam mutationem revera observat, declaret hominem illum morbidum, purum. Est enim purus. — 18. Si quis in cute habuerit ulcus,

atque

atque eo sanato, 19. in eo ipso loco, in quo fuerit illud ulcus, tumor albus extiterit, aut macula alba, sive rubra, inspiciendus est a sacerdote. 20. Qui si videt superficiem ejus cutem depresso-rem et pilos albos evasisse, impurum eum pronunciet, lepra est in ulcere efflorescens. 21. Si vero sacerdos non observat pilos candidos, nec locum reliqua cute depresso-rem et *colorem* ejus debilio-rem, includat hominem istum per septem dies. 22. Si vitium latius excreverit per cutem, impurum pronunciet eum sacerdos, lepra subest. 23. Si vero macula substitit, neque latius se expanderit, ulcus est inflammatum, purum declarat hunc hominem sacerdos. — 24. Si quis in cute am- bustus fuerit, et caro cruda loci illius am- busti accipit maculam al- bam aut rubram, 25. sacerdos illum locum inspi- ciat. Si pili albescunt et superficies reliqua cute depresso-rior est, lepra in parte illa am- busta erupit. Sacerdos hunc hominem impurum declarat, lepro- sus est. 26. Si vero observat pilum illius maculae non album evasisse, neque reliqua cute esse depresso-riorem et *colorem* ejus debilio-rem, includat eum sacerdos septem dies. 27. Si septimo die observat vitium latius excrevisse in cute, impurum eum ho- minem pronunciet, lepra est affectus. 28. Si vero macula substitit, neque latius per cutem prorep- sit

et debiliorem colorem contraxit, tumor est ex adu-
stione; purum pronunciet eum sacerdos. — 29. Si
vir aut foemina vitio affecta fuerit, sive in capite, sive
in barba, 30. atque sacerdos locum illum affectum
inspiciens, invenerit superficiem ejus reliqua cute
depressiorem et pilos in eo flavos et tenues, im-
purum pronunciet sacerdos hunc hominem. Porri-
go est, sive lepra in capite aut barba. 31. Quodsi
sacerdos observat locum affectum non profundiorum
esse reliqua cute, neque tamen pilos in eo esse ni-
gros, includat hunc porriginosum in septem dies.
32. Si septimo die viderit vitium non excrevisse,
neque esse in eo pilos flavos, nec superficiem ejus
esse cute depressiorem, 33. tondeatur, excepto ta-
men eo loco in quo porrigo est, atque sacerdos
iterum includat porriginosum in septem dies. 34. Si
septimo die viderit non latius vitium excrevisse in
cute, nec superficiem ejus cute esse depressiorem,
mundum eum declaret, vestes lavet, mundus sit.
35. Quodsi postea latius serpsit porrigo in cute,
36. idque sacerdos observarit, non amplius atten-
dat ad pilos flavos, homo est impurus. 37. Si vi-
derit porriginem tenere quidem adhuc locum suum,
sed pilos in eo natos esse nigros, vitium sanatum
est, homo mundus est et talem eum quoque judi-
cet sacerdos. — 38. Si in cute viri aut foeminae

existunt maculae albentes, 39. atque sacerdos observat maculas illas esse subalbidas, vitiligo est per cutem erumpens. Purus est homo iste. — 40. Si quis in capite glaber factus fuerit, calvus est, sed purus. 41. Si sinciput glabraverit, recalvus est, sed purus. 42. Quodsi in sincipite aut occipite calvo enatum fuerit vitium albidum aut subrubrum, lepra est, quæ in his partibus erupit. 43. Si sacerdos observat tumorem illum vitiosum albidum esse sive rubrum, quemadmodum in lepra cutis esse solet, 44. leprosus est homo iste et impurus. Sacerdos quoque sic de eo judicet, leprosus est in capite. 45. Leprosus incedere debet scissis vestibus, capite nudo, ore velato et identidem clamet: cavete vobis ab impuro. 46. Quamdiu morbo isto est infectus, impurus est, solitarius degat extra castra. — 47. Si in veste lepra *b)* existit, sive lanea, sive linea sit, 48.

b) Nemo tam hebes est, quin intelligat vocabulum *lepræ*, de vestibus adhibitum in hac pericopa non proprie sed improprie dici, de vitio quo vestimenta ex lana, lino, aut pellibus fabricata laborent. At enim vero istud vitium quale sit, de omnibus nondum satis constat. Quod ad lanam attinet, Ill. *Michaelis* a mercatore est edoctus, lanam ovium, quæ ex morbo perierint, non cultro essent jugulatæ, (*Sterbewolle*) pannis conficiendis esse ineptam, atque his, aut similibus vitiis laborare, quæ Moses lanæ

48. vel iisdem vel diversis filis c) texta sit, aut n. neis

lanæ leprosæ tribuat. vid. Jus Mos. P. IV. p. 261. De lino autem et pellibus nondum certi quid rescire potuit.

c) Quamquam interpretes fere omnes שְׁתִּי per *stamen*, et עֵרֶב per *subtegmen* vertunt, tamen contextus docet, hanc non esse posse harum vocum in hac pericopa (in qua etiam solum leguntur) significationem. Quomodo enim comburi potest secundum vers. 52. *sive stamen sive subtegmen vitiosæ vestis?* aut quomodo ex veste lepra infecta, pars vitiosa secundum vers. 56. *vel ex stamine vel ex subtegmine scindi potest*, cum tota vestis s. pannus stamine ac subtegmine unice constet? *Clericus* quidem, qui vidit hæc nullo modo posse conciliari, explicat stamen et subtegmen de filis ad texendum paratis, nondum in pannum fabricatis. At iterum contextu reclamante. Nam sermo est de veste jam fabricata, non de materia ex qua fabricari debeat. Alii interpretes silent, quasi nulla esset in hac verborum versione difficultas. Unus quod ego quidem sciam, *Hubigantius*, eam remove tentavit. Primo negat שְׁתִּי et עֵרֶב *stamen* et *subtegmen* significare posse. Leguntur hæc vocabula tantum in hac pericopa, in qua illam significationem pro contextu, uti jam supra probavimus, prorsus non habere possunt. Igitur de alia est cogitandum, quam contextus admittit. Jam vero conjectat עֵרֶב significare vestem texturæ diversæ, h. e. quæ constet filis spissioribus et tenuioribus, uti est in tapetibus et aliis vestibus ex lana et lino paratis. Sub שְׁתִּי vero

neis aut daneis, aut in pelle, aut in quovis utensili pelliceo; 49. Si nempe in ulla harum rerum compareret macula viridis, aut rubra, lepra est, sacerdoti ostendatur. 50. Is inspiciat maculam et includat *utensile illud* ea infectum per septem dies. 51. Si septimo die observat maculam illam latius erupisse in veste, sive iisdem, sive diversis filis texta, aut in pelle, aut in quavis alia supellectile pellicea, lepra est corrodens, vitium impurum. 52. Comburat hanc vestem iisdem aut diversis filis textam, laneam vel lineam aut utensile pelliceum. Lepra corrodente infectum est, igne comburatur. 53. Quodsi sacerdos observat vitium non latius sese diffudisse, 54. jubeat ut res infecta lavetur, atque iterum per septem dies eam includat. 55. Si post lotionem videt,

det,

vero intelligit texturam simplicem, quæ constet filis ejusdem formæ s. generis. Ex origine admittunt vocabula hanc significationem. Nam שתי ex Syr. אשתי *texere* illustrandum esse jam in lexicis observatum est. ערב autem *miscendi* notionem habere dubio caret. Et quoniam tantum in hac pericopa occurrunt, nemo neget ea, ut vocabula artis, hanc significationem habere posse. Non sum nescius ex contextu significationem vocum divinari non tuto posse, qui sæpe complures admittat; neque contradicam, si quis alias magis aptas significationes illis vocibus substituatur, dummodo mihi concedatur, hactenus alatas per contextum nullo modo eis tribui posse.

det, vitii colorem neque mutatum esse; neque latius excrevisse, impurum est, comburatur, corrosio est sive in parte averfa, sive adverfa. 56. Quod si sacerdos videt colorem loci infecti debiliorem factum esse post lotionem, scindat eum ab illa veste, aut pelle, sive iisdem sive diversis filis texta. 57. Si amplius comparet vitium, lepra est efflorescens, totum illud igne comburatur. 58. Si vitium post lotionem disparuit, iterum lavetur, et mundum esto. 59. Hæc est lex de lepra vestium lanearum et linearum, filis vel iisdem vel diversis textarum, et de quovis utensili pelliceo, ex qua de puritate et impuritate earum judicandum est.

C A P U T XIV

De purgatione hominis leprosi qui convaleuit v. 1 — 32.

de lepra ædium inspicienda et dijudicanda v. 33 — 57.

Porro Jova cum Mose hunc in modum collocutus est. 2. Hi sint ritus observandi in purificatione leprosi. Nimirum sistatur sacerdoti. 3. Qui *ad eum* extra castra exeat, et si viderit leprosum morbo suo sanatum esse, 4. tum jubeat sumi pro purificando duas aves vivas et puras, lignum cedrinum, *filum* coccineum et hyssopum. 5. Porro jubeat sacerdos mactari alteram harum avium et sanguinem ejus excipi in vase fictili, aqua fontana repleto. 6. Quo

6. Quo facto sumat alteram avem vivam, lignum cedrinum, filum coccineum, et hyssopum, atque hæc *in fasciculum colligata* intingat una cum ave viva in sanguinem ovis mactatæ super aqua fontana, 7. et conspergat a lepra purificandum septies, et *hoc facto* mundum declaret, avem vero vivam liberam dimittat. — 8. Postea lavet purificandus vestes suas, radat omnes pilos, abluat se aqua et sic mundus habeatur. Redeat quoque in castra, sed maneat extra tabernaculum suum septem dies. 9. Die septimo abradat omnes pilos capitis, barbæ, superciliarum, omnes omnino pilos, abluat vestimenta sua seque ipsum aqua lavet, et sic mundus est. — 10. Octavo die duos agnos integros et agnam unam anniculam et integram, tres decimas similaginis pro ferto, oleo mixtas et logum unum olei offerat. 11. Tum sacerdos purificans sistat hominem purificandum et munera ista ad introitum tabernaculi coram Jova, 12. et adducat alterum agnum ut sacrificium pro delicto cum logo olei, et utrumque Jovæ porriciat. 13. Quo facto mactet istum agnum in eo loco, in quo victimæ pro delicto et holocausta mactari solent in loco sacro. Sacerdotis est hæc victima pro delicto, uti sacrificium piaculare, res sanctissima. 14. Tum sumat sacerdos de sanguine hujus victimæ pro delicto,

atque

atque eo oblinat lobum dextræ auris et pollicem dextrum manus et pedis purificandi. 15. Porro infundat de logum olei in volam suam sinistram, 16. et intingat ei digitum suum dextrum et spargat eo septies coram Jova. 17. Reliquo oleo, quod in vola ejus superest, illinat lobum dextræ auris et pollicem dextrum manus et pedis purificandi super sanguine illo sacrificii pro delicto, 18. et quod adhuc superest ex illo oleo, immittat capiti purificandi. Hac ratione sacerdos eum coram Jova expiat. 19. Tunc faciat sacrificium piacularum ad expiandam purificandi impuritatem. Porro mactet solidum sacrificium, 20. idque una cum ferto in altari immolet. Quibus confectis expiavit eum sacerdos et purus est. — 21. Sed si pauperior est, nec habet in facultatibus suis afferre *ista sacrificia omnia*, tradat agnum unum pro delicto porriciendum in sui expiationem, et unam decimam simile oleo mixtam pro ferto et logum olei. 22. Duos turtures aut duos pullos columbarum pro facultatibus suis, alterum in victimam pro delicto, alterum in solidum sacrificium. 23. Quæ omnia afferat die octavo in sui purificationem ad sacerdotem ante tabernaculum. 24. Sacerdos agnum pro delicto et logum olei porriciat coram Jova. 25. Deinde mactet eum et aliquid de sanguine ejus illinat lobo dextræ

dextræ auris et pollicis dextro manus et pedis purificandi. 26. De oleo vero infundat aliquid in volam suam sinistram, 27. et spargat eo septies coram Jova digito suo dextro. 28. Porro isto oleo, quod in vola tenet, intingat lobum dextræ auris et pollicem dextrum manus et pedis purificandi, eodem in loco, quo sanguinem pro delicto illevertat. 29. Reliquum oleum e manu infundat in caput purificandi, quo facto Jovæ expiabitur. 30. Tandem alterum turturem, aut pullum columbæ pro facultatibus suis oblatum, 31. in sacrificium pro delicto et alterum in holocaustum cum ferto offerat. Hac ratione expiet sacerdos purificandum coram Jova. 32. Hi sunt ritus observandi in purificatione leprosi pauperis. — 33. Porro Jova cum Mose et Aarone his verbis est collocutus: 34. Quando in Cananæam, quam vobis possidendam daturus sum, perveneritis, atque ego domum aliquam terræ vestræ lepra a) infecero, 35. ejus possessor indicet sacerdoti,

a) Quod ad Cap. 13, 47. de significatione tropica lepræ in vestibus observatum est, valet etiam de lepra ædium. Caries nempe quasi quædam murorum est, dum lapides arroduntur a nitro, quod in eis nascitur, germanice vocari solet *Salpeterfraß*. De quo pluribus egit Ill. *Michaelis* in libro ad illum locum laudato.

doti, conspici in ædibus suis aliquid lepræ simile, 36. Tum jubeat sacerdos domum evacuari, antequam ipse veniat ad vitium inspiciendum, ne inquinetur supellex domestica. Quod, si factum fuerit, intret domum, 37. et inspiciat ejus vitium. Si in parietibus videt cava viridia, aut rubra, quorum superficies pariete est depressior, 38. discedat et claudat hanc domum in septem dies. 39. Septimo die redeat. Si observat vitium latius in pariete sese expandisse, 40. jubeat lapides vitio infectos evelli et extra urbem in locum impurum abjici, 41. domum vero intus circumquaque abradi et pulverem abrasum effundi extra urbem in locum impurum. 42. Quo facto alios lapides in illorum locum reponant, et alio tectorio domum illinant. 43. Si redit vitium, et in domo illa denuo comparet post lapides evulsos et erasam et trullisatam domum, 44. et sacerdos observat vitium latius excrevisse, lepra corrodeute domus ista infecta est et impura. 45. Destruatur et lapides ejus, ligna et totum ejus tectorium efferatur extra urbem in locum impurum. 46. Qui domum istam ingreditur, illis diebus quibus clausa est, polluitur usque ad vespem. 47. Qui cubat in ea, aut cibum sumit, vestimenta lavet. — 48. Quodsi sacerdos animadvertit vitium illius domus non latius erupisse, postquam

quam novo tectorio obducta est, puram eam pronunciet, vitium ejus sanatum est. 49. In expiationem autem ejus adhibeat duas aves, lignum cedrinum, filum coccineum et hyssopum. 50. Mactet alteram avem et excipiat sanguinem ejus in vase testaceo aqua fontana repleto. 51. Tumumat lignum cedrinum, hyssopum et filum coccineum, atque hæc in *fasciculum colligata* una cum ave viva immergat in sanguinem avis mactatæ et in aquam illam fontanam, et conspergat domum, septies. 52. Sic expiet domum istam sanguine avis et aqua fontana, ave viva, ligno cedrino, hyssopo et filo coccineo. 53. Tandem avem vivam extra urbem liberam dimittat. Hac ratione domus expiatur et purificatur. — 54. Hæ sunt leges de morbo lepræ et de porriginè, 55. de lepra vestium et ædium, 56. de tumore, impetiginè et macula, 57. secundum quas judicandum est, quid pollutum sit, quid mundum. Hactenus leges de lepra.

CAPUT XV

*Leges de viris et mulieribus immundo fluxu feminis
et sanguinis laborantibus.*

Item Jova jussit, ut Moyses et Aaron 2. Israelitis hæc edicerent: Si quis fluxu feminis laborat, impurus est. 3. Neque solum dum durat ille flu-

xus, sed etiam quando remittit, impurus est. 4. Lectus in quo ægrotus ille cubat, sella in qua fedet, inquinantur. 5. Qui lectum ejus tangit, vestes et corpus lavet, et impurus sit usque ad vespèram. 6. Item qui in eadem sella confedit, qua ægrotus utitur. 7. Item qui verenda ejus tetigerit. 8. Item qui ab ægroto consputus fuerit. 9. Sella cui infidet, jumento vectus, impura est. 10. Qui tetigerit aliquid quo ægrotus usus est, impurus est usque ad vespèram, et qui aliquid de eo extulerit, abluat vestimenta sua et corpus, et impurus sit usque ad vespèram. 11. Item faciendum est ei, quem ægrotus tetigerit manibus illotis. 12. Vas testaceum quod contrectavit, frangatur, ligneum aqua eluatur. 13. Quando ægrotus e morbo suo convalescit, expectet septem dies post recuperatam sanitatem, tunc lavet vestimenta sua, seque ipse in aqua fontana abluat, et sic mundus est. 14. Die vero octavo afferat duos turtures, aut duos columbarum pullos in locum sacrum ad tabernaculum conventus, eosque tradat sacerdoti. 15. Qui alterum in victimam pro delicto, alterum in holocaustum faciat, atque sic eum expiet coram Jova propter fluxum quo laboravit. — 16. Vir cui semen genitale effluerit, aqua totum suum corpus abluat et immundus sit usque ad vespèram. 17. Stragulum
aut

aut pellis in quam semen inciderit, aqua eluatur et immunda sit usque ad vesperam. — 18. Si vir cum muliere rem habuerit, utrique laventur, et immundi sint usque ad vesperam. — 19. Mulier quæ menstrua sua patitur, per septiduum manet in impuritate sua: quicumque eam tetigerit, pollutus est usque ad vesperam. 20. Omne utensile in quo cubat aut sedet, donec in menstruis erit, polluitur. 21. Qui lectum ejus tetigerit, abluat vestimenta sua et corpus suum, et impurus est usque ad vesperam. 22. Item qui aliquid contrectarit in quo confedit, 23. sive lectus sive sella sit qua mulier hujusmodi utatur; contactus ejus inquinat usque ad vesperam: 24. Si vir juxta eam dormierit, et ejus menstruis contactus fuerit, per septem dies cum ipse impurus est, tum lectus quoque, in quo cubat. — 25. Mulier cui cruor defluit complures dies, vel alieno a menstruis tempore, vel ultra illud, toto illo immundi fluxus tempore perinde ac menstruorum tempore impura est. 26. Lectus cui incubat, sella cui insidet, immunda sunt, quemadmodum tum, cum in mensibus est. 27. Qui alterutrum attigerit, inquinatur, abluat se et vestes suas, et impurus sit usque ad vesperam. 28. Postquam convaluit ex illo fluxu, expectet adhuc septem dies, et tunc pura est. 29. Octavo die duos turtures et

duos columbarum pullos afferat ad sacerdotem ad introitum tabernaculi. 30. Is alterum faciat in sacrificium pro delicto, alterum in holocaustum, atque hac ratione expiet eam apud Jovam propter fluxum ejus impurum. 31. Curate ut se separent Israelitæ propter immunditiam suam, ne morte afficiantur in impuritate sua, dum habitationem meam, quæ inter eos est, contaminant. — 32. Hæ sunt leges de fluxu feminis et de eo qui emisso femine genitali polluitur, 33. item de menstruis mulierum de profluvio viri aut foeminæ et de viro qui juxta immundam dormierit.

CAPUT XVI

Ritus die expiationis solenni observandi.

Post mortem duorum Aaronis filiorum, quam sibi contraxerant cum Jovæ libarent, Jova cum Mo-
se his verbis locutus est: 2. Admone Aaronem fratrem tuum, ne quovis tempore sanctuarium intras-
siparium versus operculum, quod super arca est, ingre-
diatur, ne morte pereat, quoniam in nube a) su-
per

- a) Plerique interpretes ex h. l. probant nubem, quam Judæi Schechinam vocare solent, symbolum præsentiae divinæ, arcæ fœderis perpetuo infedisse. Quod alii negant et sub nube hac fumum suffitus intelligunt, instar nubis ascen-

den-

per arca me conspiciendum præbebo. 3. Sed adi-
tum sibi paret sacrificio piaculari juvenci et holo-
causto arietis. 4. Tunicam lineam sacram induat,
femoralibus lineis se vestiat, cingulum lineum sibi
applicet et tiaram lineam *capiti* circumvolvat. Hæ
sunt sacræ vestes, quibus se amiciat postquam an-
tea corpus abluerit. 5. A coetu vero Israelitarum
duos capros ad victimam piacularem et arietem
unum ad solidum sacrificium accipiat. — 6. Primo
sacrificium suum piaculari, juvencum, offerat, eoque
se et domum suam expiet. 7. Deinde duos capros
sistat coram Jova ad introitum tabernaculi conven-
tus, 8. et forte super eis iacta alteram *Jovæ*, al-
teram *Dimisso b)* inscribat. 9. Tum adducat caprum
qui ex forte *Jovæ* destinatus fuit, atque eo sacrificium
piaculari faciat. 10. Alterum caprum forte *dimissi*
signatum, vivum sistat coram Jova, ut eum expiet
et deinde libere dimittat in deserti pascua. —
11. Quo facto Aaron adducat juvencum victimam
pia-

dentem atque operculum obtegentem. Quibus et ego as-
sentior, cum in versu 13. verbis clarissimis explicetur, qua
de nube sermo sit. De controversia super hac re agitata
vid. *Simonis* prælect. in Antiquitt. Jud. Relandi.

b) De hirco hoc emissario, uti vulgo dicitur, cf. dicta ad
Glossum p. 678.

piacularem pro se ipso. 12. Tum thuribulum prunis ex altari divino plenum et suffiminis contusi plenos pugillos inferat intra siparium c). 13. et immittat suffitum in ignem coram Jova, ut nubes ejus tegat operculum super arca legis, ne moriatur. 14. Deinde sumat de sanguine juvenci et spargat digito super operculo orientem versus, et ante illud, solum conspergat septies. 15. Tum mactet caprum piacularem pro populo et inferat sanguinem ejus intra siparium, atque *ibi* idem faciat cum eo, quod antea cum sanguine juvenci, nimirum conspergat operculum et ante hoc *ejus solum*, 16. ut *hoc modo* expiet sanctuarium ab Israelitarum impuritatibus et peccatorum eorum defectionibus. Sic quoque faciet tentorio conventus, quod in media eorum immunditie fixum est. 17. Nemo autem sit in tentorio conventus, quando Aaron sanctuarium ingressus est ad expiandum. Quando autem se ipsum, domum suam et universum Israeliticum coetum expiavit, 18. exeat ad aram Jovæ eamque expiet. Nimirum sanguine juvenci et capri intingat ejus eminentias 19. et

c) Per se intelligitur, sacerdotem suffitum, cujus duos pugillos debebat secum inferre in sanctuarium præter thuribulum, non manibus tenuisse, sed ingessisse in vasculum, ex quo deinde, cum ingrediebatur, eum in acerram effudit.

19. et super ea digito suo spargat septies. Hac ratione mundabit et expiabit eam ab impuritatibus Israelitarum. 20. Perfecta expiatione sanctuarii, tabernaculi, et altaris, adducat caprum vivum, 21. et impositis ejus capiti ambabus manibus confiteatur omnia Israelitarum peccata et defectionum delicta. Imponat ea capiti hujus hirci, et dimittat eum per certum d) quendam virum in deserti pascua. 22. Sic ferat ille hircus eorum peccata in terram incultam, dimittatur in desertum. e) — 23. Tum veniat Aaron in tabernaculum conventus, et depositis vestibus lineis, quibus indutus fuit, cum Sanctuarium ingredere-

d) pro *אִישׁ* legendum videtur *אִישׁוֹ* illius enim forma tantum h. l. obvia est contra analogiam. *οὗτος ὁ, ἐν χειρὶ ἀνδρῶ-
που ἐτοιμῶς.* Vulg. *per hominem paratum.* Sic quoque reliqui.

e) Quanquam Judæi multa nugentur de morte crudeli, qua hircus iste perierit, tamen fabulæ istæ Christianis non nimis credulis (v. *Heinii* Dissert. de Judæorum in rebus antiquitatis erroribus, in Dissertat. ejus sacris p. 181.) jure meritoque sunt repudiatae. Non ad mortem hircus iste dimissus est, sed ad libertatem. Expiatus fuit Jovæ secundum v. 10. et sic libertatem erat consecutus. Symbolum esse debebat populi Jovæ expiati et libertatem consecuti, cum alter Jovæ sacer ut sacrificium piaculare mactaretur v. 9.

deretur, eisque ibi relictis, 24. lavet se in loco sacro et vestimentis suis consuetis indutus exeat et faciat holocaustum suum et holocaustum populi, atque expiet se et populum. 25. Adipem vero victimæ hujus piacularis incendat super altari. — 26. Ille vero qui hircum dimissum abduxit, lavet se et vestimenta sua, et tum demum redeat in castra. 27. Juvencum et caprum piaculares, quorum sanguis in sanctuarium expiandi causa illatus fuit, efferantur extra castra, ibique pelles, caro et fimus eorum comburatur. 28. Qui ista combufferit, abluat se et vestes suas, et ita demum in castra redeat. — 29. Hoc institutum usus vobis sit perpetui. Decimo die mensis septimi jejunare debetis, atque ab omni labore abstinere, indigena æque ac peregrinus inter vos degens. 30. Hoc enim die *sacerdos* vos expiat, ut purgemini apud Deum ab omnibus vestris peccatis. 31. Hoc sabbato feriari debetis et jejunare æterno instituto. 32. *Sacerdos* qui ungetur, et qui in locum patris sui ad sacerdotium obeundum inaugurabitur, induat vestes lineas sacras, 33. atque expiet sanctuarium, tabernaculum conventus, altare, sacerdotes, et universum populi cœtum. 34. Lex hæc vobis æterna sit, ut Israelitæ ab omnibus peccatis suis semel quotannis expientur. — Facta sunt omnia quæ Jova Mosis præceperat.

CAPUT XVII

*Prohibetur esus carnis, nisi in epulis sacrificialibus, et
ab omni omnino sanguine abstineri
jubetur.*

Porro Jova cum Mose his verbis collocutus est:
2. Hæc Aaroni et filiis ejus nec non omnibus Israelitis
nomine meo edicto: 3. Quicumque de Israelitis
mactarit pecus bovillum, ovillum, vel caprinum in
castris aut extra castra, 4. neque hoc in introitu
tabernaculi conventus tanquam sacrificium Jovæ ob-
tulerit ad ejus habitationem, cædem commississe re-
putabitur, supplicio propterea afficiendus a). 5.

Debent

a) Plerique interpretes legem de sacrificiis intelligunt Jovæ
offerendis in altari tabernaculi recens exstructi, cum an-
tea Israelitæ, quocunque in loco eis placuisset, sacra fecis-
sent. Sed Ill. *Michaelis* in notis ad vers. germ. et in Jure
Mos. P. III. p. 167. existimat interdici omnem esum car-
nis pecoris bovilli et ovilli, nisi in epulis sacrificialibus,
atque consilium legislatoris fuisse prohibere occultam ido-
latriam, quæ utique, nisi cultus Jovæ sacer ad certum
locum esset restrictus, facile poterat exerceri; attamen re-
strictam fuisse hanc legem tantum ad tempus commora-
tionis in deserto; postquam enim Israelitæ ad terræ pro-
missæ fines pervenerant, Moses esum communem carnis
iterum concedit Deut. 12, 15. seqq. Quæ Viri Celeb. sen-
tentia imprimis hac lege firmari videtur. Nam id ipsum
quod Moses esum carnis quocunque in loco concedit, sub-
indicat, eum antea fuisse interdictum.

Debent enim Israelitæ victimas, quas in agris mactant, deferre ad tabernaculum conventus ad sacerdotem, atque ibi Jovæ sacrificia sua eucharistica mactare. 6. Quorum sanguinem sacerdos sparget super altari Jovæ sacro in introitu tabernaculi, atque adolebit adipem tanquam sacrificium Jovæ acceptum. 7. Non licitum sit eis deinceps immolare victimas suas satyris, quos turpi idololatriæ amore persequuntur. Lex hæc sit eis et eorum posteris perpetua. — 8. Porro eis dices: Quicumque de Israelitis, aut peregrinis inter eos commorantibus, obtulerit holocaustum aut *aliud* sacrificium, 9. neque hoc ad tabernaculum conventus detulerit, ut Jovæ immoletur, is excindatur e numero civium suorum. 10. Quicumque de Israelitis aut peregrinis inter eos sanguinem comederit, in hunc ego conversus tollam eum e medio populi sui. 11. Vita enim animalium in sanguine est, atque ego volo, ut hunc mihi in altari offeratis in ipsam vestram expiationem. Sanguis enim est quo vita hominis expiatur. 12. Propterea jubeo ut omnes omnino Israelitæ atque etiam peregrini inter eos viventes a sanguine abstineant. 13. Quodsi eorum aliquis venando ceperit feram, aut volucrum quem edere licet, sanguinem ejus in humum effluere faciat, et terra tegat. 14. Nam vita animantis in sanguine ejus est, propterea jubeo ut

Israelitæ nullo omnino sanguine animalium vescantur. Quicumque comederit, pereat. 15. Quicumque morticinum aut discerptum gustaverit, sive indigena sive peregrinus, lavet se et vestimenta sua et immundus sit usque ad vesperam. 16. Quod, si non fecerit, poenas dabit.

CAPUT XVIII

Matrimonia quædam prohibentur, quæ inter Aegyptios et Cananæos concedebantur.

Porro Jova jussit Mosen, 2. suo nomine his verbis cum Israelitis agere: Ego Jova sum Deus vester. 3. Ne Aegyptiorum, inter quos vixistis, aut Cananitarum, ad quorum terram vos duco, mores imitemini, neque eorum instituta observetis. 4. Meas leges tenete et ad has vitam vestram diligenter instituite. Ego Jova sum Deus vester. 5. Legum et institutorum meorum curiosa observatione vos, uti omnis qui ea fecerit, felices eritis. Ego sum Jova. 6. Nemo vestrum mulieris consanguinitate ei propinquæ verenda retegat *a*). Ego sum Jova.

a) Non ingrediar in controversias super legibus Mosis matrimonialibus, quarum nec brevissimam enarrationem angustia, quibus hæ notulæ circumscriptæ sunt, caperent. Data opera hoc argumentum pertractavit Ill. *Michaelis* in libro cui titulum fecit: von den Ehegesetzen Moses etc. cujus Epitomen dedit in Jure Mos. P. II. §. 101. seqq.

va. 7. Verenda patris tui, hoc est, verenda matris tuæ ne retegas. Mater tua est. Absit, ut hoc facias. 8. Neque cum noverca tua hoc committas. Patris tui sunt verenda. 9. Sororis tuæ, five ex patre five ex matre, five domi five foris natæ *b)* verenda ne retegas. 10. Neptis tuæ, tum ex filio tum ex filia, verenda ne retegas, tua sunt verenda. 11. Filiæ novercæ tuæ a patre tuo genitæ verenda ne retegas. Soror tua est. 12. Amitæ tuæ verenda ne retegas. Patris tui consanguinea est. 13. Materteræ tuæ verenda ne retegas, matris tuæ consanguinea est. 14. Avunculi tui ex patre verenda ne retegas, hoc est, cum uxore ejus ne rem habeas. Amita tua est. 15. Nurus tuæ verenda ne retegas, filii tui uxor est. Absit ut hoc facias. 16. Uxoris fratris tui verenda ne retegas. Fratris tui sunt verenda. 17. Ne ineas mulierem et filiam ejus, nec neptem ejus, five ex filio five ex filia. Consanguinæ tuæ sunt. Incestus est. 18. Uxoris sororem ne in matrimonium ducas ad æmulationem ejus excitandam cum hac propter illam concumbens, illa vivente. 19. Ne rem habeas cum muliere quæ in mensibus est. 20. Cum alterius uxore ne concumbas

b) In textu legitur active מוֹלֶדֶת, sed passive legendum esse מוֹלֶדֶת probavit *Michaelis* in J. M. I. c. §. 114. 115.

bas et polluaris. 21. E liberis tuis nullum in honorem Molochi per ignem trajicies, quo facto Deum tuum abnegares. Ego sum Jova. 22. Cum inare ne concumbas uti cum femina. Abominabile hoc est. 23. Neque concubitu cum animali te contamines. Neque mulier bestię se prostituat. Flagitium hoc est. 24. Ne ullo istorum vos inquinatis, quemadmodum fecerunt gentes, quas ego ante vos expello. 25. Terra fuit contaminata, puniam ejus scelera. Evomet suas incolas. 26. Leges et statuta mea diligenter observate, nec quidquam istorum scelerum committite, neque indigena, neque peregrinus, qui inter vos commoratur. 27. Ista enim flagitia omnia patrarunt incolę hujus terrę, qui vos antecesserunt, quibus turpiter polluta est. 28. Alias enim vos quoque terra evomet, si eam inquinatis, quemadmodum gentem evomuit, quę ante vos eam inhabitavit. 29. Quicumque ullum istorum scelerum admiserit, is e medio popularium suorum tollatur. 30. Diligenter igitur observate quę vobis observanda pręcepi, ita ut abstinere a moribus istis turpissimis, qui antea *in terra ista* obtinuerunt, neque vos iis polluatis. Ego Jova sum Deus vester.

CAPUT XIX

Leges variæ, de reverentia in parentes, de idolis, de sacrificiis eucharisticis, spicilegio et racematione, furto, mendacio, iurjurando, justitiæ studio, amore erga alios, concubitu cum serva, arboribus plantatis, consura, superstitione etc.

1. 2. **H**æc quoque, inquit Jova ad Mosen, nomine meo omni Israelitarum coetui edicere debes: Sancti estote, nam ego Jova Deus vester sanctus sum. 3. Quisque matrem suam et patrem suum revereatur, et sabbata mea servate. Ego Jova sum Deus vester. 4. Ne vos convertatis ad idola, neque simulacra Deorum fusa faciatis. Ego Jova sum Deus vester. 5. Si sacrificium eucharisticum mihi offerre vultis, ita hoc facite ut probemini. 6. Ipso sacrificii die et sequenti comedatur. Quod in tertium diem reliquum est, igne comburatur. 7. Quodsi tamen tertio die comeditur, impurum habetur *hoc sacrificium*, neque acceptum est, 8. et qui de eo comederit, culpam contrahit, nam quæ mihi sacra erant, profanavit; excindatur propterea e populo suo. — 9. Quando agrorum vestrorum messem facietis, non demetetis extremas eorum partes, nec spicilegium habeatis. 10. Vineas non racemabitis, neque acinos relictos colligetis. Pauperi hæc et peregrino relinquit. Ego Jova Deus vester. —

11. Ne

11. Ne furemini, ne denegetis alteri *depositum suum*, nec alios decipiat. 12. Ne per nomen meum falso juretis et profanetis nomen Dei vestri. Ego Jova sum. 13. Ne alios vi opprimatis aut diripiat. Ne retineatis mercedem operarii in diem posterum. 14. Ne dicatis convicia furdo, ne ponatis cæco offendiculum. Revereamini Deum vestrum. Ego Jova sum. 15. In judiciis ne quid iniqui committatis, neque partibus pauperis favete, neque auctoritati potentioris assentamini. Ex æquo omnes judicate. — 16. Ne delatores sitis aliorum, nec in causa capitali nimis faciles vos præbeatis ad testimonium perhibendum. 17. Ne odio persequamini alios, arguite eos quominus et ipsi propter eos peccati rei fiat. 18. Ne vindictæ cupidi sitis, nec injuriæ ab aliis acceptæ memores; amate vos invicem. Ego Jova sum. 19. Servate præcepta mea. Non diversa genera pecoris vestri coire faciatis. Agros vestros non diversi generis femine conferatis, neque vestes duplicis materiæ ex lana et lino contextas a) induatis. 20. Si quis cum muliere concubue-

a) Hæc lex repetita legitur Deut. 22, 11. ubi explicatur, quid sit per כְּלָאִים intelligendum, lana nempe et linum. Sed quid שְׂעֵטָנָא proprie significat? Missis variis virorum doctorum de hujus vocis origine sententiis ex lexicis facile cognoscendis, dicam tantum de Celeb. *Forsteri* expli-

subuerit, quæ ferva est, et qua alius pro lubitu utitur, *b)* nec tamen redempta nec libertate donata, vapulabunt ambo *c)*, non supplicio afficientur, quoniam non manumissa fuerat. 21. Vir autem sacrificium pro delicto, arietem, Jovæ afferat ad tabernaculum conventus, 22. quo expiet sacerdos in loco sacro peccatum ab eo commissum, cuius etiam veniam impetrabit — 23. Quum in terram *promissam* perveneritis atque arbores frugiferas cujuscunque generis plantaveritis, primi earum fructus, tanquam præputium, impuri vobis videantur. Per tres annos ab esu horum fructuum abstineatis. 24. Quarto vero anno mihi consecrentur in conviviis sacrificialibus, 25. quinto demum anno eos ipsi colligatis et comedatis. Ego Jova sum Deus vester. 26. Ne carne
cum

catione, quam dedit in libro de Byssio antiquorum p. 92. Ibi probavit שֶׁמֶטֶט vocem esse Aegyptiacam *Sbonnes* et certum quoddam vestimenti genus notare, variantibus lanæ et lini liciis texti. Cujus usum Deus populo suo interdixit, partim propter magnum harum vestium pretium, partim quoniam hujus generis vestes variis figuris animalium et plantarum pictæ fuissent ex cultu symbolico Deorum Aegyptiorum, ut Israelitæ ab illo cultu retinerentur.

b) Sic phrasin rariorem explicat *Schultensius* in *Animadv. philol.* ad h. l.

c) Sic Vulgatus recte; sequitur enim pluralis *non moriantur*. cf. *Michaelis* in *J. M. P. V.* p. 50.

cum sanguine vescamini. Ne ex serpentibus, aut nubibus omina captetis. 27. Ne extremos capillos in orbem tondeatis, nec extremam barbæ partem radatis. 28. In funere carnem vestram ne incidatis, neque stigmata vobis insculpatis. Ego sum Jova. 29. Filiam tuam ad meretricandum ne prostituas, ne terra scortationibus et turpissimis sceleribus impleatur. 30. Sabbata mea servate et sanctuarium meum venerationi. Ego sum Jova. 31. Ne vos convertatis ad ventriloquos, nec consulatis hariolos, quo facto vos contaminatis. Ego sum Jova Deus vester. 32. Seni assurgite et honorem exhibete pro reverentia mihi Deo vestro debita *d*). Ego sum Jova. 33. Peregrinos in terra vestra commorantes ne affligatis. 34. Sicuti indigenæ vobis videantur. Amate eos ut vos ipsos. Nam vos quoque peregrini fuistis in Aegypto. Ego Jova sum Deus vester. 35. In iudicio, in dimensione, in pondere, in mensura nullam admittite iniquitatem. 36. Trutina iusta, pondere iusto, modio iusto et sextario iusto utemini. Jova sum Deus vester, qui vos ex Aegypto eduxit. 37. Omni studio igitur servate leges et statuta mea. Ego sum Jova.

d) Deus enim infirmos senes viribus destitutos defendit.

CAPUT XX

Pœna divinæ idololatriæ et superstitioni dictæ. Supplicia incestus.

1. **U**terius Jova cum Mose his verbis locutus est:
 2. Israelitis hæc edicto: Si quis vestrum, sive
 Israelita sive peregrinus, ullum ex liberis suis Mo-
 locho dederit *immolandum*, supplicio afficiatur. Ho-
 mines illius loci *a)* lapidibus eum obruant. 3. Ego
 ipse iratus animadvertam in istum hominem, eumque
 e numero popularium suorum auferam, quoniam li-
 beros suos Molocho tradidit atque hoc facto sanctua-
 rium meum polluit, et nomen meum sanctum pro-
 fanavit. 4. Quodsi vicini sceleri istius hominis con-
 niveant, neque eum ad supplicium trahant: 5. ego
 ipse me in istum hominem et familiam ejus conver-
 tam, et tum ipsum, tum omnes qui ejus exemplo
 Molochum sectati sunt, excindam e populo suo. 6.
 Eos quoque, qui ventriloquos et hariolos superstitione
 consulunt, severe puniam atque ex suorum numero
 auferam. 7. Sanctos vos servate et tales semper
 vos gerite, ego enim Jova sum Deus vester. 8. Igi-
 tur servate instituta mea summo studio. Ego enim
 Jova volo ut mihi sacri sitis. 9. Qui patri aut ma-
 tri

a) sc. ubi peccatum commissum fuerit. עַם הָאָרֶץ quod
 ex seqq. apparet.

tri maledixerit, interficiatur. Parentibus suis male est precatus. Mortis reus est. *b)* 10. Qui cum uxore alterius adulterium commiserit, morte afficiatur, tum adulter tum adultera. 11. Si quis cum noverca sua rem habuerit, verenda patris sui retexit, utrique supplicio afficiantur. Mortis rei sunt. 12. Si quis cum nuru sua concubuerit, utrique capite plectantur. Incestum commiserunt, mortis rei sunt. 13. Qui cum mare sicuti cum foemina concubuerit, utrique propter nefandum scelus moriantur. Rei sunt supplicii. 14. Qui præter filiam matrem quoque in matrimonium duxerit, flagitium turpissimum commisit, cujusmodi inter vos fieri non debet. Cum ille, tum alterutra ex illis igne comburantur. 15. Qui cum pecude rem habuerit, moriatur, atque animal quoque interficite. 16. Mulierem, quæ se pecudi prostituerit, occidite, atque etiam pecudem. Supplicio afficiantur. Poenas luunt promeritas. 17. Qui in matrimonium duxerit sororem suam, sive ex patre sive ex matre, et utrique rem inter se habuerint, incestus hic est. Tollantur e medio suorum. Verenda fororis suæ retexit. Luat poenam suam.

b) hebr. דָּמּוּ בּוֹ Syrus דָּמָה עָלָיו *sanguis ejus super ipso.* οὐ δὲ, ἐνοχος ἐστίν. Sic quoque Chaldaeus: *mori debet.* Alii: ipse mortis suæ causa est, sive, culpa sua perit.

suam. 18. Qui concubuerit cum muliere menstruali et verenda ejus retexerit, si ipsa consenserit, ambo auferantur e medio civium suorum. 19. Verenda tum amitæ tum materteræ ne retegās; *qui hoc fecerit*, cum consanguinea rem habuit. Poenas dabit. 20. Si quis cum patruī sui uxore coierit, patruī sui verenda retexit. Pœnam commeruerunt, sine liberis morientur. 21. Qui fratris sui mulierem duxerit, probrosum est matrimonium, verenda fratris sui retexit, improles erunt. 22. Servate leges et præcepta mea, eisque obtemperate, ne vos evomat terra ad cujus possessionem vos jam perduco. 23. Neque imitemini gentium instituta quas ante vos expello. Illarum enim pertæsus 24. vobis promisi hujus terræ, quam istæ possidebant, occupationem, terræ lacte et melle abundantis. Ego Jova sum Deus vester, qui vos ab aliis gentibus separavit. 25. Scernite quoque animalia pura ab impuris, aves impuras a puris. Ne vos contaminetis quadrupedibus, volucris, reptilibus, quæ vobis tanquam impura secrevi. 26. Sancti mihi fitis, quoniam ego Jova sanctus sum, vosque ut mei essetis ab aliis gentibus separavi. 27. Qui se ventriloquum aut hariolum jactet, sive vir sit, sive fœmina, supplicio afficiantur. Lapidibus eos obruant. Mortis rei sunt.

CAPUT XXI

*Leges de sacerdotum luctu, matrimoniis, et corporis vitiis
quibus ad sacerdotium inepti fierent.*

Tum porro Jova Mosen jussit sacerdotibus Aaronis filiis præcipere quæ sequuntur: Nemo se in funere popularium suorum contamine, 2. nisi consanguinitate proximorum, *videlicet* matris, patris, filii, filiæ et fratris. 3. Sororis quoque germanæ, si virgo sit, quæ virum non habuerit. In hujus funere se contamine. 4. In funere principis populi sui non se polluat aut profanet *a*). 5. Non calvitiam

a) Verba textus sic habent: לֹא יִטְמָא בַּעַל בְּעַמְּיוֹ לְהַחֲלוֹ in quibus vertendis interpretes valde dissentiunt. *Alii*: non se polluat princeps in populo suo, ut se profanet. Sic ex antiquis Onkelos et uterque Arabs, quos multi recentiores sequuntur. At enim vero non dantur h. l. leges principi, sed sacerdotibus. *Ill. Michaelis* ad hanc objectionem evitandam, explicat principem populi de summo pontifice: ausser diesen Fällen aber soll er, das Haupt seines Volks, sich nicht verunreinigen und dadurch sein Volk entweihen. Sed dura videtur ellipsis verborum: *præter hoc casus*, de qua Vir Cel. lectores suos non admonuit, quanquam in textu non extant. Neque de summo pontifice h. l. sermo est, uti versu 10, sed de quovis sacerdote. — *Alii* בַּעַל per *maritum* explicant, ut sensus sit: non licere sacerdoti pollui funere uxoris suæ. Quem sen-

tiem inducant capiti suo; extrema barbæ non tondeant, neque incifuras carni suæ faciant. 6. Sancti sint Deo suo, nec profanent ejus nomen. Offerunt enim sacrificia Jovæ, cibos ejus, igitur sancti sint. 7. Mulierem meretricem aut vitiatam non ducant in matrimonium, neque a virō repudiatam. Deo enim suo sunt consecrati. 8. Et vos quoque eos sanctos habetote, nam panem Dei vestri apponunt. b)

Sancti

sum alii negant esse posse, quoniam conceditur luctus propter fratrem et sororem, quidni et propter uxorem quæ ei propinquior est fratre et sorore? — Equidem verti ex lectione antiquiorum quorundam interpretum, levissima nempe traiectione $\tau\tilde{\omega}$ ב ante עמיו quod præmittunt $\tau\tilde{\omega}$ בעל. Sic Vulgatus: *sed nec in principe populi sui contaminabitur*, et Syrus: **לֹא נִתְמָא בְּרֵבָא** **רַעְמָה דְּלֹא נִתְמָנָה** *non polluetur in principe populi sui, ne se contaminez*. Versio græca habet: $\delta\upsilon$ $\mu\iota\alpha\upsilon\theta\eta\tau\epsilon\alpha\iota$ $\xi\chi\alpha\pi\iota\upsilon\alpha$ $\epsilon\upsilon$ $\tau\tilde{\omega}$ $\lambda\alpha\tilde{\omega}$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ $\epsilon\iota\varsigma$ $\beta\epsilon\beta\eta\lambda\omega\sigma\iota\upsilon$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$, *non subito polluetur in populo suo*, ad quam Cappellus (in notis criticis) ingeniose conjectat interpretem legisse בעל quod syriace est subito, in N. T. saepe obvium et arabice etiam عجل est festinare, et sensum esse non incommodum: non temere et levi de causa sacerdotem polluere se debere funere alicujus, sed certis duntaxat in casibus, qui hic enumerantur, ut $\xi\chi\alpha\pi\iota\upsilon\alpha$ idem hic sit quod $\delta\upsilon$ $\tau\upsilon\chi\acute{o}\nu\tau\omega\varsigma$. — Judicent alii. cf. Hubigantius in nota ad h. l.

b) De panibus appositivis plerique explicant. Potest tamen quoque de sacrificiis accipi, ut in v. 6.

Sancti vobis sint, quoniam ego Jova sanctus sum, qui vos mihi consecravi. 9. Filia sacerdotis cum scortata fuerit, dehonestat patrem suum, igne comburatur. 10. Pontifex autem fratrum suorum natu maximus, qui unctus, initiatus et *sacris* vestibus indutus est, caput suum non tondeat, nec vestes suas laceret. 11. Nec omnino funeri intersit. Ne in funere quidem patris aut matris sese contaminet. 12. E Dei sui sanctuario non egrediatur, ne illud profanet, nam diadema et oleum unctionis Dei est super eo. c) Ego sum Jova. 13. Uxorem ducat quæ virgo sit. 14. Viduam aut repudiatam, aut vitiatam, aut meretricem ne ducat, sed virginem popularem matrimonio sibi jungat. 15. Nec posteros suos in populo suo dehonestet. Nam Jova sum, qui eum *mihi* consecravi. — 16. Porro Jova Mosen jussit ut Aaroni diceret: 17. Nemo posterorum tuorum, qui vitio *corporis* sit affectus, accedat ad sacrificia Deo offerenda. 18. Quicumque vitio aliquo laboret, sive coecus sit, sive claudus, sive mutilus sit, sive membris justo longioribus, 19. sive pedem aut manum fractam habeat, 20. sive gibbosus sit, sive nimis gracilis, sive albuginem habeat in oculo, sive scabie

c) Post diadematis (𐤀𐤍) impositionem ungebatur. cf. Exod.

29, 6. 7.

bie et impetigine sit infectus, sive in testiculo contusus. 21. Nemo, inquam, posterorum Aaronis qui ullo vitio est affectus, sacrificia mihi offerat. Non potest talis admitti ad hujus generis ministeria. 22. Licitum tamen est eum vesci oblationibus sanctissimis et sanctis *d*). 23. Tantum intra siparium ne ingrediatur, neque ad altare accedat, quia vitio laborat, neque profanet quæ ego sacra esse volo. — 24. Retulit Moses hæc omnia ad Aaronem, ejus filios et Israelitas.

CAPUT XXII

Leges de puritate sacerdotum sacro cibo vescientium. De iis, quibus præter sacerdotes rebus sacris vesci liceat. De vitiis victimarum.

1. **P**orro Jova cum Mose his verbis est locutus:
 2. Dico Aaroni ejusque filiis, ut *certis temporibus* sese abstineant ab eis, quæ Israelitæ mihi consecrarunt, ne nomen meum sanctum profanent. Ego sum Jova:
 3. Dico eis: quicumque ex posteris vestris pollutus accesserit ad ea, quæ Israelitæ mihi consecrarunt, is tollatur e conspectu meo. Ego sum Jova.

d) Sub illis partes victimarum, panes sacri, donaria farrea intelliguntur, quæ sacerdotes tantum in loco sacro comdebant; sub his decimæ et primitiæ, quibus et alii præter sacerdotes vesci poterant.

va. 4. Quicumque de posteris Aaronis leprosus est, aut fluxu seminis laborat, is non comedat de rebus sacris, donec mundus fuerit. Nec qui rem cadaveris contaminatam attigerit, aut ex quo semen fluxerit. 5. Nec qui tactu reptilis animalis immundus factus sit, aut in homine quacunque de causa immundo sese contaminarit: 6. Is immundus sit usque ad vesperam, nec licet ei vesci rebus sacris, nisi aquam se abluerit. 7. Post occasum autem solis mundus erit, et ita demum vescatur rebus sacris, victu ei destinato. 8. Morticino aut discerpto ne se inquinet. Ego sum Jova. 9. Servent praecepta mea, a) ne culpam contrahant et morte plectantur propter aliquam eorum profanationem. Ego Jova volo ut sancti sint. 10. Nullus peregrinus, si quoque sacerdotis inquilinus sit, aut mercenarius, comedat de rebus sacris. 11. Sed servus vel a sacerdote emptus, vel verna hoc ejus victu vescantur. 12. Filia sacerdotis homini peregrino nupta de fertis sacris non comedat. 13. Vidua vero facta, aut repudiata et liberorum expers,

fi

a) מִשְׁמֶרֶת nonnulli interpretes explicant de *sanctuario* custodiendo a sacerdotibus, quod alias מִקְדָּשׁ dicitur. Alii de oblationibus s. fertis, ex contextu. Equidem malim de omnibus praeceptis sacerdoti observandis intelligere. Dicitur enim מִשְׁמֶרֶת in genere quoque de praeceptis omnibus Israelitis etiam servandis Cap. 18, 30.

si redit ad domum paternam, quemadmodum in juventute sua ibi fuit, vescatur victu paterno, non vero peregrinus. 14. Qui per errorem cibum sacrum gustarit, restituat eum sacerdoti quinta parte superaddita. 15. Ne profanent sacras Israelitarum oblationes, quas mihi offerunt. 16. Neque illos ad peccandum seducant, quando sacra sua edunt. Ego Jova sum, qui eos sacros esse volo. — 17. Porro Jova jussit, 18. ut Moses Aaroni et filiis ejus et omnibus Israelitis hæc ediceret: Si quis vel Israelita vel inter Israelitas peregrinus munus Jovæ offerre velit, five ex voto, five voluntarie, quod sit holocaustum, 19. ita sit comparatum ut favorem vobis conciliet; integrum sit, masculum, aut bovillum, aut ovillum, aut caprinum. 20. Nullum offeratis quod vitio laboret, alioquin minus grati eritis Deo. 21. Si quis sacrificium eucharisticum Jovæ facere velit, five ex voto, five sua sponte, bovillum sit, aut ovillum, aut caprinum, integrum sit necesse est, si probari debeat, sine ullo vitio. 22. Cæcum, aut læsum, aut mutilatum, myrmeciiis affectum, scabiosum, aut impetiginosum, nequaquam Deo offeratis, aut hujusmodi sacrificium in altari Jovæ immoletis. 23. Bovem, ovem et capram membro corporis vel longiores, vel breviores, ut sacrificium voluntarium offerre licet, ut votivum minus gratum erit.

erit. 24. Pecus, cui testiculi aut compressi, aut contusi, aut abrupti, aut excisi sunt, Jovæ ne offeratis; nec omnino animalia in terra vestra castretis *b*). 25. Ne a peregrino quidem hujusmodi sacrificium Deo vestro offerendum accipiatis: Corruptio enim ejus facit illud vitiosum. (*Eorum oblatione* Deo non placebitis. — 26. Porro Jova Mosi dixit: 27. Bos, ovis, capra, quum nata fuerit per septem dies matri subrumetur, atque ab octavo die et deinceps gratum erit mihi sacrificium. 28. De iisdem generibus matrem et pullum suum ne eodem die mactetis. 29. Si sacrificium eucharisticum mihi facitis, ita hoc agite, ut mihi probemini. 30. Eodem die comedatur, nihil in sequentem diem relinquit. Ego sum Jova. 31. Diligenter servate præcepta mea. Ego sum Jova. 32. Ne profanetis nomen meum sanctum. Volo inter vos sancte coli. Ego Jova sum, qui vos mihi sanctificavi. 33. Eduxi vos ex Aegypto, ut me tanquam Deum vestrum veneremini. Ego sum Jova.

b) De hac lege vid. *Michaelis* in Jure Mos. P. III. p. 159.

CAPUT XXIII

*De diebus festis anniversariis, Paschate, festo primitiarum,
festo buccinarum, die expiationis, et festo
tabernaculorum.*

1. **P**orro Jova cum Mose hunc in modum est locutus.
2. Dico Israelitis: Festa Jovæ, quæ solenni ritu indicetis, sunt sequentia: 3. Sex diebus fiat opus, septimo autem die sabbatum est quietis, solennitas sacra, qua ab omni labore vobis abstinendum est. Sabbatum hoc est Jovæ *sacrum*, per totam terram vestram *celebrandum*. 4. Hæc sunt festa Jovæ, fieri conventus, statis temporibus a vobis indicendi. 5. Quarto decimo die primi mensis circa vesperam Pascha est Jovæ *celebrandum*. 6. Quinto decimo ejusdem mensis festum azymorum *incipit*, quo per septem dies panibus sine fermento vescamini. 7. Horum dierum primo sacrum conventum habeatis, nec ullum opus fervile agatis. 8. Per septem illos dies sacrificia Jovæ imoletis, ultimo vero horum dierum iterum conventus sacer sit, nec labores ulli suscipiantur. — 9. Item Jova Mosen jussit, 10. hæc quoque Israelitis edicere: Cum veneritis in terram quam vobis daturus sum, messis vestræ manipulum primitiarum ad sacerdotem afferte, 11. qui eum ante Jovam porriciat ad favorem vobis conciliandum. Postridie sabbati hoc faciat. 12. Eodem

dem die quo manipulum porriticis, facietis quoque Jovæ holocaustum agno integro anniculo. 13. Item ferto, quod constet duabus decimis similaginis oleo permistæ, Jovæ in odorem suavem adolendæ, una cum libamine vini, quarta patre Hinis. 14. Pane, aut spicis tostis, aut viridibus vesci vobis non licet usque ad ipsum illum diem, quo Deo vestro fertum hoc obtulistis. Lex hæc sit a posteris vestris in perpetuum observanda per totam terram vestram. — 15. Postridie illius sabbati, quo manipulum porriciendum obtulistis, numerate septem hebdomadas integras, 16. usque ad posterum diem septimæ hebdomadis, dies nimirum quinquaginta, tum Jovæ novum fertum libabitis. 17. Ex domiciliis vestris offeretis duos panes porriciendos, ex duabus decimis similaginis, addito fermento. Quæ sunt Jovæ primitiæ. 18. Præter panes illos immolabitis septem agnos integros anniculos, juvenum unum et arietes duos in sacrificium solidum, cum fertis suis et libaminibus in suavem odorem Jovæ. 19. Porro offeretis hoedum caprinum, sacrificium piaculare et duos agnos anniculos, sacrificium eucharisticum. 20. Porriciet sacerdos ea Jovæ cum panibus primitiarum, quæ, ut et agni duo Jovæ consecrati, sint sacerdotis. 21. Hoc ipso die indicetis sacrum con-

ven-

ventum atque omnes labores sint prohibiti. Lex hæc sit vobis per omnes ætates in terra vestra observanda. 22. Cum messem facietis extremas agrorum vestrorum partes ne demetatis, nec spicilegium habeatis. Pauperi hæc et peregrino relinquit. Jovafum Deus vester. a) 23. Porro Jova Mosen hæc Israelitis dicere jussit: 24. primus dies mensis septimi sabbatum vobis sit, dies festus quo tuba clangatur et sacer conventus indicatur. 25. Ab omni labore abstinete et sacrificia Jovæ offerte. 26. In primis vero, inquit Jova Mofi: 27. decimo die septimi hujus mensis (qui est dies expiationis) sacrum conventum indicatis, jejunetis et Jovæ sacrificia imoletis. 28. Nulla prorsus negotia hoc die suscipiatis. Dies est, quo Jovæ Deo vestro expiimini. 29. Qui eo die non jejunaverit, tollatur e medio popularium suorum. 30. Qui vero eo die laborem peregerit, hunc ego ipse perdam. 31. Omnis omnino labor prohibitus sit. Lex hæc sit in terra vestra perpetuo observanda. 32. Sabbatum quietis sit vobis dies ille, quo jejunetis, nono die illius mensis a vespera usque ad vesperam *sequentis dici.* — 33. Porro Jova Mosen hæc Israelitis edicere jussit: 34. Quinto decimo die mensis septimi est festum tabernaculorum per septem dies Jovæ

a) cf. Cap. 19, 9.

Jovæ celebrandum. 35. Quorum primo facer conventus habeatur labore omni intermisso. 36. Septem diebus sacrificia Deo offeratis, octavo die facer conventus indicatur et Jovæ victimas immoletis. Feriæ sunt, cessent omnis generis labores. 37. Hæc sunt festa Jovæ, quæ tanquam solennes conventus proclametis, quibus sacrificia Jovæ offeratis, holocausta, ferta, victimas et libamina, suis quæque diebus, 38. præter sabbata Jovæ et præter alia donatum votiva tum voluntaria. 39. Inprimis vero quinto decimo die mensis septimi, postquam omnes terræ fruges collegistis, festum Jovæ celebrate per septiduum. Primus et octavus horum dierum sunt sabbata. 40. Primo die adhibete mala citria, palmarum ramos, frondesque densarum arborum salicumque fluvialium, atque hilares celebrate festum in honorem Jovæ per septem dies. 41. Quotannis hæc solennitas a vobis peragatur, perpetua lege posteris vestris tradenda, mense septimo. 42. In umbraculis omnes Israelitæ indigenæ septem dies degant, 43. ut posteri vestri sciant habitasse Israelitas sub umbraculis, cum eos ex Aegypto educerem. Ego sum Jova Deus vester. 44. Moses igitur indicavit Israelitis hos dies festos Jovæ celebrandos.

CAPUT XXIV

De oleo ab Israelitis ad lucernas sacras conferendo. De panibus appōsitis singulis sabbatis renovandis. De bla-

sphemia punienda et enunciatione nominis Jovæ

interdicta.

Porro Jova Moſi dixit: 2. Præcipe Iſraelitis ut tibi offerant oleum purum ex olivis expreſſum pro candelabro *a)* ad lucernas perpetuo alendas, 3. quas Aaron extra ſiparium legi prætenſum in tabernaculo conventus inſtruat ſemper a vesp̄era uſque ad mane coram Jova. Perpetuum hoc ſit inſtitutum apud poſteros veſtros. 4. In aureo candelabro ſtatuat has lucernas coram Jova quotidie. — 5. Item ex ſimilagine coques duodecim placentas, ſingulas ex binis decimis. 6. Eaſque repones ſtrue duplici, ſenas in ſtrue, ſuper menſa aurea coram Jova. 7. Addes ſuper quaque ſtrue thus purum. Quæ panis loco ſint et ſacrificium Jovæ. 8. Singulis ſabbatis reponat Aaron panes illos coram Jova, ab Iſraelitis ex perpetua lege *curandos*. 9. Qui ſint deinde Aaronis et filiorum ejus comedendi ab eis in loco ſacro. Res enim hæc eſt ſanctiſſima, quam ex ſacrificiis Jovæ percipit ritu ſempiterno. — 10. Tum accidit, ut homo quidam, qui matrem Iſraeliticam, patrem vero Aegyptium haberet et inter Iſraelitas degeret, cum

Iſrae-

a) cf. Exod. 27, 20.

Israelita in castris contenderet. 11. Filius mulieris istius Israeliticæ, cujus nomen fuit Schelomit, filia Tibri e tribu Danitica, nomen *b)* cum conviciis pronuntiavit. Deduxerunt eum ad Mosen, 12. et servarunt in custodia ut Dei voluntatem hac de re resciscerent. 13. Tunc jussit Jova Mosen, 14. educere convitiatorem extra castra, imponere omnes qui *blasphemias ejus* audierint manus ejus capiti, et lapidibus eum obruere omnes qui adessent. 15. Præterea Israelitis Moses has leges promulgare debebat: Quicumque Deo suo maledixerit, poenam luat. 16. Qui nomen Jovæ enuntiarit, morte afficiatur, lapidetur ab universo coetu, peregrinus æque ac indigena. 17. Qui hominem interfecerit, moriatur. 18. Qui animal occiderit, restituat illud, animal pro animali. 19. Qui alterum in corpore læserit, idem ei fiat, quod fecerit alteri. 20. Vulnus pro vulnere, oculus pro oculo, dens pro dente, idem vitium quod alteri intulerit, ei inferatur. 21. Qui bestiam occiderit, multabitur, qui hominem, supplicio afficietur. 22. Idem jus inter vos obtineat cum erga peregrinum, tum erga indigenam. Ego sum Jova Deus vester. — 23. Tum Moses jussit ut Israelitæ educerent convitiatorem extra castra et lapidarent. Quod etiam fecerunt.

Ff 2

CAPUT

b) scil. Jova, *nam' izoxxhv.*

CAPUT XXV

De anno sabbatico et Jubilæo quinquagesimo quoque anno celebrando.

Item Jova cum Mose in monte Sinai sic est locutus: 2. Dico Israelitis: si perveneritis in terram, quam vobis daturus sum, sabbatum agat ipsa terra in mei honorem. 3. Sex annis agros vestros conferetis, sex annis vites amputetis et earum fructus percipiat. 4. Septimo autem anno quiescat terra, sabbatum mihi agat, agros non feratis, nec vites putetis. 5. Messum sponte natam non metetis, nec uvas vineæ non putatæ vindemiabitis. Annum quietis habeat terra. 6. Hoc terræ sabbato *proventus spontaneo* vescamini, vos servi et ancillæ vestræ, mercenarii, peregrini omnes apud vos commorantes. 7. Pecus vestrum et feræ agrestes victum habeant ex illo proventu terræ *spontaneo*. 8. Peractis septem sabbatorum annis, qui efficiunt undequingenta, 9. tuba canatur decimo die mensis septimi, qui est dies expiationum, per totam terram vestram. 10. Quo consecretis annum quinquagesimum, atque omnibus terræ incolis libertatem indicatis. Annus hic est jubilæus, quo quisque vestrum in possessionem et familiam suam reveniat. 11. Hoc anno jubilæo, quinquagesimo nimirum, non feretis, non metetis sponte natum, nec vindemiabitis uvas non putatas. 12.

. Sanctus

Sanctus vobis sit hic annus jubilæus; proventu vero agrorum *spontaneo* vescamini. 13. Hoc anno quisque ad possessiones suas redeat. 14. Quodsi igitur vendatis aut ematis, ne damnis vos invicem afficiatis. 15. Pro numero annorum, qui post Jubilæum effluxerunt, emite alter ab altero et proventum annorum secundum eundem numerum vendite. 16. Pro multitudine horum annorum vel pretium augete, vel pro paucitate eorum minuite; nam proventuum numerus venditur. 17. Igitur nolite vos invicem damno afficere, revereamini Deum vestrum; quia ego sum Jova. 18. Obtemperate institutis meis, diligenter servate jura mea, ita enim secure vivetis in terra. 19. Hæc vero edet fructus suos, ut abunde habeatis quod edatis, et tuto eam inhabitabitis. 20. Quodsi quæritis: quid edemus anno septimo, si nec sementem fecerimus, nec proventus perceperimus? 21. promitto, me tantam anno sexto fertilitatem largiturum esse, ut proventum in triennium edat. 22. Igitur feretis anno octavo et vescemini adhuc proventu veteri usque ad proventum anni noni. — 23. Terra ne in perpetuum vendatur, mea enim est, et vos peregrini tantum et coloni mei estis. 24. Igitur in tota terra, quam possidetis, jus redemptionis locum habeat. 25. Si popularis tuus præ paupertate vendiderit partem fundi sui, consanguineus

neus ejus jus redimendi habeat. 26. Quodsi quis non habeat confanguineum, et ipse sibi acquisiverit, quantum ad redemptionem sufficiat, 27. subductis venditionis annis, reliquum restituat emtori et redeat ad possessionem fundi sui. 28. Si vero tantum acquirere non potuerit, quantum ad restituendum satis est, manet fundus venditus emtori usque ad annum jubilæum, quo *hic fundum* cedit, ille vero ad possessionem ejus redit. 29. Si quis vendiderit domum in oppido moenibus cincto, habet jus redimendi usque ad finem anni quo vendita fuit. 30. Quodsi non redimitur ante elapsum annum, manet hæc domus in oppido murato in perpetuum emtori et posteris ejus, non egreditur *ea* anno jubilæo. 31. At pagorum domus, qua muris circumdatae non sunt, habentur ut agri. Jus redemptionis in eis locum habet, exit *emtor* anno jubilæo. — 32. Domus in urbibus Levitarum jus redimendi habent in perpetuum. 33. Sed si, qui redemerit, sit de Levitis, perit f. cessat jus domus venditæ in urbe (f. urbis) quam Levitæ possident anno jubilæo *a*). Domus enim urbium

a) Versus est paullo difficilior, in quo interpretes antiquiores et recentiores dissentiunt, tum quoad lectionem, tum quoad sensum. Vulgatus quidem addit אחרי ante אחרי quod

bium Leviticarum peculium eorum sunt inter Ifraelitas. 34. Nec agri eorum suburbani vendi possunt, perpetuæ sunt eorum possessiones. 35. Si quis popularium vestrorum ad paupertatem redactus opem vestram implorat, juvate eum ut peregrinum et

quod tamen reliqui non habent, et *of ó* pro *ועיר* legerunt *העיר* Utramque lectionem *Hubigantius* recepit in versionem suam in hunc modum: *Quare aliquam domum si quis Levita non redemerit, irrita erit in Jubilæo venditio domus ejus quæ in urbe est de possessione illius.* Qui sensus mihi non probatur, quoniam durior lex videtur, quod etiam sine redemptione Levita in possessionem domus venditæ anno Jubilæo sit restitutus. Igitur nolim ex auctoritate unius interpretis *לא* textui intrudere. Sed *Vau* ante *עיר* non admittit explicationem, quoniam non de venditione et redemptione urbis sed domus sermo est. Igitur legendum arbitror *העיר* secundum versionem græcam. Videtur vero accuratior in hoc versu esse determinatio et explicatio legis in versu 32. latæ. Jus nempe redimendi in urbibus Levitarum etiam tantum competere Levitis, non aliis, addita ratione, quod præter istas domos in illis urbibus alias non haberent possessiones. Quod ad constructionem verborum attinet, vocabulum *אחיותו* refero ad subjectum hujus versus, *qui de Levitis est*, h. e. Levita, et lectione versionis græcæ admissa nullam video in reliquis difficultatem.

et advenam qui apud vos vivit. 36. Ne fumatis ab eo foenus aut usuram, timete Deum vestrum. Vivat popularis vester inter vos. 37. Pecuniam ei non mutuemini in usuram, nec victum in foenus. 38. Jova ego sum Deus vester, qui vos ex Aegypto eduxi, ut terram Cananæam vobis darem et vos me tanquam Deum vestrum colatis. — 39. Si quis popularium vestrorum præ paupertate vobis venditus fuerit, nolite eum ut servum tractare: 40. ut mercenarium *aut* advenam eum habete, vobisque usque ad annum jubilæum serviat. 41. Tum vero a vobis discedat una cum liberis suis, atque iterum redeat ad cognationem suam patriamque possessionem. 42. Sunt enim mei servi, quos ex Aegypto eduxi, ne vendantur more servili. 43. Non impetis eis severe, timete Deum vestrum. 44. Servos et ancillas, quibus in *perpetuum* utamini, emite a gentibus finitimis, 45. aut ab advenis peregrinis inter vos commorantibus, aut ab eorum familiis, in terra vestra natos. Hi sint vobis tanquam peculium, 46. hos eadem ratione hereditate relinquatis filiis vestris, his in perpetuum tanquam servis utamini, popularibus vero vestris Israelitis ne severius impetitis. — 47. Si peregrinus aut advena inter vos ad opes pervenerit, eique five quoque alii ex familia peregrina oriundo popularis tuus ad paupertatem reductus venditus

ditus fuerit: 48. jus redemptionis locum habet.
 Potest eum aliquis ex consanguineis ejus redimere;
 49. sive patruus, sive patruelis, sive alius de propinquitate ejus aut cognatione. Ipse quoque facultatem forte nactus, potest sese redimere. 50. Tunc rationes subducatur cum emptore suo ab anno quo venditus ei fuerit usque ad annum jubilæum, et pecunia, qua venditus fuerit, dividatur in annos quos servivit; eadem enim conditione qua mercenarius apud ipsum fuit. 51. Si complures anni supersunt, secundum numerum illorum restituere debet de summa, qua emptus fuit. 52. Si pauci restant, usque ad annum jubilæum pretium redemptionis respondeat numero istorum annorum, 53. ut mercenarius in annos singulos apud eum sit, ne permittatis ut durius eum tractet. 54. Si his conditionibus redemptus non fuerit, anno jubilæo una cum liberis suis libertatem consequitur. 55. Etenim Israelitæ mei servi sunt, quos ex Aegypto eduxi. Ego Jova Deus vester.

CAPUT XXVI

De idololatria vitanda, et studio erga legem divinam.

Promissiones obedientiæ, comminationes inobedientiæ dictæ.

Ne faciatis vobis idola aut simulacra, nec statuas vobis erigite, nec lapides figuris inscriptos in

terra vestra ponite, ut eos adoretis. Ego Jova sum Deus vester. 2. Servate sabbata mea, sanctuarium meum reveremini. Ego Jova sum. — 3. Si ex legibus meis vivitis et præceptis meis obtemperatis atque ea exsequimini: 4. dabo vobis pluviam tempestivam, terra edet proventum suum et arbores erunt fructuosæ. 5. Tritura pertinget usque ad fementem. Victu abundabitis et terram vestram tuto incoletis. 6. Pacem vobis dabo, ut nihil sit quod quietem vestram perturbet: arcebo fera animalia a terra vestra, nec gladius *hostilis* eam pervadet. 7. Persequemini hostes, et cadent gladio vestro. 8. Quinque vestrum centum et centum decem millia persequentur et gladio periment. 9. Ad vos respiciam, secundabo vos et multiplicabo, implebo foederis, quod mihi vobiscum intercedit, conditiones. 10. Comeditis fruges veteres, eosque *ex horreis vestris* efferetis, ut locum faciat novis. 11. Habitabo inter vos, nec vos repudiabo. 12. Inter vos versabor, ero Deus vester et vos meus populus. 13. Ego Jova sum Deus vester, qui vos ex Aegyptiorum terra eduxi, ne eis ferviretis. Fregi vectes jugi vestri, atque effeci ut erecti incedere possetis. — 14. Quodsi mihi non obtemperaveritis, nec jussa mea executi fueritis; 15. si instituta mea negligentes, jura spernentes, contemnentes præ-

præcepta, foedus, quod mihi vobiscum intercedit, violaveritis: 16. ego simili modo vobiscum agam. Puniam vos terrore immisso, phthisi, febri ardente, quæ oculos conficiant et animum excrucient. Frustra sementem facietis, hostes eam confument. 17. Ira mea in vos conversa cædemini ab hostibus vestris. Imperabunt vobis inimici vestri, fugietis nemine persequente. 18. Quodsi ne sic quidem mihi obtemperabitis, augebo peccatorum vestrorum poenam septuplo. 19. Frangam pertinaciæ vestræ superbiam. Efficiam ut cælum ferreum vobis sit et terra ænea. 20. In cassum laborabitis, non dabit terra vestra proventum, nec arbores edent fructum. 21. Quodsi tunc quoque mihi adversantes obedire renuetis, pergam vos plagis conficere septuplo peccatis vestris gravioribus. 22. Immittam in vos feras agrestes, quæ vos orbabunt, perdent pecora vestra, et vos ita diminuent, ut viæ vestræ sint desolatae. 23. Quodsi ne sic quidem emendati mihi tamen adversamini, 24. ego quoque vobis adversabor, clade vos adficiam septuplo sceleribus vestris graviore. 25. Bellum contra vos concitabo, quo ulciscar foedus violatum. In oppida vestra cogemini et peste a me immissa in hostium venietis potestatem. 26. Subtracto vobis panis præsidio decem mulieres in uno furno panem coquent; quem si ad
pondus

pondus retulerint, comedetis, nec tamen satiabimini. *a)* — 27. Quodsi neque tunc mihi morem geretis, sed potius adversabimini, 28. ego quoque vobis iratus adversabor et pœnas vobis irrogabo vestris sceleribus septuplo graviores. 29. Comedetis carnem filiorum et filiarum vestrarum. 30. Destruam loca excelsa, evertam statuas solares et vestra cadavera ruderibus idolorum vestrorum injiciam, vos repudiabo. 31. Urbes vestras vastabo, sacraia exscindam, nec sacrificiis vestris favebo. 32. Adeo terram vastabo, ut ipsi hostes, ejus incolæ, obstupescant. 33. Vos vero inter gentes dispergam, atque ibi quoque stricto gladio persequar. Sic erit terra vestra vastata, oppida destructa. 34. Tunc fruetur terra sabbatis suis, quamdiu vastata est, et vos inter hostes vestros vivitis, tunc feriabitur et fruetur suis sabbatis. *b)* 35. Feriabitur, inquam, toto

a) Tanta erit hominum penuria, ut decem familiis unus furnus sufficiat, et tanta panis inopia, ut portionēs ad pondus distribuantur.

b) In hoc et sequenti versu Deus haud obscure prædicit, legem de anno sabbatico sive quietis, septimo quoque anno, Cap. 35, 2. seqq. mox ab Israelitis neglectum iri. Quod ex collatione loci 2 Paral. 36, 21. sub Saulo factum esse, probabiliter colligit Ill. *Michaelis* sub finem commentationis de anno sabbatico, quæ legitur in Comment.

toto illo vastitatis tempore; si quidem non licuit ei feriari sabbatis vestris, dum vos eam incoluistis. 36. Reliquis vestrum tantam animi timiditatem immittam in terra hostium suorum, ut strepitus folii volitantis eos fuget; fugiant gladium *hostilem* et cadent nemine persequente. 37. Impingent alii in alios quasi gladium fugerent, cum tamen nemo eos persequitur. Hostibus vestris resistere non poteritis. 38. Peribitis inter gentes, terra hostium vestrorum vos consumet. 39. Reliqui vestrum contabescunt propter peccata sua in terra hostili, atque adeo propter peccata patrum lente confumentur. — 40. Tum suam et majorum suorum culpam confitebuntur, quod a me defecerint atque adeo mihi adversari ausi fuerint. 41. (*quo facto* ego quoque eis resistam et in hostium suorum terram deportabo.) Sed tunc deprimetur animus eorum pertinax c), tunc luent peccatorum suorum culpam. 42. Ego vero memor ero foederis cum Jacobo, Isaaco et Arahamo initi, imo ipsius terræ memor ero, 43. quæ ab eis derelicta sabbatis suis fruetur, dum vastata erit. Illi vero peccatorum suorum poenam ferent, propterea quod iura mea repudiarunt et rejecerunt statuta mea. 44. Verum

Societati regiæ Gætting. prælectis P. I. p. 178. et in Jure Mos. P. II. §. 76.

c) hebr. cor eorum præputiatum s. incircumcisum.

tum ne sic quidem in terra hostium suorum eos ita repudiabo aut fastidiam, ut rupto foedere meo cum eis penitus conficiantur. Ego enim Jova sum eorum Deus. 45. Recordabor foederis olim jam cum eis initi, quos ex Aegypto eduxi spectantibus gentibus aliis, ut Deus eorum essem, ego Jova. 46. Hæc sunt statuta, jura, et leges, quas Jova Israelitis in monte Sinai per Mosen promulgavit.

CAPUT XXVII

De votis s. rebus Deo consecratis.

1. **U**lterius Jova cum Mose collocutus, 2. jussit eum, Israelitis hæc quoque edicere: Si quis votum fecerit, quod homines spectat, æstimari debent, 3. et maris quidem a vicenario ad sexagenarium æstimatio sit quinquaginta siclorum argenteorum secundum siculum sanctuarii, 4. foeminæ vero triginta. 5. Si ætas sit a quinque annis ad viginti, mas æstimetur viginti siclis, foemina decem. 6. Ab ætate unius mensis usque ad annum quintum, pretium pueri sit quinque, puellæ trium siclorum argenteorum. 7. Ab anno sexagesimo et ulterius mas solvat quindecim siclos, foemina decem. 8. Pauper vero, qui pretium constitutum solvere non potest, sistat se coram sacerdote, qui eum pro ejus facultate æstimet. — 9. Si pecus fuerit *voto nuncupatum* ex eorum genere, quibus Jovæ sacra fieri possunt, quid-

quidquid eorum sit, Jovæ sacrum est. 10. Non licet illud permutare, aut aliud substituere, bonum pro malo, aut malum pro bono. Quod si factum fuerit, utrumque, tum votum tum quod cum eo permutatum est, sacrum esto. 11. Si pecus immundum, quod Jovæ offerri nefas est, *voto promissum* fuerit, sistat illud qui vovit, coram sacerdote, 12. qui illud ex vero suo pretio æstimet, a) in qua ejus æstimatione acquiescendum est. 13. Quodsi, qui votum fecit, redimere vult, solvat quintam partem præter æstimationis pretium. — 14. Si quis domum suam Jovæ consecraverit, sacerdos eam ex vero ejus pretio æstimet, et prouti æstimaverit, ita ratum sit. 15. Quodsi domum suam is qui consecravit, redimere vult, habeat eam, si quintam partem addiderit pretio solvendo. 16. Si quis partem agri sui Jovæ consecravit, æstimatio fiat pro ratione sementis. In quo Chomer hordei feritur, is quinquaginta siclis argenteis æstimetur. 17. Si ab anno jubilæo agrum consecravit, rata manet illa æstimatio. 18. Quodsi eum post illum annum consecravit, imputet ei sacerdos tantum pecuniam reliquorum annorum, deducta æstimatione *præteritorum*. 19. Si redimere agrum

a) hebr. *inter bonum et inter malum*: h. e. ut bonum plaris æstimet quam malum, quod est verum pretium rel statuere.

agrum vult qui eum consecravit, addat quintam partem summæ æstimate, et manet ei. 20. Si non redimit, et *sacerdos* vendit agrum alii, ne quidem amplius redimi potest. 21. Sed anno Jubilæo, quo ille emptor agrum reddit, sacer sit Jovæ, ruti ager devotus. Peculium sit sacerdotis. — 22. Si quis agrum emptum, qui non est patrimonii sui, Jovæ consecravit, 23. æstimet sacerdos summam usque ad annum jubilæum, quam, utpote Jovæ sacram, statim solvat, 24. anno jubilæo redit ager ad venditorem, cujus peculium est. 25. Omnis æstimatio fiat ex siclo sacro, qui est viginti gerarum. — 26. Primogenita pecoris, quæ, quoniam primogenita sunt, jam Deo debentur, sive de bovillo sive de ovillo pecore sint, non possunt ei consecrari. 27. Si de pecore immundo sunt, redimantur ad æstimationem, superaddita parte quinta; sin minus, vendantur æstimata. 28. Enimvero nihil omnino, quod quis Jovæ devovit e facultatibus suis, sive homo sit, sive bestia, sive fundus hereditarius, neque vendi neque redimi potest. Omnis res devota Jovæ est sacrosancta. 29. Homo devotus non potest redimi, supplicio est afficiendus. — 30. Decimæ totius terræ e rebus fatis et ex arborum fructibus Jovæ sacrae sunt. 31. Qui partem decimarum suarum redimere vult, superaddat *summæ æstimate* partem quin-

quintam. 32. Omnes decimæ, five de armento, five de pecore, quæcunque sub pedum mittuntur, *b)* Jovæ sacræ sunt. 33. Non quærat bonum an malum sit. Non permutari potest. Quodsi tamen fuerit permutatum, utrumque Jovæ sacrum est, nec redimi potest. 34. Hæ sunt leges quas Jova Israelitis per Moſen in monte Sinai promulgavit.

b) hebr. *quæ tranſeunt ſub virga*, h. e. quæ in paſtorum custodia aut cura ſunt.

NUMERI

CAPUT I

*Moses jussu Dei censum inite omnium tribuum Israelitarum,
exceptis Levitis, quibus tabernaculi cura
committitur.*

1. **P**rimo die secundi mensis anni quoque secundi,
ex quo Israelitæ ex Aegypto egressi erant,
Jova cum Mose in deserto Sinai e tabernaculo con-
ventus hunc in modum est collocutus: 2. Nume-
rum inite omnium Israelitarum a) secundum familias
suas

a) Quærent interpretes, num hic populi census diversus sit
ab eo, cujus jam Exod. 30, 11. seqq. mentio facta est.
Eundem illum esse cum hoc, persuadere videtur conve-
nientia numeri recensitorum Exod. 38, 26. Sed temporis
diversitas contrarium videtur probare. Ille enim primo
anno quo ex Aegypto populus egressus erat, antequam
tabernaculum erigeretur, est habitus. Hic vero anno se-
cundo, cum ministerium tabernaculi jam esset constitutum.
Priorem sententiam defendit Ill. *Michaelis*, atque difficul-
tatem commemoratam ita removet, ut censum illum, de
quo Exodi 1. c. legimus, inchoatum esse statuatur collatio-
ne dimidii fidei ad ministerium tabernaculi; absolutum

vero

suas paternasque domos, nominibus singulorum indicatis, marium omnium, viritim. 3. Omnium qui annum viceſimum excedentes arma ferre poſſunt, recenſete eos ſecundum agmina ſua. Tu et Aaron hoc agite. 4. Adjuvent vos viri ſinguli de ſingulis tribubus, paternarum domuum principes. 5. Quorum quidem nomina hæc ſunt: de Rubenitis, Elizur filius Schdeuri. 6. De Simeonitis, Schlumiel filius Zurifchadai. 7. De Judæis, Nachſchon filius Aminadabi. 8. De Iſaſcharitis, Natanel filius Zuari. 9. De Sebulonitis, Eliabus filius Chetonis. 10. De Joſephi poſteris, et quidem de Ephraimitis, Eliſchama filius Ammihudi, de Manafſitis, Gomliel filius Pedazuri. 11. De Benjaminitis, Abidan filius Gideo-

vero eum eſſe anno ſecundo conſignatione nominum ſingulorum in catalogis familiarum ſingularum tribuum, quæ hoc loco præcipiatur. Aſt *Clericus* non quidem valde alienus ab hac ſententia, apte tamen obſervat ad v. 46, neglectas in his recenſitorum catalogis monadas omnes, quæ fuerunt ſupra decadas; Vix enim eſſe credibile in omnibus tribubus fuiſſe tantum Chiliadas, et Hecatontadas, ne uno quidem viro, aut ne una quidem decade ſuperante. Quoniam igitur inter utrumque cenſum non plures quam ſeptem menſes interceſſerunt, potuit numerus cenſitorum non nimis exacte hoc loco indicatus in utroque caſu convenire.

deonis. 12. De Danitis, Achiefer filius Ammischadai. 13. De Ascheritis, Pagiël filius Ochranî. 14. De Gaditis, Eljasaphus filius Deueli. 15. De Naphtalitis, Achiraus filius Enanî. 16. Hi fuerunt de comitiis populi *b*), principes tribuum paternarum, capita chiliadum Israeliticarum. — 17. Moses igitur et Aaron, adhibitis viris modo nominatis, 18. convocarunt universum coetum primo die secundi mensis, ut natales suos profiterentur *Israelitæ* secundum familias paternarum domuum, nominatim et viritim omnes qui annum ætatis vicesimum excessissent. 19. Censum igitur Moses iniit quemadmodum iussus erat a Jova in deserto Sinai. 20. Posterî Rubeni Israelis primogeniti secundum cognationes suas, familias et paternas domos nominatim et viritim, mares omnes qui annum ætatis vigesimum excefferant, armis idonei. 21. Recensiti, *inquam*, de tribu Rubenitica fuerunt quadraginta sex millia et quingenti. 22. Simeonitarum *c*) 23. fuerunt undequinqua-

b) hebr. קְרוּאֵי הָעֵדָה *vocari ad cœrum*, de quibus cf. dicta ad Levit. 8, 3.

c) In indice hoc censitorum repetita sunt in textu hebræo ad singularum tribuum nomina eadem quæ versu vigesimo leguntur, nempe cujusque tribus familias et paternas domos nominatim et viritim numeratas esse, quæ in versione latina, utpote profluxu redundantia, omittenda putavi.

quaginta millia et trecenti. 24. 25. Gaditarum quadraginta quinque millia sexcenti et quinquaginta. 26. 27. Posterorum Judæ fuerunt septuaginta quatuor millia et sexcenti. 28. 29. De tribu Issachar: quinquaginta quatuor millia et quadringenti. 30. 31. Sebulonitarum quinquaginta septem millia et quadringenti. 32. 33. Posterorum Josephi, et quidem Ephraimitarum, quadraginta millia quingenti. 34. 35. Manassitarum triginta duo millia ducenti. 36. 37. Beniaminitarum triginta quinque millia quadringenti. 38. 39. Danitarum sexaginta duo millia et septingenti. 40. 41. Ascheritarum unum et quadraginta millia et quingenti. 42. 43. Naphtalitarum quinquaginta tria millia et quadringenti. 44. Horum igitur censum habuerunt Moses et Aaron et duodecim principes Israelitici, singulorum secundum singulas familias paternas. 45. Numerus vero omnium Israelitarum censitorum, qui annum vicessimum excefferant, et armis ferendis idonei erant, 46. fuit sexcenta tria millia quingenti quinquaginta. 47. Levitæ autem inter hos non sunt numerati. 48. Etenim Iova Mosi dixerat: 49. Leviticæ tribus ne censum instituas, nec summam eorum ineas una cum reliquis Israelitis. 50. Sed præfice eos tabernaculo conventus et omni ejus supellectili et utensilibus. Levitæ enim bajulare debent taberna-

culum et instrumenta ejus, ministrabunt ei et circum illud castra ponent. 51. Si moveri debet tabernaculum, Levitæ illud demittant, si figendum est, iidem erigant. Alienus qui accesserit, moriatur. 52. Castrametentur Israelitæ secundum castra sua, vexilla et agmina. 53. Levitæ vero tendant circum tabernaculum et ad illud custodiam agant, ne ira exardescat in universum cœtum Israeliticum. — 54. Fecerunt Israelitæ omnia quæ Jova Mose jusserat.

CAPUT II

Castrorum dispositio.

Porro Jova Mose et Aaroni dixit: 2. Israelitæ ad suum quisque vexillum sub insignibus patriis castrametentur, e regione tabernaculi conventus in circuitu. 3. Versus orientem castra habeant exercitus Judæ in agmina sua distinctus, cujus dux Nachschon filius Amminadabi. 4. Militum autem numerus recensitorum septuaginta quatuor millia et sexcenti. 5. Iuxta eum *ab una parte* tribus Isaschar, cujus dux Netanel filius Zuari: 6. militum autem numerorum quinquaginta quatuor millia et quadringenti. 7. *Ab altera parte* tribus Sebulon, cujus dux Eliabus filius Chelonis. 8. Militum autem numerorum quinquaginta septem millia et quadringenti. 9. Igitur omnis recensitorum in castris Judæ numerus sit centum et octoginta sex millia et qua-

quadringenti, in agmina sua divisi, qui primi castra moveant. — 10. Versus meridiem castra habeant Rubenitæ secundum agmina sua. Quorum dux Elizur filius Schedeuri. 11. In cujus exercitu numerus recensitorum quadraginta sex millia et quingenti. 12. Juxta eos ab *una parte* tribus Simeon, quorum dux Schelumiel filius Zurischaddai. 13. Milites autem quinquaginta novem millia et trecenti. 14. *Ab altera parte* tribus Gad, cum duce suo Eljasapho filio Reuelis, 15. et militibus quadraginta quinque milibus sexcentis quinquaginta. 16. Castra igitur Rubenitarum efficiant centum quinquaginta et unum millia quadringentos et quinquaginta, qui secundi castra moveant. 17. Tum tabernaculum conventus et Levitarum castra inter reliqua agmina proficiscantur. Quem in castrametatione, eundem in profectiōne ordinem fervent, suo quisque in loco suum vexillum sequatur. 18. Versus occidentem castra habeat tribus Ephraim in agmina sua divisa; cujus dux Elischama filius Ammihudi. 19. Milites vero quadraginta millia quingenti. 20. Juxta eam *ab una parte* tribus Manasse, cujus dux Gamliel filius Pedazuri. 21. Milites vero triginta duo millia ducenti. 22. *Ab altera parte* tribus Benjamin. Quorum dux Abidan filius Gideonis, 23. et milites triginta quinque millia et quadringenti. 24. Castra

igitur Ephraimitica efficiant centum octo millia et centum: quæ tertio loco proficiscantur. — 25. Versus septentrionem tribus Daniticæ vexillum sit secundum agmina sua; cujus dux Achiefer filius Amischaddai. 26. Milites sexaginta duo millia et septingenti. 27. Quibus *ab una parte* tribus Afer et dux ejus Pagiell filius Oehrani. 28. Milites unum et quadraginta millia et quingenti. 29. *Ab altera parte* tribus Naphtali, cujus dux Achiraus filius Enani. 30. Milites quinquaginta tria millia et quadringenti. 31. Summa igitur castrorum Daniticorum sit centum quinquaginta septem millium et sexcentorum: quæ ultimo loco proficiscantur. — 32. Summa Israelitarum omnium recensitorum secundum familias patrias; *sive* in castra et agmina distinctorum, fuit sexcenta tria millia quingenti quinquaginta. 33. Levitæ vero non recensiti sunt una cum reliquis Israelitis, quemadmodum Jova Mosi præceperat. 34. Igitur Israelitæ prorsus sicuti Jova Mosi edixerat, castrametabantur, secundum vexilla sua distributi. Sic quoque proficiscebantur secundum familias suas paternasque domos *ordinati*.

CAPUT III

Census Levitarum et primogenitorum totius populi.

Illi horum loco Deo consecrantur.

1. **H**æc fuit progenies Aaronis et Moſis tum cum Jova cum hoc in monte Sinai locutus eſt. 2. Primogenitus filiorum Aaronis fuit Nadab, reliqui Abihu, Eleaſar et Ithamar. 3. Qui omnes ejus filii fuerunt, ſacerdotes uncti et initiati. 4. Mortui vero ſunt Nadab et Abihu coram Jova, cum alienum ignem ei obtuliſſent in deſerto Sinai, nec filios habuerunt. Igitur ſacerdotio functi ſunt Eleaſar et Ithamar una cum Aarone patre ſuo. 5. Tum Jova Moſi hæc dixit: 6. Adducito tribum Levi et jube, ut Aaroni ſacerdoti præſto ſit eique miniſtret. 7. Impleant *Levitæ* munus ejus ^{a)} et munus totius cœtus *Iſraelitici* in tentorio conventus, ut obſervent quæ ad cultum ejus pertinent. 8. Curam gerant ſupplectilis tabernaculi, et quæ præterea Iſraelitæ in cultu

a) Sic verto phraſin *שָׁמַר מִשְׁמֶרֶת* *custodire custodiam* cum plerisque interpretibus, quam *Michaelis* proprie intelligit de ſtationibus peragendis a Levitis. (vom *Wache halten*). Sed quoniam in ſequentibus explicatur, in quo illa *מִשְׁמֶרֶת* conſiſtat, atque vocabulum late dicitur de omnibus officiis, cf. Levit. 22, 9. illam explicationem præferendam putavi. cf. verſ. 28. et 31.

cultu ejus curare deberent, exsequantur. 9. Nimirum trades Levitas Aaroni et filiis ejus ut prorsus eis addictos, addicuntur eis ex omnibus Israelitis. 10. Aaronem vero et filios ejus constitues, ut sacerdotio fungantur. Peregrinus qui accesserit, moriatur. 11. Porro Jova Mofi dixit: 12. Selegi mihi Levitas ex Israelitis pro omnibus eorum primogenitis, primo nempe matris foetu. Mei sint. 13. Omnia enim primogenita mea sunt. Nam cum primogenita in Aegypto occiderem, consecravi mihi omnia Israelitarum primogenita, tum hominum tum animalium. Mea sint. Ego sum Jova. — 14. Tum Jova Mosen in deserto Sinai jussit, 15. recensere Levitas secundum domos paternas et familias, omnes mares, qui mensem excessissent. 16. Moses igitur eos recensuit quemadmodum Jova jufferat. 17. Nomina vero filiorum Levi erant hæc: Gerschon, Kehath et Merari. 18. Filii Gerschonis, ex quibus aliæ familiæ originem habebant, fuerunt Libni et Schimei. 19. Filii Kehati cum familiis suis, Amram, Jizhar, Chebron, et Ussiel. 20. Filii Merari cum familiis suis Machli et Muschi. Hæ sunt familiæ Leviticæ secundum domos paternas. 21. A Gerschone originem habebant familiæ Libnea et Schimschea, 22. quarum mares recensiti qui mensem excefferant, fuerunt numero septem millia et quin-

quingenti. 23. Quæ castra sua habebant post tabernaculum ab occidente. 24. Et princeps harum familiarum Gerschoniticarum fuit Eljasab filius Laeli. 25. Quarum curæ commissa fuerunt tabernaculum, hoc est tentorium, sive ejus tegumentum. Nec non siparium ad introitum tabernaculi. 26. Vela atrii ejus, aulæa quæ ipsum tabernaculum et altare undique ambibant et funes omnis hujus ministerii. — 27. A Kehath ortæ sunt familiæ Amramina, Jizharina, Chebronina et Ossieline. 28. Quarum mares qui menssem excefferant, numerum conficiebant octo millium et sexcentorum: His sanctuarii cura commissa fuit. 29. Familiæ hæ Kehathinæ castra habebant ad latus meridionale tabernaculi. 30. Princeps earum fuit Elizaphan filius Ussielis. 31. Custodiebant vero arcam, mensam, candelabrum, altaria, sacri ministerii suppellectilem, aulæum cum omni suo apparatu. 32. Summus Levitarum princeps fuit Eleasar filius Aaronis, sacerdos, præfectus eorum qui sanctuarii curam haberent. — 33. Ex Meraro ortæ sunt familia Machlina et Maschina, 34. quarum mares menssem excedentes, recensiti fuerunt sex millia et ducenti. 35. Princeps vero familiarum fuit Zuriel filius Abichaili. Ad latus tabernaculi septentrionale castra sua tendebant. 36. Curæ eorum credebantur asseres tabernaculi, repagula ejus, columnæ

mnæ et bases et reliqua harum partium instrumenta. 37. Item columnæ atrii cum basibus suis, paxilli et funes. — 38. Ante tabernaculum in latere ejus orientali tendebant Moyses et Aaron; ejus filii curam gerebant sanctuarii vice Israelitarum. Peregrinus qui accessisset morte esset punitus. 39. Omnium Levitarum a Mose et Aarone ex mandato divino recensitorum, omnium nempe marium, qui mensem excefferant, fuerunt duo et viginti millia. 40. Quo facto Jova Moysen jussit nominatim censere omnes primogenitos mares Israelitarum, qui mensem excefferant, 41. atque ipsi, Jovæ nimirum, substituere Levitæ loco primogenitorum Israelitarum, ut et pecus Levitarum pro pecore Israelitarum primogenito. 42. Moyses igitur, quemadmodum jussus erat a Jova, censum habuit omnium primogenitorum Israelitarum, 43. quorum (marium nempe mensem excedentium) nominatim consignatorum numerus fuit duo et viginti millia, ducenti septuaginta tres. 44. Tum Jova Moysi dixit: 45. Sint Levitæ loco primogenitorum Israelitarum, illorumque pecus loco horum. Mei sint Levitæ. Ego sum Jova. 46. In redemptionem vero ducentorum septuaginta trium primogenitorum de Israelitis, qui supersunt numero Levitarum, 47. accipe a singulis qui nos fideles, videlicet sacros, vicens geras valentes,

48. et da eos Aaroni et filiis ejus. *Sic fiat* redemptio eorum, qui in illis redundant. 49. Accepit igitur Moses pecuniam redemptionis ab eis Israelitarum primogenitis, qui numerum Levitarum redemptorum excedebant, mille trecentos sexaginta quinque scilicet sacros, tradiditque eos, sicuti Jova jusserrat, Aaroni ejusque filiis.

CAPUT IV

Alius Levitarum census respectu eorum, qui ad munera sacra obeunda essent idonei.

Porro Jova cum Mose et Aarone sic est locutus: 2. Summam subducite Kehathitarum ex Levitis secundum familias suas paternasque domos, 3. a trigésimo ætatis anno usque ad quinquagesimum, omnium qui idonei sunt a) ad munus peragendum in tabernaculo conventus. 4. Hoc vero munus Kehathitarum spectat partes tabernaculi sanctissimas. 5. Si castra moventur, ingrediantur Aaron et filii ejus *sanctuarium*, et demittant siparium obtensum, eoque tegant arcam legis. 6. Super eo ponant tegumentum ex pellibus phocarum, et aliud insuper stragulum

a) Phrasis hebraica est לָצֵאת וּלְבָרֶכֶת venire in agmen. Intel-
ligitur numerus ille Levitarum qui ad munera obeunda
admittebantur, cf. v. 47. ubi de eadem re alia phrasis adhi-
betur.

gulum cæruleum expandant et tum vestes admoveant. 7. Super mensa autem extendant stragulum cæruleum, huic immittant scutellās, lances, cyathos et pateras libaminis, panis quoque super ea perpetuo maneat. 8. Hæc stragulo coccineo consternant, quod alio ex pellibus phocarum confecto tegant et sic vestes admoveant. 9. Candelabrum ejusque lucernas, forcipes, foculos et omnia vasa olei, quæ in usu ejus adhibentur: 10. involvant tegumento ex phocarum pellibus et trahæ imponant. 11. Super altari aurea expandant stragulum cœruleum, quod insuper alio ex pellibus phocarum confecto tegant et vestes ejus applicent. 12. Deinde omnia instrumenta, quorum in sacrario usus est, cæruleo stragulo imponant et alio tegmine ex phocarum pellibus tegant et trahæ imponant. 13. Tum super altari cinere purgato expandant stragulum purpureum, 14. cui imponant omnia instrumenta, quæ in ministerio adhibentur, batilla, fuscinas, palas, pateras, et reliquam aræ supellectilem; quæ tegmini ex phocarum pellibus confecto involvant et vestes admoveant. 15. Postquam Aaron et filii ejus obtulerunt sacrarium et omnem ejus supellectilem dum castra moventur, tum demum accedant Kehathitæ ad portandum. Nec tamen res sacras attingant, ne moriantur. Hæc sunt, quæ Kehathitæ de taberna-

culo conventus bajulare debent. 16. Eleasar autem Aaronis filii sacerdotis curæ committitur oleum candelabri, suffimen, fertum perpetuum, unctionis oleum, *denique* inspectio *b)* totius tabernaculi et omnium quæ in eo sunt tum sacrarii, tum ejus suppellectilis. 17. Tum quoque Jova Mosi et Aaroni dixit: 18. Cavete ne Kehathitarum familiæ a Levitis exscindantur. 19. Hoc igitur facite, ut vitæ eorum prospiciatis, quando ad res sacrosanctas accedunt. Aaron et filii ejus introeant *tabernaculum*, et assignent cuique eorum onus suum, quod ei ferendum sit. 20. Minime vero ingrediantur ad videndum, quando res sacræ involvuntur, ne moriantur. — 21. Porro Jova Mosi dixit: 22. Gerschonitarum quoque summam subducito secundum domos paternas et familias. 23. Recenseto autem de illis tricenarios usque ad quinquagenarios, omnes qui idonei sunt ad munera subeunda in tabernaculo conventus. 24. Hoc autem est munus quo fungi debent Gerschonitarum familiæ et onera *ab eis gestanda*: 25. Nimirum bajulare debent aulæ tabernaculi,

b) Intelligitur inspectio s. cura earum rerum quas Kehathitæ bajulare debebant, de quibus antea sermo fuit. Has summa cautione adhibita involvendas esse suis stragulis et tunc demum Kehathitis tradendas. cf. vers. 28. qui de Ichamaris officio simili loquitur.

culi, et tegmen ejus *interius*, et tegmen ex pellibus phocarum, quod illi superimpositum est; et siparium ad ejus introitum. 26. Vela atrii, quæ tabernaculum et aram ambiunt, et siparium atrii, et funes ejus et alia quæ eis inserviunt. 27. Gerschonitæ vero omnia, quæ ad onera ab eis ferenda et quæ omnino ad munera eorum pertinent, peragant ex præscripto Aaronis et filiorum ejus, qui eorum curæ committant omnia quæ bajulare debent. 28. Hoc est officium familiarum Gerschonitarum in tabernaculo conventus, et quæ curare debent ad mandatum Ithamaris filii Aaronis sacerdotis. — 29. Porro Meraritas secundum familias paternasque domos recenseto, 30. qui tricesimum ætatis annum excesserunt usque ad quinquagesimum, qui idonei sunt ad ministerium in tabernaculo conventus fubeundum. 31. Hæc vero sunt, quæ bajulare debent secundum officii rationem in tabernaculo conventus: afferes ejus, repagula, columnas cum basibus suis. 32. Columnas totius atrii cum basibus suis, clavos et funes cum omnibus harum partium instrumentis. Quæ omnia ab eis portanda sigillatim eis tradite. 33. Hæ sunt partes muneris Meraritarum in tabernaculo conventus ad mandatum Ithamaris filii Aaronis sacerdotis. — 34. Igitur Moses, Aaron et principes cœtus recensuerunt Kehathitas secundum fami-

familias suas paternasque domos, 35. omnes qui tricesimum ætatis annum exceſſerant usque ad quinquagesimum, omnes ad ministerium in tabernaculo idoneos. 36. Quorum recensitorum secundum familias suas fuerunt duo millia septingenti et quinquaginta. 37. Hæc est summa recensitorum ex familiis Kehathitarum in tabernaculo conventus ministrantium, quos Moſes et Aaron recensuerunt ex jussu Dei per Moſen. — 38. Recensiti posterorum Gerschonis secundum familias paternasque domos, 39. ab anno tricesimo ætatis usque ad quinquagesimum ad ministerium in tabernaculo conventus idonei, 40. fuerunt numero duo millia, sexcenti et triginta, 41. qui recensiti sunt a Moſe et Aarone ex jussu Jovæ. — 42. Item posteri Merari secundum familias paternasque domos recensiti sunt, 43. ab anno tricesimo ætatis usque ad quinquagesimum, omnes qui ad munera in tabernaculo conventus obeunda erant idonei. 44. Horum fuerunt tria millia et ducenti. 45. Hi sunt recensiti familiarum Merarenſium, quos Moſes et Aaron e mandato illi a Jova dato recensuerunt. — 46. Summa omnium a Moſe, Aarone et Israelitarum principibus recensitorum Levitarum secundum familias paternasque domos, 47. qui annum tricesimum exceſſerant usque ad quinquagesimum, omnium qui ad

ministerium erant idonei, nempe ad ministerium onerum ferendorum in tabernaculo conventus, 48. summa, inquam, fuit octo millia quingenti octoginta. 49. Moses omnes ex voluntate Jovæ recensuit et assignavit singulis muneris sui partes, onera nempe quæ portare debebant.

CAPUT V

Leges de immundis e castris removendis 1 — 4. de furti restitutione 5 — 10. et aqua mulieri marito suo ob adulterium suspectæ bibenda 11 — 31.

1. **T**um Jova cum Mose sic est locutus: 2. Jube ut Israelitæ emittant e castris omnes leprosos, impuro feminis fluxu laborantes, et funere pollutos; 3. sive mares sint, sive foeminæ, emittant eos ex castris, quo minus ea inquinent, siquidem ego inter vos verfor. 4. Fecerunt igitur Israelitæ quemadmodum Jova per Mosen jusserat, et emisit eos ex castris. — 5. Porro Jova cum Mose locutus est: 6. Dic Israelitis: si quis vir aut foemina alterum defraudaverit et perjurio se a culpa liberarit, deinde vero peccati in conscientia sua convincitur: 7. confiteatur peccatum quod admisit, restituat rei furreptæ pretium quinta parte superaddita, ei quem damno affecerat. 8. Qui si propinquum non habet, cui restitutio fieri possit, res restituenda Jovæ sit, sive sacerdotis, præter arietem piacularem, quo *reus* expia-

expiatur. 9. Omnia donaria omnium rerum ab Israelitis consecratarum sacerdotis sunt. 10. Liberum sit cuique dare consecrata cuicunque sacerdoti voverit. Ejus erunt cui data fuerint. — 11. Porro Jova cum Mose sic locutus est: 12. Dic Israelitis: Si cujuspiam uxor fidem marito suo datam fefellerit, 13. et alius rem cum ea habuerit, idque maritum latuerit, et quod clam stuprata est, testis contra eam non adsit, nec *in ipso flagitio* fuerit deprehensa, 14. et zelotypia maritum invasērit ex suspicione vel vera vel falsa: 15. adducat conjugem suam ad sacerdotem, et offerat propter eam fertum, decimam partem Ephæ farinæ hordeaceæ, nec tamen oleum affundat, aut thus adhibeat, nam fertum est zelotypiæ, fertum ad crimen commissum redarguendum. 16. Sacerdos mulierem sistat in loco sacro. 17. Sumat aquam sacram *a)* in vase fictili, cui injiciat de pulvere, qui est in solo tabernaculi, 18. posthæc mulieri in loco sacro constitutæ capillos solvat, fertum redargutionis et zelotypiæ manibus ejus imponat. Sua vero manu teneat aquam perniciosam imprecationum *b)* 19. et adjuret mulierem

a) scilicet ex labro sacerdotum.

b) Verba textus sunt **מִי הַמָּרִים הַמְּאָרְרִים**. Circa prius epitheton hujus aquæ interpretes inprimis dissentiunt, quo

sensu nempe מרים *amara* dicatur. Si fides Judæis esset habenda, in sensu proprio ita diceretur propter herbas amaras ei injectas. Sed quoniam nihil de eo in lege ipsa præcipitur, figmentum hoc esse doctorum Judaicorum facile intelligitur. Neque ex pulvere et atramento in ea absterfo amaritudinem potuit contrahere, neque ex miraculo saporem ejus immutatum esse temere statuendum videtur. Igitur improprie hanc aquam amaram dici plerique interpretes arbitrantur. In quo sensu tamen alii amaritudinem illam ad maritum referunt, qui aquam illam uxori propinet animo amaro, h. e. irato. Alii vero ab effectu eam amaram dici existimant, quod acerbos dolores per imprecationes additas in muliere rea excitabat. Quæ sententia mihi quoque maxime probabilis aliisque præferenda videtur, inprimis propter versum 24. et 27., in quibus hæc aqua מַאֲרָרִים לְמָרִים dicitur. Ex qua epithetorum permutatione plane constare putem, hæc esse illius synonyma, ideoque de effectu esse intelligendum. III. *Michaelis* quidem alium sensum tropicum vocabulo מרים tribuit, dum in notis lectores suos admonet *amarum* apud Hebræos dici de *imprecationibus*. At enim vero velim ut Vir Celeb. hanc vocis significationem uno alteroque exemplo prober. Ego quidem nullum novi, neque per sequens vocabulum מַאֲרָרִים quod proprie *maledictionem* notat illud מרים sic verti potest, propterea quoque Vir Celeb. hoc omittit atque utrumque uno vocabulo *Fluchwasser* vertit. *Hubigantius* propter dissensum qui in versione græca et syriaca a lectione recepta esse videtur, crisin h. l. exercet. Illa quidem מרים reddit τὸ ὕδωρ τὸ ἐλεγεμῶν. Hinc conjectat *Hubigantius* interpretem legisse vel הברים vel הקרים

rem his verbis: Si nemo tecum concubuit, si fidem marito tuo datam non fefellisti, illæsa eris ab aqua hac pernicioſa imprecationum. 20. Sin autem fidem marito tuo debitam violaſti, ſi ſtuprata es, et alius vir quam tuus tecum rem habuit: 21. Jova, ſic pergat ſacerdos mulierem diris jurisjurandi adjurans, in te exemplum ſtatuat dirarum et perjurii inter populares tuos, faciat ut femur tibi decidat et venter intumeſcat. 22. Veniat hæc dira aqua in viſcera tua ad ventrem diſtendendum et femur decutiendum. Ad hæc mulier dicat: ita fiat! 23. Tum ſcribat ſacerdos has diras in ſcheda et aqua iſta pernicioſa deleat, 24. quam deinde mulieri bibendam tradat, ut una cum diris eam ingreditur ad acerbos excitandos dolores. 25. Quo facto ſumat ſacerdos fertum zelotypiæ e manu mulieris, idque coram Jova porriciat et aræ admoveat, 26. tum pugillo capiat partem illius ferti pro ſacrificio et in altari adoleat, tandemque mulieri aquam bibendam præbeat. 27. Si fuerit ſtuprata, ſi fidem marito ſuo datam violaverit, aqua

חקרים. Hæc vero מאררים explicat per בַּחֲרָא aquas exploratrices, fortasſe ex באר. Utramque leſtionem jungit et verba textus vertit: *aquam pudicitiae exploratricem*. Sed quoniam leſtio textus recepta explicationem admittit minime difficilem, temerarium videtur criſin in ea exercere.

aqua illa dirarum vehementissimos ei dolores excitabit. Intumescet ei venter et femur concidet, eritque hæc mulier perjurii exemplum inter populares suos. 28. Quodsi non stuprata fuerit, sed munda, illæsa fuerit et prolem gignet. — 29. Hæc lex sit zelotypiæ, si mulier suspecta est perfidiæ in maritum suum commissæ. 30. Aut si vir zelotypia perturbatur, mulierem suam deducat in locum sacrum, ibique sacerdos ei faciat ex hac lege. 31. Vir immunis est ab omni culpa, mulier poenam suam luet.

C A P U T VI

Leges Nasiræis observandæ, et formula bene precandi populo, quam sacerdotes adhibere debebant.

1. **U**lterius Jova cum Moſe his verbis est locutus: 2. Dic Israelitis: Si quis vir aut foemina voto Nasiræi nuncupato sese Jovæ consecravit, 3. a vino et temeto abstineat, nec vini aut temeti acetum, nec omnino quidquam quod ex uvis paratur, bibat, neque uvas recentes aut passas comedat. 4. Quamdiu voto suo tenetur, nihil quod *ex fructu* vitium paratur, gustet, ne acinos quidem aut folliculos. 5. Toto illo voti sui tempore novacula ejus capiti ne admoveatur. Jovæ sacer est, alat comam capitis sui. 6. Quamdiu Jovæ se consecravit,

funeri

funeri ne interfit. 7. Ne in patris quidem, aut matris, fratris, aut sororis funere se polluat, quoniam in capite gestat cæsariem Deo devotam. 8. Quamdiu votum illud durat, Jovæ sacer sit. 9. Si quis derepente in præsentia ejus moriatur, polluta est capitis sui cæsaries, quam septimo die, quo iterum purus fit, abradat. 10. Die octavo offerat duos turtures aut duas columbas pullas sacerdoti ad introitum tabernaculi, 11. quarum alteram piaculari, alteram solido sacrificio faciat. Sic expiet ejus culpam in funere contractam, et caput ejus *iterum* consecret eodem die. 12. Et dum agnum anniculum ut sacrificium pro delicto offert, tempus voti nuncupati denuo incipit, superiores enim dies irriti sunt, propter impuritatem contractam. — 13. Completo voti tempore Nasiræo hæc sunt agenda: Compareat ad tabernaculum conventus, 14. et afferat donarium suum Jovæ, agnum unum anniculum sine vitio, ad holocaustum, et agnam unam anniculam sine vitio ad victimam piacularem, et arietem unum vitii expertem in sacrificium eucharisticum. 15. Præterea canistrum placentarum sine fermento similaginearum, partim oleo mistarum, partim oleo tinctarum, cum earum donariis et libaminibus. 16. Quæ omnia sacerdos deferat in locum sacrum, faciatque sacrificium piaculare et solidum. 17. Deinde arie-

te faciat sacrificium eucharisticum Jovæ, una cum
placentis azymis earumque donariis et libaminibus.

18. Tum Nasiræus ad portam tabernaculi caput
tondeat, ejusque cæsariem consecratam in ignem
sacrificii eucharistici abjiciat. 19. Posthæc sacerdos

armum arietis coctum et placentam unam utriusque
generis e canistro manibus Nasiræi, cujus cæsaries
consecrata rasa est, imponat, 20. et deinde co-

ram Jovæ porriciat. Hæ partes sacræ sunt sacer-
doti, præter pectus a) porrectionis et armum ele-
vationis. Quibus peractis Nasiræus vinum bibat.

21. Hæc est lex Nasiræi, qui voverit se offerre
velle Jovæ oblationem pro Nasiræatu, præter ea
quæ pro facultate sua sponte offerre potest. Hæc
quidem pro voto quod nuncupavit, faciet ex lege
Nasiræatus. — 22. Porro Jovæ Moysi dixit:

23. præcipe Aaroni et filiis ejus, ut Israelitis hunc
in modum bene precentur: 24. Benefaciat vobis

Jovæ et vos custodiat. 25. Faveat vobis Jovæ,
et vestrum misereatur. 26. Benignum sese Jovæ

vobis exhibeat, omnisque generis felicitate cumu-
let. 27. Nomen meum enuncient coram Israelitis,

et ego vos fortunabo.

- CAPUT

a) cf. Levit. 7, 34.

CAPUT VII

Munera principum Israelitarum in consecratione tabernaculi oblata.

Postquam Moses tabernaculum erexerat, idque, ut et omnem ejus supellectilem, nec non altare cum instrumentis suis omnibus unxerat et consecrarat: *a)* obtulerunt Israelitarum principes, capita familiarum, qui et tribuum principes erant et exercitui præfecti, 3. munera sua Jovæ, sex plaustra tecta et duodecim boves. *Nimirum* bini singula plaustra et singuli boves singulos; eaque adduxerunt ante tabernaculum. 4. Tum Jova Mosen jussit, 5. ea ab illis accipere, ut in ministerio tabernaculi adhiberentur, et inter Levitas pro ratione muneris distribuere. 6. Igitur Moses accepit illa plaustra et boves a *principibus Israelitarum* deditque ea Levitis. 7. *Nempe* duo plaustra et quatuor boves Gerschonis pro ratione muneris eorum, 8. quatuor vero plaustra et octo boves dedit Meraritis, qui eis in ministerio suo opus habebant, sub inspectione Ithamaris filii Aaronis sacerdotis. 9. Kehathitis autem nullum *de plaustris istis* dedit, quia res sacræ curæ eorum

a) Factum hoc est primo mense anni secundi post exitum ex Aegypto. Exod. 40, 2.

eorum commissæ humeris erant bajulandæ. 10. Ob-
tulerunt etiam principes illi ad aræ dedicationem
tum cum inuncta est, munera sua ante aram. 11.
Jufferat autem Jova Mosen, ut singuli principes sin-
gulis diebus munera sua ad aræ dedicationem offer-
rent. 12. Igitur primo die obtulit munus suum
Nachschon filius Amminadabi de tribu Judæ. 13.
Nempe scutellam argenteam triginta et centum si-
clorum, phialam argenteam septuaginta siclorum ex
ficlo sacro *astimatorum*, utramque plenam simila
oleo mista ad fertum. 14. Lancem decem aureorum
fuffitu plenam. 15. Juvenum bovillum, arietem,
agnum anniculum ad holocaustum, 16. hoedum ca-
prinum ad sacrificium piaculare, 17. et ad sacrificium
eucharisticum duos boves, arietes quinque, hircos
quinque, totidemque agnos anniculos. Hoc fuit do-
num Nachschonis filii Amminadabi. — 18. Secundo
die obtulit Natanel filius Zuari princeps Isascharis
munus suum, 19 — 23. *quod primi diei muneri pror-
sus simile fuit b*). 24 — 29. Tertio die princeps Se-
bulonitarum Eliabus filius Chelonis. 30 — 35. Quar-
to

b) Munera omnium duodecim principum eadem fuerunt at-
que in textu hebræo iisdem verbis describuntur, quæ in
versu 13 — 17. leguntur. Ego vero nolui eadem toties
repetere, neque vereor ne propterea reprehendar. cf. Cap.
1, 22. not. e).

to princeps Rubenitarum, Elizur filius Schedeuri.
36 — 41. Quinto princeps Simeonitarum, Schelumiel
filius Zurischadai. 42 — 47. Sexto princeps Gadi-
tarum, Eljafaphus filius Deuelis. 48 — 53. Septimo
princeps Ephraimitarum, Elischama filius Ammihudi.
54 — 59. Octavo princeps Manassitarum, Gamliel
filius Pedazuri. 60 — 65. Nono princeps Benjami-
nitarum, Abidan filius Gideonis. 66 — 71. Decimo
princeps Danitarum Achieser filius Ammischaddai.
72 — 77. Undecimo princeps Ascheritarum, Pagiel
filius Ochrani. 78 — 83. Duodecimo princeps Na-
phtalitarum, Achira filius Enani. 84. Hæc sunt in
aræ dedicatione, tum cum uncta fuit, a principibus
Israelitarum dono data: scutellæ argenteæ duode-
cim, totidem phialæ argenteæ, totidem lances au-
reæ. 85. Scutellæ singulæ erant tricenorum et cen-
tenorum, phialæ singulæ septuagenorum siclorum.
Quorum vasorum argenteorum summa fuit duo
millia et quadringenti sicli, ponderis sacri. 86. Lan-
ces aureæ duodecim suffitu plenæ singulæ denorum
siclorum sacrorum, quæ summam auri efficiebant
viginti et centum siclorum. 87. Boves ad holocau-
stum duodecim, totidem arietes et agni anniculi cum
ferto suo. Hoedi caprini duodecim ad sacrificium
piaculare. 88. Ad eucharisticum sacrificium quatuor
et viginti boves, sexaginta arietes, totidem hirci to-
tidem-

tidemque agni anniculi. Hæc sacrificia in dedicatione aræ, postquam uncta erat, sunt oblata. —

89. Quando Moses tabernaculum conventus ingrediebatur, ut Deum consuleret, audivit vocem respondentem ex operculo, quod erat super arca legis inter duos Cherubos. Sic cum eo loquebatur.

CAPUT VIII

Leges de lucernis accendendis 1—4. de consecrandis Levitis loco primogenitorum Israelitarum ad sacri tabernaculi ministerium 5—23. et de ætate, qua ad illud ministerium sunt idonei 23—26.

Jussit quoque Jova, 2. ut Moses Aaronem admoneret lucernas ita candelabro imponere, ut omnes septem antrorsum lucerent. 3. Quod etiam Aaron fecit et in fronte candelabri lucernas instruxit, sicuti Jova Mosi præceperat. 4. Fuit autem candelabrum opus solidum ex auro, cum scapus, tum ejus flores, factum a Mose ad exemplar, quod ei Jova ostenderat. — 5. Tum porro Jova cum Mose sic est locutus: 6. Secerne Levitas ex Israelitis eosque purificato. 7. Quod hac ratione fieri debet: consperge eos aqua lustrali, deinde novacula totum corpus radant, et lavent vestimenta sua et se ipsos. 8. Tum taurum bovillum adhibeant cum ferto suo, simila nempe oleo mista, et alium taurum bovillum
ad

ad victimam piacularem affertō. 9. Adductis a te Levitis ante tabernaculum conventus et convocatis legatis Israelitarum, 10. illos *propius* in locum sacrum adduces et hi illis manus suas imponent. 11. Tunc Aaron Levitas Jovæ ab Israelitis oblatos sistat, ut ministerium ejus curent, 12. atque hi imponant manus suas capitibus istorum taurorum, quorum alterum in victimam piacularem, alterum in solidum sacrificium *Aaron* faciat ad Levitas expiandos. — 13. Sic sistes Levitas coram Aarone ejusque filiis, eosque mihi *quasi* porricias. 14. Secernes eos ab Israelitis, et mei sint. 15. Deinde suscipiant ministerium in tabernaculo conventus, postquam a te fuerint purificati et *mihi* oblati. 16. Sunt enim mihi prorsus addicti ex omnibus Israelitis pro primo foetu matris, omnibusque Israelitarum primogenitis eos mihi selegi. 17. Omnia Israelitarum primogenita mea sunt, cum hominum tum animalium, quæ mihi sanctificavi eo die, quo Aegyptiorum primogenita occidi. 18. Pro illis Israelitarum primogenitis accipio Levitas, 19. et trado eos Aaroni ejusque filiis ex *reliquis* Israelitis, ut munere in tabernaculo conventus fungantur, quo illi fungi debebant, utque eos expient et ne clade afficiantur si ipsi ad sanctuarium accederent. — 20. Moses igitur, Aaron et Israelitarum legati fecerunt Levitis omnia quæ Jo-

va per Mosen jufferat. 21. Purgarunt se Levitæ, abluerunt vestes suas, et Aaron eos Jovæ porrexit et expiavit. 22. Quibus peractis munus suum adierunt in tabernaculo sub inspectione Aaronis et filiorum ejus, quemadmodum Jova per Mosen præceperat. — 23. Porro Jova Mosi dixit: Hoc quoque de Levitis habeto: 24. qui annum quintum et vicesimum excefferunt, adeant munus in tabernaculo conventus. 25. Ab anno autem quinquagesimo cessent a munere et habeantur emeriti. 26. Adjuvent tamen fratres suos in ministerio tabernaculi leviori, a gravi vero labore liberi sint. Sic Levitis munera sua assignabis.

CAPUT IX

Israelitæ Pascha mense primo anni secundi post exitum ex Aegypto celebrant, qua occasione lex fertur de iis qui illud statuto tempore facere non poterant 1 — 14. De nube super tabernaculo, signo itineris aut stationis figendæ Israelitis 15 — 23.

1. **P**rimo mense secundi anni post exitum ex Aegypto Jova in deserto Sinai Mosi præcepit, 2. ut Israelitæ pascha celebrarent tempore constituto, 3. nimirum quarto decimo die illius mensis circa vespem, atque in eo agerent secundum leges omnes et ritus *præscriptos*. 4. Jussit igitur Moses ut Israelitæ pascha celebrarent. 5. Quod etiam ab eis factum

¶ Cum est quarto decimo die mensis primi in deserto Sinai circa vesperam, et observarunt omnia, quæ Jova Mofi præceperat. — 6. Fuerunt autem nonnulli impuri ex funere, nec poterant pascha eo die celebrare. Hi adeunt Mosen et Aaronem eo ipso die, 7. eisque indicant, sese ex funere esse pollutos; quare vero prohiberemur, *inquiabant*, quo minus munera nostra statuto tempore Jovæ offeramus una cum aliis Israelitis? 8. Jussit eos Moses expectare, sese Jovam consulturum, quid eorum causa fieri vellet. 9. Tum Jova respondit his verbis: 10. Dico Israelitis: Si quis vestrum, aut posterorum vestrorum, impurus fuerit ex funere, aut sit in itinere longinquo, quando pascha in mei honorem celebratur, 11. quarto decimo die mensis secundi circa vesperam, idque cum azymis et herbis amaris comedat. 12. Nihil de eo relinquatur in sequentem diem, nec os ei frangatur, et plane ex institutis paschatis illud celebrent. 13. Qui vero mundus erit, neque in itinere, et tamen pascha celebrare omittit, is e populo suo excindetur, quoniam tempore constituto munus suum mihi non obtulit; feret culpam suam. 14. Peregrinus inter vos, qui Pascha celebrare voluerit, faciat hoc ex iisdem institutis et ritibus. Idem jus sit peregrinis et indigenis. — 15. Cum tabernaculum erigebatur, obte-

tidemque agni anniculi. Hæc sacrificia in dedicatione aræ, postquam uncta erat, sunt oblata. —

89. Quando Moses tabernaculum conventus ingrediebatur, ut Deum consuleret, audivit vocem respondentem ex operculo, quod erat super arca legis inter duos Cherubos. Sic cum eo loquebatur.

CAPUT VIII

Leges de lucernis accendendis 1—4. de consecrandis Levitis loco primogenitorum Israelitarum ad sacri tabernaculi ministerium 5—23. et de ætate, qua ad illud ministerium sunt idonei 23—26.

1. **J**ussit quoque Jova, 2. ut Moses Aaronem admoneret lucernas ita candelabro imponere, ut omnes septem antrorsum lucerent. 3. Quod etiam Aaron fecit et in fronte candelabri lucernas instruxit, sicuti Jova Mose præceperat. 4. Fuit autem candelabrum opus solidum ex auro, cum scapus, tum ejus flores, factum a Mose ad exemplar, quod ei Jova ostenderat. — 5. Tum porro Jova cum Mose sic est locutus: 6. Secerne Levitas ex Israelitis eosque purificato. 7. Quod hac ratione fieri debet: con-sperge eos aqua lustrali, deinde novacula totum corpus radant, et lavent vestimenta sua et se ipsos. 8. Tum taurum bovillum adhibeant cum ferto suo, si-mila nempe oleo mista, et alium taurum bovillum
ad

ad victimam piacularem affertō. 9. Adductis a te Levitis ante tabernaculum conventus et convocatis legatis Israelitarum, 10. illos *propius* in locum sacrum adduces et hi illis manus suas imponent. 11. Tunc Aaron Levitas Jovæ ab Israelitis oblatos sistat, ut ministerium ejus curent, 12. atque hi imponant manus suas capitibus istorum taurorum, quorum alterum in victimam piacularem, alterum in solidum sacrificium *Aaron* faciat ad Levitas expiandos. — 13. Sic sistes Levitas coram Aarone ejusque filiis, eosque mihi *quasi* porricias. 14. Secernes eos ab Israelitis, et mei sint. 15. Deinde suscipiant ministerium in tabernaculo conventus, postquam a te fuerint purificati et *mihi* oblati. 16. Sunt enim mihi prorsus addicti ex omnibus Israelitis pro primo foetu matris, omnibusque Israelitarum primogenitis eos mihi selegi. 17. Omnia Israelitarum primogenita mea sunt, cum hominum tum animalium, quæ mihi sanctificavi eo die, quo Aegyptiorum primogenita occidi. 18. Pro illis Israelitarum primogenitis accipio Levitas, 19. et trado eos Aaroni ejusque filiis ex *reliquis* Israelitis, ut munere in tabernaculo conventus fungantur, quo illi fungi debebant, utque eos expient et ne clade afficiantur si ipsi ad sanctuarium accederent. — 20. Moses igitur, Aaron et Israelitarum, legati fecerunt Levitis omnia quæ Jo-

va per Mosen jufferat. 21. Purgarunt se Levitæ, abluerunt vestes suas, et Aaron eos Jovæ porrexit et expiavit. 22. Quibus peractis munus suum adierunt in tabernaculo sub inspectione Aaronis et filiorum ejus, quemadmodum Jova per Mosen præceperat. — 23. Porro Jova Mosi dixit: Hoc quoque de Levitis habeto: 24. qui annum quintum et vicesimum excefferunt, adeant munus in tabernaculo conventus. 25. Ab anno autem quinquagesimo cessent a munere et habeantur emeriti. 26. Adjuvent tamen fratres suos in ministerio tabernaculi leviori, a gravi vero labore liberi sint. Sic Levitis munera sua assignabis.

CAPUT IX

Israelitæ Pascha mense primo anni secundi post exitum ex Aegypto celebrant, qua occasione lex fertur de iis qui illud stato tempore facere non poterant 1 — 14. De nube super tabernaculo, signo itineris aut stationis figendæ Israelitis 15 — 23.

Primo mense secundi anni post exitum ex Aegypto Jova in deserto Sinai Mosi præcepit, 2. ut Israelitæ pascha celebrarent tempore constituto, 3. nimirum quarto decimo die illius mensis circa vesperam, atque in eo agerent secundum leges omnes et ritus præscriptos. 4. Jussit igitur Moses ut Israelitæ pascha celebrarent. 5. Quod etiam ab eis factum

¶ Cum est quarto decimo die mensis primi in deserto Sinai circa vesperam, et observarunt omnia, quæ Jova Mofi præceperat. — 6. Fuerunt autem nonnulli impuri ex funere, nec poterant pascha eo die celebrare. Hi adeunt Mosen et Aaronem eo ipso die, 7. eisque indicant, sese ex funere esse pollutos; quare vero prohiberemur, *inquirebant*, quo minus munera nostra statuto tempore Jovæ offeramus una cum aliis Israelitis? 8. Jussit eos Moses expectare, sese Jovam consulturum, quid eorum causa fieri vellet. 9. Tum Jova respondit his verbis: 10. Dico Israelitis: Si quis vestrum, aut posterorum vestrorum, impurus fuerit ex funere, aut sit in itinere longinquo, quando pascha in mei honorem celebratur, 11. quarto decimo die mensis secundi circa vesperam, idque cum azymis et herbis amaris comedat. 12. Nihil de eo relinquatur in sequentem diem, nec os ei frangatur, et plane ex institutis paschatis illud celebrent. 13. Qui vero mundus erit, neque in itinere, et tamen pascha celebrare omittit, is e populo suo excindetur, quoniam tempore constituto munus suum mihi non obtulit; feret culpam suam. 14. Peregrinus inter vos, qui Pascha celebrare voluerit, faciat hoc ex iisdem institutis et ritibus. Idem jus sit peregrinis et indigenis. — 15. Cum tabernaculum erigebatur, obte-

xit illud nubes, vespere autem extitit super eo ignis quædam species usque ad mane, 16. et sic perpetuo. *Interdum a)* nubes illud contextit, noctu ignis species. 17. Prouti nubes super tabernaculo ascendit, ita profecti sunt Israelitæ; atque ubi confedit, ibi castra posuerunt. 18. Ad voluntatem Jovæ vel profecti sunt, vel castrametati. Quamdiu nubes tabernaculo infedit, castra non moverunt. 19. Quodsi per complures dies nubes tabernaculo immorata est, vacarunt Israelitæ cultui sacro, *b)* neque iter continuarunt. 20. Si ad paucos dies tabernaculo infidebat, ex voluntate Dei vel castra posue-

a) Supplendum esse יומם oppositum לילה docet. Sed quod re vera e textu exciderit, nec tamen ausim cum *Hubigantio* certo affirmare, quanquam ex antiquis interpretibus *oi ô*, Syrus, Vulgatus et Arabs in Polygl. illud habent. Constat Hebræos non semper summam in scribendo ἀκριβέως adhibere. Codex Sam. Onkelos et Arabs Ergen. consentiunt cum recepta lectione.

b) Phrasis שְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת quæ h. l. legitur, omnem cultus Levitici observationem indicat. cf. Levit. 18, 30. et 22, 9. not. *a)*. Sensus igitur h. l. est: Israelitas tunc demum tabernaculum sacrum erexisse et ritus sacros observasse, si per complures dies uno in loco commorabantur; si ad breve modo tempus, tabernaculum non esse erectum. Quod num futurum esset, indicabatur eis per Moſen, secundum v. 23,

posuerunt vel profecti sunt. 21. Si a vespera ad mane confedit et tunc ascendit, profecti sunt. Sive interdiu, sive noctu, quando ascendit, profecti sunt. 22. Si per biduum, aut mensem, aut annum integrum nubes super tabernaculo immorata est, non profecti Israëlitaë, sed castra posuerunt; simulac vero ascendit, iter sunt ingressi. 23. Utrumque fecerunt ex voluntate Jovæ, per Moſen indicentis, si cultum sacrum deberent instituere.

CAPUT X

De tubis quibus Israëlitaë convocentur, et certo ordine quo castra moveri debeant. Alii tubarum usus. Rogat Moſes affinem suum, ut se in itinere per desertum comitetur.

Preces Moſi, quando castra movebantur, aut figebantur.

1. **T**um quoque Jova cum Moſe ita est locutus:
 2. Fac tibi duas tubas argenteas easque solidas, quibus legatos populi convoces et ad castra movenda signum des. 3. Si ambabus clangitur, conveniant apud te populi legati ad portam tabernaculi conventus. 4. Si una tantum, principes, capita familiarum congregentur. 5. Si sono productiori clangitur, proficiſcantur castra orientalia. 6. Si idem sonus iterum editur, proficiſcantur castra meridionalia. Sonus ille productus signum sit caſtrorum movendorum. 7. In convocandis vero populi legatis fracto sono tantum clangatur, non productiori. 8. Filio-

rum Aaronis sacerdotum sit, tubis clangere. Quarum *tubarum* usus sit apud vos perpetuus, etiam inter posteros vestros. 9. Si in terra vestra prælium cum hoste vobis infesto initis, tubis clangetis, ut memoria vestram Jovæ redeat et ab hostibus vestris defendamini. 10. Item diebus festis, feriis statutis et noviluniis tubis canetis. Item super holocaustis vestris et sacrificiis eucharisticis. Inserviant vobis ad memoriam vestri recolendam coram me. Ego sum Jova Deus vester. — 11. Anno secundo, vicesimo die secundi mensis ascendit nubes super tabernaculo legis. 12. Tunc castra moverunt Israelitæ e deserto Sinai. Confedit deinde nubes in deserto Paran, 13. et tunc primum ordine quem Jova per Mosen instituerat iter sunt ingressi. 14. Vexillum castrorum Judæ cum agminibus suis primum profectum est, quibus præfuit Nachschon filius Amminadabi. 15. Dux tribus Isascharis, Nataneel filius Zuaris, 16. et dux tribus Sebulonis, Eliabus filius Chelonis. 17. Interea demissum fuit tabernaculum et profecti sunt Gerschonitæ et Meraritæ portantes tabernaculum. 18. Tum vexillum castrorum Rubenitarum cum agminibus suis profectum est, duce Elizuro filio Schdeuri, 19. et dux tribus Simeonis, Schelumiel filius Zurischadæi, 20. et dux tribus Gaditarum, Eljasaphus filius Deuelis. 21. Tum profecti

fecti sunt Kehathitæ portantes sanctuarium. Inter-
 ea illi tabernaculum erexerunt antequam *hi* veni-
 rent. 22. Tum vexillum castrorum Ephraimiticorum
 profectum est cum agminibus suis, duce Elischama
 filio Ammihudi, 23. et dux tribus Manassis Gamliel
 filius Pedazuri, 24. et dux tribus Beniaminitarum
 Abidan filius Gideonis. 25. Postremo vexillum ca-
 strorum Danitarum profectum est cum agminibus
 suis, duce Achiefero filio Ammischaddæi, 26. et dux
 tribus Ascheritarum Pagiel filius Ochranis, 27. et
 dux tribus Naphtalitarum Achiraus filius Enani. 28.
 Hoc ordine Israelitæ in agmina distributi castra mo-
 verunt et profecti sunt. — 29. Moses autem Cho-
 babo filio Reguelis Midianitæ affini suo *a)* dixit:
 Jam quidem proficiscimur ad locum quem Jova no-
 bis dare promisit. Veni nobiscum, tibi benefacie-
 mus. Magnæ enim felicitatis Jova Israelitis spem
 fecit. 30. Ille vero recusavit comitem se præbere,
 sed in patriam suam se reversurum esse dixit. 31.
 Sed institit Moses precibus suis, noli nos deferere,
 inquit, nosti enim ubi in deserto castra ponere
 debeamus, oculorum instar nobis eris. 32. Quodsi
 nos comitabere, bonorum quibus Deus nos afficiet,
 tu quoque inter nos particeps fies. — 33. Profe-
 cti igitur a monte Jovæ trium dierum iter fecerunt,

arca

a) cf. Exod. 2, 18.

arca foederis Jovæ eos præcedente et procurante locum stationis. 34. Nubes autem Jovæ interdum iter faciebant, eos textit. 35. Quando arca iter ingrediebatur, Moses dixit: Surge Jova, ut dissi-pentur hostes tui et adversarii tui in fugam conver-tantur. 36. Quando autem in loco suo reponeba-tur, dixit: Revertere Jova ad myriadum millia Israe-litarum.

CAPUT XI

Iterata populi querela carnem a Mose flagitantis. Quibus hic vehementer commotus Deum de onere sublevando rogat. Jubetur senatum septuaginta seniorum convocare. Populus carnem a Deo accipit, sed in ipso ejus est clade afficitur.

1. **A**ccidit autem ut populus impie quiritaret co-ram Jova. Quo facto hic iratus ignem incendit, qui extrema castra consumsit. 2. Tum populus clama-vit ad Mosén, atque cum hic apud Jovam interce-deret, ignis confedit. 3. Unde locus hic Tabera (h. e. incendium) dictus est, quoniam ignis Jovæ inter eos exarserat. — 4. *Non ita longe post* turba mixta hominum inter Israelitas commorantium desi-derio *aliorum ciborum* afficiebantur, et ipsi quoque Israelitæ denuo flere incipiebant et dicere: utinam carne vesci possemus. a) 5. Recordamur piscium, quos

a) cf. Exod. 12, 38.

quos in Aegypto gratis comedebamus, cucumerum, peponum, porri, ceparum et aliorum. 6. Jam vero contabescimus, nec oculis nostris quidquam conspicimus nisi Mannam. (7. Erat autem Manna ut grana coriandri, colore instar bdellii. 8. Populus eam passim colligebat, molaque contusam aut in mortario contritam coquebant in olla, et parabant ex ea placentas subcineritias. Sapore similis erat pani oleato. 9. Quando ros in castra cadebat noctu, manna quoque cadebat.) 10. Moses cum audiret universum populum flentem, omnes enim ante tabernacula plorabant, graviter hac re offensus, Jovæ, qui et ipse vehementer irascebatur, 11. dixit: Cur me tantopere affligis? cur hanc mihi gratiam non concessisti *ut munus hoc detrectare mihi liceret*, sed ut totum hujus populi onus mihi imponeres? 12. Num ego hunc tantum populum concepi? num peperì? ut me jubeas eum in sinu ferre, ut solet nutritor lactentem, in terram quam majoribus ejus jurejurando promissisti. 13. Unde carnem sumam, quam universo huic populo dem? omnes tamen flentes a me postulant, ut carnem eis comedendam præbeam. 14. Non possum ego solus ferre hunc populum, impar sum huic oneri ferendo. 15. Si ita mecum agere velis, interfice me, quod beneficii loco mihi erit, ne tanta cogar mala experiri. 16. Ad hæc Jovæ

Mosi respondit: evoca septuaginta ex Israelitarum senioribus, quos nosti populi esse proceres et scribas. Hi una tecum adsint ante tabernaculum conventus.

17. Tum ego in nube descendam et tecum loquar, tuæque virtutis partem eis tribuam, ut tecum onus populi portent, neque tibi soli id sit sustinendum.

18. Populo autem dicito: Iustrate vos in crastinum, carnem accipietis comedendam. Jova audivit voces vestras flentes, quibus carnem optastis et in Aegypto bene vobis fuisse dixistis. Dabit vobis Jova carnem

qua vescemini, 19. non in unum, non in duo, aut quinque, aut decem, aut viginti dies, 20. sed in mensem integrum, donec vobis fastidio sit et nauseam pariat, quoniam repudiastis Jovam, qui inter vos versatur, et doluistis, vos ex Aegypto esse egres-

sos. 21. Tum Moses, sexcentis peditum millibus, inquit, constat hic populus, cui ego præsum et tu promittis dare eis carnem, qua per integrum mensem vescantur. 22. Num pecus et armentum ma-

stari debet, quod eis sufficiat, aut pisces maris omnes congregabuntur, ut fatis habeant? 23. Ad hæc Jo-

va Mosi respondit: Num manus mea brevior facta est? videbis, num dicta mea eventura sint, nec ne.

24. Tum Moses retulit ad populum quæ Jova dixerat, et convocavit septuaginta viros de proceribus, quos adesse jussit ante tabernaculum conventus. 25.

Quo

Quo facto Jova in nube descendit et locutus est ad eos, partemque facultatum, quibus Moses instructus fuit, impertiit septuaginta illis proceribus. Qui ut primum earum participes erant facti, divina vi sunt locuti *b*). 26. Verum duo ex illis, alter nomine Eldad, alter nomine Medad, non convenerant, sed re-

b) In textu legitur וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסְפוּ quæ verba mihi quidem valde difficilia videntur. Primo נָבֵא dicitur de illa mentis agitatione extraordinaria, quam legimus nonnunquam homines in se sensisse et eâ impulsos locutos esse. Sed qualis ea fuerit, obscurum est et incertum. De Saulo quidem bis legitur 1 Sam. 10, 5. et 19, 23, ubi in cœtu נְבִיאִים dicitur מִתְנַבְּא quod de vaticiniis proprie dictis s. rerum futurarum prædictione non potest intelligi, sed de carminum cantu adhibitis instrumentis musicis recte, uti arbitror, a plerisque interpretibus explicatur. Sed quid hoc loco, ubi nulli prophetarum chori? Equidem ex causa effectum explicavi. Sed quæ horum נְבִיאִים ratio fuerit, fateor me ignorare. Hoc tantum affirmare audeo, eos res futuras non prædixisse, atque propterea verbum non per *vaticinari* esse vertendum. Deus partem facultatum, aut animi indolis, רוּחַ, qua Moses instructus fuit, impertiit viris illis; hinc factum est ut יִתְנַבְּאוּ divino impulsu loquerentur; sicuti Moses. — Neque minus difficilia sunt verba quæ sequuntur וְלֹא יָסְפוּ in quibus vertendis interpretes antiqui et recentiores in duas partes abeunt. Alii: *et non addiderunt*, h. e. tantum hoc

remanferant in castris. Hi quoque vim illam extraordinariam in se sentiebant. Erant quidem inter illos non conſignatos, ſed non egreſſi fuerant ad tabernaculum. Igitur in caſtris divina vi loquebantur. 27. Quod cum Moſi eſſet a puero quodam ſine mora indicatum: 28. Joſua filius Nunis, qui ei inde a juventute ſua ^{c)} mi-
niſtra-

die vaticinati ſunt et non amplius. Sic *œ ō* et Syrus.

Alii: *non ceſſarunt*, a *סוף* ut ſenſus ſit: quod indeſ ab hoc

die nunquam deſtituti fuerint dono illo vaticinandi, quam-

diu magiſtratum gesserint. Sic Onkelos et Vulgatus. Neu-

tram explicationem mihi probari vident leſtores, quod

aliam lectionem ſum ſecutus. Hæc vero eſt Codicis Sa-

maritani, qui inſerto *N* legit *יְהוֹשֻׁעַ* quod cum ſequenti

וַיִּשְׁאָרָהוּ conjungo et initium ſequentis verſus facio. Le-

ctionem hanc facilem eſſe, neque alienam a genio linguæ,

aut modo narrandi Hebræorum, nemo uti arbitror nega-

bit. Quodſi ex illis explicationibus alterutra eſſet eligen-

da, poſteriore præferrem, in qua tamen *יְהוֹשֻׁעַ*, quod

ex lectione recepta legimus, litera *h* inferenda eſſet, *יְהוֹשֻׁעַ*.

Nam igitur audacior videatur criſis, ſi *N* inferitur, au-

ſtore præterea Samaritano?

c) hebr. *מִבְּחָרָיו* quod *œ ō* Vulgatus et Arabs in concreto

explicant *ὁ ἐκλεκτός*, *electus e pluribus*. Sed Syrus et On-

kelos in abſtracto, quos ego ſecutus ſum. Utramque ex-

plicationem vocabulum hebraicum admittit. Nec tamen

propterea Moſen ſatellitibus ſtipatum fuiſſe exiſtimem, uti

Michaëlis verſit (der von ſeiner Leibwache war), de quo

nullibi alias, quod ego ſciam, indicium extat.

nistravit, rogavit ut eos prohiberet. 29. At enim vero Moses, num mea causa invides? inquit; utinam totus populus divino impetu loqueretur et Jova omnes extraordinaria facultate instrueret. 30. Tum rediit Mose cum proceribus Israelitarum in castra. — 31. Jova vero coturnices vento trans mare sublatas disperfit per castra ab utraque parte unius diei itinere duorum cubitorum altitudine in terræ superficie. 32. Igitur populus toto illo die totaque nocte et die quoque sequenti coturnices collegit (ad minimum decem fasciculos quisque collegerat) quas per castra expanderunt. 33. Caro adhuc erat eis inter dentes, necdum confcissa, cum ira Jovæ erupit et clade perquam magna eos affecit. 34. Hinc locus hic vocatur Kibhroth Hattaavah (sepulcra desiderii) quoniam ibi sepulti erant isti infana cupiditate incitati. 35. Ab Kibhroth Hattaavah profecti sunt Chazerotham.

CAPUT XII

Maria et Aaron vuptias secundas Moſis cum peregrina improbantes reprehenduntur a Deo, atque illa quidem lepra punitur, a qua tamen ad preces Moſis ſanatur.

1. Ibi Maria et Aaron indignabantur Moſi, quod mulierem Aethiopiffam in matrimonium duxerat. 2. Num tantum per Moſen, inquiebant, Jova loquitur,

tur, nonne etiam per nos? *a)* Quæ eorum dicta Jova valde improbavit, (3. Moses quidem vir fuit omnium quos terra ferebat, mitissimus,) 4. atque subito jussit, ut Moses Aaron et Maria ipsi tres ad tabernaculum conventus egrederentur. Quod cum fecissent, 5. Jova in nube descendit et ad ostium tabernaculi subsistens evocavit Aaronem et Mariam, eisque ambobus egressis 6. dixit: audite quod dicam: Si quis vestrum propheta est, ego ei in visione innotescere soleo, aut in somnio cum eo loqui. 7. At cum Mose servo meo non item: qui in omnibus mihi est fidelissimus *b)*. 8. Ut præsens cum præsente loqui cum eo soleo, coram, non per ænigmata, me ipse intuetur. Quare igitur non veriti estis loqui adversus servum meum Mosén? 9. Sic iratus in eos Jova discessit. 10. Nubes quoque super tabernaculo disparuit. Et ecce Maria leprosa erat, *candens* instar nivis. Quod cum Aaron

a) Sensus est: se has nuptias non sua auctoritate, sed ex voluntate Dei improbare, quam, quoniam et ipsi revelationibus divinis non destituti essent, aequè ac Moses cognitam haberent et perspectam. Qui sensus ex verbis Dei probatur, in quibus ostendit, quantum discrimen sit inter revelationes, quibus Mosén et quibus alios prophetas dignetur.

b) hebr. *in tota domo mea fidelis est.* Domus h. l. est populus Israeliticus.

Aaron videret, 11. dixit Mosi: noli, mi domine, nobis imputare peccatum tam imprudenter commissum. 12. Ne similis ista fiat fructui abortivo, qui dimidio corpore consumto ex utero materno prodit. 13. Tum Moses precibus apud Jovam pro ea intercessit, ut iterum sanaretur. 14. Respondit Jova Mosi: Si pater ei in vultum exspuisset, nonne per septem dies eam puderet? Includatur igitur extra castra in septiduum et postea recipiatur. 15. Igitur inclusa est Maria extra castra per septem dies, neque populus castra movit, donec esset recepta. 16. Tum vero profectus est ex Chazeroth et castra posuit in deserto Paran.

CAPUT XIII

Mittuntur jussu Dei duodecim exploratores in Palaestinam. Qui ea perlustrata et ad populares suos reversi terram quidem bonam esse referunt, sed incolas fortes et bellicosos, urbes munitas. Quo nuntio populus perterritus omnem terræ potiunda spem abjicit.

Ibi Jova Mosen jussit, 2. mittere exploratores in Cananæam, quam Israelitis dare vellet, ex singulis tribubus singulos, eosdemque omnes viros principes. 3. Igitur misit Moses ex deserto Paran ex voluntate Jovæ viros, qui omnes primarii erant inter Israelitas. 4. Nomina eorum erant hæc: e tribu Ruben,

Ruben, Schammum filius Sacchuris. 5. E tribu Simeon, Schabad filius Chori. 6. E tribu Juda, Caleb filius Jephunnæ. 7. E tribu Isaschar, Jigal filius Josephi. 8. E tribu Ephraim, Hosea filius Nuni. 9. E tribu Benjamin, Paldi filius Raphni. 10. E tribu Sebulon, Gaddiel filius Godi. 11. E tribu Josephi, et quidem Manassis, Gaddi filius Sufi. 12. E tribu Danis, Ammiel filius Gemalli. 13. E tribu Ascher, Setur filius Michaelis. 14. E tribu Naphtali, Nachbi filius Vophsi. 15. E tribu Gadis, Geuel filius Machi. 16. Hæc sunt nomina virorum quos misit Moses ad explorandam terram. (Hoseam vero filium Nuni vocarat Josuam.) 17. Cumque eos dimitteret, dixit: per tractum meridionalem convertite vos ad regionem montanam, 18. et videte qualis sit terra et qui populus eam inhabitans, num potens, an debilis? num exiguus, an multus? 19. Tum qualis terra quam incolit, num bona, an mala? tum cujusmodi urbes sint, quas incolunt, num in castris, an in locis munitis degant? 20. Item quale terræ solum, pingue an macilentum? num arbores habeat an contra? Nec dubitetis fructus nonnullos afferre. Tempus autem erat, quo uvæ maturescunt. — 21. Profecti igitur sunt et explorarunt terram a deserto Sin usque ad Rechobam versus Chamatham. 22. Primum a) per

a) cf. vers. 17.

per tractum meridionalem venerunt *b)* Hebronem. Ibi erant Achimanæi, Scheschæi, Talmæi *c)* ex posteris Enakæorum. Hebron autem condita est septem annis ante Tanin Aegypti. 23. Hinc venerunt in vallem Eschkol, ibi absciderunt palmitem cum uva, quem duo palo impositum tulerunt. Item malogranata et ficus *secum attulerunt*. 24. Hinc locus hic vocatus est vallis *Eschkol* (h. e. *uvarum vallis*) quod Israelitæ ibi uvam absciderant. — 25. Post quadraginta dies ab exploranda terra redierunt, 26. et venerunt ad Mosen, Aaronem et universum Israelitarum cœtum Cadescham in desertum Paran, eisque *quid egissent* retulerunt et ostenderunt terræ fructus. 27. Fuimus in terra, quo nos misisti, (ita narrarunt Mosi) et sane terra est rebus præstantissimis abundans *d)*, videte ejus fructus.

28. Ve-

b) In textu quidem legitur וָיָבֵא *et venit*, sed in plurali legendum esse וָיָבֵאוּ tum contextus docet, tum Cod. Sam. et versiones antiquæ præter Onkelosum et Arabem Erpenii probant.

c) Nomina hebræa Achiman, Scheschai et Talmæi non sunt nomina hominum singulorum (nam ratio non esset, cur tres homines exploratorum attentionem tantopere excitassent); sed integræ familiæ, five tribus Troglodytarum a progenitoribus suis nominatæ, cf. vers. 28. et Genes. 36, 15. not. c).

d) hebr. lacte et melle fluit.

28. Verum enim vero populus qui eam inhabitat, fortis est: et urbes munitæ et permagnæ. Etiam Enakæos ibi vidimus. 29. In tractu meridionali habitant Amalekitæ, in regione montana Chittæi, Jebusitæ, Amoritæ, Cananitæ ad mare et Jordanum. 30. *Orto ad hæc fremitu populi e)* Caleb mitigare animos in Mosen studuit, ascendamus, inquebat, occupemus terram, prævalebimus sine dubio. 31. Sed qui cum eo fuerant, negarunt se populum istum posse aggredi, utpote ipsis fortiolem. 32. Diffamarunt etiam terram quam exploraverant apud Israelitas. Terra, inquebant, quam explorandi causa peragravimus, quam maxime est infalubris. *f)* Homines quos in ea vidimus, immanis erant staturæ. 33. Gigantes ex posteris Enakæorum ibi vidimus, quibus nos et nosmetipsi cum illis collati locustæ videbamur.

CAPUT XIV

Graves querelæ primum senatus, deinde totius populi de periculo eis in terræ occupatione timendo. Moses et Aaron frustra placare populum tentant. Deus apparet, minatur mortem populo rebeli, jubet reverti in desertum et in eo per quadraginta annos oberrare. Cum contra voluntatem Dei Cananitas aggrediuntur, ab his repelluntur.

1. Tum

e) Hæc supplenda esse contextus narrationis docet, coll. Devt. 1, 26. seqq.

f) hebr. terra comedit incolas suos.

1. **T**um universus coetus sublata voce et populus quoque tota nocte ploravit. 2. Omnes Israelitæ murmurarunt contra Moſen et Aaronem, et universus coetus eis dixit: utinam in Aegypto eſſemus mortui, aut in hac ſolitudine! 3. Quare vero Jova nos duxit ad hanc terram ut gladio pereamus, mulieres et parvuli noſtri in prædam abducantur? Nonne præſtat reverti in Aegyptum? 4. Immo jam agebant inter ſe de duce eligendo et de reditu in Aegyptum. 5. Hic Moſes et Aaron coram univerſo Iſraelitarum coetu ſupplices in faciem procidere. 6. Joſua vero filius Nunis et Calebus filius Jephunnæ, qui erant de terræ exploratoribus, veſtes ſuas dilacerare, 7. atque univerſo Iſraelitarum coetui dicere: terra quam explorandi cauſa peragravimus, perquam bona eſt. 8. Si Deus nobis favet, ducet nos in hanc terram eamque nobis poſſidendam dabit, ſiquidem terra eſt rebus optimis et præſtantiffimis abundans. 9. Modo ne rebelletis contra Jovam, nec timeatis vobis ab illius terræ incolis, ad inſtar panis eos conſumemus. Præſidium eorum ab eis diſceſſit. Jova vero nobiſcum eſt, nolite metuere. 10. Ad hæc totus coetus eos lapidare minatus eſt. Tum vero Jovæ majeſtas in tabernaculo conventus conſpiciebatur ab omnibus Iſraelitis: 11. atque Moſi dixit: Quouſque me contemnet populus iſte? quouſque

usque mihi non credent, post tot miracula, quæ inter eos patravi? 12. Peste eos perdam et delebo, et ex te gentem oriri faciam istis longe majorem et potentio rem. 13. Ad hæc Moses Jovæ respondit: Id vero audient Aegyptii, e quibus tu hunc populum virtute tua eduxisti, 14. atque dicent hujus terræ incolis, qui et ipsi audierunt te, Jovam, apud hunc populum versari, te ei conspiciendum præbere, nubem tuam ei incumbere, te in nube interdiu atque in igne noctu eum præcedere, 15. dicent; inquam, istæ gentes, quæ de fama tua audierunt, quando hunc populum ad unum omnes delevisi: 16. Non poterat Jova hunc populum in terram quam ei jurejurando promiserat, perducere, propterea mactavit eum in deserto. 17. Quare ostende jam virtutem illam tuam quam prædicabas de te his verbis: a) 18. Jova longanimis est et insigni benevolentia, condonans culpam et peccatum, non prorsus perdit, punit patrum iniquitatem in liberis tertia et quarta generatione. 19. Ignosce, quæso, culpæ hujus populi pro magna tua benignitate, quemadmodum ei inde ab Aegypto huc usque ignovisti. 20. Ignosco, inquit Jova, prouti precatus es. 21. Sed per vitam meam juro, majestatem meam in tota hac terra iri mani-

a) Respicit descriptionem, quam Deus de se ipse dederat
Exod. 34, 6.

manifestatum. 22. Nullus enim istorum hominum, qui potentiae meae signa in Aegypto et deserto viderunt, meque jam decies tentarunt, nec mihi morem gerunt, 23. videbit terram quam majoribus eorum jurejurando promisi. Nemo eorum qui me spreverunt eam videbit. 24. Verum Calebus mihi deditus, alio in me animo affectus, constanti erga me obedientia, hunc perducam in terram in qua fuit, ejusque posteri eam possidebunt. 25. Amalekitae et Cananitae vallem istam tenent, cras convertite vos et proficiscimini in solitudinem versus mare rubrum. — 26. Porro Jova cum Mose et Aarone hunc in modum locutus est: 27. Quousque condonabo coetui isti improbo, perpetuo murmuranti? Audivi fremitus istos Israelitarum. 28. Dic eis nomine meo: per vitam meam juro, ni vobis fecero quemadmodum me audiente dixistis. 29. In hoc deserto moriemini, nimirum omnes recensiti, qui vigesimum annum excefferunt, qui contra me murmuraistis. 30. Non venietis in terram quam vobis habitandam jurejurando promiseram, praeter Calebum Jephunnæ et Josuam Nunis filium. 31. At parvulos vestros, quos praedae futuros esse dixistis, hos eo ducam, hi terrae a vobis repudiatæ bonis fruentur. 32. Moriemini in hac solitudine. 33. Filii vero vestri in ea operabunt quadraginta annos et defectionis vestrae poe-

nam luent, donec vos omnes eritis consumpti in deserto, 34. pro numero dierum, quibus hanc terram explorastis, nempe quadraginta, dies pro anno æstimabitur, luetis culpam vestram per quadraginta annos. Sic iram meam experiemini. 35. Ego Jova hæc minitor et profecto ita faciam universo huic coetui improbo adversus me conspiranti. Confessi in hac solitudine morientur. — 36. Viri autem isti a Mose ad explorandam terram missi, qui reversi universum coetum in seditionem concitaverant, diffamando terram, 37. subita morte perierunt in loco sacro *b*). 38. Josua tantum filius Nunis et Caleb filius Jephunnæ ex illis terræ exploratoribus superstites manserunt. — 39. Postquam Moses hæc omnia ad Israelitas retulisset, omnes vehementer luxerunt. 40. Mane ut surrexerunt, montem voverunt ascendere, atque *Mosi* indicarunt, sese jam paratos esse aggredi illum locum, de quo Jova dixisset, fateri se culpam admissam. 41. Moses quidem eos hortatus est, ne recusarent Jovæ obtemperare, infelicem successum rem esse habituram. 42. Ne igitur ascenderent, Jova eos non adjuvante, ne ab hostibus cæderentur. 43. Illic enim eos in Amalekitas et Cananitas esse incursuros et gladio ca-

furos:

b) hebr. לִפְנֵי יְהוָה *coram Jova* h. e. cum adhuc starent ante tabernaculum. cf. vers. 10.

furos: nam quoniam Jovæ morem non gessissent, eum ipsis non adfuturum. 44. Illi vero pertinaciter contenderunt montem escendere. Arca tamen fœderis et Môses e castris non discesserunt. 45. Amalekitæ igitur et Cananitæ montes illos incolentes eos cæciderunt et profligarunt usque ad Chormam.

CAPUT XV

De fertis et libaminibus Deo cum victima offerendis. De primitiis farinæ. De peccatorum per errorem admissorum expiatione. De supplicio ejus qui sabbatum violavit, et vestium fimbriis.

1. **H**as quoque leges Jova Mosen jussit 2. Israelitis promulgare: quando perveneritis in terram a) quam vobis habitandam daturus sum, 3. et sacra mihi facere velitis, holocausto aut alio sacrificio, five ex voto, five voluntarie, five diebus festis ad me placandum b), five sit ex armento, five ex pecore: 4. is qui munus offert, fertum simul præbeat similæ decimam partem mistam cum quarta hinis olei, 5. item vinum ad libandum, quartam hinis

a) Igitur in deserto hæ leges non debebant observari, nec poterant propter similæ et vini inopiam.

b) hebr. *ad faciendum odorem placaminis Jovæ*. cf. quæ ad explicationem hujus formulæ dicta sunt ad Genes. 8, 21.

hinis partem, five holocaustum sit, five aliud sacrificium quod agno constat. 6. Si ariete facit, fertum sit duarum decimarum similæ mistæ cum tertia parte hinis olei, 7. et ad libationem etiam tertiam hinis partem vini. 8. Si juvencum aut holocausto aut alio sacrificio facitis, five ex voto nuncupato, five pro sacrificio eucharistico: 9. fertum cum juvenco offerendum sit trium decimarum similæ mistæ cum dimidio hinis olei; 10. libatio vero sit dimidium hinis vini. 11. Sic fieri debet in singulis bobus, arietibus, agnis aut hœdis. 12. Pro numero hostiarum facietis etiam ferta. 13. Sic indigena sacrificium faciat ad me placandum. 14. Sic quoque peregrinus qui inter vos commorabitur, aut quicumque inter posteros vestros deget, si me sacrificio placare voluerit, idem quod vos facietis, faciat. 15. Vos omnes unum idemque institutum habeatis cum peregrino, idque in perpetuum apud vos fervetur. Sicuti vos, ita et peregrinus sacra mihi faciat. 16. Una lex idemque jus sit vobis et peregrino, qui inter vos commoratur. — 17. Porro Jova Moysi dixit: 18. Hæc quoque Israelitis præcipito: quando perveneritis in terram, in quam vos duco, 19. et pane ejus *primum* c) vescemini, munus mihi seponetis, 20. nimirum placentam ex pri-

c) Hoc supplendum esse ex sequenti versu apparet.

primitiis farinæ vestræ subactæ. Sicuti munus ex area seponitis, ita etiam cum hoc fieri debet. 21. Has igitur primitias farinæ subactæ semper mihi posteris vestris seponant — 22. Quodsi per imprudentiam non fueritis exsecuti hæc præcepta omnia, quæ vobis dedi per Moysen, 23. inde a primo die quæ leges vobis dare institui, et deinceps: 24. Si incio universo cœtu per errorem aliquid commissum fuerit, faciat universus cœtus juvenco holocaustum ad me placandum, cum ferto et libamine ex ritibus præscriptis et hœdo caprino victimam piacularem. 25. Sic expiet sacerdos universum Israelitarum cœtum et condonabitur ei, quoniam imprudentia fuit, illi vero solidum sacrificium et piaculare propterea Jovæ obtulerant. 26. Neque solum Israelitis, sed etiam peregrinis inter eos degentibus condonabitur, cum universus populus in errore fuerit. — 27. Quodsi unus aliquis per imprudentiam peccarit, offerat capram anniculam sacrificio piaculari, 28. et sacerdos eum expiet in loco sacro propter peccatum per errorem commissum, et condonabitur ei. 29. Indigenæ Israelitæ et peregrino apud vos degenti eadem lex esto, si per errorem culpa est contracta. 30. Qui vero sciens volensque malum fecerit, sive indigena sit, sive peregrinus, is Jovam despiciatus est, atque ex suorum numero excindatur; 31. Quoniam

legem Jovæ sprevit ejusque præcepta violavit, tollatur e medio, luat culpam suam. — 32. Cum Israelitæ in deserto essent, deprehensus est quidam qui sabbato ligna colligebat. 33. Deductus est ab iis, qui eum deprehenderant, ad Mosen, Aaronem et universum conventum, 34. qui eum in custodiam dederunt, quia lege nondum erat definitum, quid ei faciendum sit. 35. Jussit Jova Mosi, ut supplicio afficeretur, ut lapidaretur ab universo coetu extra castra. 36. Igitur eduxerunt hominem e castris atque eum lapidibus obruerunt, quemadmodum Jova Mosi præceperat. 37. Tum Jova Mosen jussit 38. Israelitis edicere, ut sibi facerent in posterum fimbrias in vestium suarum limbis, quibus fila hyacinthina adderent. 39. Quæ fimbriæ eis in mentem revocent omnia mea præcepta, ut ea observent, neque amplius vagentur ad animorum oculorumque suorum desideria, quibus solent indulgere. 40. Sic recordentur præceptorum meorum, eis pareant et mihi sacri sint. 41. Ego sum Jova Deus eorum, qui eos ex Aegypto eduxit, ut me tanquam Deum colerent. Ego sum Jova eorum Deus.

CAPUT XVI

Seditionem excitant contra Moſen et Aaronem Korachus Datan et Abiramus propter ſacerdotii honores hujus familie collatos.

Puniuntur a Deo.

v. **R**ebellarunt a) quoque Korachus filius Jizhari, Keha-

a) Lectio textus recepta וַיִּקְרָא et accepit non commodam admittit explicationem. Judæi quidem interpretes, quos plerique ex Christianis ſequentur, vertunt *vel, tulit ſe ipſum*, ſc. ut ſurgeret contra Moſen; At וַיִּקְרָא centies obvium nunquam in prima conjugatione habet ſignificationem reciprocam, ut taceam modum loquendi proſus inuſitatum: *Vel, ſumſit* ſc. ſecum alios, nimirum illos centum et quinquaginta viros, de quibus in ſequenti verſu. At hunc ſenſum conſtructioni verborum nullo modo reſpondere, quiſque qui textum inſpicit, facile intelliget. — Propterea non dubito, quin וַיִּקְרָא hoc loco, ſit derivandum non a לקח ſed a קחה atque aliis punctis ſubjectis legendum וַיִּקְרָא. Quod קחה in lingua Syriaca eſt *murmuravit, rixatus eſt*, vid. *Caſtellus* in *Lex. Hept.* Interpretes antiqui quid ſenſerint non liquet, num aliud verbum quam לקח et fortasſe illud ipſum קחה ſubſtituerint, an ex contextu tantum verterint, cum viderent vulgarem ejus ſignificationem et accepit parum aptam eſſe. Syrus quidem et Onkelos habent: אֲתַפְּלֵן *diviſionem, ſ. ſeparationem fecit*, cum quibus Arabs Erpenii conſentit qui habet اختلف *diſſenſit.*

Kehathita e tribu Levi, et Datan et Abiram, Eliabi filii et On filius Pelegi e tribu Ruben. 2. Adierunt Mosen una cum ducentis et quinquaginta Israelitis, qui omnes principes erant conventus, viri honoribus et dignitate clari. 3. Hi congregati contra Mosen et Aaronem sic eis dixerunt: nimium vobis arrogatis, universus coetus sanctus est et Jova in eo versatur, quid igitur vos effertis supra Jovæ civitatem? 4. Quæ cum Moses audiret, in faciem concidit, *b)* 5. dixitque Koracho et fociis ejus: cras Deus indicabit, qui ejus sit et qui sanctus sit et qui ad eum accedere debeat. Quem enim electurus est, hunc ad se evocabit. 6. Hoc igitur facite, sumite

thu-

Sed Arabs in Polygl. ^وتقدم accessit, οὗ ὁ, καὶ ἐλάλησε Κορε, et Vulgatus: *Ecce autem Kore* etc. — Cæterum hanc horum hominum in Mosen conspirationem admodum fuisse periculosam facile intelligitur ex versu secundo, in quo narratur ducentos et quinquaginta illos viros non fuisse homines de plebe, sed principes populi קראי מועד legatos et deputatos populi, de quibus cf. dicta ad Levit. 8, 3. et Num. 1, 16. Quorum igitur seditio nisi vi esset repressa, verendum erat, ne universum populum ad suas partes traherent. Propterea Deus quoque legati sui auctoritatem præsentissimo miraculo probavit.

b) Fortasse ad placandos eos, uti in alia seditione fecerat. Cap. 14, 5.

thuribula, tu Korache tuique focii. 7. Igni eis imposito injicite suffitum, cras coram Jova, et quem elegerit, ille sanctus sit. Nimium vobis arrogatis, Levitæ. 8. Præterea Moses Koracho dixit: audite quod dicam, Levitæ! 9. Num parum vobis videtur, quod Deus Israelitarum vos sejunxerit ab universo Israelitarum coetu, ut ad ministerium tabernaculi obeundum ad eum accedere possitis, et vice ipsius populi fervire? 10. Te et contribules tuos omnes, Levitas admisit, et jam quoque sacerdotium affectatis. 11. Igitur tu et focii tui contra Jovam conspirastis. Nam quis est Aaron ut contra eum murmuretis? 12. Misit quoque Moses arcessitum Datanem et Abiramum filios Eliabi, sed illi negarunt se venturos esse. 13. Num parum est, *inquirebant*, quod nos e terra lacte et melle abundante eduxisti in hac solitudine necandos, nisi quoque imperium in nos exerceas? 14. Profecto in terram lacte et melle feracem nos non duxisti, nec in agrorum aut vinearum possessionem immisisti: num homines cæcos esse existimas? c) Non veniemus. 15. Ad hæc Moses gravi ira commotus Jovæ dixit: ne *benigne* respicias ad eorum oblationem. Nulli eorum asinum abstuli, nec quenquam injuria affeci. 16. Korachum vero

jussit

c) hebr. *num effodies oculos horum hominum.*

jussit postridie cum fociis suis coram Jova comparere, Aaronem quoque adfuturum. 17. Sumerent quisque thuribulum suum et injecto suffimento accederent ad Jovam: ducentis nimirum et quinquaginta thuribulis. Ita ipse æque ac Aaron, quisque cum thuribulo suo adesset — 18. Igitur quisque cum thuribulo suo, igne et suffimento injecto stabant sese ad introitum tabernaculi; Moses et Aaron quoque aderant. 19. Korachus vero convocavit universum cœtum ad tabernaculum. Tum majestas Jovæ comparuit toti cœtui. 20. Et Jova Mosi et Aaroni dixit: 21. Separate vos ab his hominibus, derepente eos conficiam. 22. Tum illi in facies suas prociderunt et dixerunt: o Deus, qui omnibus vitam dedisti, unus d) peccavit, et tu omnibus irasceris? 23. Respondit Jova Mosi: 24. Jube ut omnes undique a tabernaculis Korachi Datanis et Abirami discedant. 25. Adiit igitur Moses Datanem et Abiramum comitantibus eum Israelitarum proceribus. 26. Atque omnem multitudinem sic est allocutus: recedite a tentoriis hominum istorum improborum, nec tangite quicquam eorum, ne eodem quo illi judicio auferamini. 27. Igitur omnes undique a tentoriis Korachi Datanis et Abirami discesserunt. Datan vero et Abiramus egressi steterunt

d) proverbialiter, unus pro paucis.

runt ante tabernacula sua una cum mulieribus suis et liberis. 28. Tum Moses inquit: ex eo intelligetis, Jovam me misisse ut omnia sic ordinarem, neque me proprio consilio egisse. *e)* 29. Si morientur isti uti alii homines, aut si vulgari poena afficientur, Jova me non misit. 30. Sed si Jova insoliti quid fecerit ut terra dehiscens eos una cum omnibus quæ habent deglutiat, et vivi ad inferos descendant, cognoscetis homines istos Jovam contempsisse. 31. Quæ cum Moses dixisset, fissæ est terra subter illis, 32. et hiatus apertæ devoravit eos una cum tentoriis eorum et omni familia et facultatibus Korachi *f)*. 33. Sic descenderunt isti cum suis omnibus vivi ad inferos, terra eos operuit e medio coetu sublatis. 34. Tunc Israelitæ, qui circa illos erant, fugerunt ad illorum clamores, veriti ne et ipsos terra deglutiret. 35. Ignis vero qui a Jova erupit, absumsit ducentos et quinquaginta illos viros, qui suffitum obtulerant.

CAPUT

e) hebr. *ad faciendum omnia hæc facta et non ex corde meo.*

Quæ non intelligo de omnibus facinoribus et miraculis a Mose inde a quo curam populi susceperat patratis, sed tantum de iis, super quibus contendebatur: nimirum de privilegio Aaronis, de sacerdotio et de Levitarum institutis.

f) Intelliguntur servi, nam filii Korachi criminis patris sui non se reos fecerant, hinc etiam non cum eo perierunt, quod diserte Moses addit infra Cap. 26, 11. et sæpe filiorum Korachi in Psalmis et alibi mentio fit.

CAPUT XVII

*Nova populi querela clade repentina puniuntur 1—16. Virga
Aaronis vires in confirmationem sacerdotii ei
collata 16—28.*

1. **Q**uo facto Jova jussit Moſen 2. præcipere Eleaſari filio Aaronis ſacerdotis, ut tolleret iſta thuribula e medio combuſtorum et ignem diſjiceret, quoniam ſanctificata eſſent. 3. Thuribula nempe iſtorum, qui ſibi ipſi perniciem attuliſſent, et ut in laminas diducerentur, quibus arca operiatur: ſanctificata ea eſſe, quod Jovæ fuiſſent oblata, Iſraelitis vero eſſent in ſignum. 4. Igitur Eleaſar ſacerdos ſumſit thuribula iſta ænea, quæ combuſti illi obtulerant, iisque in laminas diductis aram contexiit, 5. ut Iſraelitæ admonerentur, ne quis peregrinus, qui non eſſet de familia Aaronis accederet ad ſuſſendum coram Jova, ne idem ei eveniret, quod Koracho et ſociis ejus, quemadmodum Jova Moſi præceperat. — 6. Poſtridie totus Iſraelitarum cœtus murmuravit contra Moſen et Aaronem, eosque accuſarunt, quod populum Jovæ occidiſſent. 7. Sed cum jam contra eos coirent et verſus tabernaculum conventus tenderent, nubes illud contexiit et Jova apparuit. 8. Ad hæc Moſes et Aaron acceſſerunt ad tabernaculum. 9. Tum Jova Moſi dixit: 10. Separate vos ab iſtis hominibus, eos derepente conficiam.

ficiam. Illi vero in facies suas prociderunt, 11. et Moses Aaroni dixit: Sume thuribulam, ignem immitte de altari, suffitum injice et abi sine mora ad coetum, ut eum expies. Nam ira Jovæ jam erupit, incepit jam clades. 12. Aaron, uti Moses jusserrat, currit cum thuribulo ad populum, in quo clades jam inceperat, et injecto suffitu eum expiat, 13. stans inter mortuos et vivos. Cohibita est clades, 14. in qua perierunt quatuordecim millia et septingenti, præter eos, qui in causa Korachi mortui erant. 15. Cum clades cessasset, rediit Aaron ad Moysen ad introitum tabernaculi. — 16. Deinde Jova cum Moysen his verbis est locutus: 17. jube ut tibi principes singularum tribuum Israelitarum tradant singulas virgas, numero igitur duodecim. Quibus singulis nomen cujusque tribus inscribe. 18. Nomen Aaronis autem inscribe virgæ tribus Levi. Nam singulis familiarum capitibus sint singulæ virgæ. 19. Has depone in tabernaculo conventus, ante arcam legis, ubi responsa tibi a) dare soleo. 20. Quem igitur elegero, hujus virga florebit: hac ratione fremitus istos Israelitarum adversus

a) In textu recepto legitur לָכֶם vobis. Sed Codex Samaritanus. *et* *o*, Vulgatus et Arabs habent לָךְ. Quod melius videtur, nam cum Moysen loquebatur Deus ex illo loco.

versus vos sedabo. 21. Quæ cum Moses ad Israëlitas retulisset, tradiderunt ei singuli familiarum suarum principes singulas virgas, hoc est duodecim, inter quas etiam fuit virga Aaronis, 22. et Moses deposuit eas coram Jova in tabernaculo. 23. Postridie cum tabernaculum ingrederetur, vidit virgam Aaronis tribus Leviticæ florere: gemmas protruserat, flores emiserat, et amygdala maturaverat. 24. Tum Moses omnes virgas e loco sacro ad Israëlitas extulit. Quibus visis quisque virgam suam accepit. 25. Sed Jova Mosen jussit reponere virgam Aaronis ante arcam legis in perpetuam hujus miraculi memoriam apud homines istos rebelles, ut supprimerentur tandem seditiosi eorum adversus eum clamores, neque perirent. 26. Quæ omnia Moses diligenter, quemadmodum Jova jusserat, curavit. — 27. Tum Israëlitæ apud Mosen conquesti sunt: en exspiramus, perimus, interimus omnes, 28. quicumque audet accedere ad sanctuarium. Num omnibus erit moriendum? *b)*

CAPUT

b) Incertum mihi videtur, utrum hæc a populo dicta sint animo malo et indignante ob illas pœnas divinas peccatoribus illatas, an perterriti et timidi ne forte ira Dei sævire pergeret. Quoniam non narratur, quid Moses populo responderit. In illa verborum ambiguitate, nam utramque explicationem admittunt, nolo eorum sensum definire.

CAPUT XVIII

Officia et jura sacerdotum et Levitarum denuo describuntur et familie Aaronis et Levitis assignantur.

Tunc Jova cum Aarone hunc in modum est locutus: Tu, filii tui et domus tua patria poenam feretis, si quid in sanctuario aut sacerdotio peccatum fuerit. 2. Contribules tuos, Levitas, eodem tecum patre prognatos adhibe, qui te in ministerio adjuvent. Tu quidem et filii tui *eritis* in anteriori parte tabernaculi. 3. Illi vero curabunt quæcunque eis per totum tabernaculum curanda committes, tantum ne ad vasa sacra, aut ad altare accedant, (quod cum illis, tum vobis mortem contraheret), 4. Modo administri vestri sint in omnibus, quæ spectant cultum tabernaculi, nec peregrinus ad vos accedat. 5. Vos tantum curam sanctuarii et altaris geretis, neque deinceps ira mea in Israelitas exardescet. 6. Ipse ego assumo fratres tuos Levitas ex Israelitis, mihi addictos vobis dono ad cultum tabernaculi curandum. 7. Tu vero et filii tui sacerdotio fungemini in omni eo quod pertinet ad aram, et quæ intra siparium sunt peragenda. Munus sacerdotii vobis assigno, peregrinus qui accesserit, morietur. — 8. Porro Jova Aaroni dixit:

Dono

Dono tibi oblationes mihi fervatas, omnia quæ Israelitæ mihi consecrant, in tuam et filiorum tuorum portionem ex lege perpetua. 9. Sanctissima tibi sint quæ ex sacrificiis accipis: quidquid afferunt, sive fertum sit, sive sacrificium piaculare, sive pro delicto, quidquid de hoc genere est, sacrosanctum sit tibi et filiis tuis. 10. In loco sanctissimo ea comedetis, et quidem mares tantum. Sanctum tibi videatur. 11. Omnia præterea dona Israelitarum, quæ mihi consecrant, tibi dono, nec non filiis et filiabus tuis ex æterna lege; quilibet domesticorum tuorum, modo mundi sint, ea comedat. 12. Oleum, mustum, frumentum optimum, quæ mihi tanquam primitias afferunt, tibi dono. 13. Omnes primores terræ fruges mihi oblatae, tuæ sunt. Vescantur iis domestici tui, dummodo mundi sint. 14. Omne devotum Israelitarum tuum esto, 15. nec non omnia primogenita hominum et animalium, quæ mihi debentur: modo hominum et animalium immundorum primogenita redimenda cures. 16. Redemptionem autem hominis unius mensis æstimes quinque siclis sacris, quorum unus est viginti gerarum. 17. In primogenito autem bovis, ovis, aut capræ, redemptionem noli accipere. Sancta hæc sunt. Sanguinem eorum sparges super altari, adipem vero adolebis, cujus sacrificii odore delector. 18. Caro au-

tem

tem tua erit æque *a)* ac pectus porrectum et armus dexter. 19. Omnia donaria sancta quæ Israelitæ mihi offerunt tibi assigno, filiis et filiabus tuis ex æterna lege. Salarium hoc fit sacrum *b)* et perpetuum a me tibi et posteris tuis statutum. — 20. Præterea Jova Aaroni dixit: Tu in terra Israelitarum non possessionem nec fundum habebis: quæ mihi debentur, *c)* pars et portio tua sint inter Israelitas. 21. Levitis autem assigno decimas Israelitarum pro ministerio, quo in tabernaculo conventus funguntur. 22. Neque enim amplius Israelitæ appropinquare debent ad tabernaculum, ne mortis rei fiant.

a) cf. Levit. 7, 29. seqq.

b) Verba textus **בְּרִית מְלַח עוֹלָם** *fœdus salis æternum*, difficultia sunt, si ex lectione recepta debent explicari. Cur enim *fœderis* mentio fit in loco, ubi de redditibus sacerdoti debitis sermo est? Cur hi vocantur *fœdus salis*? Ad durationem eorum indicandam? At hæc præcipitur quoque in sequenti **עוֹלָם**. Quæ et similes difficultates tolluntur, si Ill. *Michaelis* conjectura admittatur, qui aliis punctis subiectis legendum censet (in Commentt. Societati Gœtting. prælectis P. I. p. 162.) **בְּרִית** *sal purum* s. *sacrum*. *Sal* vero pro *salario* dici non solum ex linguis occidentalibus notum est, sed etiam in orientali usurpatum fuisse plane apparet ex Efr. 4, 14. cf. Levit. 2, 13.

c) hebr. *ego sum pars et portio tua inter Israelitas.*

fiant. 23. Sed Levitæ cultum tabernaculi procurent; hi quoque pœnam ferant, in quo peccant. Perpetuum hoc sit institutum apud posteros vestros. Nullas habebunt inter Israelitas possessiones, 24. quod propterea a me statuitur, quoniam eis omnes decimas mihi oblatas affigno. — 25. Cum Mose autem Jova hæc locutus est: 26. Levitis hæc edicto: Si ab Israelitis decimas, quas vobis possessionum loco donavi, accipitis: separetis ex iis mihi donarium, decimas de decimis. 27. In quo eadem ratione agetis, qua fit cum frumento ex area, aut cum vino ex torculari. 28. Sic vos quoque mihi donarium separare debetis ex decimis omnibus, quas ab Israelitis accipitis, quod meum donarium Aaroni sacerdoti dare debetis. 29. Ex omnibus muneribus partem mihi sacram eamque optimam mihi seponetis. 30. Quod, si feceritis, (hoc eis promitte) eodem loco vobis sint *reliqua*, quo proventus ex area aut torculari. 31. Edere ea potestis quocunque in loco cum familiis vestris. Hæc enim est merces vestra pro ministerio in tabernaculo conventus. 32. Nec culpam in eo contraheatis, si modo partem optimam separastis, nec consecrata ab Israelitis profanabitis, neque moriemini.

CAPUT XIX

*De aqua lustrali ex cinere juvencae rufae conficienda et
ejus usu in iis, qui immunditiam
contraxerant.*

Item Jova Moſi et Aaroni 2. hanc legem promulgavit: Jube ut Iſraelitæ ad te adducant juvenecam rubram, vitii expertem, in qua macula non ſit, et quæ jugum non ſubierit. 3. Hanc tradite Eleaſari ſacerdoti, qui eam extra caſtra educat et ipſo ſpectante maſtetur. a) 4. Tunc intingat digitum ſuum in ſanguinem, et ſpargat eo ſepties verſus tabernaculum conventus. 5. Deinde comburatur juvenca præſente ſacerdote cum pelle, carne, ſanguine et excrementis: 6. Cui flammæ ſacerdos lignum cedrinum, hyſſopum et lanam coccineam injiciat. 7. Quibus confectis lavet veſtimenta et corpus ſuum, et redeat in caſtra, ſed immundus ſit uſque ad vesperam. 8. Is quoque, qui juvenecam combufferit, corpus et veſtes aqua abluat, et immundus

a) שָׁחַט h. l. ut ſequens שָׁחַט imperſonaliter eſt explicandum. Nam non ipſe ſacerdos juvenecam debebat maſtare, quod patet ex addito לַפָּנִי. Clericus Kal pro Hiphil dictum putat: *cures maſtandam*, quod idem eſt, quoad ſenſum.

usque ad vesperam. 9. Tunc mundus aliquis colligat cinerem juvenæ, et extra castra in loco puro deponat, ubi fervetur ad conficiendam pro Israelitis aquam lustralem. Sacrificium est piacularum. 10. Item, qui hujus juvenæ cinerem collegit, lavet vestimenta sua, et immundus habeatur usque ad vesperam. — Hoc igitur perpetuum sit institutum inter Israelitas et peregrinos, qui apud eos commorantur: 11. Qui cadaver humanum attigerit, impurus est in septem dies. 12. Is tertio et septimo die se *hac aqua* expiet, et purus fit. Quodsi his diebus non fuerit expiatus, manet impurus. 13. Qui cadaver hominis mortui tetigerit, neque fuerit expiatus, is Jovæ tabernaculum polluit: Hujusmodi autem homo tollatur ex Israelitis. Quamdiu aqua lustrali non est conspersus, impurus est, adhæret ei immundities sua. 14. De homine qui in tentorio mortuus fuerit, hæc lege præcipiuntur: quisquis tentorium ingreditur, et quæcunque in eo sunt, in septem dies inquinantur, 15. ut et omnia vasa aperta, quibus operculum non est impositum. 16. Item quisquis rure occisum, aut mortuum, aut ossa humana, aut sepulcrum tetigerit, in septem dies polluitur. 17. *In harum rerum expiationem* fumatur de cinere sacrificii illius piacularis combusti, et misceatur cum aqua viva in vase.

18. Tum purus aliquis fumat hyssopum, quem huic aquæ immergat, atque ea conspergat tentorium, vasa et homines omnes, qui illic fuerint, aut eum qui ossa, aut occisum, aut mortuum, aut sepulcrum tetigerit. 19. Quod fieri debet tertio et septimo die quo expiatur, et si aqua vestimenta et corpus abluerit, circa vesperam mundus est. 20. Immundus qui non vult expiari, is e medio coetu excindatur. Nam Jovæ sanctuarium polluit, aqua lustrali non conspersus manet impurus. 21. Hoc perpetuum sit inter Israelitas institutum. Is quoque qui aquam lustralem sparserit, lavet vestimenta sua; item qui eam tetigerit, ad vesperam usque immundus est. 22. Quæcunque tetigerit impurus, impura redduntur, et qui eum tangunt, usque ad vesperam inquinantur.

CAPUT XX

Maria moritur. Israelitæ denuo conqueruntur ob aquæ penuriam. Juberetur Moses rupem alloqui, ut aquam emitteret. Sed percutit eam. Ob quam diffidentiam Deus Moysen et Aaronem punit, dum neutrum in terram promissam perventurum minatur. Edomitæ Israelitis transitum per terram suam denegant. Propterea hi converso itinere veniunt ad montem Horum; in quo Aaron moritur, cui in munere succedit Eleasar filius.

1. **M**ense primo a) totum Israelitarum agmen venit

a) Anni nempe quadragesimi post exitum Israelitarum ex

nit in desertum Sin, et Cadefchi ad tempus commorati sunt. Ibi mortua et sepulta est Maria. 2. Cum aquæ esset penuria, coeunt omnes contra Mosen et Aaronem. 3. Atque cum illo sic rixantur: utinam mortui essemus, cum fratres nostri a Jova occiderentur. 4. Cur duxistis Jovæ cœtum in hanc solitudinem, ubi nos et jumenta nostrâ perimus? 5. Cur nos ex Aegypto perduxistis in loca hæc tristia? in quibus non sunt agri culti, non ficus, non vites, non malogranata, ne aqua quidem quam bibamus. 6. Tum Moses et Aaron a cœtu venerunt ad introitum tabernaculi. Ibi cum se in faciem abjecissent, apparuit Jova, 7. et cum Mose hunc in modum est locutus: 8. Prehende baculum, et convocato cœtu tu et Aaron frater tuus alloquimini petram illis audientibus, ut aquam emittat. Sic aquam eis elicies e petra, et potum præbebis omnibus, ut et eorum pecori. — 9. Moses igitur fuit baculum *b)* e loco sacro, quemadmodum

Aegypto, cf. Cap. 33, 37. 38. Omnem igitur historiam septem et triginta annorum itineris et commorationis in deserto Moses silentio præteriit, quod eam a consilio suo alienam judicavit.

b) Grotius, Clericus et alii baculum Aaronis intelligunt, qui una nocte floruerat et amygdala emiserat, quoniam
h. l.

modum Jova jufferat, 10. et convocato a se et Aarone cœtui e regione petræ dixit: audite rebelles, num aquam ex petra vobis eliciemus? 11. Simul sublatâ manu percussit. petram bis baculo suo, et magna aquæ copia emanavit, ut populus et pecus haberent quod biberent. 12. Tum Jova Mosi et Aaroni dixit: quoniam mihi non credidistis c), ut honorem mihi coram Israelitis exhiberetis, non introducetis populum in terram ei destinatam. 13. Hæ sunt aquæ contentionis, ubi Israelitæ cum Jova contendebant, hic vero verendum se eis exhibuit. — 14. Deinde misit Moses legatos Cadescho ad Edomitârum regem *cum his mandatis*: Sic dicunt Israelitæ cognati vestri: nostis multas et varias

h. l. narratur, Mosén fuisse baculum *e loco sacro*, in quo ille fuerat depositus. cf. Cap. 17, 25. Ego vero intelligo baculum Mosi, quo miracula illa in Aegypto patraverat, quoniam vers. 8. simpliciter jubetur sumere baculum et vers. 11. narratur eum *suo baculo* rupem percussisse. Ex illis vero verbis colligo eum æque ac virgam Aaronis virentem in loco sacro, attamen non in arca legis, uti hæc, fuisse depositum.

- c) Peccavit Moses primo dum populum per interrogationem allocutus est, quæ fere dubitantis erat, deinde dum rupem bis percussit, quod omnino non jussus erat. cf. vers. 8.

rias difficultates, in quas incidimus. 15. Majores nostri migraverant in Aegyptum ibique diu habitaverunt. Sed cum Aegyptii nos et majores nostros valde affligerent, 16. Jovam invocavimus; qui audito clamore nostro misit legatum, qui nos ex Aegypto educeret. Jam sumus ad Cadefschum, extremum finium vestrorum oppidum. 17. Liceat nobis transire per terram vestram. Non per agros aut vineas ibimus, neque aquam ex puteis bibemus, via regia incedemus, neque ad dextram neque ad sinistram deflectentes, donec terminos vestros transiverimus. 18. Sed Edomitæ denegarunt Israelitis transitum, alioquin armata manu eis obviam ituros. 19. Et cum denuo Israelitæ promitterent, se velle via trita incedere, et si aquam eorum vel ipsi, vel pecora biberent, pretium esse soluturos, nulla re se *molestos futuros*, pedibus tantum transituros; 20. tamen constanter denegarunt Edomitæ transitum et cum magno exercitu et armata manu in occursum exierunt. 21. Quod cum Israelitæ viderent, ab iis deflexerunt, 22. atque a Cadefcho profecti venerunt ad montem Horum, 23. qui et ipse est in finibus Edomitarum. Ibi Jova Mosi et Aaroni indicavit, 24. huic moriendum esse, eum non perventurum esse in terram quam Israelitis daturus sit, quoniam ipsi morem non gessissent ad aquas Meribæ;

25. ascenderet igitur cum Aarone et Eleasare ejus filio montem Horum, 26. ibique exueret Aaronem vestimentis suis, quibus amiciret ejus filium Eleasarem, illum vero ibi diem suum obiturum. 27. Moses fecit quod Jova jufferat. Ascendit Horum montem videntibus omnibus. 28. Ibi exuit Aaronem vestibus suis, iisque amicivit Eleasarem ejus filium, et tunc mortuus est Aaron in vertice montis. Cum vero Moses cum Eleasare iterum descendisset de monte, 29. et populus videret, Aaronem mortuum esse, omnes eum per triginta dies deplorarunt.

CAPUT XXI

Israelitæ regem Aradensem vincunt terramque ejus devotioni addicunt. Propter impatientiam ex itineris longinquitate Deus punit eos immixtis serpentibus, a quorum morsu aspectu serpentis ænei sanantur. Sichonem Amoritarum regem et Ogum regem Basanis bello vincunt eorumque terram occupant.

Rex Aradensis Cananæus in tractu meridionali cum audiret Israelitas via Atharim ^{a)} adventare, eos aggress-

^{a)} Plerique interpretes **דָּרַךְ הָאֶתְרִים** vertunt *via exploratorum*, quos bene refutat *Drusus*. Exploratores dicti essent **תָּרִים** a **תָּר** non **אֶתְרִים** ut alia taceam. *Oi* ^ו vertunt ut nomen proprium loci **עֹדֵן** *Adagelmu*. *Ili. Mi-*

aggressus est, et nonnullos captivos fecit. 2. Tum votum fecerunt Israelitæ Jovæ, si hunc populum eis traderet, velle se ejus oppida devovere. 3. Annuit Jova votis Israelitarum tradiditque eis Cananæos. Illi igitur fecerunt quod voverant, hinc locus vocatur Chormah. — 4. Ab Horo monte profecti sunt versus sinum Arabicum, ut regionem Edomitarum circumirent. Sed itineris pertæsi 5. cœperunt cum Deo et Mose expostulare, qui eos ex Aegypto eduxissent in hac solitudine morituros panis et aquæ penuria, tædere eos cibi adeo levis *b*). 6. Tum Jova eis immisit serpentes, basiliscos, ex quorum morfu multi perierunt. 7. Qua de re Mosén adierunt et culpam confessi sunt, quod in Jovam et in ipsum locuti essent, intercederet apud Jovam, ut eos a serpentibus liberaret. Cum Moses pro populo deprecaretur, 8. jussit eum Jova basiliscum *æneum* perticæ imponere, morfi qui eum adspicerent, sanatum iri. 9. Fecit igitur Moses serpentem æneum, quem in pertica suspendit. Et si quem serpens momoderat,

chaelis ex significatione chaldaica vocis אֶתֶר vertit *regiones*. Sed obstare videtur constructio cum דֶּרֶךְ *via regionum*. Propterea præfero versionem רְצֹן *ó*, quam Arabs quoque habet in Polygl. quanquam nomen hujus non amplius occurrit.

b) Mannam intelligunt.

derat, aspexit serpentem illum æneum et convalluit. — 10. Inde profecti Israelitæ castra posuerunt in Oboth. c) 11. Ex Oboth profecti castrametati sunt in clivis Abarim, qui sunt in deserto, Moabitarum regioni ab Oriente. 12. Inde profecti castra posuerunt in valle Sared. 13. Inde cis Arnonem, qui per desertum fluens ex Amoritarum terminis oritur. Hic Arnon terminos constituit Moabitarum et Amoritarum. 14. Propterea in libro bellorum Jovæ memorantur: Vaheb in Supha, torrentes Arnonis d), 15. et defluxus torrentium, qui defleat ad sedes Aris et tangit fines Moabitarum. — 16. Inde venerunt Beerum s. puteum. Hic est ille puteus, ad quem Moses jussu Jovæ populum convocavit, ut aquam acciperet. 17. Tunc cecinerunt Israelitæ hoc carmen: Ascende e) putee, accinite ei.

18.

c) cf. Cap. 33, 43. ubi hæ Israelitarum stationes plenius recensentur.

d) Hic versus et sequens 15. sumti sunt ex libro citato, sed ex medio contextu, hinc eorum obscuritas. Moses eos citavit, ut præbaret Arnonem tangere Moabitarum fines. Id quod in ultimis verbis clare dicitur.

e) Tertiam personam אֲלַח legerunt Codex Samaritanus et Vulgatus: *ascendat*. Quæ lectio propter sequentem verbum præferenda videtur *Hubigantio*, sed Syrus, Arabs et Onkelos legerunt, uti est in lectione recepta, imperativum, qui et carmini aptior est. *Oi ó* hæc verba omittunt.

18. Puteus quem principes foderunt, quem duces populi cavarunt et indicarunt baculis suis f). —

Ex

f) Admodum variant interpretes antiquiores in vertendis verbis **בְּמַחֲקֵק בְּמִשְׁעָנֹתָם**. Difficultas maxime est in priori, quod οἱ ὁ vertunt: ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτῶν, Vulgatus: *in datore legis*, sine sensu. Onkelos: **סְפָרִיא** *scriba in f. cum baculis suis*. Melius quoad sensum, sed legit sine Beth. Syrus habet: **וּבְדִקְנוּ בְּחוּמֵי יְהוֹן** *et indicarunt eum baculis suis*, cum quo Arabs in polyglottis consentit, ita tamen, ut verba textus aliter nectat: *nobiliores populi signarunt eum baculis suis*. Quam lectionem ego in versione expressi, quoniam receptæ vix probabilem novi explicationem. Attamen etiam de horum interpretum lectione incertus sum, fortasse ea fuit **וְחָקָה** vel **וְחָקָה** — Neque minus difficilia sunt ultima verba: **וּמִמֶּדְבָּר מִתְּנָה**. Etenim si non pertinent ad illius carminis fragmentum (quod tamen plerique interpretes statuunt) debebant sequentem versum inchoare. Sed Onkelos refert ea adhuc ad descriptionem putei: *qui datus est eis ex deserto*. Neque hæc solum, sed etiam duos versus sequentes. In quo tamen haud dubie errat, atque reliqui quoque interpretes sequentia sic intellexerunt, ut continuetur descriptio stationum populi Israelitici. Sed vox **וּמִמֶּדְבָּר** *et ex deserto* suspecta videtur. Neque enim in antecedentibus narratur populum venisse in desertum, quod tamen, si lectio hujus vocis sana est, factum esse dicitur. Sed verba versus 16.

cum

Ex Beero *profecti sunt* Mattanem. 19. Ex Mattane Nachalielem, ex Nachaliele Bamotham, 20. ex Bamotha Gajam in campis Moabiticis, in cacumine Pisga, quod spectat versus solitudinem. — 21. Hinc miserunt Israelitæ legatos ad Sichonem regem Amoritarum, qui ab eo peterent, 22. ut sibi liceret per terram ejus transire, nolle se neque in agros, neque in vineas deflectere, neque aquam ex cisternis bibere, via regia se iter esse facturos, donec fines ejus superassent. 23. Sed denegavit Sichon Israelitis transitum, et collectis suis copiis eis obviam ivit et ad Jahzam prælio cum eis contendit; 24. in quo Israelitæ victoriam adepti sunt et occuparunt ejus terram ab Arnone usque ad Jabokum, *hoc est*, usque ad Ammonitas, quorum termini muniti erant. 25. Potiti igitur Israelitæ oppidis istis Ammonitarum omnibus in eis confederunt, in Hesbone et coloniis ejus. 26. Hesbon vero metropolis fuit Sichonis Amoritarum regis, qui olim cum Moabitarum rege bellum gesserat eique omnem ejus terram usque ad Arnonem eripuerat. 27. Unde
dixe-

cum quibus hæc cohærent, dicunt populum venisse בארד. Cui igitur non maxime probabilis videatur lectio τῶν ὁ, καὶ ἀπὸ φρενός, et ex pureo, h. e. ומבארד. Quo certior mihi hæc lectio videtur, eo magis miror, reliquos interpretes in lectione recepta consentire.

dixerunt poetæ: Venite Hesbonem, exstruatur et muniatur urbs Sichonis. 28. Ignis erupit ex Hesbone, flamma ex urbe Sichonis, consumsit Aram Moabitarum, et quæ loca excelsa ad Arnonem incolebant. 29. Væ tibi, Moab, actum est tecum, gens Camoschi. Sivit filios suos fugari, filias abduci captivas, a rege Amoritarum Sichone. 30. Sagittis eos confecimus, periit Hesbon usque ad Dibonem, vastavimus usque ad Nophachum, conflagravimus *g*) omnia usque ad Medbam. — 31. Cum igitur Israelitæ in terra Amoritarum confedissent *h*), 32. misit Moses exploratores Jaferam. *Israelitæ* occuparunt oppida minora atque expulerunt *i*) Amortas, qui in eis erant. 33. Hinc conversi Basanem aggressi sunt. Cujus rex Ogus eis obviam profectus est

g) Lectio recepta אֲשַׁר in ipsis Codd. hebr. a Masorethis ut suspecta et dubia est notata. Literam ש puncto signarunt, ad indicandum eam in aliis Codicibus deesse. Atque ita etiam est. In Codice Samaritano legitur אֲשִׁי, et LXX. interpretes habent πῦρ. Præterea parallelismus membrorum favet huic lectioni. Languet etiam אֲשִׁי in carmine, quod situm urbium non solet describere.

h) Hoc jam dictum est versu 25. et repetitur post insertum illud carminis fragmentum.

i) Pro וַיִּירָשׁ legendum est וַיִּנָּחֵשׁ. Sic Cod. Sam. et οὐδ'

ἔξέβαλον.

est cum toto suo exercitu ad prælium cum eis committendum Edreæ. 34. Jova vero Mosi dixit: noli eum timere, tradidi tibi eum, omnem ejus populum et terram. Eandem fortem habeat, quam rex Amoritarum Sichon Hesbone. 35. Igitur eum, filios ejus omnemque populum nullo relicto trucidarunt, ejusque terram occuparunt.

CAPUT XXII

Bileamus a Balako Moabitarum rege vocatus, ut Israelitis impræcaretur, renuit quidem venire, sed legatione iterata proficiscitur. In itinere visione prophetica divinitus admonetur de voluntate Dei in omnibus exsequenda. a)

I. **Q**uibus confectis Israelitæ longius progressi, castra-

a) Recte; uti arbitror, judicavit Celeb. Auctor epistolarum super literis theologicis p. 26. (*Briefe das Studium der Theologie betreffend*) minus fortasse dubitatum fuisse de hujus historiæ veritate, si ejus interpretes eam noluisent nostris temporibus et moribus accommodare. Etenim hinc factum est, ut partim in apparitionibus, quibus Deus hominem pessimum dignatus esse narratur, partim in asina loquente offenderent. Quodsi vero meminissent, quam sæpe Deus cum illa gente, in qua sui cognitionem servare volebat, modo plane extraordinario egerit; minus fortasse in utroque offendissent. Quid enim est in eo, quod Deus impie-

pedierit conatus hostium populi Israelitici repugnans, aut adversarium curæ, quam pro hoc populo gessit? Immo aptissima fuit hæc occasio, qua Deus monstraret suam potentiam in falsos Deos, aut quam facile posset irritas reddere illas artes divinatrices, quas populo suo per Moysen severe interdixerat. Verum enim vero colloquium illud Bileam cum asina sua suspectum videtur plerisque, adeo ut nonnulli totam historiam propterea tanquam fabulam diversa tamen ratione rejicerent. Quanquam vero alii negant hoc recte fieri, quoniam neque ab omnipotentia Dei, neque a singulari ejus cum hoc populo agendi ratione alienum sit, tamen interpretes non contemnendi facti insolentiam alio modo mitigare sunt conati. Nimirum existimant illud quod asinæ evenisse narratur, Bileam non vigilianti, sed in ecstasi rapti visum fuisse. Quæ sententia, jam a *Mose Maimonide* in *Moreh Nebochim* p. 310. allata, compluribus interpretibus christianis placuit, atque mihi quoque probabilis videtur. Celeb. *Herderus* quidem in *Epistolis* supra laudatis p. 27. negat hanc pericopam de somnio explicari posse, quoniam ejus nulla in tota narratione mentio injiciatur. Sed facilis videtur hujus dubitationis solutio exemplis, quibus prophetæ aliquid egisse aut vidisse narrantur, quæ tamen non vigilantes egerunt, aut viderunt, sed in ecstasi rapti. Sic *Jesaias* Cap. VI. narrat se vidisse Jovam in templo sedentem, neque addit hoc in visione prophetica factum esse, nec tamen de eo unquam aliquis dubitavit. *Jeremias* vidit amygdalum et ollam ebullientem Cap. I, II. seqq. profecto non oculis corporeis, sed in ecstasi raptus, quanquam de eo in textu nihil legitur. Atque pleraque *Ezechielis* visa narrantur

strametati sunt in campestribus Moabitarum cis Jordanem *e regione* Hierichuntis. — 2. Cum autem Balakus filius Zipporis videret ista omnia, quæ Israelitæ Amoritis fecissent, 3. vehementer sibi timuerunt Moabitæ a populo tantæ multitudinis, et propter eum perquam anxii fuerunt. 4. Igitur cum principibus Midianitarum consilia inierunt, verendum esse, ne ista multitudo suos quoque terminos depasceret instar bovis gramina agrorum depascen-
tis.

tanquam ab eo dicta et facta, quæ tamen tantum in ecstasi prophetica ei contigerunt. Quid igitur impedit, quominus et illud Bileami cum asina sua colloquium eodem modo explicemus, inprimis cum vers. 9. et 20. ex eodem de his rebus usu loquendi scripturæ sacræ narretur, Deum noctu venisse ad Bileamum, quod de somnio omnes, etiam Celeb. *Herderus* p. 29. intelligunt. Quo admissa in reliqua historiæ serie nihil est, quod a veritate alienum videatur, aut quod nos cogat, eam vel fictioni poeticæ, vel impostoris fraudibus tribuere. Cui sententiæ etiam adversatur locus Deut. 23, 5. ubi Moabitæ prohibentur a jure civitatis Israeliticæ, quoniam mercede conduxissent Bileamum ad imprecandum Israelitis, cujus imprecationes vero Deus in bona vota convertisset. Quod factum Moses profecto non ut legis suæ rationem attulisset, si illud tantum ex testimonio impostoris, non ex fide sua certa minimeque dubia memoriæ prodidisset.

tis. *b)* — Balak filius Zipporis, qui tunc Moabitarum rex fuit, 5. misit legatos ad Bileamum filium Beoris, qui Pethoræ, quæ *urbs* est ad flumen *Euphratem*, habitabat, eumque ad se invitavit, his forte verbis: Populus exiit ex Aegypto, qui terræ superficiem tegit, et e regione mei confedit. 6. Jam igitur, veni quæso, et diras imprecare huic populo me potentiori, fortasse eum vincam et e terra expellam. Novi enim, cui tu bene precaris, eum esse felicem, et cui tu imprecaris, eum esse infelicem. 7. Moabitarum et Midianitarum principes præmium divinationis secum ferentes venerunt ad Bileamum, eique Balaki mandatum exposuerunt. 8. Quibus ille respondit: Pernoctate apud me, referam vobis quæ Jova mihi dicet. Cum igitur Moabitarum principes apud Bileamum pernoctarent, 9. Deus ad eum venit *c)* et interrogavit: quinam sunt isti homines, qui apud te divertunt? 10. Respondit Bileamus: Balak filius Zipporis Moabitarum rex ad me misit: 11. migrasse ex Aegypto populum, qui totam terræ superficiem obtegit; rogare se, ut eum execratum veniam, si forte prælio vincere et expellere eum

b) Supplenda sunt reliqua hujus consultationis ex sequentibus; evocatum nempe esse Bileamum ex consensu omnium principum Moabiticorum et Midianitarum, coll. vers. 7.

c) scil. in somnio.

eum posset. 12. Ad hæc Deus Bileamo dixit: Noli cum eis abire, neque mala imprecari populo, qui fortunatus est. 13. Postridie mane Bileamus Balaki principibus indicat, Jovam nolle permittere, ut cum illis proficiscatur. 14. Hi igitur Balako renuntiaverunt, Bileamum recusare secum venire. 15. Tum ille iterum misit plures adhuc et illis nobiliores principes, 16. qui Bileamum suo nomine rogarent, ne recusaret ad se venire, 17. summo se honore eum esse affecturum, et quæcunque vellet facturum, veniret modo et execraretur hunc populum. 18. Bileamus vero eis respondit: Si mihi Balakus domum suam auro et argento plenam daret, non possem contra Dei voluntatem quicquam suscipere. 19. Interim manete apud me hac nocte, videbo quid Jovam amplius mihi dicturus sit. 20. Jam Deus hac ipsa nocte Bileamo apparuit ei que dixit: si homines isti ad eum arcessendum venissent, iret cum illis, modo nihil faceret quod non juberet. 21. Postridie Bileamus mane strata asina sua profectus est cum Moabitarum principibus. 22. Sed Deo displicuit hoc ejus iter, et constitit angelus Jovæ in via ad eum impediendum. Cum igitur equitaret in asina, duobus servis eum comitantibus, 23. vidit asina Jovæ angelum stantem in via et strictum gladium manu tinentem, propterea declinavit de via in agrum. Bi-

leamus eam cædebat, ut in viam eam redigeret. 24. Tunc angelus Jovæ substitit in vinearum femita, in qua ab utraque parte maceries erat. 25. Asina viso angelo pressit sese ad murum et compressit simul pedem Bileami, qui propterea eam iterum verberavit. 26. Sed Jovæ angelus ulterius procedens substitit in loco adeo angusto, in quo nullum deflectendi spatium esset neque ad dextram, neque ad sinistram. — 27. Hic asina viso angelo succubuit sub Bileamo, qui vehementer iratus baculo eam percussit. 28. Tum Jova asinæ os aperuit, ut Bileamum his verbis alloqueretur: quid tibi feci, quod me jam ter verberasti? 29. Bileamus respondit: quod mihi illudis, si modo gladium haberem, te statim transfoderem. 30. Tum asina, nonne ego, inquit, asina tua sum, qua inde a longo tempore veheris? num sic antea facere solita sum? Non, inquit ille. 31. Sed tunc Jova oculos Bileami aperuit, ut videret angelum stantem in via cum gladio stricto; quo conspecto in terram se abjecit, 32. et angelus ei dixit: Quid jam tribus vicibus asinam tuam verberasti? Exii ut tibi adversarer, iter enim tuum est perniciosum d). 33. Vidit me asina et ter decli-

d) Verbum מַרְחִיק *marḥiq* ληγ. recte illustratur ex arabico *وَرط* *warṭa* præcipitem dedit in exitum (Golius pag. 2654.) cui simile est

declinavit; quod nisi fecisset, profecto te, illa conservata, occidissem. 34. Tum Bileamus Jovæ angelo respondit: peccavi, sed nesciebam te mihi obistere;

est רטה quod legitur Job. 16, 11. Antiquiores interpretes videntur veram verbi significationem ignorasse, et tantum ex contextu sensum divinasse: οὐ ὁ habent: ἐκ ἀσπία (fortasse εὐθυσία) ἢ ὁδὸς σὺ ἐναντίον μου. Vulgatus: *quia per-versa est via tua mihiq[ue] contraria*. Syrus: *ecce ego exii, ut essem tibi adversarius, quoniam direxisti viam contra me*. Onkelos: *quia notum mihi est, quod tu vis ire in via contra me s. mihi contraria*. — Codex Samaritanus aliam lectionem exhibet כִּי הָרַע דְּרַכְךָ quoniam mala est via tua, quæ quanquam facilior est, atque adeo propter responsionem Bileami in sequenti versu probabilis videatur, tamen ego quidem eam receptæ non putem præferendam, cum minime sit probabile hanc difficiliorem ex illa ortam esse, aut scribarum errore הָרַע sensu adeo commodo mutatum esse in יָרַט. Enimvero affixum secundæ personæ addendum esse τῷ הָרַךְ ex lectione codicis Samaritani minime dubito, quod propter præcedens Caph omissum est, uti in præcedenti membro ad לִשְׁטֹן pro quo etiam rectius legitur in Cod. Sam. לִשְׁטֹן quod Caph in Cod. hebræo excidit propter sequens כִּי cujus generis errores scribarum frequentes esse dudum observarunt critici. Interpretes antiqui supra citati haud obscure innuunt eos legisse affixa in illis vocibus præter Chaldæum, qui textum hebræum sequitur.

stere; jam si tibi iter meum displicet, revertar.
 35. Perge, inquit angelus, cum his viris, verum nihil loqui debes, quod non tibi dixerō. — Igitur profectus est Bileamus cum Balaki principibus.
 36. Quem ubi advenire Balakus audivit, obviam ei processit ad urbem Moabiticam in extremis finibus ad Arnōnem sitam, 37. et sic eum est allocutus: Nonne ego misi ad te qui te invitarent, cur venire recusasti? an te honorare non potero? 38. Respondit Bileamus: Veni quidem ad te, sed nihil loquar, nisi quod Deus mihi suggesserit. 39. Tum venit cum Balako in urbem Chuzot. 40. Balakus sacrificavit boves et oves, misitque Bileamo et proceribus, qui eum comitabantur, *de epulis sacrificialibus*.
 41. Postridie duxit Bileamum in loca excelsa Baalis, unde ad extrema populi Israelitici castra posset prospicere.

C A P U T XXIII

Bileamus populo Israelitico bene precatur.

1. **H**ic rogavit Balakum, ut sibi exstrueret septem aras, totidemque juvencos et arietes pararet. a)
 2. Quod

a) Numerum septenarium elegisse putatur Bileamus in honorem Jovæ Dei, cui sacer erat hic numerus, quod intra septiduum cælum terramque creavit, ut his sacrificiis eum sibi conciliaret. Sed hoc ejus consilium fuisse, non satis

2. Quod cum Balakus, uti Bileamus dixerat, fecisset, utrique in singulis aris singulos juvencos et arietes immolarunt. 3. Tum hic illi: subsiste ad sacrificium tuum, discedam paullulum: fortasse Jova mihi occurrit mihiq̄ue indicat, quod tibi renunciem. Sic abiit anxius *b*). 4. Occurrit ei Deus, cui dixit:

fatis probabile mihi videtur. Crediderim eum plures Deos coluisse, in his quoque Jovam Deum Israelitarum, atque sperasse interventu alius cujusdam Dei voti sui particeps fieri. Propterea secessit a sacrificio non ad oracula Dei audienda, quanquam hoc prætendat vers. 3, sed ad alia auguria captanda, quod Cap. XXIV, 1. plane dicitur.

b) In textu legitur שפִּי in qua voce vertenda interpretes valde dissentiunt. Sunt qui ex significatione ejus vulgari eam explicent per *locum altum et eminentiorem*. Quæ non satis apta videtur explicatio *Lud. de Dieu* in Critica S. ad h. l. quoniam Bileamus a Balako jam in loco excelso constitutus erat, ibique sacrificium instruxerat, Cap. 22, 41. Propterea שפִּי per *vallem* explicat atque hanc significationem ex lingua Syriaca illustrat, in qua שפִּי est *complanavit* et שפִּי *planities* v. c. Luc. 3, 5. Sed haud scio, an hæc sufficiant ad notionem *vallis* שפִּי vindicandam. Nam complanatio potest etiam fieri in loco alto, atque omnino mihi videtur hæc esse primaria שפִּי significatio, ut sit locus altus, sed planus, in quo liber detur prospectus quoquoersum. Atque sumi posset, Bileamum

xit: septem aras instruxi, in quibus juvencos et arietes immolavi. 5. Tum Jova suggessit Bileamo, quæ diceret, jussitque, ut ad Balakum rediret. 6. Cum ad eum venisset, invenit eum adstantem sacrificio suo una cum omnibus Moabitarum principibus, 7. et orditur orationem in hunc modum: Ex Mesopotamiæ me arcessivit Balakus Moabitarum rex, ex montibus Orientis. Age, inquit, male imprecare Jacobitis! Detestare Israelitas! 8. Quomodo imprecabor, Deo non imprecantē? quomodo detestabor, Jova non detestante? 9. Ex vertice petrarum video eum,

in hujusmodi locum discessisse, ex quo prospectum habuisset minus impeditum. At enim vero durior mihi videtur ellipsis præpositionis **אֶל** in hac constructione. — Antiquorum interpretum plerique illud **אֲבִיִּיתָ** ad ipsum Bileamum referunt. Vulgatus: *cumque abiisset velociter*. Onkelos et Arabs Erpenii: *abiit solus*. Arabs in Polygl. *abiit* **אֲבִיִּיתָ** **בְּפֶגֶעַת** *tranquille*, tandem Syrus: *abiit* **אֲבִיִּיתָ** **בְּפֶגֶעַת** quod non intelligo. Interpres ejus vertit: *abiit sincere*. Male, uti arbitror. Ex significatione chaldaica verbi **אֲבִיִּיתָ** *convivis, convivis*, quæ fortasse ex illa *complanandi* venit, nonnulli ex Iudæis interpretati sunt de animo Bileami quasi attrito h. e. sollicito et inquieto. Quod non displicet. Animum enim pseudoprophetae anxium fuisse et de incerto rerum suarum eventu sollicitum, nemo improbabile dixerit. Sed nihil definio.

eum, ex collibus eum contemplet. Seorsim habitabit hic populus, nec aliis gentibus annumerabitur. 10. Quis numeret innumerabiles Jacobitas? c) quis computet quadrantem Israelitarum? d) Mori cupio ut probi illi! idem sit meus qui eorum exitus. — 11. Ad hæc Balakus Bileamo, quid agis? inquit, ad imprecandum hostibus meis te arcessivi, jam vero bene eis precaris. 12. Hic vero respondit: nonne mihi studiose eloquenda sunt, quæ Jova suggestit? 13. Tum Balakus ei dixit: veni mecum in locum alium, unde *hunc populum* videre poteris, nec

c) In textu est: *quis numeret pulverem Jacobi?* In vulgus notum est, pulverem metaphorice pro re innumerabili dici. Tropum h. l. cum paronomasia permutavi, quæ sonantior mihi videbatur.

d) Pro מִסְפָּר *divisim סֵפֶר כִּי* legendum esse conjectat Venema in Comment. ad Mal. 1, 13. ut respondeat כִּי מִנָּה in priori membro, et sic facilius quoque est constructio cum sequenti רָבִיעַ, nec tamen necessaria est hæc emendatio, quoniam אֵת interdum quoque nota est genitivi, v. c. Num. 10, 2. et sic מִסְפָּר cum מִנָּה potest construi. רָבִיעַ ex sententia plurimorum interpretum explicatur de quatuor illis castrorum Israeliticorum partibus, in quas duodecim tribus erant divisæ, Num. 2. quarum unam fortasse eminus Bileamus prospectabat.

nec tamen totum; atque inde mala ei imprecare. 14. Duxit igitur eum per campos speculatorum in fastigium Pisgæ, extruxit septem aras, in quibus singulis juvencum et arietem immolavit. 15. Tum mandavit Balako, ut adstaret sacrificio suo, *velle se paullisper secedere*, ut Deo occurrat. 16. Atque hic quoque obviam ei venit, iussitque ut ad Balakum rediret, postquam eum dicendis instruxerat. 17. Ad quem ut venit, offendit eum adstantem sacrificio suo una cum Moabitarum principibus. Balakus quærit, quid Jova dixerit. 18. Tum ille sic inquit: Age, Balak, audi, attende ad me, fili Zipporis. 19. Deus non homo est, ut mentiatur, non homine natus, ut eum poeniteat. Num ille aliquid diceret quod non faceret? num promitteret quod non impleret? 20. En! fausta omnia accepi. Cum ille bene cupiat, equidem non possum avertere. 21. Non video malum inter Jacobitas, non conspicio ærumnas inter Israelitas e), Jova Deus eorum eis adest, et læti clamores propter hunc regem *suum* inter

e) Codex Samaritanus legit primam personam אֲנִי, sed non æque in posteriori membro אֲרָאָה. Syrus vero in utroque membro legit primam personam. Onkelos quoque eam exprimit, quanquam *παραφράζει*. Quorum lectionem ego in versione secutus sum, ut contextui convenientiorem.

inter eos audiuntur. 22. Deus eduxit eos ex Aegypto, alacres sunt ad instar bubali. 23. Nihil artes magicæ adversus Jacobum, nihil præstigiæ contra Israelem efficiunt. Tempus instat, quo de Jacobo et Israele dicetur, quanta Deus iis præstitit! 24. En! surget populus, sicuti leæna, instar leonis sese efferet. Non prius recubabit, quam prædam vorarit, quam sanguinem occiforum hauserit. 25. Tum Balakus Bileamo dixit: neque execrare hunc populum, neque bene ei precare. 26. Nonne tibi prædixi, respondit Bileamus, me facturum esse quod Jova jusserit? 27. Ducam te, inquit Balakus, in locum alium, fortasse permittet Deus, ut illinc huic populo mala impreceris. 28. Igitur duxit eum in verticem Peoris, unde prospectus est versus solitudinem. 29. Ibi jussit Bileamus Balakum extruere septem aras, totidemque parare juvencos et arietes. 30. Fecit Balakus sicut Bileamus dixerat, et immolavit in singulis aris singulos juvencos et arietes.

CAPUT XXIV

Reliqua Bileami vaticinia de magna populi Israelitici felicitate, imprimis de Moabitibus ab eo subigendis, et de aliarum gentium fatiis.

I. Cum autem Bileamus videret Jovam velle, ut bene precetur Israeli, non amplius sicuti antea fecerat,

cerat, abiit ad auguria captanda. Sed facie versus desertum conversa 2. prospexit ad Israelitas secundum tribus suas tendentes, et divino spiritu afflatus 3. carmen infit his verbis: Dicit Bileamus filius Beoris, dicit vir cui oculus apertus est *a*). 4. Dicit, qui verba audit divina, qui visa Dei summi vidit, cui prolapso oculi reiecti sunt *b*). 5. Quam pulcra sunt tentoria tua, Jacobe, sedes tuæ, Israel! 6. Ut valles patentes, ut horti ad flumina, ut aloë a Deo plantata, ut cedri ad aquam. 7. Manabit aqua ex ejus fitula, et posterius in aquas multas *excreſcent*. Rex ejus Agago erit potentior *c*); ejusque regnum extolletur. 8. Deus hunc *populum* ex Aegypto duxit, alacris est instar bubali. Consumit gentes sibi adversantes, ossa earum confringit, sagittis suis vulnerat.

a) In textu est שְׂתָם עֵינַי, quod h. l. tantum obvium mul-
ti conferunt cum סָתַם *clausit*, et hinc vertunt *clausus* s.
obturatus oculis. Sic *Vulgatus*; quod nempe antea ange-
lum non viderit. Sed contraria potius est significatio ver-
bi שְׂתָם in lingua chaldaica *perforare*, hinc *aperire*. Sic
quoque ex antiquis interpretibus οὐ ὁ ὁ ἀληθινὸς ὁρῶν.
Onkelos: דִּשְׁפִיר חָזִי *qui pulcre videt*, et Syrus: *vir cu-*
jus reiectus est oculus.

b) Alludit haud dubie ad id quod Cap. 22, 31. narratum est.

c) Agag fuit commune nomen omnium regum Amalekita-
rum. 1 Sam. 15, 8. legimus implementum hujus vaticinii.

nerat d). 9. Procumbit et recubat instar leonis et leonæ, quis eum excitet? Felices sunt, qui tibi bene precantur; infelices qui te volunt esse infelicem. — 10. Hic Bileamo irascens Balakus complois manibus dixit: ad impreandum hostibus meis te arcessivi, et tu jam tertium eis bene ominaris. 11. Abi unde venisti. Equidem volui te honorare, sed Jova te ab illo honore prohibuit. 12. Respondit Bileamus: Nonne ego jam legatis tuis dixi: 13. Etiam si Balakus mihi domum suam auro et argento plenam daret, non possem contra voluntatem Dei agere, nec boni malive quidquam pro arbitrio meo facere: quod Jova mihi dixerit, eloquar? 14. Jam quidem redibo ad meos, sed indicabo tibi, quid hicce populus tuo populo sequentibus temporibus sit factu-

d). Sic verba habent: וְהָיָה כְּמִצְחָם. Sed non bene respondent *sagittæ* præcedenti membro, nec verbum מִצְחָם substantivo adjecto satis convenit. Consentiant tamen omnes interpretes antiqui in lectione recepta præter Syrum, qui habet: וְהָיָה כְּמִצְחָם *dorsa eorum concider.* Nemo neget lectionem parallelismo membri melius respondere. Sed propter unius Syri testimonium non ausus sum a lectione textus hebræi recedere. Ill. *Michaelis* vertit: *et contundit eorum ossa* (und zerschlegt ihre Gebeine) de qua mutatione vero lectores suos, uti alias plerumque solet, non admonuit.

facturus. 15. Tum carmen in hunc modum exor-
 fus est: Dicit Bileam filius Beoris, dicit vir, cui
 oculus est apertus, 16. dicit qui verba audit divi-
 na, qui novit scientiam altissimi, qui visa Dei sum-
 mi videt, cui lapso oculi sunt relecti. 17. Video
 eum, sed non nunc, intueor eum, sed non propin-
 quum. Procedit stella ex Jacobitis, sceptrum exi-
 stit ex Israelitis e), percutiet tractus Moabi, excin-
 det

e) Quanquam multi interpretes, antiquiores et recentiores,
 Judæi et Christiani, hoc vaticinium de Messia explicarunt,
 tamen contextus tam parum favet huic opinioni, ut ni-
 rum videatur, tam multos in errore adeo manifesto po-
 tuisse consentire. Nam præter stellæ et sceptri nomina,
 sub quibus regem intelligendum esse, dubio caret, nihil
 est in toto loco, quod ad Messiam possit transferri; immo
 reliqua omnia contrarium docent. Dixerat Bileamus v. 14.
 verbis minime obscuris Balako, velle se, antequam in pa-
 triam suam rediret, indicare, quid populus Israeliticus
 Moabitico sequentibus temporibus sit factururus. Jam præ-
 missa carmini suo prophetico præfatione versu 15. et 16. qua
 jam antea usus fuerat versu 3. et 4. dicit, regem aliquando
 insignem exiturum esse, qui Moabitas et Edomitas sit per-
 diturus et destructurus etc. At enimvero qui possunt hæc
 nisi perquam coacte ad Messie regnum pacificum et ge-
 neri humano salutare transferri? Sed non opus est, ut
 hoc pluribus refutemus, partim quoniam quivis, qui non
 præconcepta opinione impeditus ad loci interpretationem

det homines infestos f). 18. Occupabitur Edom;
immo

accedit, sensum ejus facile potest investigare; partim quoniam illius explicationis errores satis demonstrati sunt et refutari ab interpretibus linguarum peritis et a piis illis hypothesebus alienis. E quorum numero est inter externos S. R. *Verschuir* LL. OO. Professor in Academia Franequer. qui in disputatione super hoc loco, (quæ primum Bibliothecæ Brem. novæ Class. III. Fasc. I. p. 21. inserta est, reperta deinde a Viro Celeb. in Dissertt. philol. exeget. quæ 1773. Leowardæ et Franequeræ prodierunt) primo hoc egir, ut mysticæ illius explicationis vanitatem ostenderet, deinde pro insigni sua linguarum orientalium peritia verba hujus loci sane difficilia interpretaretur. E nostratibus autem Illustris *Michaelis*, qui in notis ad versionem biblicarum germanicam lectores suos breviter quidem, sed solide docuit, quam manifeste errent, qui Christum humanæ salutis auctorem quærant in loco alia omnia loquente.

f) Verba textus sane difficilia: וְקָרַךְ כָּל-בְּנֵי-שֵׁת verti ex sententia S. R. *Verschuir*, qui l. l. קָרַךְ derivat a قار med. و quod est *secare*, *incidere*, hinc, ut alia similia, *exscindere*, *delere*. Attamen silentio præteriri non debet lectio codicis Samaritani, qui habet קָדַךְ *verticem*, quæ haud parum firmatur ex Jer. 48, 45. ubi ad hunc nostrum locum manifeste alluditur. Sed quoniam lectio recepta explicationem admittit non improbabilem, possumus in ea acquiescere. Enimvero de sequentibus verbis שֵׁת בְּנֵי שֵׁת variaz sunt virorum doctorum explicationes et conjecturæ, quarum

immo occupabitur Seir ab hostibus suis g). Israel magna patrabit. 19. Tum dominabitur aliquis ex Jacobitis, qui et reliquos debellabit. h) — 20. Amalekitas

quarum complures attulit S. R. *Verschuir* l. l. p. 16. Equidem ei assentior, dum שֵׁת dictum putat contracte pro שֵׁתָּה a שָׂחָה quod dicitur de strepitu et tumultu rerum, v. c. undarum, et deinde de strepitu et tumultu militari Jes. 13, 4. Jerem. 51, 55. Amos 2, 1. Sed ibi legitur alia forma substantivi שָׂחָן. Nostrum vero שֵׁתָּה cum א radicali extat Thren. 3, 47. ubi jungitur שָׂחָן quod de everfione rerum et calamitate gravissima dicitur. Quo minus vero hæc explicatio durior mihi videatur, facit locus Jeremiæ citatus Cap. 48, 45. ubi, qui in nostro loco vocantur בְּנֵי שֵׁת a Jeremia vocantur בְּנֵי שָׂחָן vocabulo prorsus synonymico. Intelliguntur autem gentes Israelitis vicinæ, Moabitæ, Ammonitæ, Edomitæ, eis semper infestæ, sive, ut phrasi prophetæ utar, belli strepitus et tumultus excitantes. Quos repressit et subegit David, qui unus sub illa stella, aut sceptro ex Israele orituro est intelligendus. 2 Sam. 8.

g) sc. Israelitis. Hos enim intelligendos esse, totum vaticinii argumentum docet, atque etiam sequentia verba: *Israel magna patrabit*. Inter utramque gentem odium insensissimum intercessisse, historia et complura prophetarum loca probant.

h) In hoc versu de alio Moabitarum victore sermonem esse, appa-

Iekitas conspicatus in hæc verba erupit: Gentium primi sunt Amalekitæ, sed ad extremum peribunt. —

21. Cum Kenitas videret, hos versus dixit: i) Håbitatio tua fortis est. Pone in petra nidum tuum.

22. Tamen vastabitur Kain, ita ut Assyrii te captivum abducant. — 23. Porro hæc quoque dixit: Væ! quis vivet Deo hæc decernente? 24. Ex-

eunt ex Chittim k) qui Assyrios affligent, qui affligent

apparet, quod is dicitur perditurus reliquos. In verbis equidem non hæreo, neque in ultimo מַעִיר *ex urbe*, quod collective de urbibus Moabitarum reliquis accipio. Implementum ex historia plane constat in victoriis Alexandri Jannæi, quas *Josephus* Antiqq. Lib. XIII. Cap. 15. et 16. narrat.

i) Cum de his Kenitis antiquis Palæstinæ incolis Genes. 15, 19. nihil præter nomen memoriæ proditum sit, vaticinium hoc, quod eorum facta respicit, non potest non nobis obscurum esse; igitur neque de lectione, neque de sensu verborum aliquid definire audeo.

k) Ultimum Bileami oraculum omnium est obscurissimum, neque solum quoad lectionem, sed etiam quoad sensum verborum. Primum quidem vocabulum יָצִים propter diversam apud antiquiores interpretes lectionem non sine causa suspectum videtur. Codex Samaritanus habet יוֹצִאים *exeuntes* (pro quo alii minus bene habent יוֹצִיאם *educet eos*), οἱ ὁ ἐξελεύσεται, pro quo vix dubitem legendum

gent Eberum, verum hi quoque peribunt. 25. Tum Bileamus rediit unde venerat, et Balakus quoque discessit.

CAPUT

esse ἐξελεύσονται, quoniam sequitur καὶ πανώσων. Vulgatus: *venient in triremibus de Italia*. Onkelos: יְסִיעַן יִצְמַרְחָן וְסִיעַן מִכְתָּאֵי *cœtus emittentur ex Cittais*, in quo tamen quoque est lectionis varietas, quam *Buxtorfius* annotavit in *Lexico Talmud. et Rabb.* sub h. v. Syrus habet: וְלִגְיוֹנָא וְלִגְיוֹנָא נִפְקִין מִן אֶרֶץ דְּכַתִּיא *legiones egredientur e terra Cittæorum*. Ex qua versione id quidem patet, Syrum interpretem locum, ut Onkelos et Vulgatus, de Romanis intellexisse. Sed hos interpretes, uti codex Samaritanus et versio græca, pro יוצאים legisse וצים non dixerim cum *Hubigantio*, quoniam substantiva illa, *triremes* Vulgati, *cœtus* Onkelosi, *legiones* Syri, respondent τοῖς וצים ad quæ necessario verbum eis aptum supplendum fuit. Attamen mihi codicis Samaritani et versionis græcæ lectio videtur receptæ præferenda, partim quod non satis certa sit significatio *navium* τοῖς וצים pro וציים dictis tributa; partim quod contextui non satis apta videtur. De quo duplex est interpretum sententia pro duplici כתיים τῶν explicatione. Alii quidem sub eis Græcos, in specie Macedones intelligunt. Hi igitur hoc Bileami vaticinium de bellis Alexandri M. cum Assyriis eorumque successoribus Medis et Persis explicant. Sic *Grozius* et qui eum sequuntur. Alii כתיים Romanos esse defendunt, horumque bella et victorias in his regionibus putant indigitari. Sic ex antiquioribus interpretibus Judæi. E recentioribus interpretibus Ill. *Michaelis* in notis ad versionem bibliorum germ.

CAPUT XXV

Israelitæ a Moabitis ad idololatriam et scortationem seducuntur. Puniuntur a Deo. Pinchasi ira laudabilis graves poenas prohibet. Jubentur bellum inferre Midianitis.

1. **C**um Israelitæ in Schittim commorarentur, cœperunt scortari cum puellis Moabiticis, a) 2. a quibus invitati ad deorum suorum sacrificia, interfuerunt epulis eorum sacrificialibus, adorarunt eorum deos, 3. atque in honorem Baalpeoris fascias gestarunt b). Quo facto Jova vehementer iratus Israelitis, 4. jussit Moſen principes populi ad solem c) suspendere ad iram suam pacandam. 5. Hic igitur præcepit judicibus, ut omnes hoc supplicio afficerent, qui in honorem Baalpeoris fascias gestarent. 6. Tum

Israe-

a) Quod factum est ex consilio Bileami pessimo, uti narratur infra Cap. 31, 15. 16.

b) צַמֵּר hoc loco in genere est *conjunxit se*, s. *copulavit*, sed in specie uti arab. زانيا *zanîa*, s. *fascia caput religavit*; quo signo profitebantur se colere Baalem, cf. vers. 5. Eundem sensum, sed non propriam verbi significationem indicarunt οι ο et Vulgatus. Illi habent: ἡμετελειόθη Ἰσραὴλ. Hic: *Initiatus est Israel.*

c) hebr. וְגַר הַשֶּׁמֶשׁ nempe usque ad occasum solis, ex lege Deut. 21, 22. 23.

Israelita quidam introduxit ad populares suos Midianitidem Mose spectante et universo Israelitarum senatu, qui ante tabernaculi introitum lacrimabantur. 7. Quod cum Pinehas filius Eleasaris nepos Aaronis sacerdotis videret, surrexit e medio coetu, et prehensa hasta 8. insecutus est virum Israeliticum in conclave et transfixit ambos virum et foeminam per vulvam ejus. Quo facto cohibita est plaga Israelitarum, 9. in qua viginti quatuor milia interierunt. — 10. Tum Jova Mosen sic est allocutus: 11. Pinehas filius Eleasaris, nepos Aaronis sacerdotis, avertit iram meam ab Israelitis, quominus eos prorsus perderem, cum meum inter eos honorem vindicaret. 12. Promitte ei igitur meo nomine præmium *d*). 13. Nimirum cum ipsius, tum posterorum ejus sit sacerdotium in perpetuum, quod Dei sui studiosus Israelitas expiavit. — 14. Israelita vero iste, qui cum Midianitide occisus est, fuit Simri filius Sala, princeps familiarum tribus Simeoniticæ. 15. Nomen autem mulieris Midianiticæ fuit Cosbi filia Suri, qui et ipse familiæ in gente

d) Verba textus sunt: *ecce ego do illi foedus meum pacis. Foedus* hoc loco idem esse quod *promissum*, apparet ex sequenti versu. *Pacem* vero de omnis generis felicitate dici inter omnes constat. Igitur hebraicas significationes in versione latina non putavi esse servandas.

gente sua princeps erat. — 16. Deinde Jova Mosen jussit 17. bellum inferre Midianitis eosque cedere, 18. quoniam hostiliter sese in eos gessissent, dum astute eos ad Peoris cultum seduxissent, subornata hunc in finem quoque Cosba Midianitici principis filia ipso cladis die occisa.

CAPUT XXVI

*Moses et Eleasar jubentur a Deo novum populi censum
inire.*

Post illam cladem jussit Jova Mosen et Eleasarem filium Aaronis sacerdotem, 2. omnium Israëliitarum secundum familias summam subducere, qui annum viceimum excederent et arma ferre possent. 3. Moses igitur et Eleasar sacerdos hoc eis promulgarunt in campestribus Moabiticis juxta Jordanum e regione Hierichuntis. 4. *Atque numerum inierunt a)* eorum qui annum viceimum excefferant, quem-

- a) Quivis qui verba textus vel negligenter inspexerit, intelliget deesse ad initium hujus versus nonnulla. Desinit versus tertius in **לֵאמֹר** et hic incipit cum verbis: **וַיִּמְכַּן עֲשָׂרִים שָׁנָה וַיִּמְעָלָה** Neque possunt hæc ex modo narrandi Hebræorum sæpe parum accurato excusari, uti Clericus fecit, nam integræ formulæ omissio post **לֵאמֹר** prorsus inusitata est. Error tamen iste perquam antiquus fuerit

quemadmodum Jova Mosi præceperat et Israelitis cum ex Aegypto essent egressi. 5. Rubeni quidem pri-

fuerit necesse est, quoniam codex Samaritanus et versio græca cum textu hebræo consentiunt. Ex reliquis vero interpretibus non satis tuto possumus veram lectionem constituere, quoniam omnes variant et nexum verborum faciunt, qui eis facillimus videretur. Vulgatus sic habet: v. 3. *locuti sunt itaque Moses et Eleasar ad eos qui erant* v. 4. *a viginti annis et supra*. Omittit igitur לאמר in quo v. 3. desinit. Quod Syrus quoque facit et supplet v. 4. *et numeravit eos Moses a viginti annis et supra*. Onkelos: *Locutus est Moses et Eleasar sacerdos, et decreverunt numerare eos in campestribus — a viginti annis etc.* Arabs in Polygl. (nam Erpenii consentit pro more cum lectione recepta) v. 3. *Præcepit Moses Eleasari sacerdoti numerationem eorum — in deserto* v. 4. *a filio viginti annorum etc.* — Neque hæc una est hujus loci difficultas. Sequentia verba: *quemadmodum præcepit etc.* non possunt esse verba Mosi ad populum loquentis. Nunquam enim de se in tertia persona loquitur, si ad populum verba facit. Igitur etiam ante כאשר supplendum esset verbum, si initium hujus versus cum præcedenti לאמר connectitur. Hubigantius quidem supplet ויעשו et fecerunt, sicuti præceperat Jova Mosi. Sequentia et filii Israel connectit cum sequenti versu: *Illi autem sunt filii Israel qui Aegypto egressi sunt: 5. Ruben primogenitus Isr. etc.* Ego quidem in loco tantum ex conjectura emendando (nam Kenni-

primogeniti Ifraelitarum filii fuerunt Chanochus, e quo gentilitas Chanochitarum, Phallu, e quo Phalluitæ.

6. Chezron, e quo Chezronæi, Charmi, e quo Charmæi originem habent. 7. Hæ sunt gentilitates Ru-

benitarum, quorum recensiti sunt quadraginta tria millia septingenti triginta. 8. Phallui filius fuit Elia-

bus, 9. qui Nemuelem, Datanem et Abiramum filios habuit. Qui Datan et Abiramus focii fuerunt

eorum, qui cum Mose et Aarone contendebant, Korachi nimirum et conjuratorum ejus. Qui cum

contra Jovam contenderent, 10. terra fissa eos deglutivit. In his quoque Korachum, dum ignis du-

centos et quinquaginta consumsit, qui *aliis* essent exemplo. 11. Filii tamen Korachi illorum suppli-

cio non sunt sublati. — 12. Filii Simeonis secundum gentilitates suas fuerunt Nemuel, e quo Ne-

muelitæ, Jamin, e quo Jaminitæ, Jachin, e quo Ja-

N n 4

chini-

cottiana collatio nihil nos juvat) omitto **לאמר** et repeto ad initium v. 4. formulam mandati divini ex v. 2. **ישאן**

את ראש *numerum inierunt eorum qui* etc. Circa alte-

rum membrum hujus versus dubito. Possunt verba inter se connecti, uti ego in versione feci; attamen tunc for-

tasse ex genio linguæ, quantum ego sentio, repetenda fuisset nota casus: **ובני ואת בני** Quodsi **ובני** connectitur

cum sequenti versu, formula alias usurpata esse solet: **ואלה בני ישראל**. Judicent alii, nihil definio.

chinitæ, 13. Serach, e quo Serachitæ, et Saulus, e quo Saulæi. 14. Quæ Simeonitarum gentilitates numerum efficiunt millium viginti duorum et ducentorum. — 15. Filii Gad secundum gentilitates suas fuerunt Zephon, e quo Zephonitæ, Chaggi, e quo Chaggæi, Schuni, ex quo Schunæi, 16. Osnî, ex quo Osnæi, Eri, ex quo Eræi, 17. Arod, ex quo Arodæi, Areli, ex quo Arelitæ. 18. Recensitorum ex his Gadi gentilitatibus fuerunt quadraginta millia et quingenti. — 19. Filii Judæ, Er et Onan, qui in Cananæa mortui sunt. 20. Verum ex Sela filio Judæ originem habet gentilitas Selanæorum, ex Perez Parzæorum, ex Serachô Sarchæorum. 21. Perez filios habuit Chezronem, ex quo Chezronitæ, et Chamulum, ex quo Chamulæi. 22. Ex quibus Judæ gentilitatibus in censum venerunt septuaginta sex millia et quingenti. — 23. Filiorum Ifascharis gentilitates fuerunt Tolæi ex Tola, Puvæi ex Puva, 24. Jafchubæi ex Jafchubo, Schimronæi ex Schimrone. 25. Ex quibus Ifascharis gentilitatibus censiti sunt sexaginta quatuor millia et trecenti. — 26. Gentilitates filiorum Sebulonis fuerunt Sardæi ex Seredo, Elonæi ex Elone, Jachlealitæ ex Jachleælo. 27. Ex quibus, qui in censum venerunt, fuerunt sexaginta millia et quingenti. — 28. Filii Josephi fuerunt Manasse et Ephraim. 29. Et illius qui-

quidem gentilitates fuerunt Machiritæ ex Machire, qui genuit Gileadum, ex quo Gileaditæ orti sunt. 30. Hujus Gileadi filii fuerunt Jeferus, ex quo Jese-ritæ, Chelek, ex quo Chelkæi. 31. Afriel, ex quo Afrielitæ, Schechem, ex quo Schichmæi. 32. Schemida, ex quo Schemidæi, Chepher, ex quo Chephræi. 33. Zelophchat filius Chepheri non habuit filios, sed filias. Quarum nomina fuerunt: Machla, Noa, Chogla, Milca et Thirza. 34. Numerus ex Manassis gentilitatibus censitorum fuit quinquaginta duo millia et septingenti. — 35. Ephraimi filii fuerunt Schutelach, ex quo Schutelachæi, Becher ex quo Bechræi, Tachan, ex quo Tachnæi. 36. Schutalach filium habuit Eranum, ex quo Eranæi orti sunt. 37. Recensiti sunt ex Ephraimi gentilitatibus triginta duo millia et quingenti. Hæ sunt filiorum Josephi gentilitates. — 38. Benjamin filios habuit Belæum, ex quo Belæi, Afchbelum, ex quo Afchbelæi, Achiramum, ex quo Achiramæi. 39. Schephuphamum, ex quo Schephuphamæi, Chupham, ex quo Chuphamæi. 40. Filii Belæ fuerunt Ard et Naaman, ex quibus gentilitates ejus nominis ortæ sunt. 41. Censitorum ex Benjamin gentilitatibus fuerunt quadraginta quinque millia et sexcenti. — 42. Dan filium habuit Schuchamum, ex quo Schuchamæi, 43. qui censiti numerum effecerunt sexaginta quatuor millium et quadringentorum.

44. Filii Afcheri fuerunt Jimna, ex quo Jimnæi, Jifchoi, ex quo Jifchoæi, Beria, ex quo Beriæi. 45. Beria filios habuit Cheberum, ex quo Chebræi, Malchielem, ex quo Malchielæi. 46. Filiam quoque habuit Afcher nomine Saracham. 47. Ex his Afcheri gentilitatibus recensiti sunt quinquaginta tria millia et quadringenti. — 48. Naphtali filios habuit Jachzeelem, ex quo Jachzeelæi, Gunum, ex quo Gunæi, 49. Jezerum, ex quo Jezræi, Schillemum, ex quo Schille-mæi. 50. Ex his Naphtali gentilitatibus in censum venerunt quadraginta quinque millia et quadringenti. 51. Numerus Israelitarum omnium censitorum fuit sexcenta millia et mille septingenti et triginta. — 52. Tum Jova hæc Mofi dixit: 53. His terra dividatur in possessionem pro numero capitum, 54. ita tamen, ut quanto plures aut pauciores essent *in familia*, tanto vel major, vel minor sit possessio eis assignanda, quæ pro numero censitorum constituatur. 55. Sorte terra dividatur, secundum tribuum familias, 56. quæ cuique cum numerosiori, tum pauciori possessionem suam designet. — 57. Hæ sunt Levitarum gentilitates recensitæ. Ex Gerschone orti sunt Gerschonitæ, ex Kehato Kehatitæ, ex Merare Meraritæ. 58. Item Libnæi, Chebronæi, Machlæi, Muschæi, Korchæi. Kehat genuit Amramum. 59. Is uxorem habuit nomine Jochebetam Levi filiam, quam

quam ei *uxor ejus* in Aegypto peperit *b*). Hæc Amramo peperit Aaronem et Mosen, et Mariam eorum sororem. 60. Aaroni nati sunt Nadab et Abihu, Eleasar et Ithamar. 61. Nadab vero et Abihu mortui sunt, cum alienum ignem Jovæ offerrent. 62. Summa censitorum *de tribu Levi* fuit viginti tria millia. Nimirum omnes mares, qui menssem non excefferant. — Nam inter reliquos Israelitas non censiti sunt, quoniam nullas inter eos possessiones accipiebant. 63. Hic est Israelitarum census a Mose et Eleasare sacerdote peractus in campis Moabiticis ad Jordanum e regione Hierichuntis, 64. in quibus nemo fuit eorum, qui a Mose et Aarone sacerdote censi fuerunt in deserto Sinai. 65. Jova enim minatus eis erat, omnes in deserto esse morituros, nec eorum

b) Verti textum ex lectione recepta, quæ tamen, ut verum fatear, suspecta mihi videtur. Ellipsis nominis *uxoris*, quæ peperit, dura est, et integra formula est contra usum loquendi in hujusmodi genealogiis. Accedit dissensus interpretum antiquiorum; Vulgatus, Syrus et Arabs habent: *quæ nata est ei in Aegypto*. Sic passive legendum est ילדה et redundat אתה. Aliter vero αὐτῷ, ἡ ἑταίρα τοῦ- τους τῷ Λεὼν ἐν Ἀιγύπτῳ, videntur legisse אתה. Obscure.

III. *Michaelis* aliis punctis subiectis אתה habet pro nomine proprio uxoris Levi: *die ihm Ata in Aegypten geboren hatte*. Pluribus egit de hoc loco in Tractatu de legibus Mosis matrimonialibus, §. 36.

eorum quenquam superstitem futurum esse præter Calebum filium Jephunnæ et Josuam Nunis filium.

CAPUT XXVII

Lex de successione filiarum in bona patris qui filios non habet.

Designatur a Deo Josua, ut successor Moysi, qui populum in terram promissam ducat.

Tum filiæ Zelophchati, filii Chepheri, filii Gileadi, filii Machiri, filii Manassis de Manassis Josephi filii gentilitate; quarum nomina erant Machla, Noa, Chogla, Milca et Thirza: 2. Hæ, inquam, adierunt Mosem, Eleasarem sacerdotem et principes totius cœtus ad introitum tabernaculi, 3. eisquæ ostenderunt, patrem suum mortuum esse in deserto, eum tamen non fuisse inter eos, qui cum Koracho contra Jovam conjurassent, sed ob suum peccatum a) e vita discessisse, neque filios habuisse. 4. Propterea, ne patris nomen e gentilitate sua tolleretur, sese rogare, ut sibi inter patris sui cognatos detur possessio. 5. Cum Moyses rem ad Jovam retulisset, 6. hic sic respondit: 7. Aequum est quod Zelophchati filiæ rogant, dato eis hæreditariam possessionem inter consanguineos suos, et jura possessionis paternæ in eas trans-

a) scil. commune illud omnibus Israelitis, qui propter incredulitatem suam intra quadraginta annos commorationis in deserto mortui erant.

transferto. 8. Atque omnino Ifraelitis hæc debes promulgare: Si quis sine filio moritur, possessio ejus transit ad filiam. 9. Si filiam non habet, tradatur ejus fratribus. 10. Si neque fratres habet, dare debetis ejus hæreditatem fratribus patris sui. 11. Si neque patris fratres supersunt, cedat hæreditas in reliquos de propinquitate ejus et familia. Hoc juris sit inter Ifraelitas, quemadmodum Jova Mosi præcepit. — 12. Deinde Jova Mosi dixit: Ascende montem Abarim, et prospice ad terram, quam daturus sum Ifraelitis; 13. quo facto diem tuum obibis, sicut Aaron frater tuus, 14. eo quod mihi non morrem gessisti in deserto Sin altercante universo cœtu, qua occasione hunc honorem coram iis mihi tribuere debebatis. (hæ aquæ sunt contentions Kadefchi in deserto Sin). 15. Ad hæc Moses Jovæ respondit: 16. Utinam Jova omnium mortaliū Deus præficiat aliquem huic cœtui, 17. qui dux ejus sit et rerum publicarum curam gerat, *b)* ne similis sit gregi, qui pastorem non habet. 18. Hic erit, inquit Jova, Josua filius Nunis, vir præclaris animi dotibus instructus; huic manum tuam impone, 19. eumque siste coram Eleasare sacerdote et coram universo cœtu,

et

b) hebr. *qui eos educat et reducat*. Forma loquendi sæpe obvia: *exire et redire*, pro: res et negotia curare et administrare.

et præsentibus omnibus instrue eum mandatis. 20. Et de tua auctoritate aliquid ei tribue, ut Israelitarum legati ei morem gerant. 21. *In causa dubia* adeat Eleasarem sacerdotem, qui pro eo per Urim ^{c)} consulat. Ex ejus sententia ipse et senatus Israelitarum agant. 22. Moses igitur fecit, quod Jova jusserrat. Deduxit Josuam ad Eleasarem sacerdotem et Israelitarum legatos. 23. Et manibus impositis rerum publicarum curam ei demandavit, quemadmodum Jova præceperat.

CAPUT XXVIII

Leges de sacrificio quotidiano et de victimis Sabbatho, Neomenia, Paschate et festo septimanarum offerendis.

1. **J**ova cum Mose hunc in modum est collocutus; 2. Hæc Israelitis promulgato: oblationes mihi sacras, quæ sicut dapes meæ igne mihi immolantur, diligenter curate suis quasque temporibus. 3. Sacrificium vero, ita perges ad eos, quod mihi quotidie offerre debetis, sunt duo agni anniculi sine vitio, 4. quorum alterum mane, alterum circa vesperam facere debetis, 5. una cum decima parte Ephæ similæ et admixta quarta parte Hini olei tusi in fermentum.

c) Intelligitur Urim et Tummim in pectorali sacerdotis summi, de quo cf. dicta ad Exod. 28, 30.

tum. 6. Hoc est juche sacrificium mihi jam ad montem Sinai oblatum ad me placandum a). 7. Libamen ejus constet quarta parte hini pro singulis agnis, in loco mihi sacro libandum. 8. Alterum agnum circa vesperam, sicuti matutinum una cum eodem ferto et libamine faciatis, in sacrificii odorem mihi accepti. 9. Die sabbati duos agnos anniculos eosque integros offeretis una cum ferto duarum decimarum similæ et olei admixti et libamine suo. 10. Quod sabbati sacrificium præter juche sacrificium cum suo libamine offerendum est. 11. Noviluniis solidum sacrificium mihi facietis duobus tauris bovillis, ariete uno et septem agnis anniculis integris. 12. In singulos tauros fertum constet tribus decimis similæ oleo mixtæ, atque in arietes singulos duabus decimis similæ itidem oleo conspersæ. 13. In singulos agnos autem singulis decimis similæ oleo mixtæ. Cujus sacrificii odor ad me placandum ascendet. 14. Vini libatio sit dimidium hini in singulos tauros; tertia pars hini in arietem, et quarta in agnum. Hoc sit solidum sacrificium singulis anni mensibus faciendum 15. una cum hoedo caprino pro sacrificio piaculari. Præter juche holocaustum cum libamine suo. — 16. Quarto decimo die primi

a) לִרְיֵחַ נִיחָה cf. de hac phrasi in seqq. sæpe obvia annotata ad Genes. 8, 21.

mi mensis Passa est mihi sacrum, 17. et quintodecimo ejusdem mensis festum celebratur, per septem dies panibus azymis vescemini. 18. Primo die sacer conventus indicitur et ab omni labore debetis abstinere. 19. Solidum sacrificium mihi facietis duobus tauris bovillis, ariete uno et septem agnis anniculis iisque integris. 20. Fertum eorum constet tribus decimis similæ oleo mixtæ in taurum et duabus decimis in arietem, 21. et singulis decimis in singulos agnos. 22. Hoedum quoque caprinum ut sacrificium pro peccato ad vos expiandos, 23. præter sacrificium matutinum quotidie a vobis offerendum. 24. Hæc sacrificia per omnes hujus festi septem dies ad suavem mihi odorem excitandum offeretis, præter jüge holocaustum cum libamine suo. 25. Die septimo sacer conventus a vobis indicetur, et omnem laborem intermittetis. — 26. Die primitiarum, quando mihi fertum libatis post septem septimanas, sacrum conventum indicetis, quo ab omni debetis labore abstinere. 27. Solidum vero sacrificium facietis duobus tauris bovillis, ariete uno et septem agnis anniculis. 28. Una cum fertis similæ trium decimarum in bovem oleo admixto, duarum decimarum in singulos arietes, 29. et in singulos agnos singularum decimarum. 30. Hoedum caprinum ad vos expiandos, 31. præter jüge sacrificium
cum

cum ferto suo. Quæ sacrificia omnis vitii expertia esse debent, ut et eorum libationes.

CAPUT XXIX

Leges de sacrificiis in sacris anniversariis festisque mensis septimi.

Primo die mensis septimi sacrum conventum debetis proclamare, quo omnis labor intermittetur. Hoc die buccinis clangetur *a)*. 2. Solidum sacrificium facietis ad me placandum, tauro bovillo, ariete uno, agnis anniculis septem iisque integris. 3. Quorum ferto constet tribus decimis similæ oleo perfusæ in taurum, duabus decimis in arietem: 4. et singulis decimis in singulos septem agnos. 5. Tum hoedum caprinum piacularem ad vos expiandos, 6. præter holocaustum novilunii cum ferto suo et iuge sacrificium cum ferto suo et libatione ex instituto. — 7. Porro decimo die mensis hujus septimi sacrum conventum indicetis *b)*, jejunabitis et omni labore abstinebitis. 8. Sacrificia vero, quibus me placetis, sint hæc: Juvençus, aries, septem agni anniculi integri. 9. Quorum ferto constet tribus decimis similæ oleo perfusæ pro juvenco, duabus decimis pro ariete

a) cf. Levit. 23, 24.

b) cf. Levit. 16, 29. 23, 27.

ariete 10. et singulis decimis pro septem singulis
 agnis. 11. Hoedum caprinum piacularem, præter
 sacrificium piaculare die expiationis et jube sacrifici-
 cium cum ferto suo et libamine — 12. Quinto
 decimo die mensis hujus septimi sacer conventus in-
 dicetur, quo omnem laborem intermittetis. Festum
 mihi celebrabitis per septem dies. 13. *Quorum pri-*
mo vos mihi expietis his sacrificiis: nempe tredecim
 juvencis, arietibus duobus et quatuordecim agnis
 anniculis iisque integris, 14. eorumque ferto, nem-
 pe trinis similæ decimis oleo mixtæ in singulos ju-
 vencos, binis decimis in arietes, 15. et singulis
 decimis in singulos agnos, 16. itidem hoedo caprino
 piaculari; præter jube sacrificium cum suo ferto et
 libatione. — 17. Secundo die *offeretis* juvencos,
 duodecim, arietes duos, agnos anniculos quatuordecim
 integros 18. cum fertis suis et libationibus in juvencos,
 arietes et agnos pro numero et ritibus præscriptis. 19.
 Item hoedum caprinum piacularem, præter holocau-
 stum quotidianum cum ferto suo et libamine. — 20.
 Tertio die *facietis* undecim juvencos, duos arietes,
 agnos anniculos quatuordecim vitii expertes, 21.
 cum fertis suis et libationibus in juvencos, arietes
 et agnos pro numero et ritibus præscriptis. 22. Item
 hoedum caprinum piacularem, præter sacrificium ju-
 be cum ferto suo et libamine. 23. Quarto die de-
 cem

cem juvencos, arietes duos, agnos anniculos quatuordecim eosque integros, 24. cum fertis suis et libationibus in juvencos, arietes et agnos pro numero suo et ritibus præscriptis. 25. Item hoedum caprinum piacularem præter jûge sacrificium cum ferto suo et libamine. — 26. Quinto die novem juvencos, arietes duos, quatuordecim agnos, anniculos, vitii expertes, 27. cum fertis suis et libationibus in juvencos, arietes et agnos pro numero suo et ritibus. 28. Item hoedum piacularem præter jûge sacrificium cum ferto suo et libamine. — 29. Sexto die juvencos octo, arietes duos, agnos anniculos vitiique expertes quatuordecim, 30. cum fertis suis et libationibus in juvencos, arietes et agnos pro numero et ritu suo. 31. Item hoedum piacularem, præter jûge sacrificium cum ferto suo et libamine. 32. Septimo die juvencos septem, arietes duos, agnos anniculos vitii expertes quatuordecim, 33. cum fertis suis et libationibus in juvencos, arietes et agnos pro numero et ritu suo. 34. Item hoedum piacularem præter jûge sacrificium cum ferto suo et libamine. 35. Octavus dies, dies festus est, quo ab omni labore abstinerebitis, 36. atque sequentia sacrificia mihi ad me placandum offeretis. Juvenum unum, arietem unum, agnos anniculos septem vitii expertes, 37. cum fertis suis et libationibus in ju-

vencum, arietem et agnos pro numero et ritu suo.
 38. Item hoedum piacularem præter jûge sacrificium cum ferto suo et libamine. 39. His sacra mihi facietis diebus vestris festis, præter vota vestra, aut spontanea sacrificia, aut oblationes, aut libationes, aut sacrificia eucharistica.

CAPUT XXX

Leges de votis.

1. **M**oses autem retulit ad Israelitas omnia quæ Jova ei præceperat. — 2. Deinde hæc quoque primoribus tribuum Israeliticarum ex auctoritate Jovæ edixit: 3. Si quis Jovæ votum fecerit, aut jure jurando sese obstrinxerit, non revocet votum suum, sed quod ore pronunciavit, præstet. 4. Verum si mulier Jovæ votum nuncuparit, cum adhuc in domo paterna ut puella vivit, 5. et pater audierit votum ejus *et jus jurandum* quo sese obstrinxit, et tacerit: rata sunt ejus vota, et tenetur jurejurando suo. 6. Quodsi autem pater ejus improbarit ejus votum, aut promissum quo se obstrinxit, utrumque irritum est. Jova ei remittit omnia propter denegatam patris approbationem. — 7. Si porro nupserit, quæ vota suscepit, aut temerario promisso sese obstrinxerit, 8. et maritus eo audito non contradixerit, rata sunt vota ejus, tenetur promisso suo.
 9. Quodsi

9. Quodsi vero maritus eam prohibuerit et irritum reddiderit votum aut promissum temere prolatum, Jova ei ignoscet. 10. Votum viduæ aut repudiatæ, quocunque modo sese obstrinxerit, ratum esto. 11. Si mulier domi viri sui voverit, aut jurejurando se obstrinxerit, 12. et vir eo audito non contradixerit, nec eam prohibuerit, rata sunt vota ejus et quæcunque jurejurando promisit. 13. Quodsi vero improbarit maritus cum audiret quæ voveret, aut quibus se obstringeret, irrita sunt omnia, et Jova ei condonabit. 14. Omne votum et omnem jurati jejunii religionem potest maritus ejus ratam et irritam reddere. 15. Qui, si per aliquod tempus non contradixerit, rata fecit ipso illo silentio suo omnia ejus vota aut quæcunque promiserit. 16. Quodsi postea ea dissolverit, illius culpam sustinebit. 17. Hæc sunt instituta quæ Jova Mofi præcepit, virum inter et uxorem ejus, inter patrem et filiam puellam in ædibus paternis adhuc degentem.

CAPUT XXXI

Bellum cum Midianitis, et prædæ divisio.

Tum dixit Jova Mosi: 2. ulciscere Israelitas de Midianitis, postea morieris. 3. Ille igitur jubet populum armare a) exercitum, qui contra Midianitas egrediatur, et Jovæ pœnas ab eis expetat, 4. atque hunc in finem ex singulis tribubus millenos seligant. 5. Quo delectu ex Israelitarum copiis habito duodecim millium exercitus instruitur, 6. quem Moses in expeditionem emittit una cum Pineaso Eleasaris filio sacerdote, qui instrumenta sacra nempe tubas clangoris secum habebat. 7. Igitur hi Midianitas aggressi sunt, sicuti Jova Mosi præceperat, atque omnes mares interfecerunt. 8. Reges quoque Midianitarum quinque, Eveum, Rekemum, Zurum, Churum et Rebam, item Bileamum Beoris filium gladio trucidarunt. 9. Mulieres vero et parvulos captivos abegerunt Israelitæ, jumenta, pecudes et reliquas facultates diripuerunt, 10. oppida vero eorum atque arces igne combusserunt. 11. Quam prædam omnem et rapinam hominum et animalium 12. abduxerunt ad Mosen et Eleasarem sacerdotem et

a) Pro imperativo Niphal **הִתְאַרְמוּ** legendum est sine dubio in Hiphil **הִתְאַרְמוּ**. Sic *οἱ ὅ, ἐξοπλίσατε*. Vulgatus: armate. Syrus: **אֶרְוּ** Onkelos: **אֶרְוּ**.

et ad senatum Israelitarum, qui in campis Moabiticis juxta Jordanum e regione Hierichuntis castra habebant. 13. Tum Moses, Eleasar sacerdos et principes populi eis obviam processerunt extra castra. 14. Moses vero succensuit exercitus ducibus, tribunis et centurionibus, qui de expeditione illa veniebant. 15. Itane vero, inquit, vivas servastis omnes foeminas? 16. At istae ipsae Israelitas auctore Bileamo induxerunt, ut a Jova deficerent in festo Peoris, unde cladem istam facer coetus accepit. 17. Igitur occidite omnes mares impuberes, et mulieres omnes, quae cum viris rem habuerunt. 18. Foeminas autem impuberes, marium conjunctionis ignaras vobis servate. 19. Vos autem extra castra manete septem dies. Qui hominem interfecit, aut occisum tetigit, expiet se die tertio et septimo. Hoc vos et captivae vestrae facitote, 20. nec non vestimenta omnia et suppellectilem pelliceam et quae ex pellibus caprinis facta sunt, et omnia instrumenta lignea expiate. — 21. Deinde Eleasar sacerdos militibus, qui ex illo bello redierant, dixit: Hoc vobis Moses ex voluntate Jovae edicit: 22. aurum, argentum, aes, ferrum, stannum et plumbum, 23. quicquid ignem sustinet, igne adhibito purificate et deinde aqua lustrali expiate. Quicquid autem ignem non sustinet, in aquam immittite, 24. et septimo

die vestes vestras lavate. Sic mundi eritis et tunc in castra poteritis redire. — 25. Tum Jova Mosi dixit: 26. tu adhibito Eleasare sacerdote et principibus familiarum summam subducite captivorum, tum hominum; tum animalium, 27. et divide prædam inter milites, qui ad hanc expeditionem egressi sunt, et inter universum cœtum. 28. Quo facto ab illis sume partem pro me, nempe unum de quingentis, sive homines sint, sive boves, sive asini, sive oves, 29. a dimidia eorum parte hæc accipe et trade ea Eleasari sacerdoti, ut donarium mihi datum. 30. A dimidia vero parte Israelitarum sume quinquagesimam partem hominum, boum, asinorum, ovium et alius pecoris, quam Levitis dabis curam mei tabernaculi gerentibus. 31. Moses igitur et Eleasâr fecerunt, quod Jova illi præceperat. 32. Summa autem captorum, quæ milites diripuerant, fuit ovium sexcentorum millium, septuaginta quinque millium, 33. boum septuaginta duorum millium, 34. asinorum unius et sexaginta millium, 35. hominum autem sexus muliebris, quæ virum expertæ non erant, omnino fuerunt triginta duorum millium. 36. Dimidia igitur pars, quam milites accipiebant, fuit ovium trecentorum triginta septem millium et quingentarum. 37. Et pars Jovæ debita ex ovibus, sexcentæ septuaginta quinque. 38. Boum *pars dimidia* fuit
triginta

triginta sex millium, e quibus septuaginta duo Jovæ debebantur. 39. Asinorum triginta millium et quingentorum, e quibus unus et sexaginta Jovæ erant reddendi. 40. Hominum sedecim millium, e quibus duo et triginta Jovæ cedebant. 41. Quam donarii Jovæ facti summam Moses Eleasari sacerdoti tradidit ex mandato, quod a Jova acceperat. 42. De dimidia autem parte *præda*, quam Israelitæ a militibus accipiebant, 43. quæ constabat ex ovibus trecentis septem et triginta millibus et quingentis, 44. ex bobus triginta sex millibus, 45. ex asinis triginta millibus et quingentis, 46. ex hominibus sedecim millibus: 47. De illa, inquam, Israelitarum parte sumfit Moses quinquagesimam partem hominum et animalium, eamque dedit Levitis, curam sacri tabernaculi habentibus, quemadmodum Jova ipsi præceperat. — 48. Tum duces exercitus, tribuni et centuriones Mosen convenerunt, 49. eique monstrarunt, sese commissos sibi milites recensuisse, nullumque omnino desideratum esse. 50. Igitur offerre seminus Jovæ ex rebus pretiosis quas accepissent, armillas, torques, annulos, inaures, globulos, ut sibi propitium redderent Jovam. 51. Acceperunt Moses et Eleasar sacerdos aurum ab eis, quod constabat vasis artificiose elaboratis, 52. et summa ejus fuit sedecim millium sexcentorum et quinquaginta siclorum.

rum. Quod donarium Jovæ oblatum fuit tantum a tribunis et centurionibus, 53. milites enim gregarii sua sibi servabant. 54. Tum Moses et Eleasar sacerdos illud deposuerunt in tabernaculo conventus in memoriam Israelitarum coram Jova.

CAPUT XXXII

Rubenitæ, Gaditæ, et dimidia tribus Manassis regionem Jordani orientalem pecori alendo apram sibi a Mose expectant. Qui precibus eorum concedit, sed sub hac conditione, ut, qui ex eis arma ferre possent, populares suos in occupatione terræ trans Jordanum adjuvarent.

Rubenitæ vero et Gaditæ perquam numerosos greges habebant. Cum igitur viderent, terram Jaserem et Gileaditidem alendo pecori esse aptissimam, 2. adierunt Mosen, Eleasarem sacerdotem et principes cœtus, atque hunc in modum apud eos verba fecerunt: 3. Atarot, Dibon, Jaser, Nimra, Cheschbon, Eleale, Sebam, Nebo et Beon, 4. terra, quam Israelitæ Deo juvante occuparunt, terra est pecori alendo apta: nos autem habemus pecus. 5. Rogamus igitur, ut id beneficii nobis concedatis atque hanc terram in possessionem assignetis, neque jubeatis nos Jordanum trajicere. 6. Ad hæc Moses Gaditis et Rubenitis respondit: Itane fratres vestri bellum

bellum gerent et vos hic desidebitis? 7. Cur aver-
titis animos Israelitarum a transitu in terram, quam
Jova eis dedit? 8. Ita quoque fecerunt patres ve-
stri, cum eos misissem ex Cadefch Barnea ad explo-
randam terram. 9. Venerunt usque ad vallem Esch-
kol, explorarunt terram, deinde alienarunt mentes
Israelitarum, ut nollent terram a Jova eis promif-
sam adire. 10. Quo facto hic iratus juravit, 11.
ex illis, qui Aegypto essent egressi, atque annum
vicefimum excessissent, neminem terram visurum esse,
quam jurejurando Abrahamo, Isaaco et Jacobo pro-
misisset, quia eum sequi recusarent, 12. præter Ca-
lebum filium Jephunnæ Kenisitam et Josuam Nunis
filium constantes in sua erga eum obedientia. 13.
Qua Jovæ ira in Israelitas factum est, ut per qua-
draginta annos oberrarent in deserto, usque dum
consumpta esset tota ista hominum generatio, quæ
eum tam graviter offenderat. 14. Et jam vos sur-
gitis loco patrum vestrorum, progenies hominum im-
proborum, ut augeatur ira Jovæ in Israelitas. 15.
Nam si Jovam sequi detrectaveritis, ulterius popu-
lum in deserto detinebit, et sic eum perdetis. —
16. Tum illi pergebant in hunc modum: caulas tan-
tum pecori nostro hic exstruemus et oppida libe-
ris nostris. 17. Nos vero armati Israelitas præce-
demus, donec eos ad loca sua perduxerimus. In-
terea

terea maneant parvuli nostri in oppidis munitis, ut
tuti sint ab hujus terræ incolis. 18. Non domum
revertemur, donec Israelitæ ad suas possessiones per-
venerint. 19. Neque enim cum illis fundos nobis
expetemus trans Jordanum et ulterius, si nostras
possessiones fortiti fuerimus in citeriori parte Jorda-
ni orientali. 20. Tum Moses eis respondit: Si hoc
facietis, si armati ad bellum præsentè Jova proce-
detis, 21. et sic quoque Jordanum trajicietis, tum
dumum redituri, cum ille hostibus suis expulsis
22. terram sibi subjecerit: vos promissis vestris apud
Jovam et Israelitas soluti eritis, atque hanc terram
favente vobis Jova possidebitis. 23. Sin minus,
scitote vos contra Jovam peccare, vestrique peccati
poenas esse duros. 24. Aedificate oppida parvu-
lis vestris et caulas pecori vestro, verum præstate
quoque quod promissistis. 25. Ad hæc Gaditæ et
Rubenitæ Mosi responderunt: Utique faciemus,
quod tu, domine, jussisti. 26. Parvuli nostri, mu-
lieres nostræ, pecus et jumentum remanebunt in op-
pidis Gileaditicis; 27. Nos vero armati præsentè
Jova ad bellum procedemus, quemadmodum domi-
nus noster dixit. — 28. Tum Moses Eleafari sa-
cerdoti, Josuæ filio Nunis et principibus tribuum
Israeliticarum præcepit: 29. Si Gaditæ et Rubeni-
tæ vobiscum Jordanum armati ad bellum trajece-
rint,

rint, et terra a vobis occupata est, dabit is ter-
ram Gileaditicam in possessionem. 30. Sin minus,
accipient suas possessiones inter vos in Cananæa.
31. Tum denuo Gaditæ et Rubenitæ polliciti sunt,
se facturos esse quod Jova jufferit: 32. se velle
armatos in Cananæam coram Jova trajicere, suas
sibi manere possessiones cis Jordanum. 33. Sic Mo-
ses Gaditis, Rubenitis et dimidiæ tribui Manassis
filii Josephi dedit regnum Sichonis Amoritarum re-
gis et regnum Ogi regis Basanis, terram cum suis
oppidis, quam longe lateque in toto circuitu suo
patebat. 34. Gaditæ ædificabant Dibon, Ataroth,
Aroer, 35. Atrot, Schophan, Jafer, Jogbehah, 36.
Bethnimra et Bethcharan, oppida munita, et caulas
pecori. 37. Rubenitæ ædificabant Chefbon, Elale,
Kiriatajim. 38. Nebo, Baalmeon mutatis nomini-
bus, et Sibmam, quibus urbibus a se instauratis
pristina nomina reliquerunt. 39. Posteriores Machiri
filii Manassis expeditionem fecerunt in Gileaditidem,
eamque occuparunt ejectis incolis Amoriticis. 40.
Quibus propterea Moses eam regionem habitandam
assignavit. 41. Jair vero Manassis nepos villas
Amoritarum cepit, easque Jairi villas vocavit. 42.
Nobach cepit Kenatham ejusque municipia, eamque
ex nomine suo Nobacham nominavit.

CAPUT XXXIII

Stationes Israelitarum toto itinerum suorum tempore, ex quo Aegypto erant egressi 1 — 49. Novum de Cananitis expellendis et extirpanda omni idololatria præceptum 50 — 56.

1. **H**æ sunt profectioes Israelitarum, cum ex Aegypto ductu Moſis et Aaronis ſecundum agmina ſua eſſent egreſſi. 2. Literis eas conſignavit Moſes ſecundum ſtationes *a)* quas ex voluntate Jovæ fecerunt. Sunt vero ſequentes: 3. Profecti ſunt ex Raemſe quinto decimo die primi menſis poſtridie paſchatis potenter vindicati *b)* ſpectantibus omnibus Aegyptiis, 4. qui primogenitos a Jova occiſos ſepeliebant. A diis adeo eorum Jova poenas ſumerat. 5. Ex Ramſe igitur proſecti Iſraelitæ caſtra poſuerunt in Succoth. 6. Inde in Etham, quod in extremo deſerti. 7. Ex Ethamo proſecti converterunt verſus Pihachiroth, quod eſt e regione Baal Zephon, et caſtra fecerunt ante Migdol. 8. Ex Pihachiroth proſecti mare tranſierunt in deſertum atque itinere trium dierum in deſerto Etham conſecto,

a) מִסָּע et מוֹצָא ſunt ſynonyma. Indicant vero loca in quibus Iſraelitæ ad tempus aliquod cum caſtris ſuis comorati ſunt.

b) hebr. בִּיד רָמָה manu elata. cf. Exod. 14, 3. Sequens verſus hæc verba explicat.

80. castrametati sunt in Mara. 9. Ex Mara profecti venerunt Elimam, ubi duodecim fontes et septuaginta palmas inveniebant, ibique castra posuerunt. 10. Ex Elima profecti castrametati sunt ad finem Arabicum, 11. inde in deserto Sin, 12. inde in Dophka, 13. inde in Alufch, 14. inde in Rephidim, ubi aqua carebant; 15. inde in deserto Sinai, 16. inde ad sepulcra desiderii, 17. inde in Chazeroth, 18. inde in Rithma, 19. inde in Rimmonperez, 20. inde in Libna, 21. inde in Riffa, 22. inde in Kehelata, 23. inde ad montem Schepher, 24. inde in Charata, 25. inde in Makheloth, 26. inde in Tachat, 27. inde in Tarach, 28. inde in Mitka, 29. inde in Chaschmona, 30. inde in Moserot, 31. inde apud posteros Jakanis, c) 32. inde in Horhaggidgad, 33. inde in Jotbata, 34. inde in Abrona, 35. inde in Ezjongeber, 36. inde in deserto Sin, sive Kadefch, 37. inde ad montem Hor in finibus Moabiticis. 38. Hunc montem ascendit Aaron sacerdos ex voluntate Jovæ, ibique mortuus est, anno quadragesimo post exitum Israelitarum ex Aegypto, die primo mensis quinti, 39. cum annum ageret centesimum tertium et vicesimum. 40. Tum rex Cananitarum Arat in tractu meridionali Cananææ de adventu Israelitarum

rae-

c) De dissensu h. l. ab Deut. 10, 6. dicetur ad illum locum.

raelitarum audivit d). 41. Ex monte Hor profecti castra habuerunt in Salmona, 42. inde in Phunan, 43. inde in Obot, 44. inde in Jjje Abarim, in terminis Moabitarum, 45. inde in Dibongad, 46. inde in Almon Diblatajim, 47. inde in montibus Abarim e regione Nebonis, 48. inde in campis Moabiticis ad Jordanum e regione Hierichuntis. 49. Quæ eorum castra ad Jordanum sese extendebant inde a Bethjeschimothe usque ad Abel Schittim per campestria Moabitarum. 50. Ibi Jova Mofi hæc dixit: 51. Admone Israelitas, ut, quum trajecto Jordano in Cananæam venerint, 52. expellant omnes ejus incolas, lapides figuris inscriptos et fusa simulacra perdant, et facella in locis altis exstructa destruant. 53. Quo facto terram incolant, nam ego eam ipsis possidendam dedi. 54. Sorte vero terram dividant secundum familias, ita ut quo vel plures, vel pauciores in familia sint, eo vel plus, vel minus possideant, et quem cuique locum fors assignaverit, eum habeat. Secundum tribuum familias possessiones dividant. 55. Quodsi non ejecerint terræ incolas, quos reliquerint, fient illis quasi aculei in oculis et spinæ in lateribus, eosque affligent in terra quam inhabitant. 56. Tunc quod ego illis facere decreveram, id ipsis faciam.

CAPUT

d) cf. Num. 21, I. seqq. ubi historia hæc narratur.

CAPUT XXXIV

De terminis terræ promissæ ejusque inter novem tribus et dimidiam distributione.

Porro Jova cum Mose locutus est in hunc modum: 2. Hæc Israelitis edicito: Cum jam perventuri sitis in terram Cananæam forte inter vos distribuendam, termini ejus ita sunt constituendi. 3. Terminus extremus meridionalis sit a deserto Sin juxta Edomum. Qui termini meridionales inde ab extremo maris falsi versus orientem pateant, 4. vergant porro ad juga montium Akrabbim, inde ad Sinam, pertingant a meridie ad Kadeschbarneam, Chazar Adarem, Azmonam. 5. Ab Azmona convertant se ad fluvium Aegypti, atque desinant in mari. 6. Terminum occidentalem constituit mare magnum, quod vobis est ab occidente. 7. Terminus septentrionalis sit vobis a mari magno, unde lineam ducetis ad montem Hor. 8. Inde ad Chamatam, porro pergat ad Zedadam, 9. porro ad Siphronam et tandem Chazar Enanem. Hi termini vester a septentrione. 10. Meridionalem terminum designetis a Chazar Enane versus Schephmam. 11. Inde descendat ad Riblam ab Oriente fontis *a) Jordani*; inde pertingat ad ripam Orientalem

a) Intelligitur lacus ille, a figura rotunda Phiala dictus, ex

talem lacus Cinnereth. 12. Pergat ulterius ad Jordanum, et tandem desinat in mari salso. Hæc sit vobis terræ descriptio secundum terminos suos. —

13. Porro Moses Israelitis his verbis præcepit: Terram hanc secundum sortem distribuere debetis ex voluntate Jovæ inter novem tribus et dimidiam.

14. Nam Rubenitæ, Gaditæ et dimidia tribus Manassis possessiones secundum familias suas acceperunt

15. cis Jordanum e regione Hierichuntis versus Orientem. 16. 17. In hac vero terræ divisione,

sic pergebat Jova ad Mosen, adhibere debetis Eleasarem sacerdotem et Josuam filium Nunis, 18. at-

que ex singulis tribubus singulos principes. 19. Quorum nomina hæc sunt: E tribu Juda Caleb filius Jephunnæ.

20. E tribu Simeon Samuel filius Amihudi. 21. E tribu Benjamin Elidad filius Cisloni.

22. E tribu Dan, ejus principem Bukkum filium Jogli. 23. Ex posteris Josephi et quidem e tribu Manassis principem Channielem filium Ephoti.

24. E tribu Ephraimi principem Kemuelem filium Schiphtani. 25. E tribu Sebulon principem Elisaphanem filium Parnachi.

26. E tribu Isascharis principem Paltielem filium Affani. 27. E tribu

Afcheri principem Achihudum filium Schelomi. 28.

E

quo Jordanus oritur. cf. *Bachienæ* in descriptione Palæstinæ P. I. p. 134.

E tribu Naphtali principem Pedaelem filium Ammi-hudi. 29. Hæc sunt quæ Jova præcepit quoad divisionem terræ Cananææ inter Israelitas.

CAPUT XXXV

De oppidis Levitarum et de asyli oppidis, ad quæ, qui alium casu occiderit, confugeret.

Item Jova cum Mose in campis Moabiticis ad Jordanum e regione Hierichuntis sic locutus est: 2. Jube ut Israelitæ de suis possessionibus Levitis oppida quædam et pomœria in eorum circuitu assignent. 3. In oppidis habitent Levitæ, pomœria vero inserviant eorum jumentis, pecori et omnis generis possessionibus. 4. Quod ad pomœria oppidorum attinet, quæ Levitis dare debetis, ea foras extra murum oppidi mille cubitos pateant. 5. Nimirum mensurabitis extra oppidum a latere orientali duo cubitorum millia, totidem a latere meridionali, occidentali et septentrionali. Ipsum autem oppidum sit in medio. Sic se habeant omnia oppidorum pomœria. 6. In oppidis autem quæ Levitis dare debetis, sunt sex illa asyli oppida, ad quæ homicida perfugere potest, præter ea vero adhuc duo et quadraginta. 7. Omnino igitur duo de quinquaginta cum suis pomœriis. 8. Oppida autem quæ de possessionibus vestris Levitis dabitis, ita disperiantur,

ut quo vel majores, vel minores illæ sint, eo vel plura vel pauciora oppida hunc in usum conferantur. — 9. Porro Jova sic cum Mose est collocutus: 10. Edicto Israelitis: quando Jordanum in Cananæam trajeceritis, 11. feligatis oppida certa, quæ oppida asyli vocentur, ad quæ homicida per fugiat, talis nimirum, qui alterum per imprudentiam occiderit. 12. Hæc igitur oppida asylum ei præstent a vindice sanguinis, a) ne indicta causa moriatur.

a) Hebraice vocatur לֹאִי de quo accurate egit Ill. Michaelis in Jure Mosaico P. II. §. 131. seqq. Nimirum ille לֹאִי minime a Mose fuit constitutus, ut ex homicida vindictam peteret, sed ex antiquissimo more hoc fuit receptum inter Hebræos, et omnino inter Arabes, (inter quos etiamnum hic mos obtinet,) ut proximus ex cognatione, qui לֹאִי vocabatur, homicidam persequeretur et quocunque modo posset, sive vi manifesta, sive per insidias cædem ulcisceretur, et qui hoc facere recusaret, ignominia afficeretur maxima. Igitur cum Moses videret, Israelitas hunc a majoribus suis traditum morem ægre esse mutatu-
 turos, ejus rigorem et hinc quoque incommoda multa, quæ ex eo proveniebant, lege hac sapienter mitigavit, ita ut non nisi reus Goeli h. e. sanguinis vindici traderetur; innocens vero, qui casu, non animo malo, aliquem interfecisset, in vita conservaretur. Plura dabit lectu digna Michaelis l. 1.

riatur. 13. Quorum oppidorum sex debetis constituere. 14. Tria cis Jordanum, tria in Cananæa. 15. Tum vobis, tum peregrinis, aut advenis apud vos degentibus hæc sex oppida asylum præbeant, ut eo confugere possit, quicumque aliquem per imprudentiam interfecerit. 16. Qui aliquem instrumento ferreo læserit, ut moriatur, homicida est, supplicio afficiendus. 17. Qui lapide letifero e manu projecto aliquem percusserit ut moriatur, mortis poenam is ipse luat. 18. Item, si idem sit cum instrumento ligneo. 19. Vindex sanguinis potest homicidam interficere, ubicunque ei occurrerit. 20. Si quis alium per odium impulerit, aut per insidias aliquid in eum jecerit ut moriatur, 21. aut ex inimicitia eum manu percusserit ut moriatur, capitis poenam luat hujusmodi homicida; sanguinis vindex eum interficere potest ubicunque ei occurrerit. 22. At si eum fortuito, non animo hostili impulerit, aut instrumento aliquo, nec tamen insidiosè, eum læserit, 23. aut lapidem in eum dejecerit, ut moriatur, cum tamen hostis ejus non fuerit, nec malum ei intenderit; 24. tum judicet magistratus inter homicidam et sanguinis vindicem ex his legibus, 25. atque illum ab hoc defendat et reducat in oppidum asyli ad quod confugerat, ibique maneat usque ad mortem pontificis maximi sacro oleo uncti. 26. Si

hujusmodi homicida egressus fuerit extra terminos oppidi, ad quod suæ salutis causa confugerat, 27. et inciderit ibi in eum sanguinis vindex et occiderit eum, cædem non commisit. 28. Etenim manere debebat in urbe asyli usque ad mortem pontificis maximi, et tum demum domum suam redire poterat. 29. Secundum has leges semper apud posteros vestros in omnibus oppidis debet judicari. 30. Qui alium interfecerit ex testimonio *duorum aut plurium*, supplicio afficiatur. Unus tamen testis in causa capitali admittendus non est. 31. Pretium pro vita homicidæ non accipiatis, reus moriatur. 32. Neque pretium accipiatis pro redimenda fuga ad urbem asyli, ut *homicida* redire ad patriam suam possit antequam sacerdos *summus* moriatur. 33. Ne profanetis terram, quam inhabitatis. Cædes vero commissa profanat eam, nec potest expiari, nisi sanguine homicidæ. 34. Ne polluat is terram, quam incolitis, ego ipse in ea habito. Ego Jova habito inter Israelitas.

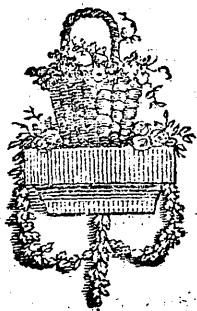
CAPUT XXXVI

*Lex de filiabus heredibus, ne per matrimonia bona sua in
aliam tribum transferant, sed nubant suis
tribulibus.*

Tunc patres familiarum cognationis Gileadi filii Machiris nepotis Manassis, ex posteris Iosephi, adierunt Moſen et principes tribuum Iſraelitarum, 2. atque in hunc modum apud eos verba fecerunt: Jova dominum noſtrum juſſit terram forte inter Iſraelitas distribuere, et tamen idem juſſit poſſeſſionem Zelophchadi contribulis noſtri filiabus ejus dari *a*). 3. Quodſi igitur cuidam ex alia tribuum Iſraelitarum nupſerint, poſſeſſio earum a poſſeſſione familiarum noſtrarum avellatur et accreſcet poſſeſſioni ejus tribus in quam nupſerint. Quo facto fors poſſeſſionis noſtræ imminuetur. 4. Nam anno jubilæo earum poſſeſſio addetur poſſeſſioni ejus tribus, cui juncæ ſunt et ſic earum poſſeſſio de poſſeſſione tribus noſtræ detrahatur. 5. Ad hæc Moſes Iſraelitis ex voluntate Jovæ ſic reſpondit: Recte monuerunt tribules Joſephitarum: 6. propterea ſic pronuntiat in hac cauſa filiarum Zelophchadi: nubant pro lubitu, dummodo de familia tribus paternæ nubant. 7. Neque enim Iſraelitarum poſſeſſiones ab una tribu in aliam transferentur, ſed quiſque in poſſeſſione tribus pa-

a) cf. Cap. 27.

ternæ maneat. 8. Filia igitur Israelitica, cujuscunque tribus ea sit, possessionis cujusdam hæres facta, nubat alicui de familia tribus paternæ. Sic Israelitæ manebunt in suis patrimoniis. 9. Neque transfertur possessio ex una tribu in aliam. Quilibet enim in suo patrimonio maneat. 10. Atque ita etiam, ut Jova Mosi præceperat, fecerunt filiæ Zelophchadi. 11. Nupserunt Machla, Tirza, Chogla, Milca, Noam, Zelophchadi filiæ, patruelibus suis 12. in gentilitatibus posterorum Manassis, Josephi filii. Et sic mansit earum patrimonium in tribu paternæ familiæ. 13. Hæc sunt præcepta et jura, quæ Jova per Mosén Israelitis dedit in campestribus Moabiticis ad Jordanum e regione Hierichuntis.

DEVTERONOMIUM

CAPUT I

*Argumentum libri. Sermones Moſis ad Iſraelitarum præfectos * non ita longe ante mortem ſuam habiti v. 1—4.*

In primo ſermone Moſes repetit partem rerum geſtarum ab Iſraelitis in deſerto. Primo ſeditionem, quam exploratorum timiditas excitaffet, et pœnam ſubſecutam v. 5—46.

1. **H**i ſunt ſermones, quos Moſes ad Iſraelitas habuit, cis Jordanum in deſerto, in planitie e regione Suphæ inter Paran, Tophel, Laban, Cha-

* Facile intelligitur, Moſen hos ſermones, qui in hoc libro leguntur, non ad omnes Iſraelitas habuiſſe, quanquam hoc primi verſus dicere videntur. Quomodo enim Moſes coram tot hominum millibus, quorum caſtra circuitum aliquot milliarium germanicorum occupabant, tam clara voce loqui potuiſſet, ut omnes eum audirent? Sed repetenda eſt h. 1, obſervatio, quam ſupra Levit. 8, 3. adſcripſimus, Moſen ſemper cum populo egiſſe per legatos ſ. deputatos ejus, qui mandata Moſis referebant ad ſingulos. Coram hoc igitur ſenatu ex omnibus tribubus electo Moſes hos ſermones habuit et deinde literis mandavit, ut eorum memoria ſemper in populo ſervaretur.

Chazeroth et Difahab. (2. Undecim dierum iter est ab Horebo ad Kadesbarneam, via per regionem montanam Seiri facta.) 3. Anno quadragesimo, primo die mensis undecimi Moses ad Israelitas ex mandato Jovæ hunc in modum locutus est: 4. postquam Sichonem Amoritarum regem Chesbone sedem suam habentem, et Ogum Basanis regem Aschtarote regnantem Edreæ ^{a)} profligaverat. 5. Cis Jordanum in terra Moabitica incepit Moses legem his verbis explicare: 6. Jova Deus vester in Horebo sic nobis dixit: Jam satis diu in hoc monte estis commorati. 7. Convertite vos atque aggredimini regionem montanam Amoritarum, et loca eis finitima, tum campestria, tum montana, tum convallium, tum meridiana, tum maritima, terram Cananitarum et Libani usque ad flumen magnum Euphratem. 8. Addixi vobis hanc terram, occupate eam. Jurejurando promissi eam majoribus vestris Abrahamo, Isâaco et Jacobo, eorumque posteris. — 9. Circa illud tempus vobis monstravi, me solum non posse diutius vos sustinere. 10. Jova Deus vester, inquiebam, vos ita auxit, ut jam stellarum multitudinem æquetis. 11. Augeat vos Deus ille patrum vestrorum millecuplo, vosque prouti promissit, fortunet. 12. Sed quomodo ego solus feram onus,

res

^{a)} cf. Cap. 3, 1.

res et lites vestras? 13. Igitur circumspicite viros sapientissimos, prudentissimos et spectatissimos tribuum vestrarum, quos vobis præficiam. 14. Tum vos approbastis quæ dixeram. 15. Ego igitur delegi tribuum vestrarum capita, viros sapientes et spectabiles, quos vobis Chiliarchos, Centuriones, Pentecontarchos, Decuriones et tribunos constitui. 16. Atque hortatus sum hos iudices vestros, ut audirent controversias popularium suorum, atque ex æquo dirimerent, cum inter illos, tum inter peregrinos, 17. ut nullum in judiciis personarum respectum haberent, sed tenuem æque ac potentem audirent, et neminem timerent, nam iudicium Dei esse. Causas vero difficiliore ad me referrent, has me esse dijudicaturum. 18. Simul alias leges tunc vobis promulgabam. 19. Quibus constitutis ab Horebo profecti peragravimus desertum illud magnum et horribile, quod nostis, versus regionem montanam Amoritarum, quemadmodum Jova Deus noster præceperat, et sic pervenimus usque ad Kadesbarneam. 20. Ibi vobis dicebam: jam venistis ad Amoritarum montes, quos Jova Deus noster nobis tradidit. 21. Hic vobis hanc terram donavit, ascendite, occupate eam, quemadmodum Jova Deus majorum vestrorum vobis jussit, nolite timere, aut consternari. 22. Tum vos omnes me convenistis
atque

atque indicastis; placere vobis exploratores præmit-
tere *b)*, qui vos certiores faciant de via qua ascen-
dendum sit et de urbibus quas effetis aggressuri.
23. Et mihi quoque hæc placuerunt, igitur delegi
e vobis duodecim, singulos ex singulis tribubus.
24. Qui cum montes escendissent, pervenerunt ad
vallem Efehkol. Atque regione explorata 25. se-
cum sumferunt de terræ frugibus: et ad nos reversi
retulerunt, terram, quam Jova Deus noster nobis
donasset, bonam esse. — 26. At vos nolulistis
ascendere et rebellastis contra Jovam Deum ve-
strum, 27. et murmurantes in tabernaculis vestris
dixistis: Jovam odio permotum vos ex Aegypto
eduxisse, ut vos Amoritis objiceret trucidandos.
28. Nunc nescire quo vos verteritis, populares ve-
stros timidos vos fecisse, qui retulissent populum
istum esse vobis et majorem et potentiorum, urbes
maximas et ad cælum usque munitas; Troglodytas
quoque se vidisse. — 29. Equidem vos hortabar,
ne terreremini, aut eos timeretis. 30. Jovam
Deum vestrum, qui vos præcederet, pro vobis esse
pugnaturum, quemadmodum vobis spectantibus fe-
cerit

b) Num. 13, 1. seqq. narratur Mosen jussu Dei hos explorato-
res misisse. Quæ sic possunt conciliari, Deum populi in-
credulitati concessisse et permisisse, ut exploratores mitte-
rentur.

cerit cum Aegyptiis; 31. tum quoque in deserto, in quo vos ab eo sic esse portatos, ut a patre filium toto eo itinere, quod fecissetis, donec adhuc locum perveneritis. 32. Sed vos ea in re fidem Jovæ Deo vestro non habuistis, 33. qui vobis præibat, ad locum stationibus vestris explorandum, noctu in igne, ut viam qua incederetis monstraret, interdiu autem in nube. 34. Cum vero Jova sermones vestros audiret, iratus juravit: 35. neminem ex tam pravo hominum genere visurum esse terram, quam eorum majoribus jurejurando interposito promississet, 36. præter Calebum Jephunnæ filium, eum visurum esse terram, quam peragrasset, et posterum ejus, quod constanti in se reverentia fuisset. 37. Mihi quoque Jova succensuit vestra causa c), neque tu, inquiebat, eam ingredieris. 38. Sed Josua Nunis filius famulus tuus. Huic animum adde, is enim Israelitas in terræ ejus possessionem immittet. 39. Parvuli vestri, quos dicebatis prædæ *hostium* futuros esse, et liberi, qui discrimen inter bonum et malum adhuc ignorant, hi eo venient, his eam dabo possidendam. 40. Vos igitur revertimini in desertum versus finem Arabicum. 41. Ad

hæc

c) Sed alia longe occasione et diu post illam populi seditionem. Historia legitur Num. 20, 1. seqq.

hæc mihi respondistis: Peccavimus in Jovam, volumus ascendere et aggredi *hostem*, et simul armis sumtis parati fuistis *d)* ad expeditionem suscipiendam. 42. Jova autem jussit, ut vos ab ea dehortarer, ne ab hoste cæderemini, se enim vobis non esse adfuturum. 43. Sed quanquam hoc vobis indicaram, tamen non morem gessistis, et contra Jovæ voluntatem pertinaciter montem contendistis. 44. Igitur Amoritæ hos montes incolentes vos aggressi sunt et persecuti, uti apes solent, et cæciderunt vos a Seire usque ad Chormam. 45. Tum reversi flevistis coram Jova, ille vero non audivit preces vestras. 46. Mansistis igitur Kadeschæ per tempus bene longum, uti nostis.

CAPUT

d) hebr. תְּהִינֶנּוּ quod ἀπαξ λεγ. ex arabico هان explicandum, pro duplici sua significatione (*Golius* p. 2593.) duplicem sensum admittit. Nam هان significat *lenis, facilis fuit*, hinc תְּהִינֶנּוּ verti potest: *faciles vos præbuitis ad ascendendum*. Idem vero verbum in IV. conjugatione est *despexit, vilipendit*, hinc sensus esset: *rem nullius negotii putastis montem ascendere, vel, contempsistis* sc. mandatum Dei. Priorem sensum præfero propter locum parallelum Num. 14, 40. cf. *Lud. de Dieu* in *Crit. S.* ad h. l. et *Schultensius* in *Animadv. philol.*

CAPUT II

Pergit Moses in commemorandis iis, quæ Israelitis in Edomitarum, Moabitarum et Ammonitarum finibus evenissent. De victoria ex Sichone rege Hesbonis.

Tandem profecti sumus in solitudinem versus finem Arabicum, quemadmodum Jova mihi præceperat, atque per complures annos montes Seiríticos circumivimus *a*). 2. Quibus exactis Jova mihi dixit: 3. Jam satis circa hunc montem vagati estis, convertite vos versus septentrionem. 4. Sed populo præcipe *meo nomine* his verbis: Mox transaturi estis fines fratrum vestrorum *b*) ex Esavo progenitorum Seiram incolentium. Timent vos. Sed cavete diligenter, 5. ne eos infestetis. Nam de eorum terra ne minimam quidem partem *c*) vobis concedam, sed Esavitis Seiri montes in possessionem assignavi. 6. Cibum et potum ab eis pecunia emetis. 7. Fortunavi vos in negotiis vestris *d*) omnibus.

Curam

a) cf. Num. 21, 4. seqq.

b) Videntur Edomitæ Israelitis ab initio transitum concessisse, coll. v. 29. quem postea eis denegarunt Num. 20, 20.

c) hebr. *usque ad calcationem plantæ pedis*.

d) Ex hoc versu clarum est, Israelitas quadraginta illis peregrinationum suarum annis ab aliarum gentium consuetudine non separatos vixisse, sed negotia exercuisse cum illis gentibus, in quarum finibus degebant.

Curam vestri gessi singularem in itinere per vastam illam solitudinem. His quadraginta annis vobis ita adfui, ut nulla re egeretis. — 8. Defleximus igitur ab Esavitis *e*), nostris consanguineis Seiram incolentibus, e locis campestribus Ela et Ezeongebere, atque progressi sumus in solitudinem Moabiticam. 9. Ibi Jova mihi interdixit infestare aut bello laceßere Moabitas, nolle enim se de eorum terra quicquam nobis concedere, quod Loti posteris Aram assignasset. (10. Emæi olim hanc terram inhabitarunt, populus magnus et potens, et statura uti Enakæi procera *f*). 11. Gigantibus annumerandi sunt

e) scilicet cum ulteriorem transitum denegabant. Num. 20, 20.

f) In hoc versu et duobus sequentibus, infra versu 20 — 23. et Cap. 3, 9 — 11. et 14, 13. inserta sunt nonnulla de origine et sedibus gentium quarundam antiquissimis, quæ vel prorsus non sunt a Mose, sed ab alia manu historiæ illustrandæ causâ addita, *vel*, si ipse Moses hæc scripserit, (quod nolim fidenter negare) factum hoc est, cum hos sermones ad populi legatos habitos literis mandabat. Nam cum consilium Mosis esset, populo in mentem revocare, quid ipse egisset, prorsus fuisset alienum in illo cœtu commemorare, quæ gentes olim has regiones incoluissent, a quibus expulsæ, quæ in earum locum successerint, quæ diversa earum fuerint nomina. Quoniam posterius satis probabile mihi videtur, עַמְּךָ de Israelitis dictum vers. 12. verri

in

sunt uti Enakæi, sed Moabitæ eos vocarunt Emæos.
 12. Seiram olim incolebant Choritæ, sed Esavitæ
 eos ejecerunt et perdiderunt, et in eorum locis con-
 federunt, quemadmodum Israelitæ faciunt regioni-
 bus, quas Jovæ eis possidendas dedit.) 13. Et jussit
 nos flumen Saredum trajicere, quod etiam fecimus.
 14. Tempus autem quo in itinere fuimus a Kadesch-
 barnea, donec flumen Saredum trajecimus, fuit octo
 et triginta annorum, usque dum omnes ad bellum
 idonei e castris essent consumti, quemadmodum Jovæ
 jurejurando minatus erat, 15. qui ipse eis adver-
 satus est atque e castris ad unum omnes vi sustulit.
 16. Istis vero omnibus morte sublati, 17. Jovæ
 mihi hæc dixit: 18. Tu mox præteribis Moabita-
 rum terminos juxta Aram, 19. atque accedes ad
 Ammonitas, sed noli eos infestare, aut bello laces-
 sere. Nihil enim de eorum terra tibi dabo, quip-
 pe eam Lothi posteris assignavi. (20. Hæc quoque
 regio gigantum fuisse putabatur g), quam olim inha-
 bitarint. Ammonitæ eos vocabant Samsummim.
 21. Populus magnus et potens, corporis proceritate
 ut Enakæi. Sed Deo juvante Ammonitæ eos dele-
 verunt atque eis ejectis sedes eorum occuparunt.

22.

In tempore præsentis, quod ex significatione temporum
 hebræorum indefinita fieri posse satis constat.

g) cf. notata ad vers. 10.

22. Quod idem fecerat Esavitis Seiram incolentibus. Perdidit propter eos Choritas, ut his expulsis loca eorum etiamnum inhabitent. 23. Sic Auvæos in villis usque ad Gazam habitantes Caphthoræi ex Caphthore egressi exterminarunt, atque eorum sedes occuparunt.) 24. Jam castra movete et trajicite Arnorem fluvium: tradidi vobis Sichonem Chesbone fedentem regem Amoritarum et terram ejus. Incipite jam occupare, hunc bello impetite. 25. Inde ab hoc die incipiam tanto vestri terrore et timore omnes terrarum orbis gentes percellere, ut qui de vobis audierint contremiscant et expaveſcant. 26. Miseram autem ex deserto Kedemoth legatos Chesbonem ad Sichonem regem, qui verbis humanissimis rogarent, 27. ut recta via transitum per terram suam concederet, nos in neutram partem esse deflexuros, 28. cibum et potum parata pecunia emturos, nihil amplius quam transitum nobis permetteret: 29. Eundem nobis concessisse Esavitas Seiram et Moabitas Aram incolentes, donec trajecto Jordano pervenerimus ad terram, quam Jova Deus noster nobis destinavit. 30. Noluit autem Sichon rex Chesbonis transitum nobis concedere, sed obfirmavit, Jova Deo nostro sic rem dirigente, mentem animumque suum, ut in nostram veniret potestatem, quod etiam factum est. 31. Jova enim mihi in-

dica-

dicarat, se velle Sichonem et terram suam nobis tradere, initium igitur faceremus eam occupandi, 32. Cum igitur Sichon cum exercitu suo nobis obviam procederet ad prælium nobis Jahzæ committendum, 33. Jova Deus noster eum nobis tradidit, ut eum, filios ejus et exercitum profligaremus. 34. Quo facto oppidis ejus potiti sumus, quæ cum incolis suis, mulieribus etiam et liberis delevimus, neminem superstitem esse sivimus, 35. tantum pecora et prædam urbium occupatarum nobis diripimus. 36. Ab Aroere, quod est ad Arnonem fluvium, et ab urbe, quæ est in insula illius fluminis usque ad Gileaditidem, nullum fuit oppidum, quod non expugnassemus. Jova Deus noster nobis omnia tradidit. 37. Tantum regionem Ammonitarum non accessistis; omnem illum tractum, qui est ad flumen Jabok et urbes regionis montanæ et omnia illa loca, quæ nobis Jova Deus noster interdixerat.

CAPUT III

Victoria de Ogo rege Basanis. Divisio regionis occupatæ inter Rubenitas, Gaditas et dimidiam tribum Manassis.

Josue electio in ducem populi. Mosi irritæ preces.

Postea iter convertimus versus Basanem; inde obviam nobis processit Ogus rex Basanis cum toto suo exercitu, ut prælio nobiscum decertaret Edreæ.

2. Sed Jova me admonuit, ne timerem, nam velle se eum cum toto suo exercitu et terra mihi tradere, ut eodem modo cum eo agam, quo cum Sichone Amoritarum rege. 3. Atque ita etiam fecit; vicimus Ogum regem Basanis cum suis copiis, quas omnes nemine relicto occidimus. 4. Deinde etiam omnia ejus oppida cepimus. Nullum fuit quod non expugnassemus. Erant autem numero sexaginta in illo tractu Argob, quem Ogus de Basane tenuit, 5. eaque omnia munita muro præalto, portis et repagulis, præter pagos perquam multos. 6. Devovimus vero, quemadmodum Sichoni regi Chesbonis feceramus, omnes urbium incolas, mulieres et infantes. 7. Pecus tantum et prædam urbium nobis diripuimus. 8. Sic occupavimus eo tempore regionem cis Jordanum duorum regum Amoriticorum, ab Arnone flumine usque ad montem Hermonem. (9. Sidonii vocant Hermonem Sirjon, Amoritæ vero Senir. 10. Omnes urbes in planitie sitæ, tota Gilead, et tota Basan usque ad Salcam et Edream pertinebant ad oppida regni Ogi regis Basanis. 11. Hic enim tantum superstes erat ex gigantum istorum reliquiis. Feretrum ejus ferreum adhuc videri potest Rabbæ Ammonitarum. Cujus longitudo est novem cubitorum, latitudo quatuor, mensura cubiti

cubiti virilis a).) 12. Hanc regionem a nobis tunc occu-

a) De hac pericopa multo magis quam de illis in præcedente capite dubitari potest, an sit a manu Moſis et non potius ab alia addita. Minime quidem neceſſarium videtur, ut Moſes Iſraelitas doceat Ogum Baſanis regem fuiſſe gigantem, quippe eum viderant, et prælio cum eo decertarant. — ערש verti non *lectum* ſed *feretrum* ex conjectura Ill. *Michaelis* non improbabili. Quis non miretur lectum huius regis Rabbæ Ammonitarum metropoli monſtrari, et non potius Aſtharotæ urbe ejus regia? Hinc ſuſpicatur vir Celeb. Ogum in prælio vulneratum fuiſſe Rabbam, ibique mortuum eſſe et ſepultum. Feretra autem Hebræorum lectis ſimilia idem cum his nomen geſſiſſe, plane conſtat ex 2 Sam. 3, 31. ubi legitur Davidem in funere Abneri ſecutum eſſe חמטת *feretrum*. Sic ערש eandem ſine dubio in lingua hebræa habuit ſignificationem, quam in lingua Syriaca habet Luc. 7, 14. Hinc minus quoque mirum videtur רש ערש huius gigantis fuiſſe ferreum. Sed ſive per lectum, ſive per feretrum vertatur, neutrum Iſraelitis innotescere potuit, antequam David hanc Ammonitarum metropolin expugnaret 2 Sam. 12, 26. multo minus Moſi, qui non ita longe poſt illud prælium cum Ogo commiſſum e vita diſceſſit. — In lectione vocabuli חמטת diſſenſus eſt in Codicibus et verſionibus. Ill. quidem *Michaelis* defendit et explicat lectionem receptam, ſic, ut dubitanter a ſcriptore narretur, *nunc eſt ejus?* ſcil. lectus ſ. feretrum. (*wenn es anders der ſei-*

occupatam ab Aroere juxta Arnonem et dimidium montis Gilead cum oppidis suis Rubenitis dedi et Gaditis. 13. Reliquam Gileadi partem et totam Basanem de regno Ogi dedi dimidiæ tribui Manassis. (Totus ille tractus Argob regni Basanitici vocabatur terra gigantum. 14. Jair nepos Manassis occupavit tractum illum Argob usque ad terminos Geschuri et Maacha, eumque ex nomine suo vocavit pagos Jairi; quod etiamnum nomen eorum est b).) 15. Machiri posteris dedi Gileadum. 16. Rubenitis et Gaditis dedi partem Gileadi usque

auge ist.) Sed Codex Samarit. et undecim a Kennicorio citati habent אלהיך nonne? quæ est interrogatio affirmans, ut Cap. 11, 30. et sæpe. LXX interpretes vertunt ἄρα, vel quod legerunt ἰδοὺ ecce! vel quod אלהיך sic affirmative expresserunt; quod etiam faciunt Syrus et Arabs in Polyglottis. Onkelos et Arabs Erpenii haud dubie legerunt אלהיך. Ex tot testimonium consensu equidem non dubitavi hanc illi præferre.

b) Neque hæc, quæ uncis inclusi, mihi videntur a Mose scripta propter formulam *usque ad hunc diem*, quæ semper de tempore longe præterito dicitur. Moses igitur ea uti non potuit, quoniam inde ab occupatione istorum pagorum usque ad mortem ejus, paucorum mensium tempus præteriiit. Ista enim omnia ultimo vitæ ejus anno evenerunt. Num. 32, 40. ubi id ipsum a Mose loco suo proprio narratur, non addita est illa formula: *usque ad hunc diem*.

que ad Armonem fluvium, qui terminum debet constituere, atque usque ad fluvium Jabok, qui terminat regionem Ammonitarum. 17. Item planitiem et Jordanum qui terminus sit, a lacu Genezaret usque ad mare campestre, quod est mare salsum, sub radice *montis* Pisgæ versus Orientem. 18. Simul vos his verbis sum adhortatus: Jova Deus vester dedit vobis hanc terram possidendam, *sed sub hac conditione*, ut armati, qui bello idonei essent, confanguineos vestros Israelitas præcederetis. 19. Tantum mulieres vestræ, infantes et greges, (quos multos habetis, uti novi) maneant in urbibus vobis a me assignatis. 20. Donec Jova vestros quoque populares ad quietem perduxerit, ut et hi occupent terram, quam eis daturus est trans Jordanum: tum demum quisque vestrum redeat ad possessionem suam a me tributam. 21. Josuam vero his verbis eodem tempore admonui: Vidisti oculis tuis omnia, quæ Jova Deus vester fecit his duobus regibus. Idem vero faciet omnibus illis regnis, ad quæ perges. 22. Nolite timere, nam Jova Deus vester pugnat pro vobis. 23. Equidem Jovam tunc suppliciter rogavi, 24. ut, quoniam jam initium fecisset, manifestare suam magnitudinem et potentiam, qua nullus Deus neque in cælo neque in terra agere posset; 25. mihi permetteret

transire Jordanum et videre terram illam bonam, montes illos fertilissimos et Libanum. 26. Sed iratus mihi propter vos, me non exaudivit, immo vetuit amplius hac de re loqui. 27. Jussit verticem Pisgæ adscendere, atque inde prospicere versus occidentem, septentrionem, meridiem et orientem, ipsum Jordanum me non esse transiturum; 28. Josuam vero instruerem et animum ejus confirmarem; hunc enim ducem hujus populi futurum esse, eique divisurum terram, quam ego essem spectaturus. 29. Mansimus igitur ad tempus in valle e regione Bethpeoris.

C A P U T IV.

Commendat obedientiam erga leges divinas, imprimis ab idololatRIA debortatur 1 — 40. Separatio irium asyli opidorum cis Jordanum, et conclusio primi sermonis.

Jam igitur, Israelitæ, observate jura et statuta, quæ ego vos doceo, ut felices sitis, et perveniatis ad possessionem terræ, quam Jova majorum vestrorum Deus vobis daturus est. 2. Nihil addite eis, quæ vobis præcipio, nec quicquam eis detrahite, sed diligentem operam navate legibus Jovæ Dei vestri, quas vobis jam exponam. 3. Iplis oculis vestris vidistis, quæ Jova fecit propter Baalpeorem a); omnes

a) Num. 25, 3 seqq.

omnes qui eum festabantur, e medio vestrum sunt sublati. 4. Vos vero, qui Jovæ Deo vestro adhæfistis, vos omnes etiamnum vivitis. 5. Docui vos jura et statuta, quæ a Jova Deo meo accepi, ut eis obtemperetis in terra, ad cujus possessionem jam contenditis. 6. Diligenter ea observate, hoc enim sapientiæ et prudentiæ laudem vobis apud alias nationes conciliabit, ut si de his legibus vestris audierint, fateantur, hanc tantam gentem vere sapientem esse et prudentem. 7. Quæ enim gentium magnarum est, cui dii sui tam propinqui sint, quam Jova Deus noster nobis est, ubicumque eum invocaverimus? 8. aut quæ tanta gens est, quæ jura et statuta habeat tam justa, quam hæc sunt, quæ vobis jam promulgavi? 9. Cavete modo, si salus vestra vobis curæ est, ne obliviscamini eorum quæ vidistis, nec excidant ex animis vestris quamdiu vivitis, sed tradatis ea quoque filiis et nepotibus vestris. 10. Diem nimirum illum, quo stetistis coram Jova Deo vestro in Horebo, cum hic me jussisset vos omnes ad se convocare, ut eum ipsum audiretis leges suas enunciantem, eumque per omnem vitam vestram revereremini et liberos quoque vestros ejus timore imbueretis. 11. Tum vos accessistis et ad montem constitistis, qui tenebris, nube et caligine obductus ad medium usque

cælum igne ardebat. 12. Ex igne Jova ad vos locutus est; verborum quidem sonum audivistis, sed nullius rei vidistis imaginem. 13. Tum promulgavit vobis foederis sui *conditiones*, quas ut imple-retis præcepit, decem numero duabus tabulis lapideis inscriptas. 14. Mihi vero Jova eodem tempore alias leges et instituta edixit, jussitque ut eas vos docerem observandas in terra ad quam occupandam jam contenditis. 15. Igitur diligenter vobis cavete, si vitam vestram amatis, quoniam nullius rei imaginem vidistis, tum cum Jova in Horebo ex igne loqueretur, 16. ne peccetis et sculptam imaginem ullius simulacri viri aut foeminæ faciatis, 17. aut simulacrum ullius animalis in terra viventis, aut avis per aerem volantis, 18. aut simulacrum animalis humi serpentis, aut piscis. 19. Porro ne, si forte sublati versus cælum oculis, contemplemini solem, lunam, stellas et reliqua astra cælestia, impellamini ad ea adoranda et colenda, quæ Jova ab aliis quidem terrarum orbis nationibus ut numina coli concedit *b)*: 20. vos vero

b) In textu est: *quæ חלק distribuit Jova Deus unus inter omnes gentes sub cælo.* Verbum activum, quod h. l. de permissione Dei ex genio linguæ orientalis adhibetur, verti secundum verum sensum, de quo plura dixi ad *Glossam* p. 243.

vero ex durissima Aegypti servitute c) liberatos elegit, ut populus ei essetis peculiaris. Quod eventus comprobat. 21. Mihi quidem Jova vestra causa iratus noluit concedere, ut trajecto Jordano veniam in terram illam egregiam, quam vobis possidendam dabit. 22. Ego enim moriar in hac terra, non trajiciam Jordanum, vos vero eum trajicietis et possidebitis terram illam pulcherrimam. 23. Igitur cavete vobis, ne immemores foederis, quod Jova Deus vester vobiscum pepigit, faciatis sculptam ullius rei imaginem. 24. Est enim ille Jova Deus vester ignis consumens, Deus æmulus. 25. Quodsi deinde natis filiis et nepotibus inveterati jam fueritis in illa terra, et peccaveritis faciundo sculptum ullius rei simulacrum, aut committendo quidquam quod Deo displiceat, quo indignationem ejus excitetis: 26. Cælum

lum

c) hebr. מכור הברזל *ex fornace ferri*. Tropum, in cuius explicatione interpretes dissentiunt, recte, uti arbitror, explicavit Ill. *Michaelis* in notis ad vers. germ. Nimirum fornax ferri (*ein Eisenofen*) in qua ferrum coquitur et liquefit, ob ignis ardorem et aspectum, quem noctu imprimis præbet, terribilem, translate dicitur de servitute ista Aegyptiaca, cujus memoria Israelitis non nisi terribilis esse poterat. cf. *Glassius* p. 1098. edit. recent. Sed quoniam tropus sine explicatione adjecta non intelligitur, in versione pro eo verba propria adhibui.

lum et terram testor hodie, vos cito perituros esse ex illa terra, ad quam occupandam mox Jordanum estis trajecturi; non diu in ea vivetis, sed exterminabimini. 27. Nam Jova vos disperget inter gentes, pauci numero supereritis inter nationes, ad quas Jova vos abiget. 28. Ibi coletis Deos manibus humanis factos, ligneos, lapideos, qui neque videre, neque audire, neque edere, neque odorari possunt. 29. Quæretis tunc Jovam Deum vestrum, et invenietis quoque eum, si modo toto corde et animo eum quæsiveritis. 30. In his angustiis evenient vobis sequentibus temporibus mala ista omnia, sed ad Jovam Deum vestrum iterum conversi, ei obtemperabitis. 31. Est enim Deus misericors, qui vos non deferet, neque prorsus perdet, non obliviscetur foederis quod cum majoribus vestris jurejurando pepigit. — 32. Quærite modo de temporibus vobis prioribus, ex quo Jova homines a se creatos in terra collocavit, *quærite* ab uno cæli extremo usque ad alterum, num unquam tanta res facta aut audita fuerit, 33. num unquam populus Deum audierit loquentem ex igne salva vita sua *d)* quemadmodum vos, 34. aut num unquam Deus tenta-

verit

d) Ex opinione vulgari illorum temporum, hominem Deum salva vita videre non posse. Genes. 16, 13. Exod. 20, 19. Jud. 6, 22.

verit fumere sibi ex alia gente gentem per mala illata, per signa et prodigia, per bella, per præsentissima summæ potentiae documenta e) et facta terribilia, quemadmodum Jova Deus vester ista omnia vobis spectantibus fecit in Aegypto. 35. Quæ omnia vidistis, ut intelligeretis Jovam tantum Deum esse, nec alium præter eum ullum. 36. E cælo vos allocutus est ad vos erudiendos et in terra vidistis ignem ejus ingentem, et verba ejus audivistis e medio igne. 37. Propterea quod majores vestros dilexit eorumque posteros adamavit: vos ipse insigni virtute sua duxit ex Aegypto, 38. ut expelleret gentes majores et potentiores quam vos estis vestra causa, vobisque earum terram daret possidendam, uti eventus docuit. 39. Scitote igitur et ad animos vestros sæpe revocate, Jovam Deum esse in cælo et in terra, nec alium ullum. 40. Atque ejus jura et statuta, quæ ego vobis jam præcipio, diligenter observate, ut vobis et posteris vestris bene sit, et diu vivatis in terra, quam Jova Deus vester vobis in perpetuum assignavit. — 41. Tunc separavit Moses tria oppida cis Jordanum f) orientalia, 42. ad quæ confugeret homicida, qui aliquem per imprudentiam occidisset, in quem antea animo non fuisset infenso.

Is

e) hebr. *manu forti et brachio extenso.*

f) Ex lege, quæ extat Num. 35, 14. seqq.

Is in unum horum oppidorum fugeret, et sic vitæ suæ prospiceret. 43. Nimirum Beferum in solitudine in campestri tractu Rubenitarum, Ramotam in Gileade Gaditarum, et Golanam in Basane Manassitarum. — 44. Hæc fuit lex g) quam Moses Israelitis exposuit, 45. hæc edicta, jura et instituta, quæ eis explicavit post exitum eorum ex Aegypto. 46. Cis Jordanum in valle e regione Bethpeoris, in terra Sichonis Amoritarum regis Chesbone habitantis, quem Israelitæ Mose duce post exitum suum ex Aegypto cæciderant, 47. ejusque terram, ut et terram Ogi regis Basanis (qui duo reges fuerunt Amoritarum cis Jordanum versus orientem) occuparunt. 48. Ab Aroere, quod est ad ripam fluminis Arnonis usque ad montem Sionem h), qui est Hermon.

49.

g) Hæc videtur esse conclusio primi sermonis habiti a Mose in solenni legatorum populi conventu, in quo simul separatio istarum asyli urbium, de qua versu 41. seqq. facta videtur. Sequens enim caput novam habet inscriptionem.

h) In textu hebræo scribitur hoc nomen שִׁיאוֹן. Pro quo legendum שִׁדְוִיִּן ex Cap. 3, 9. ubi Sidonios sic hunc montem vocasse narratur. Syrus interpres habet quoque illud nomen in utroque loco שִׁדְוִיִּן. Sed quoniam reliqui cum textu hebræo consentiunt, nolui hanc lectionem quanquam probabilem in versionem recipere.

49. Nec ~~totum~~ tractum campestem cis Jordanum orientalem usque ad mare planitie sub radicibus montis Pisgæ.

CAPUT V

Quæ in hoc capite et sex sequentibus leguntur, dicta sunt a Mose in alio conventu solenni seniorum s. legatorum populi ab eo convocato sec. v. 1. In hoc quidem capite repetitur decalogum ejusque historiam.

1. **C**onvocavit Moses Israelitas, atque hunc in modum ad eos locutus est: Audite, Israelitæ, jura et statuta, quæ ego jam promulgabo, diligenter a vobis discenda et exequenda. 2. Jova Deus noster fœdus nobiscum pepigit in Horebo. 3. Non cum majoribus nostris pepigit illud fœdus, sed nobiscum omnibus, qui hic præsentés sumus et vivimus. 4. Coram locutus est Jova vobiscum in monte et in medio igne. (5. Ego vero tunc stabam inter Jovam et inter vos, ut vobis dicta Jovæ renunciarem, timebatis enim ignem, neque ipsi montem ascendistis a).) Ita vero

a) Hæc parenthesi includenda esse historia docet. Post decalogi promulgationem Moses interpretés fuit Deum inter et populum. Exod. 20, 16. Neque solum propter timorem, sed etiam ex severa Dei lege populus montem non ascendit. Exod. 19, 21. Sed scriptores hebræi in narrando non semper summam solent ἀνέκδοτον adhibere, atque ipse Moses

vero dixit: 6. Ego Jova sum Deus vester, qui vos
 ex Aegypto et ergastulo eduxit. 7. Ne alios Deos
 præter me colatis. 8. Ne faciatis vobis sculptam
 imaginem, aut simulacrum ullius rei, sive sit in cælo,
 sive in terra, sive in aqua sub terra. 9. Ne ea ado-
 retis, aut colatis. Nam ego sum Jova Deus vester,
 Deus æmulus, qui parentum culpam etiam in liberis
 tertiæ et quartæ generationis mei osoribus punit.
 10. Benignum vero me præbeo ad millesimam usque
 stirpem mei amanti, meorumque præceptorum stu-
 diosis. 11. Ne enunciatis nomen Jovæ Dei vestri
 in mendacii asseverationem, nam non impunitum
 esse sinit Jova eum, qui hoc fecerit. 12. Sabbatum
 sancte peragite, quemadmodum Jova Deus vester
 vobis præcepit. 13. Sex diebus laborate et negotia
 vestra curate. 14. Septimo autem die sabbatum est
 Jovæ Dei vestri, quo ab omni omnino labore absti-
 nere debetis, cum vos, tum filiae vestræ, servi,
 ancillæ, boves et aïni et omne jumentum vestrum,
 nec non peregrini inter vos degentes, ut et servi
 vestri et ancillæ æque ac vosmet ipsi quiete fruan-
 tur. 15. Meminisse enim debetis, vos servos fuisse
 in Aegypto, et Jovam Deum vestrum vos illinc
 manu valida et brachio exserto eduxisse, et pro-
 pterea

ses deinde versu 19. et seqq. accuratius res ex ordine, quæ
 gesta sunt, enarrat.

pterea velle, ut hoc die feriemini. 16. Honorate parentes vestros, quemadmodum Jova Deus vester vobis præcepit, ut diu vivatis et bene vobis sit in terra, quam Jova Deus vester vobis daturus est. 17. Ne cædem committatis. Ne adulteremini. Ne furemini. Ne falsum perhibeatis testimonium in alios. 18. Ne alterius uxorem concupiscite; nec appetite alterius agrum, aut servum, aut ancillam, bovem, aut asinum, et quidquid possideat. — 19. Hæc verba effatus est Jova ad universam vestram concionem in monte e medio igne, nube et caligine, voce magna, et tum quidem nihil addidit, sed inscripsit ea duabus tabulis lapideis, quas mihi tradidit. 20. Vos vero cum audiretis vocem ex tenebris, et *videretis* montem igne ardentem, ad me accessistis, nempe tribuum vestrarum principes et seniores, 21. et dixistis: Ostendit nobis Jova Deus noster majestatem suam insignem, vocem ejus audivimus e medio igne. Jam quidem experti sumus Deum cum hominibus loqui posse salva eorum vita. 22. Sed quare moriamur? ignis ille ingens nos consumet. Si ulterius Jovæ Dei nostri vocem audimus, perimus. 23. Quis enim mortalium unquam Deum immortalem e medio igne loquentem audivit, sicut nos, salva vita sua? 24. Accede tu et audi, quæ Jova Deus noster tibi dicet,

et deinde ad nos ea refer. Diligenter omnia observabimus. — 25. Quos vestros ad me sermones cum Jova audisset, dixit mihi: Novi omnia quæ populus ad te est locutus: Bene habet quod dixerunt. 26. Sed utinam semper ita essent affecti, ut me timerent et præcepta mea servarent, sic enim ipsi et posterii eorum in perpetuum felices essent futuri. 27. Jube igitur, ut in tabernacula sua revertantur. 28. Tu vero mane hic apud me, et tibi indicabo omnia præcepta, jura et statuta, quæ eos edoceas observanda in terra, quam ego eis possidendam dabo. 29. Igitur diligenter observate, quæ Jova Deus vester vobis præcepit, neque ad dextram neque ad sinistram deflecentes. 30. Sedulo incedite in via, quam Jova Deus vester vobis præscripsit, ut bene et feliciter et diu vivatis in terra, quam estis possessuri.

C A P U T VI

Commendat summum studium et diligentiam in observanda lege divina, ejusque ad posteros traditionem.

1. **H**æc sunt præcepta, jura et statuta, quæ Jova Deus vester vos edoceri jubet, ut ea observetis in terra, ad quam occupandam jam contenditis: 2. ut timeatis Jovam Deum vestrum, ejusque jurâ et præcepta, quæ jam vobis expono, diligenter exequamini,

mini, cum vos, tum filii vestri et nepotes per omnem vitam vestram, quæ tunc erit longæva. 3. Audite igitur, Israelitæ, et curate ut audita faciatis, ut bene vobiscum agatur et ut plurimum augeamini, siquidem Jova Deus majorum vestrorum vobis promisit terram rebus optimis abundantem. 4. Audite, Israelitæ, Jova Deus noster est unus Jova. 5. Hunc igitur toto corde, toto animo, omnibusque viribus vestris amare debetis. 6. Hæc verba perpetuo animis vestris obversentur. 7. Hæc inculcate liberis vestris, de his loquamini domi et foris, cubantes et surgentes. 8. Hæc alligate tanquam insignia manibus vestris, hæc sint frontalia inter oculos vestros. 9. Hæc inscribite postibus ædium vestrarum et oppidorum portis. 10. Quando perduxerit vos Jova Deus vester in terram, quam jurejurando majoribus vestris, Abrahamo, Isaaco et Jacobo promisit, ad urbes magnas et egregias, quas non ædificastis, 11. ad domos omnis generis bonis refertas, quas non implevistis, ad cisternas a vobis non excisas, ad vineas et oliveta a vobis non plantata. Quando sic in rerum omnium copia et abundantia constituti estis: 12. cavete, ne obliviscamini Jovæ, qui vos ex Aegypto, ex ergastulo eduxit. 13. Jovam Deum vestrum semper timete et colite, et per nomen ejus jurate. 14. Ne sectemi-

ni alios Deos ex diis gentium vobis finitimarum.
15. Nam Deus æmulus est Jova Deus vester, inter vos versans, ne vobis irascatur, vosque auferat e terra *vestra*. 16. Neque eum tentetis, quemadmodum Massæ fecistis. 17. Summo studio observate omnia ejus præcepta, instituta et jura quæ vobis dedit. 18. Quæ ei probantur et placent, hæc facite, tunc felices eritis et pervenietis ad terram illam bonam, quam majoribus vestris jurejurando promisit. 19. Hostes vero vestros ante vos expellet, quemadmodum vobis promisit. — 20. Si filii vestri vos in posterum interrogabunt, quid sibi velint illa instituta, jura et præcepta, quæ Jova Deus vester vobis præscripsit, 21. sic eis debetis respondere: Servi fuimus Pharaonis in Aegypto, sed Jova nos illinc eduxit magna potentia. 22. Atque signa edidit et prodigia multa et perniciofa Aegyptiis, Pharaoni et hominibus ejus, nobis videntibus. 23. Nos vero illinc eduxit, ut nobis daret hanc terram, quam majoribus nostris jurejurando promiserat: 24. tunc nobis quoque has leges dedit, ut eum, Jovam Deum nostrum timeremus, et sic semper felices viveremus, uti videtis eventum comprobare; 25. atque hæc nostra erga præcepta ejus obedientia ut meritum nobis ab eo reputatur.

CAPUT VII

Injungitur extirpatio gentium Cananiticarum, et idololatriæ earum, cum promissione certissimæ victoriæ.

1. **Q**uam Jova Deus vester vos introduxerit in terram, ad quam occupandam mox estis perventuri, atque ejecerit ante vos gentes magnas, Chittæos, Gergenos, Amoritas, Cananitas, Pherefitas, Chivvæos et Jebusitas, septem gentes vobis majores et potentiores, 2. easque vobis dederit trucidandas: funditus eas debetis evertere, nullum cum eis fœdus inire, neque earum misereri, 3. nullam cum eis affinitatem contrahere, non filias vestras earum filiis elocare, neque eorum filias filiis vestris in matrimonium sumere. 4. Alioquin filios vestros a Jova ad peregrinorum Deorum cultum seducent, quo facto ille iratus vos brevi est perditurus. 5. Verum sic eis debetis facere: aras earum destruite, statuas frangite, lucos succidite, sculptas eorum imagines igne comburite. 6. Vos enim estis sacer populus Jovæ Deo vestro, qui vos ex omnibus aliis totius terrarum orbis populis elegit, ut ei essetis populus peculiaris. 7. Non quia numerosiores eratis aliis populis, Jova vos eo amore amplexus est et elegit, estis enim omnium populorum minimus. 8. Sed propter amorem suum erga vos, et propter jusju-

randum, quod majoribus vestris juravit, eduxit vos manu valida et redemit ex servitute, e manu Pharaonis regis Aegypti. 9. Scitote enim Jovam Deum vestrum Deum esse verum *a)*, Deum fidelem, qui foedus servet et benignitatem sui amantibus et praecepta sua fervantibus ad millesimam generationem: 10. qui vero etiam rependat sui oforibus praesentissima perniciem *b)*, nec poenam promeritam eis differat. 11. Igitur fervate leges, jura et instituta, quae ego jam vobis praecipio. 12. Habebitis etiam praemium hujus obedientiae vestrae. Etenim Jova Deus vester fervabit vobis foedus et benignitatem, quam

a) **הוא האלהים** *ille Deus* h. e. Jova solus est, Deus dici meretur. Alii aliarum gentium dii hoc nomine sunt indigni.

b) Verba textus sunt: **אֶל פָּנָיו לְהִתְאֲבִידוֹ**. Quid sit h. l. *in faciem ejus*, de eo non convenit inter interpretes. Alii per *palam* explicant, ut *Grotius*. Alii: *in vita ejus*, sic ex antiquioribus *Syrus* et multi alii. *Michaelis*: *vor ihren Augen*, quod esset **לְעֵינָיו**. In his omnibus desidero probationem ex usu loquendi. Mihi quidem videtur **פָּנָיו** dictum esse pro nomine reciproco *ille, ipse*, ut *Exod. 33, 15. Devt. 4, 37. 2 Sam. 17, 11. vid. Noldius* sub h. v. num. 2. Latine non commode iisdem verbis exprimi potest. Igitur notionem, quae vocabulo hebraeo subesse videtur, cum sequenti **לְהִתְאֲבִידוֹ** conjunctim indicavi.

quam majoribus vestris jurejurando interposito promisit. 13. Amabit, fortunabit, augebit vos. Copiosam prolem habebitis c). Terræ proventus, frumentum, mustum, oleum erunt largissimi, boum et ovium greges erunt fœcundissimi in terra illa, quam majoribus jurejurando promisit. 14. Omnibus aliis gentibus eritis beatiores, non erit neque inter homines, neque inter animalia apud vos sterilis. 15. Amovebit Jova a vobis morbos. Languores illos Aegypti pessimos, quos nostis, vobis non immittet, sed inimicos vestros eis afficiet. 16. Gentes omnes quas Jova Deus vester vobis tradet, conficietis, nolite eis parcere, nec deos earum colere; hoc enim futurum esset vobis perniciosum d). — 17. At fortasse existimatis vos illis tantis gentibus debellandis impares esse. 18. At enim vero nolite timere. Memores estote eorum, quæ Jova Deus vester fecerit Pharaoni omnibusque Aegyptiis. 19. Tentaminum istorum maximorum, quæ oculis vestris vidistis, signorum et prodigiorum, manus fortis et erecti brachii, quibus vos ex Aegypto eduxit. Idem etiam faciet omnibus gentibus, quas timetis. 20. Crabrones e) eis immittet, donec et reliqui,

c) hebr. *benedicet fructui uteri tui.*

d) hebr. *quoniam laqueus hoc esset tibi.*

e) cf. Exod. 23, 28. not. d).

reliqui, qui se propter vos abdiderint, perditioni fuerint. 21. Nolite igitur eas timere, nam Jova Deus vester est inter vos, Deus magnus et tremendus. 22. Attamen ille Jova Deus vester expellet istas gentes paullatim. Non potestis eas celeriter delere, ne nimis augeantur contra vos feræ agrestes. 23. Tradet eas vobis, et tam diu affliget, donec confectæ fuerint. 24. Reges quoque earum vobis tradet, quorum et nomina e terrarum orbe tolletis. Nemo poterit vobis resistere, omnes conficietis. 25. Sculptas deorum suorum imagines igne comburite. Aurum et argentum, quo ornatae sunt, nolite appetere, ne in eo offendatis. Jova Deus vester ista abominatur. 26. Rem vero abominabilem ne in domos vestras inferte; qua devoti fieretis, uti ipsa est. Sed detestamini et exsecramini ea omnia tanquam devota.

CAPUT VIII

Commendat obedientiam legi divinæ præstandam, partim a beneficiis in itinere acceptis, partim a præstantia terræ possidenda.

1. **O**mnia præcepta quæ ego vobis injungo, diligenter observate, ut felices et fortunati perveniat ad possessionem terræ, quam Jova majoribus vestris jurejurando promisit. 2. Recordamini totius itineris,

itineris, quo vos duxit Jova Deus vester his quadraginta annis in deserto, ut vos per mala immiffa tentaret, et quo effetis animo exploraret, utrum præcepta ejus fervaretis, an minus. 3. Fame vos afflixit, sed *mox* manna aluit, cum vobis tum majoribus vestris ignota *a)*, ut intelligeretis, non pane tantum vivere hominem, sed omni eo quod Deo placet hominis victui destinare *b)*. 4. Vestes vestræ non fuerunt detritæ *c)*, nec pedes vobis intumuerunt,

a) cf. quæ de Manna dicta sunt ad Exod. 16, 15.

b) hebr. *sed omni eo quod egreditur ore Jovæ, vivet homo.*

יְיָ אֱלֹהֵינוּ est idem quod Deus jubet. Sensus igitur phrasæ est: non necessarium esse, ut homo alatur iis cibis, quibus hoc fieri solet ex ordine a Deo constituto, sed posse eum etiam alio modo quocunque, qui ipsi placuerit, idem præstare. In hunc sensum etiam Christus hæc verba citavit. Matth. 4, 4.

c) Complures interpretes jam observarunt, hæc non ad litteram esse intelligenda, neque cum Judæis inepta et ridicula miracula esse fingenda, quasi vestimenta Israelitarum cum ipsis creverint neque usû fuerint detrita. Moses, qui omnino hoc loco phrasibus utitur elegantioribus, ut v. 3. et 9., nihil aliud vult, quam Israelitas non necessitate fuisse coactos vestibus incedere tritis et laceratis; non defuisse eis occasionem novas sibi subinde comparare. Id quod etiam historia plane docet. Supra jam Cap. 2, 7.

muerunt, per hos quadraginta annos. 5. Plane potestis esse persuasi ad instar patris filium suum educantis, sic Jovam Deum vestrum vos educasse. 6. Igitur observate ejus præcepta, ut ad normam ab eo præscriptam vivatis, eumque revereamini. — 7. Cum vos introduxerit in terram bonam, in terram quæ flumina, fontes, lacus habet, qui in vallibus et montibus scaturiunt, 8. in terram tritico, hordeo, vino, ficibus, malis punicis, olivis et melle abundantem, 9. in terram, in qua non tenui victu vivetis, nulla re egebitis, cujus lapides ferrum sunt, ex cujus montibus æs effodietis: 10. sumto cibo et satiati gratias agite Jovæ Deo vestro pro terra hac bona quam vobis dedit. 11. Cavete, ne ejus obliti, præcepta, jura et statuta, quæ vobis jam injungo, negligatis. 12. Ne, si victu abundetis, domos ele-

Moses Israelitis in mentem revocavit, eos suis cum finitimis populis commerciis opes sibi fecisse multas. Gre-
ges ovium et caprarum habebant magnos et copiosos,
Num. 32, 1. Devt. 3, 19. mulieres adeo artis textoriæ erant
peritæ Exod. 35, 25. Num igitur credibile est Deum mi-
racula edidisse per tot annos in tot hominum millibus
continuanda, qui ipsi poterant vestitui necessario large
prospicere? vid. *Herm. von der Hardt* Ephemerid. philol.
Diff. XII. *Clericus* in Comment. et S. R. *Jerusalem* in
epistolis super libris Mosaicis p. 34.

elegantes exstruatis et habitetis, 13. armento et pecore, argento et auro omnisque generis facultatibus aucti: 14. per animi fastum Jovæ Dei vestri obliviscamini, qui vos ex Aegypto ex ergastulo eduxit, 15. qui vos per desertum vastum et terribile, in quo serpentes, basilisci, scorpiones frequentes, duxit; in locis fiticulosis aqua carentibus aquam vobis ex petra durissima elicit, 16. qui vos manna pavit in deserto, majoribus vestris ignota, ut vos per afflictiones tentaret et tandem beneficiis afficeret: 17. ne, inquam, vobis persuadeatis, vos viribus vestris, aut virtute vestra vobis has tantas divitias comparasse. 18. Memores estote Jovæ Dei vestri, is vobis vires concessit ad has divitias acquirendas. Nimirum volebat promissa fervare, quæ majoribus vestris jurejurando dederat. Quod etiam revera præstitit. 19. Quodsi Jovæ Dei vestri oblitii alios Deos sequeremini eosque coletis et adorabitis, vobis jam certo assevero, vos cito perituros esse, 20. sicuti gentes quas Jova ante vos perdidit, quoniam voluntati Jovæ Dei vestri non obtemperastis.

CAPUT IX

Demonstrat Moſes Iſraelitis, Deum non propter ſingularem eorum virtutem eos in terram promiſſam ducere, potius indignos eos eſſe tanto beneficio propter creberrima ſua peccata; e quibus poriſſimum hiſtoriam vituli aurei repetit.

Audite Iſraelitæ! Mox trajicietis jordanum ad aggrediendas gentes vobis et majores et potentiores, ad urbes magnas munitas uſque ad cœlum, 2. ad populum magnum et potentem Anakæorum *a)* de quibus noſtis dici ſolere: quis Anakæis poteſt reſiſtere? 3. Scitote igitur Jovam Deum veſtrum qui vos præcedit, eſſe ignem conſumentem. Is eos perdet et ſubiget ut mox expellere et conficere eos poſſitis, quemadmodum vobis promiſit. 4. Nolite vero exiſtimare, quando Jova Deus veſter iſtas gentes vobis expulerit, propter merita veſtra vos ab eo introduci ad illius terræ poſſeſſionem, atque gentes iſtas propter impietatem ſuam eſſe ejectas. 5. Non propter merita veſtra, aut animi probitatem vos earum terram occupatis, ſed propter earum impietatem a Jova Deo veſtro exterminantur, atque ut impleat promiſſa majoribus veſtris, Abrahamo, Iſaaco et Jacobo, jurejurando interpoſito data. 6. Scitote igitur non propter

a) Troglodytæ, Num. 13, 22. not. c).

pter merita vestra Jovam Deum vestrum vobis donare terram illam præstantissimam, homines potius estis contumacissimi. 7. Recordamini, nec unquam obliviscimini, quomodo Jovam Deum vestrum irritastis in deserto. Ex quo die ex Aegypto emigrastis, donec in hunc locum venistis, contra eum rebellastis. 8. Atque in Horebo adeo iram ejus provocastis, ut vos præ indignatione delere minaretur. — 9. Cum montem ascendissem, ut acciperem tabulas lapideas foederis, quod Jova vobiscum pepigerat, atque ego in illo monte quadraginta dies totidemque noctes mansissem, neque cibum neque potum sumissem, 10. et Jova mihi jam tradidisset duas illas tabulas lapideas digito suo inscriptas, illis nimirum verbis, quæ vobiscum in monte ex medio igne solenni illo conventus die locutus erat; 11. Finitis illis quadraginta diebus et quadraginta noctibus, et acceptis illis duabus lapideis foederis tabulis: 12. Jova mihi dixit: Age, descende hinc celeriter, peccavit populus tuus, quem ex Aegypto eduxisti. Cito deflexit a via, quam ei præceperam, fecit sibi fustum idolum. 13. Porro tunc Jova mihi dixit: video hunc populum esse pertinacissimum. 14. Sine me, eum perdam et nomen ejus ex terrarum orbe delebo, et te populum eo potentiolem et numerosiolem efficiam. 15. Cum igitur de monte, qui adhuc igne flagrabat, descen-

descendebam, duas legis tabulas manibus tenens: 16. vidi vos graviter in Jovam Deum vestrum peccasse, fecisse vobis vitulum fufum, cito vos deseruisse viam a Jova præscriptam. 17. Tum ego ambas tabulas manibus meis abjeci, ut vobis videntibus frangerentur. 18. Ante Jovam autem me sicuti antea quadraginta dies totidemque noctes, nec cibo nec potu usus abjeci, propter scelus illud vestrum gravissimum, quo iram ejus provocaveratis. — 19. Timebam enim iram Jovæ vehementissimam, qua vos perdere volebat. Sed tum quoque Jova me exaudivit. 20. Aaroni quoque vehementer iratus mortem minabatur, igitur pro eo quoque tum precabar. 21. Scelus autem vestrum, vitulum quem feceratis, sumsi et igne partim combussi, partim conterendo in pulverem redegi, quem in aquam e monte defluentem abjeci. 22. Taberæ, Massæ et ad sepulcra cupiditatis etiam iram Jovæ provocastis. 23. Cum vos jussisset ex Kadefch Barnea terram promissam aggredi, rebellastis contra eum, non credidistis ei, neque morem gessistis. 24. Ex quo ego vos novi, semper rebelles in Jovam fuistis. 25. Abjeci igitur me ante eum quadraginta dies totidemque noctes, quoniam vos delere minitabatur, 26. atque his verbis coram eo precatus sum: o Domine Jova, noli perdere populum tuum, quem virtute tua tibi vindicasti,

dicasti, quem ex Aegypto manu forti eduxisti. 27. Recordare cultorum tuorum, Abrahami, Isaaci et Jacobi. Noli respicere pertinaciam hujus populi, ejus impietatem aut scelera. 28. Ne dictitent illi, *b)* ex quorum terra tu nos eduxisti: quoniam non poterat Jova eos perducere in terram eis promissam, aut, propter odium in eos, eduxit eos et interfecit in deserto. 29. Cum tamen sint tuus populus, quem insigni potentia et brachio exerto eduxisti.

CAPUT X

Novae legis tabulae. Pericopa inserta de Israelitarum stationibus et Levitarum separatione v. 6—10. Adhortatio ad obedientiam Deo praestandam.

1. **T**um Jova jussit, ut fecarem duas tabulas lapideas prioribus similes, et ut montem ascenderem, faceremque arcam ligneam, *a)* 2. velle se inscribere his

b) Quanquam lectio recepta **פֶּן יֹאמְרוּ הָאֲרָץ** defendi potest, quoniam alias quoque *terra* pro *terrae incolis* dicitur, (*Glassius* p. 859.) quod perperam negat *Hubigantius*, tamen quoniam Codex Samaritanus habet **עַם הָאֲרָץ** et omnes versiones *incola terra*, dubitari potest annon hæc lectio illi sit præferenda.

a) Hoc mandatum Moyses prius accepit illo Exod. 25, 10. coll. Cap. 34, 1. Sed quia arca ex parte hunc in usum fabricata est, ut in ea tabulae legis reponerentur, jungit utrumque.

his tabulis eadem, quæ in prioribus a me fractis fuissent, deinde eas in arca reponerem. 3. Feci igitur ex acaciæ lignis arcam, excidi duas tabulas lapideas prioribus similes, easque mecum ferens montem ascendi. 4. Hæc igitur tabulas exaravit Jova eadem scriptura, qua priores, decem videlicet præceptis, quæ vobiscum ex igne locutus est die conventus illius solennis, mihiq; eas tradidit. 5. Quum deinde e monte rediissem, reposui tabulas illas in arca quam feceram, ut ibi servarentur, quemadmodum Jova mihi præceperat — 6. (Israelitæ profecti sunt a puteis Jaakanitarum Maferam *b*); ibi mortuus et sepul-

b) Hunc versum et tres sequentes uncinis inclusi, quia non possunt esse a Mose, sed ab aliena manu (qua de causa nemo dixerit) sunt inserti. Etenim partim contradicunt Num. 33, 31. ubi tamen Moses ex instituto de Israelitarum stationibus et morte Aaronis exponit; partim prorsus alieni sunt a consilio Mosis, populum ad obedientiam legi divinæ præstandam adhortantis. Quod ad prius pertinet, collatio hujus loci cum Num. 33, 31. plane docet, primo, Israelitas non a puteis Jaakanitarum Maferam, sed ordine inverso ex Maferam ad illos puteos esse profectos. (quanquam ne ibi quidem horum puteorum mentio fit, sed *בני יעקן* simpliciter nominantur.) Deinde Aaronem non Maferam sed in monte Hor mortuum esse, octo stationes a Maferam distante. Alienam autem esse hanc it-

-erum

sepultus est Aaron. Eleasar autem, filius ejus, ei successit in sacerdotio. 7. Exinde profecti sunt Haggidgadani, inde in Jotbatam, terram quæ aquarum rivos habebat. 8. Tunc secrevit Jova tribum Levi, ut bajularent arcam foederis, ut ei ministrarent et bene precarentur in ejus nomine, quemadmodum etiamnum facere solent. 9. Propterea Levitæ non habent numerum populi enumerationem, et Aatronis mortem et Levitarum separationem ad munus sacrum (non illo tempore secundum versum 8. scilicet inter ipsa Israelitarum itinera factam, sed diu ante cum ipsa tabernaculi exstructione) a consilio orationis Mosis, quis non videt? Neque enim cum antecedentibus, neque cum consequentibus ullo modo coherant. Codex quidem Samaritanus exhibet versum sextum et septimum eodem modo, quo Numerorum loco citato legitur. Sed quanquam hac ratione dubium contradictionis removetur, tamen remanet alterum, quod non minus grave mihi quidem videtur, totum hujus *ῥήσιν* argumentum nihil cum oratione Mosis habere commune. Attamen perquam antiqua sit necesse est, hæc vel scribarum hallucinatio, vel librariorum temeritas, quoniam versiones omnes cum lectione textus recepta consentiunt. Audacius enim fortasse videatur asserere, interpolatas esse h. l. versiones antiquas ex Codicum Hebræorum lectione recepta. Hinc etiam mirum non est, Kennicotii collationem, ut in plurimis aliis, nihil nos juvare. cf. Cappellus in Crit. S. Lib. VI. Cap. VII. n. XI. et Cappellorum Commentarii p. 410. et Hubigantius ad h. l.

habent partem aut peculium inter populares suos. Jova eis est instar peculii, quemadmodum eis promissit.) 10. Mansi igitur in monte, sicuti antea, quadraginta dies totidemque noctes; atque Jova me hac quoque vice exaudivit, ut vos non perderet: 11. Sed jussit ut vos ducerem ad possessionem terræ, quam majoribus vestris jurejurando promississet. 12. Jam vero, o Israelitæ, quid postulat Jova Deus vester a vobis, nisi ut eum timeatis, ut vivatis secundum rationem ab eo præscriptam, ut ametis eum et colatis toto corde totoque animo, 13. ut præcepta et statuta ejus, quæ ego jam vobis præcipio, teneatis, in propriam vestram utilitatem? 14. Jovæ Dei tui sunt cæli et cæli cælorum, terra et quæ in ea sunt, 15. et tamen majores vestros tanto est amore amplexus, et vos, eorum posteros, elegit ex omnibus gentibus. Res ipsa loquitur. 16. Igitur circumcidite cordis vestri præputium, neque amplius cervicem obstinate. 17. Nam Jova Deus vester est Deus Deorum, Dominus dominorum, Deus magnus, potens, tremendus, qui non habet personarum respectum, nec munera accipit. 18. Causam agit pupilli et viduæ, amat peregrinos, prospicit eis de victu et amictu. 19. Et vos quoque amate peregrinos, quoniam ipsi peregrini fuistis in Aegypto. 20. Jovam Deum vestrum timete et colite, huic adhærete

rete et per nomen ejus jurate. 21. Hic est de quo gloriari potestis, est Deus vester, fecit stupenda et terribilia ista facinora, quorum vos ipsi fuistis spectatores. 22. Septuaginta numero fuerunt majores vestri cum in Aegyptum proficiscerentur, et nunc auxit vos Jova Deus vester ad stellarum caelestium multitudinem.

CAPUT XI

Promittit obedientiae legi divinae praestitae vitam felicem in terra occupanda, quam a magna fertilitate sua commendat, et victoriam de gentibus ejiciendis, si constantes essent in religione sua, eaque liberos suos quoque imbuerent. Tandem jubet solennem promissionum in monte Garizim, comminationum vero in monte Ebal proclamationem.

1. **A**mate Jovam Deum vestrum et diligentes estote in servandis ejus legibus, juribus et praecipis. 2. Nostis enim, (non loquor cum filiis vestris, qui non experti sunt aut viderunt Jovae Dei vestri judicia) vos, inquam, nostis ejus magnitudinem, manum ejus fortem et brachium exertum, 3. signa et facinora quae patravit in Aegypto in Pharaonem ejus regem omnesque ejus incolas. 4. Quae fecit Aegyptiorum exercitui, equis et curribus, quos aquis sinus Arabici obruit, cum vos persequerentur, et sic eos delevit: quod constat

inter omnes: 5. Quæ vobis fecit in deserto, donec ad hunc locum pervenistis. 6. Quæ fecit Datani et Abiramo, Eliabi filiis, Rubenitis, quos terra hiatu aperta devoravit cum familiis suis, tabernaculis et omnibus facultatibus e medio Israelitarum coetu *a*). 7. Quæ eximia Jovæ facta cum ipsi oculis vestris videritis: 8. observate præcepta ejus. omnia, quæ vobis jam injungo, ut confirmati pergatis ad terræ occupationem, cujus causa mox Jordanum estis trajecturi, 9. et ut diu vivatis in terra, quam majoribus vestris eorumque posteris jurejurando promisit, terram rebus optimis et præstantissimis abundantem *b*). — 10. Hæc verò terra non est sicuti Aegyptus, ex qua egressi estis, quam consitam machinis adhibitis irrigabatis ut olerum hortum. *c*) 11. Sed montes habet et valles, et cælestem pluviae aquam bibit. 12. Jova Deus vester hujus terræ curam gerit

a) Historia legitur Num. 16, 31. seqq.

b) hebr. *lacte et melle fluentem.*

c) hebr. *quam semine tuo conferebas et irrigabas pede tuo ut hortum olerum.* Intelligendum hoc est de machinis, quibus Aegyptii aquam Nili hauriunt atque ad loca altiora deducunt, quæ a Nilo non irrigantur. De quibus laboribus valde operosis et molestis vid. *Paulsen* Relationes fide dignæ de agricultura orientalium p. 36. *Shaw* Itiner. p. 351. vers. germ. et *Harmari* Observatt. Orient. P. I. p. 12. P. II. p. 262.

rit et providentia sua peculiari dignatur per totum annum. 13. Quodsi præceptis meis, quæ vobis jam injungo, obtemperaveritis, ut Jovam Deum vestrum ametis et toto corde et animo colatis, 14. dabo, inquit, terræ vestræ suo tempore pluviam tum autumnalem tum vernam *d*). Frumentum, mustum et oleum colligetis. 15. Efficiam ut in campis gramina pro pecore vestro succrescant, ut victus vobis abunde suppetat. — 16. Cavete ne animo decepti a Jova deficiatis et alios Deos colatis et adoretis. 17. Sic enim ille vobis iratus cælum claudet, ne pluviam dimittat, nec terra dabit proventum suum, et cito peribitis in terra illa bona, quam vobis dabit. 18. Igitur hæc mea dicta animo et memoriæ mandate, ligate ea in signum super manibus vestris, et sint vobis frontalia inter oculos vestros. 19. Docete ea liberos vestros, de his loquimini, sive domitis, sive in itinere, sive cubitum abeatis, sive surgatis. 20. Hæc inscribite ædium vestrarum postibus

d) יורה *autumnalis*, post jactam sementem sub finem mensis Octobris. מלקוש *verna*, ante messem, h. e. mense Martio. Quæ duæ sunt pluvie tempestates in Palæstina, a quibus omnis ejus fertilitas dependet. Aestate enim plerumque siccum est. cf. *Harmarum* l. c. P. I. p. 32. seqq. et omnino Cap. I. de cæli temperie in Palæstina l. c.

bus et *oppidorum* portis, 21. ut vos et posterī vestri diu vivatis in terra, quam Jova majoribus vestris jurejurando promisit, quam diu cælum terræ imminebit. 22. Quodsi præcepta, quæ vobis jam commendo, constanter tenueritis, ut ametis Jovam Deum vestrum, ut ad normam ejus vivatis, eique adhæreatis, 23. expellet ante vos omnes istas gentes, earumque terram occupabitis, quanquam sunt vobis majores et potentiores. 24. Omnis locus in quo pedem figetis, vester erit. A deserto usque ad Libanum, ab Euphrate flumine usque ad mare occidentale *e*) termini vestri erunt. 25. Nemo vobis poterit resistere. Timorem et terrorem vestrum injiciet Jova Deus vester omnibus regionibus, ad quas vos convertetis, quemadmodum vobis promisit. — 26. En ego vobis jam propono felicitatem et infelicitatem. 27. Felicitatem, si obtemperaveritis Jovæ Dei vestri præceptis, quæ vobis jam injungo. 28. Infelicitatem vero, si ea contemseritis, et via quam vobis monstravi deserta alios Deos vobis ignotos sectamini. — 29. Quando Jova vos introduxerit in terram mox a vobis occupandam, pronunciare debetis promissiones in monte Garizim, imprecationes vero in monte Ebal, *f*) (30. qui sunt

e) h. e. mediterraneum, quod est Palæstinæ ab occidente.

f) De his montibus vid. *Relandus* in Palæstina p. 344. et

sunt trans Jordanum versus occidentem, in Cananæa campestri e regione Gilgalis, juxta therebinthos More). 31. Trajicietis enim Jordanum, ut occupetis et inhabitetis terram, quam Jova Deus vester vobis assignavit. 32. Igitur diligenter servate omnia jura et statuta, quæ vobis jam proposui.

CAPUT XII

Denuo injungit exstirpationem idololatriæ Cananitarum antiquorum terræ incolarum. Unius et veri Dei, Jovæ cultus certo cuidam loco deinceps designando adstringitur. Esus carnis in deserto interdictus conceditur in terra 'promissa, modo ut communis, non ut sacer, et cum abstinentia a sanguine.

1. **H**æc sunt jura et statuta a vobis perpetuo observanda in terra, quam Jova Deus majorum vestrorum possidendam vobis dabit. 2. Destruere debetis omnia loca, in quibus gentes istæ a vobis expellendæ, in montibus, collibus, aut sub arboribus virentibus, Deos suos coluerunt. 3. Aras eorum debetis evertere, statuas frangere, lucos igne comburere, sculptas

503. et ejusdem Disp. de monte Garizim, quæ legitur in ejus Diss. miscell. P. I. p. 122. et *Bachienæ* in descriptione Palæstinæ P. I. Vol. 1. §. 97—100. Plura de re ipsa infra ad Cap. 27, 9. seqq.

sculptas Deorum suorum imagines succidere atque adeo nomina eorum ex illis locis delere. 4. Non ita Jovam Deum vestrum coletis, 5. sed in eo loco, quem ipse ex omnibus tribubus eliget, ut ibi habitet. a) Ad hoc ejus domicilium ad eum consulendum convenietis. 6. Eo holocausta vestra et reliqua sacrificia, decimas, donaria, votorum spontaneas oblationes, primogenita b) armenti et pecoris deferre

a) Verba textus sunt: **לְשׁוֹם אֶת שְׁמוֹ שָׁם** *ad ponendum nomen suum ibi*; quæ explicanda sunt ex alia phrasi versu 11. obvia, cum qua in sequentibus saepe permutatur **לְשָׁכְנָא שְׁמוֹ שָׁם** *ut nomen ejus ibi habitet*. Jam vero quis nescit, nomen Dei idem esse, quod Deus ipse? Deus vero ibi habitare dicitur, ubi ex voluntate sua colitur. Hinc utramque illam phrasin nonnunquam cum aliis similibus permutavi: locus Deo sacer, locus quem cultui suo destinavit etc. **לְשָׁכְנָא** verti ut nomen, sic quoque Syrus, et pro **וּבֵאתָ** legendum videtur **וּבֵאתָם**. Sic Codex Samaritanus habet et versiones antiquæ omnes. Syrus: *domicilium ejus quærite et ad illud venite*.

b) Recte, uti arbitror, Illustr. Michaelis statuit, (in J. Mos. P. III. §. 145. p. 22. et P. IV. §. 192. p. 95.) ut decimarum, ita quoque primogenitorum duplex genus fuisse, alterum quod Deo sive Levitis in partem salarii datum sit, alterum quod ab Israelitis in epulis sacrificialibus consumeretur; illud quidem Moſen in populo Israelitico primum instituisse,

hoc

deferre debetis. 7. Ibique in loco Jovæ Deo vestro sacro epulari et lætari una cum familiis vestris, de rebus et negotiis vestris; siquidem Jova Deus vester vos fortunabit. 8. Tum non ea omnia vobis licebunt, quæ hic vobis licent, ubi pro arbitrio nostro vivimus. 9. Nondum enim venistis ad quietam possessionem, quam Jova Deus vester vobis dabit. 10. Quum vero trajecto Jordano habitatis in terra, ad cujus possessionem a Jova Deo vestro immitti istis, quieti et securi ab omnibus undique hostibus vestris, 11. ad locum, quem ille pro domicilio suo eliget, afferre debetis omnia quæ vobis præ-

hoc vero ut ritum antiquum, fortasse inde a Jacobo servatum, invenisse, neque abrogasse. Quod ad duplicis generis decimas attinet, de his scriptores antiquitatum sacrarum, quæ vulgo dicuntur, exponunt, sed de primogenitis, quos ego quidem inspexi, tacent. Clericus ad h. l. v. 17. existimat *primogenitum pecus* vocari *pinguissimum*, epulis sacrificialibus consecratum, ex usu hujus vocis בכור satis noto, quo nonnunquam pro optimo et præstantissimo in suo genere dicitur. Sed ut taceam, tropicam vocum significationem in legum interpretatione non facile esse admittendam, refellit hanc sententiam quoque locus Cap. 15, 19. ubi eadem lex repetita extat, ibique additur *omnis, כל הבכור*. Sed durissima lex fuisset, si omnia armenta pingua epulis sacrificialibus debuissent infumi.

præcepi, holocausta vestra et alia sacrificia, decimas, donaria et oblationes votivas, 12. ibique lætari cum liberis vestris, servis et ancillis, et Levitis apud vos commorantibus, qui nullam inter vos habent hæreditariam possessionem. 13. Cavete, ne holocausta vestra ubivis immoletis. 14. Sed tantum in eo loco, quem Jova ex una aliqua tribuum vestrarum eliget, ibi tum illa, tum reliqua omnia facietis, quæ vobis præcepi. c) 15. Attamen pro luitu mactare animalia et carne vesci, ex beneficio divino in urbibus vestris potestis, mundus et immundus, ut capream aut cervum d). 16. Sanguinem tantum ne comedatis, sed humi eum ut aquam effundatis. 17. At enim vero decimas frumenti, musti, olei, primogenita armenti et pecoris, votivas et spontaneas oblationes et donaria, non potestis in urbibus vestris comedere, 18. sed tantum coram Jova Deo vestro, in loco quem eliget, cum liberis vestris, servis et ancillis et Levita apud vos degente, et lætari coram eo de rebus vestris felicibus. 19. Absit ut unquam Levitas negligatis. — 20. Quum Jova Deus vester ampliarit

c) Abrogatur lex de carne non comedenda nisi in epulis sacrificialibus. cf. observata ad Levit. 17, 4. a)

d) h. e. ut cibum vulgarem. Illa enim animalia Deo non poterant sacrificii loco offerri.

rit terminos vestros, ^Pquemadmodum vobis promisit, carne pro lubitu vesci poteritis. 21. Si longius aberit locus, quem Jova cultui suo destinavit, licet jugulare armentum et pecus, quemadmodum vobis præcepi, et carne pro lubitu in urbibus vestris vesci, 22. modo tanquam cervo aut caprea. Purus et impurus de eis comedant. 23. Sanguine vero prorsus abstinete. Nam in sanguine vita est, carne vero viva vesci non licet. 24. Igitur eum non comedite, sed humi ut aquam fundite. 25. Non comedite eum, ut felices sitis, vos et posteri vestri, cum feceritis, quæ Jovæ probantur. 26. Attamen quæ consecrastis, aut vovistis, deferre debetis ad eum locum, quem Jova eliget, 27. ibique immolare holocausta vestra, carnem et sanguinem super altari Jovæ Dei vestri. Sanguis vero sacrificiorum effunditur ad aram, et carne vesci licet. 28. Diligenter observate omnia quæ vobis præcepi, ita enim felices eritis et posteri vestri in perpetuum, quum feceritis, quæ Jovæ Deo vestro probantur. 29. Quod si, deletis a Jova Deo vestro istis gentibus, vos earum terram occupatam inhabitatis: 30. cavete, ne eodem laqueo irretiamini, ne nempe de earum diis sciscitemini, ut hos eadem ratione, qua illæ fecerunt, colatis. 31. Absit, ut vos ita geratis in Jovam Deum vestrum. Nam quæ hic quam maxime abominatur

minatur et detestatur, gentes istæ fecerunt in honorem Deorum suorum, quibus adeo filios suos et filias immolarunt.

CAPUT XIII

Leges pœnales contra idololatriam et qui ad eam alios seducant.

1. **O**mnia quæ ego vobis præcipio, diligenter servate, nihil eis neque addite, neque detrahite. 2. Si extiterit inter vos vates aliquis, aut somniator, qui signum aut prodigium apud vos ediderit, 3. quod etiam sicuti ab eo prædictum est, evenerit a): idem vero vos hortetur ad aliorum deorum vobis ignotorum cultum: 4. nequaquam obtemperate dictis hujusmodi vatis, aut somniatoris. Jova Deus vester vos tantum explorat, num eum toto corde et animo ametis. 5. Hunc igitur sectari et timere debetis, ejus præcepta servare, voluntati ejus obtemperare, hunc colere, ei adherere. 6. Iste vero vates, aut somnia-

a) Hæc non sunt ita intelligenda, tanquam si falsus iste propheta legationem suam divinam vero miraculo confirmaret. Sed מִן h. l. est res mira, insueta, prodigiosa, quam ille prædicit et quæ impletur. Quod etiam ab impostore rerum naturalium perito fieri potest. cf. *Michaelis* in notis ad vers. germ. et in Jure Mos. P. V. §. 245 seqq. p. 103.

somniator, moriatur; suasisit enim defectionem a Jova Deo vestro, qui vos ex Aegypto eduxit et ex servitute redemit, et seducere vos voluit a via quam ille vobis præscripsit. Tollite igitur malum e medio vestrum. — 7. Quum vos pellicere voluerint fratres vestri germani, aut filii, aut filiae, aut uxores vobis carissimæ, aut amici dilectissimi, ad cultum aliorum deorum vobis et majoribus vestris ignotorum: 8. cujusmodi sunt dii gentium vobis finitimarum, five propinquæ sint, five remotæ, ab uno terræ extremo ad alterum: 9. Nolite votis eorum annuere, neque eis parcere, neque per misericordiam eos celare. 10. Interficate eos, vestra quidem manus prima sit in eos, reliquorum autem secunda. 11. Nimirum lapidare eos debetis ut moriantur, nam vos seducere voluerunt a religione Jovæ Dei vestri, qui vos ex Aegypto e servitute eduxit. 12. Quo audito Israelitæ timebunt, neque amplius hujusmodi scelus inter vos committetur. — 13. Si audiveritis, in una aliqua urbium vestrarum, quæ Jova Deus vester vobis habitandas dedit, 14. esse homines perditos, qui cives istius urbis seducant ad cultum aliorum deorum vobis ignotorum: 15. diligenter debetis inquirere atque investigare. Quod si ita est, si revera scelus hoc turpissimum inter vos patratum est: 16. omnes istius urbis incolas ferro debetis trucidare,

trucidare, eam et omnia quæ in ea deprehenduntur atque adeo animalia devovere, 17. prædam ejus omnem in forum congerere, eamque ut et urbem ipsam igne comburere in honorem Jovæ Dei vestri, et rudus sit sempiternum, nunquam instaurandum. 18. Nec quicquam de rebus istis devotis manibus vestris adhæreat, ut Jova in ira sua remittat, vestrum misereatur, vosque, quemadmodum majoribus vestris jurejurando promisit, augeat. 19. Si nempe voluntati ejus obtemperaveritis, et præcepta ejus, quæ vobis jam injungo, servantes feceritis, quæ ei probantur.

CAPUT XIV

Ritus prohibiti in funere. Animalia pura et impura. Decima in conviviiis consumenda.

1. **F**ilii estis Jovæ Dei vestri, ne carnem vestram incidatis, aut calvitiam vobis inducatis propter mortuum. 2. Populus enim sanctus estis Jovæ Deo vestro. Vos elegit, ut ei essetis populus peculiaris ex omnibus gentibus, quæ sunt in orbe terrarum. — 3. Nulla re abominanda vescamini. 4. Hæc sunt animalia, quibus vesci licet: a) Bos, pecus ovinum et caprinum, 5. cervus, caprea, Jachmar, tragelaphus, Dischon, bubalus et Semer. 6. Omnino omnia

a) cf. observata ad Levit. XI. not. a).

omnia animalia quæ ungulas habent divisas easque prorsus fissas in duas partes, et quæ ruminant, ea comedatis. 7. In his vero non sunt camelus, lepus, et mus urinus, quæ quidem ruminant, sed ungulas non habent fissas. Propterea vobis sunt immunda. 8. Item porcus, qui quidem ungulas habet fissas, sed non ruminat, impurus vobis esto. Carne ejus ne vescamini, nec cadaver ejus tangatis. — 9. Ex aquatilibus hæc comedere licitum sit: omnia quæ pinnas habent et squamas. 10. Quæ vero eis sunt destituta, ea ne comedatis, impura vobis sunt. 11. Avibus puris vesci licet, 12. ad quas referendæ non sunt aquila, aquila ossifraga, valeria, 13. milvus, et Ajjæ varia genera, 14. ut et omnia corvorum genera, 15. Struthiocamelus, hirundo, larus, et passerum varia genera, 16. otus, noctua et Tinschemeth, 17. pelicanus, vultur, mergus, 18. ciconia, Anaphæ genera, upupa et vespertilio. 19. Omnia volucra reptilia, impura vobis sint, 20. puris vero vesci vobis licitum est. 21. Nullo morticino vescemini. Peregrinis, qui inter vos degunt, illud date comedendum, aut vendite extraneis. Sacer enim estis populus Jovæ Deo vestro. Hædum in lacte matris ne coquatis. *b)* — — 22. Decimas omnis proventus vestri ex agris confitis quotannis

b) cf. Exod. 23, 19. not. *b)*.

annis seponite, 23. quas deinde comedetis coram Jova Deo vestro, in loco quem cultui suo destinabit. Decimas nempe frumenti, musti et olei, nec non primogenita armenti et pecoris vestri, ut Jovam Deum vestrum per omnem vitam vestram revefeamini. 24. Quodsi longior est via, et locus, quem Jova Deus vester cultui suo destinavit, remotior quam ut decimas per divinam benedictionem copiosiores eo deferre possitis, 25. licet eas pecunia permutare, quam in loco sacro 26. infumatis pro arbitrio vestro, armento et pecore, vino et temeto, aut quacunque alia re, quam concupiscitis: ibique in loco sacro cum familiis vestris epulemini et lætemini. 27. Tum vero Levitas inter vos degentes, qui nullam vobiscum partem aut portionem acceperunt, ne omittatis. 28. Sub finem tertii cujusque anni seponetis omnes proventuum vestrorum decimas, ad quas in urbibus vestris 29. invitetis Levitas nullas inter vos possessiones fortitos, peregrinos, pupillos et viduas vestrates, qui ad satietatem epulentur. Quod si feceritis, Jova Deus vester vobis in rebus et negotiis vestris favebit.

CAPUT XV

De debitis septimo quoque anno non exigendis; de servorum manumissione et primogenitis secundis.

1. **S**eptimo quoque anno moram debetis concedere:
2. Hæc verò fit hujus moræ ratio: a) omnes creditores

a) Multi interpretes hanc legem ex sententia Judæorum sic intellexerunt, quasi Moyses juberet, ut septimo quoque anno creditores debitoribus suis nomina contracta prorsus remitterent, neque unquam ea ab his exigerent. At enim verò alii recte viderunt non esse hunc hujus legis sensum; neque verba Moſis hæc dicere; sed legislatorem tantum præcipere, ne septimo quoque anno, qui erat sabbaticus, h. e. quo non ferebatur, nec metebatur, debita exigerentur a pauperibus, qui eo anno, quo nullos ex agris proventus percipiebant, non erant solvendo; moram igitur his esse hoc anno concedendam. Sed sequenti, quo ad agrorum suorum culturam iterum redire poterant, utique licitum quoque fuerit debita exigere. Sic legem hanc interpretati sunt *Jo. Meyerus* in Tract. de temporibus sacris et festis diebus Hebræorum Cap. XVII. §. 20. p. 335. et *Ill. Michaelis* in Jure Mos. P. III. §. 157. p. 106. seqq. qui inprimis iniquitatem hujus legis secundum priorem ejus explicationem, et multa et gravia incommoda ex ea proventura, pluribus demonstravit. Neque verba legis jubent, ut ea de absoluta debitorum remissione explicentur, quin potius contrarium suadent. Nam quoniam Moſes concedit de-

ditores debitoribus suis moram debent concedere, neque debita ab eis exigere, cum indictus fuerit annus moræ in honorem Jovæ. 3. A peregrinis liceat debita exigere, sed popularibus vestris in eo quod vobis debent moram date, 4. nisi forte pauperes non sint. Nam Jova vobis fortunabit possessionem terræ quam vobis concedet. 5. Dummodo voluntati ejus obtemperaveritis, ut diligenter observetis præcepta omnia, quæ ego vobis jam injungo. 6. Imo Jova vobis benedicet, quemadmodum promissit, ita ut mutuo dare possitis multis gentibus, ipsi vero nunquam mutuo accipiat. Imperabitis multis gentibus, illæ vobis non imperabunt. — 7. Quod si est

bitum exigere a peregrino, apparet eum loqui de exacticne, quæ fieret anno septimo. Nam de eo dubium esse non poterat, num debitum a peregrino liceret exigere post annum septimum. — Verbum שָׁמַט quod vulgo vertitur *remittere*, hoc loco construitur cum substantivo יָד manus, et ~~debitor~~ ^{manus} jubetur יָדוֹ שָׁמַט manum suam remittere, sc. a debitore, h. e. debitum non ab eo exigere. Ex qua substantivi יָד cum שָׁמַט constructione apparet מִשָּׁה in versu secundo non punctandum esse per Tsere, ut sit in statu constructo cum sequenti יָדוֹ sed per Segol; pertinet enim ad שָׁמַט non ad מִשָּׁה. Quod non observassem, nisi vidissem interpretes nonnullos in illa duarum vocum ex receptis punctis conjunctione hærare.

est aliquis popularium vestrorum, egenus in una aliqua urbium ejus terræ, quam Jova Deus vester vobis dabit, ne animum erga eum induretis, aut manum vestram ei subtrahatis. 8. Quin potius liberali manu ei mutuate, tantum quantum opus habet ad penuriam suam sublevandam. 9. Cavete ne cogitationes vobis oboriantur malignæ, atque anno septimo, anno moræ appropinquante vultu inhumano adspiciatis consanguineum vestrum egenum eique mutuare recusetis. Conqueretur enim hac de re apud Jovam, idque vobis culpæ erit. 10. Dare ei debetis, idque animo non invito, hac ipsa enim de causa Jova Deus vester vobis fortunabit res et negotia vestra omnia. 11. Non deerunt in terra vestra pauperes, propterea vobis præcipio liberali manu popularibus vestris pauperibus atque egenis largiri. — 12. Si vobis venditus fuerit popularis vester Ebræus, aut Ebræa, ferviat sex annos, septimo anno manumittere eum debetis. 13. Nec tamen vacuum eum dimittite, 14. sed donum addite ex pecore, area et torculari; pro facultatibus vestris, quibus Jova vobis benedixit, eum munerate. 15. Et memores estote vos ipsos in Aegypto servos fuisse, Jovam vero Deum nostrum vos redemisse: propterea hoc ego vobis jam præcipio. 16. Quodsi negabit se a vobis discessurum esse, quoniam vos et vestros amet et

bona apud vos conditione utatur; 17. subula ejus aurem ostio affigite et in perpetuum vobis serviat. Idem quoque ancillæ facite. 18. Ne durum vobis videatur, quod eum manumittere debeatis, nam duplum mercedis mercenarii sex annis vobis servit, et Jova omnibus laboribus vestris felices successus largietur. — 19. Omnia primogenita de armento et pecore mascula, Jovæ Deo vestro consecrate. *b)* Ne bove primogenito ad laborem utamini, nec pecus primogenitum tondeatis. 20. Coram Jova illa quotannis comedatis, cum familiis vestris in loco quem Jova cultui suo destinabit. 21. Sed si vitiosum est, ut claudum et cœcum, aut alio gravi vitio affectum, non potest Jovæ Deo vestro sacrificari. 22. Sed domi illud comedite, immundus et mundus, modo ut capream aut cervum *c)*. Sanguinem vero ne comedatis, humi eum ut aquam effundite.

CAPUT XVI

De celebratione trium festorum majorum; de constitutione magistratus et vitanda idololatriæ occasione.

1. **M**ensem Abib notate, in quo Passa Jovæ Deo vestro celebretis: hoc enim mense ille vos ex Aegypto noctu eduxit. 2. Immolate autem Passate

Jovæ

b) Sermo est de primogenitis secundis, de quibus confer dicta ad Cap. XII, 6.

c) cf. Cap. 12, 15. not. *d)*.

Jovæ Deo vestro oves et boves, in loco quem cultui suo religioso destinabit. 3. Sed fermentatum ne comedatis, per septem dies panibus azymis vescamini panibus miseriæ a). Trepidanter enim ex Aegypto egressi estis. Propterea memores esse debetis hujus exitus vestri ex Aegypto per omnem vitam vestram. 4. Non inveniatur fermentum in tota terra per septem dies, nec supersit de carne hostiæ vespere primi diei mactatæ in tempus matutinum. 5. Non licet vobis mactare Passa in una aliqua urbium vestrarum, quam Jova Deus vester vobis dedit. 6. Sed tantum eo in loco, quem ille eligat, ut ibi colatur. Ibi quoque Passa mactate circa vesperam, sub occasum solis, quo ex Aegypto emigrastis. 7. Ibique paratum illud comedite et postridie domum revertimini. 8. Sex diebus panibus non fermentatis vescamini. Septimus facer est Jovæ Deo vestro, quo ab omni labore abstinete. — 9. Septem septimanas numerate, ex quo falcem messi immisistis. 10. Tunc festum septimanarum Jovæ Deo vestro celebrate, dono voluntario, quod respondeat facultatibus Dei beneficio vobis concessis, 11. et lætaminini coram

Jova

a) Metonym. Sensus est: hoc pane semper memoriam afflictionum, quas in Aegypto perpeffi estis, debetis renovare. Idem tropus extat Jes. 30, 20.

Jova Deo vestro, vos, liberi vestri, servi et ancillæ, Levitæ veſtrates, peregrini, pupilli, viduæ inter-vos degentes, in eo loco, quem Jova Deus veſter cultui ſuo deſtinabit. 12. Meminiſſe enim debetis vos ſervos fuiſſe in Aegypto, propterea hæc inſtituta diligenter obſervate. — 13. Feſtum tabernaculorum ſeptem diebus celebrate, cum aræ et torcularis fructus percepitiſtis, 14. et in illo feſto lætamiſe cum filiis et filiabus veſtris, ſervis et ancillis, Levitis, peregrinis, pupillis et viduis apud vos degentibus. 15. Per ſeptem dies hoc feſtum agite Jovæ Deo veſtro in eo loco quem Jova ſibi eliget. Is vobis fortunabit proventus veſtros et omnia veſtra negotia, ut poſſitis quoque lætari. 16. Ter quotannis compareant omnes mares veſtri coram Jova, in loco quem eliget, nimirum feſto azymorum, ſeptimanarum et tabernaculorum, neque vacui tunc compareant coram Jova. 17. Quiſque quod offerre poteſt pro facultatibus a Jova Deo veſtro vobis conceſſis. — 18. Judices et ſcribas conſtituite in omnibus urbibus, quas Jova Deus veſter ſecundum tribus veſtras vobis dabit, qui jus dicant populo. 19. Juſtitiam ne violate, perſonarum reſpectum nunquam habete, nec munera accipite. Munera enim excœcant ſapientum oculos et pervertunt res juſtorum. 20. Juſtitia omni modo ſtudete, ut felices ſitis in poſſeſſione

terræ,

terræ, quam Jova Deus vester vobis dabit. —
 21. Ne plantetis lucum ullarum arborum juxta aram
 Jovæ Dei vestri, 22. neque erigatis statuam, quæ
 omnia ei exosa sunt.

CAPUT XVII

*De victimis prohibitis, de idololatria cavenda, de causis
 difficilioribus in judicio, de electione ex officio
 regis.*

1. **N**e facrificetis Jovæ Deo vestro bovem, aut
 ovem ullo vitio infectum, abominatur enim hujus-
 modi sacrificia. — 2. Si in ulla urbium vestrarum
 vir aut foemina tantopere Jovam Deum vestrum
 offendat et foedus ejus transgrediatur, 3. ut alios
 Deos sectetur eosque adoret, aut solem, aut lunam,
 aut astra cœlestia, quæ tamen minime præcepi. 4.
 Idque vobis indicatur, diligenter debetis hanc in-
 rem inquirere. Quodsi comperitur revera hoc fla-
 gitium inter vos commissum esse: 5. educere debe-
 tis hunc virum, aut foeminam, qui scelus istud apud
 vos patrarint, atque lapidationis supplicio afficere,
 nullo ad sexum respectu adhibito a). — 6. Ex te-
 stimonio duorum aut trium reus moriatur: non ve-
 ro ex testimonio unius. 7. Testes primi sint in sup-
 plicio

a) Sic explicanda videntur verba repetita: *virum aut foe-
 minam.*

plicio ei inferendo, deinde qui de populo præsentes sunt. Sic tollere debetis malum e vobis. — 8. Si qua causa difficilior incidat, quam ut de ea judicare audeatis, ut in homicidio, aut in quæstione possessoria, aut in læsionibus, aut quacunque alia in re controversa: adeatis locum quem Jova cultui religioso destinavit, 9. et conveniatis sacerdotes, Levitas, aut judicem illum, qui tum erit. Hos consulite, hi de jure vobis respondebunt, 10. Quorum sententiæ, quam vobis in loco sacro dicent, obtemperate et studiose facite omnia, quæ vos docebunt, 11. Ex lege, qua vos instruent, ex sententia, quam vobis dicent, ita agite; ut neque ad dextram neque ad sinistram deflectatis. 12. Si quis vero per insolentiam non paruerit sacerdoti, qui tum apud Jovam Deum vestrum ministerio fungitur, aut judici: is morte puniatur. Malum enim e medio vestrum auferetis. 13. Quod cum reliqui audierint, timebunt, neque amplius insolenter se gerent. — 14. Quum perveneritis in terram, quam Jova Deus vester vobis dabit, eamque occupatam inhabitaveritis, regemque creare statueritis ad morem gentium finitimarum, 15. eum vobis præficite, quem Jova Deus vester eliget, regem nempe ex natione vestra. Non licebit vobis præficere peregrinum, qui non sit de popularibus vestris. 16. Ille vero non multos equos

equos alat, neque propter eos populum in Aegyptum reducat, Jova enim negavit vos ea via redire debere. 17. Neque multas habeat uxores, ne a Deo deficiat, neque magnos auri et argenti thesauros sibi colligat. 18. In throno regio constitutus describat sibi exemplar hujus legis a sacerdotibus Levitis. 19. Idque apud se habeat et legat per omnem vitam suam, ut discat Jovam Deum suum timere, legi huic obedire, atque instituta hæc observare. 20. Ne superbe se gerat in consanguineos suos et a præceptis hisce in neutram partem deflectat, ut diu vivat in regno suo, cum ipse tum ejus filii inter Israelitas.

CAPUT XVIII

De reatibus sacerdotum et Levitarum, de artibus superstitiosis vitandis, de falsis prophetis dignoscendis.

1. **S**acerdotes, Levitæ et universa omnino tribus Levitica partem et possessionem non habeat inter Israelitas, sed ex sacrificiis Jovæ ejusque possessionibus vivant. 2. Patrimonium non habeant inter populares suos, Jova eis erit pro patrimonio, quemadmodum etiam promisit. 3. Hæc vero debentur sacerdotibus a populo. Quicumque sacrificium facit, sive bove, sive ovino aut caprino pecore, det sacerdoti armum, maxillas et omasum. 4. Neque minus

date eis primitias frumenti, musti, olei vestri, et primitias tonsuræ, ovium vestrarum. 5. Hanc enim ex omnibus tribubus vestris Jova Deus vester elegit, ut sibi ministret et posteri ejus in perpetuum. 6. Si venerit Levita ex quovis oppidorum vestrorum, in quo peregrinatus fuerat, pro lubitu et arbitrio suo ad locum a Jova cultui sacro destinatum; 7. ministret Jovæ Deo suo, uti omnes Levitæ contribules sui, qui tum ibi ministerio funguntur, 8. atque æquali cum eis portione fruatur, præter vendita a se de bonis paternis. — 9. Quum perveneritis in terram quam Jova Deus vester vobis daturus est, ne mores imitemini turpissimos istarum gentium. 10. Ne sit inter vos qui filium suum aut filiam igne comburat, qui fortilegia exerceat, astrologus, augur, veneficus, 11. serpentum conjurator, consulens pythones, fatidicus, necromantes. 12. Detestatur Jova omnes, qui ista faciunt et propter scelera ista turpissima expellit gentes illas ante vos. 13. Integri estote erga Jovam Deum vestrum. 14. Gentes istæ a vobis expellendæ astrologos habent et fortilegos. Vobis vero hoc Jova Deus vester non concedit. a) 15. Prophetam vobis excitabit ex popularibus vestris

a) hebr. נתן *dedit* h. l. idem est quod *concessit*, *permisit*, uti sæpe, e. c. Genes. 20, 6. 31, 7. Quoad constructionem cf. *Glossius* in Tract. de Pronomine p. 148.

stris mei similem, hunc audietis. *b)* 16. Quemadmodum

b) Sub hoc propheta non unus aliquis, non Josua Mosis successor, nec adeo Messias primario et in sensu literali est intelligendus, sed prophetæ in genere omnes, quos Deus sequentibus temporibus voluntatis suæ interpretes ad Israelitas sit missurus. Quem sensum, quantum ego quidem intelligo, contextus plane docet. 1) Interdixit Moses versu præcedente populo, ne hariolos et divinatores adiret. Rationem addit in hoc versu: quod Deus eis ex gente suâ prophetas suæ voluntatis interpretes perpetuo mittere vellet. 2) Nulla esset vis in verbis Mosis ad cavendam illam superstitionem, nisi promittat Messiam statim post mortem suam venturum — Nolite hariolos adire — nam Deus vobis prophetam Messiam excitabit. — 3) Nexus cum versibus 20. 21. 22. in quibus docetur, qua ratione ab illis veris Dei prophetis pseudoprophetæ sint discernendi. Perperam nonnulli interpretes urgent illud כִּמּוֹנִי *sicuti me*, cum negetur Deut. 34, 10. et Num. 12, 6. 7. prophetam Mosis similem extitisse. Male enim ab eis illud כִּמּוֹנִי extenditur ad omnes Mosis prærogativas. Propheta Mosis similis intelligitur talis, cui Deus suam voluntatem patefaciat, et qui eam ad populum summa fide referat, uti Moses hætenus fecerat. Cum hac explanatione citatio hujus loci in Nov. Test. Act. 3, 23. et 7, 37. et applicatio ad Messiam bene potest conciliari, si teneamus, id quod adeo *Calovius* contra *Grotium* disputans concessit, multa Vet. Test. loca, præter sensum proxime intentum, literalem vocant, habere quoque sensum sublimiorem.

Igitur

modum ab eo petiistis ad Horebum die solennis istius conventus, ne amplius vocem Jovæ Dei vestri audiretis, neque ignem illum ingentem videre-
tis, ne moreremini. 17. Tum ille mihi dixit: Bene habet quod dicunt. 18. Excitabo eis prophetam ex eorum popularibus, tui similem. Cui voluntatem meam indicabo, atque hic eis eloquetur omnia, quæ ei præcepi. 19. Quicumque vero non obtemperabit eis, quæ ille nomine meo dicet, in hunc ego animadvertam. 20. Quodsi propheta ea audacia fuerit, ut nomine meo loquatur, quanquam ei hoc non præceperim, aut aliorum Deorum nomine oracula proferat, hujusmodi propheta supplicio est afficiendus. 21. Fortasse quæritis, unde cognoscatis, prophetam non ex auctoritate Jovæ loqui? 22. *Respondео*: si propheta nomine Jovæ aliquid prædixerit, neque hoc evenerit, res non est a Jova prædicta; per jactantiam loquitur hujusmodi propheta, non est quod eum metuatis.

Igitur hæc verba maxime proprie de Messia possunt intelligi et in eo sunt impleta: quippe ille fuit verissimus ille a Deo missus propheta ex populo Judaico, cujus contemptum quoque Deus severe punit.

CAPUT XIX

*De oppidis asyli, termino non transferendo, et
testibus.*

1. **Q**uum exciderit Jova Deus vester gentes, quarum terram vobis assignabit, vosque in earum urbibus et ædibus confederitis: 2. 3. tria oppida in illa terra vestra in tres partes propterea dispertienda feligetis, ad quæ viam complanatam esse curabitis, ut ad ea confugiat homicida a). 4. Sed hoc privilegio fruatur tantum is, qui alium per imprudentiam occiderit, neque antea oderit. 5. Verbi causa: qui cum alio silvam lignandi gratia ingressus securim ad cædendam arborem agit, et ferrum de capulo elapsum in alterum inciderit, ut ex eo moriatur, is in unum istorum oppidorum confugiat et salutis suæ prospiciat. 6. Ne sanguinis vindex eum in fervore animi sui persecutus assequatur, si via longior sit, et interficiat, cum tamen morte non dignus sit, quia nullam in eum inimicitiam foverit. 7. Propterea vobis præcipio, ut tria oppida *hunc in finem* separatis. 8. Si Jova Deus vester ampliarit terminos vestros, vobisque totam hanc terram dederit, quemadmodum majoribus vestris jurejurando promisit, 9. sed sub hac conditione, ut præcepta, quæ vobis jam injungo, studiose observetis, ut eum ametis et ex ejus legibus vitam vestram omnem instituatis:

tum

a) cf. de his asyli oppidis observata ad Num. 35.

tum illis tribus oppidis adhuc alia tria addatis, 10. ne, si cædes in terra vestra a Jova Deo vestro vobis concessa committatur, vos ipsi cædis rei fiat. 11. Sed si quis alterum oderit, eique struxerit insidias, aut palam eum aggressus fuerit et occiderit, et deinde in aliquod istorum oppidorum confugerit: 12. mittant proceres loci in quo vixit, et inde eum auferant et tradant sanguinis vindici, qui mortis poenam de eo sumat. 13. Ne parcatis ei, sed commissam cædem punite. Sic enim felices eritis. 14. Ne transferatis terminos aliorum primum definitos in terra, cujus possessionem Jova Deus vester vobis concedet. — 15. Non admittatur unus testis in causa criminali cujuscunque generis, sed ex duorum aut trium testium indicio in rem inquiretur. 16. Si quis falsum testimonium in alium perhibuerit, et criminis aliquem postularit, 17. utraque litigantium pars in loco sacro compareat, coram sacerdotibus et iudicibus, qui tum erunt; 18. iudices diligenter in rem inquirent: et, si probatum fuerit, falsum esse testimonium quod in alterum dixerit, 19. faciant ei, quod ipse in alterum machinatus erat, et malum e vobis removete, 20. ut alii qui hoc audiunt, metuant, neque audeant deinceps hujusmodi scelus inter vos committere. 21. Ne parcatis. Vita pro vita, oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, pes pro pede.

CAPUT XX

Belli leges.

1. **C**um ad prælium hostibus vestris committendum egressi videritis, equorum, curruum et hominum multitudinem vos longe superari, nolite timere, Jova enim Deus vester, qui vos ex Aegypto eduxit, vobis adest. 2. Pugna igitur jam instante accedat sacerdos, et populum sic alloquatur: 3. Audite, Israëlitæ, vos jam prælio decertabitis cum hostibus vestris, nolite animis mollescere, aut præ metu et terrore illos expavescere. 4. Jova enim Deus vester vos præcedit, pugnaturus pro vobis cum hostibus vestris, et vos defensusurus. 5. Tum tribuni coram populo edicant: qui novam domum exstruxit, neque dedicavit, domum revertatur, ne, si in prælio occubuerit, alius eam dediket. 6. Qui vineam plantavit, necdum primos fructus percepit, is domum repetat, ne forte in prælio cadat, et alius eos colligat. 7. Qui uxorem sibi desponsavit, neque duxit, is domum redeat, ne, si in prælio occubuerit, alius eam ducat. 8. Tandem et hæc addant tribuni: qui timidus est et animo effeminato, is domum redeat, ne aliis quoque timorem injiciat. 9. Quæ si edixerint tribuni apud populum, tum constituent duces exercitus, qui populo præstent. — 10. Si urbis obsidio-

nem

nem aggredimini, pacem ei antea offerte. 11. Si pacem acceperit, et portas aperuerit, omnes ejus incolæ tributarii vobis sint et servi. 12. Sin pace repudiata armis vobiscum decertare audet, eam obsidete. 13. Quodsi deinde Jova Deus vester vobis eam tradiderit, omnes ejus mares gladio interficite. 14. Mulieres vero, infantes, pecus, et quæ præterea in urbe sunt, vobis ut prædam diripite, et sic utimini spoliis hostium vestrorum, quos Jova Deus vester vobis tradet. 15. Sic vero agere debetis cum urbibus a vobis longius remotis, quæ non sunt ex harum gentium urbibus. 16. Sed de his, quas Jova Deus vester vobis possidendas dabit, nihil omnino vivum debetis conservare. 17. Has prorsus evertetis, *urbes nimirum* Chittæorum, Amoritarum, Cananitarum, Pheresitarum, Chivvæorum et Jebusitarum, quemadmodum Jova Deus vester vobis præcepit. 18. Ne imitemini cultum eorum turpissimum, quem diis suis exhibuerunt, et sic Jovam Deum vestrum offendatis. — 19. Si oppidum aliquod diutina obsidione oppugnatis, ne arbores ejus admota securi corrumpite, nam earum fructibus vesci poteritis. Igitur eas ne succidite, ut illis ad obsidionem utamini. Hominum enim usui a Deo

Deo sunt destinatae a). 20. Sed arbores minus frugiferas potestis corrumpere et succidere, et machinas ex illis construere adversus oppidum, quod vobis resistit, donec illud expugnaveritis.

CAPUT

a) Verba textus **כִּי הָאָדָם עֵץ הַפֶּרֶךְ** sunt paullo difficili-

liora. Vulgaris eorum explicatio mihi non probatur, quoniam sensum dat nimis frigidum, *num arbores homines sunt, ut eas oppugnes?* neque **כִּי** hujusmodi inter-

rogationi solet praemitti, ut taceam **הֵן** non cum Kamets, sed Kateph patach esse punctandum. Particula illa causalis rationem reddit, cur arbores frugiferae non sint perdendae, quoniam nempe Deus earum fructus hominum usibus destinavit, Genes. 1, 29. quod praeceptum Moses sine dubio in animo habuit. Igitur haec verba sunt in parenthesi et ideam dicunt, quod Moses modo aliis verbis dixerat: **כִּי מִכֶּנּוֹ תֹאכֵל** atque ultima cum praecedenti-

bus sunt nectenda, uti in versione factum est. Phrasia vero *venire in obsidionem*, pro: *adhibere aliquid ad obsidionem instruendam*, legitur etiam Jerem. 32, 24. Ellipsis **וְעֵץ** ante **הָאָדָם** non dura videri potest, cujus et alia sunt exempla Eccles. 3, 19. 12, 13. Ezech. 12, 10. Legitur haec hujus loci explicatio in *Frommanni Opusculis philol.* p. 161.

CAPUT XXI

De expiatione cædis, cujus auctor ignotus est. De captivæ nuptiis. De primogenitorum jure. De liberis contumacibus. De sepultura cruci affixorum.

1. **S**i inveniatur occisus in terra, quam Jova Deus vester vobis possidendam dabit, ruri jacens, nec constet, quis eum interfecerit: 2. exeant seniores et judices, et metiantur distantiam oppidorum, quæ circum occisum erunt. 3. Et tunc magistratus illius oppidi, quod occiso proximum erit, sumant juvenecam, quæ agricoltationi nondum sit adhibita, nec in jugo traxerit, 4. eamque deducant ad rivum perennem, qui exsiccatus nec coli solet, nec conferi a), ibique eam decollent. 5. Tunc accedant sacerdotes Levitæ (hos enim Jova Deus vester elegit,

a) Interpretes dissentiunt in vertendo vocabulo נחל, quod *vallem* et *torrentem* notat. Illam quidem significationem suadere videntur verba adjecta, *quæ nec coli solet nec conferi*; hanc vero ejus epitheton אֵיתָן, quod ab arab. وَتَن aquam perennem notat. Equidem hanc præferendam putavi propter constantem et minime dubiam significationem vocis אֵיתָן quæ cum illis verbis bene potest conciliari. Constat enim dari in Oriente multos rivos, qui aquam non habent perennem, sed æstate exsiccantur et in valles, quæ coli possunt, convertuntur. Quæ hæud dubie quoque ratio est, unde נחל utramque accepit significationem.

git, ut sibi ministrarent, suo nomine bene precentur, et in controversiis et quæstionibus capitalibus de jure respondeant), 6. omnesque illius oppidi proceres, qui occiso proximi sunt, lavent manus suas super vitula ad rivum decollata, 7. et dicant: manus nostræ non effuderunt hunc sanguinem, nec oculi nostri viderunt. 8. Propitius esto, Jova, populo tuo Israelitico, quem redemisti, nec imputes ei sanguinem innocentem apud eum effusum, sed expietur ab illa cæde. — 9. Vos enim cædem e medio vestrum remove debetis, et omnem operam dare ut Jovæ placeatis. — 10. Si in expeditionem profecti Jova Deus vester hostes vobis tradiderit, ut eos captivos abducatis, 11. et vestrum aliquis viderit inter captivos mulierem formosam, quæ sibi adeo placeat, ut eam in matrimonium ducere velit: 12. deducat eam in domum suam; illa vero caput suum tondeat, ungues alat *b)*,

13.

b) Verba textus sunt: וְעָשְׂתָה אֶת צִפְרָנֶיהָ *et faciet ungues suos*; quam phrasin ambiguum interpretum antiquiorum alii de unguibus nutriendis, alii de iis refecandis intellexere. Onkelos, Arabs priori modo, *וְעָשְׂתָה*, Vulgatus et Syrus posteriori. Illam præferendam putavi, quoniam mulier ista signa luctus edere debebat. Sed tamen dubito.

13. et deposita veste, qua tanquam captiva induta fuit, maneat domi ejus et depleoret parentes suos per mensem integrum, et ita demum cum ea congredi eamque in matrimonium ducere potest.

14. Quodsi *deinceps* ei displicet, liberam eam debet dimittere, vendere eam non licet, neque mancipii loco habere, quoniam eam subegerat. — 15. Si quis duas habet uxores, alteram amatam, alteram invisam, atque ex utraque filios sustulit, quorum primogenitus est ex invisâ: 16. non licet ei in constituenda hæreditate inter filios suos, jura primogeniti conferre in filium amatæ, vivente adhuc filio invisæ, qui fuit primogenitus. 17. Sed hunc ut primogenitum agnoscat, eique tribuat duplicem portionem facultatum suarum omnium. Est enim virium suarum principium, huic competit jus primogenituræ. — 18. Si quis filium habet contumacem, rebellem et parentibus suis immorigerum, qui ab eis castigatus ne quidem obtemperet: 19. parentes eum deducant ad magistratum urbis in locum judicii, 20. et sic eum accusent: hic filius noster contumax est et rebellis, obedire renuit, prodigus est et ebriofus. 21. Tum omnes illius urbis incolæ eum lapident. Sic malum e medio tollere debetis, ut Israelitæ, cum hoc audierint, metuant. — 22. Si quis ob crimen capitale suppli-

cio

cio affectus e patibulo suspenditur, 23. non pernoctet in eo cadaver, sed eodem die sepeliatur. Nam suspensum Deus execratur. Terram vero, quam Jova Deus vester vobis possidendam dabit, non debetis contaminare.

CAPUT XXII

Leges de rebus amissis restituendis, de sexuum vestibus non permixtandis, de matre et pullis una non capiendis, de testicularica, de misturis illicitis, de fimbriis, de signis virginis, adulterio, stupro.

1. **S**i videtis popularis vestri bovem aut pecus divagari, nolite vos eis subtrahere, sed reducite ea ad illum. 2. Quodsi vobis vicinus non est, aut non notus, recipite ea apud vos et servate, donec ea illi quærenti restituere possitis. 3. Ita etiam facere debetis cum asino ejus, veste et omnino cum omni re amissa popularis vestri, quam si inveneritis, non potestis eam negligere. 4. Neque, si videbitis bovem, aut asinum alterius in via lapsum, curam ejus omittere. Juvare debetis popularem vestrum in eis erigendis. — 5. Non sese amiciat mulier vestitu virili, nec vir induat vestes mulieris; quicumque hoc fecerit, Deo est invisus. — 6. Si incideritis in via in nidum avis, sive in arbore, sive humi positum, in quo aut pulli sunt, aut ova, qui-

bus mater incubet, non licet matrem una cum pul-
lis auferre. 7. Matrem dimittite, pullos vero vo-
bis capite; ut bene vobis sit et diu vivatis. —
8. Si novam domum exstruitis, ejus tectum lorica
munite, ne culpam contrahatis mortis alterius, qui
ex eo deciderit. — 9. Ne conferatis vineam ve-
stram rebus diversi generis; alioquin omne quod in
ea est, sacrum fiet *a)*, tum semen quod seminastis,
tum proventus vineæ. 10. Bove simul et asino ne
arate. — 11. Schaatnes, h. e. vestem ex lana et
lino contextam, ne induite *b)*. 12. Fila contorta
vobis facietis in quatuor extremis tunicæ vestræ,
qua amicti estis. — 13. Si quis uxorem duxerit,
et cum ea congressus, eam ex odio calumniatus
fuerit, 14. famam ejus læserit, dixeritque se eam
in

a) In textu legitur **פִּן תִּקְדָּשׁ הַמִּלְאָה** *ne consecretur ple-
nirudo*. Multi interpretes offenderunt in significatione
rariori verbi **קִדָּשׁ** et explicationes hujus legis dederunt
valde quæsitæ. Recte, uti arbitror, *Clericus*, cum quo
etiam Ill. *Mic'aelis* consentit (in J. M. P. IV. §. 219. p. 340.)
verbum **קִדָּשׁ** de pœna explicat, quam Moses minetur
ei, qui contra hanc legem peccet, ne nempe sacro fisco
addicatur, quicquid in hoc agro aut vinea creverit. —
Qui hoc fecerit, inquit Moses, videbitur fructus illius
agri aut vineæ Deo consecrasse.

b) cf. Levit. 19, 19.

in primo congressu virginem non invenisse: 15. tum puellæ parentes deferant virginitatis signa ad magistratum in forum, 16. et pater coram eo rem exponat, se filiam suam viro huic dedisse in matrimonium; qui per odium 17. eam calumniatur, dum dicat, se eam non invenisse virginem, cum tamen hæc sint signa virginitatis filiae. Simul expandat pannum coram magistratu urbis. 18. Tum hic virum illum castiget, 19. et mulctam imponat centum siclorum argenteorum, quos patri puellæ det, quoniam malum rumorem sparsit de virgine Israelitica, atque eam ita uxorem habeat, ut nunquam dimittere possit. 20. Quodsi autem revera eam *in primo congressu* virginem non invenerit: 21. deducant puellam ante fores paternæ domus, eamque lapidibus obrutam istius urbis cives supplicio afficiant, quoniam flagitium commisit in Israele et in domo patris sui scortata est; omne autem scelus e medio vestrum tollere debetis. — 22. Si quis deprehensus fuerit concubuisse cum foemina maritum habente, ambo juxta moriantur, cum vir, tum foemina. Auferre debetis omne nefas e populo vestro. — 23. Si quis puellam virginem viro jam desponsatam in urbe compresserit, 24. ambos educite ante portas istius urbis et lapidando occidite. Puellam quidem, quoniam in urbe non

clamavit; virum autem, quoniam alterius uxori vim intulit. Omnia flagitia a vobis removete. 25. Si quis autem ruri puellæ desponsatæ vim intulerit: vir tantum moriatur, qui cum ea concubuit. 26. Puella autem pœna immunis esto, neque capitale crimen commisisse censenda est. Perinde est, ac si quis alterum aggressus vita privet. 27. Nam cum ruri puellam reperisset, clamavit illa quidem, sed nemo aderat, qui ei succurreret. — 28. Si quis puellam virginem non desponsatam constuprarit et deprehensi fuerint, 29. solvat vir ille, qui hoc fecerit, patri puellæ quinquaginta siclos argenteos, atque eam uxorem habeat, quam nunquam repudiare possit, quoniam ei vim intulerat.

CAPUT XXIII

De iis qui jus civitatis Israeliticæ consequi poterant: de munditiis castrorum: de servo fugitivo: de meretricibus, cynædis, votis, et alienarum frugum usu.

I. **N**emo novercam suam ducat in matrimonium, nec patris sui gremium retegat. 2. Nemo contritione læsus aut castratus jus habeat civitatis Israeliticæ. 3. Item peregrinus infamis ^{a)}; is neque decima

a) Explicationem vulgarem vocabuli rarioris מִמֵּר quod

h. l. tantum et Zach. 9, 6. legitur, in dubium vocavit
III.

cima generatione admittatur ad civitatem Jovæ,
 4. non Ammonitæ, non Moabitæ debent admitti,
 vel in decima stirpe, hoc est, nunquam. 5. Et
 quod

III. *Michaelis* in Jure Mos. P. II. §. 139. Nimirum ex consensu versionum antiquarum et Judæorum christiani interpretes omnes מַמְצִימַי vertunt de scorto nazum, (sic Vulgarus), sub quo tamen non liberos ex matrimonio illegitimo intelligunt, sed qui ex scorto publico s. prostibulo nati sunt. Quoniam vero duo loca, in quibus hoc vocabulum legitur, non sufficiant ad hanc significationem certo probandam, neque ex linguis cognatis aliquid ad ejus illustrationem afferri potest, Vir Celeb. primum ipse ex conjectura divinavit, legendum esse מַמְצִימַי macula peregrini, h. e. peregrinus, qui populo macula s. ignominia esset; deinde ex nota marginali patris sui, quam suis bibliis adscripserat, didicit eum in eandem sententiam incidisse, non quidem ex eo, quod lectio ei suspecta esset, sed ex contextu, quoniam sequuntur species peregrinorum in perpetuum a jure civitatis Israeliticæ exclusorum, Ammonitæ et Moabitæ. Tandem quod quæsit Vir Celeb. l. l. p. 474. an non in Codice manuscripto hoc vocabulum per Vau scriptum legatur מַמְצִימַי, confirmat collatio codicum Kennicottii, qui unum quidem, nec tamen nullum, codicem sub num. 236. citat, in quo scriptum extat מַמְצִימַי. Quæ omnia mihi facile hanc explanationem ut perquam probabilem et tantum non certam persuaserunt.

quod vobis cibum et potum non suppeditarunt, cum ex Aegypto effetis egressi, atque adeo mercede conduxerant Bileamum filium Beoris, ex Peto-
re Mesopotamiæ ad mala vobis imprecanda. 6. Sed Jova Deus vester hoc ei non concessit, quin potius diras ejus convertit in bona vota, quoniam vos amat. 7. Salutis et utilitati eorum nunquam stude-
te. 8. Sed ab Edomitibus ne abhorrete, consanguinei vestri sunt; neque ab Aegyptiis, peregrini fuis-
tis in eorum terra. 9. Nati eorum in tertia stirpe admittantur ad Jovæ civitatem. — 10. In expeditione adversus hostes vestros, cavete vobis ab omni re turpi. 11. Si quis impurus factus est pollutione nocturna, castris egrediatur, neque *illo die* eo redeat. 12. Circa vesperam autem lavet se aqua, et post occasum solis in castra revertatur. — 13. Locum *certain* habetote extra castra, quo ad requisita naturæ exeatis. 14. Et instrumento ferro, quod præter arma vobiscum feratis, fodite, et deinde egesta iterum obruite. 15. Jova enim Deus vester in castris vestris versatur, ut vos defendat, vobisque hostes vestros subjiciat. Igitur castra vestra munda sint, ne si quid scdæ apud vos conspiciat, a vobis discedat. — 16. Servum, qui ad vos sese receperit, domino suo ne tradatis: 17. apud vos habitet, in loco quem ipse elegerit, quacunque
in

in urbe ei visum fuerit, nec ullo modo ei molesti estote. 18. Nulla sit ex foeminis Israeliticis prostibulum, neque ex viris cynædus. 19. Mercedem meretriciam et pretium ex vendito cane ullum ob votum ne inferatis in ædem Jovæ Dei vestri, nam utrumque æque abominatur *b*). 20. Nullas a popularibus vestris accipite usuras, neque ex pecunia, neque ex cibis, neque ex ulla alia re quam foeneratus est.

21.

b) Dissentiunt interpretes circa alteram hujus legis partem, utrum nempe כָּלֵב proprie an improprie dictum sit, pro cynædo, qui in antecedente versu כֹּהֵן vocatur. Clericus quidem in Commentario suo hanc explicationem data opera defendit contra Bocharum (in Hieroz. P. I. Lib. II. Cap. 16.) et Spenceum (de legibus Hebr. rit. Lib. II. Cap. 36.) qui propriam vocabuli כָּלֵב significationem asseruerant. Contra Clericum vero disputavit Ikenius in Disserte philol. theol. Disp. VI. p. 65.) atque probare studuit כָּלֵב utique proprie esse accipiendum, quoniam legislatores non verbis tropicis, sed propriis leges suas promulgare soleant. כֹּהֵן vero dicitur de quacunque permutatione, s. emptione s. venditione aut aliâ transactione fiat in compensationem rei traditæ, ex significatione verbi סִחָר in VIII. Conjug. *selegit meliorem rei partem.* Hinc כֹּהֵן כָּלֵב est id quod cum cane permutatur s. quo canis permutatur. Cujusmodi res s. pecunia Deo summæ castitatis et puritatis auctori non poterat non esse quam maxime in-visa.

21. In peregrino licitum sit vobis, non vero in popularibus vestris, ut Jova Deus vester vobis fortunet res et negotia vestra in terra, ad quam occupandam pergitis. — 22. Si votum feceritis Jovæ Deo vestro, ne moremini illud solvere. Exigit enim hoc a vobis Jova Deus vester, et culpam committetis. 23. Qua carebitis, si omnino a voto abstinetis. 24. Promissa servate diligenter, quemadmodum Jovæ Deo vestro sponte vovistis atque ore promisistis. — 25. Si alterius vineam intraveritis, uvas pro appetitu ad satietatem comedere, sed convasare non licet. 26. Si in alterius fegetem veneritis, spicas manu carpere licet, sed non falcem ei immittere.

C A P U T XXIV

De divortiis, belli immunitate, plagio, lepra curanda, pignore, mercede, humanitate in pauperes et peregrinos, et liberalitate in frugum collectione.

1. **S**i quis uxorem duxerit, remque cum ea habuerit, quæ deinde ei displiceat, quod aliquid in ea offenderit inhonestum, atque scripserit ei divortii libellum, quo eam e domo sua dimiserit: 2. e qua egressa, si alii nupserit, 3. et is quoque alter ejus maritus odium in eam conceperit, scriptoque repudii libello dimiserit; aut si alter ejus maritus, qui eam

eam duxerat, mortuus fuerit: 4. non potest prior ejus maritus, qui eam dimiserat, eam iterum in matrimonium ducere, siquidem polluta est, idque abominabile futurum esset coram Jova Deo vestro. Terram vero, quam vobis possidendam dedit, nullo modo debetis contaminare. — 5. Qui recens matrimonium contraxit, is non in exercitu pugnet, nec aliis muneribus sit obnoxius. Immunis sit domus ejus per integrum annum, lætetur cum ducta uxore. 6. Ne quis pignoris loco accipiat molam et catillum; perinde est, ac si vitam ipsam pro pignore acciperet. — 7. Si quis convictus fuerit, quod furatus sit aliquem ex consanguineis suis, hoc est, Israelitis, quem aut ipse retinuerit, aut vendiderit aliis: fur ille moriatur, tollere debetis hujusmodi flagitium e medio vestrum. — 8. In morbo lepræ omnem operam date, ut diligenter faciatis omnia, quæ vos sacerdotes Levitæ docent: et quæ vobis præcipiunt, exsequamini. 9. Recordamini quæ Jova Deus vester fecit Mariæ in itinere post exitum ex Aegypto ^{a)}. — 10. Si mutuum dederitis alteri, quodcunque illud fuerit, nolite domum ingredi ad pignus ab eo accipiendum, 11. foris manete, et is cui mutuastis, pignus vobis foris efferat. 12. Si pauper est, cum pignore ejus ne cubitum

a) Historia legitur Num. 12, 9—16.

bitum abeat. 13. Reddite ei pignus ante solis occasum, ut in panno suo cubare possit *b*). Qua de re vobis bene precabitur, et pro beneficio vobis reputabitur apud Jovam Deum vestrum. — 14. Mercede sua ne defraudetis mercenarium pauperem et egenum, sive sit popularis vester, sive peregrinus apud vos degens. 15. Suo quoque die date ei mercedem, antequam sol occidat. Nam pauper cupide eam anhelat, ne, si propter vos Jovam imploret, culpam contrahatis. — 16. Non moriantur patres propter filios, neque filii propter patres, quisque sui peccati poenam luat. — 17. Ne causam peregrini et pupilli in iudicio pervertatis, nec pignoris loco accipiat vestem viduæ. 18. Memores estote vos servos fuisse in Aegypto, a Jova Deo vestro exinde redemptos, propterea hæc vobis præcipio. — 19. Si messem facientes in agro omiseritis manipulum, nolite eum repetere. Peregrini sint, pupilli et viduæ. Ita vero Deus vobis res vestras omnes prosperabit. 20. Quando oleam strigitis, non singulos ramos excutiat. Peregrini sint, pupilli et viduæ. 21. Item in vindemia ne racememini: habeant sibi reliquias peregrini, pupilli et viduæ. 22. Recordemini vos servos fuisse in Aegypto, propterea hæc vobis præcipio.

CAPUT

b) cf. Exod. 22, 25. not. 4).

CAPUT XXV

De pœna in judicio infligenda, de bove triturrante, de uxore fratris ducenda, de muliere impudica, de ponderibus et mensuris, de delendis Amalekitis.

Orta contentione partes in judicium eant, et judices dicant sententiam. Innocentem absolvant, nocentem condemnent. 2. Qui si plagis dignus est, judex eum prostratum in suo conspectu pro criminis ratione ad numerum cœdat. 3. Quadragies eum feriat, non amplius, ne si modum excedat in flagellatione, nimium affligatur frater vester in conspectu vestro *a*). — 4. Ne capistrum injiciatis bovi trituranti. — 5. Si fratres una habitant, et unus ex iis sine liberis moritur, defuncti uxor alieno ne nubat, levir eam ex jure suo in matrimonium

a) Verba textus פֶּן נִקְלָה אֶחָדָם לְעֵינָיו vulgo explicantur: *ne contentim habeatur frater unus*. At enim verò Ill. Michaelis recte, uti arbitror, contradixit huic explicationi (in Jure Mos. P. V. p. 52.) ex ea ratione, quod, si plagæ dehonestent, æque ignominiosum sit, num aliquis quadragies, an centies loris cœdatur. Igitur Vir Celeb. ex originatione verbi קָלָה, *ussit, adussit*, existimat phrasin hebræam hujus loci respondere Latinorum formulæ, *urere loris, urere virgis*, si nimia verberatione cutis dilaceretur (*blutrünstig schlagen*). Quam ingeniosam explicationem nemo forte contemnat.

nium ducat, 6. et primogenitus, quem pariet, defuncti fratris nomen gerat, ne illius nomen ex Israelitis deleatur. 7. Quodsi nolit vir ille fratriciam suam ducere, hæc in loco iudicii coram senatoribus se sistat, atque eis indicet, levirum suum nolle fratris sui nomen servare inter Israelitas, nec eam ex jure leviratus ducere. 8. Tum advocent eum senatores illius civitatis, et cum eo colloquantur. Si præsens negaverit se velle eam ducere, 9. tum fratria ad eum accedat in præsentia senatorum, ei-que calceum detrahat et coram eo exspuat, ita dicens: sic fit homini, qui fratris sui familiam sobole non instruit, 10. et cognomen ei sit inter Israelitas, ut ejus familia *familia discalceati* vocetur *b)*. — 11. Si duo pugnis inter se contendant et alterius uxor accedat sui viri defendendi causa ab eo a quo pulsatur, et prehendam hujus pudenda: 12. absque misericordia manum ei præcidite. — 13. Ne habeatis in crumena vestra diversum pondus, majus et minus, 14. neque in ædibus vestris diversam mensuram, majorem et minorem. 15. Pondera et mensuras justas et æquas habetote, ut diu vivatis in terra, quam vobis Jova Deus vester dabit. 16. Ille enim abominatur omnes, qui hoc aut aliud quodcunque scelus admittunt. — 17. Mementote quæ vobis

b) cf. Genes. 38, 8. not. c).

vobis Amalekitæ fecerint in itinere post exitum vestrum ex Aegypto. 18. Quomodo vobis in itinere occurrerint atque extremos vestros carperint, fessos et fatigatos, nihil Deum veriti c). 19. Igitur cum Jova Deus vester quietem vobis concefferit ab omnibus hostibus vestris finitimis, in terra quam vobis possidendam dabit, memoriam adeo Amalekitarum e terrarum orbe delete. Ne horum obliviscamini d).

CAPUT XXVI

*De ritibus in oblatione primitiarum observandis, de decimis
tertii cujusque anni. Conclusio hujus
sermonis.*

1. **Q**uam perveneritis in terram, quam Jova Deus vester vobis possidendam dabit, eamque occupatam inhabitaveritis, 2. de primitiis omnium frugum, quas perceperitis in terra a Jova Deo vestro vobis donata, reponatis in canistro eoque abeatis ad locum cultui sacro a Jova Deo vestro destinatum a), 3. et

c) Historiam legimus Exod. 27, 8. seqq. ubi tamen hæc circumstantia non narratur, sed tantum prælium cum Amalekitis commissum, ex quo Israelitæ superiores discesserunt.

d) Incertum est, utrum de facto Amalekitarum, an de Mosis præcepto hoc intelligendum sit.

a) cf. Cap. XII, 5, not. a).

3. et sacerdotem tunc futurum his forte verbis alloquimini: profiteor hodie apud Jovam Deum tuum, me pervenisse in terram, quam majoribus nostris jurjurando promiserat. 4. Tum sacerdos accipiat canistrum e manibus vestris, idque ante aram Jovæ Dei vestri deponat. 5. Vos vero ita pergatis: pater meus Syrus fuit oberrans. In Aegyptum profectus ibi peregrinatus est cum suis non ita multis; sed ibi excrevit in gentem magnam, potentem et numerosam. 6. Cum Aegyptii nos graviter affligerent et dura servitute premerent, 7. clamavimus ad Jovam majorum nostrorum Deum; is nos exaudivit viditque miseriam nostram, laborem et afflictionem. 8. Eduxit nos ex Aegypto insigni potentia et virtute, terribili judicio, signis et prodigiis, 9. et introduxit nos in hunc locum, dedit nobis hanc terram optimam et fertilissimam. 10. Jam igitur offero primitias frugum terræ, quam tu, o Jova, mihi dedisti. — Et simul deponetis eas coram Jova Deo vestro eum suppliciter adorantes: 11. quo facto læta convivia, adhibitis Levitis et peregrinis apud vos degentibus, instituantur propter bona ista omnia vobis et familiis vestris ab eo tributa. — 12. Quum persolveritis omnes proventus vestri decimas *b)* tertio annò, qui est harum decimarum annus,

b) Sermo est de decimis secundis, cf. Cap. 12, 6. not. *b)*.

nus, et *ex iis* dederitis Levitis, peregrinis, pupillis et viduis, ut in urbibus vestris ad satietatem comedere possint: 13. tunc coram Jova Deo vestro hanc professionem edere potestis: Removi sacrum ex ædibus; dedi illud Levitis, peregrinis, pupillis, et viduis, omni modo quo præcepisti. Non transgressus sum leges tuas, neque earum fui immemor. 14. Non comedi de eo in luctu, nec sustuli aliquid in usum immundum, nihil de eo dedi mortuo, tuæ, o Jova, voluntati obtemperavi, feci omnia quæ præcepisti. 15. Respice *ad nos* ex sede tua sancta ex cœlo. Fave populo tuo, Israël, et terræ quam nobis dedisti, quemadmodum majoribus nostris jurejurando promissisti, terram rebus optimis et præstantissimis abundantem. — 16. Hoc ipso die Jova Deus vester vobis præcipit observare jura hæc et statuta omnia. Diligenter igitur ea tenete toto corde et toto animo. 17. Vos quidem Jovæ hodie principatum conceditis *c)*, ut nempe sit Deus vester, ut ex voluntate ejus vivatis, leges et præcepta ejus servetis eique in omnibus morem geratis. 18. Ideo quo-

c) hebr. **הֶאֱמַרְתָּ** in Hiphil tantum h. l. et sequenti versu legitur. Significat in quarta conjugatione apud Arabes *principatum alicui concedere*, quæ significatio h. l. est aptissima. cf. *Glassius* p. 259.

quoque Jova vobis hunc honorem concedit, ut vos populum suum esse declaret, quemadmodum vobis promisit, et ut ejus præcepta servetis, 19. ut vos omnibus aliis gentibus a se conditis reddat superiorem, ut laude, honore et gloria floreatis, ut faceritis populus Jovæ Dei vestri, quemadmodum promisit.

CAPUT XXVII

De lege tabulis lapideis insculpenda, iisque prope Sichemum erigendis. De nova in montibus Ebal et Garizim fœderis pactione et solenni divarum proclamatione.

Porro Moses et Israelitarum procures a) populo edixerunt: observate omnia præcepta, quæ ego vobis hodie injungo. 2. Nimirum quando trajecto Jordano perveneritis in terram, quam Jova Deus vester vobis dabit, erigite lapides magnos, quibus calce obductis 3. inscribite verba hujus legis omnia b). Postquam *Jordanum* transiistis in terram, quam

a) Præsentes sine dubio in illa legatorum populi concione, eoque ipso promittentes se diligenter omnia, quæ Moses jussit, esse executuros.

b) Incertum est, quænam lex sit intelligenda. Alii Decalogum, alii Devteronomium, alii totum Pentateuchum, alii tantum maledictiones et benedictiones quæ in fine capitis legun-

quam vobis Jova Deus vester donabit, terram rebus optimis abundantem, quemadmodum majorum vestrorum Deus vobis promisit. 4. Igitur Jordano trajecto erigite lapides illos, de quibus vobis dixi, in monte Ebal ^{c)}, eosque calce obducite. 5. Atque

leguntur, volunt his lapidibus esse inscriptas. De decalogo nihil Moses habet, neque de eo aliquid legitur in executione hujus mandati a Josua curata Cap. VIII. Deuteronomium et multo magis omnes quinque Mosis libri tantam tabularum lapidearum multitudinem requisivissent, quam locus, in quo erigendæ erant, vix cepisset, ut alia taceam, quæ hanc sententiam parum probabilem reddunt. Equidem assentior iis, qui has ipsas maledictiones et benedictiones intelligunt, quæ in solenni isto conventu ex illis montibus debebant proclamari. Sic quoque *Josephus* intellexit *Antiquitt. Jud. Lib. IV. Cap. VIII. segm. 44.*

c) Codex Samaritanus pro monte Ebal substituit montem Garizim. Quam lectionem *Kennicorus* in *Dissert. II. super ratione textus hebr.* Cap. I. data opera defendit, et Judæos corruptionis temerariæ textus hebræi convincere voluit. At enimvero *Kennicorum* Samaritanorum causam male defendisse, tum alii jam monuerunt, tum novissime S. R. *Verschuir* (in *Dissertatt. philol. exegeticis p. 44 seqq.*) qui argumentum primarium quo *Kennicorus* usus est, tam solide refutavit, ut vel Ill. *Michaellem* Kennicoti sententiæ antea faventem ad partes suas traheret. (*Biblioth. Orient. P. VI. p. 45.*) Nimirum Anglus ille Celeb. contendit,

que ibidem aram exstruite Jovæ Deo vestro lapideam ferro non adhibito. 6. In hac ara ex lapidibus

aram una cum lapidibus non in monte Ebal fuisse exstructam, sed in monte Garizim, quoniam in illo imprecationes debebant pronuciari, in hoc vero benedictiones, inter quas sacrificia a populo cum gaudio essent peracta. At enim vero S. R. *Verschuir* hoc ipso argumento contra *Kennicotum* utitur. Quoniam enim tota hæc cærimonia fiebat in sanctionem fœderis cum Israelitis denuo sub ingressum terræ occupandæ percussi, sacrificia, quæ in hoc fœdere uti in omnibus aliis offerebantur, necessario in eo monte mactata sunt, in quo populus sub dirarum illarum pronuciatione promisit, velle se fœderis condiciones omnes implere, qui e consensu utriusque Codicis hebræi et Samaritani fuit mons Ebal. S. R. *Verschuir* in hujus suæ sententiæ probationem pluribus adstruit discrimen, quod fuerit inter fœdus Moabiticum et Sinaiticum, illudque inprimis sub diris imprecationibus sancitum esse defendit. Sed quanquam Viro Celeb. in eo non assentior, fœdus illud Moabiticum novum prorsus et diversum a Sinaitico fuisse, tamen hæc ejus hypothesis ad quæstionem hujus loci vel intelligendam vel dijudicandam nihil facit. Convenit hoc inter omnes in fœderis sanctione sacrificia esse adhibita, quibus partes paciscentes mala sibi imprecabantur, si fœderis condiciones violarent. Igitur ara, in qua sacra illa fieri debebant, necessario in monte Ebal fuit erecta. Dei vero erat fidem in fervendo fœdere monstratam remunerari quasi promissionibus, quod factum est ex monte Garizim.

dibus impolitīs exstructa immolate holocausta Jovæ
 Deo vestro. 7. Ibi macerate sacrificia eucharistica
 et epulas sacrificales instruite et ferias agite coram
 Jova Deo vestro. 8. Lapidibus autem illis verba
 omnia hujus legis clarè et perspicue inscribite. —
 9. Porro Moses et sacerdotes Levitæ universo Israe-
 li edixerunt: Attendite Israelitæ! Vos hodie facti
 estis populus *sacer* Jovæ Deo vestro. 10. Igitur
 huic obtemperate et observate præcepta et statuta
 ejus, quæ ego vobis jam injungo. — 11. Præ-
 terea Moses tunc populo dixit: 12. Hi ad bene
 precandum populo stent in monte Garizim, quando
 Jordanum trajecistis: Simeon, Levi, Juda, Isaschar,
 Joseph, Benjamin. 13. Ad imprecandum stent in
 monte Ebal: Ruben, Gad, Ascher, Sebulon, Dan,
 Naphtali. 14. Sic vero Levitæ coram omnibus Is-
 raelitis *d*) alta voce exclament: 15. Male pereat *e*)
 qui

d) Jos. 8, 33. totus Israel explicatur per seniores, tribunos
 et judices totius populi partes sustinentes. Neque enim
 verisimile est, terminos horum montium cum valle inter-
 jecta cepisse omnes et singulos Israelitas, peregrinos æque
 ac indigenas, quemadmodum Josuæ l. c. legitur. Tot in-
 terfuerunt sacræ cærimonix, quot locus capiebat.

e) hebr. אָרֵר *maledictus*, h. e. dignus cui mala omnia
 eveniant.

qui sculptum aut fufum simulacrum fecerit, quod Jova abominatur, opus fabрили manu factum, quod in occulto ponat. Et respondeat omnis populus: Ita. 16. Male pereat, qui patrem aut matrem diffamarit *f*), et respondeat omnis populus: Ita. 17. Male pereat, qui terminos alterius submove-rit. Et respondeat omnis populus: Ita. 18. Male pereat, qui cœcum a via seduxerit. Et respondeat omnis populus: Ita. 19. Male pereat, qui peregrinum, pupillum et viduam jure suo defraudaverit. Et respondeat omnis populus: Ita. 20. Male pereat, qui cum noverca sua concubuerit, nam patris sui gremium retexit. Et respondeat omnis populus: Ita. 21. Male pereat, qui cum bestia rem habuerit. Et respondeat omnis populus: Ita. 22. Male pereat, qui cum sua sive ex patre sive ex matre forore concubuerit. Et respondeat omnis popu-

f) Sic verto verbum hebraicum מְקַלָּה quod ex significatione sua primaria *uffit* etiam de ignominia nota, quæ alicui inuritur, usurpatum fuisse apparet ex substantivo קָלָן. Οἱ ὁ habent ἀτιμάζων. Vulgatus: *qui non honorat*. Syrus: מִן דְּנִצְחָה. Onkelos verbum hebraicum habet: דִּיקָלִי. Videntur hi interpretes קָלָה cum קָלָל confuisse. Quod an recte fiat dubito, quanquam lingua chaldaica confirmare videtur eandem utrique verbo significationem fuisse communem.

populus: Ita. 23. Male pereat, qui cum focu sua concubuerit. Et respondeat omnis populus: Ita. 24. Male pereat, qui alterum clam interfecerit. Et respondeat omnis populus: Ita. 25. Male pereat, qui munus acceperit ad eadem patranda. Et respondeat omnis populus: Ita. 26. Male pereat, qui non omnia hujus legis præcepta diligenter executus fuerit. Et respondeat omnis populus: Ita.

CAPUT XXVIII

Magnam felicitatem Moses promittit Israelitis, si legem servarent, et minatur pœnas gravissimas, si eam transgrederebantur.

Si Jovæ Deo vestro morem gesseritis, ut servetis ejus præcepta, quæ vobis jam injungo; principem vos omnium totius terrarum orbis gentium efficiet. 2. Evenient vobis, semperque juncta erunt bona hæc omnia. 3. Felices eritis in urbe, felices ruri. 4. Felices erunt fructus uterorum vestrorum, terræ, pecoris; foetus armenti vestri, et greges ovium. 5. Felicia canistra vestra et mastræ. 6. Felices eritis redeuntes, felices exeuntes. 7. Profligabit Jova hostes vestros vos aggredientes. Una via vos invadent, et septem viis fugient. 8. Jubebit Jova, ut felicitas vobis adsit in horreis et in omnibus negotiis vestris. Fortunabit vos in terra,

quam vobis dedit. 9. Constituet vos populum sibi sacrum, quemadmodum vobis jurejurando promisit, si praecepta ejus servaveritis et secundum ea vitam institueritis. 10. Videbunt omnes terrarum orbis nationes vos Jovæ populum esse, vosque timebunt. 11. Efficiet vos bonis abundantes, fructu uterorum, pecoris, agrorum in terra, quam majoribus vestris jurejurando promisit. 12. Aperiet vobis thesauros suos, bona cœli, dabit pluviam terræ vestræ tempestivam. Prosperabit labores vestros. Mutuabitis multis gentibus, vos vero non mutuo sumetis. 13. Jova vos principem, non ultimam gentium constituet *a*). Superiores, nunquam inferiores eritis, si observaveritis Jovæ Dei vestri praecepta, quæ ego vobis injungo, 14. neque ab his edictis meis vel ad dextram vel ad sinistram deflexeritis, conversi ad alios Deos quos colatis. — 15. At enim vero si Jovæ Dei vestri voluntati non obtemperaveritis, ut praecepta et statuta ejus servetis, quæ vobis jam injungo, vobis evenient, semperque juncta erunt mala hæc omnia: 16. Infelices eritis in urbe, infelices ruri. 17. Infelicia erunt canistra vestra et mastræ. 18. Infelices fructus uterorum vestrorum et terræ vestræ, foetus armenti et greges ovium.

19.

a) hebr. *efficiet te caput, non caudam*, est dictio proverbialis.

cf. v. 44. et Es 9, 14. 15.

19. Infelices eritis in reditu, infelices in exitu.
 20. Immittet Jova vobis maledictionem, perturbationem, exitium omnibus laboribus quos suscipitis, ita ut destructi cito pereatis propter morum vestrorum improbitatem, qua eum deseruistis. 21. Pestis vos afficiet, donec vos consumserit e terra, ad quam occupandam pergitis. 22. Infliget vobis phthisin, febrem, ardorem, inflammationem, siccitatem, uredinem et icterum *b)*, quæ vos ad perniciem usque persequentur. 23. Cælum super vobis erit æneum, et terra subter ferrea. 24. Demittet Jova in vos loco pluviae pulverem et arenam, donec perditifueritis. 25. Efficiet ut cædamini ab hostibus vestris. Una via exhibitis, et septem fugietis. Oberrabitis per omnia terrarum orbis regna. 26. Cadavera vestra ab avibus rapacibus et feris animalibus confumentur nemine abigente. 27. Afficiet vos Jova ulceribus Aegyptiacis, mariscis, porrigne, scabie insanabili, 28. amentia, cæcitate, mentis stupor-

b) Qui morbi in lingua latina aut germanica his nominibus morborum hebraicis respondeant, nemo tuto dixerit. Conjecturæ ex verborum origine petitæ incertæ sunt. — שֶׁדֶּפֶן et יֶרֶקֶן alias sunt vitia frumenti. Sed in hoc contextu malim ea etiam de morbis humanis explicare. cf. *Michaelis* quæstiones arab. p. 189. seqq.

stupore. 29. In ipsa meridie palpabitis, sicuti cæcus in tenebris. Nihil vobis prospere succedet, semper opprimemini et diripiemini, defendente nemine. 30. Uxores vobis despondebitis, alii eas stuprabunt, domos exstruetis, quas non inhabitabitis, vineas conferetis, nec percipietis earum fructus. 31. Boves vestri vobis spectantibus mactabuntur, sed vos de eis non comedetis. Asini vestri vobis eripientur, neque ad vos redibunt. Oves vestræ tradentur hostibus, nec erit qui vos defendat. 32. Filii filiæque vestræ captivi abducentur a populo peregrino vobis spectantibus, et magno eos juvandi desiderio tenebimini, nec vires habebitis, ut eos liberare possitis. 33. Terræ laborumque vestrorum fructus consumet populus tibi ignotus, semperque oppressi eritis et vexati. 34. Mente moti eritis propter ista spectacula quæ *quotidie* videtis. 35. Afficiet vos Jova malis ulceribus et insanabilibus in genibus et cruribus a planta pedis ad verticem usque. 36. Abducat Jova vos et regem vestrum in gentem vobis et majoribus vestris ignotam, ibi coletis alios Deos ligneos et lapideos. 37. Obstupescant gentes, ad quas vos Jova abegerit ad calamitatem vestram, derisio et derisioni eritis. 38. Multum feminis effertis in agrum et parum metetis, locustæ *segetem* confument. 39. Vineas conferetis et coletis, sed
vinum

vinum neque bibetis, neque uvas colligetis, convolvulus *racemos* corrumpet. 40. Oleas habebitis in terra vestra, nec oleo vos poteritis ungere, quoniam olivæ excutientur. 41. Filios et filias gignetis, sed non vestri erunt, quoniam captivi abducuntur. 42. Arbores et terræ fruges corrumpet locusta. 43. Peregrini, qui apud vos degunt, magis magisque crescent, vos magis magisque decrescetis. 44. Illi vobis mutuabunt, vos non illis. Illi superiores, vos inferiores eritis. 45. Hæc mala vobis evenient, vos persequentur et ad internecionem usque perdent, quoniam Jovæ Deo vestro non morem gessistis, ut præcepta et statuta, quæ vobis dedit, servaretis, 46. eruntque in vobis et posteris vestris signum et exemplum, 47. quoniam Jovam Deum vestrum non coluistis læto et hilari animo ex omnium rerum copia. 48. Servietis hostibus vestris ad quos ille vos propellet in fame, siti, nuditate et omnium rerum inopia. Ferreum jugum vobis imponet ad perniciem usque vestram. 49. Adducet Jova in vos gentem remotam ab extremis terræ finibus, aquilæ instar velocem, gentem cujus linguam non intelligetis, 50. atrocem, quæ nec senis rationem habet, nec pueri miseretur. 51. Fructus pecoris et terræ vestræ consumet, donec *fame* periistis. Non relinquet vobis frumentum, mustum, oleum,

oleum, foetus armenti, aut pecoris greges, donec vos prorsus confecerit. 52. Oppugnabit vos in urbibus terræ vestræ, donec muros illos altos et munitos, quibus confidebatis, dejecerit. Oppugnabit, *inquam*, vos in oppidis terræ vestræ, quam Jova Deus vester vobis dedit. 53. Comeditis fructum ventris vestri, carnem liberorum vestrorum, quos Jova Deus vester vobis dedit, præ obsidionis angustia qua vos hostes vestri prement. 54. Vir mollis et valde delicatus invidet fratri suo, aut uxori carissimæ, aut filio superstiti 55. dare de carne filiorum suorum, quos præ inopia rerum aliarum omnium comedere cogetur in obsidionis angustia, qua vos hostes in omnibus oppidis vestris arctabunt. 56. Fœmina mollis et adeo delicata, ut præ mollitie et deliciis non sustineret pede humum tangere, invidet marito dilecto, filio suo, aut filiæ, 57. dare de fecundinis a se editis, aut de filiis recens natis, quos præ omnium rerum inopia ipsa clam comedet, propter obsidionis angustiam, qua vos hostes in oppidis vestris prement. 58. Nisi diligenter obtemperaveritis omnibus legibus in hoc libro scriptis, ut nomen hoc gloriosum et venerandum *Jovam Deum vestrum* vereamini: 59. hic miras plagas vobis et posteris vestris infliget, plagas graves et diu durantes, morbos pessimos et incurabiles. 60. Affliget vos
omni-

omnibus Aegypti morbis, a quibus vobis timetis, quique vobis perpetuo inhærebunt. 61. Omnes quoque morbos et plagas non nominatas in hoc legis libro vobis immittet, donec consumti fueritis. 62. Pauci tantum superstites eritis, qui jam stellarum multitudinî æquetis, eo quod Jovæ Deo vestro morem non gessistis. 63. Et quemadmodum gavissus est Jova vobis benefacere vosque augere; ita gaudebit vos perdere et delere. Exterminabimini e terra mox a vobis occupanda, 64. et dispergemini per omnes totius terrarum orbis nationes, ibi coletis deos alios vobis et majoribus vestris ignotos, ligneos, lapideos. 65. Neque inter has gentes felices vivetis, nullus in quo quiescere possitis locus concedetur. Jova vos ibi quoque mentis agitatione, anxio desiderio et animi mœrore affliget. 66. Vitam agetis anxiam, noctu diuque metuetis, nunquam vos tutos existimabitis. 67. Mane vesperam, et vespere mane optabitis, tanto timore agitabimini, tantopere vos omnia quæ videtis terrebunt. 68. Navibus Jova vos deportari finet in Aegyptum, quam terram nunquam a vobis revisendam dixerat, ibi vendemini hostibus vestris in servos et servas *tanta multitudine*, ut emtores defint. — 69. Hoc est fœdus, quod jussu Jovæ Moses pepigit cum Israelitis in regione Moabitica, præter illud quod cum eis ad Horebum pepigerat.

CAPUT XXIX

Mortatur Moses ad fœderis condiciones implendas et servandas, et fœdisfragis interitum atque perniciem minatur.

1. **C**onvocavit Moses omnes Israelitas *a)* atque hunc in modum ad eos verba fecit: Vidistis quæ Jova fecit in Aegypto Pharaoni, ejus aulicis et omni ejus terræ. 2. Mala illa gravissima innuo, signa et prodigia horrenda, quibus vos ipsi spectatores interfuistis. 3. Neque tamen ad hunc usque diem Jova vobis dedit mentes intelligentes, oculos ut videre, aures ut audire possetis. 4. Duxi vos quadraginta annos in deserto. Non obsoleverunt vestimenta vestra, nec calcei detriti sunt in pedibus vestris *b)*. 5. Panem non comedistis, nec vinum aut potum fortiozem bibistis. Ex quo Jovam Deum vestrum cognoscere debebatis. 6. Pervenistis tandem in hunc locum. Hic obviam nobis procefferunt Sichon rex Cheshbonis et Ogus rex Basanis, ut prælium nobis committerent: hos vicimus, 7. et terram eorum captam distribuimus inter Rubenitas, Gaditas et dimidiam tribum Manassis. — 8. Implete omnes hujus

a) Quomodo hæc sint intelligenda, dictum est ad Caput I. sub *

b) cf. Cap. 8, 4. not. *c)*.

jus foederis conditiones diligenter, sic enim felices eritis in omnibus, quæ susceperitis. 9. Vos omnes hodie statis coram Jova Deo vestro, tribuum vestrarum principes, senatores, scribæ, omnes omnino Israelitæ, 10. liberi vestri, mulieres, peregrini in castris vestris versantes, ipsique adeo lignatores et aquatores, 11. ad foedus cum Jova Deo vestro adhibito sacramento ineundum c), quod ille vobiscum hodie pangit, 12. quo vos populum suum Deumque vestrum esse declarat, quemadmodum vobis promisit, et majoribus vestris Abrahamo, Isaaco et Jacobo juravit. 13. Neque solum vobiscum ego hoc foedus et sacramentum sancio: 14. sed tum cum his qui adsunt et coram Jova Deo nostro stant, tum etiam cum his, qui nondum adsunt d). 15. Meministis enim commorationis nostræ in Aegypto atque itinerum nostrorum per varias gentes. 16. Vidistis sacra earum abominabilia, idola earum lignea et lapidea, argentea et aurea. 17. Ne sit inter vos vir, aut foemina, aut familia, aut tribus, quæ

c) Verba textus **לְעֵבְרָה בְּכֵרִית יְהוָה** *ut transeas per partes victimarum sectas*, explicanda sunt ex ritu in foederibus pangendis solenni, de quo dictum est ad Genes. 15, 10. cf. Jerem. 34, 18.

d) h. e. cum posteris vestris.

quæ animo a Jova Deo nostro averſo ſibi proponat colere iſtarum gentium deos, ne ſit inter vos radix progerminans venenum aut abſinthium e).

18. Qui auditis hujus ſacramenti verbis ſibi ipſe blandiatur, ſibiſque perſuadeat felicem ſe futurum, ſi quoque ex mentis ſuæ pertinacia vivat, atque ita cupiditates ſuas foveat f).

19. Non ignoſcet
Jova

e) Hebr. ראש ולענה. Nondum ſatis certa eſt ſignificatio utriuſque vocis. De illo quidem egit *Celfus* in Hierobot. P. II. p. 46. et *cicutam* eſſe defendit, de hoc Part. I. p. 480. quod *abſynthium* eſſe ſtatuit. Prioris ſignificationem inprimis in dubium vocavit Ill. *Michaelis* in Quæſt. Arab. p. 144. utpote non ſatis tuto a *Celfo* probatam. Poſui vocabulum generis *veneni*, a qua ſententia ipſe Vir Celeb. alienus non eſt l. c. Cæterum diſtictio eſt proverbialis, cujus ſenſus eſt: ne ſit aliquis rebellis adverſus legem primariam de uno Deo colendo, atque hæc ſecum cogitet, quæ in ſequenti verſu leguntur.

f) Verba textus ſic habent: לְמַעַן סְפֹרָת הַרְוָה אֶת הַצִּמָּאָה, quæ perquam diverſimode explicantur. Mihi quidem *Clerici* interpretatio verbis et contextui ſatis apta videtur, ut addat irrigationem terræ ſitienti. רְוָה eſt ſubſtantivum, idem quod רְוִיָה (ex quo fortasſe contractum eſt) irrigationem ſignificans, ad הַצִּמָּאָה ellipſis ſubſtantivi אֶרֶץ aut אֶרֶמָה terræ nemini dura videbitur. Quorum troporum facillimam explicationem oſtendunt antecedentia :

Jova hujusmodi homini, sed ira ejus et æmulatio in eum exardescet, incumbent ei omnes imprecationes in hoc libro scriptæ, memoriam ejus Jova delebit ex hoc universo. 20. Separabit eum ex omnibus tribubus Israeliticis ad mala ei inferenda, quibus hoc fœdus in hoc libro consignatum sancitum est. 21. Quodsi deinde aliquando futura generatio, liberi vestri qui post vos existent, aut peregrini ex remotis regionibus advenæ, videbunt calamitates hujus terræ, et afflictiones, quibus Jova eam contriverit, 22. sulphure et sale combustam, non consistam, non gramen, non herbam progerminantem,

dentia: ne sit inter vos, ait Moyses, qui sibi persuadeat, se salvum et incolamem futurum esse, quamvis ex animi sententia vivat et agat. Jam, quæso, quid irrigatio esse potest, nisi ex ipsæ cogitationes, quæ in hujusmodi Israelitæ animo, qui cum terra sitiienti comparatur, fovebant desiderium illud idololatriæ, atque ita suaves et optatæ ei erant, ut irrigatio terræ sitiienti. Simillimus locus est apud Esaïam, qui eodem tropo utitur ad beneficia describenda, quæ Deus conferre velit ea desiderantibus. Cap. 44, 3. Ne timeas, Jacobe, nam effundam aquam על צמא in sitientem et fluent על יבשה in siccum sc. humum. Sic Moyses, modo de re contraria, eandem metaphoram adhibet de falsa et impia spe, qua Israelitæ pravas suas cupiditates fovebant.

nantem, Sodomæ et Gomorrhæ, Adamæ et Zeboim per Jovæ iram æstuantem everfis similem: 23. interrogabunt *illi g)* aliæque gentes, cur Jova huic terræ ita fecerit, quæ causa sit hujus tantæ iræ fervescantis; 24. tum eis respondebitur: quoniam *ejus incolæ* violato fœdere, quod Jova Deus majorum eorum cum eis ex Aegypto eductis fecerat, 25. alios deos coluerunt et adorarunt ipsis ignotos, neque *a Jova* assignatos *h)*. 26. Propterea ira ejus exarsit in hanc terram, ut adduceret in eam omnes diras in hoc libro scriptas, 27. atque *ejus incolas* ex terra sua ejiceret magna cum ira et indignatione, atque in alias regiones expelleret, in quibus etiamnum vivunt. 28. Occulta, Jovæ Dei nostri sunt. Revelata autem ad nos et posteros nostros pertinent in perpetuum, ut nos impellant ad omnia hujus legis præcepta servanda *i)*.

CAPUT

g) Mutavit subjectum quærens. Nam in hoc versu est apodosis periodi, quæ incipit in vers. 21.

h) hebr. לֹא־יָדְעוּ cf. Cap. 4, 19.

i) Sensus videtur esse hic: Israelitas non debere nimis curiose quærere, quando aut quomodo Deus pœnas illas in eorum posteros sit immissurus; hæc Dei esse, cui futura tantum cognita sint et perspecta. Quæ vero universe de his revelata sint, ea debere ipsos ad obedientiam legibus præstandam impellere.

CAPUT XXX

Promittit populo resipiscendi veniam. Legem ipsam vero tam clare explicatam esse monet, ut nemo se ejus ignorantia possit excusare.

1. **Q**uando autem hæc omnia, tum fausta tum infausta, quæ vobis jam exposui, evenerint, vosque eorum memineritis inter gentes, ad quas vos Jova Deus vester propellet, 2. atque ad eum reversi ejus voluntati obtemperaveritis in omnibus, quæ vobis jam præcipio, una cum liberis vestris toto corde totoque animo eum reverentes: 3. Ille Jova Deus vester vos ex captivitate reducet, atque vestrum misertus, ex omnibus gentibus inter quas vos disperferat, colliget. 4. Si qui vestrum ad extremas cœli regiones dispersi essent, tamen eos inde colliget, 5. vosque reducet in terram, quam majores vestri tenuerunt, atque feliciores et potentiores quam majores vestros efficiet. 6. Liberabit vos et posteros vestros ab ista mentis pravitate *a)*, ita ut eum toto corde et animo ametis. Quæ vestra erit felicitas. 7. Hostibus vero vestris et adversariis, qui vos persequuntur, immittet ista mala omnia. 8. Quodsi sic ad Jovam reversi ei obtemperatis et præcepta ejus exsequimini, quæ vobis

Yy 3

jam

a) hebr. circumcidet Jova cor tuum et cor seminis tui.

jam injungo, 9. vos felices reddet in omnibus negotiis vestris, in liberis vestris, in pecore alendo, in agricultura, imo lætabitur de felicitate vestra, quemadmodum de majoribus vestris est lætatus. 10. Sed sub hac conditione, ut ei pãreatis, ut præcepta et statuta ejus in hoc libro legis scripta fervetis atque ad eum toto corde et animo revertamini. — 11. Hæc vero præcepta, quæ vobis jam exposui, non nimis ardua sunt, neque captum vestrum excedunt. 12. Non in cœlo sunt, ut vobis dicendum sit: quis in cœlum ascendat et inde ea nobis repetat et explicet, ut ea facere possimus? 13. Non trans mare sunt, ut optandum vobis sit: quis mari trajecto ea nobis reportet et explicet, ut ea facere possimus? 14. Valde propinqua vobis sunt, ut exactissimam eis obedientiam possitis præstare. 15. En! propono vobis hodie vitam et felicitatem, mortem et infelicitatem: 16. dum vobis præcipio, ut ametis Jovam Deum vestrum, ut secundum leges, jura et statuta ejus vitam vestram instituatis. Sic enim felices eritis et crescetis; atque Jova Deus vester vos fortunabit in terra, ad quam occupandam vaditis. 17. Sin autem mutatis animis non obtemperaveritis, sed in errorem prolapsi Deos alios adoraveritis et colueritis, 18. prædico vobis, vos perituros esse, neque diu ætatem pro-

producturos in terra, quam trajecto Jordano occupabitis. 19. Cœlum et terram testor, me vitam et mortem vobis proposuisse, felicitatem et infelicitatem. Eligite igitur vitam, ut felices sitis vos et posterī vestri. 20. Amate Jovam Deum vestrum, obtemperate ejus voluntati, ei adhærete. Sic enim felices eritis et diu vivetis in terra, quam majoribus vestris, Abrahamo, Isaaco et Jacobo, interposito jurejurando promisit.

CAPUT XXXI

Moses deposito suo munere Josuam populi ducem constituit. Legem literis consignatam tradit sacerdotibus, septimo quoque anno in solenni conventu populo prælegendam.

Convocat populum ad carmen fatidicum ei prælegendum, quod memoriæ mandent.

Tum quoque Moses hunc in modum ad Ifraelitas verba fecit: 2. Annum jam ago vicesimum supra centesimum. Non possum ulterius rebus præesse, et Jova mihi indicavit, me non transiturum esse Jordanum. 3. Ille vero Deus vester vobis præcedet, ille perdet gentes istas, quarum terram occupabitis. Josua dux vester erit ex Jovæ voluntate. 4. Qui idem istis gentibus faciet, quod Sichoni fecit et Ogo Amoritarum regibus eorumque terræ, quos evertit. 5. Sic illas quoque vobis tradet, ut

cum eis agatis ex præscripto, quod a me accepistis. 6. Fortes estote et alacres. Nolite eos timere, aut formidare. Jova Deus vester vobis adest, vos non relinquet aut deferet. — 7. Tunc Josuam allocutus est præsentibus omnibus Israelitis: Fortis esto et strenuus, tu enim perduces hunc populum in terram, quam ejus majoribus Jova jurejurando promisit, eamque inter eos divides. 8. Jova te antecedit, is tibi aderit, non te deferet aut relinquet. Ne igitur timeas, aut consterneris. — 9. Deinde Moses legem literis consignatam tradidit sacerdotibus arcam fœderis portantibus, omnibusque Israelitarum senatoribus, 10. cum hoc mandato: ut septimo quoque anno in solenni conventu anni moræ *a)* festo tabernaculorum, 11. quando omnes Israelitæ coram Jova in loco cultui suo destinato convenirent, hanc legem audientibus omnibus Israelitis prælegerent: 12. Tunc congregato universo populo viri et fœminæ, liberi et peregrini, audirent et discerent et timerent Jovam Deum suum, ejusque legem diligenter observarent: 13. ut liberi quoque eorum, qui nihil *his de rebus* novissent, audiendo discerent Jovam Deum suum timere. *Idque facerent*, quamdiu viverent in terra, ad quam occupandam mox Jordanum essent trajecturi. —

a) cf. Cap. 15, 2.

14. Porro Jova Mosi indicavit, instare tempus quo moriatur, igitur cum Josua adesset ad tentorium conventus, velle se ei sua mandata dare. Cum uterque in dicto loco convenisset, 15. ibi apparuit Jova in nube, quæ ad introitum tabernaculi substitit, 16. atque Mosen his verbis est allocutus: Te quidem apud majores tuos cubante hic populus peregrinos ejus terræ deos sectabitur, in qua confederunt, me relicto, et foedere, quod cum eo pepigeram, violato. 17. Tum ego iratus eos deferam, atque favore meo eis substracto ab hostibus suis conficientur, et multa et gravissima mala experientur: tunc quidem agnoscent ista omnia sibi evenire, quod ego eis non adsim. 18. Sed subtraham tunc eis meum favorem, propter tot scelera ab eis commissa, cum alios deos sectarentur. 19. Scribite igitur hoc carmen, et cura ut Israelitæ illud memoriæ mandent. Hoc testabitur contra eos aliquando, 20. cum a me introducti in terram, quam majoribus eorum juravi, fertilem et opimam, bene pasti pingues evaserint, et se converterint ad deos peregrinos, quos colent me spreto et foedere quod eis mecum intercedit violato. 21. Quando tunc eis evenient mala multa et calamitates, testabitur contra eos hoc carmen. Nam nec posterius eorum debent ejus oblivisci. Novi jam, quomodo nunc sen-

tiunt, antequam eos in terram promissam introduxi. — 22. Scripsit igitur Moses hoc carmen idque Israelitas edocuit. 23. Josuam vero Nunis filium hortatus est *Jova*, ut forti animo esset et alacri, eum enim ducturum esse Israelitas in terram eorum majoribus jurejurando a se promissam, ipsumque ei adfuturum. — 24. Postquam Moses totam hanc legem in libro scripserat, 25. præcepit Levitis arcam foederis portantibus, 26. ut eum juxta arcam foederis Jovæ Dei sui deponerent, qui testimonium contra eos ibi sit perhibiturus. 27. Novi enim, inquit, contumaciam vestram et cervicis duritiem. Jam nunc me adhuc vobiscum vivente rebellaſtis contra Jovam, quanto magis post mortem meam! 28. Convocate ad me omnes tribuum vestrarum senatores et scribas. Recitabo coram eis hoc canticum, cælum et terram in eos testaturus. 29. Scio enim vos post mortem meam graviter esse peccaturos, et defecturos a via quam vobis præscripsi. Tunc vero evenient vobis mala ista, cum Jovam offenderitis et iram ejus factis vestris provocaveritis. 30. Igitur Moses effatus est audiente universo Israelitarum senatu illud carmen in hunc modum:

CAPUT XXXII

Carmen Moſis fatidicum a).

1. **A**ttende cœlum, nam loquar. Audi, terra, dicta oris mei. 2. Destillet instar pluviae doctrina mea, fluat sicuti ros meus sermo, ut imbres super germen, ut pluvia rorans super herbam. 3. Nomen enim Jovæ celebrabo. Agnoscite Dei nostri magnitudinem. 4. Creator est *b)*, cujus opus perfectum, cujus rationes omnes rectæ sunt. Deus fidelis, sine iniqui-

a) Scripsi in hoc *canticum*, uti vulgo vocatur, dissertationem, (1769.) ex qua pro instituti ratione ea afferam, quæ ad illustrationem versionis necessaria videntur. Plura cum contra *Hubigantii* emendationes criticas, tum de verborum et ipsius carminis structura in ipso libello legi possunt.

b) In textu est *רִשָּׁא* quod ab interpretibus, ex vulgari hujus vocis significatione, vertitur *petra*, quoniam ex compluribus locis constat, Deum sic tropice dici a salute et securitate quam hominibus præstat. Neque ego hunc hujus vocabuli usum nego, in quo infra v. 15. 31. 37. occurrit. Sed quoniam verbum *רִשָּׁא* significat *formare* 1 Reg. 7, 15. et Jer. 1, 5. (ex lectione textuali) equidem malim h. l. et infra v. 18. præferre significationem quæ aptior est prædicato, quam illa altera, *rupes est cujus opus est perfectum*, et v. 18. *rupes quæ te genuit*. Neque antiquiores interpretes hanc significationem ignorarunt, nam *οἱ δὲ* 2 Sam. 22, 32. vertunt *κτιστὴν* et in nostro loco *Theodorion* *πλῆσυν*.

iniquitate, justus et rectus est. 5. Corruptit illi filios, non jam suos, ipsorum protervitas c), genus perversum et tortuosum. 6. Hæccine Jovæ re-
pendis, natio stolidi et insipiens? nonne est pater
tuus, et qui te sibi comparavit, is qui te fecit et
formavit? 7. Recordare temporum antiquiorum,
considera annos præteritorum sæculorum. Interro-
ga patrem tuum et tibi indicabit, seniores tuos, et
tibi dicent. 8. Cum possessiones assignaret Supre-
mus gentibus, cum dispergeret homines, terminos
nationum *Cananiticarum* constituit pro numero Israe-
litarum. 9. Nam pars Jovæ *erat* populus ejus.
Jacobitæ portio, quam ipse sibi assignarat. 10. Con-
fortavit eum in deserto, in locis aridis eum laute
aluit

c) Ne nunc quidem repudio interpretationem prioris mem-
bri, quam in disputatione citata ex *Lombo* de poesi S.
hebr. Prælect. XV. attuli. Admittunt eam verba he-
bræa שָׁחַת לוֹ לֹא בְנָיו מוֹמִים neque tamen propter-
ea negare audeam lectionem codicis Samaritani facilio-
rem esse et fortasse genuinam שָׁחַת לוֹ לֹא בְנֵי מוֹמִים
peccarunt, non sunt ejus, filii maculæ, quam et oī o
et Syrus exhibent. Illi: ἡμαρτοσαν ἐν αὐτῷ τέκνα μω-
μητά. Hic: תִּבְּלוּ וְלֹא לֵה בְנֵי דְמוֹמָא. Pluralem
quoque Onkelos exprimit: corruerunt se ipsos non illum
filii, qui servierunt idolis.

aluit d). Aduit ei undequaque, curam ejus gessit,
custo-

d) Lectio textus recepta **יִמְצְאוּהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר** *inuenit eum in terra deserta*, non commodam admittit explicationem. Quomodo enim dicere potuit Moyses, Deum inuenisse populum in deserto, in quod eum ipse deduxerat? Nonnulli interpretes, ut rationem redderent versionis græcæ ἀντάρξαεν αὐτὸν volunt **מִצָּא** h. l. esse *sufficere*. Sed sic aliis punctis subjectis legendum esset in Hiphil **יִמְצְאוּהוּ** neque ego negem hanc lectionem satis aptam esse. At enim vero haud scio, an interpretes græci, uti sæpissime, ita h. l. quoque lectionem codicis Samaritani exprefferint **יִאֲמָצְאוּ** *confortavit eum*, quam recepta longe meliorem esse nemo non intelligit. — Verum etiam in posteriori membro prioris hemistichii hic codex lectionem valde probabilem exhibet, dum pro recepta **וּבְתָחוּ יָלֵל יְשִׁימָן** habet: **בְּתָחוּ לָלוֹת יִשְׁמְנָהוּ**. Vocabulum quidem **תָּחוּ לָלוֹת** in aliis locis non extat, sed ex simili voce et tropo non male illud illustratum putem ab *Hubigantio*. **צָהָה** est *lucere, candidum esse*, hinc **צָהָה**, **צָהָה** locum aridum, solitudinem notat, ab arena nimirum in vastis illis et desertis locis splendente. Quid igitur? cur non ab **לָלוֹת** *lucere* **תָּחוּ לָלוֹת** eodem tropo et sensu *loca arida et vasta* significant? Alterum vero verbum lectionis Samaritanæ **יִשְׁמְנָהוּ** bene respondet verbo prioris membri **יִאֲמָצְאוּ** atque Moyses infra v. 15. idem verbum in eodem sensu de Israelitis adhibuit: *pinguis factus est Israel.*

custodivit eum ut oculi sui pupillam. 11. Ut aquila ferventi amore complectitur nidum suum e) et super pullis suis molli foetu incubat: expansis alis suis eos sustentat, tollitque super pennis suis. 12. Jova solus eum duxit, nec fuit cum eo Deus alienus. 13. Vexit eum ad regionem montanam f), ut vinceretur agrorum proventibus, nutrit eum melle de rupe g) et oleo ex petra durissima, 14. cremore lactis, armento et pecore, adipe agnorum et arietum Basaniticorum et hircorum, optimo tritico. Sanguinem uvarum, mustum bibisti. — 15. At pinguis factus Jeschurun recalcitravit: pinguis factus es, obesus, adipe obductus; deseruit Deum creatorem suum et vilipendit refugium salutis suæ. 16. Zelum

Israel. Equidem fateor nullum interpretum antiquiorum hanc lectionem indicare, sed errori scribarum eam tribuendam esse nemo dixerit.

e) Sic verbum עֹר et omnino hunc locum erudite explicat Celeb. *Schroederus* in *Observatt.* ad *Origgen.* hebr. p. 22.

f) hebr. עַל בְּמוֹתֵי הָאָרֶץ *super excelsa terra.* Sic describitur Palæstina a montibus, quibus fere ab omnibus partibus circumdatur. cf. *Es.* 58, 14.

g) Alii mel ex dactylis palmarum intelligunt. *Celsus* in *Hierobot.* P. II. p. 462. Alii mel ex uvis passis: utrumque frequens est Palæstinæ proventus. cf. *Harmarus* in *Observatt. orient.* P. I. p. 266.

lum ejus commoverunt peregrinis diis. Factis abominandis eum irritaverunt. 17. Sacrificarunt dæmonibus, non Deo. Diis, quos non noverunt, novis, qui e vicinia venerunt, quos non timuerunt majores vestri. 18. Creatorem, qui te genuit, deseruisti, oblitus es Dei, qui te procreavit. — 19. Vidit hoc Jova et præ ira filios filiasque suas abjecit, 20. et dixit: abscondam faciem meam ab illis, videbo, qui exitus eorum sit futurus. Est enim natio perversa, filii perfidi. 21. Illi zelum meum commoverunt diis falsis, irritarunt me idolis suis inanibus. Igitur et ego zelum eorum excitabo alieno populo, per gentem stolidam eos irritabo. 22. Ignis enim accensus in ira mea, ardebit usque ad ima terræ, absument terram cum proventu suo et inflammabit usque ad montium fundamenta. 23. Accumulabo in eos mala, tela mea in iis consumam. 24. Exeserunt fame, absumpti ab avibus rapacibus et peste virulenta. Dentes etiam ferarum illis immittam et venenum serpentum. 25. Foris orbabit gladius et intus tremor cum juvenes tum virgines, lactentes et senes. 26. Dicerem: perdam eos *h*), memoriam eorum

h) Ex lectione textus recepta פִּנְיָהֻם quæ est a פָּנָה Arab. *فانى* scindere, exscindere. Sic *Schultensius* in *Animadv. philol.* ad h. l. Plura vide in *Disp. cit.*

eorum delebo, 27. nisi factum hostium vererer, ne alienum factum sibi tribuant adversarii. Ne dicant: tanta est potentia nostra, Jova hoc non fecit. 28. Nam est natio quæ suis perit consiliis, in qua nulla est prudentia. 29. Utinam scaperent, *atque* hoc intelligerent, *utinam* considerarent exitum suum: 30. Quomodo unus mille persequeretur et duo fugarent decem millia, nisi quod Deus eorum *i*) eos venderet et Jova eos traderet. (31. Deus enim eorum non est sicuti Deus noster, vel hostium nostrorum iudicio *k*).) 32. Sed de vitibus Sodomiticis est vitis eorum et de agris Gomorranis. Uvæ eorum sunt uvæ venenatæ *l*) et baccæ amaræ. 33. Venenum draconum est eorum vinum, et virus aspidum fævum. 34. Nonne hoc reconditum est apud me, ob-

signatum

i) hebr. **צוּרֵם** *petra eorum*. Sic quoque in sequenti versu.

k) Hic versus in parenthesi est ponendus. Deus enim inde a v. 20. loquitur, nec tamen hæc possunt esse verba Dei. Sed sunt verba Moïsis, qui hæc interserit zelo incitatus pro Dei honore, quibus docere vult, gentiles quidem habere quoque Deos, quos ut petram suam, ut refugii tutissimi locum considerent; sed illos cum Deo Israelis nullo modo esse comparandos, ipsos gentiles summam hujus Dei potentiam agnoscere atque fateri coactos esse, Deum Israelis esse verè magnum, immo aliarum gentium diis majorem.

l) cf. dicta de **שָׂרָא** ad Cap. 29, 17. *e*).

signatum in meis thesauris? 35. Ego ulciscar et retribuam tempore, quo pes eorum vacillabit. Profecto appropinquat dies interitus eorum, properant eorum fata. 36. Sed causam aget Jova populi sui, et servorum suorum miserebitur, quando videbit *eorum* vires esse exhaustas, raros esse omnium ætatum homines *m*).

37. Tunc

m) Verba textus sunt: אָפּס עצור וְעִיּוּב. Quæ phrasis quanquam in aliis quoque locis occurrit, nempe 1 Reg. 14, 10. 21, 21. 2 Reg. 9, 8. 14, 26. tamen cum in simili contextu legatur, parum lucis ex collatione singulorum locorum ipsi vocabulorum explicationi potest afferri. In eo quidem consentiunt fere interpretes dictionem esse proverbialem, qua destructio s. perditio totalis indicetur; sed unde hoc proverbium ductum sit, non æque inter eos convenit. Mihi quidem *Lud. de Dieu* explicatio maxime probabilis videtur, qui in Critica S. ad h. l. עִיּוּב et עֶצוֹר de personis explicat, docetque apud Arabes *calibem* dici עִיּוּב substantivum etiam אֶלְעִיּוּבָה significare *calibatam*, ejus oppositum esse עֶצוֹר *patrem familias*. Quam bene hæc propriæ verborum significationi conveniant, quisque intelligit. Ita enim עֶצוֹר dicitur, qui vinculo matrimonii, uxori et liberis adstrictus est; עִיּוּב contra qui sibi suæque libertati est relictus. Favet præterea huic explicationi locus 1 Reg. 14, 10. ubi tertia quasi species his duabus additur מִשְׁתִּין בְּקִיר *mingens ad parietem*, quem idem *de Dieu* rectius, uti arbitror, de parvulis quam de canibus, ut vulgo fit, explicat. Minatur enim

37. Tunc dicet: ubi sunt dii eorum, numina quibus sunt confisi? 38. qui adipem victimarum eorum comederunt et biberunt vinum libaminum eorum. Surgent et adjuvent vos, sint vobis præsidio. 39. Videte igitur me esse illum *n*), nec esse Deum præter me. Ego interficere possum et in vitam revocare, vulnerare possum et sanare, non est qui de manu mea eripiat. 40. Nam sublata ad coelum manu in hæc verba juro per vitam meam æternam: 41. Acuum gladium meum fulgurantem, parabo iudicium. Rependam ultionem meis adversariis, et oforibus meis retribuam. 42. Inebriabo sagittas meas sanguine et gladius meus devorabit carnem; sanguine occisorum et captivorum. Carnem de capite capillato hostis *o*). 43. Canite, gentes, e-
jus

Deus Jerobeamo excidium totale, atqui hoc in ejus familia, non in canibus absolvebatur. — Sensus vero dictionis proverbialis in versione indicandam putavi, quæ ad literam versa *non erit adstrictus et relictus*, a nemine intelligitur.

n) יהוה Ille *κατ' ἐξοχῆν* de nomine Dei dicitur. cf. *Glassius* p. 153. edit. recent.

o) De parallelismo membrorum in hoc versu, in quo duo priores hemistichii membra respondent duobus membris posterioris, vid. *Lowth* de poesi s. hebr. p. 370. edit. Gæting. prioris. — Ultima verba מְרַאשׁ פְּרִעוֹת אוֹיֵב

inpri-

jus p) populum. Nam sanguinem fervorum fuorum ulciscetur. Ultionem rependet suis adversariis et placatus erit terræ et populo suo. q) — 44. Hoc carmen Moses

in primis difficilia sunt et varie explicantur ab interpretibus antiquioribus et recentioribus. Equidem inter duas explicationes fere dubius hæreo pro duplici nempe significatione vocis פָּרְעוֹת ex arabica فَارِع sine dubio illustrandæ. Significat vero principem et comam. Hinc illa verba utique verti possunt, quemadmodum οἱ ὁ ea vertunt: ἀπὸ κεφαλῆς ἀρχόντων ἐχθρῶν, a quibus Syrus interpres non videtur esse diversus: a capite coronato hostis. Verum et altera significatio, qua de coma dicitur, non videtur esse inepta. Simillima est horum duorum substantivorum conjunctio ראש פָּרְעוֹת caput comæ, ei quæ legitur Ps. 68, 22. קֶדְקֵד שֵׁעַר vertex pili, quem Deus dicitur percussurus. vid. plura in diss. cit.

p) nempe Jovæ Dei.

q) Quoniam Moses in hoc carmine jussu Dei populo Israelitico fata prædicit ei sequentibus temporibus eventura Cap. 31, 19. quæritur, quousque hoc vaticinium progrediatur, sive quæ tempora sint, in quibus subsistat? Mihi quidem ex diligenti et sine præconcepta opinione instituta lectione, quæ ornamenta poetica sciat a rebus ipsis, quas poeta tractat, separare, plane constare videtur, Mosén in vaticinio suo non ultra tempora reditus ex captivitate babylonica et restitutionem reipublicæ Judaicæ esse progressum.

ses assumpto Josua effatus est coram populo , 45. et
 sic

gressum. In disputatione citata partes hujus carminis, earumque inter se nexum plenius edisserui pag. 41. seqq. quæ hoc loco repetere non licet. Duo tantum argumenta breviter indicabo ex illo ipso carminis nexu sumpta, quæ tempus, in quo Moïsis vaticinium desinit, plane probare videntur. *Primum* est: quod promissio liberationis ex malis immixtis populo aliquando expectandæ, connectitur cum redargutione idololatriæ, ob quam illa mala populo immixta dicuntur v. 36. seqq. Jam vero populus Judæus post reditum ex captivitate babylonica diligenter sibi cavuit ab idololatria, et ab ea vere abhorruit. Constat ex historia Maccabæorum, quantas persecutiones perpessi sint ob constantiam in religione patria, quomodo atrocissima supplicia atque adeo mortem ipsam subire maluerint, quam idolis immolare, aut quicquam committere, quo in communionem sacrorum gentilium venire viderentur. Ex quo sequitur, liberationem illam, in cujus laudibus carmen desinit, eandem esse quæ facta est in reditu ex captivitate Babylonica et temporibus eum proxime excipientibus. *Alium* hujus sententiæ argumentum non minus evidens esse videtur: Nimirum in toto carmine unius modo liberationis mentio fit, quæ nisi est ipsa illa, quæ facta est ex captivitate Babylonica, hæc omnino non esset commemorata. Jam vero nemo facile probabile dixerit, Moïsen, qui fata populi prædicere volebat atque ex his ipsis Dei summam justitiam et in populum benignitatem demonstrare, illum reditum aliis prophetis tam sæpe celebratum

sic absolvit sermones ad Israelitas habendos, 46.
 addita admonitione hujus tenoris: attendite ad ea
 omnia, quæ vos edocui de harum legum ratione;
 quæ et posteris vestris præcipiatis diligenter servan-
 da. 47. Etenim hæ leges minime vobis inutiles vi-
 deri debent, sed causam vestræ felicitatis continent;
 his legibus *observatis* diu vivetis in terra, ad quam
 occupandam mox Jordanum estis trajecturi. — 48.
 Eodem die Jova Mosen jussit 49. partem montis
 Abarim, quæ Nebo vocatur, in terra Moabitica e-
 regione Hierichuntis ascendere, inde contemplari
 Cananæam quam Israelitis possidendam sit daturus,
 50. atque mori in eo monte et ad populares suos
 colligi; quemadmodum idem Aaroni ejus fratri in
 monte Hor evenisset, 51. quoniam eum præsentem
 Israelitarum coetu offendissent ad aquas contentio-
 num, Kadeschi in deserto Sin, neque honoris ei de-
 biti tunc rationem habuissent. 52. Igitur videret
 modo sibi ex adverso terram, quam Israelitis datu-
 rus sit, ipsum vero eo non esse perventurum.

Zz 3

CAPUT

bratum silentio præterisse. Quod, si non est, sequitur,
 eam liberationem cujus meminit eam ipsam esse debere,
 quæ facta est ex captivitate babylonica. Atqui in hac
 carmen desinit. Ergo nec vaticinium ultra illa tempora
 progreditur. Neque loca Pauli in epistola ad Romanos
 Cap. 10, 19. et 15, 10. huic sententiæ esse contraria, ibi-
 dem a me est probatum.

CAPUT XXXIII

Vota Mosÿs pro Israelitis.

1. **H**æc sunt vota quæ Mosÿs vir divinus pro Israelitis antequam moreretur concepit: a) 2. Jova, inquit,

a) Inscriptionem hujus capitis non esse a Mose ipso his votis præmissam, plane apparet ex titulo illo honoris **אֵלֹהִים** quo Mosÿs condecoratur, quod ei etiam in descriptione Psalmi nonagesimi tribuitur. Nunquam Mosÿs ipse de se ita est locutus. Sed is, qui ultimum caput addidit, quod de morte et sepultura Mosÿs exponit, præmisit quoque hanc inscriptionem bonis votis, quæ Mosÿs literis consignata reliquerat. Nemo, uti spero, me reprehender, cum dixerim, duo ultima capita ab alio scriptore addita esse. Olim quidem fuerunt, qui defenderent, Mosÿm mortem et sepulturam suam in spiritu prophætico descripsisse. Sed jam plures interpretes monuerunt, nullum prorsus hanc pericopam vaticinii indicium habere, sed potius ejus scriptorem summam animi reverentiam præ se ferre, qua tanti viri memoriam, qualis Mosÿs fuerat, vereretur. Hinc etiam titulus ille honoris venit, *vir Dei*, quem huic capiti præmisit. Auctoritati divinæ librorum Mosaicorum hæc sententia minime adversatur. Etenim illos et reliquos ut sacros et divinos recipimus non ex auctorum suorum dignitate, quæ in multis incerta est et dubia, sed ex testimonio Christi et Apostolorum.

inquit, de Sina venit, ortus est eis *b)* ex Seire, illuxit ex monte Pharan, profectus est *c)* cum myriadibus lectissimi exercitus *d)* ad ejus defensionem *e)*, columna ignea *f)* eis præivit. 3. Profecto amas popu-

b) לָמָּו eis. Affixum uti sæpe ad sequens nomen רַבָּתָּ קָדֵשׁ pertinet.

c) אָתָּה non venit, sed profectus est, uti לָזֶה in Nov. Test. sæpe sic dicitur.

d) רַבָּתָּ קָדֵשׁ non angelos intelligo, qui, quod ego quidem sciam, nunquam קָדֵשִׁים vocantur, sed Israelitas, qui statim in sequenti versu et alias quoque sic vocantur e. c. Exod. 19, 6. Num. 16, 3. ex singulari prærogativa, qua Deo sacri, sive separati ex tot aliis gentibus erant.

e) hebr. מִיְמִינוּ a dextra ejus. Quod construo contra accentus cum קָדֵשׁ et explico ex phrasi sæpe obvia, stare ad dextram alicujus pro: adesse ad alicujus defensionem.

f) אֵשׁ דָּת לָמָּו. Jam aliis interpretibus observatum est, Moſen innuere columnam nubis et ignis, in quo symbolo Deus se ducem præbuit Israelitis. At enimvero num דָּת columnam significat? Probabiliter hoc asseruit Lenz in Observatt. Miscell. ad selecta V. T. loca, (leguntur in Sylloge Disputatt. Schultensii. et Schræderi P. II. p. 1010.) ex radice יָדָה in alterum protendi, quod sit contractum ex דָּוָה tensio, protensio, et metonymice, pro eo quod protenditur. Eodem significato quo יָד quod haud dubie est

populum g) omnes tibi facri, sunt sub cura tua. Igitur ad pedes tuos provoluti accipiunt h) tua eloquia. 4. Moses legem nobis dedit, quæ singularis est cœtus Jacobitici prærogativa. i) 5. Sit igitur Israelis rex k) quoties se ad eum capita populi congregant, omnesque tribus Israelis. 6. Vivat Ruben! non pereat, homines ejus faciant numerum. l) 7.

De

est ab eadem radice ירה, etiam *columnam* notat. — Non sermo esse videtur de illa apparitione Dei in monte Sina ad legem populo ferendam. Sed Moses in fine itineris sui longinqui constitutus commemorat loca quædam insigniora, per quæ Deus populum duxerat, quod etiam verba זרח et הופיע innuunt, quæ legislationi minus conveniunt.

g) עמים *singulas tribus.*

h) Pro ישא legendum est ישא. Sic codex Samaritanus et Syrus מקבלין *accipientes.*

i) In hoc et sequenti versu formula est confessionis, quam Israelitæ coram Deo provoluti edere debebant. — מורשה intelligo de *lege*, quæ *possessio* populi vocatur, quod populus ea ab aliis distinguebatur. Quam prærogativam Moses quoque commemorat Cap. 4, 8 seqq.

k) Non Moses, qui nunquam se pro rege gessit, sed Jova.

l) Sic verto verba textus: ויהי מתיו מספר quæ utique plures explicationes admittunt. Etenim מספר absolute positum, sed raro et quantum scio tantum Jes. 10, 19. dicitur

De Juda dixit: Audi, Jova, vocem Judæ et duc eum
ad

dicitur quoque pro *paucis*, fortasse tantum ex ellipsi מֵי cum quo sæpe obvium est מֵי מִסְפָּר *socii numeri* h. e. pauci. Hinc verti possent hæc verba: *sint hominum ejus pauci*. Quæ vero esset imprecatio, non bonum votum. Neque existimo Vulgatum sic locum legisse, sed fortasse pro מֵי sine Vau legit מִסְפָּר hinc vertit: *et sit parvus in numero*. Inepre. Sed quoniam מֵי h. l. non construitur cum מִסְפָּר , possunt hæc verba quoque verti: *et sint homines ejus numerus*, h. e. *numerum faciant*, s. *multi eorum sint*. Sic Syrus videtur accepisse נְהוּה בְּמִנְיָנָא . Num. *et o* eodem modo verba legerint, quoniam eundem sensum reddunt, incertum videtur: $\text{ἔστω πολλὸς ἐν ἀριθμῷ}$. Fortasse codicem Samaritanum exprimunt, uti sæpe, qui pro מֵי legit מֵי אֵתוֹ *erit* s. *sit ex eo numerus*. Clericus vertit: *sint mortui ejus pauci*, atque Mosén sic Rubenitis bene precari, quod hæc tribus valde esset imminuta, cf. Num. 26, 7. tunc vero legendum est aliis punctis מֵי . Quæ conjectura placuit quoque Ill. *Michaeli*, sive quod Moses tribum Ruben intelligat, sive quod tribum Simeon innuat, cujus nomen fortasse exciderit, nam hanc quoque tribum magnam imminutionem passam esse legimus Num. 26, 14. coll. Num. 1, 13. Atque ego quoque fateor, mihi minime probabile videri, Mosén huic tribui non æque ac reliquis omnibus bene esse precatum. Attamen omnes Codices et versiones in lectione recepta consentiunt, præter unum codicem Alexandrinum, qui ha-

ad populum suum; sua ipsi virtus sufficiat *m*), auxilio ei sis ab hostibus suis. 8. De Levi dixit: Urim et Thummim maneat viro tui studiosissimo, quem tentasti Massæ, cum quo contendisti ad aquas Meribæ *n*). 9. Qui dicit de patre suo et matre sua, non

bet: *καὶ Συμεὼν ἔσω πολὺς ἐν ἀριθμῷ*. Fortasse breviter tantum Moses utramque tribum nominavit, uti in versu 18. tribum Sebulonem et Isascharem. *Vivat Ruben, non moriatur! Vivat Simeon, sint mortuorum ejus pauci!* Sed quis in re prorsus incerta audeat aliquid definire?

m) Pro plurali יָדָיו codex Samaritanus habet singularem יָדָיו qui sequenti רַב melius convenit, quod רַב construo cum Lamed sequenti eodem sensu quo supra adfuit, 1, 6. *οὗ ὁ, αἱ χεῖρες αὐτοῦ διακρινέουσιν αὐτῷ*, et Vulgatus: *manus ejus pugnabunt pro eo*. Sic alii quoque. Sed רֹוב quod ego quidem scio, dicitur tantum de contentione, quæ fit verbis s. in judicio, non de contentione cum armis, de qua tamen hoc loco sermo est.

n) Plerique interpretes existimant Moſen alloqui populum. Sed placet S. R. Herderi sententia (in epistolis super literis theologicis P. I. p. 98.) qui totam pericopam putat preces continere ad Deum directas, partim quoniam suffixa תַּכִּיךָ וְאוֹרִיךָ non commode ad populum referri possunt, partim quoniam nimis subita videtur mutatio objecti in versu nono: *observant dicta tua*, quæ manifeste ad Deum pertinent. Favent quidem vulgari explicationi ultima verba hujus versus. Sed possunt quoque de Deo

non video eum, et fratrem non curat, nec filii rationem habet, sed verbum tuum observat et foedus tuum custodit: o) 10. hi sunt qui doceant Jacobitas jura tua et legem tuam Israelitas, qui suffitum tibi offerant et jube sacrificium imponant tuo altari. 11. Fave, Jova, eorum reditibus, placeant tibi quaecunque suscipiunt, ita prosterne eorum hostes et osores, ut surgere non possint. 12. De Beniamine, dixit: Dilectus Dei secure habitet, supremus tegat eum quotidie p) et inter montes ejus confideat. 13.

De explicari et cum historia, quam Moses sine dubio respexit, bene conciliari. Deus tentavit Aaronem, cum juberet eum petram alloqui; contendit cum eo, cum ejus diffidentiam reprehenderet, quam illa occasione prodiderat. Num. 20, 8. et 12.

o) Hic versus laudat Aaronem propter integritatem suam. Ab omni partium studio alienissimum eum semper fuisse, dignum propterea honore sacerdotii. In altero hujus versus hemistichio est mutatio numeri singularis in pluralem, quod non de uno Aarone, sed potissimum de ejus familia et tota Levitica tribu fermo est.

p) Pro priori עליו *oi o* videntur legisse עליון *o* *Seeds sne-pázeti en' avrā.* Quæ lectio valde probabilis videtur. Primo enim hoc עליו non admittit explicationem, quoniam subjectum non est Jova, sed Benjamin dilectus Jovæ. Deinde tria membra sibi melius respondent. Tandem error facile poterat admitti, qui ex unius literæ Nun omissione venit. Antiquus tamen sit necesse est, quoniam reliqui

De Iosepho dixit: Fertilissima erit ejus terra Dei beneficio, munere cœli præstantissimo, rore, et fontibus subterraneis. 14. propter fructus optimos, qui gignuntur beneficio solis, propter fructus optimos, qui singulis mensibus nascuntur. 15. qui in montibus et collibus jam olim celeberrimis procreantur. 16. ob cupedias terræ omnibus bonis refertæ, ob favorem ejus, qui in rubo habitavit *q*). Veniant, *inquam*, hæc omnia super caput Iosephi, super verticem lectissimi fratrum suorum. 17. Decus ei sit, ut bovis sui primogeniti, cornua ejus ut cornua bubali, quibus gentes percutiat, extremos terræ fines. Nimirum hæ sunt myriades Ephraimi, hæ sunt chiliades Manassis. 18. De Sebulone dixit: Lætare Sebulon negotiis tuis *r*) et Isaschar tuis tentoriis. 19. Alias tribus invitabunt ad montem *sacrum* *s*) ibique

interpretes prius עֵלֵי videntur legisse, sed omittunt posterius.

q) h. e. Dei, qui Mosi in rubo ardente apparuit. Exod. 3, 2.

r) hebr. בְּצֵאתָךְ *exitu tuo*. Qui in sequenti versu explicatur de commercio, quod Sebulonitæ cum finitimis Sidiis habituri sint.

s) *Sacrum*. Addidi hoc epitheton, quod in textu non extat, ut lectores intelligant, de quo monte sermo sit. De eo nempe, in quo aliquando templum exstrui et sacra Jovæ Dei Israelitarum celebrari debebant. — Sub עֵלֵי

ibique sacrificia eucharistica offerent: nam divitiis mari advectis fruentur et thesauris arenæ abditis. *t*)

20. De Gado dixit: Laudetur *Deus*, qui amplios et latos fines Gado concedit, uti leo habitabit, brachium et verticem prædabitur *u*). 21. Primitias *terre* promissæ sibi expetiit, ibique in portione statuta cum dignitate vivet *x*). Sed *antea* præcedet popu-

gentibus, tribus Israeliticis intelligo, quanquam non repugnem, si quis gentiles malit intelligere, qui a societate sacrorum populi Israelitici exclusi non erant.

t) In finibus Sebulonitarum fuerunt ostia fluvii Beli, qui arenam vitriariam effundit, ex qua primum vitrum est confectum. vid. *Bachiene* in *descript. Palæstinæ* P. I. Vol. I. p. 176. et *Michaelis* in *notis ad vers. germ.*

u) Descriptio fortitudinis, ut *Genes.* 49, 9.

x) Verba textus **בִּי שֵׁם חֵלֶקֶת מַחֲקֶק סֶפֶן** si qua alia hujus capitis difficultia sunt, in quibus omnes quos vidi interpretes laborant. Liceat et mihi meam afferre conjecturam et versionem supra positam explicare. Adverbium loci **שֵׁם** *ibi*, emollit, uti spero, duritiem ellipseos præpositionis **ב** ante **חֵלֶקֶת**. Participium activum **מַחֲקֶק** quod ex meo sensu paullo durius vel de Mose, vel de Gado explicatur, ego passive lego, et, quoniam cum **חֵלֶקֶת** construitur, in foeminino **מַחֲקֶקָה** ne quem offendant enallage generis, cujus tamen quam plurima exempla sunt in lingua hebræa. Tandem **סֶפֶן** ex usu hujus vocis in lingua chaldaica explico (vid. *Buxtorfius* in *Lex. Rabb.* et

populum, Jovæ voluntatem executurus atque officio suo inter Israelitas satisfactorius. 22. De Dane dixit: Dan est leo catulus ex Basane profiliens. 23. De Naphtali dixit: Naphtali favore et beneficiis Jovæ exfatiatus et repletus mare et meridiem occupa. 24. De Aschere dixit: Sobole felix sit Ascher, carus fratribus suis, immerget oleo pedem suum. 25. Ferreæ et æneæ erunt feræ tuæ, felix sis quam diu vives! 26. Non est Deo similis, o Israel, qui cœlo vehitur in tui auxilium, et majestatem suam *ostendit* in nubibus. 27. Perfugium *est* Deus antiquus, demittit γ) brachium æternum. Expellit ante te hostem, et dicit: perde. 28. Secure habitabit Israel, solus

Talmud. sub h. v.) et ad Gadum refero, qui in portione illa ei tributa cum honore et dignitate sit habitaturus. Sic evito alteram enallagen generis, quæ statuenda est si ספון cum חלקה construitur. Quod si quis illis generis enallagis non offenditur, possunt etiam verba verti: *Ibi portio statuta ei est s. manet spectabilis*. Sic non opus est ellipsi præpositionis Beth. — Sensus cæterum totius loci non est obscurus. Tribus Gad cum tribu Ruben et dimidia Manassis primam partem terræ occupatæ cis Jordanum accipiebat, quam sibi a Mose expetierat sub hac conditione, ut adjuvaret populares suos in occupatione terræ trans Jordanum. Historia legitur Num. 32.

γ) hebr. וַיִּמְתָּחַת et *infra*, scilicet sese exerit, aut ostendit potentia Dei.

folus fons Jacobi z) in terra frumenti et musti, cujus cœlum rorem destillat. 29. O te felicem, Israel! quis tui similis? popule, per Jovam fervate! auxilii tui clipeus, et gloriæ tuæ gladius. Blandientur tibi hostes tui et tu eorum terga aa) calcabis.

CAPUT XXXIV

Mosis mors et sepultura.

Posthæc ascendit Moses ex planitie Moabitica in montem Nebonem in summum Pisgæ fastigium, quod est in regione Hierichuntis, unde ostendit ei Jova totam terram, Gileaditidem usque ad Danem.

2. Terram Naphtaliticam, Ephraimiticam, Manassiticam; totam terram Judaicam usque ad mare occidentale. 3. Regionem meridionalem, planitiem vallis Hierichuntis, quæ et urbs palmarum vocatur, us-

que

z) hebr. **עֵין יַעֲקֹב** fons Jacobi est in appositione cum *Israel*, qui, ut rivi ex fonte Jacobo deductus est, cf. Ps. 68,

27. **אֶל** pro **עַל** construendum est cum **שָׁכֵן**. Sic Sy-

rus quoque interpres locum intellexit: **מְבוּעַה דִּי־עֲקֹב**

fons Jacobi in terra frumenti etc. et Onkelos quoque verba de posteris Jacobi explicavit.

aa) hebr. **בְּמוֹתֵינוּ** excelsa eorum, quæ non de terra intelligo. Nam hæc jam occupata præsupponitur, dum hostes blandiuntur, sed ex more orientis hostes pedibus calcandi dicuntur. Sic quoque omnes interpretes veteres hæc verba intellexerunt.

736 DEVTERONOMIUM CAP. XXXIV.

que ad Zoaram. 4. Hæc est, inquit Jova, terra, quam jurejurando promisi Abrahamo, Isaaco et Jacobo, me eorum posteris esse daturum. Ostendo tibi eam, sed eo ipse non intrabis. 5. Igitur mortuus est Moses servus Jovæ ex ejus voluntate in terra Moabitica, 6. atque sepultus est in valle illius regionis e regione Beth Peoris, nec quisquam ad hunc usque diem ejus sepulcrum rescire potuit *a*). 7. Annum ætatis agebat centesimum et vicesimum cum moreretur, oculis nec caligantibus nec *corporis animique* vigore amisso. 8. Lugebant obitum ejus Israelitæ in planitie Moabitica per integros triginta dies. 9. Josua quidem Nunis filius magna fuit sapientia præditus (Moses ei manus imposuerat) atque Israelitæ ei quoque ex voluntate Jovæ per Mosen indicatæ obtemperarunt. 10. Sed propheta Mosis similis posthæc nunquam inter Israelitas extitit, qui cum Jova præsens locutus esset. 11. Cui tot signa et prodigia in Aegypto patranda Jova mandarant, in Pharaone, ejus ministris, et in tota ejus terra. 12. Per quem tanta et tam stupenda miracula Jova ediderat spectantibus omnibus Israelitis.

a) De sepulcro Mosis, quod anno 1696. a pastoribus quibusdam Maroniticis detectum putabatur, legatur *Bachiene* in descriptione Palæstinæ P. I. Vol. I. p. 335.

CORRIGENDA:

- P. 20. in nota g) lin. 11. pro Itaque, lege, Idque.
- p. 53. lin. 8. post, virorum, adde, doctorum.
- p. 61. in nota lin. 7. l. aquam.
- p. 85. lin. 6. l. quoque.
- p. 92. vers. 14. l. circumciderint.
- p. 99. vers. 7. l. hortatus est.
- p. 101. vers. 21. pro, eam, l. id.
- p. 102. in nota lin. 3. l. neget.
- p. 109. vers. 29. post, finem, adde, hoc.
- p. 123. lin. 10. l. iniit et lin. 11. l. lenivit.
- p. 126. vers. 26. l. prodiit. ibid. vers. 30. l. rogavit.
- p. 145. vers. 25. l. rogavit.
- p. 147. Cap. XXXI. lin. 3. l. furripuisse.
- p. 151. vers. 38. l. capræ.
- p. 156. in nota l. 2. l. hæc.
- p. 171. Cap. XXXVII. lin. 6. l. maxime.
- p. 183. vers. 22. l. Hunc.
- p. 197. vers. 22. l. faccis nostris.
- p. 209. vers. 29. l. iussit.
- p. 215. lin. 2. l. venerentur.
- p. 216. Cap. XLIX. lin. 2. l. allocutus est.
- p. 242. Cap. V. lin. 1. l. adeunt. lin. 3. l. dimittat.
lin. 9. l. concedat.
- p. 271. lin. 3. l. nascatur.
- p. 352. in nota lin. 11. post, sic, adde, legem.
- p. 401. in nota d) lin. 3. l. tamen.
- p. 467. in nota lin. ult. l. censu.
- p. 486. lin. 5. l. erit.
- p. 504. lin. 2. dele, non.
- p. 538. in nota lin. 4. post, hujus, adde, loci.
- p. 563. in nota b) lin. 1. post, loco, adde, non.
- p. 608. in nota f) lin. 2. l. et 13. 14.
- p. 640. in nota b) lin. 7. l. attinet.
- p. 642. lin. 3. addatur unciaus) signum finis paren-
theseos.